

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Філологічна»

Випуск 38

Острого — 2013

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 2 від 26 вересня 2013 року).*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:

Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Н 34 Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 38. – 2013. – 280 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2013

Shandruk S. I.,

Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, Kirovohrad

COGNITIVE ASPECTS OF SECOND-LANGUAGE ACQUISITION

У статті розглядаються когнітивні аспекти вивчення другої мови; аналізується ефективність програм мовного занурення, що використовують особливості опанування другої мови як для білінгвальних учнів, так і для носіїв інших мов і культур; вивчаються внутрішні механізми (когнітивний, соціокультурний, лінгвістичний) оволодіння другою мовою.

Ключові слова: когнітивний підхід, вивчення другої мови, когнітивний, соціокультурний, лінгвістичний механізми.

В статье рассматриваются когнитивные аспекты изучения второго языка; анализируется эффективность программ языкового погружения, использующих особенности овладения вторым языком как для билингвальных учеников, так и для носителей других языков и культур; изучаются внутренние механизмы (когнитивный, социокультурный, лингвистический) овладения вторым языком.

Ключевые слова: когнитивный подход, изучение второго языка, когнитивный, социокультурный, лингвистический механизмы.

The article discusses cognitive aspects of second-language acquisition. Effectiveness of immersion programs that use second language acquisition for bilingual students as well as people who speak other languages and come from other cultures is analysed. Internal mechanisms of second-language acquisition (cognitive, sociocultural, and linguistic) are studied in the article.

Keywords: cognitive approach, second language acquisition, cognitive, sociocultural, and linguistic mechanisms.

Introduction. The academic discipline of second-language acquisition (SLA) is a subdiscipline of applied linguistics. It is broad-based and relatively new. As well as the various branches of linguistics, second-language acquisition is also closely related to psychology, cognitive psychology, and education. To separate the academic discipline from the learning process itself, the terms second-language acquisition research, second-language studies, and second-language acquisition studies are also used. SLA research began as an interdisciplinary field, and because of this it is difficult to identify a precise starting date [6]. However, it does appear to have developed a great deal since the mid-1960s. The term acquisition was originally used to emphasize the subconscious nature of the learning process, but in recent years learning and acquisition have become largely synonymous.

Second-language acquisition can incorporate heritage language learning, but it does not usually incorporate bilingualism. Most SLA researchers (A. Benattay, S. Gass, R. Mitchell, F. Myles, E. Rod, L. Selinker, B. VanPatten and others) see bilingualism as being the end result of learning a language, not the process itself, and see the term as referring to native-like fluency. A complete theory of SLA must include both a property theory, of what the domain of knowledge is and how it is represented, and a transition theory, of how learners get from one knowledge state to another (K. Gregg, N. Ellis and others). Thus SLA is a subject of cognitive science par excellence (E. Bialystok, B. McLaughlin, M. Harrington, R. Schmidt and others) [3]. Writers in fields such as education and psychology, however, often use bilingualism loosely to refer to all forms of multilingualism. Second-language acquisition is also not to be contrasted with the acquisition of a foreign language; learning of second languages and learning of foreign languages involve the same fundamental processes in different situations.

Internal factors affecting second-language acquisition are those which stem from the learner's own mind. Attempts to account for the internal mechanisms of second-language acquisition can be divided into three general strands: cognitive, sociocultural, and linguistic. These explanations are not all compatible, and often differ significantly.

Goals. Implementation of the cognitive approach to second language acquisition is to be discussed in this article.

Much modern research in second-language acquisition (R. Rueda, D. August, C. Goldenberg, J. Plass, D. Chun, R. Mayer, D. Leutner and others) has taken a cognitive approach [1]. Cognitive research is concerned with the mental processes involved in language acquisition, and how they can explain the nature of learners' language knowledge. This area of research is based in the more general area of cognitive science, and uses many concepts and models used in more general cognitive theories of learning. As such, cognitive theories view second-language acquisition as a special case of more general learning mechanisms in the brain. This puts them in direct contrast with linguistic theories, which posit that language acquisition uses a unique process different from other types of learning.

Cognitive approaches, including Functional linguistics (T. Bates, B. MacWhinney and others), Emergentism (J. Elman, B. MacWhinney and others), Cognitive linguistics (R. Langacker, D. Ungerer, R. Schmid and others), and Constructivist child language researchers (P. Brooks, C. Slobin, M. Tomasello and others), view the linguistic sign as a set of mappings between phonological forms and conceptual meanings or communicative intentions [3]. They hold that simple associative learning mechanisms operating in and across the human systems for perception, motor-action and cognition as they are exposed to language data as part of a communicatively-rich human social environment by an organism eager to exploit the functionality of language are what drives the emergence of complex language representations.

The dominant model in cognitive approaches to second-language acquisition, and indeed in all second-language acquisition research, is the computational model [2]. The computational model involves three stages. In the first stage, learners retain certain features of the language input in short-term memory. Then, learners convert some of this intake into second-language knowledge, which is stored in long-term memory. Finally, learners use this second-language knowledge to produce spoken output. Cognitive theories attempt to codify both the nature of the mental representations of intake and language knowledge, and the mental processes which underlie these stages.

In the early days of second-language acquisition research interlanguage was seen as the basic representation of second-language knowledge; however, more recent research has taken a number of different approaches in characterizing the mental representation of language knowledge [1; 97-98]. There are theories that hypothesize that learner language is inherently variable, and there is the functionalist perspective that sees acquisition of language as intimately tied to the function it provides. Some researchers make the distinction between implicit and explicit language knowledge, and some between declarative and procedural language knowledge. There have also been approaches that argue for a dual-mode system in which some language knowledge is stored as rules and other language knowledge as items.

The mental processes that underlie second-language acquisition can be broken down into micro-processes and macro-processes. Micro-processes include attention; working memory; integration and restructuring, the process by which learners change their interlanguage systems; and monitoring, the conscious attending of learners to their own language output. Macro-processes include the distinction between intentional learning and incidental learning; and also the distinction between explicit and implicit learning. Some of the notable cognitive theories of second-language acquisition include the nativization model, the multidimensional model and processability theory, emergentist models, the competition model, and skill-acquisition theories [6].

Other cognitive approaches have looked at learners' speech production, particularly learners' speech planning and communication strategies. Speech planning can have an effect on learners' spoken output, and research in this area has focused on how planning affects three aspects of speech: complexity, accuracy, and fluency. Of these three, planning effects on fluency has had the most research attention. Communication strategies are conscious strategies that learners employ to get around any instances of communication breakdown they may experience. Their effect on second-language acquisition is unclear, with some researchers claiming they help it, and others claiming the opposite [6].

According to the National Center for Education Statistics (U. S. Department of Education, 2004) the number of students in the U.S. who live in homes where the first language is not English has doubled over the last 20 years [2]. For these language-minority students and their peers who are learning a second language, the goal is to develop several core competencies that allow them to develop and maintain social relationships and communicate ideas.

To support these students' acquisition of a second language, researchers have identified two instructional approaches. First, proponents of the structural approach argue that drill and practice is the best way to learn grammar and vocabulary. With this approach, language is usually taught orally with an emphasis on the learner responding to spoken prompts. Second, the cognitive approach emphasizes how the learner interacts with language. An effort is made to make language acquisition a more active process. Instruction is based on activating prior knowledge and allowing the learner to build the cognitive skills required to understand, process, and interact with a language. Effective opportunities to learn a second language with the cognitive approach can be divided into three stages: a) comprehensible input, b) interaction, and c) comprehensible output.

Foreign language programs are often one of the first items to be scrutinized and cut when elementary, middle, and high schools in the U.S. face poor performance evaluations or budget crunches. However, many studies have demonstrated the benefits of second language learning not only on student's linguistic abilities but on their cognitive and creative abilities as well. It is critical that foreign language instruction be available to all students throughout their PK-12 academic experience. Knowing other languages and understanding other cultures is a 21st Century skill set for American students as they prepare to live and work in a global society. No matter what career students enter, they will be interacting with others around the world on a routine basis and doing business locally with those whose native language is not English [4].

Beginning foreign language instruction early sets the stage for students' to develop advanced levels of proficiencies in one or more languages. In addition, younger learners still possess the capacity to develop near native-like pronunciation and intonation in a new language. Finally, young learners have a natural curiosity about learning which is evident when they engage in learning a new language. They also are open and accepting of people who speak other languages and come from other cultures. Children who learn a foreign language beginning in early childhood demonstrate certain cognitive advantages over children who do not.

Foreign language learning is much more a cognitive problem solving activity than a linguistic activity, overall. Studies have shown repeatedly that foreign language learning increases critical thinking skills, creativity, and flexibility of mind in young children. Students who are learning a foreign language out-score their non-foreign language learning peers in the verbal and, surprisingly to some, the math sections of standardized tests. This relationship between foreign language study and increased mathematical skill development, particularly in the area of problem solving, points once again to the fact that second language learning is more of a cognitive than linguistic activity. Learning a second language is an exercise in cognitive problem solving and the effects of second language instruction are directly transferable to the area of mathematical skill development.

The notion of «earlier is better» in language learning seems to be upheld by the fact that longer sequences of foreign language instruction seem to lead to better academic achievement, overall [1; 46]. Because second language instruction provides young children with better cognitive flexibility and creative thinking skills, it can offer gifted students the intellectual and developmental challenges they need and desire.

The advantage for younger learners is that they have the ability to mimic closely the native pronunciation and intonation of a new language. In addition, literacy skills that are being developed in the native language transfer to the learning of the new language. For this reason, research studies have shown academic gains by students who have begun learning another language at an early age.

Immersion programs for older students are very effective as well. Depending on the age of the students, they may or may not develop native-like pronunciation and intonation. However, the older student already possesses an internalized grammar of the native language which is useful in learning a new language.

Regardless of age, immersion programs are effective because they use second language acquisition as the vehicle for learning the general education curriculum. This makes the content of the course inherently more interesting for the student and maximizes the instructional time by accomplishing two goals at once: language acquisition and content learning. Currently, over 100 public schools in the U.S. have foreign language immersion programs. Research on immersion programs show that when they are properly structured, they can be equally effective for younger and older students in developing oral proficiency and that all immersion students can achieve functional levels of bilingualism. However, children who start learning a second language before puberty seem to outperform, over the long run, older children and adults who begin the study of a second language after puberty and continue to study that language for the same number of years. Similarly, children who start learning a language at young ages have better opportunities to develop native pronunciation and intonation. But motivation is key that can help students to overcome some age-related factors in second language learning.

Immersion programs provide students, young or old, with the intensive language experience they need to become proficient. In our opinion, it's the next best thing to study abroad. Not everyone has the means to study or live abroad, but immersion programs can do a lot to bring the language and culture to them. There are some excellent models in place in certain advantaged areas of the country. Every child deserves the chance to become a citizen of the world in such a rich experience.

There is a difference between language acquisition and language learning. There are some individuals who seem to develop analytical thinking skills more readily than others, and this helps them in the learning of grammatical concepts [5]. However, that does not mean that only those students who are highly analytical should study a foreign language, as second language acquisition (listening and speaking) is a global process. Just as everyone needs to develop skills in a variety of curricular areas, everyone can benefit from learning a foreign language, whether it is because of the cognitive advantages or the exposure to and understanding of other cultures.

The best choice for a student is to select a language that he or she is interested in learning. For many the choice is based on the language background of the family but it can also be based on a teacher's reputation or the language that their friends are taking. Many times parents try to predict which language will be most useful in the future, but this is a difficult projection to make. The important factor is that students begin any language as early as possible and continue in a well-articulated sequence. Since research indicates that learning a third or fourth language then comes more easily. Students can always switch languages at a later date if it appears that another might be more useful for a specific career path.

Many elementary level programs have been implemented based on parent demand and parents should advocate for language programs. For home-school and pre-school parents, more resources are becoming available. Publishers and media developers are capitalizing on the renewed interest in language instruction and are developing programs for children based on language learning. In addition, the web offers many free language learning opportunities. Interactive learning is the best since language learning is a social activity. Many online courses and software programs do offer interactive learning. However, no one can really take the place of a classroom teacher, because a teacher can recast a question and engage students in dialogue to get them to re-think or more readily understand concepts by using a variety of modalities to illustrate their applications.

The cognitivists are convinced that learning depends upon perception and insight formation. They feel that all learning is in the nature of problem solving. The learner tries to solve new problem on the basis of previous learning.

Briefly, the stages in the learning process [1, 57-64] can be characterized as the following:

1. The learner encountering a new situation recognizes it as a problem to be solved.
2. He analyses it and tries to identify the elements or components of the new situation.
3. He compares a new situation with those that he has previously encountered in an attempt to find out if it is similar or different.
4. The comparison suggests to him a plan or strategy for dealing with the new situation but the plan has to be tested.
5. The plan is tried out (tested): if it doesn't work, it is abandoned and alternative plan is involved and tried. If the plan works, it is stored in the system for use in the future.

If language learning is explained purely in terms of imitation, it should not be possible for a child to produce any occurrences, which he has not heard before (which are not part of the input). Indeed, children constantly surprise their parents by producing occurrences, which have not been heard by them before. Even the behaviorists have to accept this phenomenon and they try to account for it. The explanation offered by them was that a child is able to produce new occurrences through the process of substitution.

Summary. According to the Cognitivists, even a very limited amount of language data may be sufficient to reveal the underlying rules, and once the rule is known, it can be used or applied to produce an infinite number of sentences. The Cognitivists, tend to look at only that part of the language, where general rules apply, because for them language learning is the process whereby the rules of language are discovered and internalized.

Effective instruction is promoted by a proper understanding of the problem domain and by instructors who evaluate their practices. Cognitive approaches to SLA believe that a functionalist, usage-based model of language is the most

appropriate analysis. This approach clearly dictates that in learning, as in theoretical analysis, language must not be separated from its function. Language and semantics are inextricable and thus we need functional, naturalistic, communicative situations for learning. In language instruction as in other educational domains, too much practice has been based on a naïve operationalization of theory. Instructional practices, however well informed by theory, need to be evaluated, assessed, and refined in everyday practice.

Bibliography:

1. Chamot A. The CALLA Handbook / Anna Uhl Chamot, J. Michael O'Mally. – NY : Brookline Books, 1994. – 340 p.
2. Cognitive Benefits of Learning Languages [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tip.duke.edu/node/866>
3. Ellis N. Cognitive Approaches to SLA / N. Ellis // ARAL, 2012. – Vol. XIX. – pp. 4-28.
4. Jensen, E. Exact repetition as input enhancement in second language acquisition / E. Jensen, T. Vinther // Language Learning, 2003. – Vol. 53(3). – pp. 373-428.
5. Laufer, B. What lexical information do L2 learners select in a CALL dictionary and how does it affect word retention? / B. Laufer, M. Hill // Language, Learning & Technology, 2000. – Vol. 3(2), 58-76.
6. Second-language acquisition [Електронний ресурс] / Wikipedia. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Second-language_acquisition#cite_note-FOOTNOTEVanPattenBenati20105-50.

Герцовська Н. О.,
Мукачівський державний університет, м. Мукачєво

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: ЧОЛОВІЧА І ЖІНОЧА МОВА

У статті розглянуто поняття гендер у сучасній лінгвістиці. Виявлено лексичні, граматичні та синтаксичні відмінності чоловічої та жіночої мов. Висловлено припущення, що відмінності між чоловічою і жіночою мовою спричинені розбіжностями в чоловічій і жіночій асоціативних картинах світу.

Ключові слова: гендер, стать, чоловіча і жіноча мова, комунікант, комунікативна ситуація, гендерлект.

В статье рассмотрено понятие гендер в современном языкознании. Виявлено лексические, грамматические и синтаксические различия мужского и женского языков. Высказано предположение, что различия между мужской и женской речью вызваны различиями в мужской и женской ассоциативных картинах мира.

Ключевые слова: гендер, пол, мужская и женская речь, коммуникант, коммуникативная ситуация, гендерлект.

The article deals with the notion of gender in modern linguistics. Lexical, grammatical and syntactical differences between male and female languages have been defined. The suggestion has been made that the differences between male and female languages are caused by the differences in their associative pictures of the world.

Key words: gender, sex, male and female language, communicative, communicative situation, henderlekt.

Останніми десятиріччями гендерний вимір у лінгвістиці стає все більш важливим в оцінці процесів суспільного функціонування та розвитку суспільства. Проблематика визначення гендерних категорій до недавнього часу сприймалась як другорядний соціальний та психологічний фактор у лінгвістиці та знаходилась на периферії суспільної самосвідомості. Однак, проблеми, пов'язані з гендерною диференціацією свідомості набувають все більшої актуальності. Тому гендерний вимір стає важливим об'єктом вивчення багатьох наукових галузей, зокрема у лінгвістиці.

Таким чином, стаття присвячена поняттю гендеру у сучасній лінгвістиці. Об'єктом дослідження є чоловіча і жіноча мови; предметом дослідження є лексичні, граматичні та синтаксичні відмінності у мові чоловіків і жінок.

Поняття «гендер» увійшло до сучасної лінгвістичної науки у другій половині минулого століття. Насьогодні в науковій літературі використовується два терміни, які позначають стать людини – «біологічна стать» та «соціальна стать». Біологічна стать взагалі пояснюється як сукупність контрастуючих генеративних ознак представників одного виду, а соціальна, або гендер, – як комплекс соматичних, репродуктивних, соціокультурних і поведінкових характеристик, що забезпечують індивіду особистий, соціальний і правовий статус чоловіка та жінки.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю детальнішого дослідження мовленнєвих особливостей гендеру в умовах сучасних глобалізаційних процесів.

Однією з домінуючих тенденцій лінгвістики ХХ століття стало розширення зв'язків лінгвістики з іншими науками, зокрема, з соціологією, психологією, підвищена увага до прагматичних аспектів мови, наслідком чого стала поява міждисциплінарних досліджень. На теренах сучасної лінгвістичної прагматики особливо посилюється інтерес до гендерних параметрів особистості. На думку вчених, інтерес до гендерології був викликаний як зміною наукової парадигми (перехід від структуралізму до прагматиці), так і соціальними змінами.

Ці та деякі інші об'єктивні причини зумовили інтерес до книги феміністки Р. Лакофф «Жінки, вогонь і небезпечні предмети», яка і стала відправним пунктом гендерних досліджень у західній лінгвістиці [8].

Особливої уваги потребує визначення гендера як важливої когнітивної категорії, використовуваної при сприйнятті людини людиною: в лінгвістиці поняття «гендер» співвідноситься з конструйованими у мові та закріпленими у свідомості його носіїв образами, якостями і нормами поведінки, а також з сукупністю атрибутів, які приписуються чоловікам і жінкам в тому чи іншому соціокультурному просторі.

Узагальнюючи дослідження лінгвістів-гендерологів, Е. А. Картушина називає три напрямки сучасної гендерної лінгвістики:

1. Соціолінгвістичні гендерні дослідження спрямовані на виявлення жанрової своєрідності, тематики чоловічої і жіночої комунікативної поведінки. Метою даного напрямку є моделювання комунікативної поведінки чоловіків і жінок.

2. Психолінгвістичні гендерні дослідження визначають сукупність асоціацій, пов'язаних з «мужністю» чи «жіночністю» в колективній свідомості, з перспективою моделювання гендерної концептосфери.

3. Лінгвокультурологічні гендерні дослідження націлені на вивчення сконструйованих у мові уявлень, пов'язаних з чоловіками і жінками [6].

Переважає більшість робіт спрямовано на виявлення особливостей комунікативної поведінки чоловіків і жінок.

Лексичні відмінності та деякі інші особливості уживання мови в залежності від статі того, хто говорить, мають умовну назву чоловічої і жіночої мови. Статєва диференціація мови стала відома з ХVII століття, коли були відкриті нові туземні племена, у яких спостерігалися досить значні розбіжності в мові в залежності від статі мовця. Насамперед це стосувалося жінок, тому що їхня мовна поведінка регламентувалася більше, ніж чоловіча, тому спочатку в науковому описі обговорювалися так звані «жіночі мови». Сферою найбільшої кількості розбіжностей виявилася лексика, однак можливі й інші варіанти. Так, наприклад, східні мови роз-

різняються набором модально-експресивних часток, формами ввічливості та ін. У європейських мовах також зазначаються деякі розбіжності у вживанні мови, однак вони не класифікуються як загальні, а носять тенденційний характер. Спочатку мовні розбіжності пояснювалися природою жінок і чоловіків, тобто вважалися постійними факторами. У 60-ті роки ХХ століття з розвитком соціолінгвістики був установлений неймовірний характер розбіжностей.

При цьому не враховувалася висока значимість соціальних структур: шкіл, церков, армій та ін., що приймають на себе підтримку чоловічої переваги і звільняють індивіда від необхідності постійно відтворювати його у всіх ситуаціях. Поряд з інтенціоналізмом, на цьому етапі досліджень фактору статі надавалася надмірна значимість.

На сьогоднішні питання полягає не в тому, як говорять чоловіки чи жінки, а в тому, яким чином, за допомогою яких мовних засобів, тактик і стратегій вони створюють визначені контексти і від чого залежить успішність комунікації тих чи інших комунікантів. Наприкінці 80-х на початку 90-х років виникла гіпотеза «гендерних субкультур», вперше вжита в праці Дж. Гамперца [2] із дослідження міжкультурної комунікації, а також у більш ранніх роботах з етнології, етнографії, історії культури [1]. У працях Д. Н. Мальца, Р. А. Боркер [3] і Д. Таннен [4] принцип міжкультурної комунікації поширений на гендерні відносини.

Гіпотеза гендерних субкультур обумовила появу поняття гендерлект – постійного набору ознак чоловічої і жіночої мови. Однак роботи останніх років усе чіткіше показують, що говорити про гендерлект неправомірно [3]. Роль субкультурного фактора в цьому випадку сильно перебільшена. Розходження в чоловічій і жіночій мові не настільки значні, не виявляють себе в кожному мовному акті і не свідчать, що стать є визначальним чинником комунікації, як це передбачалося на початковому етапі розвитку феміністської лінгвістики.

Встановлено також, що та сама людина в різних комунікативних ситуаціях виявляє і різну мовну поведінку. Дослідження комунікативних ситуацій осіб однієї статі, однак різного соціального та професійного статусу також відобразило ряд розбіжностей. Так, мовна поведінка будь-якої особи за умов різного оточення, тобто вдома і на роботі, у знайомій і новій обстановці, різна. Однак, на сьогоднішні дослідниками доведено існування деяких стильових особливостей, властивих переважно чоловікам чи переважно жінкам у рамках чітко окресленої ситуації спілкування. При цьому вважається, що вони виникають під впливом як соціокультурних (наприклад, уживання жінками лайливих слів засуджується більше, ніж чоловіча лайка), так і біологічних, і гормональних факторів.

Вихід гендерних досліджень за рамки впливових європейських мов і розвиток лінгвокультурології дозволили одержати дані, що свідчать також про культурну обумовленість чоловічої і жіночої мови. Найбільш перспективним і обґрунтованим напрямком вивчення чоловічої і жіночої мови в даний час вважається вивчення стратегій і тактик мовної поведінки чоловіків і жінок у різних комунікативних ситуаціях з обов'язковим урахуванням культурної традиції даного суспільства.

Експериментально доведено, що жінки вживають більше зменшувальних суфіксів і ввічливих форм, частіше називають партнера по комунікації по імені й у цілому використовують більше контакту налагоджувачих мовних стратегій. Праці з вивчення чоловічих і жіночих асоціацій також дають підстави припускати деякі розбіжності в чоловічій і жіночій асоціативній картині світу. Причини розходжень у даний час залишаються дискусійним питанням, в обговоренні якого зіштовхуються біо-і соціодетерміністська точки зору.

Переваги у вживанні тих чи інших мовних засобів чоловіками і жінками в письмовій мові отримали назву чоловічого та жіночого стилів письма. Варто зазначити, що одним з піонерських досліджень у вітчизняній лінгвістиці в даній галузі була робота Т. Б. Крючкової [7, с. 186-200], що експериментально вивчала особливості чоловічої і жіночої російської письмової мови. Дослідницею було встановлено, що жінки вживали більше займенників і часток, у мові жінок також спостерігалася тенденція до більш частого вживання часток «не» і «ні», а в чоловіків – до більш частого вживання іменників. Дослідження в цій же галузі, проведені С. А. Горшко [5] виявило, що чоловічій письмовій мові, у порівнянні її з жіночою, властиві наступні особливості.

Речення за своєю довжиною в середньому коротші за речення, які вживають жінки. Чоловічій мові притаманні граматичні помилки. Чоловіки у своїй мові вживають більше іменників і прикметників, і, у свою чергу, набагато менше дієслів і часток. Крім цього, чоловіки значно частіше використовували прикметники й іменники жіночого роду, тобто існувала явна орієнтація на використання слів, «протилежних» за родом. Переважали раціоналістичні оцінки. Емоційних і сенсорних оцінок у мові чоловіків менше, бо вони виділяли частіше естетичну, ніж етичну сторону предмета чи явища навколишньої дійсності. Саме чоловіки зображують світ і дійсність у більшій розмаїтості якісних характеристик, фарб і ознак, ніж це роблять жінки.

При аналізі синтаксичної структури жіночих і чоловічих текстів було виявлено, що чоловіки частіше використовують підрядний, а не сурядний зв'язок. Рідше зустрічаються окличні і питальні речення. Рідше, у порівнянні з жіночою мовою, використовуються неповні речення й еліптичні конструкції. Зворотний порядок слів менш властивий чоловічій письмовій мові [5, с. 28-41].

Наведені факти говорять про те, що між чоловічою і жіночою мовою, як письмовою, так і усною, існують певні розбіжності, що дозволяють говорити про цілу систему факторів, що впливають на ці розбіжності чи зумовлюють їх.

Отже, перспективою подальших досліджень з теми вважаємо дослідження особливостей чоловічої і жіночої мови в залежності від ситуації комунікації, релігійного підґрунтя комунікантів, соціального та вікового факторів.

Література:

1. Borneman Ernst. Das Patriarchat. Ursprung und Zukunft unseres Gesellschaftssystems / Ernst Borneman. – Frankfurt a. Main, 1991. – 212 s.
2. Gumperz John J. Discours Strategies / John J. Gumperz. – Cambridge, 1982. – 352 p.
3. Maltz D. N. Missverständnisse zwischen Maennern und Frauen kulturell betrachtet / D. N. Maltz, R. A. Borker // Guenther, Kotthoff (Hrsg) Von fremden Stimmen. Weibliches und maennliches Sprechen im Kulturvergleich. – Frankfurt am Main, 1991. – S. 52-74.
4. Tannen D. Du kannst mich einfach nicht verstehen. Warum Maenner und Fraue aneinander vorbeireden / D. Tannen. – Hamburg, 1991. – 164 s.
5. Горошко Е. И. Особенности мужского и женского стиля письма / Е. И. Горошко // Гендерный фактор в языке и коммуникации. – Иваново, 1999. – С. 28-41.
6. Каргушина Е. А. Гендерные аспекты фразеологии в массовой коммуникации: автореферат дисс. канд. фил. н. / Е. А. Каргушина. – Ижевск, 2003. – 23 с.
7. Крючкова Т. Б. Некоторые экспериментальные исследования особенностей использования русского языка мужчиной и женщиной / Т. Б. Крючкова // Проблемы психолингвистики. – М., 1975. – С. 186-200.
8. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи : Что категории языка говорят нам о мышлении / Пер. с англ. И. Б. Шатуновского. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. – (Язык. – Семиотика. – Культура).

Гоца Н. М.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ЗООНІМІЧНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ КОНЦЕПТІВ У АФРО-АМЕРИКАНСЬКОМУ ЖІНОЧОМУ РОМАНІ

У статті висвітлено основні аспекти вираження концептів фемінність та маскуліність засобами зоонімічної лексики. Завдяки порівнянню цих особливостей у романах авторів різних статей, доводяться гендерні розбіжності афро-американського жіночого роману.

Ключові слова: зоонім, зоонімічна метафора, зооморфізм, гендер, концепт фемінність / маскуліність.

В статье рассмотрены основные аспекты выражения концептов феминность и маскулинность средствами зоонимической лексики. Благодаря сравнению этих особенностей в романах авторов разного пола, доказываются гендерные отличия афро-американского женского романа.

Ключевые слова: зооним, зоонимическая метафора, зооморфизм, гендер, концепт феминность / маскулинность.

In the article the main aspects of the concepts' femininity and masculinity expressing are found out. Owing to comparing these peculiarities in the novels of the authors of different genders, gender distinction of Afro-American women novel is shown.

Key words: zoonym, zoonymic metaphor, zoomorphism, gender, concept femininity / masculinity.

За кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю світосприйняття, що веде до необхідності вивчати мову у нерозривному зв'язку із культурою народів, які розмовляють цими мовами. Саме тому у словниковому складі мови відображається досвід народу, його матеріальна і духовна культура. Серед лексичних одиниць номінація людини є одним із найпродуктивніших способів вираження гендеру в мові. Зооморфізми асоціюються з культурно-національними зразками та стереотипами, що і створюють характерний для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти, менталітет [9, с. 144].

Тваринний світ у певній мірі нагадує людське суспільство. Зовнішність та звички тварин часто є підґрунтям використання їх у переносних значеннях. Та не варто забувати, що кожен окремий народ виокремлює помітні лише йому ознаки. Сприйняття та розуміння образно-переносних значень певною мірою залежить від гендерної та соціокультурної належності людини, тому метою статті є дослідити як гендерні концепти актуалізуються через використання зооморфізмів у афро-американській культурі та як вони виражаються у романах письменниці-жінки та письменників-чоловіків.

Мета статті передбачає вирішення наступних завдань: проаналізувати основні аспекти вивчення зооморфізмів у сучасній лінгвістиці; здійснити власну класифікацію зооморфізмів, що носять гендерне забарвлення; згрупувати зооморфізми, вжиті Т. Моррісон та письменниками-чоловіками відповідно до того, який гендерний концепт вони виражають; виявити та проаналізувати гендерні розбіжності у вираженні концептів фемінність / маскуліність у жіночому та чоловічому художньому дискурсі.

Об'єктом дослідження є соціокультурний та гендерний аспекти афро-американського роману. Предметом виступають зооморфізми, що позначають у романах гендерні концепти фемінність / маскуліність.

Вибір тих чи інших лексичних одиниць часто відбувається підсвідомо. Тому ми порівнюємо мовлення у жіночому та чоловічому романах, а не мовлення жіночих та чоловічих персонажів у романах авторів однієї статі.

Джерельною базою дослідження слугують романи Тоні Моррісон «Найблакитніші очі» (*The Bluest Eye*), «Пісня Соломона» (*Song of Solomon*), «Сула» (*Sula*), «Смоляне опудало» (*Tar Baby*), «Рай» (*Paradise*), «Любов» (*Love*) загальним обсягом 1509 стор.; роман Омара Тайрі «Роман останньої вулиці» (*The Last Street Novel*), «Заради любові до грошей» (*For the Love of Money*) та «Просто скажи Ні» (*Just Say No*) загальним обсягом 1328 стор.; а також романи Ральфа Еллісона «Невидимка» (*Invisible Man*) та «За три дні до пострілу» (*Three Days Before the Shooting*) загальним обсягом 1682 стор.

У руслі сучасної лінгвістики зооморфізми досліджують як складову фразеології [6], онімів [8], засіб репрезентації гендерних [9] чи лінгвокультурних аспектів [2], [4]. Лінгвістичні дослідження номінативних одиниць з анімальним компонентом також проводили Г. Богуцька [1], С. Голяк [3], Л. Почепцова [7] та ін.

Цікавим є використання зоонімічних метафор у художньому дискурсі. У процесі дослідження було складено вибірку зооморфізмів та здійснено їх контекстний аналіз. Так, у романах Т. Моррісон виявлено 36 номінацій та 122 вживання зооморфізмів, що виражають різні гендерні концепти (див. табл. 2).

Серед них: **1) назви ссавців** – fox, cow, pig, deer, antelope, panther, tiger, jaguar, cat, polecat, ape, gorilla, baboon, rabbit, puppy, horse/mare, kitten, rat, animal, bat, beast, pet, dog (23 номінації, 78 вживань – 65%); **2) назви птахів** – hen, bird, chicken, duck, turkey (5 номінацій, 13 вживань – 9%); **3) назви комах** – bee, butterfly (2 номінації, 3 вживання – 2,5%); **4) назви плазунів** – snake, turtle (2 номінації, 26 вживань – 22%); **5) назви риб** – fish, roach (2 номінації, 2 вживання – 1,5%).

Розглянемо детально ті зооморфізми, що виражають гендерні концепти та є визначальними для афро-американського жіночого роману.

I. Зооморфізми, що виражають концепт фемінність (див. табл. 1). У Т. Моррісон зафіксовано 20 таких номінацій – 61% (41 вживання).

Авторка часто вживає зооморфізми, що вказують на залежність жінки від чоловіка. Так, вживання зооморфізму *pet* (*улюблена тварина*) вказує на ганебне місце жінки у світі, де вона сприймається як домашній

улюбленець. Такий зооморфізм використовується у романах лише стосовно жінки: *She was like a gorgeous pet. Feed it or whip it – it lapped you anyway* [L, с. 155].

У О. Тайрі зооморфізм **pet** виражає концепт маскуліність та позначає місце чоловіка у житті жінки: *We think you're gonna run out of all that energy and settle down like a pet or something* [LSN, с. 146].

Зооморфізм **fox (лисиця)** позначає *xumry* людину: *To keep going, to protect what was hers, crazy-like-a-fox was all she could think of* [L, с. 99].

У розмовному мовленні ще існує значення – *приваблива молода жінка*, яке і використовує письменниця: *[...] and besides, she was still a fox, there were lots of players and every goodbye ain't gone* [L, с. 85].

У О. Тайрі **crazy-like-a-fox** позначає чоловіка з точки зору жінки: *This chick was crazy like a fox [...]* [LSN, с. 41].

Pig meat у Т. Моррісон вживається для лайливого позначення жінок-афроамериканок білошкірими чоловіками: *Looking for all the world as he had seventeen years ago when he had called her pig meat* [S, с. 124].

У О. Тайрі **pig** виражає концепт маскуліність. Наратор проводить паралель між собою та казковим героєм – поросям, який побудував кам'яний будинок: *I'm like the little pig with the brick house* [LSN, с. 68].

Deer (олень, лань) позначає довірливість. У Т. Моррісон цей зооморфізм вказує на тваринні інстинкти. Наприклад: *A deer, thought Jadine. She has the eyes of a curious deer. She wished once more that she had had real talent – she'd like to draw her – deer eyes, wig and all* [TB, с. 289].

Р. Еллісон використовує **deer** для опису важкої праці жінок та дітей: *They paused with the sensitivity of grazing deer, then returned to their work, the women and children once more moving* [IM, с. 266].

Зооморфізм **bat (кажан)** позначає поганий зір: *You not taking him nowhere. You blind as a bat* [TB, с. 302].

У Р. Еллісона зооморфізм **bat blind** вжито метафорично, оскільки змальовує сліпоту думок: *They were blind, bat blind, moving only by the echoed sounds of their own voices* [IM, с. 246].

Вираз **to wait for a cat to jump** означає несподівану ситуацію чи подію: *Nobody knew which way the gray-eyed cat would jump* [L, с. 72].

У романах письменників-чоловіків зооморфізм **cat** вживається для позначення жіночої спритності (**quick as a cat**) та їх схильності до бійок (**cat fighting**). Наприклад: *Quick as a cat, she turns and grabs somethin' off the stove* [IM, с. 28]. *That's straight-up woman stuff, cat fighting* [LSN, с. 62].

II. Зооморфізми, що виражають концепт маскуліність (чи де він переважає) (див. табл. 1) – у Т. Моррісон 9 номінацій – 14% (15 вживань).

Зооморфізми **ape (мапа), gorilla (горила), baboon (бабуїн)** позначають людину, що наслідує чужі звички (кривляка), бандита, тощо. Наприклад: *And if that wasn't enough now this nigger he lets in this real live dope addict ape just to get back at her wanting to live near Michael* [TB, с. 87]. *He looked like a gorilla!* [TB, с. 129]. *You can't, you ugly barefoot baboon* [TB, с. 121].

Animal (тварина) та **beast (тварюка)** означають лиху, жорстоку людину. У Т. Моррісон вони вказують на примітивність, а у глибшому контексті – тісний зв'язок із природою: *Like a beast who loses his animal smell after too long a diet of cooked food, a man's smell is altered by a fast* [TB, с. 105].

У Р. Еллісона та О. Тайрі ці зооморфізми теж позначають негативні риси чоловіка: *His lips parted, bluish, revealing a row of long, slender, amazingly animal-like teeth* [IM, с. 34]. *You brought out the beast in me* [IM, с. 253]. *He a beast!* [LSN, с. 194].

III. Зооморфізми, що виражають концепти фемінності і маскуліності (див. табл. 1) – у Т. Моррісон 7 номінацій – 25% (66 вживань).

Puppy (цуценя, щеня) зазвичай має метафоричне значення *дурний парубічко, молокосос, пусто голова або самовдоволен людина, що зловживає добротою*. Для опису жінок, авторка вкладає у нього значення беззахисності: *The chauffeur had picked her up for Norma like a stray puppy* [P, с. 138].

В описі чоловіків цей зооморфізм вказує на безпорадність: *Years passed and his puppy breath came as fast as ever in Nagar's presence* [SS, с. 95].

Зооморфізм **bird** у зображенні жінки виражає безпорадність: *Elbows bent, hands on shoulders, she flailed her arms like a bird in an eternal, grotesquely futile effort to fly. Beating the air, a winged but grounded bird [...]* [BE, с. 162].

Те саме значення зооморфізму **bird** вживає і Р. Еллісон: *She seemed like a fair bird-girl girdled in veils calling to me from the angry surface of some gray and threatening sea* [IM, с. 8].

О. Тайрі вживає зооморфізм **bird** для вираження збірного концепту фемінність/маскуліність, оскільки позначає робітників та робітниць, які рано встають на роботу: *[...] yellow taxis zoom through light traffic, carrying early-bird employees and managers [...]* [LSN, с. 11].

Horse (кінь) у авторки асоціюється із твариною, яка багато їсть, а тому вживається у порівнянні з людиною з такими ж звичками: *You're eating like a horse already and the day has just started* [TB, с. 29].

Іншим значенням цього зооморфізму є тварина, яка звикла до роботи і болю, а тому не відчуває фізичних страждань. Так позначають афроамериканок лікарі у пологовому будинку: *They deliver right away and with no pain. Just like horses* [BE, с. 97].

У письменників-чоловіків вживання цього зооморфізму різниться. Так, Р. Еллісон використовує **horse** для позначення чоловіка, наголошуючи на ледачості та захопленні спиртним: *They were still milling around, the juke box baying, the piano thumping, and over at the end of the room, drenched with beer, Supercargo lay like a spent horse upon the bar* [IM, с. 42].

Ставлення до жінки реалізується у О. Тайрі за рахунок використання фрази **hold up that horse** у значенні *зачекати*: *Whoa, hold up that horse for a minute. I'm talking to her* [LSN, с. 110].

Таблиця 1

Кількісне та якісне вживання зооморфізмів на позначення концептів фемінності та маскулінності

№	Зооморфізм	Т. Моррісон	О. Тайрі	Р. Еллісон
1.	pet	фемінність (3)	маскулінність (1)	—
2.	fox	фемінність (2)	—	—
3.	crazy like a fox	фемінність (1)	маскулінність (1)	—
4.	cow	фемінність (2)	—	—
5.	pig	фемінність (5)	маскулінність (2)	—
6.	hen	фемінність (3)	—	—
7.	mad as a wet hen	фемінність (1)	—	—
8.	bee	фемінність (1)	—	—
9.	deer	фемінність (7)	—	фемінність (1)
10.	antelope	фемінність (3)	—	—
11.	panther	фемінність (2)	—	—
12.	tiger	фемінність (1)	—	—
13.	jaguar	фемінність (1)	—	—
14.	bat	фемінність (3)	—	маскулінність (3)
15.	cat	фемінність (1)	фемінність (7)	фемінність (2)
16.	fish	—	фемінність (3)	маскулінність (4)
17.	drink like a fish	фемінність (1)	—	—
18.	polecat	фемінність (1)	—	—
19.	roach	фемінність (1)	—	—
20.	butterfly	фемінність (2)	—	—
21.	ape	маскулінність (1)	—	маскулінність (1)
22.	goat	—	—	маскулінність (2)
23.	gorilla	маскулінність (2)	—	—
24.	baboon	маскулінність (1)	—	—
25.	chicken	маскулінність (2)	фемінність (3) / маскулінність (2)	—
26.	animal	маскулінність (2)	—	маскулінність (5)
27.	beast	маскулінність (1)	маскулінність (2)	маскулінність (2)
28.	turkey	маскулінність (1)	—	—
29.	duck	маскулінність (2)	—	—
30.	rabbit	маскулінність (3)	—	—
31.	puppy	фемінність/ (2) маскулінність (1)	—	—
32.	horse/mare	фемінність/ (2) маскулінність (1)	фемінність (2)	фемінність (10)
33.	snake	фемінність/ (20) маскулінність (4)	—	—
34.	bird	фемінність/ (2) маскулінність (3)	фемінність/ (1) маскулінність (1)	фемінність (10)
35.	turtle	фемінність/ (1) маскулінність (1)	—	—
36.	kitten	фемінність/ (1) маскулінність (2)	—	—
37.	dog	фемінність/ (8) маскулінність (13)	—	маскулінність (20)
38.	rat	фемінність/ (1) маскулінність (4)	маскулінність(2)	маскулінність (3)
		Всього: 122 вживання	Всього: 27 вживань	Всього: 63 вживання

Turtle (черепаха) у Т. Моррісон позначає жінку, яка не вміє плакати: *Dry-eyed as a turtle, she left Christine to me to raise* [L, с. 137].

По відношенню до чоловіка цей зооморфізм означає надійність: *Yet the doors were plumb and their knobs, hinges and locks secure as turtles* [TB, с. 11].

Dog (нес) означає падлюка, негідник, невдаха, зрадник та для письменниці є синонімічним до *man* (чоловік), значення якого для неї є ідентичним до *невдаха* або *негідник*: *No kind. Some men just dogs* [BE, с. 8].

Порівнюючи жіночих персонажів із цією твариною, авторка вказує на життя, прикуте, як і у собаки, ланцюгами до обставин: *At home, with no one or anyone in charge, she felt like one of the Settlement dogs. Fifty strong, they swung between short chains and unfettered roaming. Between fights and meals they slept lashed to trees or curled near a door. Left to their own devices, hounds mated with shepherds, collies with Labradors* [L, с. 55].

Важкий внутрішній стан персонажа Р. Еллісон порівнює з собакою із перебитою спиною: *I'm layin' there on the floor, but inside me I'm runnin' round in circles like a dog with his back broke* [...] [IM, с. 28].

Dog також вживається для позначення афроамериканців, наголошуючи на їх нікчемному становищі у суспільстві: *Never mind the loudmouthed nigras, they're like those little fice dogs that bark at you* [...] [TDBS, с. 59].

Rat (щур, пацюк) – людина підлої вдачі, боягуз, зрадник або донощик вживається у Т. Моррісон для позначення чоловіків: «*She did, but I was in a fancy apartment banging my head over some rat*» [L, 189].

Т. Моррісон вживає **rat** по відношенню до жінок, наголошуючи на їх зрадливості: [...] *her crumbling hotel ruled by a rabid beach rat, ignored by the man for whom she had slaved, abandoned by her daughter to strange ideas, a running joke to neighbors – she had no place and nothing to command* [L, с. 99].

Р. Еллісон вживає зооморфізм **rat** для опису внутрішнього стану героя: *A hot, violent force tore through my body, shaking me like a wet rat* [IM, с. 11].

У О. Тайрі **rat** позначає зрадника, або ж людину, яка заради грошей веде ганебний спосіб життя: *Is he a rat? A snitch?* [LSN, с. 161]. [...] *running around in circles chasing your cheese like a sewer rat* [FLOM, с. 290]

Отже, досить часто вживання зооморфізмів носить ситуативний характер, тому їх інтерпретація у гендерному аспекті здійснюється лише у межах контекстного аналізу. Результати дослідження доводять, що використання зооморфізмів для номінації жінок та чоловіків у жіночому та чоловічому романах суттєво різняться. По-перше, відмінність полягає у ширшому вживанні зооморфізмів Т. Моррісон, ніж письменниками-чоловіками: Т. Моррісон – 36 номінацій, Р. Еллісон – 12, О. Тайрі – 10. По-друге, відмінність помітна у способах реалізації концептів фемінність, маскулінність, фемінність / маскулінність (див. табл. 1).

Також на позначення жінок авторка використовує більший відсоток позитивної лексики, аніж на позначення чоловіків (див. табл. 2).

Таблиця 2

Вживання зооморфізмів у романах Т. Моррісон, що виражають концепти «фемінність», «маскулінність» та поєднують ці концепти

Концепт, який виражають зооморфізми	Відсоткове відношення від загальної кількості зооморфізмів, що виражають фемінність, маскулінність, і те, і інше		Позитивна (+), чи негативна (-) конотація	Відсоткове відношення позитивної / негативної лексики від загальної кількості зооморфізмів, що виражають тільки фемінність / маскулінність / і те, і інше	
фемінність	61% (20 зооморфізмів)		+	45% (9 зооморфізмів)	
			-	55% (11 зооморфізмів)	
маскулінність	14% (9 зооморфізмів)		+	—	
			-	100% (9 зооморфізмів)	
фемінність і маскулінність	25% (7 зооморфізмів)	жінки	57% (4 зооморфізми)	+	25% (1 зооморфізм)
				-	75% (4 зооморфізми)
		чоловіки	43% (3 зооморфізми)	+	33% (1 зооморфізм)
				-	67% (2 зооморфізми)

Як бачимо, у письменниці-жінки для номінації чоловіків використовуються зооморфізми лише із негативним значенням, що є однією із визначальних рис афро-американського жіночого роману. Оскільки, керуючись засадами феміністської лінгвістики, авторка, вживаючи зооморфізми із позитивною та негативною конотаці-

сю, вказує на те, кому надається перевага у її романах. Зооморфізми із позитивним значенням, використані для опису жінок, позначають їх як вразливих та беззахисних. Зооморфізми із негативним значенням, вжиті для номінації жінок, відображають становище жінки та ставлення до неї з точки зору чоловіків. Таким чином авторка привертає увагу до гендерної дискримінації, відображаючи це за допомогою зооморфізмів зокрема.

Використовуючи різні зоонімічні метафори, Т. Моррісон інтерпретує художню дійсність через призму соціокультурних та гендерних аспектів. Особливістю романів Т. Моррісон є вживання не тільки сталих, фіксованих у словниках, зооморфізмів для позначення загальнолюдських якостей, а й зоонімічних алюзій, а також індивідуально-авторських зооморфізмів, що є відображенням на соціокультурної та гендерної спрямованості її романів.

Література:

1. Богуцька Г. Розповідають назви птахів / Г. В. Богуцька. – Л. : Кальварія, 2005. – 97 с.
2. Голубовська І. Практична стилістика української мови: навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей (денної та заочної форм навчання). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2010. – 124 с.
3. Голяк С. Сербская и белорусская фразеология с зоокомпонентом (зависимости между свойствами фразеологизма и слова компонента): Автореф. дис.... канд. фил. наук: 10.02.03 / БГУ. Мн. – 2003. – 17 с.
4. Гончарова Т. Спільність та специфіка мовних зооморфних картин світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т. Гончарова. – Харків, 1996. – 23 с.
5. Горошко Е. Гендерная проблема в языкознании. – [Електронний ресурс]. – <http://www.owl.ru/win/books/articles/goroshko.htm>. – (09.04.2011).
6. Патюкова Р. Зоосемические компоненты устойчивых единиц: опыт словаря (на материале английского и русского языков) / Р. В. Патюкова. – Краснодар : Кубанский гос. ун-т, 2008. – 92 с.
7. Почепцова Л. Флористические названия в английском языке Австралии : автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. Д. Почепцова. – К, 2009. – 24 с.
8. Сюсько М. Статус зоонима в онимной системе: ономаσιологический аспект / М. И. Сюсько. – К. : Вышш. школа, 1988. – 192 с.
9. Шарова А. Зооморфизмы как средство репрезентации гендерных концептов в английской лингвокультуре // Ярославский педагогический вестник : сб. научных трудов. – Ярославль, 2010. – № 3. – С. 144–148.

Список ілюстративних джерел:

1. Ellison R. *Invisible Man* / Ralph Ellison. – Vintage International, 1995. – 581 p. – [IM].
2. Ellison R. *Three days before shooting* / Ralph Ellison, John F. Callahan, Adam Bradley. – Random House Publishing Group, 2010. – 1101 p. – [TDBS].
3. Morrison T. *Love* / Toni Morrison. – New York : Vintage International, 2003. – 202 p. – [L].
4. Morrison T. *Paradise* / Toni Morrison. – New York : Alfred A. Knopf, 1998. – 318 p. – [P].
5. Morrison T. *Song of Solomon* / Toni Morrison. – Triad / Panther Books Frogmore, St Albans, Herts AL2 2NF, 1980. – 336p. – [SS].
6. Morrison T. *Sula* / Toni Morrison. – New York : A Plume Book, 1982. – 174 p. – [S].
7. Morrison T. *Tar Baby* / Toni Morrison. – New York : Alfred A. Knopf, 1996. – 306 p. – [TB].
8. Morrison T. *The Bluest Eye* / Toni Morrison. – New York : HOLT, RINEHART AND WINSTON, 1970. – 173 p. – [BE].
9. Tyree O. *For the love of money* / Omar Tyree. – New York : Simon & Schuster, 2001. – 416 p. – [FLM].
10. Tyree O. *Just say No* / Omar Tyree. – New York : Simon & Schuster, 2001. – 496 p. – [JSN].
11. Tyree O. *The Last Street Novel* / Omar Tyree. – New York : Simon & Schuster, 2008. – 416 p. – [LSN].

Дем'яненко О. Є.,

Миколаївський національний університет ім. В.О.Сухомлинського, м. Миколаїв

АКУЛЬТУРАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПІДГОТОВКА ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ПРОСТОРИ

У статті висвітлено співвідношення понять «мультикультуралізм» та «стратегії акультурації» в реаліях сучасних міжкультурних взаємодій; проаналізовано чинники, що впливають на вибір акультураційної стратегії.

Ключові слова: акультураційні стратегії, мультикультуралізм, міжкультурна взаємодія, акультурація, асиміляція, інтеграція.

В статтє представлено соотношение понятий «мультикультуралізм» и «стратегии акультурации» в реаліях современного межкультурного взаимодействия; проанализированы факторы, влияющие на выбор стратегии акультурации.

Ключевые слова: акультурационные стратегии, мультикультуралізм, межкультурное взаимодействие, акультурация, ассимиляция, интеграция.

The article presents the relationship between the concepts «multiculturalism» and «acculturation strategies» in the realities of contemporary cross-cultural interaction, analyzes the factors affecting the choice of acculturation strategy.

Keywords: acculturation strategies, multiculturalism, intercultural communication, acculturation, assimilation, integration.

Постановка проблеми. Реалії сучасних міжкультурних взаємодій демонструють важливість реалізації стратегії мультикультуралізму, яка є своєрідною відповіддю на стійку тенденцію подолання моноетнічності й монокультурності в межах однієї держави. Домінуючим принципом мультикультуралізму є визнання рівності між культурами, які складають єдине суспільство. Мультикультуралізм як теорія і практика міжкультурної комунікації не відрізняється однозначністю трактувань. Стратегія мультикультуралізму розрахована на досягнення толерантного ставлення між етнічними групами в державах з поліетнічним складом. Проте, позитивна спрямованість мультикультуралізму в реальності обертається часто не конструктивним діалогом культур, а відчуженням та сепарацією, або навіть втратою загальнонаціональної ідентичності.

Метою статті є розгляд стратегій акультурації та феномену мультикультуралізму у процесі міжкультурної взаємодії представників різних національних культур.

Виклад основного матеріалу. Деякі науковці співвідносять, а часто навіть ототожнюють мультикультуралізм із стратегіями акультурації. Зупинимось детальніше на концепції міжкультурної взаємодії, яку запропонував канадський учений Дж. Беррі в межах кроскультурної психології. На думку дослідника, акультураційні стратегії складаються з двох компонентів, а саме: соціокультурних установок та реальної моделі поведінки індивіда в конкретних умовах, що рідко збігаються. Це пояснюється засвоєнням формалізованих моделей поведінки, які часто розходяться з мотивацією особистості в прийнятті певного поведінкового рішення та соціальними обмеженнями поведінки. Типологія Дж. Беррі базується на двох критеріях орієнтації людей: на власну групу (збереження своєї культурної спадщини та ідентичності), або на інші групи (контакт із загальною спільнотою та участь у житті спільноти поряд із представниками інших етногруп) [6].

Згідно з теорією Дж. Беррі, акультурацію зумовлюють два фактора, які впливають на вибір чотирьох основних стратегій. Цими факторами є збереження культури (визначається необхідність підтримки культурної ідентичності) та участь у контактах (меншини включаються в іншонаціональну культуру або залишаються серед «своїх»). Залежно від варіантів відповідей на ці два основні запитання, Дж. Беррі визначив чотири стратегії акультурації: асиміляція, сепарація, маргіналізація та інтеграція [5].

Стратегії акультурації також можуть варіюватися залежно від того, з позиції якої групи (домінантної чи недомінантної) вони інтерпретуються. З точки зору недомінантної етногрупи, збереження власної культурної ідентичності та прагнення контактувати з іншими культурами визначають стратегію *асиміляції*. Коли індивіди прагнуть зберегти власну культурну ідентичність і уникають контакту з представниками інших культур, йдеться про *сепарацію*. Наявність інтересу до збереження власної культурної ідентичності та налагодження співпраці з членами інших етногруп свідчить про акультураційну стратегію *інтеграції*. І, нарешті, *маргіналізація* означає слабку (чи повністю відсутню) зацікавленість у збереженні культурної ідентичності та взаємодії з іншими культурами, причинами чого часто може бути виключення чи дискримінація.

Надання переваги будь-якій акультураційній стратегії залежить від декількох чинників. По-перше, існує загальна перевага для використання однієї конкретної стратегії, хоча можуть бути і зміни відповідно до місця її використання. У більш приватних сферах (наприклад, дім, сім'я, етнічні спільноти) може бути запитана культурна підтримка, більш ніж в громадській сфері (наприклад, на робочому місці, або в політиці); в приватному секторі може бути менше міжгрупових контактів, ніж у громадському. Крім того, національний контекст може впливати на стратегії акультурації, наприклад, в явно полікультурному суспільстві люди можуть надавати перевагу політиці інтеграції, або, в суспільствах-асиміляціях акультурація може бути простішою, прийнявши стратегію асиміляції. Тобто люди можуть бути обмежені у виборі стратегії, навіть, незважаючи на особисті уподобання.

По-друге, у процесі становлення особистості досліджують різні стратегії, поступово зупинившись на тій, що більше задовольняє і є більш корисною. Проте, не існує конкретних умов або віку, коли використову-

вати яку стратегію. По-третє, акультураційна стратегія, якій надають перевагу особистість або група, може або не може бути дозволена домінуючою групою. Наприклад, у явно асимілятивних суспільствах ухвалення стратегії інтеграції може бути обмежено в зв'язку з національною ідеологією, яка сприяє єдиній культурі та ідентичності національної держави.

Слід розрізнити поняття «аккультурація» та «асиміляція», за якої відбувається повна втрата одним народом своєї мови та культури під час контакту з іншим, більш домінантним народом. Так, акультурація може бути першим кроком на шляху до повної асиміляції. Найбільш відомим процесом є етнічна асиміляція. Під етнічною асиміляцією розуміється «процес розчинення самостійного етносу, його частин /уламків/та/чи окремих його представників у середині іншого, як правило, більшого етносу або етнонації». Асиміляція, і це слід підкреслити, є, по-перше, досить повільним і тривалим процесом, який може відбуватись протягом життя декількох поколінь. По-друге, вона є одностороннім процесом, який має завершуватись повною або майже повною втратою етнічною меншиною своїх споконвічних етнічних особливостей (мови, культури, традицій, способу життя, тощо) і прийняттям особливостей іншого домінуючого етносу. Тому часто синонімом терміну «асиміляція» вважається термін «деетнізація» [1].

Вагомий внесок у розвиток теорії асиміляції зробив відомий американський антрополог Л. Вірт [8], а подальший розвиток ця теорія отримала у праці іншого видатного американського дослідника М. Гордона «Assimilation in American life». У цій роботі він, зокрема, розділив етнічну асиміляцію на культурну асиміляцію, або акультурацію, та структурну асиміляцію. Першу, тобто акультурацію, учений визначив як процес змін в етнокультурних цінностях, звичаях і традиціях етнічної меншини. А другу, тобто структурну асиміляцію, як процес змін у взаємовідносинах членів етнічної меншини з навколишнім середовищем, зокрема послаблення спілкування із членами своєї групи і посилення спілкування із членами інших етнічних груп. При цьому, структурна асиміляція, на думку М. Гордона, відіграє провідну роль в остаточному завершенні процесу етнічної асиміляції [7].

Асиміляційні процеси все частіше розглядаються у зіставленні із етнодиференціюючими процесами. Такий підхід дає можливість поглянути на них як хоча і на протилежні, але взаємозалежні та взаємообумовлені процеси. Слід враховувати, що поряд з акультурацією, окремим типом етнічної асиміляції є мовна асиміляція, під якою мається на увазі процес втрати рідної мови і перехід на мову іншої етнічної групи.

Стратегія інтеграції вимагає від етнічних груп поступової адаптації до основних цінностей домінантного суспільства, більшість має адаптувати соціальні інститути (освіту, культуру, судову справу тощо) для кращої відповідності потребам багатонаціонального суспільства. Ця інтеграційна стратегія найбільш придатна для реалізації тільки в такому суспільстві, в якому рівень упереджень є відносно низьким, існують позитивні відносини між різними культурними групами, досить широким є діапазон культурних цінностей суспільства.

У цьому процесі провідна роль належить культурі у найширшому розумінні цього слова. Культурну інтеграцію слід розглядати з трьох позицій: як процес практичної й інформаційної взаємодії між закладами культури, культурологічними центрами, творчими людьми й споживачами культури; як процес досягнення більшої узгодженості між різноманітними культурними традиціями, включно з національними, між культурною спадщиною суспільства і новими досягненнями культури; як процес утвердження єдиної системи цінностей із життєздатним, дружнім обміном культурними, релігійними традиціями на внутрішньо- та міждержавному рівнях.

Акультураційна стратегія інтеграції тісно пов'язана з мультикультуралізмом, оскільки саме вона передбачає тісну взаємодію представників різних національних культур за умов підтримки культурної ідентичності. Проте існує думка, що мультикультуралізм означає насамперед підтримку багатьох культур у суспільстві без їх особливої взаємодії чи співпраці.

На практиці мультикультуралізм не є безумовним визнанням культурних відмінностей, це свого роду компромісна угода між державою, що представляє культуру більшості, і меншинами. Тільки при дотриманні останніми певних умов, в першу чергу це визнання національно-державного устрою країни, можливо сама угода. При цьому треба враховувати, що будь-який мігрант, вимушений або добровільний, знаходиться в стані кризи ідентичності або «культурного шоку», який позбавляє людину стійких несвідомих сценаріїв соціальної поведінки і реагування. Чим більше культурна дистанція, тим сильніше і глибше шок [3].

Цікавою в цьому контексті видається точка зору П. Адлера, який зазначав, що варто говорити про новий тип мультикультурної особистості, яка з'являється в мультикультурній реальності, – це тип особистості, яка не вкорінена в певну культуру, а здатна змінювати свою ідентичність та властивості так, щоб існувати та функціонувати між культурами [4].

Американський культуролог Ч. Кукатас, один з критиків мультикультуралізму, розглядає цей феномен в аспекті посилення міграційних процесів, а міграцію визначає як ключовий фактор полікультурності. Сплеск міграційної активності провокує титульні культури до осмислення національних патернів і власної ідентичності. У коло актуальних аспектів входять питання про те, які сфери життя людини можуть контролюватися державою, а які повинні залишитися прерогативою особистості і групи. Ч. Кукатас виділяє п'ять варіантів реакції державної політики на проблему зіткнення культурних парадигм: ізоляція, асиміляція, м'який мультикультуралізм, жорсткий мультикультуралізм та апартеїд.

Так, Ч. Кукатас дійшов висновку про те, що ідея мультикультуралізму в тій мірі, в якій вона відображає філософську позицію, а не просто конкретний політичний курс, і в тій мірі, в якій вона говорить про необхідність визнання, а не пригнічення культурного різноманіття, знаменує собою відхід від різних точок зору на користь концепції відкритого суспільства [2].

Висновки. У сучасному мультикультурному суспільстві акультурація вважається найбільш доцільним видом міжкультурного контакту, тому що, з одного боку, наслідком адаптації до нового культурного середови-

ща є збереження власної етнічної культури групи за рахунок сприйняття елементів іншої культури; з іншого боку, існує рівнозначна для обох груп основа, на якій відбувається їх інтеграція в єдине суспільство. Отже, сьогодні, коли відбувається процес глобалізації і широкомасштабна міграція населення, зіставне вивчення етно-національних культур набуває особливої актуальності.

Література:

1. Вступ до етнополітології: наук.-навч. посібник. / О. В. Картунов. – К., 1999. – 300 с.
2. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма [Электронный ресурс] / Ч. Кукатас. // Диалог. ua: незалежний інформаційно-аналітичний ресурс. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227.
3. Рыжова С. В. Социальные аспекты межкультурного восприятия. / С.В. Рыжова // Социология межэтнической толерантности / Отв. ред. Л. М. Дробижева. – М. : ИС РАН, 2003. – С. 161.
4. Adler P. Beyond cultural identity : reflections on cultural and multicultural man / P. Adler // Cultural learning : Concepts, application and research / ed. R. W. Bristian. – Honolulu, 1997. – P. 24-41.
5. Berry J. W. Acculturative Stress / J. W. Berry // Psychology and Culture / [ed. by W.J. Lonner & R.S. Malpass]. – Allyn & Bacon., 1994.
6. Berry J. W. Cross-cultural psychology / J. W. Berry, Y. H. Poortinga, M. H. Segall, P. R. Dasen. – Cambridge University Press, 2002. – 588 p.
7. Gordon M. Assimilation in American Life / M. Gordon. – N.Y., 1964. – 276 p.
8. Wirth L. Social Interaction: The Problem of the Individual and the Group. / L. Wirth. // In: AJS. – Vol. 44. – May, 1939. – p. 965-979.

Мартин Н. В.,
Мукачівський державний університет, м.Мукачево

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБРАЗУ В МЕДІА ПРОСТОРІ

Актуальність даної статті зумовлена значною увагою лінгвістів та дослідників у різних сферах наук, щодо дослідження медіа простору на сучасному етапі розвитку суспільства. Розглядається політичний образ як жанр журналістики англomовних країн.

Також визначено важливі правила для досягнення успіху у створенні образу у жанрі політичного портрету. Висвітлюються різноманітні прийоми, що застосовуються у пресі англо-американських видань.

Ключові слова: медіа простір, політичний образ, інформаційний жанр, політична пропаганда, політизація

Актуальность данной статьи обусловлена большим вниманием лингвистов и исследователей в разных отделениях наук, а также исследование медиа пространства на современном этапе развития общества. Рассматривается политический образ как жанр журналистики англоязычных стран.

Также определены важные правила для достижения успеха в создании образа в жанре политического портрета. Отображаются разные приемы что используются в прессе англо-американских изданий.

Ключевые слова: медиа пространство, политический образ, информационный жанр, политическая пропаганда, политизация

The urgency of the present article is determined by great attention of linguists and investigators in different fields of studies, as to the investigation of media space in modern society.

Also political image like a genre of foreign countries journalism is being examined. The main rules for achievement of success in creation of image in political picture genre are being defined. Various methods, which are used in media of Anglo-American editions are illuminated.

Key words: media space, political image, informational genre, political propagation, politicization

Медіа простір, на сучасному етапі розвитку суспільства, дедалі частіше застосовується, як спосіб політичної пропаганди, викладу власних думок, створення підтримки з боку громадян й досягнення конкретних цілей політичними та громадськими діячами. Дедалі частіше політичні діячі використовували соціальні мережі, телебачення та сторінки газет за для того, щоб отримати визнання, збільшити кількість цільової аудиторії, отримати кошти на виборчі кампанії, і стати більш відомими. Часто сторінки газет стають місцем для реклами різноманітних активістських програм, які мають на меті ознайомити людей із їхніми планами та залучитись підтримкою. Кандидати і активісти використовують ЗМІ задля того, щоб звернутись до своїх однодумців, послідовників відображаючи політику та ідеали без впливу ЗМІ на зміст їх повідомлення [7].

Політичний образ – це один із найангажованіших жанрів журналістики. Слід зазначити, що це стосується як журналістики англomовних країн, так і журналістики у цілому. Зрозуміло, що поняття політичного образу не застосовується лише задля змалювання долі цікавої людини, як це буває з митцями, науковими геніями, мандрівниками, філософами. Простеживши тенденцію появи політичних образів у періодиці можна помітити як їх кількість зростає за 9-6 місяців до виборчої кампанії і як різко спадає одразу ж після виборів. Політичний образ, як правило, обмежене у часі і просторі явище, яке цікаве лише виборцям певної країни у нетривалий період часу. Рідше це явище переростає у певне наукове чи художнє творіння. Цікавим є той факт, що саме на передодні виборів політизуються навіть зовсім «не політичні» видання, тобто різноманітні літературні, екологічні, та художні газети та журнали [11]. Справа у тому, що політики використовують ЗМІ, навіть «не політичного» характеру, як «трамплін» для здобуття посади і власної користі; суспільство заполітизоване у такій мірі, що як читачі, так і журналісти цікавляться політикою значно більше, аніж будь-якою іншою галуззю.

Слід зазначити, що журналіст працюючи у жанрі політичного портрету, перетворюється на своєрідного іміджмейкера конкретного політика. Досягти успіху у створенні привабливого образу, йому вдається лише дотримуючись декількох важливих правил:

1. Уміння створювати образи, переробляти сухі факти з біографії у живі, яскраві привабливі картинки, уміння розшукати в автобіографії епізод, який розкриє політика як «людину» і викличе емоцію. Для цього у журналістиці застосовують цілий арсенал засобів.

2. Психологічна сумісність журналіста та політика є не менш важливим фактором. Бувають випадки, що журналіст професіонал своєї справи і вправно володіє пером, однак, не спроможний розговорити політика, знайти спільну мову. У його присутності політик закривається, напружується, не наважується бути щирим. Проблема може бути як у політику, так і у журналістові. Тоді доцільно спробувати змінити місце зустрічі, тон розмови, або навіть журналіста.

3. Обізнаність обох сторін з тим, що турбує суспільство у даний момент. У політичному образі журналіст має максимально відгадати, що цікавитиме аудиторію саме у день виходу друком нарис. А тут вже потрібні аналітичний склад мислення, інтуїція та удача.

Щоразу, як журналісту, так і політику варто пам'ятати, що політичний портрет – це співпраця і ефективність цієї співпраці залежить від дуже багатьох факторів. Але портрет безперечно буде справляти більше емоційне враження на читача, якщо автор безпосередньо спілкуватиметься з політиком сам-на-сам, а не у присутності прес-секретаря, якщо це спілкування відбуватиметься не у робочому кабінеті, а скажімо, вдома, в улюбленій кав'ярні, тренажерному залі і т. д. Досить складно у газетній журналістиці передати рух, вимову, реакцію на питання політичного лідера. Але відсутність руху створює відчуття статичності та напруги. До того ж у більшості випадків, під час політичної промови та у процесі спостереження за рухом й вимовою людини виникають певні асоціації – сильний чи слабкий лідер, щирий чи ні [5].

Однією із найважливіших особливостей мови газетних текстів являється, з одної сторони, стандартизація використовуваних на сторінках газет мовних засобів, а з іншої – їх експресивність, мета котрої – привернути увагу читача до того чи іншого факту [9].

Головним завданням стандартних лексичних засобів – полегшити сприйняття інформації читачем і, тим самим, досягти певного комунікативного впливу на читача; крім цього, стандартні способи застосовуються й для того, щоб надати тексту інформаційного повідомлення вигляду, відповідно до загальноприйнятих норм та сприяти ясності повідомлення.

Англо-американська преса переповнена лексикою такого роду. У результаті численних змін в умовах життя, індустріального розвитку, не рідко на сторінках газет нам трапляються неологізми. Поява неологізмів у текстах інформаційного повідомлення дещо ускладнює розуміння читачем їх змісту. В окремих випадках значення таких слів може бути зрозумілим, тільки за контекстом, інших необхідно звернутись до тлумачних словників, словників тлумачних висловів і кліше. Різноманітні моделі та правила словотворення сучасної англійської мови впливають, значною мірою на використання неологізмів в англомовному друкованому тексті новин, а саме – словоскладання, афіксації, конверсії, скорочення, абрєвіатури, зміни значення слова та запозичення з інших мов.

Найбільш вживаним прийомом посилення експресії друкованих текстів, особливо якщо ми маємо на увазі прагматичні завдання преси, являється використання образної фразеології. Так, вислів *to bite the bullet*, що означає проявляти мужність, терпіти біль, горе, походить з медицини тих часів, коли методи анестезії ще не були відомими і хірурги радили пораним закусити пулю, аби легше перенести біль. *To bite the dust* – це евфемізм, який вживається, наприклад, у мові американських індіанців, коли говорять про мертвого. Звідси і значення цього виразу: загинути, покинути цей світ. Велика кількість політичних фразеологізмів виражають існуючі реалії. Так, фраза *buck stops here* являла собою девіз, і, за свідченнями У. Сєфаєра, саме ця фраза була гаслом президента США Г. Трумена. Значення цієї фрази полягає у тому, що всі найважливіші рішення приймаються тут. Згодом фраза була знову підхоплена президентом Дж. Картером, також встановивши такий напис-гасло на письмовому столі [7, с. 19].

Популярна на сторінках газет США фраза *can't fight City Hall* застосовується у тих випадках, коли хочуть підкреслити безпорадність людини у боротьбі із стихією або ж переважаючими силами: пуста трата часу, марна справа. *Checked career* відповідає українському строката кар'єра; кар'єра людини, яка пройшла через вогонь, воду і мідні труби. Нерідко у пресі США цей вираз застосовується, коли мова йде про кар'єру політичних діячів.

Буржуазна преса рясніє лексикою, яка яскраво відображає місцеві реалії, так наприклад, махінації у ході передвиборчих компаній: *smear tactics* тактика підривання репутації (своїх політичних опонентів); *character assassination* заплямити добре ім'я чи репутацію (шляхом публічних інсинуацій по відношенню до політичного конкурента); *mudslinging* поливати брудом, *ballot-box stuffing* підтасовка результатів виборів; *political conditioning* політична «обробка»; *brainwashing* «промивання мозку» і т.п.

до експресії у текстах інформаційного жанру нерідко призводить до всякого роду навмисного підсилення стилю. Саме таке явище характерне, наприклад, для сучасної преси США. Так, у одній із президентських передвиборчих компаній одна американська газета помістила такий крилатий заголовок: *Ford to New York; Drop Dead!* В даному випадку за допомогою двох слів (*drop dead*) підсумовувалася позиція экс-президента США Форда стосовно того, щоб надати федеральну фінансову допомогу Нью-Йорку. Проте, якщо уважніше проаналізувати тексти передвиборчих виступів Дж. Форда, то ми побачимо, що такої конкретної позиції він, по суті, не займав. Справа у тому, що на замовлення певних високопоставлених осіб, видання навмисно в певній мірі перебільшило і тим самим нагнало страх на своїх читачів – виборців Нью-Йорку. Наведений приклад, є лише одним із багатьох, які зустрічаються в сенсаційній пресі США [7, с. 20]. Дещо образними та водночас експресивними є такі, наприклад, широко відомі вирази, як *hot-potato issue* злободенне, важливе питання; *shirt-sleeve philosophy* не вигадана філософія; *flaming optimism* життєствердний пафос; *backroom deals* «закулісні» угоди; *to beat the air* займатися пустою тратою часу (також *boondoggle*); *dragged-out talks* довготривалі переговори; *hard-core voters* кандидати, які постійно голосують за одну й ту ж партію; *floater* виборці, які незаконно голосують декілька разів; *capsule review* короткий огляд новин (більш прийнятним був би термін *brief review*); *credibility gap* криза довіри (зрозуміло, що у даному випадку можна було б застосувати вираз *crisis of trust*, але тоді б зник елемент «образності» і тим самим вираз не отримав би такої популярності та не застосовувався б настільки часто у політичних промовах американців та англійців) [7, с. 20].

Варто звернути увагу на різноманітні прийоми, що застосовуються у пресі англо-американських видань:

1) Рекламна лексика. Деякі образні слова і вирази потрапляють у лексику політичного повідомлення саме із реклами. До прикладу, широко відомий вираз *to sell an idea*, яке буквально означає «продати ідею», насправді повинно перекладатися – переконати у привабливості чого-небудь. Звідси «*selling a candidate*» – розрекламований кандидат. Коли політичний діяч говорить: «*That's my piece of action*» – він має на увазі: *Це мій вклад*. Однак вираз *get your piece of the action* спочатку означало *приєднуйтесь до нас і ви, зробите вигідну покупку, і ви ...* і т.п. взято із реклами.

2) Сленг. Часто на сторінках англо-американської преси ми спостерігаємо широке застосування сленгу. Наприклад, стандартна лексика типу *unlicensed sales* чи *illicit trade* на сторінках американських видань часто замінюється виразом *boot-legging*, яке має явно сленгові відтінки. 3) Прислів'я. Слід відмітити про застосування великої кількості прислів'їв на сторінках газет, в свою чергу сприяє образності мовлення. Наприклад: *to let the cat out of the bag* (=to reveal a secret), *you scratch my back, I'll scratch yours* – *послуга за послугою*. Більш того, з'явилися особливі політичні прислів'я: *A rising tide lifts all the boats. How you stand depends on where you sit*. Перший вираз означає, що коли у країні спостерігається загальний економічний підйом, то всі від цього у вигаді. Друга ж ніби натякає на те, що оцінка популярності будь-якого політика у значній мірі залежить від його посади і впливу.

4) Метафори. Досить часто у жанрі інформаційного повідомлення зустрічаються метафори. Ціль метафоризації тексту полягає у тому, щоб розширити змістовий обсяг слова за рахунок його переносних значень, що, зрозуміло, підсилює і загальні експресивні властивості тексту. А це, як ми пам'ятаємо, і є одним із найважливіших завдань журналістики. Наведемо декілька прикладів. Коли мова йде про високопоставлених політичних діячів, то їх не рідко називають *big guns*, *great guns* або ж *big shots*, а також (рідше) *big wigs*, *big noise*, *big wheels*, *biggies*, *big timers*. Громадські діячі незмінно «бомбардуються» питаннями – *to bombard somebody with questions*. Дипломати, як зазначають журналісти, часто застосовують *diversionary tactics* – відволікаючі маневри; крім цього у цьому ж значенні часто використовують вираз, запозичений із військової лексики, – *evasive action* – політика дій, від яких ухиляються.

5) Метонімія. Прийом метонімії полягає в заміні одного слова іншим, близьким за значенням. Наприклад: *A Buckingham Palace is not to be expected to issue a statement on the matter*. Вважають, що Букінгемський палац не робитиме заяви з цього питання. Насправді, у даному випадку маємо на увазі короля або королеву Великої Британії. 6) Епітет. Призначення епітета – підкреслити ту чи іншу ознаку предмета, виразити своє відношення відносно даного предмета. Якщо ж епітет застосовується з одним чи іншим словом постійно, то він поступово переростає у кліше. Наприклад: *America the Beautiful* – тут використовується рекламний вислів. «*New Deal*» варто перекладати як «новий курс», так як дане значення переросло в політичний штамп. *Bleeding Kansas* – історико-політичний штамп, що мав значення боротьби проти рабства в штаті Канзас.

7) Парафраза. Алегоричний вираз думки являє собою «парафразу», яка як прийом передачі інформації також зустрічається у сучасній публіцистиці. Наприклад: *the one writing these words – той, хто пише ці рядки*.

8) Порушення фразеологічного поєднання. В мові політичних текстів зареєстровано велику кількість фразеологізмів, які часто цитуються у багатьох статтях. Проте, коли журналісти прагнуть надати величній самобутності певному виразу, вони дещо індивідуалізують власний стиль. В даних випадках «єдність» фразеологічної одиниці порушується. Так, в жанрі інформаційного повідомлення, замість виразу *curiosity killed the cat* ми можемо зустріти *curiosity killed the career of the politician* (дослівно – «цікавість вбила кар'єру цього політичного діяча»), тобто мова йде про те, що йому не варто було задавати ті чи інші питання, так як відповіді на них підірвали його статус та кар'єру. Ідіома *see which way the cat jumps* у одній із газет трансформувалась у вираз *why wait to see which way he jumps* (для чого чекати поки він вдасться до певних заходів?) 9) Синонімічні пари. Основна мета синонімічних пар – надати певного стилістичного забарвлення тексту. Наприклад: *men of conscience and good will* – люди доброї волі. Як бачимо, лише один елемент пари тлумачить значення цілої фрази.

10) Порівняння. Популярним образним прийомом є порівняння. Наприклад: *the battle is good, as won – вважай справу зроблено; the battle is as good, as lost – вважай це поразкою*.

11) Гіперболи. Спроба дещо драматизувати події, надати їм більш сенсаційного характеру, звичайно ж, не може обійтись без застосування гіпербол: *scared to death* – наляканий до смерті; *bleeding heart* – серце кров'ю обливається; *he tears off his hair* – він рве на собі волосся.

12) Слова і фрази особливо популярні у даний момент часу. Окремі слова і вирази в політичних текстах стають особливо популярними. Такі слова часто називають «fad words – модні слівця». Наведемо приклади: *to articulate a problem* акцентувати на певній проблемі, (замість *to formulate a problem*); *dialogues with the East* діалог/переговори із Сходом (замість *talks with the East*).

13) Анонімна побудова тесту. Задля того. Щоб надати тексту неупередженості, а іноді навіть для того, щоб замаскувати джерела інформації, застосовуються такі фрази: *some states believe that...; critics believe that...; it's widely recognized that...; the prevailing opinion is that... etc.*

14) Евфемізми. В політичних текстах, використання евфемізмів являються досить популярним прийомом. Особливо сильно поширилися евфемістичні тенденції у англійській мові США. Наприклад: дієслово *to fire* здається деяким журналістам грубим і вони частіше застосовують такі вирази, як *to select out, to discharged* [7, с. 21-25].

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Совет. энцикл., 1990. – С. 136-137.
2. Вартанов Г. Засоби масової інформації : короткий словник термінів і понять / Г. Вартанов. – К. : Грамота, 2005. – 64 с.
3. Вінічук В. В. Ефективна робота з газетою та політичною лексикою / В. В. Вінічук – К. : ЗАТ «Видавничий дім «ДЕМІД»» 2002. – С. 64.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1956. – 256 с.
5. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов (опыт исследования современной английской медиачери). Изд. 2-е, стереот. / Т. Г. Добросклонская. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 288 с.
6. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ / Т. Г. Добросклонская. – М. : Наука, 2008. – 203 с.
7. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 360 с.
8. Кубрякова Е. С. Виды пространств текста и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира : пространство и время: материалы научной конференции – М., 1997. – С. 19.
9. Полюва Е. В. Аспекти словозначення у лексичних інноваціях передвиборчого дискурсу Великої Британії та США (на матеріалах англ. преси) / Е. В. Полюва // Пробл. семант. слова, речення та тексту. Вип. 17 – К., 2006. – С. 288-297.
10. Dominick J. R. The Dynamics of Mass Communication / J. R. Dominick. – New York : McGraw-Hill, 1993.
11. Harris H., Spark D. Practical newspaper reporting / H. Harris. – London, 1966. – P. 103.

Негер О. Б.,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ЯК ІДЕНТИФІКАТОР СПЕЦИФІКИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ БАЗИ ОФІЦІЙНОЇ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОЇ УРБАНОНІМІЇ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

У статті вперше досліджено перейменування урбанонімних назв у контексті розвитку офіційної урбанонімії Закарпаття.

Ключові слова: перейменування, назва, урбанонім, офіційна урбанонімія.

В статье впервые исследованы переименования урбанонимных названий в контексте развития урбанонимии Закарпатья.

Ключевые слова: переименование, название, урбаноним, официальная урбанонимия.

Redesignating of urbanonimic names in context of urbanonymy development is investigated in the article.

Key words: redesignating, name, urbanonym, official urbanonymy.

Незважаючи на те, що в останні десятиліття з'явилася значна кількість публікацій, які свідчать про все більший інтерес до урбанонімів, багато питань залишаються нез'ясованими або викликають дискусії серед фахівців. Динамічність номінаційного процесу, часті найменування і перейменування потребують ґрунтовної урбанонімічної концепції [4, с. 4]. Урбаноніми Закарпаття уже привертала увагу вчених. Так, у 90-х роках К. Галас досліджував етимологію назв ужгородських вулиць [1]. Крім того, аналізуючи власні географічні назви, мовознавці розглядали й найменування внутрішніх міських об'єктів [2; 3]. Першою дослідницею, яка звернула увагу на закарпатоукраїнські урбаноніми як окрему топонімну систему, була М. Романюк [5]. Однак явище перейменування як показник динаміки урбанонімії Закарпаття залишається малодослідженим питанням.

Розвиток системи урбанонімів відбувається за рахунок двох механізмів – поповнення складу внаслідок появи нових об'єктів, що потребують номінації, і деформації системи, яка спостерігається при перейменуваннях вже існуючих одиниць. Для нас особливо цікавою є саме деформація урбанонімікону Закарпаття, позаяк краще допомагає відстежити специфіку функціонування системи. При аналізі перейменувань можемо зосереджуватися на двох ракурсах, або ж зрізах – горизонтальному та вертикальному. *Горизонтальний* становить собою сукупність одиниць одного порядку та зміщення системи в межах цих одиниць; *вертикальний* – це сума різнотипних одиниць та варіація урбанонімікону у їх межах. Водночас зауважимо, що урбаноніми вертикального зрізу не становлять якоїсь ієрархії, кожен з підвидів потенційно може бути домінуючим у той чи інший період розвитку урбанонімікону.

Таблиця 1.
Система урбанонімів

		Горизонтальний зріз → Назви		Перейменування	
Вертикальний зріз	1	Меморіальні	вул. Шевченка Т.	вул. Бажана М.	
	2	Характеристичні	вул. Глибока	вул. Стара	
	3	Вшанування	вул. Космонавтів	вул. Учительська	
	4	Асоціативні	вул. Зелена	вул. Грушева	

Зміни в горизонтальному зрізі системи урбанонімів передбачають заміну назви певного типу на іншу назву цього ж типу. Наприклад (див. табл. 1.), перейменування вул. *Шевченка Т.* на вул. *Бажана М.* (обидві назви є меморіальними), вул. *Глибокої* на вул. *Стару* (обидві назви є характеристичними), вул. *Космонавтів* на вул. *Учительську* (обидві назви є вшануваннями), вул. *Зеленої* на вул. *Грушеву* (обидві назви є асоціативними). Варіаціями можуть бути зміни найменувань на такі, що належать до того ж типу, але іншого підтипу (наприклад, вул. *Учительська* отримує нову назву вул. *Львівська* (вшанування професій і вшанування географічних об'єктів) або вул. *Довга* перейменовується на вул. *Заводську* (характеристика вигляду і характеристика відношення до рукотворного об'єкта). Зміни в горизонтальному зрізі не впливають на кількісну характеристику тієї чи іншої групи.

Аналіз вертикального ракурсу дозволяє простежити зміни в урбаноніміконі, що супроводжуються збільшенням чисельності однієї групи за рахунок зменшення квантитативних показників іншої. Наприклад (див. табл. 1.), перейменування вул. *Шевченка Т.* на вул. *Глибоку* (меморіальна назва і характеристична), вул. *Старої* на вул. *Учительську* (характеристична назва і назва-вшанування), вул. *Космонавтів* на вул. *Зелену* (назва-вшанування і естетична назва).

Для того, щоб краще зрозуміти специфіку деформації урбанонімікону Закарпаття, ми побудували два графіки (див. рис. 1. і 2.). Перший з них відображає типи перейменувань і їх відсотковий показник у чотирьох найбільших містах Закарпатської області (Ужгороді, Мукачевому, Береговому, Хусті) у 40–80-х рр., другий – ті ж показники у 90-х рр.

Кожне з чисел на абсцисі x означає певний тип перейменувань. Для зручності ми вибрали наступні скорочення: m – меморіальна назва, x – характеристична, v – вшанування, a – асоціативна. Так, наприклад, позначка $x - m$ означає заміну характеристичної назви на меморіальну, $m - m$ – меморіального найменування на інше меморіальне тощо. Кожному з 15-ти типів перейменувань присвоєно певний порядковий номер. Так, під № 1 – тип $m - m$; під № 2 – $m - x$; під № 3 – $m - a$; під № 4 – $m - v$; під № 5 – $x - m$; під № 6 – $x - a$; під № 7 – $x - v$; під № 8 – $x - x$; під № 9 – $v - m$; під № 10 – $v - x$; під № 11 – $v - a$; під № 12 – $v - v$; під № 13 – $a - m$; під № 14 – $a - x$; під № 15 – $a - a$.

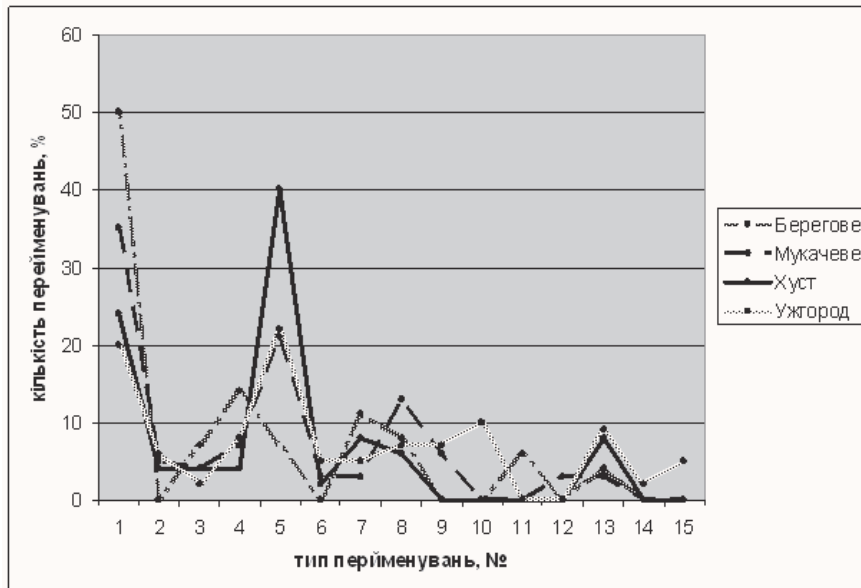

Рис. 1. Перейменування лінійних об'єктів в Ужгороді, Мукачевому, Хусті, Береговому у 40–80-і рр.

Аналіз рис. 1. дозволяє зробити висновок про неоднорідність системи перейменувань у Закарпатті. Незважаючи на уніфікаційні тенденції, кожне з вибраних нами міст вибрало свою схему реформування системи називання.

Так, у Береговому найактивніші процеси відбувалися у площині меморіальних назв – домінуючим був тип перейменувань № 1 ($m - m$) (50% від загальної кількості перейменувань).

У Мукачевому домінуючим також виявився перший тип перейменувань, хоча не з таким великим відривом від інших різновидів, як у Береговому (35% від загальної кількості перейменувань). Досить продуктивним тут був і тип № 5 (21%).

Найпродуктивнішим у Хусті в 40–80-х рр. було перейменування характеристичних назв на меморіальні (№ 5; 40%), тобто система глорифікаційних найменувань змінюється передусім не за рахунок внутрішньої деформації (як це було в Береговому та Мукачевому), а внаслідок заміни одиниць інших груп (також асоціативних назв – № 13; 8%).

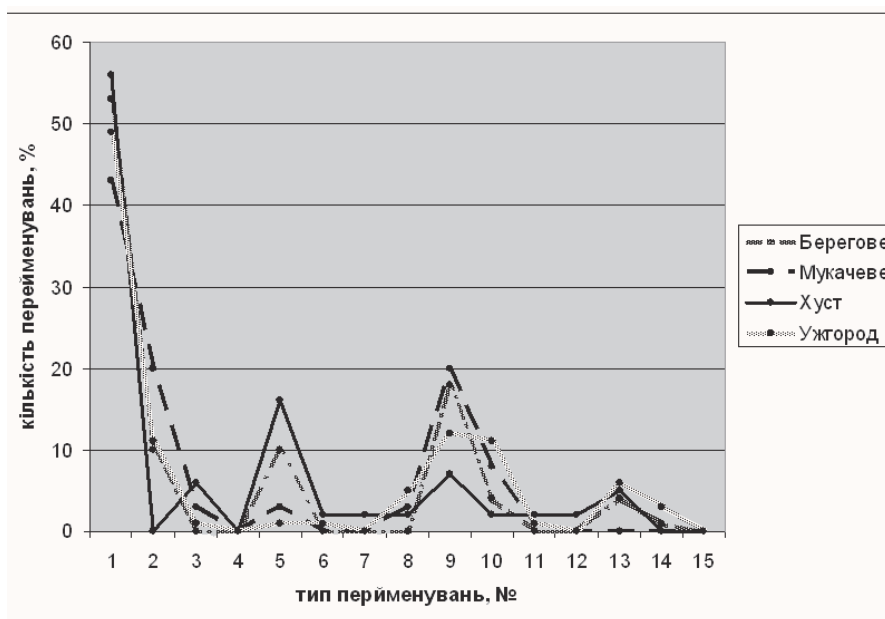

Рис. 2. Перейменування лінійних об'єктів в Ужгороді, Мукачевому, Хусті, Береговому у 90-і рр.

Найбільша різноманітність типів перейменувань спостерігалася в Ужгороді. Очевидно, наявністю великої кількості типів пояснюється відсутність різкого перепаду у кількісних показниках різних видів. Виразно виокремлюються два типи – № 5 і № 1 (22 % і 20 % відповідно). В Ужгороді найбільш очевидно спостерігається чітка «меморіалізація» урбанонімікону, коли склад глорифікаційних назв постійно поповнюється за рахунок усіх інших груп. Так, досить чітко видно поповнення меморіальних найменувань за рахунок асоціативних назв (№ 13; 9%) та назв-вшанувань (№ 9; 7%). Усі інші типи виявляються мало продуктивними. Хоча на фоні «меморіалізації» варто відзначити й внутрішні зрушення у системі характеристичних назв (№ 8; 7%).

Рис. 2. дозволяє зробити висновок про неоднорідність процесу перейменувань об'єктів у найбільших містах Закарпаття за останні два десятиліття. Водночас деформація сучасного урбанонімікону не відзначалась кардинальними змінами порівняно з радянським часом. Як і тоді, основна увага акцентується на меморіальних назвах. Причому в сучасному урбаноніміконі зміни в межах меморіальних назв стають домінуючими у всіх містах (в Хусті – 56%, у Береговому – 53%, в Ужгороді – 49%, у Мукачевому – 43%). Проте, на відміну від 40–80-х рр., активно впроваджується заміна меморіальних і назв-вшанувань характеристичними найменуваннями (№ 2: у Мукачевому – 20%; в Ужгороді – 11%; у Береговому – 10%; № 10: в Ужгороді – 11%; у Мукачевому – 8%; у Береговому – 4%; у Хусті – 2%) та значно зменшується відсоток перейменувань орієнтаційних назв на користь глорифікаційних (№ 5: у Хусті – 16%; у Береговому – 10%; у Мукачевому – 3%; в Ужгороді – 1%).

Таким чином, найбільше змін відбувається у тих прошарках назв, основи яких можуть відобразити певну ідеологію. Офіційні урбаноніми у цьому плані вибудовують своєрідну ієрархічну піраміду, на вершині якої – меморіальні назви, далі – найменування-вшанування, асоціативні назви і найнижче розташовані характеристичні одиниці. Саме ідеологія зумовлює активні зміни в горизонтальній площині та деформацію, яка спостерігається у вертикальному зрізі. Так, осередком національної культури на Закарпатті вважається м. Хуст. За даними статистики, там найбільший відсоток перейменувань типу № 1 (56%) та № 5 (16%). Зауважимо, що останній тип після здобуття Україною незалежності кількісно значно зменшився в інших містах.

Література:

1. Галас К. Не капітолій, а капітул / К. Галас // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. праць. – Ужгород : УжНУ, 2002. – С. 377-378.
2. Зикань Х. І. Географічні назви міста Ужгорода та його околиць: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.09 «Фіно-угорські та самодійські мови» / Х. І. Зикань. – Ужгород, 2002. – 17 с.
3. Кидибиц Н. Географічні назви у мовленні угорців міста Берегова та його околиць: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: – Ужгород, 2004. – 17 с.
4. Мезенко А. Мотивы номинации улиц белорусских городов / А. Мезенко // Топонимика и межнациональные отношения. – М. : АН СССР, 1991. – С. 118-134.
5. Романюк М. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX – поч. XXI ст. / М. Романюк. – Ужгород : Гражда, 2007. – 124 с.

Нуждак Л. В.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ

У статті подається аналіз стану української онімної лексики. Значна увага приділяється соціальним чинникам, які впливають на екологію власної назви.

Ключові слова: ономастика, онім, еколінгвістика.

В статье представлен анализ состояния украинской онимной лексики. Значительное внимание уделяется социальным факторам, которые влияют на экологию личного наименования.

Ключевые слова: ономастика, оним, эколлингвистика.

The article analyzes of the Ukrainian proper names. Special attention is given to the social factors that impact on the ecology on the proper name.

Key words: onomastics, onim, ekolinhvistics.

Еколінгвістика – мовознавча наука, яка є важливою складовою лінгвістики. Цей напрям у філології є відносно молодим та малодослідженим, але актуальним для сьогодення. Еколінгвістичні дослідження допомагають провести детальний аналіз трансформаційних змін, які спричинені змінами у соціальному середовищі, вплив екстра- та інтралінгвальних чинників на формування лексичного фонду, а також культурологічні вподобання та пріоритети народу. Еколінгвістика – це, насамперед, взаємозв'язок мови та мовного колективу, в якому мова функціонує. Під поняттям «мовний колектив» необхідно розуміти середовище із його культурологічними, суспільно-політичними та природними змінами, які безпосередньо впливають і на розвиток та формування мови. У розріз еколінгвістичних досліджень входять дотримання лінгвістичних норм (чинний Правопис), культурологічних традицій (понятійна та вербальна сумісність між назвою та звичаями народу), законодавчих аспектів (вивчення мовної політики та дотримання її постанов і різного роду документів на практиці).

Еколінгвістика – динамічна наука, яка постійно перебуває у стадії розвитку та вдосконалення. Горизонт її досліджень є необмеженим та різнобічним. Універсальність еколінгвістики як науки полягає насамперед у тому, що вона торкається всіх лінгвістичних прошарків: починаючи від апелювальної лексики і закінчуючи онімами. Комплексний підхід до визначення основних завдань та стратегій еколінгвістичних досліджень допоможе чітко провести паралелі між мовною (мовленнєвою) нормою і ненормованістю лінгвістики, а також характером дотримання законодавчих актів та дієвістю мовної політики держави.

В умовах незалежної України вивчення та дослідження екології мови стає у пригоді не тільки для опису взаємодії мови та середовища, але й для виявлення проблемних зон, які негативно впливають на становлення та розвиток національної мовної політики. Соціально-культурне середовище пострадянської України творять явища, різноманітні за своєю природою: ідеологічні, демографічні, національні, світоглядні, релігійні, економічні, психологічні та інші. Вплив таких ексралінгвальних чинників, як лібералізація суспільно-політичного життя, деідеологізація культурної сфери, надання широкої культурної автономії національним меншинам України, офіційна легалізація приватної власності та законодавче визнання багатокладності української економіки – потребує детального розгляду лінгвістів крізь призму еколінгвістики. На сучасному етапі становлення та розвитку еколінгвістики як науки відомі окремі спостереження щодо проблеми вивчення взаємодії соціума та мови. На початку свого становлення (70-і роки ХХ ст.) еколінгвістика розвивалась у рамках соціолінгвістики. Значна увага була присвячена на вивченні зв'язків між певною мовою та середовищем, в якому вона функціонує.

Умовно дослідження та вивчення еколінгвістики як науки можна поділити на два напрямки:

1) перевага екологічного аспекту, який спрямовується на дослідження мови (мов) (Е. Гауген, В. Ф. Маккей, П. Мюльхойслер);

2) мовні дані, які сприяють розкриттю екологічних проблем (М. Хеллідей, А. Філл, Й. Дреер, Й. Банг).

У кінці 80-х років ХХ ст. вперше з'явилися дослідження у європейському мовознавстві, присвячені еколінгвістиці, зокрема праці Е. Гаугена, І. Огнгайзеа, В. Любаса, П. Зіми.

Значне місце у формуванні еколінгвістики посідають праці слов'янських мовознавців І. Марвана, Г. Цихуна, Є. Іванової та багатьох інших. Щодо мовознавчих студій українських учених, то теми екології мови у тих чи інших підсистемах торкались: О. Павловський, П. Білецький-Носенко, Б. Грінченко, І. Огієнко, Ю. Шерех, Г. Голоскевич, І. Варченко, Л. Белей, О. Белей, П. Чучка, В. Жайворонок, Г. Мацюк, Б. Ажнюк, Л. Масенко, Я. Радевич-Винницький, О. Бондар та інші.

Еколінгвістика – молода наука, яка потребує дослідження на всіх мовних щаблях. Комплексний підхід до вивчення мови крізь призму еколінгвістики допоможе простежувати вкрай негативні впливи на функціонування мови та уникати негативних наслідків для її розвитку. Дієвість мовної політики передбачає активну увагу до дотримання всіх законодавчих проєктів, які врегульовують нормованість мови. Це сприятиме уникненню розбіжностей як у законодавчій сфері, так і в стабільності та розвитку мови як повноцінної націєтворчої одиниці.

Сучасний стан українського ономастикону характеризується, як відомо, глибинними та системними змінами, що зумовлені не стільки зміною ідеологічних пріоритетів сучасних українців, скільки докорінною трансформацією суспільної свідомості мовців. Глибинний та системний характер трансформації суспільної

свідомості безпосередньо позначається на темпах та масштабах трансформаційних змін в українському ономастиконі пострадянської доби.

Інноваційні процеси у сфері українського ономастикону уже привертала увагу ряду дослідників щодо вивчення причин трансформаційних змін, оцінки їх кількісних характеристик тощо, однак, на нашу думку, важливе теоретичне та прикладне значення має еколінгвістичний аспект дослідження українського ономастикону посттоталітарної доби. Адже саме еколінгвістичне вивчення пропріальної субсистеми української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. допоможе не лише детально описати специфіку взаємозв'язку трансформаційних процесів у досліджуваній субсистемі української мови та змін у соціальному середовищі, а й, що дуже важливо, оцінити можливості онімійної лексики для пристосування її до оновленого соціального середовища.

Досі відомі лише окремі принагідні спостереження мовознавців щодо окремих аспектів комплексної проблеми взаємодії мови та мовців. У європейському мовознавстві комплексне дослідження проблем еколінгвістики почали здійснювати лише в кін. 80-х років ХХ ст., і такі студії пов'язані з іменами низки шведських, німецьких, чеських та польських учених – Е. Гаугена, І. Огнгайзера, П. Зіми, В. Любася та ін. В українському мовознавстві проблеми еколінгвістики побіжно розглядалися у дослідженнях, присвячених культурі української мови.

Високі темпи оновлення субсистеми української пропріальної лексики актуалізують проблему екології власної назви посттоталітарної доби, розв'язання якої вимагає подальший розвиток українського ономастикону та української літературної мови загалом.

Помітний вплив на еколінгвальний стан українського ономастикону мало також руйнування залізної завіси та здобуття громадянами України права на вільне пересування. Стаття 33 Конституції України «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України [4, с. 11]». За різними підрахунками, від трьох до п'яти мільйонів українців під впливом економічних негараздів на Батьківщині скористалися правом на вільне пересування та вибір місця проживання і виїхали на тимчасове проживання у країні Західної Європи, зокрема Чехію, Польщу, Італію, Іспанію, Португалію [3, с. 32]. Масова економічна еміграція українців вже на початку ХХІ ст. справила помітний вплив на еколінгвальний стан українського іменника, де питома вага чужомовних, зовсім неадаптованих імен, як правило, запозичених з італійської, іспанської, чеської чи польської мови, перевищує навіть 10 % [1, с. 319].

Вільне пересування громадян України, активні економічні контакти українських підприємців із зарубіжними колегами стали також однією із причин вестернізації українського ергонімікону кінця ХХ – початку ХХІ ст., що, як відзначають українські дослідники, мало негативний вплив на еколінгвальний баланс системи сучасних українських власних назв підприємств [2, с. 85].

Дуже помітні наслідки при трансформації українського ономастикону пострадянської доби мала деідеологізація суспільно-культурного життя в Україні. Адже Конституція України (стаття 15) гарантує, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Кожна ідеологія не може визнаватися як обов'язкова. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороняє Конституцією і законами України [4, с. 8]». Однак демократизація політичного життя та відмова від державної ідеології не означає, що в Україні, зокрема засобами українського ономастикону, можна пропагувати політичних діячів, які скомпрометували себе ворожим ставленням до державності України або проводили антиукраїнську політику. Проте у пострадянській Україні, поруч із державницькими поглядами на історію та культуру України, побутують і шовіністичні, постколоніальні переконання частини громадян та їх політичних об'єднань, які по суті заперечують сам факт окремого існування української мови, українського народу. Еклектизм ідеологічних переконань в Україні стає очевидним, коли зіставити окремі глорифікаційні урбоніми посттоталітарної доби. Так, наприклад, вулиця імені *Івана Мазепи*, *П. Орлика*, *С. Петлюри*, *А. Шептицького*, *Л. Курбаса*, *М. Куліша*, *С. Бандери*, *В. Шухевича* та ін. віддзеркалюють державницькі ідеологічні переконання їх творців, тоді як численні урбоніми на зразок вулиця імені *Петра Великого*, *Катерини II*, *Щорса*, *С. Постишева* репрезентують підневільний, колоніальний період в історії України, а персоналії, увічнені в назвах, не можуть бути ніяк розтлумачені та позитивно оцінені з погляду української історії. Еклектична природа української загальнонаціональної урбонімії, зумовлена неартикульованістю української національної ідеї, має негативний вплив на еколінгвальний баланс системи українських онімів.

Культурно-соціальне середовище виступає вельми важливим чинником, що визначає еколінгвальний стан українського ономастикону.

Належна увага до забезпечення еколінгвального аспекту мовної політики України матиме важливе значення для збереження національного колориту ономастикону українців та для створення надійного фундаменту для подальшого розвитку українських власних назв.

Література:

1. Белей Л. Український пострадянський іменник: основні тенденції розвитку / Л. Белей // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 356 – 359. – С. 318-321.
2. Белей О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття / Белей О. – Ужгород, 1999. – 111 с.
3. Березюк В. П. Соціальний портрет сучасної України / Березюк В.П. – К. : Боян, 2004. – 302 с.
4. Конституція України. – К., 1996. – 117 с.

Романова О. О.,

Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків

КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ

Статтю присвячено питанням культурної комунікації – чиннику соціокультурних процесів у суспільстві. Визначено механізми взаємодії та взаємовпливу культури і комунікації. Охарактеризовано наукові підходи, що відображають багатоаспектність різних напрямків у галузі культурних та комунікативних досліджень.

Ключові слова: культурна комунікація, модель культурної комунікації, спілкування, культурна компетентність, міжособистісна культурна взаємодія.

Статья посвящена вопросам культурной коммуникации – образу социокультурных процессов в обществе. Определены механизмы взаимодействия и взаимного влияния культуры и коммуникации. Охарактеризованы научные подходы, которые отображают многоаспектность разных направлений в области культурных и коммуникативных исследований.

Ключевые слова: культурная коммуникация, модель культурной коммуникации, общение, культурная компетентность, межличностное культурное взаимодействие.

The article deals with the issues of cultural communication and the sociocultural processes in society. The mechanisms of interaction and inter influence of culture and communication were deferred and scientific approaches which reflect a large number of aspects in different directions in the field of cultural and communication researches were characterized.

Key words: cultural communication, cultural communication model, communication, cultural competence, cultural interpersonal interaction.

Одним із механізмів існування і розвитку суспільства, який забезпечує можливість формування культурних зв'язків, управління спільною життєдіяльністю людей, накопичення та трансляцію досвіду, є культурна комунікація, яка, безперечно, впливає на інституалізацію культурних змін.

Культуру, як і комунікацію, можна визначити як сукупність природних та штучних знаків (мов, символів, зображень), за допомогою яких відбувається збереження, накопичення та передача з покоління в покоління накопиченого людством досвіду, що в подальшому трансформується у нові ідеї, відкриття, вчинки, які формують соціальну пам'ять і впливають на майбутню організацію культур. Таке розуміння культури є найбільш функціональним з точки зору теми, яка розглядається.

Отже, культурна комунікація є ефективною пов'язуючою ланкою у суспільстві, а процеси соціалізації та індивідуалізації культурної комунікаційної взаємодії потребують подальшого вивчення, що сприятиме комфортним умовам для взаємопроникнення та поширення культур, порозумінню та взаємному визнанню в сучасному світі.

Дослідженню проблем культурної комунікації присвятили наукові праці як вітчизняні, так і зарубіжні вчені в галузі культурології, антропології, соціальних комунікацій, історії, лінгвістики, зокрема А. Гуревич, Г. Почепцов, А. Соколов, Ю. Лотман, Р. Якобсон, Е. Холл, Ч. Осгуд та ін. Водночас питання, пов'язані із дослідженням розвитку та трансформацій культурної комунікації, в українській і зарубіжній науці не втрачають своєї актуальності, що є ознакою необхідності подальшого дослідження проблеми.

Мета статті – охарактеризувати розуміння культури та комунікації у їх взаємодії, визначити специфічні риси культурної комунікації та її вплив на сучасні соціокультурні процеси.

На сучасному етапі розвитку суспільства комунікація, комунікаційна культура, комунікаційна компетентність визначають можливості розширення взаємозв'язків між людьми та впливають на розвиток соціокультурного процесу. Розуміння соціокультурного процесу є багатоаспектним та багатовимірним і ґрунтується на раціональній поведінці суб'єктів у організації життя, свідомому підході до поєднання духовних і моральних цінностей із прагненням покращення матеріальних умов. У цьому сенсі комунікація дає змогу зберегти та збагатити духовно-етичний потенціал суспільства, змінювати культуру в бік її збагачення, розширювати сферу культурних комунікацій, слугувати основою для збереження самобутності суспільства.

У сучасних умовах суспільних змін відбувається переосмислення ролі культури, оновлення її форм і функцій. З одного боку, культура, як і раніше відтворює традиційні відносини та зразки поведінки, але багато в чому поведінку визначає мислення людей. З іншого боку, поширюються сучасні медіа-форми (телебачення, кіно, друк), реклама, що посилює формування ідеологічних і моральних стереотипів масової культури, «модного» стилю життя. За допомогою засобів масової інформації пропонуються різні смисли і нові ідентичності, трансформується мислення людей. Тому особливого значення набуває взаємодія культури і масових комунікацій як процесу, що формує «людський капітал» і моральний ресурс соціально-економічного розвитку держави.

Сучасне розуміння культури у контексті соціальної історії відомий історик та культуролог А. Гуревич розглядає як систему життєвих орієнтацій людини і називає культуру в одній з багатьох дефініцій формою і способом комунікації людей.

На нашу думку, комунікативна функція культури допомагає особистості визначитись із ціннісно-орієнтаційними напрямками її подальшого соціально-культурного розвитку, сприяє духовному єднанню людей, в основі якого лежить обмін культурною інформацією.

На думку Ч. Осгуда культура складається з усіх ідей про виробництво, поведінку і уявленнь колективу людських істот, які людина отримує з безпосереднього спостереження або спілкування і усвідомлює їх [4]. Через включення людини у світ культури, змістом якої є сама людина у всьому багатстві її здібностей, потреб і форм існування, відбувається реалізація та самовизначення особистості, формується самосвідомість та самоусвідомлення нею своєї ролі у соціокультурних перетвореннях.

Багатоаспектність поняття «комунікація» дозволяє умовно виділити одне з її значень – соціальне, що використовується для позначення і характеристики різноманітних зв'язків та відносин, що виникають у людському суспільстві. Тому філософи, соціологи, політологи, лінгвісти, психологи, звертаючись до комунікативної проблематики, розглядають її безмежною та різноманітною як саме людське суспільство або навколишній світ.

Комунікація – це необхідна умова існування людського суспільства та природних спільнот. Масова комунікація – це соціокультурна взаємодія в масштабах суспільства через розповсюдження та обмін інформацією за допомогою технічно обладнаних мас-медіа (преси, радіо, телебачення, відеосистем, кіно). У соціології зазвичай розмежовують терміни «масова комунікація» та «масова інформація». Комунікація хоч і пов'язана з переданням інформації, але не обмежується лише цим.

Комунікатор – це суб'єкт діяльності щодо виробництва та поширення масової інформації. В умовах демократизації суспільства – це складна система, до якої входять підрозділи єдиного редакційного колективу, працівники редакції (студії) і різнобічні стосунки між усіма цими складовими.

Основні положення та ідеї зв'язку між культурою та комунікацією були ґрунтовно розглянуті відомим американським лінгвістом та антропологом Е. Холлом. Він займався вивченням знакової теорії спілкування та у своїй монографії «The Silent Language» стверджує, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура [8]. Отже, розвиваючи ідеї про зв'язок культури та комунікації, Е. Холл запропонував вивчати культуру як комунікацію, що є окремою цариною людських відносин.

Взаємопроникнення культури і комунікації проявляється в тому, що культура не тільки впливає на комунікацію, а й сама зазнає її впливу. Комунікація здійснює вплив на сприйняття, мислення, поведінку всіх членів суспільства і визначає їх приналежність до даного суспільства. У такій інтерпретації культура є цілісністю, що відрізняється від інших завдяки релігійним, національно-державним межах або набору певних етнічних ознак.

Духовна, суспільно-культурна забезпеченість процесу спілкування є чи не визначальним фактором, що зумовлює комунікативний процес. За визначенням Г. Почепцова, одним із перших хто запропонував розглядати культуру з точки зору комунікаційного зв'язку, був Р. Якобсон, який для дослідження комунікації запропонував поєднати її мовні характеристики із характеристиками адресата та адресанта, які контролюють процес спілкування [6, с. 57]. Застосування моделі, розробленої Р. Якобсоном, дозволило зв'язати велике коло проблем у вивченні мови, мистецтва і культури з теорією комунікативних систем.

В. Різун у монографії «The vital questions of mass communication theory» наводить приклад моделі культурної комунікації А. Молеса (Моля) та А. Тудора. А. Молес створив модель мозаїчної культури, в основу якої поклав тезу, що сучасна культура є цілісністю неупорядкованою, має мозаїчну структуру з елементами різної цінності та вартості. Така культура є продуктом функціонування засобів масової комунікації і впливає вона з надбань минулого, колись сучасного, а сукупність її висловлювань творить суспільно-культурний образ, який формує сучасний споживач інформації. А. Тудор в основу своєї моделі поклав суспільно-культурну складову комунікації, яка на його думку полягає в тому, що процес спілкування з одного боку зумовлюється суспільною структурою, з іншого культурою [7, с. 54-55].

Очевидним є той факт, що комунікативний процес може бути ефективним і дієвим лише за умови духовної і культурної єдності комунікаторів.

Культурна комунікація підпорядковується законам, правилам та формам, прийнятим для певної комунікаційної, соціальної та мовної ситуації. Активний характер культурної комунікації забезпечується саме мовою, формою якої є діалог.

І. Огієнко, вважаючи культуру головним інтегруючим чинником, головною ознакою культурної ідентичності визначав саме мову [3]. Саме мовну функцію людини в комунікативістиці часто називають «першою комунікативною революцією». Мова є основним засобом спілкування та передачі інформації, безперечно, мова стала основною рушійною силою у розвитку людської комунікації. Цей процес удосконалювався у міру винаходу різних технічних засобів, які поступово перетворювали усну мову в письмові символи передачі інформації, потім у друковані, а згодом у електронні.

Отже, мова та спілкування відіграють важливу роль ретранслятора культури на рівні міжособистісних, суспільних, міждержавних відносин. Культурну компетентність можна розглядати як складову культурної комунікації, вона ґрунтується на приналежності людини до певної соціальної групи, її життєвому досвіді, володінні інформацією про належну комунікаційну поведінку, знання, отримані шляхом навчання, спостереження, ознайомлення із багатьма культурними і мистецькими об'єктами. Культурна компетентність формує основи поведінки особистості, сприяє її соціалізації, створює умови для кумуляції, збереження і передачі національної своєрідності, традицій, звичаїв, притаманних даній культурі. Культурну компетентність можна розглядати як одну з передумов правильної інтерпретації інформації, отриманої у процесі комунікації та результативності комунікаційного процесу, вона здатна розвиватися під впливом культурної взаємодії, обміну думками, індивідуальним досвідом.

Культуру не можна сприймати як досягнення минулого – вона багато в чому визначає сьогодення і майбутнє не лише окремої особистості, а й усього людства. Культурна комунікація в такому випадку має сприйматися як безперервний культурний діалог, що відбувається на мікросоціальному рівні – між особистостями в середині суспільства, мідіосоціальному рівні – між групами комунікаторів у середині суспільства та макро-

соціальному рівні – між історично сформованими людськими цивілізаціями. Об'єднує їх природна потреба людини у спілкуванні.

Отже, культурна комунікація, як і будь-яка інша комунікація, спрямована саме на реалізацію потреби людини у спілкуванні, в обміні інформацією і передбачає інтерактивну міжособистісну взаємодію, яка є, на нашу думку, і результатом, і процесом внутрішнього розвитку й самовдосконалення, набуття певного досвіду, і водночас розвитку творчого потенціалу особистості.

Комунікація забезпечує продукування, поширення і споживання культурних цінностей, їх зберігання і передачу, а культурне різноманіття, в свою чергу, мобілізує здібності освоєння нового знання та досвіду, особливо стосовно процесу зародження та продукування нових ідей.

З погляду впливу на особистість культурна комунікація є важливим фактором впливу на духовне самовизначення, оскільки людина набуває свого власного образу крізь призму спілкування, стверджує себе у світі, ведучи безперервний діалог як з іншими суб'єктами, так і сама з собою. Комунікація, яка є невід'ємним атрибутом будь-якої людської діяльності і тривалим процесом пошуку порозуміння та згоди, може перевести процес спілкування та обміну культурними надбаннями на якісно вищий рівень світосприйняття, спрогнозувати можливості порозуміння та взаємного визнання в сучасному глобалізованому світі.

Таким чином, комунікація між людьми існувала в усі епохи, а в наш час просто з'явилися технічні засоби її реалізації. Еволюція засобів масової комунікації, розглядаючи крізь призму розвитку людської культури, показує, як поступово збільшувалася швидкість обміну інформацією, з тим, щоб зберегти шлях до оволодіння людиною знань, здобутих попередніми поколіннями людей. Масова комунікація є невід'ємною частиною сучасного суспільства, його економіки, політики, культури і охоплює міжнародні, міжгрупові і міжособистісні відносини. Сучасна масова культура виступає як комплексна форма організації і структурування культурного життя суспільства, виробляючи і культурний продукт, і його споживача, що здійснюється багато в чому завдяки зусиллям ЗМІ. Масові комунікації стали сьогодні могутнім засобом, який не тільки формує громадську думку, а й часто впливає на прийняття тих чи інших політичних рішень, сприяє взаємопроникненню культур і поширенню культурних зразків і стандартів за межі однієї культури, що створює глобальний культурний простір.

Література:

1. Лич Э. Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии: пер. с англ. / Э. Лич. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. – 142 с. – (Этнографическая библиотека).
2. Лотман Ю. М. Механизмы культуры / Ю. М. Лотман // Избранные статьи в трех томах. Т. III. – Таллин, 1993. – 470 с.
3. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко; упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 440 с. : іл. – (Видавничий проект Фондації імені митрополита Іларіона (Огієнка) «Запізніле вороття»).
4. Osgood Charles E. Cross-cultural Universals of affective meaning / Charles E. Osgood, William S. May, Murray S. – University of Illinois Press, 1975. – 486 p.
5. Парахонский Б. А. Язык культуры и генезис знания / Б. А. Парахонский. – К. : Наукова думка, 1988. – 211 с.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефлбук; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
7. Rizun V. V. The vital questions of mass communication theory : monograph / V. V. Rizun; edited by pr. O. M. Kholod / Taras Shevchenko National University of Kyiv. – K., 2009. – 168 p.
8. Hall E. T. The Silent Language / E. T. Hall. – New York : Doubleday, 1959.

*Yemelyanova O. V.,
Sumy State University, Sumy*

INTERIORIZED SELF-EVALUATION AS EXPLICATION OF SELF-CONCEPT

Стаття присвячена аналізу інтеріоризованих самооцінювальних висловлювань як прояву Я-концепції особистості.

Ключові слова: *інтеріоризовані самооцінювальні висловлювання, інтрасуб'єктна комунікація, Я-концепція.*

Статья посвящена анализу интериоризованных самооценочных высказываний как проявления Я-концепции личности.

Ключевые слова: *интериоризованные самооценочные высказывания, интрасубъектная коммуникация, Я-концепция личности.*

The article deals with the analysis of interiorized self-evaluation utterances as explication of Self-concept.

Key words: *interiorized self-evaluation utterances, intrapersonal communication, Self-concept.*

The range of problems connected with the human factor in discourse occupies a special place among the most significant issues in modern linguistics. Leading in language studies anthropocentric paradigm offers various and, at the same time, interconnected approaches to the research, such as psycholinguistic, sociolinguistic, pragmalinguistic, cognitive and linguistic approach. Linguistic studies within a paradigm for cognition focus on manifestation of individual «Self» in discourse.

The aim of this article is to analyze interiorized self-evaluation utterances as explication of Self-concept. The object of the article is the interiorized self-evaluation utterance as the essential element of intrapersonal communication. The subject of this research is communicative and cognitive aspects of functioning of self-evaluation utterances. The source of the research is intrapersonal communication presented in belles-lettres in the form of inner monologue or dialogue.

According to J.W. Kinch «the Self-concept is that organization of qualities that the individual attributes to himself» [6]. The scientist points out that «the word «qualities» is used in a broad sense to include both «attributes» that the individual might express in terms of adjectives (ambitious, intelligent) and also roles he see himself in (father, doctor, etc.)» [6]. In discourse «Self-concept» is presented through the characteristic of oneself both in outer and inner speech. Inner speech is understood as a «benevolent quantity, a «unique form of collaboration with oneself» [4]. L. Vygotskii observing the tendencies of inner speech development pointed out some characteristics of inner speech. Firstly, these are the peculiarities of syntax (fragmentary, condensed meaning, shortening); inner speech is not clear outside the situation; it is predicate oriented [8].

For example. *Thoughts swirled in my head, coming too fast and from too many directions for me to actually process them. Aaron had balls – who knew! I'd just quit my job. Quit it. With no forethought or planning. Must tell Penelope. Penelope engaged. How would I get all my stuff home? Could I still charge a car to the company? Could I collect unemployment? Would I still come to midtown just for the kebabs? Should I burn all my skirt suits in a ceremonial living-room bonfire? Millington will be so happy to hit the dog run in the middle of the day! Middle of the day. I would get to watch The Price Is Right all the time if I wanted. Why hadn't I thought of this before?* (Lauren Weisberger, p. 34).

An important component of Self-concept is the individual system of values. Carl Rogers' research of adult valuing proves that the majority of person's values are introjected from other individuals or groups significant to that person, but are regarded by him/her as his/her own. The source or locus of evaluation on most matters lies outside of an individual. The criterion by which an individual's values are set is the degree to which they will cause him/her to be loved or accepted [7].

Lexical and semantic means of language reflect various aspects of interplay between an individual and reality. An individual's attitude towards phenomena of reality may be expressed by [2, p. 103]:

- 1) evaluative attitude connected with evaluative nature of objects and phenomena of reality;
- 2) emotional attitude expressed by different emotions depending on meeting or not human needs;
- 3) attitude to reality expressed by the set of evaluations, emotions, feelings that together constitute a person's mood;
- 4) will of a person, which is connected with their emotional and psychological state, is goal-oriented to fulfill their personal intentions.

In dialogized inner speech individual's values are realized through specific thematic repertoire and self-evaluation utterances.

In the aspect of inner speech evaluation is actualized through:

– various lexemes of evaluative semantics:

For example: *How could I have been so clueless? How could I not have known?* (Lauren Weisberger, p. 34);

– syntactical constructions and an utterance as a whole:

For example: *'Dammit,' she realized. 'I think I'm having a nervous breakdown.'* She looked around at the bed she was flung in. Her well-overdue-for-a-bath body was sprawled lethargically on the well-overdue-for-a-change sheet. Tissues, sodden and balled, littered the duvet. Gathering dust on her chest of drawers was an untouched arsenal of chocolate. The television in the corner relentlessly delivered daytime viewing direct to her bed. Yip, nervous-breakdown territory all right. But something was wrong. What was it? «I always thought...» she tried. 'You know, I always expected...' Abruptly she knew. 'I always thought it would be nicer than this...' (Marian Keyes, p. 454).

One of the leading properties of evaluation and self-evaluation is expressivity. A quantitative characteristic, a kind of degree of expressivity is its intensity. Intensity is considered to be a semantic category, based on the notion of quantity gradation in the broad sense of this word [3, p. 3]. Expression scale of intensity corresponds to an index mark that is higher (intensified variant) or lower (non-intensified variant) of an average (neutral, ordinary) index mark.

For example: *Look at me, she thought, scrubbing the bath with frustrated force. I've been here before. Waiting for a man to ring. Serves me right for being shallow enough to fall for a man-on-a-stage* (Marian Keyes: 178).

I can't fancy him just because he's famous and admired. That would make me very shallow (Marian Keyes, p. 165).

The notions affectivity and intensity are interconnected and interdependent. From this point of view intensity constitutes a quantitative characteristic of emotional process, measure of the amount of affectivity, force of emotions. Considering the interconnection between degree of emotion and the peculiarities of language formation process researchers mark out a few levels of emotional process intensity correlating each level with qualitatively different state of consciousness [1, p.135]:

1. Neutral level that is characterized by absence of distinctly explicit emotional state. The result of speech production at this level is non-emotional speech. Any forms of non-verbal explication of emotions are absent.

2. Moderate level of intensity which testifies that the emotion is quite obvious to be conscious of but not that strong to disrupt an individual's actions. In this state the intellectual beginning is still dominant, speech is controlled and correct, either some expressive responses or non-verbal forms of emotion expression appear.

3. High level of intensity which attests the fact that emotion controls an individual's action. In the mind emotional begin to preponderate intellectual, speech is partially controlled. As a result, there could be some problems in speech production, non-verbal expression of emotions activates.

4. Maximum level of intensity signalizes a complete turning off of all non-emotional mechanisms that regulate a person's behaviour. Speech becomes non-controlled, incoherent; non-verbal language of emotions dominates.

Material studied showed that according to the nature of evaluation self-evaluation utterances can be:

– positive.

For example: *I'm famous. Ashling had a hysterical urge to stand up and tell everyone* (Marian Keyes, p. 163);

– negative.

For example: *I'm sorry, too, I mentally directed toward the flowers. I don't know why I was so bitchy and nasty, especially since I haven't stopped thinking about you for one second since then. Yes, I'd love to meet you for dinner and put that whole stupid conversation behind us. And if you must know, I'm already beginning to envision you as the father of my future children, so we'd best be getting to know each other. How much our kids will love hearing that our lifelong love affair began with a fight and makeup flowers! It's almost so romantic I can't bear it. Yes, darling, yes, I forgive you and I apologize a hundred times myself and I know this will make us stronger* (Lauren Weisberger, p. 239);

– ambivalent.

For example: *'I'm flirting with him,' she realized* (Marian Keyes, p. 164).

Self-evaluation can address different aspects of an individual's Self such as:

– world outlook.

For example: *She couldn't understand weak people who cracked up. It was the sort of thing she'd never do* (Marian Keyes, p. 167);

– disposition.

For example: *'You're a great girl, Ashling.'* Dylan bade her farewell.

I am, Ashling thought drily, Aren't I? (Marian Keyes, p. 196);

– behaviour.

For example: *Why on earth would you think he's even remotely interested in you? I asked myself, going back over the night in my head. He needed a ride and you offered him one and he was nothing except perfectly friendly. It's your delusion and you need to get over it immediately before you make a complete ass of yourself* (Lauren Weisberger, p. 238);

– feelings.

For example: *Two-fifths of American women buy at least one romance a year. More than one-third of all popular fiction sold each year are romances. A Shakespearean scholar (and Columbia professor) had recently admitted she'd authored dozens of romances. Why should I be ashamed?* (Lauren Weisberger, p. 41); or

Sometimes, like now. She thought perhaps she felt too much. Was this normal? She wondered. Probably. And if it wasn't? (Marian Keyes, p. 279).

Self-evaluation can be presented by subvocal quotation of a poem as reflection of person's emotional state.

For example: *Stitched into silence,*

my blood is black,

I am broken glass,

I am rusting blades,

I am the punishment and the crime.

Back in the present, Ashling found Dylan watching her with anxious interest. 'Are you OK?' he asked (Marian Keyes, p. 194).

Each individual evaluates their behaviour, feelings comparing them with a certain mental pattern which constitutes a standard for that very person. This phenomenon becomes evident due to self-addressed rhetorical questions.

For example: I raced around the apartment looking for clean clothes and wondered how I would ever manage to be a good mother when I couldn't even remember to care for my own dog (*Lauren Weisberger, p. 41*).

The conducted research shows that an interiorized self-evaluation utterance is the manifestation of Self-concept that is the most generalized image of the individual «Self» with the personal attitude to oneself including cognitive and emotive components, the product of an individual's social self-understanding, organizing center of the individual's conceptual sphere.

Linguistic analysis of interiorized self-evaluation utterances of language personalities of different types is valid and needs further research.

References:

1. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Я. Рейковский. – М. : Прогресс, 1979. – 392 с.
2. Серякова И. И. Лексико-семантические и коммуникативно-функциональные особенности языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации «голос» в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ирина Ивановна Серякова. – Киев, 1987. – 182 с.
3. Туранский И. И. Средства интенсификации высказывания в английском языке: Уч. пособие у спецкурсу / И. И. Туранский. – Куйбышев : Изд-во КГПИ, 1987. – 78 с.
4. Emerson C. The Outer Word and Inner Speech: Bakhtin, Vygotsky, and the Internalization of Language // *Critical Inquiry* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jstor.org/discover/10.2307/1343349?uid=3737856&uid=2129&uid=2134&uid=381280253&uid=2&uid=70&uid=3&uid=60&uid=381280243&sid=21102545721137>
5. Keyes M. *Sushi for beginners*. – L. : Penguin Books, 2001. – 564 p.
6. Kinch J. W. A Formalized Theory of the Self-Concept // *American Journal of Sociology* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jstor.org/stable/2774427?uid=3737856&uid=2129&uid=2134&uid=381280253&uid=2&uid=70&uid=3&uid=60&uid=381280243&sid=21102545721137>
7. Rogers C. R. Toward a Modern Approach to Values: The Valuing Process in the Mature Person // *Journal of Abnormal and Social Psychology* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.centerfortheperson.org/pdf/the-valuing-process.pdf>
8. Vygotskii L. S. *Thought and Language*. – С. : MIT Press, 1986. – 287 p.
9. Weisberger L. *Everyone worth knowing*. – L. : HarperCollinsPublishers, 2005. – 367 p.

Антонюк Н. В.,

Національний університет «Львівська політехніка», кафедра інформаційних систем та мереж, м. Львів

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕТАФОРИ В ТЕРМІНАХ СУПЕРКОНЦЕПТУ ВІЙСЬКО В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ХХІ СТ.

Стаття містить аналіз вербалізацій в термінах концептосфери Військо на матеріалі української художньої прози 21 ст. Схарактеризовано основні артефактні метафори з військової концептосфери.

Ключові слова: метафора, поетична мова, семантика, мовна картина світу, метафоричний образ, концепт, концептосфера, контекст.

In the article analyzed the verbalizations in the concepts of the Military in modern Ukrainian prose of 21st century.

Ключевые слова: метафора, поэтический язык, семантика, языковая картина мира, метафорический образ, концепт, концептосфера, контекст.

The article analyzes verbalizations in terms of conceptsphere Military in modern Ukrainian prose of 21st ce. Basic metaphorical connotations and semantic fields within the conceptual sphere Military have been explored.

Keywords: metaphor, poetic language, semantics, language picture of the world, metaphoric image, concept, conceptsphere, context.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю дослідити вербалізації в термінах концептосфери Військо у творах української художньої прози з метою аналізу артефактних метафор для подальшого укладання спеціалізованих словників та аналізу змін у мовно-ціннісній картині світу українця на основі динаміки метафорикону.

Предметом дослідження є метафоричні вербалізації в термінах концептосфери Військо української художньої прози ХХІ століття.

Джерела фактичного матеріалу. Розгляд вербалізацій в термінах концептосфери Військо здійснено на матеріалі сучасної української прози. Обрано авторів з оригінальними ідіостіями: Ліна Костенко, Марія Матіос, Дмитро Білий, Богдан Бойчук, Василь Барка, Іван Багряний, Люко Дашвар, Марина Соколян, Тарас Прохасько, Юрій Андрухович, Олесь Вахній, Анатолій Дністровий, Лариса Денисенко, Ірен Роздобудько, Галина Вдовиченко. Вербалізації в термінах концептосфери Військо прослідковуються у прозі багатьох інших авторів, але в зазначених письменників вони є найбільш виразними та можуть значною мірою маніфестувати широкі значення концептів військової концептосфери.

Наукова новизна дослідження в тому, що проілюстровано основні вербалізації в термінах концептосфери Військо на основі опрацьованого матеріалу української художньої прози. Вперше виокремлено й досліджено вербалізації в термінах суперконцепту Військо з метою аналізу динаміки розвитку та його значення у мовній та ціннісній картині світу українця ХХІ століття.

Метафоризація відбувається у таких термінах концепту Військо : **бомба, міна, стріляти, стріла, торпеда, артилерія, куля, лук, тятива, вибух, спалахнути, бенгальський вогонь, гвинтова ескадрилья, арсенал, полігон, щит, меч, зброя, вибуховий пристрій**

У ході нашого дослідження була виділена ціла група фреймів, що входять до концептуального поля «Людина» та беруть участь у структуруванні змісту феномена «Військо». Проілюструємо прикладами :

Фрейм «Емоційні характеристики людини»

Слот «**Запальний характер**» вербалізовано через термін військової концептосфери **Вибуховий пристрій** : «*Вважай, що справу маєш не з людиною, а з вибуховим пристроєм невідомої конструкції*» [8, с. 53]; Слот «**Злість**» вербалізовано термінами **Стріляти, Спалахувати, Вибухати, Бомба** : «*Аліну наче підмінили. З її очей стріляли блискавки*» [11, с. 54]; «*(Вона) не засвітилася – спалахнула зсередини сліпучим бенгальським вогнем*» [6, с. 211]; «*При згадці про Стефку Поліна спалахнула, наче багаття, полите пальним...*» [12, с. 95]; «*Та остання фраза зірвала – він раптом вибухнув, як бомба*» [10]; «*Цього фурії було досить і вона вибухнула раптом, як бомба*» [10]. Слот «**Мінливість настрою**» ословлено через термін **Стріляти** : «*Всі ви, дурепи, все знаєте, а потім як стрілять...*» [6, с. 141]. Слот «**Емоційна напруженість**» вербалізовано термінами **Тятива, Лук, Стріла** : «*Нараз Зоя спитала, як тятива лука, що пускає стрілу...*» [4, с. 63]. Слот «**Різкий уривчастий сміх**» знаходить вербальне оформлення через термін **Вибух** : «*Вона пам'ятала їхні однакові усмішки; вибухи сміху...*» [6, с. 241]. Слот «**Гримаса від емоцій на обличчі**» вербалізовано військовим терміном **Міна** : «*Великін здивувався, всі інші зробили іронічні міни...*» [10]; «*Я зрозумів... – забурчав Ярик, скорчивши страждальницьку міну*» [11, с. 49]; «*У виснаженій та змученій жінки завжди кисла міна й прив'яла шкіра...*» [13, с. 43]; «*Він став якийсь різкий : рвучкі рухи, нервовий голос, хрюкання дверима, пісні міни*» [10].

Фрейм «Естетичні характеристики людини»

Слот «**Елементи одягу**» вербалізовано термінами **Стріла, Меч** : «*Віка трохи підвелася була їм назустріч, та стріли на панчохах наввипередки рвонули вгору...*» [6, с. 176]; «*По одній з них (панчох) пробігла стрілка. Та стрілка ніби навпів розкрояла Лізине серце*» [15, с. 36]. Слот «**Кант на випрасуваних штанях**» вербалізовано терміном **Стріла** : «*...та з гострими, як меч, стрілками на штанях*» [13, с. 54].

Слот «**Жінка з вираженою сексуальністю**» вербалізовано терміном **Бомба** : «*Вона секс-бомба, – відповідає Білінкевич, коли ви підіймаєтеся вгору крутими дерев'яними сходами*» [10];

Фрейм «Моральні характеристики людини»

Слот «**Сильна Сторона**» вербалізовано через термін **Зброя**: «Вона- донька її коханого, плід зради, але разом з тим і зброя» [5, с. 116];

Фрейм «Інтелектуальні характеристики людини»

Слот «**Влучність думки та слова**» вербалізується через термін **Стріла**: «Він умів захоплювати: його слова були гострі і чисті, як стріли» [4, с. 61]; Слоти «**Суб'єкт впливу**» та «**Засіб впливу**» в українській художній прозі виражений через терміни **Зброя та Полігон**: «Вони так і не дізналися, чи був садівник лише сліпою зброєю в руках злочинця, чи свідомим спільником» [9, с. 49]; «...Марченку загрожує на все життя залишитися медичним експонатом, живим полігоном для пошуку вакцини» [6, с. 238]. «...ці цукрові пакетики... зараз не можуть вважатися доцільною зброєю проти його вселенського суму» [13, с. 156].

Фрейм «Фізіологічні характеристики людини»

Слот **Хвороба** словесно виражений через термін **Вибух**: «Мігрень зачалась у скронях, готова до нового вибуху» [6, с. 16];

Слоти «**Вії**», «**Брови**» вербалізовано через термін **Стріла**: «Олежкові вії злиплися чорними стрілами з білими вістрями солі...» [6, с. 96]; «...кругле обличчя, брови-стрілочки...» [15, с. 34].

Фрейм «Довкілля»

Слот «**Артефакти**» вербалізовано через термін **Арсенал, Артилерія, Обеззброювати**: «Ніколи б не обізвала цей арсенал убогим (прилади невідомого призначення) [6, с. 224]; «Сумки вигулькнули, вдарили по очах важкою артилерією, остаточно обеззброїли» [2, с. 943].

Слот «**Елементи живої природи**» вербалізовано через термін **Ескадрилья, Стріла, Торпеди**: «Червоним небом гасали бабки – рядами стрімких тіней, як гвинтова ескадрилья» [6, с. 222]; «Ми підглядали разом сарни в лісі, що звертали на нас свої великі сумовиті очі і зникали потім як стріли в гущавині» [4, с. 85]; «...косяк риб, здоровенних, чорних, схожих на невеличкі торпеди» [6, с. 54]. Слот «**Небесні світила**» вербалізовано через термін **Стріла**: «Сонце слало свої пекучі стріли, а ми назбирали таки за цілий день півмішка удвох...» [4, с. 109].

Слот «**Елементи та характеристики населеного пункту**» вербалізовано термінами **Стріла, Ядерний**: «Прямі, мов стріла вулички, нічим не схожі на кругові обороти Яворота» [5, с. 198]; «Повітря ласкаве, густе від пахоців міцного зілля та далеких вигуків ядерної мови» [4, с. 152];

Слот «**Зустріч для врегулювання стосунків**» вербально виражено терміном **Стріла**: «Вона билася з хлопцями, як її брати, ходила на «стріли» школа на школу, билася навіть з дівчатами...» [12, с. 22].

На основі проаналізованого матеріалу в українському художньому дискурсі 21 ст. доходимо до висновку про те, що вербалізації в термінах військової концептосфери в українській художній прозі найчастіше характеризують Людину, при цьому терміни концептосфери «Військо» здатні виражати різні аспекти складної людської сутності: емоційні, фізіологічні, естетичні та інтелектуальні характеристики. Вербалізації в термінах військової концептосфери також виступають виразниками Довкілля з його Артефактами, Природою та іншими феноменами. Під час аналізу вербалізацій в термінах концептосфери Військо прослідковано, що вербалізації даних концептів забарвлені яскравою метафориною. Наведені приклади дають підстави узагальнити, що вербалізації в термінах **Військової** концептосфери є багатозначні і проєктовані на різні сфери людської діяльності. Надалі намагатимемося проаналізувати вербалізації в термінах інших концептуальних сфер таких, як **Техніка, Побут, Музика**, а також зупинемо увагу на окремих термінах тих концептосфер, які репрезентують стиль автора і є виразником авторських асоціацій.

Проведене дослідження дає змогу зробити **висновок**, що вербалізації в термінах концептосфери **Військо** є метафорично забарвлені і є вагомими для осмислення проблем лінгвістичних артефактів, концептуального аналізу мовної свідомості та мовної картини світу.

Література:

1. Антология концептов / Под. ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Вдовиченко Галина. Купальниця. Роман. : Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 197 с.
3. Вежбицкая А. Культурно-обусловленные сценарии и их когнитивный статус: Пер. с англ. // Язык и структура знания. – М. : Наука, 1990. – С. 63-85
4. Вовк В. Знамено : повісті і романи / Віра Вовк. – Л. : БаК, 2011. – 520 с.
5. Дара Корній. Зворотній бік світла. – Х. : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2012. – 320 с.
6. Дубинянська Яна. Козли : повісті / Я. Дубинянська. – К. : Факт, 2004. – 256 с.
7. Іващенко В. Термін концепт у психолінгвістичному осмисленні/ В. Іващенко // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2003. – Вип. V. – С.211-217.
8. Крук Назар. Звірі. – Львів. : Кальварія, 2009. – 128 с.
9. Лис Володимир «Маска» : Клуб сімейного дозвілля (КСД), 2012. – 320 с.
10. Лінгвістичний портал. Режим доступу : <http://www.mova.info/corpus.aspx?11=209>
11. Макс Кідрук. Бот / передм. І. Герасенко. – Х. : Клуб Сімейного Дозвілля, 2012. – 480 с.
12. Міла Іванцова. Вітражі: Роман. – К. : Нора-Друк, 2010. – 205 с.
13. Надійка Гербіш. «Теплі історії до кави». – Київ : «Брайт Букс», 2012. – 168 с.
14. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж, 2001, – 200 с.
15. Роздобудько Ірен. Гудзик. Роман. – К. : Нора-Друк, 2011.

Бойко Ю. П.,
Чернівецький національний університет, м. Чернівці

КОНЦЕПТОФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНОГО МІКРОПОЛЯ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

У статті аналізуються існуючі семантичні концепції та напрями дослідження складнопідрядного речення, увага акцентується на ролі пропозиції як формотворчій основі гіпотаксичної структури, а також встановлюється кореляція між семантичною та когнітивною моделлю складного синтаксичного цілого.

Ключові слова: пропозиція, аргумент, предикат, актант, семантема, поняття, концепт, фрейм.

В статье анализируются существующие семантические концепции и направления исследования сложноподчиненного предложения. Особое внимание уделяется роли пропозиции как формообразовательной базе гипотаксической структуры. Устанавливается корреляция между семантической и когнитивной моделями сложного синтаксического целого.

Ключевые слова: пропозиция, аргумент, предикат, актант, семантема, понятие, концепт, фрейм.

The article deals with analyses of semantic conceptions and directions of complex sentence investigation. Proposition as an essential part of hypotaxic structure is paid particular interest. The correlation between semantic and cognitive models of complex syntactic unity has been stated.

Key words: proposition, argument, predicate, actant, semanteme, concept, frame.

Необхідність дослідження семантики речення була усвідомлена мовознавцями в другій половині ХХ ст. з початком інтенсивного вивчення проблем синтаксичної семантики, основні тенденції якої пов'язані з розглядом об'єктивно-сміслового змісту речення як відображення чи зображення певного явища об'єктної дійсності. Дослідження об'єктивно-сміслового змісту складнопідрядного речення (далі – СПР) пов'язане з вирішенням трьох рівнів його значеннєвої репрезентації – логіко-семантичного, денотативного та семантико-синтаксичного [7, с. 22]. Перший рівень співвідноситься з вивченням логічної структури речення-судження (власне-семантичний), другий – із з'ясуванням структури позамовної ситуації як денотата речення-знака, а третій – зі структурою речення-пропозиції як семантико-синтаксичної схеми денотативної (мікро)ситуації [1, с. 49]. Орієнтація дослідників на один із цих рівнів семантики речення зумовлює трактування семантичної структури СПР.

Про тривале домінування семантичних аспектів вивчення речення загалом свідчить низка праць багатьох видатних науковців (Н. Ю. Шведова, В. А. Белошапкова, О. Г. Почепцов, Г. О. Золотова, Н. Д. Арутюнова, В. А. Плунгян, І. Р. Буніятова, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський, Н. В. Гуйваннюк, У.Чейф, J. Lyons, S. Dick, Van, Valin та ін.). Однак останнім часом досить активно почав розвиватися когнітивний напрямок у лінгвістичних дослідженнях, основу для якого було закладено саме у семантичному підході до вивчення синтаксису.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз існуючих семантичних концепцій та напрямів дослідження складнопідрядного речення (далі – СПР) та встановлення кореляції між семантичною та когнітивною моделлю СПР.

Синтаксис, головним завданням якого є «обстеження життя речення», зазвичай обмежувався вивченням його формальної побудови безвідносно до семантики та навіть у позиціонуванні від комунікативної мети [2, с. 5]. Інтерес до семантики речення постав лише в другій половині ХХ століття. Він був стимульований цілою низкою факторів, які впливали на розвиток лінгвістичної думки. Цьому сприяло і прихід нового періоду у взаємовідносинах лінгвістики із логікою, яка відносилася із загостреною увагою до змісту речення – пропозиції, загальний поворот до смислового боку мови та мовлення, а також звертання до прагматичного компоненту мовленнєвої діяльності, і концепції речення як мовного знака, що володіє конкретним денотатом. Необхідність вивчати значення речення виникла також у зв'язку із теорією синтаксичних трансформацій, які спираються на поняття семантичної еквівалентності речень. Це ж саме завдання поставало і в ході розробки моделей трансформування смислових структур у правильно побудовані висловлювання на тій чи іншій мові [2, с. 5-6].

Зародження вчення про семантичну структуру речення пов'язане із іменами Ч.Філлмора, У.-Л.Чейфа, Й.Андерша та ін. Так, Ч.Філлмор зосереджує увагу на універсально-логічних ознаках речення, передусім на **пропозиції**, структурованій **дієсловом** та його **аргументами**, що виконують певну кількість семантичних функцій (ролей), які Філлмор називає глибинними відмінками [19].

Й.Андерш доводить наявність ієрархічних відношень між різними рівнями репрезентації об'єктивно-сміслового змісту речення, зазначаючи, що денотативний рівень є основою для логічного, на якому, у свою чергу, ґрунтується мовно-семантичний. Саме в межах мовно-семантичного рівня встановлюється семантична структура речення, що перебуває в тісному зв'язку з його формально-синтаксичною організацією [1].

Провісником семантичного синтаксису є французький лінгвіст Л.Теньєр. Інтерпретуючи речення «як маленьку драму із своїми учасниками та обставинами», він надав **акантам** та **сирконстантам** семантичне витлумачення, вказуючи на те, що 1-актант, наприклад виконує дію, 3-й є його адресатом, 2-й – об'єктом. Синтаксична функція у Л.Теньєра – не просто формальний компонент у структурі речення, як це визначав, наприклад Н.Хомський, а «відображення функції даної субстанції в структурі ситуації, яка зображується у реченні» [15, с. 14]. Саме Л. Теньєр першим із лінгвістів запропонував ідею валентного потенціалу предиката у реченні як провідний принцип синтаксису.

Слідом за Л. Теньєром Дж. Лайонз при аналізі семантики речення використовує валентні схеми, які можна вважати формулами семантичних структур [18]. У. Чейф аналізує речення у напрямку від значення до форми, а тому поверхнева структура вибудовується на основі семантичної структури, породження якої відбувається за моделлю: *предикат* та його *аргументи* [17].

Із середини 60-х років почалося те, що можна назвати штурмом семантики речення. Наступ почався з усіх боків: він розгортався і з лексикологічних позицій, і з плацдарму граматики, і по лінії встановлення ситуативних значень, і з боку логіки, яка безсумнівно домінує у цій царині, і силами лінгвістичного мовлення [2, с. 6].

Найбільш широкого розповсюдження серед лінгвістів набула денотативна, чи референтна, концепція значення речення. Вона має на меті визначення відношень між висловленням та позначуваною ним екстралінгвістичною ситуацією, або подією. Ситуативна концепція речення послідовно розвивається у працях В. Г. Гака. Вважаючи висловлення повним мовним знаком, В. Г. Гак пропонує розуміти під «референтом висловлення ситуацію, тобто сукупність елементів, які присутні у свідомості мовця в об'єктивній дійсності, у момент «говоріння» і таких, що зумовлюють певною мірою відбір мовних елементів при формуванні самого висловлювання» [5].

Н. Д. Арутюнова, досліджуючи логіко-семантичний аспект речення, розглядає поняття, які використовуються у логічному аналізі значення речення (поняття пропозиції, дієслів пропозиційного відношення, поняття референції). На її думку, структуру речення формують категорії логіки. Реченнева семантика спирається на предикат і визначається логіко-синтаксичними (логіко-граматичними) першопричинами – відношеннями, які, пов'язуючись зі способами мислення про світ, водночас причетні до граматичної будови мови. Зміст речення складає **пропозиція**, яка визначається як семантична структура, що об'єднує денотативне та сигніфікативне значення. Комунікативна структура речення формує його семантичну структуру: комунікативний центр повідомлення стає його семантичним стрижнем [2, с. 5; 17; 20; 50].

А СПР, на думку Я.Тестельця, із семантичної точки зору, є ніщо інше як «клубок пропозицій» (тобто семантичних речень). Ось чому для найповнішого висвітлення загального плану змісту СПР потрібно розглянути основні характеристики його пропозиційної структури [16, с. 257].

Так, предикат із його аргументами утворюють концептуальну основу пропозиції. Беззаперечним фактом є двочлена структура пропозиції, яка складається із реляційного предиката, що репрезентує розумовий корелят реальних відношень дійсності, та з деякої кількості предикатних актантів, які є репрезентантами розумових корелятів предметів об'єктного світу, перебуваючи у деякому відношенні один з одним. Реляційний предикат пов'язує актанти в пропозицію та визначає їх рольові характеристики. Таким чином, суб'єкт та предикат виконують в реченні різні функції: суб'єкт заміщає в мовленні предмет дійсності, тоді коли предикат реалізує лише свій абстрактний зміст.

Окрім предиката з обов'язковими актантами, до пропозиції можуть додаватися факультативні актанти, і в першу чергу універсальні дейктичні атрибути різних явищ – вказівники місця, часу, причини – сирконстанти або ад'юнкти.

Окремим елементам ситуацій (як предметам, так і об'єднуючим їх відношенням) та концептам, що репрезентують їх через ментальні сутності у семантичній площині мови ставляться у відповідність **семантеми**. Це одиниці значення, які за своєю природою однобічні. Вони виступають як детермінанти таких елементних знаків, як з одного боку, лексеми та фразеологізми, а, з іншого боку, синтаксеми, що є елементарними значимими одиницями у складі синтаксичних конструкцій [14, с. 152].

Семантичні компоненти (сегменти, елементи, семантеми) речення визначаються як смислові одиниці, що можуть бути елементарними (простими, однозначними, моносемічними) і неелементарними (складними, дифузними, полісемічними). Іншими словами, **семантична структура речення** – це його **абстрактна модель**, побудована зі значенневих одиниць, пов'язаних між собою предикатно-аргументними відношеннями [13, с. 73]. Ядром її виступає семантема, яка відображає ознаку, тобто відношення чи властивість. Це ядерна семантема, або ознакова семантема, або предикатна семантема, чи семантичний предикат. Предикатна семантема, володіючи певним валентним потенціалом, намагається створити своє оточення. До цього оточення входять семантеми, які відображають учасників ситуації. Це предметні семантеми, чи актантні семантеми, або семантичні актанти. Актанти кваліфікуються у залежності від тих ролей, які відіграють в описуваних ситуаціях їх предметні учасники. Їм приписуються семантичні ролі агента (виконавця дії), об'єкта (об'єкта дії), інструмента тощо. Саме таку семантичну конфігурацію йменують **пропозицією**. Вона виступає як початковий спосіб «упаковки» інформації, яка підлягає передачі через висловлювання. Одна пропозиція утворює семантичну основу речення, його глибинну (чи смисловою структуру). Декілька об'єднаних одна з одною пропозицій утворюють пропозиційну структуру, яка виступає фундаментом організації смислу СПР і, по суті справи, програмує набір всіх основних конститuentів речення та ієрархічний характер відношень між ними, при умові домінуючої ролі предиката. Ієрархічну структуру СПР відтворює, зокрема, вербоцентрична модель, яка належить Л.Теньєру [15].

Отож, вихідним пунктом процесу мовленнєвого акту визнається **ситуація**, яку мовець завжди обмежує і тлумачить, враховуючи свої комунікативні потреби. Ця ситуація стає основою семантичної структури гіпотаксису. Відповідно **семантична структура СПР** складається із 1) **ядра**, що включає глибинний предикат та його актанти; 2) **модифікатора** – метадієслова, що визначає семантичну структуру, і його актантів; 3) **специфікатора** – сирконстанта, семантичного елемента, який уточнює актант, предикат або стан справ у цілому [10, с. 412-413].

Беручи до уваги все сказане вище та конституюючи семантичні відношення між предикативними частинами складного синтаксичного цілого можна стверджувати, що відправною точкою аналізу речення є його се-

мантична структура як схематизоване, структуроване уявлення про те, **що** збирається висловити мовець [10, с. 24], тобто надати висловлюванню свій **осмислений концепт**, помістивши його у логічно вибрану рамку (фрейм). Предикати та їх аргументи виступають важливим елементом когнітивного поля СПР, а тому їх аналіз під кутом зору когнітивної семантики може бути досить продуктивним [13, с. 81].

Нинішній етап розвитку лінгвістичної думки говорить про те, що вивчення тих чи інших граматичних явищ у семантичному аранжуванні неможливе без урахування когніції, а розгляд семантики – без звернення до навколишнього світу та знань людини про нього, а також до таких феноменів, як мислення, сприйняття, увага, пам'ять, адже **«те, що можна сказати, обмежує й організує те, що можна мислити»** [13, с. 81]. Позамовна ситуація у цілому відображається в ментальній сфері узгодженням концептів, а в мовній сфері семантичною конструкцією, або конфігурацією.

Із психологічних досліджень у когнітивну лінгвістику перейшла теза, згідно з якою розвиток мислення пов'язаний з використанням **понять, концептів**. І оскільки саме ці одиниці є центральними на когнітивному та семантичному рівнях, то звернімося до їх короткої характеристики.

На думку М.Болдирева, «на відміну від поняття, що виражає найзагальніші, істотні (логічно сконструйовані) ознаки предмета чи явища, концепт може відбивати один чи більше будь-яких, не обов'язково істотних, ознак об'єкта» [3]. Якщо в понятті у загальнонауковому значенні розрізняють його обсяг (сукупність речей, що охоплюються цим поняттям) і зміст (сукупність об'єднаних у ньому ознак одного чи декількох предметів), то концепт скоріше припускає тільки друге – зміст поняття, а також поняттєву частину значення, зміст слова. Поняття – це раціональний, логічно осмислений концепт. Воно виникає через виділення й осмислення істотних характеристик предметів та явищ, у результаті поступового абстрагування від їх другорядних, індивідуальних однак тобто в результаті теоретичного пізнання. Концепт – результат когніції. Іншими словами, різниця між **поняттям** і **концептом** зумовлена самою різницею між теоретичним і повсякденним пізнанням – **пізнанням і когніцією** [3, с. 24].

Методи виявлення синтаксичних концептів ще не отримали серйозних напрацювань і не відрізняються великим різноманіттям. Найповнішого опису на фактичному матеріалі така методика представлена у монографії Г.А.Волохіної та З.Д.Попової [4]. Автори спираються на тотожність структурних схем у висловлюваннях, які несуть **типові пропозиції**. Першим кроком на шляху встановлення синтаксичного концепту є набір висловлювань, які містять одну й ту ж структурну схему, тобто один й той самий набір словоформ, які несуть функції суб'єктива та предикатива, незалежно від лексичного наповнення схеми. Наприклад, структурна схема **ХТО (ЩО) діє чим** виявляється у реченнях: (1) *I am not sure that I have ever bettered it*; (2) *I wondered if I should question him*; (3) *I doubt if she did it for the money* [20, с. 18].

Єдність граматичної схеми примушує дослідника задуматися над тим, яку типову пропозицію ця схема несе чи несла, для якої типової пропозиції вона створювалася. Синтаксичний концепт який лежить в основі типової пропозиції **ХТО (ЩО) діє чим** може бути осмислений як розуміння ситуації, в якій деякий актант ситуації проявляє себе своїми **ВЛАСНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ**: переконаний/невпевнений; сумнівається; цікавиться [12, с. 148].

Встановивши структурну схему конструкції, **типову пропозицію** та відповідно синтаксичний концепт, дослідник отримує можливість глибше осмислити мовленнєві реалізації даної структурної схеми [11].

До питань, які мають неоднозначне витлумачення в когнітивних дослідженнях, відноситься також питання про співвіднесеність понять **«фрейм»** та **«концепт»**. Тут можна виділити декілька ліній співвідношення цих понять.

З одного боку, фрейм та концепт знаходяться між собою в родових відношеннях, де концепт є родовим поняттям по відношенню до фрейму. Як зазначає Н.Болдирев, фрейм використовуються для «позначення структурованих концептів»; він входить до складу концепту, який, у свою чергу, використовується для презентації будь-яких одиниць знання, у тому числі неструктурованих» [3, с. 29].

З іншого боку, фрейм і концепт співвідносяться як складне та просте поняття. У цьому випадку фрейм виступає як рід складного концепту. Саме у такому сенсі трактує **фрейм** Н.Болдирев – як об'ємний, багатоконпонентний концепт, який представляє собою «пакет» інформації, знання про стереотипні ситуації [3, 36]. У цього дослідника протиставлення «фрейм» та «концепт» вибудовується на основі особливостей об'єктів, відображених у концепті: **Концепт** відображає якийсь **об'єкт, образ**, тому він «простий» по відношенню до **фрейму**, який відображає **ситуацію**. У такий спосіб фрейм небезпідставно витлумачується як ієрархічно організована структура інформаційних даних, що акумулює знання про певну стереотипну ситуацію і формує певну понятійну базу мовного і позамовного досвіду

Оскільки, основою організації речення за Л.Теньєром є «...та чи інша організація вузлів» [15], а будь-який фрейм складається із вузлів = слотів, то СПР у цьому фокусі виглядатиме так: СПР – це поліситуативним фрейм із слотами, що репрезентуються відповідними клаузами, детермінованими за семантико-синтаксичним критерієм. Мовна ж структура таких фреймів представляється у вигляді ментальної репрезентації – як семантична сітка [6, с. 88].

М.Мінський також вважає, що «фрейм можна представити як сітку, яка складається із вузлів та зв'язків між ними» [9], такої ж думки і Дж. Лакоф «фрейми репрезентують сіткові структури із поміченими вітками, які здатні кодувати пропозиціональну інформацію. Верхні рівні фрейму чітко визначені, оскільки утворені такими поняттями, які завжди справедливі по відношенню до прогнозованої ситуації. На нижчих рівнях є багато **вершин-терміналів**, які мають бут заповнені характерними прикладами» [8, с. 160].

Інша не менш важлива думка М.Мінського – це введення поняття «сценарію» – структури для розуміння смислу повідомлення [9]. М.Мінський звертає увагу на те, що сценарій має чотири рівні екзистенції. Перший

рівень займають «*поверхневі синтаксичні фрейми*» – головним чином – це структури із дієсловами та іменниками → *предикат та його аргументи*. Другий рівень – це «*поверхневі семантичні фрейми*» – групи слів, об'єднані навколо дій актантів (агентиви, терми, пацієнтиви, бенефактиви, експерієнсиви, елементативи, локативи, партитиви) → *польова організація СПР* (ядро та периферія: ближня та дальня). Третій рівень – це *тематичні фрейми* «сценарії для всіх видів діяльності, оточуючих умов, зображень будь-кого, найважливіших тем, пов'язаних із цією темою» → *культурологічні або національні концепти*. Четвертий рівень – «*нарративні фрейми*» – скелетні форми для типових розповідей, пояснень, аргументації → *текстовий рівень*.

Підсумовуючи точки зору дослідників щодо природи таких питань як семантична конфігурація речення, поняття, концепт та фрейм, вважаємо, що в основі семантичної моделі СПР, як і його когнітивної оболонки лежить єдиний принцип **пропозиціональний критерій** – мисленнєві картини ситуацій, що описуються у висловлені. У складі СПР виділяються типові пропозиції, що трактуються як синтаксичні концепти, які розміщуються між вузлами СПР, отримуючи семантичне закріплення у стійкій структурній моделі та когнітивній сітці. СПР, таким чином, – це складний фрейм із слотами в когнітивних сітках, що відображають, структурують, класифікують ту палітру відношень, у якій мовна особистість вміщує своє бачення взаємозв'язку між денотативними ситуаціями, вербалізуючи його у формі складного синтаксичного цілого.

Отже, когнітивно-семантична полінеарність є ментальною основою продукування гіпотаксичного висловлювання.

Перспективним є поглиблене вивчення синтаксичних концептів та фреймів, які утворюють суттєву частину концептуальної інформації різного рівня складності. Важливим також є вироблення методики аналізу синтаксичних концептів, яка матиме свою специфіку у порівнянні із концептами, що вербалізуються лексично.

Література:

1. Андерш Й. В. До питання про семантичну структуру речення // Мовознавство. – 1984. – №5. – С. 15-22.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы. – Изд. 6-е – М. : Книжный дом «Либроком», 2009. – 384 с.
3. Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – №1. – С. 18-36.
4. Волохина Г. А. Попова З. Д. Синтаксические концепты русского простого предложения. – Воронеж : ВГУ, 1999. – 193 с.
5. Гак В. Г. Языковые преобразования. – М. : Школа «ЯРК», 1998. – 768 с.
6. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 338 с.
7. Корбозерова Н. Н. Грамматика и семантика сложного предложения. Вопросы становления синтаксиса испанского языка. – К. : Вища школа, 1989. – 112 с.
8. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. Книга 1: Разум вне машины. – М. : Гнозис. 2011. – 512 с.
9. Минский М. Фреймы для представления знаний. – М. : Прогресс, 1979. – 152 с.
10. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с.
11. Попова З. Д. Синтаксический концепт как предмет когнитивной лингвистики // Когнитивная лингвистика. – Ч. 1. – Тамбов, 1998. – С. 119-121.
12. Попова З. Д. Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж, 2001. – 98 с.
13. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика: дис... д-ра філол.н.: 10.02.04. – К., 2002. – 450 с.
14. Сусов И. П. Введение в языкознание: учеб. для студентов лингвистических и филологических специальностей. – М. : АСТ Восток-Запад, 2008. – 379 с.
15. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М. : Высшая школа, 1988. – 656 с.
16. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Российск. гос. Гуманит. ун-т 2001. – 800 с.
17. Чейф У. Значение и структура языка. – М. : Прогресс, 1975. – 430 с.
18. Lyons J. A note on Possessive, Existential and Locative Sentences // Foundations of Language. – #3. – 1968. – 390-396.
19. Fillmore C.J. Frames and the semantics of understanding // QS. – 1985. – Vol. 6. – P. 34-42.
20. Murdoch Iris A Word Child. – London: Random House, Vintage. – 2002. – 390 p.

Борковська І. П.,

Національний технічний університет України «Київський Політехнічний інститут», м. Київ

АДРЕСАНТ І АДРЕСАТ ЯК ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ МОВНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається трьохрівнева система мовленнєвих актів, а саме: локутивний, ілокутивний та перлокутивний акти та аналізується прагматична роль адресата і адресанта в ділових документах.

Ключові слова: комунікація, постулати, інтенція, прагматична роль, направленість.

В статье рассматривается трехуровневая система речевых актов, а именно: локутивный, иллокутивный и перлокутивный акты, а также анализируется прагматическая роль адресата и адресанта в деловых документах.

Ключевые слова: коммуникация, постулаты, интенция, прагматическая роль, направленность.

The article highlights the three-level system of speech acts: locutionary, illocutionary and perlocutionary acts and pragmatic role of the sender and addressee is analyzed.

Key words: communication, postulates, intention, pragmatical role, direction.

Як відомо, вибір мовних засобів (семантичних, граматичних, синтаксичних і стилістичних) залежить від прагматичних та соціальних цілей автора. А тому для тексту характерні як відношення відповідних мовних одиниць до предметів і явищ реальної дійсності (семантика) та їх відношення один до одного (синтактика), так і прагматична направленість [7, с. 106].

Прагматика – це «аспект дослідження мови, який виділяє і вивчає одиниці у їх відношенні до тієї особи або до тих осіб, які користуються мовою [2, с. 344].

Для текстів ділових документів прагматична направленість відіграє особливу роль. Офіційно-діловий текст «направлений на створення прагматичного ефекту, який визначається як специфічний тип впливу, що включає в себе змушення адресату до здійснення певної дії» [5].

У сфері ділової комунікації як і в будь-якій сфері існують умови успішної комунікації. Ділове спілкування базується на принципах кооперації, а тому, тут слід нагадати постулати мовленнєвого спілкування, сформульовані Г. П. Грайсом. До постулатів мовленнєвого спілкування, які ще називаються конверсаційними максимами (наприклад, максими ведення розмови), належать постулати якості (повідомлення повинно бути правдивим), кількості (повідомлення повинно бути оптимальним за довжиною змісту), відношення (повідомлення слід сформулювати релевантним відносно теми розмови для адресату) і способу (повідомлення має містити чіткі висловлювання, зрозумілі для адресата) [3, с. 225]. Г. П. Грайс не відносив постулат ввічливості до основних постулатів. Але ввічливе і тактовне повідомлення відіграє значну роль для ефективності передачі повідомлення саме у діловій сфері. Такий постулат у діловому спілкуванні виходить на передній план, адже максимум принципу ввічливості включає в себе сплановану стратегічну поведінку, направлену на досягнення мети адресанту.

В теорії мовленнєвих актів є три основні види актів : локутивний, ілокутивний та перлокутивний [11, с. 33].

Локутивний акт – побудова певного висловлювання. Оскільки у локутивному акті висловлювання має фонетичну, граматичну та семантичну структуру, Остін Д. Л. виділяє три аспекти або три акти: фонетичний, де відбувається реалізація звукової структури, граматичний, який реалізується у фатичному акті і нарешті, семантичний, що здійснюється у ретичному акті. При ілокутивному акті мовець не тільки артикулює звуки, вимовляє слова, використовуючи граматичні конструкції і виражаючи їх зміст, але й вказує на мету цього висловлювання. Іншими словами, ілокутивний акт – є вираження комунікативної мети. Наслідки впливу ілокутивного акту на певного адресата реалізуються в перлокутивному акті.

Комунікація, яка здійснюється при написанні ділових листів, як правило, не обмежується констатацією певного факту. Адресант підводить адресата до бажаної дії або рішення за допомогою впевненого і чіткого викладення інформації. Можна стверджувати, що ілокутивний акт програмується завчасно з орієнтацією на результат. Відповідь адресата є перлокутивний акт. Отже, мета комунікації при написанні ділового листа направлена на перлокутивний акт.

Діловий лист або договір відображають діловий процес: один із партнерів пропонує свої послуги, інший партнер приймає їх. Одночасно вони беруть на себе певні зобов'язання. Наприклад, одна компанія надає для користування площу землі для складу:

The Company provides the Enterprise with an open storage area....

Інша компанія зобов'язується сплатити певну суму за користування цією землею:

The Enterprise will pay to the Company for the usage of ECD in the order and under conditions specified thereunder.

Таким чином, текст у вигляді договору або ділового листа на надання послуг стає юридичним документом і в той же час є перлокутивним актом (тобто були здійснені певні мовленнєві дії і тепер два партнери можуть бути притягнуті до відповідальності).

Розглядаючи діловий документ як спілкування або як комунікативний акт, потрібно враховувати такі компоненти як адресат, адресант (автор листа), відношення між комунікантами, ситуацію спілкування, інтенцію комунікантів.

Як відомо, позамовні фактори впливають на ділове спілкування, серед яких слід зазначити сферу діяльності комунікантів, відношення адресанта до змісту повідомлення, ступінь підготовки адресата до сприйняття інформації, соціальний статус комунікантів у суспільстві, існуючі та майбутні відношення між ними.

Адресант керує «мовною діяльністю і виробляє для цього цілий ряд стратегій, правил, оперативних систем», і тому наявність певних мовних засобів в діловому документі диктується прагматичними аспектами і мотивуючими цілями комунікантів. Дослідження людського фактору можна пов'язати з аналізом породження мовленнєвого процесу і прослідкувати прямий і безпосередній вплив людини на мову і на її використання [6, с. 17].

Будь-який комунікативний акт відображає відношення адресанта до адресату, причому це є процес двосторонній [4, с. 104]. Характерною особливістю обміну інформацією є те, що за допомогою мовної системи партнери впливають один на одного, причому комунікативний вплив відбувається, коли адресант і адресат володіють єдиною системою кодифікації і декодифікації, тобто єдиною системою значень для розуміння один одного.

Адресант як автор ділового документу грає відповідну прагматичну роль, що корелюється видом тексту, у нашому випадку діловим документом. Той же адресант може написати різні типи документів, при цьому змінюючи свою прагматичну роль [9, с. 81].

В залежності від того, як впливає адресант на адресата, тексти ділових документів можна поділити на тексти позитивного, нейтрального і негативного спрямування. Всі тексти нашого дослідження – ділові листи і договори є текстами позитивного спрямування і для успішної комунікації потребують застосування певних стратегій.

Аналізуючи компоненти комунікативного акту, слід відзначити і важливу роль адресата. Адресат – це той, кому направлено мовлення, хто провокує спілкування [10]. Адресат вважається одним із найсуттєвіших факторів, хто впливає на побудову тексту і диктує побудову тексту, відбір лексики та деякі інші його параметри, оскільки адресант змушений рахуватися із чинником адресата [1].

При породженні мовлення урахуються «оцінка стану, знань, складу розуму, належності до того або іншого соціального прошарку тих осіб, на кого розраховане мовлення» [6, с. 18].

Отже, текст ділового документу будується по-різному в залежності від того хто буде адресатом. Зазвичай адресат таких документів – спеціаліст певної ділової сфери а тому автор, включаючи в документ професійні терміни, заохочувальні мовні форми та висловлювання, впливає на рішення адресату і розраховує на швидке декодування інформації. Більшість текстів різних жанрів позбавлені певного адресатного спрямування і урахуються тільки певні параметри потенційного адресату, його освіта або соціальний статус. В текстах ділових листів та договорах адресат конкретизується.

Кожний діловий лист містить звернення до адресату, причому місце його знаходиться на початку листа і таким чином, є стимулом у прийнятті рішення. В ділових листах зазвичай звернення складається із прикметника (dear) та іменника (Sir, Madam). Для пом'якшення офіційності застосовується словосполучення: *My dear Madam* або *My dear Ms Chris*. Для підкреслення офіційності в діловому листі звернення має спрощену анонімну форму: *Mr. Carterl*.

Особистість адресату впливає також на вибір мовних засобів листа адресанта, який знайомий з адресатом і використовує необхідні прагматичні параметри для досягнення мети. В залежності від того, хто є адресат, адресант може змінювати, наприклад, ступінь офіційності листа, лексику, кількість абревіатур та складних граматичних конструкцій.

В сучасних ділових листах існує тенденція посилювати направленість листа на адресата за допомогою займенника *you* з метою зацікавити адресата у встановленні ділових відношень:

*We agree to keep as confidential all the information **you** will provide us with in the framework of the Proposed Engagement*

*For the purposes of this letter of confidentiality, we acknowledge that all the information (the «Information») that **you** may provide to us orally or in writing.....*

В ділових листах та договорах направленість висловлювання адресату реалізується на трьох рівнях: лексичному, морфологічному та синтаксичному. На першому лексичному рівні адресованість реалізується передусім в статусних найменуваннях адресату:

FROM: Blacksea Logistics UK Limited

TO: European Bank for Reconstruction and Development

а також у використанні лексичних одиниць з елементами волевиявлення:

....you will provide us with certain confidential information [in order for us to submit a proposal in relation with the Proposed Engagement].

Any process should be delivered to Blacksea Logistics UK Limited at the following address...

На морфологічному рівні обираються такі форми дієслів як інфінітив, безособова форма дієслів. Значення минулого часу, яке виражається виключно через Present Perfect у ділових листів, має значення «минулого підкресленої констатації», тобто чітко вираженої фіксації інформації, яка повідомляється в документі. В преамбулі договорів застосовується часова форма Present Perfect, як констатація того, що угода була здійснена успішно.

Поширене використання пасивних конструкцій можна пояснити тим, що вони підкреслюють офіційність тексту і роблять його статичним. Адресант комунікативної ситуації а даному випадку відступає на задній план, в результаті чого виявляється одна із основних функцій пасивного стану – ввічливість ділового документу.

На синтаксичному рівні зустрічаються конструкції, де висловлюється ідея вказівки, рекомендації, а тому дуже поширені речення з модальними дієсловами і з інфінітивом: *should be delivered, shall be read and construed*.

Особистість адресата враховується і при графічно-композиційному оформленні ділового листа. Вже в передтекстовій частині листа міститься інформація для адресату – назва виду документу, що є сигналом до теми повідомлення:

Engagement Letter

May 5, 2013

Blacksea Logistics UK Ltd

Company reg. № 6008688

Registered address: Blick Rogenberg, 12, York Bate; Regents Park,

London No1 6QS United Kingdom

Re: Provision of advisory services relating to the _____ project development in Kyiv, Ukraine

Схожа ситуація і з договорами де заголовок документу це скорочене повідомлення для адресату:

CONSULTANCY AGREEMENT

Concluded by and between....

Після вступної частини ділового листа звичайно йде основна частина, де розкривається мета написання документу і додаткова інформація для адресату. Заключна частина документу дуже важлива для адресата, де підкреслюється юридична сила документу. Наприклад, в договорі така заключна частина міститься в останніх розділах:

6. Governing law

This agreement shall be subject to and construed in accordance with German law.

7. Competent jurisdiction

Any dispute arising out of, or in connection with the validity, interpretation or implementation of this agreement shall be submitted to the Commercial Court of London.

В ділових листах це останній абзац:

This letter and all matters arising out of or connected with it and any non-contractual obligations arising out of or in relation to this letter shall be governed by English law and the parties (other than EBRD) shall submit to the jurisdiction of the English courts.

Графічний розподіл ділового листа на абзаци також спрямований на адресата і допомагає йому розмежувати інформацію і виділяти основну. Інколи за допомогою порядку дотримання абзацив адресант намагається передати приховану інформацію, яку не можна виразити словесно.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що адресат є по суті співавтором тексту і таким чином, впливає на функціональний стиль і жанр твору, композиційну структуру, лексику, синтаксис, термінологію, ступінь емоційності, та графічне оформлення тексту.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Арутюнова Н. Д. // Изв. АН СССР. – Сер. літератури і мови. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 357.
2. Ахманова О. С. Словник лінгвістичних термінів / О. С. Ахманова. – М. : Радянська енциклопедія, 1969. – 607 с.
3. Грайс Г. П. Логіка і мовленнєве спілкування / Г. П. Грайс // Нове в закордонній лінгвістиці. – М. : Прогресс, 1985. – Вип. 16: Лінгвістична прагматика. – С. 217-237.
4. Колшанський Г. В. Співідношення суб'єктивних та об'єктивних факторів у мові / Г. В. Колшанський – М. : Наука, 1975. – 232 с.
5. Комлева О. В. Лінгвістичні особливості вираження заохочення у текстах офіційно-ділової прози (на матеріалі суч. нім мови): дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.04. «Германські мови» / О. В. Комлева. – СПб., 2003.
6. Кубрякова Е. С. Людський фактор у мові: Мова і породження мовлення / Кубрякова Е. С., Шахнарович А. М., Цукровий Л. В. – М. : Наука, 1991. – 239 с.
7. Наєр В. Л. Прагматичний аспект англійського газетного тексту / В. Л. Наєр // Комунікативні і прагматичні особливості текстів різних жанрів. Сб. наук. пр. Вип. 178. – М. : Изд-во МГПИИЯ ім. М. Горького, 1981. – С. 106-116.
8. Омоле О. І. Лінгвокультурні компоненти сучасного ділового листа: дис. на здоб. доктора філ. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / О. І. Омоле. – Москва, 2000. – 182 с.
9. Радзівєвська Т. В. Текстова комунікація. Текстоутворення / Т. В. Радзівєвська // Людський фактор в мові: комунікація, модальність, дейксис. – М. : Наука, 1992. – С. 79-108.
10. Формановская И. Н. Речевое общение. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
11. Austin J. L. Locutionary and illocutionary acts. A main theme in J. L. Austin's Philosophy / J. L. Austin Goteborg, 1963. – 259 p.

Брутман А. Б.,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

РЕАЛИЗАЦИЯ ОПТИМИЗИРУЮЩИХ СТРАТЕГИЙ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В РЕКЛАМЕ ОТЕЛЕЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕКСТОВ СОВРЕМЕННЫХ ТРАВЕЛОГОВ)

Стаття присвячена аналізу стратегій та тактик мовленнєвого впливу, що використовується в сучасних травелогах в рекламі готелів. Особлива увага приділяється мовленнєво-актовим характеристикам висловлювань, що аналізуються.

Ключові слова: *травелог, рекламне повідомлення, мовленнєвий вплив, комунікативна стратегія, стратегія позиціонування, мовленнєвий акт, репрезентатив, вердиктив, транспозиція.*

Статья посвящена анализу стратегий и тактик речевого воздействия, используемых в современных травелогах в рекламе отелей. Особое внимание уделяется речеактовым характеристикам анализируемых высказываний.

Ключевые слова: *травелог, рекламное сообщение, речевое воздействие, коммуникативная стратегия, позиционирующая стратегия, речевой акт, репрезентатив; вердиктив; транспозиция.*

The article is dedicated to the analysis of strategies and linguistic manipulation tactics used in the hotel's advertisements in contemporary travelogues. Special attention is paid to speech-acting characteristics of the analyzed saying.

Key words: *travelogue, advertisement message, linguistic manipulation, communicative strategy, positioning strategy, speech act, representative, verdictive, transposition.*

Рекламный дискурс относится к воздействующему типу дискурса, поэтому онтологической чертой рекламных текстов является их прагматическая направленность на пробуждение у адресата желания приобрести товар или воспользоваться рекламируемой услугой. Под речевым воздействием понимается «регуляция деятельности одного человека другим человеком при помощи речи» [8, с. 3], «воздействие человека на другого человека или группу лиц при помощи речи и сопровождающих речь невербальных средств для достижения поставленной говорящим цели» [11, с. 54].

Приемы выбора, структурирования и подачи в сообщении информации об определенном объекте, подчиненные целям коммуникативного воздействия, выгодного для адресата, получили в прагмалингвистике название стратегий коммуникативного воздействия. Вслед за разделением коммуникативных целей на стратегические и дополнительные, в прагмалингвистике проводится дифференциация между позиционирующими (основными) и оптимизирующими (дополнительными) стратегиями. Согласно точке зрения Ю.К. Пироговой, последние обеспечивают наиболее эффективный и оптимальный путь достижения первых [6, с. 209].

Целью данной работы, выполненной в русле коммуникативной лингвистики и прагмалингвистики, является описание оптимизирующих стратегий речевого воздействия, используемых сегодня в рекламе, представленной в травелогах (туристических изданиях). В качестве иллюстративного языкового материала использована подборка текстов, опубликованных в московском туристическом издании-травелоге «Туризм и отдых» (№№ 41-49, 2012 г.).

«Журналы-травелоги», или журналы путешествий сегодня являются одним из самых перспективных и актуальных сегментов прессы путешествий в мире, поскольку познание мира – имманентная потребность человека. В мировой литературе жанр травелога этимологически позиционируется следующим образом: англ. «travelogue», от англ. «travel» – путешествие, путешествие на транспорте, связанное с большими территориальными перемещениями, и греч. «Logos» – слово, учение, наука – рассказ о путешествии, путешествии. В русском языке этот термин в современном понимании впервые встречается в 2001 г. в книге А. Эткинда «Россия и Америка в травелогах и интертекстах» [12] – исходя из этого мы воспользуемся таким названием.

Речевые акты, представленные в травелогах, выступают мощным стимулом потребительской активности граждан в области туристического бизнеса, и так или иначе влияют на развитие внутреннего и выездного туризма. При этом характер стимула, произведенного журналистскими публикациями, определяется нацеленностью публикации на достижение определенного эффекта (оперативного, краткосрочного, долгосрочного), а также содержательными характеристиками публикаций.

Основной единицей коммуникации является речевой акт – «целенаправленное речевое действие, совершаемое в соответствии с принципами и правилами речевого поведения, принятыми в данном обществе» [1, с. 412]. Описываемые в статье типы речевых актов были выделены в классификациях Дж. Сёрля, Г. Г. Почепцова, Н. Д. Арутюновой и В. З. Демьянкова. В их число вошли: репрезентативы (информативные речевые акты, акты сообщения), директивы (акты побуждения), комиссивы (акты принятия обязательств), экспрессивы (акты, выражающие эмоциональное состояние) и вердиктивы (акты оценки).

Речевые акты также подразделяются на прямые и косвенные. Прямой способ выражения заключается в том, что «говорящий, произнося некоторое предложение, имеет в виду ровно и буквально то, что он говорит» [10, с. 195]. Механизм создания косвенных речевых актов заключается в транспозиции – «замене одной речекоммуникативной цели другой в рамках акта общения» [7, с. 8]. Транспонированным является употребление речевого акта одного типа с иллюкутивной силой, характерной для речевого акта другого типа (см. примеры ниже). Считается, что в определенных ситуациях большего прагматического эффекта можно достигнуть, «уведя прагматическую нагрузку высказывания в невыраженные импликации, с тем, чтобы слушающий самостоятельно пришел к мысли о них» [5, с. 142].

Ведущая позиционирующая коммуникативная стратегия в рекламе носит оценочно-императивный характер и направлена на положительную оценку объекта рекламы X (абсолютную «X – лучший» и сравнительную «X – лучше других») с целью стимулирования адресата выполнить желаемое действие.

Позиционирующая коммуникативная стратегия может реализовываться по-разному в зависимости от многих причин: характеристик рекламируемых товаров и услуг, состояния соответствующего рынка, общей экономической ситуации, целевой аудитории, жанрового оформления сообщения. Прагматические намерения рекламиста могут выражаться достаточно открыто, эксплицитно, или же, наоборот, реализовываться в тексте в скрытой, имплицитной, форме. Учесть действие различных факторов и тем самым способствовать наиболее эффективной реализации позиционирующей коммуникативной стратегии помогает использование дополнительных, оптимизирующих, стратегий.

Для рекламного дискурса одной из ведущих оптимизирующих коммуникативных стратегий считается стратегия усиления категоричности тона (далее – стратегия усиления), результатом действия которой являются характерные для рекламных текстов гиперболизация оценки и экспрессивно-эмоциональная тональность изложения.

При описании языковых средств, участвующих в реализации данной оптимизирующей стратегии, исследователи обычно выделяют прагматически заряженные (ориентированные) единицы, к которым относят прилагательные в превосходной степени сравнения (*лучший, красивейший, самый интересный*) и лексические единицы с эмоционально-экспрессивной окраской (*шикарный, завораживающий, божественный*).

Еще одной важной характеристикой использования лексики, участвующей в реализации интенсифицирующей коммуникативной стратегии, является, по нашему мнению, тот факт, что выражаемая оценка нередко направлена непосредственно на главный объект (в нашем случае – отель в целом): «Grande Bretagne до сих пор считается *лучшей гостиницей* в Афинах».

Коммуникативно-прагматические типы предложений, в которых реализуется оптимизирующая стратегия усиления, обычно представляют собой комбинацию экспрессива и вердиктива («Отельная сеть с французскими корнями St. Regis Hotels and Resort считается одной из самых *роскошных* в мире»), к которым может добавляться директив: «Если вам нравятся винтажная роскошь, блеск и красота в стиле Европы 20-х годов, *то вам сюда*» (отель Le Plaza, Бельгия).

Другой оптимизирующей стратегией, характерной для языка современной рекламы, которая по своему характеру противоположна стратегии усиления, является стратегия смягчения категоричности тона (далее – стратегия смягчения). В статье рассматриваются различные тактики и приемы, которые участвуют в её реализации.

Тактика смещения фокуса оценки, нацеленная на косвенную характеристику объекта, заключается в том, что оценка фокусируется не на главном объекте рекламы (в нашем случае – отеле в целом), а на других, но смежных с ним объектах. Это позволяет рекламистам значительно расширить когнитивную базу своей аргументации и воздействовать на адресата через актуализацию таких ценностных концептов-ориентиров, как «богатство», «красота», «индивидуальность», «здоровье» и другие. На примерный перечень основных групп таких объектов указывает М. Г. Дудина: «адресата будут интересовать совершенно определенные факторы – достопримечательности, характеристика места отдыха, климат, кухня, спорт, шопинг, развлечения» [3, с. 23].

Приведем несколько примеров из проанализированных рекламных текстов столичного травелога, в которых с помощью прямых речевых актов вердиктивов оценивались: местоположение (отель St. Regis в Сан-Франциско находится в «самом модном аристократическом районе»), достопримечательности (афинская гостиница Grande Bretagne расположена «всего в нескольких шагах от здания греческого парламента и *знаменитого* почетного караула», а мальтийский островок Гозо, на котором находится отель Kempinski San Lorenz, может похвастаться такими объектами туристического притяжения, как «внушительные барочные церкви, мегалитический храмовый комплекс Джгантия, пещера Калипсо, старинная цитадель и живописные гроты»), кухня и пища (польский отель Senacki предлагает «*отличный* завтрак с краковскими колбасками и мясными паштетами»), у гостиницы St. Regis в Сан-Франциско – ресторан с *изумительной* американской говядиной, а рядом с отелем Sofitel во Франции – Старый город «с *удивительными* уголками типичной лионской гастрономии), возможность заниматься спортом (в миланском отеле Grand Visconti Palace есть «*отличный* оздоровительный центр с крытым бассейном и сауной, *хорошо оборудованный* фитнес-центр и турецкая баня»).

Смещение фокуса оценки может принимать и другой характер: как уже неоднократно отмечалось в лингвистической литературе, оценка объекта рекламы может происходить через характеристику потенциального адресата рекламного текста: «Здесь персонал ориентирован на *публику с претензиями*» (отель St. Regis, Сан-Франциско).

Другая тактика реализации оптимизирующей стратегии смягчения категоричности тона обнаруживается в текстах современных травелогов на коммуникативно-прагматическом уровне и представляет собой смягчение оценки путём использования косвенных вердиктивов, являющихся результатом транспонирования речевых актов других иллокутивных типов.

Рассмотрим случаи, когда в составе предложений, являющихся по своей основной иллокутивной функции репрезентативами, используются слова, относящиеся к косвенным средствам выражения оценки. Возьмём, к примеру, глагол *гордиться*, с помощью которого интерпретируется оценочное отношение определенного субъекта: лионский отель Sofitel «*гордится* своим дизайном, запатентованными кроватями и высокотехнологичным Wi-Fi», а в американском St. Regis «*гордятся* рестораном Vitrine». Глубинная коммуникативно-прагматическая структура данных высказываний представляет собой вердиктив.

Ещё одним косвенным средством оценки является использование в составе репрезентативов имен существительных, которые называют абстрактные объекты, ассоциируемые с ценностными концептами

(роскошь, комфорт, индивидуальность, успех): «Лионский Sofitel, стоящий в историческом центре города на самом берегу Роны, в очередной раз подтверждает, что залог *успешности* отеля – местоположение» (поверхностная коммуникативно-прагматическая структура высказывания: репрезентатив, глубинная структура: вердиктив «отель успешный, и это хорошо»).

Как показал анализ, в рекламных текстах современных тревелогов стратегия смягчения поддерживается еще одной оптимизирующей коммуникативной стратегией – повышения активности адресата, которая также реализуется посредством набора соответствующих тактик.

Когнитивную основу для реализации тактики включения адресата в определенную социальную группу составляют существующие в обществе ценности, которые представляют собой концептуализацию желаемого [9, с. 116]. Ценностно-ориентированная фоновая информация составляет имплицативный уровень («неосознаваемое – подразумеваемое») как обязательную сторону мыслительной деятельности человека [2, с. 40].

Участвующие в реализации данной тактики высказывания являются по своей коммуникативно-прагматической форме вердиктивами разного вида. Прямые вердиктивы могут как фокусироваться на главном объекте рекламы («Grand Hyatt Dubai – *лучший в мире* из всей цепочки Grand»), так и иметь смещенный объект оценки (гостиница Kempinski San Lorenz на острове Гозо имеет «*изысканный* спа-центр»).

Ценностный концепт «индивидуальность» входит в когнитивную базу, необходимую для успешной реализации следующей тактики, которая имеет своей целью заинтересовать, заинтриговать адресата, уже имеющего определенный опыт в сфере туризма и отдыха и кое-что повидавшего. В её реализации участвует целый ряд приемов, среди них: скрытое сравнение, обращение к истории, использование прецедентных имен.

Как указывается в литературе, в рекламных текстах активно используются эксплицитные сравнения с помощью прилагательных и наречий в сравнительной степени («по сравнению с Мальтой, Гозо *более зеленый*, а окружающая обстановка *более умиротворенная*»), которые участвуют в реализации оптимизирующей стратегии усиления. Прием скрытого сравнения с другими объектами, характерный для стратегии смягчения, предполагает опору на фоновые знания адресата, имеющий у него определенный опыт от предыдущих поездок и путешествий. Именно при участии такого, опытного, адресата под поверхностной структурой репрезентатива в предложении рекламного текста об израильской гостинице The Scots Hotel «*про шаббат с кушурмом в этом отеле тоже ничто не напоминает*» обнаруживается глубинная структура вердиктива: «это необычно, неожиданно, и это хорошо».

На использование фоновых знаний адресата рассчитаны и приемы обращения к истории и использования прецедентных имен: современная краковская гостиница Senacki возведена на месте здания, которое было «одним из первых краковских строений в XIII веке, (...) когда король Владислав Локетек основывал поселение вокруг Вавельского холма», а в бельгийском отеле Le Plaza «останавливался *Уинстон Черчилль*». Действие данного приема распространяется не только на исторические имена: «ничего удивительного, если в лобби вы встретите, например, *певицу Пинк*, играющую со своим маленьким ребенком» (отель St. Regis, Сан-Франциско).

Помимо репрезентативов, в реализации рассматриваемой тактики могут участвовать и речевые акты других типов. Например, начальное предложение текста, рекламирующего израильскую гостиницу The Scots Hotel, является транспонированным экспрессивом: «Древняя Тверия лежит на берегу озера Кинерет, а берег этот ассоциируется с иудейскими святынями или с историей когда-то ловивших здесь рыбу апостолов Петра и Андрея – но только не с шотландским виски и клетчатými килтами!». Коммуникативно-прагматический тип предложения: поверхностная структура – экспрессив, глубинная структура (1) – репрезентатив «объект ассоциируется с иудейской историей, и с Шотландией», глубинная структура (2) – вердиктив «это необычно, и это хорошо».

Также достаточно активно используются вопросительные предложения, нередко в рамках вопросно-ответной формы: «Как ни странно, Grand Visconti Palace [Милан, Италия] – очень новый отель. Почему странно? Да потому, что выглядит он как гостиница с серьезной историей. Как гостиница той эпохи, когда приставкой Grand награждали самые приличные отели больших европейских городов. На самом деле перед нами имитация, а точнее стилизация под ту самую эпоху».

Особое место в системе тактик и приемов, помогающих реализовать оптимизирующую стратегию повышения активности адресата, занимает тактика детализации. Здесь также необходима опора на фоновые знания адресата, но с другой целью: вызвать у него положительные ассоциации, создать эмоциональный и психологический комфорт, приятную атмосферу вокруг рекламируемого товара.

Подробному описанию могут подвергаться разные группы объектов, связанные со сферой туризма. Например, в тексте о каталонском отеле Melia детализируется кухня: «Поддержать традиции можно на завтраке в ресторане Noya – на шведском столе помимо стандартного набора продуктов обязательно найдется что-нибудь национальное вроде картофельного омлета тортилья или жареных во фритюре полосок теста чуррос».

В рекламе уникального израильского отеля The Scots Hotel детальное описание даётся всему тому, что создает «шотландский дух»: «тут и ковры в клетку на полу, и шотландское печенье в номерах, и бекон к завтраку, а главное – бар Ceilidh, в котором имеется почти 80 сортов шотландского виски».

В тексте о краковском отеле Senacki подробно описываются мелкие детали, поскольку «в мелочах главный секрет обаяния Senacki. Продумано всё – от дизайна ковров в холле (на них вышиты стихи Виславы Шимборской) до натуральной косметики в ваннах. А к напиткам в мини-баре, например, здесь прилагают инструкцию, разъясняющую, как смешать из них традиционные коктейли».

В поверхностных структурах приведённых выше предложений нет ни оценочных, ни других прагматически заряженных единиц. Вместе с тем, тактика детализации может использоваться и параллельно с опти-

мизирующей стратегией усиления, интенсифицируя прагматическое воздействие на адресата: «Это шикарная гостиница со всеми атрибутами дубайской роскоши: красивые и просторные номера, грандиозный атриум с пальмами, цветами, водопадами, цветными карпами кои. Кроме того, огромных размеров аквапарк и великолепный сад с фонтанами, экзотическими растениями и птицами» (отель Grand Hyatt Dubai).

Когнитивный фундамент для эффективного действия приема детализации создают и другие ценностно-ориентированные концепты – такие, например, как «красота» и «здоровье»: «Самое интересное заведение гостиницы [Grande Bretagne, Афины] с точки зрения туриста – расположенный на крыше ресторан, откуда открывается изумительный вид на город, особенно впечатляющий в вечернее время» (концепт «красота»), в предложении использованы прагматически заряженные лексические единицы, поверхностная коммуникативно-прагматическая структура – экспрессив); «Напротив лионской гостиницы Sofitel находится современная набережная, где жители города занимаются спортом (вдоль реки тянутся беговые и велосипедные дорожки, чуть поодаль расположены открытый бассейн и площадка для роллеров и скейтбордистов)» (концепт «здоровье», в предложении используется не оценочная и прагматически неотмеченная лексика, поверхностная коммуникативно-прагматическая структура – репрезентатив).

Создаваемый в результате применения приема детализации в сознании реципиента образ вызывает у адресата желание откликнуться на предложение рекламодателя, стимулирует его к выполнению желаемого действия. Фактически, речь идет об активном применении приемов аргументации – логически аргументированного воздействия на сознание людей. Проанализированные в статье языковые факты свидетельствуют о проявлении тенденции к манипулированию сознанием людей – одной из тенденций, которые характеризуют состояние современной рекламы [4].

Таким образом, в рекламных текстах современных тревелогов происходит определенное «перераспределение сил» среди применяемых рекламистами оптимизирующих коммуникативных стратегий: всё более активную роль играют тактики и приемы, посредством которых реализуются стратегии смягчения категоричности тона и повышения активности адресата. Действие последней, аргументативной по своему характеру, стратегии способно как усиливать прагматический эффект от используемых в текстах туристической рекламы средств оценки, так и компенсировать отсутствие прагматически заряженных единиц, стимулируя тем самым читателя-адресата к участию в процессе оценивания объекта рекламы.

Литература:

1. Арутюнова Н. Д. Речевой акт // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 412-413.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. – Киев: Изд-во Киев. нац. ун-та им. Тараса Шевченко, 1997. – 300 с.
3. Дудина М. Г. Аргументация как одно из средств речевого воздействия (на материале текстов рекламы) // Проблемы прикладной лингвистики: сб. ст. – М. : Азбуковник, 2001. – С. 19-26.
4. Колтышева Е. Ю. Манипулятивное воздействие в современном рекламном тексте (на материале англоязычных глянцевого журналов для женщин): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ярославль, 2008. – 24 с.
5. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. – М. : Высшая школа, 1997. – 168 с.
6. Пирогова Ю. К. ИмPLICИТНАЯ информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования (на материале рекламных и PR-сообщений) // Проблемы прикладной лингвистики – 2001: сб. статей / отв. ред. А. И. Новиков. – М. : Азбуковник, 2001. – С. 209-227.
7. Почепцов Г. Г. Прагматика текста // Коммуникативно-прагматические и семантические функции речевых единств: межвуз. тематический сб. – Калинин: КГУ, 1980. – С. 5-10.
8. Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации: коллектив. моногр. / под ред. Ф. М. Березина и Е. Ф. Тарасова. – М. : Наука, 1990. – 136 с.
9. Ручка А. А. Ценностный подход в системе социологического знания. – Киев: Наукова думка, 1987. – 154 с.
10. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 195-222.
11. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. – Воронеж : Полиграф, 2001. – 252 с.
12. Эткинд А. Толкование путешествий. Россия и Америка в тревелогох и интертекстах. – М. : Новое литературное обозрение, 2001. – 483 с.

Бурдейна О. Р.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

АСОЦІАТИВНИЙ ЗВ'ЯЗОК КОНЦЕПТУ *INSULARITY* З КОНЦЕПТАМИ *SOLITARINESS*, *ISOLATION* ТА *NARROW-MINDEDNESS*

У статті зроблено спробу визначити втілення базових семантичних ознак концепту *INSULARITY* в лексичній, яка об'єктивує концепти *SOLITARINESS*, *ISOLATION* та *NARROW-MINDEDNESS*, для встановлення зв'язку між концептами.

Ключові слова: концепт, семантична ознака, синонімічний ряд.

В статті предпринята попытка определить реализацию семантических признаков концепта *INSULARITY* в лексике, которая объективирует концепты *SOLITARINESS*, *ISOLATION* и *NARROW-MINDEDNESS*, для установления связи между концептами.

Ключевые слова: концепт, семантический признак, синонимический ряд.

The article focuses on the realization of the semantic features of the concept *INSULARITY* in lexis, which verbalizes concepts *SOLITARINESS*, *ISOLATION* and *NARROW-MINDEDNESS*, to trace the connection between concepts.

Key words: concept, semantic feature, synonymic row.

Мета статті полягає в окресленні поняттєво-концептуального підґрунтя для встановлення зв'язку між концептом *INSULARITY* та концептами *SOLITARINESS*, *ISOLATION* та *NARROW-MINDEDNESS* через співставлення базових семантичних ознак в семантиці лексем, вербалізуючих вищезгадані концепти. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: встановлення узагальненого списку понять, асоційованих з *insularity*, розгляд реалізації семантичних ознак в лексичній семантиці слів, які лексикалізують досліджувані концепти.

Проблематика взаємодії когнітивних та мовних парадигм перебуває у фокусі дослідження багатьох українських та закордонних лінгвістів: О. П. Воробйова, С. А. Жаботинська, Л. І. Белехова, В. І. Карасик, Т. Б. Радбіль, О. С. Кубрякова та ін.

Матеріалом дослідження слугували статті лексикографічних джерел та лексичні одиниці, відібрані з друкованих та електронних текстів журналів та газет British National Corpus [1].

На базі аналізу 15 тлумачних словників було виявлено 6 значень лексеми *insular*, 3 схожих значення *insularity*, 1 дефініція *insularly* та 4 визначення *insulate*. Згідно даних семантичних ознак складемо узагальнений список понять, які асоціюються з *insularity*: 1) вузькість в поглядах, 2) самотність, 3) ізольованість. Відповідно до понять, асоційованих із *insularity* визначимо базові концепти, з якими співвідноситься *INSULARITY*.

Концепт *INSULARITY* асоціюється із концептом *SOLITARINESS*. Один із ЛСВ субстантива *insularity* експлікується як «the state of being isolated or detached», ад'єктив *insular* детермінується як «isolated; standing alone; detached» та включає в синонімічний ряд синоніми *solitary*, *sole*. Таким чином, даний концепт надає людині характеристику «відокремленості від інших».

Синонімічний ряд концепту САМОТНІСТЬ наповнюється 22 синонімами: confinement, desert, detachment, emptiness, isolation, loneliness, lonesomeness, privacy, quarantine, reclusiveness, retirement, seclusion, separateness, silence, singleness, solitude, waste, wasteland, wilderness, withdrawal, liveness, peace and quiet. Прикметник *solitary* нараховує 44 синоніми: lone, lonely, singular, individual, particular, remote, separate, sole, solo, stag, aloof, antisocial, cloistered, companionless, deserted, desolate, distant, eremitic, forsaken, friendless, hermitical, hidden, introverted, isolated, lonesome, lorn, misanthropic, offish, only, out-of-the-way, reclusive, reserved, retired, secluded, sequestered, standoffish, unaccompanied, unapproachable, unattended, uncompanionable, unfrequented, unique, unsocial, withdrawn [5], з яких 6 прикметників є спільнокореновими із вищезгаданими іменниками.

Прикметник *solitary* характеризується наступними семантичними ознаками:

10 без друзів, самотній (alone; without companions; unattended):

In his chagrin he wandered up on to Moel Siabod above his home, where a clump of purple flowers amongst the grey rocks of the mountain caught his eye, just as they might that of some solitary wanderer today. [1, 4 A15W_pop_lore].

2) добровільний відхід від суспільства (living alone; avoiding the society of others):

I don't drink, I don't use drugs, I live a pretty solitary life. [1, 11CK6W_pop_lore]

3) фізично відокремлений (by itself; alone):

Provide solitary plants with individual defences, such as snail-proof rings of soot or grit, or brassica collars to foil cabbage root fly. [1, 3A0GW_pop_lore]

4) який характеризується тимчасовою відсутністю друзів:

He surrounds himself with an entourage of loyal courtiers, some from the store, others from the office, taking several at a time for convivial weekends of dog-walking, tennis and log fires at his country villa on the River Po – a sharp contrast to the rather gloomy, solitary week nights he spends in the industrial wasteland of the Via Borgonuovo. [1, 8A7PW_pop_lore]

5) відсутність супроводження, допомоги від когось (done without assistance or accompaniment) [2]

Solitary work also has its pleasures. [1, 57FBLW_pop_lore]

6) примусове ізольовання (confinement):

After a brief show trial they were put in solitary confinement in appalling conditions until March this year. [1, 14A46W_newsp_brdsht_nat_report]

Розглянемо позитивні та негативні конотації самотності на прикладі втілення різних семантичних ознак лексеми *solitary* та *solitude*:

Негативну імплікацію можна деталізувати в наступних прикладах:

1) самотнє життя, яке викликає депресію:

It is a terrible, solitary kind of life, whereby I can not for instance have people with whom I can discuss my writing, unless I leave the country and meet people like Bessie Head, who died, or Buchi Emecheta and Ama Ata Aidoo. [1, 68HSLW_pop_lore]

2) один, єдиний (недостатній):

During the four days we spent on Elgon we saw no other people and only one solitary gazelle. [1, 5 A15W_pop_lore]

3) без друзів, без компанії:

Trainers can help to make exercises more exciting, safe and enjoyable than a solitary routine, and can vary and intensify your exercise programme to suit your enthusiasm and fitness level. [1, 19ARJ W_pop_lore]

Позитивна семантика САМОТНОСТІ реалізується в таких прикладах:

1) усамітнення:

Although the walking on the other ranges had been enjoyable, it was particularly pleasing to be in this wild and seldom-visited area, and to enjoy the unique feelings of solitude and peace that only mountains can inspire. [1, 1A15W_pop_lore]

2) приватність, невтручання в особисте життя:

Like my father I love books and solitude and I flee from publicity, the brutality of the media, interviews where they try to get the interviewee to say things he doesn't really think, as though to catch him out. [1, 6 CKTW_pop_lore]

3) тиша, або спокій як результат усамітненості місця:

The system operated by the park authorities to limit numbers into the Canyon can be tiresome and bureaucratic, although it helps to retain the essential peace, solitude and ecology of the area. [1, 19 CHKW_pop_lore]

Отже, розглядаючи пов'язаність концептів САМОТНІСТЬ та ОСТРІВНІСТЬ знаходимо точку дотику в семантичній ознаці «відокремленість, самотність, ізольованість», яка підкреслює індивідуалізм даних концептів, характерний для острівних жителів. Таким чином, дана ознака найповніше розкривається та доповнюється концептом САМОТНІСТЬ, включаючи такі компоненти значення як «добровільне усамітнення; примусове ізолювання; який характеризується самостійним виконанням певної роботи; якому властива відсутність інших людей; який виражається одиничністю за кількістю», а також позитивними та негативними конотаціями вищезгаданих значенневих компонентів.

Концепт INSULARITY взаємозв'язаний із концептом ISOLATION в етимологічному та семантичному ракурсі. Етимологічно два концепти поєднуються спільністю латинського походження та подібністю коренів, які під впливом інтра- та екстралінгвістичних явищ дещо видозмінилися.

Термін *insularity* дефініюється як «the state of being isolated or detached», ад'єктив *insular* як «physically isolated; detached; isolated life of an island», дієслово *insulate* як «to isolate», що свідчить про поєднання двох концептів на базі ознаки «ізолювання».

Синонімічний ряд *isolation* включає наступні лексеми кількістю 22 одиниці: confinement, desolation, remoteness, segregation, solitude, aloneness, aloofness, concealment, detachment, exile, hiding, privacy, privateness, quarantine, reclusiveness, retreat, sequestration, withdrawal, beleaguerment, monkhood, reclusion, seclusiveness. Прикметник *isolated* пов'язаний семантично з такими лексемами (25 синонімів): deserted, lonely, outlying, unusual, abandoned, forsaken, retired, screened, single, stranded, abnormal, anomalous, apart, backwood, exceptional, far-out, incommunicado, lonesome, off beaten track, out-of-the-way, random, special, unaccompanied, unfrequented, unrelated; а також із ад'єктивами, утвореними від синонімів *isolation*.

Згідно значенневого спектру понять *insularity* та *isolation* виявляємо схожість майже всіх поняттєвих ознак, за винятком семантичного компоненту *insularity* «віднесеності до, або формування острова» та узагальнюємо спільну сему – «примусове/добровільне ізолювання, відокремлення».

Деталізуємо негативні конотативні характеристики поняття *isolation*.

1) примусова ізоляція:

WHY: Bad living conditions and lack of space are facts of British prison life; but for many prisoners the greatest hardship is isolation. [1, 13ABS W_pop_lore]

2) самотність, прагнення до усамітнення:

The artists Munch, Strindberg and Hill explored themes of despair and isolation, and this, coupled with an element of chance in their work, marks them out as precursors of the Expressionist movement. [1, 41CC0 W_pop_lore]

3) переживання негативних емоцій, спричинених соціальною, політичною відокремленістю у поєднанні із, наприклад, дискримінацією, або самотністю:

At the 1985 Women's Hearings on Reproductive Technology at the European Parliament, Theresia Degener recognised the difficulty, saying 'fear of the birth of a handicapped child is all too justified because for mothers it usually means isolation and discrimination, giving up their jobs and/or poverty. [1, 97HSL W_pop_lore]

Perhaps more difficult even than the financial juggling is the isolation and loneliness. [1, 12AA8 W_newsp_brdshst_nat_misc]

In between came the almost arrogant announcement that President Bush had decided unilaterally to end the diplomatic isolation China had suffered since the massacre of Tiananmen Square. [1, 14AAF W_newsp_brdshst_nat_misc]

Позитивне значення присутнє в наступному прикладі:

1) затишність, усамітненість місця:

The island's isolation and woody beauty have made it wildly popular in the past few years; prices for many single homes have jumped above \$300,000. [1, 8ABH W_pop_lore]

Таким чином, поняття *острівності* та *ізолювання* володіють майже однаковими семантичними ознаками, що свідчить про подібність концептів. Ознаки *insularity* в семантичних ознаках *isolation* конкретизуються як примусове/добровільне ізолювання, географічне/політичне/соціальне ізолювання і т.д.

Острівність співвідноситься із концептом NARROW-MINDEDNESS за семантичною ознакою «вузькість в поглядах» (ignorant of or uninterested in anything except your own country; unwilling to meet new people; closed to new ideas; characteristic of the inhabitants of an island; having, or reflecting a narrow provincial viewpoint; narrow-minded; circumscribed; illiberal; contracted; provincial; detached/narrowly restricted in outlook/scope and experience). Термін *narrow-minded* дефініюється як «having or showing a prejudiced mind, as persons or opinions; biased; not receptive to new ideas; having a closed mind» [2]. Поняття *narrow-mindedness* визначається як «an inclination to criticize opposing opinions or shocking behavior» [3]. Отже, дані лексикографічних джерел підтверджують наявність прямої семантичної ознаки *insularity* в понятті *narrow-mindedness*.

Синонімічний ряд субстантиву нараховує 9 синонімів: narrow margin, slimness, narrowness [3], prejudice, bigotry, intolerance, dogmatism, racism, injustice [4]. Прикметник *narrow-minded* включає 6 ад'єктивів: biased, partial, illiberal, self-righteous, а також похідні лексеми від іменників.

Термін *narrow-minded* характеризується поняттєвими ознаками:

1) упереджений (having or showing a prejudiced mind, as persons or opinions; biased):

Or he could start his own venue, impose his own narrow-minded door policy and see how few people turn up and how few bands agree to play. [1, 9 HWX W_pop_lore]

2) обмежений (not receptive to new ideas; having a closed mind.):

It is arguable whether these routes are worthwhile, but it would be nice if everybody could judge this rather than some narrow-minded person not giving us the choice. [1, 6 CG2W_pop_lore]

Дане поняття наповнене лише негативним змістом, відображаючи негативну характеристику людини, або її поглядів.

Отже, слово narrow-minded в англійській мові характеризує негативна конотація. «Вузькість в поглядах» виступає як базова семантична ознака концепту INSULARITY і вона повною мірою відображається в концепті NARROW-MINDEDNESS, конкретизуючись в семах «упередженість» та «обмеженість».

Отже, лексична семантика слів, які вербалізують концепти SOLITARINESS, ISOLATION та NARROW-MINDEDNESS, наповнена базовими семантичними ознаками поняття *insularity*. У перспективі подальшого дослідження є розгляд базових семантичних ознак *insularity* в синонімах та асоціатах, а також в лексичній семантиці фразеологізмів та паремій, які входять до польової організації концепту INSULARITY.

Література:

1. British National Corpus [Electronic resource]. – mode of access : <http://corpus.byu.edu>
2. Dictionary.com [Electronic resource]. – mode of access : <http://dictionary.reference.com>
3. Dictionary of synonyms [Electronic resource]. – mode of access : <http://www.synonyms.net>
4. Dictionary of synonyms [Electronic resource]. – mode of access : <http://synonyms.woxikon.com>
5. Thesaurus [Electronic resource]. – mode of access : <http://thesaurus.com>

В'єнцо В.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МОТИВАЦІЯ СМІЛІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТАМИ «КОЗА» І «ЦАП» (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Зроблено спробу зіставного аналізу фразеологізмів французької та української мов з компонентами коза та цап з метою виявлення їх мотиваційної парадигми. Досліджено смисловий бік наявних фразеологічних одиниць з опорою на специфіку національної концептуалізації. Знайдено смислово-стилістичні відповідники та антонімічні зв'язки проаналізованих одиниць. Використано етнографічні і культурологічні джерела, а також залучено діалектну і жаргонно-сленгову лексику для тлумачення та ілюстрації етносміслів.

Ключові слова: етнолінгвістика, народна фразеологія, етнокультурна семантика, мотивація значення, концепт.

Стаття являється попиткою сопоставительного анализа фразеологизмов французского и украинского языков с компонентами коза и козел с целью выявления их мотивационной парадигмы. Исследована смысловая сторона существующих фразеологических единиц с опорой на специфику национальной концептуализации. Найдены смысловые стилистические эквиваленты и антонимические связи проанализированных единиц. Используются этнографические и культурологические источники, привлечена диалектная и жаргонно-сленговая лексика для толкования и иллюстрации этносмыслов.

Ключевые слова: этнолингвистика, народная фразеологія, етнокультурная семантика, мотивация значения, концепт.

The article is an attempt of comparative analysis of Ukrainian and French phraseological units including components nanny goat and billy goat in order to find out their motivational paradigm. Notional side of existing phraseological units in the context of national conceptualization specificity was researched. Semantic-stylistic equivalents and antonymic relations of the parsed units have been found. To illustrate ethno meanings, ethnographic and culturological resources were explored and dialect, slang and jargon vocabulary were involved.

Key words: ethno linguistics, folk phraseology, ethnocultural semantics, meaning motivation, concept.

Зародившись у середині ХХ сторіччя, антропоцентристський підхід до вивчення мови витримав чимало критики, однак посприяв зародженню різновекторних лінгвістичних концепцій [10]. Ізоморфізм, у якому вбачається біном мови і культури, знедавна знову опинився в полі зору «молодих» мовознавчих галузей (напр. етнофразеології).

Дослідження фразеологічного пласту мови з антропоцентристської позиції в лінгвістиці передбачає залучення позамовних джерел для трактування смислів фразеологічних одиниць (далі ФО). Значення під таким кутом зору розглядається не як семантична структура, а як вербалізоване «знання» та «продукт духовної культури суспільства» [3, с. 24]. Оскільки мова приховує в собі «інтуїтивне знання досвіду» (Е. Сепір), «проливає світло на праісторію» (Ф. де Соссюр), виступає як «джерело знань про історію народу і його дух» (Н. Толстой), то у пошуках тлумачення значень мовних одиниць різних рівнів необхідно вдаватися до історично-культурного надбання народу [11, с. 193], [14, с. 304], [12, с. 15]. Цей підхід є найбільш релевантним у стосунку до смислової сторони фразеології, яка найяскравіше демонструє зв'язок з «історією, культурою та побутом» [8, с. 42]. Про доцільність використання екстралінгвістичної інформації для коректного тлумачення конотацій ФО свідчать також сучасні вітчизняні студії (В. Жайворонко, О. Левченко, В. Ужченко, Д. Ужченко, О. Селіванова та ін.).

Кількість досліджень з фразеології різносистемних мов у зіставному аспекті є набагато меншою, аніж, наприклад, в межах однієї близькоспорідненої групи. Актуальність такого вектора зумовлена потребою описати специфіку їх фразеології на мотиваційному рівні з ціллю виявити мовні універсали та унікалії [6, с. 7]. Опираючись на вищезгадані позиції та бажання краще пізнати «характер нації», застосовуючи вертикальний та горизонтальний зрізи культурних конотацій у народній фразеології, ця стаття є спробою компаративного аналізу ФО французької та української мов із зооназвами *коза* і *цап* [4, с. 312]. Вибір ФО з такими складниками мотивовано спільністю утримання цих тварин українцями та французами, великою кількістю наявних народних сталих зворотів з цим компонентом та малодослідженістю фразеологізмів про свійських тварин. Загалом проаналізовано близько 40 одиниць фразеологічного рівня, їх дериватів і варіантів із залученням діалектних та аргогічних джерел.

За кожним «акустичним знаком» (групою знаків) криється концепт, який на думку Ф. де Соссюра і є справжнім смислом [14, с. 99]. Рухаючись від слова як одиниці вербального рівня до концепту як одиниці концептуального рівня і навпаки, стають очевидними змістові нашарування (де кожен шар відображає певний етап культурного життя народу), символічність та національно-мовна специфіка фразеотвірних лексем. Заради прагматичної цінності, поряд із різностороннім дослідженням концепту, слід також вияснити лексико-граматичну побудову ФО та ілюструвати їх вживання «конкретними ситуаціями та контекстом» [13, с. 138].

Зооцентризм є ознакою первісного укладу життя та свідомості. Цей принцип яскраво простежується у фразеологічній системі багатьох мов: на основі вироблених (від постійного контакту) конкретних та асоціативних смислів-символів людину часто наділяють тваринними ознаками. Ставлення до певної тварини може змінитися по мірі розвитку суспільства, що яскраво відзеркалено у наведених прикладах даного дослідження [5].

Лексема *коза* з-поміж інших, що номінують особин з підсімейства *Caprinae*, є найбільш фразеотвірним компонентом у французькій та українській народній фразеології. Огляд етнографічних довідок показує, що

розведення кіз на українських теренах не мало масового характеру, а скоріше їх розплоджували для власних нужд. До того ж, коза суттєво дешевша, аніж, наприклад, корова, що й посприяло закріпленню за нею ознаки бідності та безцінності (напр., *набереш грошей, як дід на козу; швець не купець, а коза не товар*), і менш вибаглива до якості пасовиськ [Жайв, с. 296]. Подібно у Франції, кіз утримували там, де вирощування великої рогатої худоби було нерентабельним. Однак традиції сироваріння зумовили появу чималих ферм, переважно у гористій місцевості на півдні країни (пор. назви порід – *піренейський козел, альпійська коза*).

Асоціювання кози з поклонінням має давні традиції, наприклад, опис міфології Діодора Сицилійського; біблійна оповідь з П'ятикнижжя Мойсея про Ковчег Завіту; одяг з козячої шкіри у римлян та сирійців під час молитов. Зоонім *коза*, хоча й має певний культурно-релігійний смисл для українців та французів з огляду на обрядодії із залученням цього персонажа у якості символу плодючості, проте не входить у цьому значенні у жодну з ФО в обох мовах. Символічність цієї тварини в українській фразеології різновекторна і часто суперечлива: *встигнути з козами на торг* «безпотребність поспіху», *сунутися зі своїми козами на торг* «встрявати в щось, виявляти небажану цікавість, ініціативу», *і вовки ситі і кози* (лем. *уці* «вівці») *цілі, і кози ситі і сіно ціле* «ніхто не зазнав шкоди, збитків, неприємностей», *не на тій козі під їхати* «не знаходити належного, потрібного підходу», *показати, де козам роги правлять/утинають* «провчити кого-небудь, завдаючи неприємностей», *там (туди, звідти), де козам роги правлять* «де важкі умови життя; там, де, як правило, потрапляють не з власного бажання; дуже далеко», *усі кози в золоті* «все здається, сприймається краще, аніж є насправді», *як сидорову козу* «сильно, жорстоко, безжалісно» (з дієсл. *бити, лупцювати*) [СФУМ, с. 133, 119, 303, 508, 532, 701, 555, 303], [ГД, с. 37]. Усі наведені вислови відносять до народної ідіоматики, мотивація смислового ядра яких криється у знанні давніх традицій та щоденного побуту українського народу.

Наприклад, значення виразів *показати, де козам роги правлять* (дія) (син. *показати, де раки зимують*) та *там/туди, де козам роги правлять* (місце) (син. *де Сидір козам роги править, у чорта на болоті, у дідька в зубах, де Макар телят пасе, де і перець не росте*) пов'язані найперше з дієсловом *правити*, деривативом від *правий, вірний* (пор. нар. укр. *вправити кістку, напратити колесо* «відцентрувати», *вправити мізки*), а також із стереотипним уявленням про поведінку самої тварини (неслухняність, впертість – лем. *лайл. хпёрта коза*) [СФС, с. 32], [ФСЛГ, с. 120], [СФАУМ, с. 232]. Асоціація за подібністю сприймання дії (зробити правильним, виправити) піддане метафоризації, отримало, крім наведених, значення «відбувати виправні роботи», «перебувати у в'язниці» (пор. топонім «(на) Сибір»). Варто зазначити, що *там/туди* у вищенаведеній ФО вказує на відстань та незвіданість (лем. *гды кози куют* – незвіданість мотивована абсурдністю факту) [ФСЛГ, с. 121].

Синтагма *сидорова коза* має дві етимологічні експлікації: 1. Фігуральне значення компонентів: у народі антропонім *Сидір* часто пов'язувався з уявленням про злого чи сварливого чоловіка (пор. рос. *Сидорова правда* «хабарництво, неправдивий суд»); коза, як вважалося, має норовливий характер і заслуговує частого биття [РФИЭС, с. 311-312, 568]. 2. Білінгва. Спотворення арабського словосполучення *садар каза*, що означало вирок шаріатського судді казі (казія), під яким часто розумілося побиття батогами. Арабська лексема *каза* номінує як саме судочинство, так і розгляд окремих справ [2, 180]. Варто зауважити, що у лемківському говорі як *сидорьва коза* живається у називному відмінку без дієслова (рідко з дієсл. *піти*), а отже позначає не дію, а спосіб або стан – «той, що марно пропав», «безрезультатно» [ФСЛГ, с. 121].

Мотиваційну парадигму «*коза – торг*» у ФО *поспівати з козами на торг* допомагає частково експлікувати «Сорочинський ярмарок» М. Гоголя (ант. *пізно з козами на торг*; нар. *пізно вже, Грицю/Іване до школи* (демінутиви *Івасю, Іванку* – нар. заміна «і» на «й»)) [РУССВ, с. 122]. Торги починалися вдосвіта – цей факт пояснює наявність дієслова *поспівати* (суч. *встигати* – перев. докон. виду), яке також використав автор: «(...) *поспешавиши со всех окрестных и дальних хуторов на ярмарку. С утра еще тянулись нескончаемою вереницею чумаки с солью и рыбою*». Опис С. Васильченка в оповіданні «Гості» доповнює доцільність вживання дієслова *поспіти*: «*На заході понад лісом шумує ярмарок, осінній, роковий (...)*».

Українська газета «День» ілюструє реально-побутове походження виразу, описуючи ведення кози на базар (зміст статті ключовими цитатами): «*кілометров двенадцять будет*», «*накормила их*», «*напошла из водопроводной колонки*», «*по двадцать пять гривен за каждую*», «*до полудня*», «*А в обед какой базар?*», «*Солнце жгло немилосердно, едва дошли до села*» [1]. Використання вищеписаної ФО у пресі свідчить про поширення її утилітарності у політичній сфері, свідченням чого є заголовки статей (напр., «*Вугільники не встигли «з козами на торг?»*») [9], [7].

Факт ярмаркової тісняви і, у зв'язку з цим, незручності у пересуванні трансформується у мотивацію смислу недоречності, а також завданого іншим дискомфорту у подібній ФО – *сунутися зі своїми козами та торг*. Опис очевидця добре зображає контекст зародження цього виразу: «*(...) медленно двигались, кажется, сучая своим заключением и темнотою (...)*» (М. Гоголь). Сучасна конотація недоречності стосується скоріше соціально-міжособистісної поведінки людини, як от вияв зайвої допитливості, втручання у чийсь справи чи встрявання у чужу розмову. У російській мові ця ФО зазнала метонімічного перенесення, третинної номінації – словник приповідок В. Даля трактує Пора козу на торг вести, зазначає пора дівчк замуж [Даль, 310].

Невід'ємним елементом культу родючості у народній обрядовості виступає український дієслівний зворот *водити козу* (пор. *водити козла* – народна обрядова гра на Масницю) [Жайв, с. 297-298]. Йдеться про виставу-обрядодію, яку здійснювали під час свят Маланки (Щедрий вечір) та Василя (Старий Новий рік). Ідентична традиція існувала у французькому народі у свято La Saint-Sylvestre (31 грудня). Молодого хлопця перевдягали у козу і з юрбою молодих парубків ходили по хатах, співаючи пісень. Слід зазначити, що зміст пісень тотожний:

*Де коза ходить, там жито родить,
Де не буває, там виглядає.
Де коза туп-туп, там жита сім куп,
Де коза рогом, там жито стогом.
Де коза хвостом, там жито куском!»;*

*Où passe la chèvre le blé va pousser,
Une gerbe est prête pour chaque mouvement de sa queue.*

Символ фертильності був залучений у давній європейській традиції – дарувати молоду козу молодій парі у день їхнього весілля. Ввійшовши у фразеологічний склад української мови, вислів *водити козу* зазнав деградації внутрішнього символічного смислового ядра і у наш час означає «гуртом розпивати алкогольні напої тривалий час протягом дня чи кілька днів підряд» (перев. у різних місцях) [Жайв, с. 297]. Тут спостерігаємо збереження конотації колективності та натовпу.

Фізичне відчуття голоду тварини трансформується у смисл покори (прохання про пробачення перед ображеним) у ФО *прийшла* (*ще прийде* – прогнозування, ймовірність) *коза до воза* [СФСУМ, с. 258]. Той самий мотиватор, додатково конотований відчуттям потягу, спостерігаємо у лемківській ФО *як коза до кони шина*, котра іронічно іменує закохану жінку або дівчину [ФСЛГ, с. 121].

Французький дієслівний фразеологічний вираз *ménager la chèvre et le chou* зародився у XIII ст. [EPdF, с. 266]. Дієслово мало відмінне від сучасного значення – «доглядати», «опікуватися». Значення цього виразу походить не з тваринництва, оскільки сусідство іменників у цьому фразеологізмі видається нелогічним. Тим паче, кіз розводили переважно у засушливих регіонах, де майже не розводили водолубну капусту. Вираз завдячує своїм походженням рольовій грі (сучасна логічна загадка), у якій селянин повинен переправити через ріку вовка (лева), козу та капусту, поміщуючи у човен лише один елемент одночасно. На початку XX століття ФО була відома зі значенням «мати протилежні інтереси» (у справі), свідченням чого є тогочасна прагматика виразу: «*Il y a des gens qui ne ménagent le chou que dans l'espoir de le mettre au pot, et la chèvre, pour la mettre à la broche*». Сучасне ж поширене значення – «знайти правильне рішення» (аби кожен з протагоністів був задоволений встановленим порядком), що й експлікує його найактивніше використання у політичній діяльності (пор. суч. укр. *і вовки сумі, і кози цілі* або *і кози сумі, і сіно ціле* «прийняти взаємовигідне рішення»; рум. *a împăca și capra și varza* «помирити козу і капусту») [СФЕТЗ, с. 142]. Зазначимо, що контекстуальна опозиція «*коза – капуста*» існувала у французькій фразеології ще з XIII ст. (*savoir passer la chèvre et le chou*) і вказувала на складність ситуації, в яку втягнення третьої особи було конче потрібним.

Devenir chèvre – букв. «стати козою» (XVII ст.) походить від односислового виразу *prendre la chèvre* – букв. «взяти/прийняти козу» [DSNC, с. 507]. Нюансованість значення вбачається у самих дієсловах: *prendre* конотує приналежність, *devenir* включає відношення ідентичності. Вибір тварини також не є випадковим, оскільки *козу*, як було згадано вище, наділяли такими якостями як різкість, несподіваність, буйність та злість (фр. іменник *caprice* походить від лат. *capra* «коза») [LPR, с. 225]. У наші дні ця ФО вживається у пасивній конструкції *faire devenir chèvre* (син. *faire gober sa chèvre* (gober «ковтати»), *faire bisquer, faire monter à l'échelle, faire tourner en bourrique*) [EPdF, с. 265], [DSNC, с. 130, 145, 156, 160], [DEMUE, с. 76, 156, 160, 212]. Поряд із цим виразом у значеннях «дратуватися», «злитися» існує декілька абсолютних синонімів: *gober la/sa chèvre, avoir la chèvre, tourner en chèvre* (похідне за поведінковою ознакою від *tourner en bourrique*), *être en chèvre*, а також фразема *un peu chèvre* «трохи схвилюваний» [DEMUE, с. 111], [УФФУС, с. 120], [НБФРФС, с. 302].

Фразеологізм *chèvre coiffée* залучає фрейм-зразок дуже невродливої людини [НБФРФС, с. 302]. Вираз набув поширення у XVII ст., але спочатку існував у формі *caille coiffée* «закохана жінка» (букв. «причесана перепілка»), протиставляючи його *chien coiffée*, вказуючи на невродливу жінку (на протигагу гендерному конструкту щодо невродливого чоловіка) [DEMUE, с. 91]. *Коза* у даному випадку є символом депреціації у контексті критикованого любовного зв'язку з огляду на повну версію вживання ФО: *il tomberait amoureux d'/aimerait une chèvre coiffée*, номінуючи «якусь-там» жінку (син. *diable coiffé*). Дієслово *coiffer*, отже, висловлює думку «марафету» (зневажл. укр. *фіфа*; пор. субстантив. прикметник (роз)мальована) [ССУС, с. 308].

Дієслівний зворот *montrer patte blanche*, популяризований байкою Лафонтена «Le loup, la chèvre et le chevreau», сюжет якої нагадує українську казку «Вовк і семеро козенят», закріпився у французькій мові як фразеологічний зворот [EPdF, с. 816]. У розв'язці байки вовк, видаючи себе за матір-козу, повинен був показати «козячу ногу» (нога мами-кози, за її наказом, була єдиною умовою для відчинення дверей). Символ *білої ноги* містить у собі ідею підтвердження своєї справжності та доброї волі. В українській фраземі графічно схоже номінативне сполучення *козяча (козина) ніжка* виникло внаслідок перенесення за зовнішньою подібністю і номінує велику цигарку-самокрутку, загнуту грубим кінцем догори (пор. укр. нар. зневажл. про жінку – *козячі ноги*; з ком. акту (йде) *як коза* – про невміння ходити на підборах) [СФУМ, с. 436].

Розмовне слово *bique* «рогата тварина» є складовим у декількох ФО. П.Гіро пропонує об'єднати *bique* та *biche* як варіанти одного із спільних латинських етимонів *bis-/big-*, що конотує значення коника (народ. коник-стрибунець; пор. фр. *chèvre grimpeuse* (qui saute en biais), *prendre des chemins de chèvre* «дертися по прямовисних дорогах») [RHLF], [ФРФС, с. 215], [DEMUE, с. 156]. Використання цієї лексеми спостерігаємо в ідіомі *de la crotte de bique* букв. «козячий кізак». З XVI по XIX ст. іменник *crotte* вказував на болото, на відміну від сучасного – екскременти. Козячий гній представляв меншу користь у порівнянні з іншими свійськими тваринами (паливо та добриво), тому й прирівнювався до пилу на битому шляху. Значення «щось дуже незначуще» містить розуміння безцінності, непотрібності (повний вираз *ne pas se prendre pour de la crotte de bique* «претензійна, пихата людина»). У якості образи у народі вживається словосполучення *une vieille bique/rosse*: 1. «незлагідна, незгідлива жінка» (пор. укр. жарг. *коза* «занудлива, причіплива дівчина»; *стерва, курва*; 2. «жінка похилого віку» – укр. *стара шкана*) [ССУС, с. 164, 175], [УЖ, с. 182]. Ряд інших французьких імен-

никових виразів залучають основні смислотворчі елементи концепту *коза* (аналогія): *barbe de chèvre*, *barbe de bouc* – за зовнішнім виглядом (пор. укр. *цапова борідка*), *tête de bique* (син. *tête de mule*) «впертий» – за характером тварини (пор. нар. укр. як *баран*).

Зооназва укр. *цап* – фр. *un bouc* фігурує у спільному за формою та внутрішнім змістом виразі укр. *офірний цап* (від арх. *офіра* «жертва»)/*цап відбувайло/козел відпущення* – фр. *un bouc émissaire* [EPdF, с. 137]. Цей вислів має спільне для усіх мов релігійне походження. У книзі Левитів, 16 розділі описана ця іудаїстська ритуальна практика: тварину (з лат. *caper emissarius* – букв. «покишений або відісланий цап»), після символічного покладання на нього гріхів єврейського народу, відпускали в пустелю у День Спокути (Очищення). У сучасній мові, репрезентуючи поведінкову практику, це іменникове сполучення позначає людину, на яку переклали чужі провини або змушують нести відповідальність за чийсь негативні вчинки. Поява в українській мові декількох варіантів пояснюється бажанням мовознавців уникнути калькування з російської *козел отпущения* (пор. словац. *obetný baránok* – букв. «жертвний баран»).

Цапові в українській народній культурі приписують атрибут невігластва. Таке значення простежується у порівняльному звороті як *цап (вовк) на/у зорях*, який часто використовують в іронічному контексті у значеннях «розбиратися, розумітися, знатися» з ціллю категоричного заперечення змісту зазначених слів [СФУМ, с. 754]. Символ безкорисності відображено у ФО як з *цапа (козла) молока (вовни)* [СФУМ, с. 754]. Спостереження за поведінкою (перенесення за подібністю дій) вербалізоване у іншому українському фразеологізмі – *скакати/ставати цапа* «рішуче протидіяти, протистояти, заперечувати» (ант. укр. *скакати на задніх лапках*) [СФУМ, с. 654, 688].

Цап, у порівнянні з козою, був наділений ще меншою цінністю. Це очевидно з того, що їх налічували декілька особин на досить великій території (навіть при великій кількості кіз), винятково для розмноження (пор. нар. фр. *faire (le) bouc* «зрадчувати, бути невірним» (про чоловіка); укр. жарг. *козел* «зрадник, донощик»; укр. нар. *цап* «бабій, баболоб»), оскільки м'ясо майже не використовували у національній кухні через його твердість та різкий запах (пор. з ком. акту: укр. *смердіти як цап* – фр. *puer comme un bouc*) [DFAP, с. 30], [DAF], [УЖ, с. 179]. Ідея безцінності простежується у фраземі *ні за цапову душу* «марно, даром, ні за що» (зі дієсл. *загинутися, пропасти*), котра виступає синонімом етнолексеми *гріш* (пор. *гріш ціна, не вартий ламаного гроша*) [СФУМ, с. 231, 758].

Кількість ФО у народному мовленні напряму залежить від частотності контакту з даною реалією. Мовець (народ) творить фразеологію для особистих потреб з оперттям на власне національне світобачення. Хоча зародження ФО є переважно спонтанним та ситуативним і зазвичай не підкоряється власне мовним законам, але «влучне словце» окремого представника етносу швидко поширюється і розуміється спільнотою завдяки єдності мовно-культурного простору, соціальних практик, сумарного історичного досвіду. Зміст, що вкладається у сполучення слів, не завжди транспарентний для іншомовця, бо лексеми, сполучуючись у рамках фразеотворення і зазнаючи подальших номінацій, набувають додаткових смислів.

Окрема ФО, яка апріорі є синергією мовного знака і культурної інформації, потребує різностороннього діахронно-синхронного аналізу смислословних елементів культурної матриці (Рис. 1). Для отримання стереозображення усіх наявних значень певної реалії важливо дослідити народознавчі відомості з різних галузей людського знання (*точки дотику стрілок на матриці*). Рух від ФО до значення, себто з'ясування її мотивації, зображено на малюнку нижче. Кількість мотиваторів (*стрілки*) є обмеженою, однак їх ретельне вивчення дає змогу виявити як «історію» значення (проміжні смисли), так і встановити сучасну прагматику. Динаміку значення експлікує видозміна самої матриці, бо загальновідомо, що система та ієрархія цінностей не є статичними.

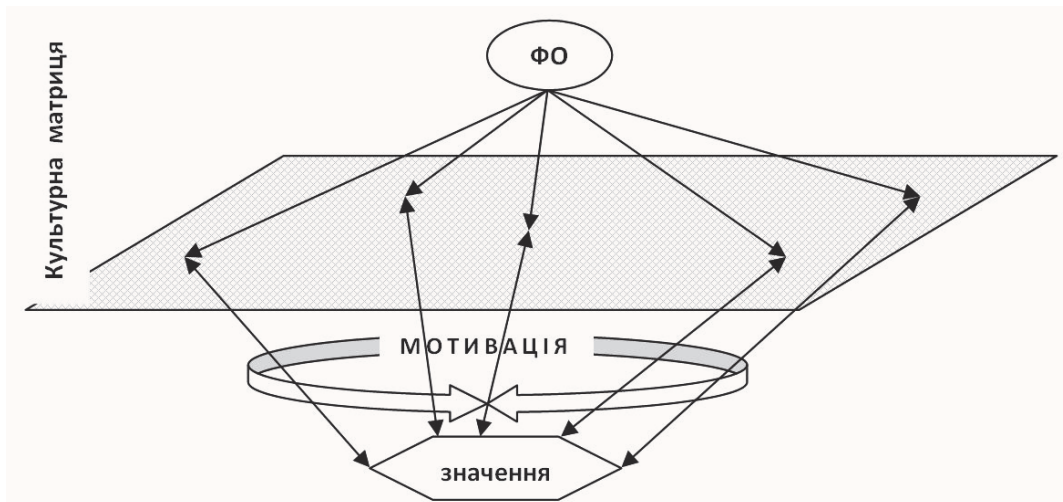

Рис. 1. Мотивація значення ФО

З дослідженого корпусу ФО з компонентами-зоонімами *коза* та *цап*, видно, що в обох мовах вони наділені здебільшого негативною конотацією. Закріплена символічність базується на поведінкових стереотипах та характері. Аналіз підтверджує, що наявність розходжень у смислах криється у дивергентності мотивації, а отже й національній концептуалізації буття.

Абсолютну формо-змістову відповідність (спільність мотивації) вбачаємо в єдиній ФО, котра має спільне біблійне походження (*офірний цап – bouc émissaire*). Часткову графічну модифікацію, з тотожністю смислового навантаження, спостерігаємо ще в одній ФО: у французькій мові опущення елемента *вовк (лев)* у *ménager la chèvre et le chou*; варіативність елементів *вовк – коза/вівця – сіно* зі збереженням двох протагоністів – *і вовки ситі і кози/вівці цілі, і кози ситі і сіно ціле*. У виразах *коза не товар, за цапову душу – de la crotte de bique* вербалізовано символ меншовартості та незначущості. У негативному сенсі у французькій мові іменують *козою* жінку з нестримним характером (*vieille bique*), в українській – це конотація лексичного рівня. Вирази як *коза до κόπυ υίνα* і *chèvre coiffée* відповідно вказують на несхвалення та зневагу до закоханої жінки та підкреслюють її невродливість, у яких простежується нетотожність мотиваційних факторів (голод, потяг/зовнішній вигляд).

Нетотожність смислотворчих елементів концепту *коза*, а отже й головного мотиватора значень, видно у ФО *набереш грошей, як дід на козу* (бідність, старцювання) та *devenir chèvre, avoir la chèvre, être en chèvre, un peu chèvre* (злість, буйність). Побиття кози як виправна міра є головним смисломотивуючим фактором ряду фразеологічних значень в українських ФО: *показати, де козам роги утинають; там, де козам роги правлять*. Почуття дискомфорту та недоречності взято за основу у ФО *встигнути з козами на торг, сунулися зі своїми козами на торг*. У вислові *водити козу* значення мотивоване не культурнозначимим елементом українського фольклоризму, а кількісною характеристикою. Нетотожність мотиватора спостерігаємо і у ФО з компонентом *цап скакати цапа – faire bouc*.

Отже, переважна нееквівалентність досліджених зооназв у складі фразеології підтверджують їх приналежність до різних мовних систем, а також виявляють неоднорідність культурних матриць. В основі фразеолономінації лежить об'єктивно-суб'єктивна дійсність, яка через значимоактивні символи входить у фразеотворення, і є головним допоміжним елементом у тлумаченні значень. Результати цього зіставного дослідження заповнюють фактичну прогалину у двомовних фразеологічних розвідках і можуть бути використані для поглибленого вивчення фразеології французької та української мов. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розширенні тематичного кола фразеологізмів, подальшому порівняльному аналізі смислотворчих та мотиваційних факторів.

Література:

1. Бруслиновский Е. С козами на торг. [Електронний ресурс] // Общество: [www.day.kiev.ua] / Е. Бруслиновский; Украинская интернет газета «День». – 1999 (10.06). – №103. Режим доступа : <http://www.day.kiev.ua/ru/article/obshchestvo/s-kozami-na-torg> (12.08.2013). – Загл. с экрана.
2. Вашкевич Н. Н. За семью печатями. Тайны происхождения языка. Библиейские символы. Русская фразеология. 2-е изд. доп. / Н. Н. Вашкевич. – М. : Белые альвы, 2004. – 224 с.
3. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. / Л. С. Выготский. – М. : АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / Общ. ред. Г. В. Рамишвили. – 2-е изд. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
5. Левченко О. П. Принцип зооцентризма у фразеотворенні / О. П. Левченко // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. статей. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 206-209.
6. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія. / О. П. Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 363 с.
7. Матвієнко К. З козами на торг [Електронний ресурс] // Блоги. Блог Костянтина Матвієнка: [www.pravda.com.ua/] / К. Матвієнко; Інтернет видання «Українська правда». – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/matvienko/4eef7e9d433ae/> (12.08.2013). – Назва з екрану.
8. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. / А. Г. Назарян. – М. : «Высшая школа», 1976. – 318 с.
9. Наріжний О. Вугільники не встигли «з козами на торг»? (24.10.10) [Електронний ресурс] // Хроніки Александрии: [www.alnet.com.ua] / О. Наріжний; Сайт «Алнет: Александрия в Інтернеті». – Режим доступу : <http://alnet.com.ua/2010/10/24/5707/> (12.08.2013). – Назва з екрану.
10. Пилипак В. П. Антропоцентричні та егоцентричні концепції в лінгвістиці / В. П. Пилипак // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 18. – С. 13-17.
11. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. – М. : «Прогресс», «Универс», 1993. – 656 с.
12. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Изд. 2-е испр. / Н. И. Толстой. – М. : Издательство «Индрик», 1995. – 512 с.
13. Bally Ch. Traité de stylistique française. 2 éd. / Ch. Bally. – P.: Librairie C.Klincksieck, 1909. – 264 p.
14. Saussure F. de. Cours de la linguistique générale. / F. de Saussure. – P. : Éditions Payot & Rivages, (1913) 1995. – 520 p.

Список скорочень:

- Даль – Даль В. И. Пословицы русского народа. – В 2 т. – 2-е изд. – М.; СПб. : Издательство книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1879. – Т. 2. – 638 с.
- Жайв – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. / В. В. Жайворонок. – К. : Вид-во «Довіра», 2006. – 703 с.
- ІгД – Ігор Дуда. Спомнеш моє слово. Лемківські приповідки. – Тернопіль : Видавництво «Астон», 2008. – 88 с.
- НБФРФС – Гак В. Г., Мурадова Л. А. и др. Новый большой французско-русский фразеологический словарь / Под ред. В. Г. Гака. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2005. – 1625 с.

- РУССВ – Вирган І.О., Пилинська М.М. Російсько-український словник сталих виразів. – Харків: Прапор, 2000. – 864 с.
- РФИЭС – Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Русская фразеология: историко-этимологический словарь / Под ред. В. М. Мокиенко. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. – 926 с.
- ССУС – Словник сучасного українського сленгу / Упоряд. Т. М. Кондратюк. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
- СФАУМ – Словник фразеологічних антонімів української мови / Калашник В. С., Колоїз Ж. В. – 4-е вид. – К. : Довіра, 2008. 349 с.
- СФЕТЗ – Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування: практ. посіб. / В. А. Забіяка, І. М. Забіяка. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 304 с.
- СФС – Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / За ред. В. О. Винника. – К. : Рад. шк., 1988. – 200 с.
- СФСУМ – Ярещенко А. П., Бездітко В. І., Козир О. В., Немировська Н. Г. Сучасний фразеологічний словник української мови / За аг. ред. А. П. Ярещенка. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2011. – 640 с.
- СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 2008. – 1197 с.
- УЖ – Ставицька Л. Український жаргон. Словник / Л. Ставицька. – Київ : Критика, 2005. – 496 с.
- УФФУС – Українсько-французький і французько-український словник (близько 12000 фразеологічних одиниць) / Уклад.: М. А. Венгренивська, Г. Ф. Венгренівська, Т. Б. Оратовський. – К. : Генеза, 2000. – 176 с.
- ФРФС – Гак В. Г., Кунина І. А. и др. Французско-русский фразеологический словарь. Около 35000 выражений. / Под ред. Я. И. Рецкера. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. – 1112 с.
- ФСЛГ – Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок / За ред. Г.Ф. Ступінської, В. Я. Ступінського. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. – 464 с.
- DAPF – Dictionnaire argotique populaire familier [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словникової статті: <http://www.languefrancaise.net/bob/detail.php?id=1156> (12.08.2013)
- DEMUE – Timmermans A. Dictionnaire étymologique de mille et une... expressions / A. Timmermans. – P. : Henri Didier, Librairie-Editeur, 1903. – 420 p.
- DFAP – Caradec F. Dictionnaire du français argotique et populaire / F. Caradec, – P. : Larousse, 1977. – 256 p.
- DSNC – Dictionnaire des synonymes, nuances et contraires / Sous dir. de Dominique Le Fur. – P.: Le Robert, 2005, 1245 p.
- EPdF – Planelles G. Les 1001 expressions préférées des français / G. Planelles. – P. : Éditions de l'Opportun, 2011. – 1181 p.
- LPR – Le Petit Robert Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française / Réd. gén. Alain Rey. – P. : Société du nouveau lettré, 1969. – 1970 p.
- RHLF – Le Robert historique de la langue française [Електронний ресурс] / Sous dir. d'Alain Rey. – 2006. – Режим доступу до словник. статті: <http://historique.fracademic.com/2209/bique> (12.08.2013)

Волкова С. В.,
 Київський національний лінгвістический університет, м. Київ

МИФОЛОРНАЯ ОБРАЗНОСТЬ АМЕРИНДСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА СКОТТА МОМАДЭЯ «ДОМ, ИЗ РАССВЕТА СОТВОРЕННЫЙ»)

У статті на основі визначення когнітивних і семиотических параметрів образу виявлено міфолорні особливості головного образу-персонажу, описано нарративні прийоми його включення в загальний семиотический простір художнього тексту.

Ключові слова: когнітивні й семиотическі параметри, нарративні прийоми, семиотический простір, міфолорно-авторський образ.

В статье на основе определения когнитивных и семиотических параметров образа выявлены мифологические черты главного образа-персонажа, описаны нарративные приемы его встроения в общее семиотическое пространство художественного текста.

Ключевые слова: когнитивные и семиотические параметры, нарративные приемы, семиотическое пространство, мифологический образ.

The article focuses on revealing cognitive and semiotic parameters of mythologic-literary image in the novel by American Indian writer Scott Momaday «House made of dawn». It describes narrative technique of inserting mythologic-literary image into semiotic space of the literary text.

Key words: cognitive and semiotic parameters, narrative technique, semiotic space, mythologic-literary image.

Подъем национального самосознания коренных народов США и пересмотр стереотипов, ранее сложившихся о них в обществе, дотируется концом XIX ст. Социально-политические процессы этого периода отозвались в умонастроениях американских индейцев (далее – америндов), почувствовавших необходимость отстаивать свою национальную самобытность. Именно этот период связан с публикацией художественных произведений америндских писателей первой половины XX века (Джордж Копвей, Блек Елк, Гертруда Боннин, Чарльз Истмен, Кристин Квинтаскит), в которых синтезируются традиционные и литературные методы повествования. К середине 1970-х годов ряд америндских писателей (Дж.М. Силко, Д. Хоган, П.Г. Аллен) выступили с качественно иной установкой: они зацелились целью органично соединить литературную форму и исконные мифы так, чтобы художественный текст был выстроен согласно принципам бытования устно-мифологического слова. Самым ярким образцом этого усилия служит роман Скотта Момадэя «Дом, из рассвета сотворенный».

Объектом нашего исследования является мифологическая образность романа Скотта Момадэя «Дом, из рассвета сотворенный». **Предметом** мы выбрали когнитивно-семиотические параметры и нарративные приемы включения мифологическо-авторских образов в семиотическое пространство романа Скотта Момадэя «Дом, из рассвета сотворенный».

Роман Скотта Момадэя «Дом, из рассвета сотворенный», опубликованный в 1968 году, ознаменовал начало периода возрождения литературного творчества американских писателей (*Native American Renaissance*) индейского происхождения (далее – америндов) [9, с. 2]. В романе раскрывается трагедия молодых представителей автохтонного населения Америки в период 1940-1950-х годов. В эти годы цивилизация белого человека вторгается в традиционный мир америндов, лишает его стабильности и, что страшнее всего, мешает индейской молодежи как должно воспринять традиции родной культуры, унаследовать опыт дедов и отцов, чтобы сохранить его как величайшую ценность для последующих поколений. Поэтому автор щедро вкрапливает в основную нить повествования фольклорные тексты (мифы, легенды и ритуалы). В литературоведении этот роман относят к роману-мифу [9; 10; 3, с. 99]. Основанием для такого определения жанровой характеристики произведения служит вплетение в ткань повествования мифологических и фольклорных мотивов (о сотворении мира, торжестве космоса над хаосом, борьбе и победе добра над злом) и специфика их воплощения в образном и семиотическом пространстве текста [3, с. 98-99].

Задачи предлагаемой статьи, состоящие в выявлении когнитивных и семиотических параметров центрального образа романа, подчинены общей цели исследования – подтверждения мифологического характера образности произведения как проявления его жанрового своеобразия.

Следует отметить, что изучение поэтики америндских мифов, легенд и сказок свидетельствует о невозможности проведения четкой грани между мифологическими и фольклорными мотивами, сюжетами и образами [8, с. 3-4, 45; 12, с. 303]. Поэтому в контексте нашей работы мы называем такие образы *мифологическими* и определяем их как продукт синтеза мифологических и фольклорных признаков. Будучи этнокультурными, эти образы имеют знаковый характер и выступают одним из компонентов этнокультурной картины мира америндов. Этнокультурная картина мира – это комплекс этнокультурных ценностей и ценностных ориентаций, основанных на мироощущениях и мировосприятии этноса, вербализированных в художественных образах посредством различных выразительно-образных средств [2, с. 6].

В своем исследовании мы исходим из гипотезы, что в художественном тексте мифологический образ подвергается индивидуально-авторским модификациям и приобретает новый смысл, становясь носителем определенного этнокультурного кода, представляя собой систему образных знаков и символов. Такой образ мы определяем как мифологическо-авторский.

Мифологическо-авторский образ – это лингво-когнитивный текстовый конструкт, инкорпорирующий преломленные сквозь призму авторского сознания этнокультурные коды, вербализированные в тексте образными средствами, присущими идиолекту и идиостилю автора.

Поскольку наиболее адекватно жанровое своеобразие романа Скотта Момадэя «Дом, из рассвета сотворенный» проявляется в образе главного персонажа и в виду объёма статьи, предметом анализа выступают когнитивный и семиотический аспекты этого образа. Описание когнитивного аспекта образа предполагает извлечение мифологической информации, знания, опредмеченного в семантике фрагментов текста, в которых описывается главный герой, Авель.

Освещение семиотического аспекта образа нацелено на определение того, как в нем инкорпорированы различные коды и каким образом он становится знаком культуры.

Знаковость мифологично-авторского образа Авеля выявляем путем интерпретации мотивов, сюжетных элементов, раскрытия этнокультурных кодов (пространственного, временного, биоморфного, духовного и т. п.) как системы знаков и символов, объективированных в семиотическом поле этого образа [1, с. 65; 4, с. 23]. Так, с позиции семиотического подхода имя главного героя, коренного индейца, Авеля является знаковым, воплощающим сакральный код. Авель – древнееврейское имя, означающее «дыхание». В Библии Авель (ивр. אָבֶל – букв. «пар», «легкое дуновение», «скорбь», «ассир» (хабель), «сын») – второй сын Адама и Евы, убитый своим братом Каином из зависти за то, что жертва Авеля была принята Богом более благосклонно [6]. Называя своего героя Авелем, практически сыном Адама, первого человека, автор не только усиливает его знаковую природу, но, одновременно, обращается к первоосновам имени, что в мифосознании означает непосредственную связь человека с Творцом.

Мотив *единения с природой* раскрывается во фрагменте текста: «*With the **first light of dawn** he arose and went out. He walked swiftly through the dark streets of the town and all the dogs began to bark. He passed through the maze of corrals and crossed the highway and climbed the steep escarpment of the hill. Then he was **high above the town** and he could see the whole of the valley growing light and the far mesas and the sunlight on the crest of the mountain. In the early morning the land lay huge and sluggish, discernable only as a whole, with nothing in relief except its own sheer, brilliant margin as far away as the eye could see, and beyond that the **nothingness of the sky. Silence lay like water on the land, and even the frenzy of the dogs below was feeble and a long time in finding the ear.***» [13, с. 10]. Авель любит ходить на рассвете в горы, когда над городом царит тишина, сравнимая с водой, покрывшей землю. Здесь он ощущает себя центром мироздания. В ключевых выражениях (*high above the town, could see the whole of the valley*) репрезентируется биоморфный этнокультурный код, расшифровка которого позволяет соотнести Авеля с орлом, парящим высоко в небе, способным охватить взором все, что попадает в поле его зрения.

В описании сцены полета орлов (орел – священная птица в индейской мифологии, служитель Великого Духа) также воплощается мотив *единения с природой*: «*In the morning sunlight the Valle Grande was dappled with the shadows of clouds and vibrant with rolling winter grass. The clouds were always there huge, sharply described, and shining in the pure air. Such vastness makes for illusion, a kind, a kind of illusion that comprehends reality, and where it exists there is always **wonder and exhilaration.*** [...] Then he saw the **eagles** across the distance, two of them, riding low in the depths and rising diagonally toward him. He did not what they were first, and he stood watching them, their far, **silent flight erratic and wild** in the bright morning. They arose and swung across the skyline, veering close at last, and he knelt down behind the rock, **dump with pleasure and excitement**, holding on to them with his eye.» [13, с. 16]. Наблюдение за священными птицами служит знаком того, что Авель вступил в магический контакт с их душами: он преклонил колени и просто онемел от удовольствия и волнения, которое испытал от увиденного. Здесь реализуется духовный этнокультурный код, поскольку орел – священное животное в мифологическом понимании американских индейцев.

Космологический этнокультурный код мифологично-авторского образа Авеля как «центра мироздания» ословливается в тексте лексико-стилистическими средствами описания природы и ландшафта, что вербализирует отношение Авеля к природе как к живому организму, как к невероятно великому простору, волшебному и величественному: «*By the middle of the morning he was on the rim of the Valle Grande, a great volcanic crater that lay high up on the western slope of the range. It was the **right eye of the earth**, held open to the sun. of all places that he knew, this valley alone could **reflect the great spatial majesty of the sky.** It was scooped out of the dark peaks like the well of a great, gathering storm, deep amber and blue and smoke-colored. The view across the diameter was **magnificent; it was an unbelievably great expanse.** ...» [13, с. 15].*

В описании ритуального бега, совершаемом Авелем в начале и конце повествования, референцией этнокультурного кода «первочеловек», выступает лексема *alone* (один, единственный): «*Abel was **running.** He was **alone and running,** hard at first, heavily, but then easily and well. The road curved out in front of him and rose away in the distance. He could not see the town. The valley was gray with rain, and snow lay out upon the dunes. It was dawn. [...] He was running, running. He could see the horses in the fields and the crooked line of the river below.*

*For a time the sun was whole beneath the cloud; then it rose into eclipse, and a dark and certain shadow came upon the land. And Abel was **running.** He was naked to the waist, and his arms and shoulders had been marked with burnt wood and ashes. The road curved out and lay into the bank of rain beyond, and Abel was **running.** Against the winter sky and the long, light landscape of the valley at dawn, he seemed almost **to be standing still, very little and alone***» [13, Prologue].

Этот бег символизирует движение вперед, развитие, стремление к возрождению старого и рождению нового. И в начальном, и в финальном беге Авеля нет экспликатора совершенности действия, а, напротив, процессуальность, вербализированная неоднократным повторением глагола *run* (бежать) во временной форме Present Continuous, отождествляет бег с жизнью, а жизнь – это постоянное движение. Лексема *alone* в значении «единственный» (*the only person that can do something* [11, с. 38]) актуализирует этнокультурное значение Авеля как «мирового столпа», «центра мироздания», «пупа Земли».

Авель – единственный, он – избранный Создателем. Таким загадочным и таинственным видит Авеля Анжела, белая женщина, приехавшая в поселение пуэбло для лечения: «*To see nothing at all, nothing in the absolute. To see beyond the landscape, beyond every shape and shadow and color that was to see nothing. That was to be free and finished, complete, spiritual. To see nothing slowly and by degrees, at last; to see first the pure, bright colors of near things, then all pollutions of color, all things blended and vague and dim in the distance, to see finally beyond the clouds and the pale wash of the sky – the none and nothing beyond that. To say «beyond the mountain», and to mean it, to mean, simply, beyond everything for which the mountain stands, of which it signifies the being. Somewhere, if only she could see it, there was neither nothing nor anything. And there, just there, that was the last reality. Even so, in the same attitude of non-being, Abel had cut the wood.*» [13, с. 33]. Через ощущение Анжелы, которая столкнулась с образом жизни, нравами коренных жителей, представителей потомков племен американских индейцев, автор помогает понять внутренний мир автохтонов, сосредоточенный в образе Авеля, их мифологические представления и мироощущения происходящего в общем круговороте жизни на земле. Они полны тайн, мистики, способны заглянуть в зеркале, по-своему понимают законы мироздания.

Реверсивность повествования, что выражается переходом от событий реального времени к событиям профанного посредством включения в сюжетную линию романа фрагментарных воспоминаний о прошлом, с позиции семиотического подхода понимается как способ репрезентации мифологических характеристик образа Авеля, а в нарративном аспекте – способ включенности мифологично-авторского образа Авеля в семиотическое пространство художественного текста. Нашей задачей является определить нарративные приемы, выполняющие эту функцию. Среди таких приемов мы выделили проспекцию, ретроспекцию и обратную перспективу.

Так, в начале романа автор включает сцену полета орлов, несущих в своих когтях змею, свидетелем которой оказывается Авель: «*They were golden eagles, a male and a female, in their matting flight. They were cavorting, spinning and spiraling on the cold, clear columns of air, and they were beautiful. The female was full-grown, and the span of her broad wings was greater than any man's height. There was a fine flourish to her motion; she was deceptively, incredibly fast, and her pivots and wheels were wide and full-blown. But her great weight was streamlined and perfectly controlled. She carried a rattlesnake; it hung shining from her feet, limp and curving out in the trail of her flight. ... The male swerved and sailed. He was younger than she and a little more than half as large. He was quicker, tighter in his moves. He hit the snake in the head, with not the slightest deflection of his course or speed, cracking its long body like whip.*» [13, с. 16]. Увиденное здесь Авелем станет для него знаковым.

Полет орлов, подхват змеи, ее уничтожение, все это, на первый взгляд, кажущиеся обычными явления, регулярно происходящие в природе. Расшифровать этнокультурную информацию, переданную посредством образов-символов (орел, змея), возможно, обратившись к мифологическим источникам америндов. Орел – священная птица, живущая в горах и приближенная к Великому Творцу и Солнцу. Змея, поскольку живет под землей, находится в контакте с подземным миром и имеет доступ к силам, всеведению и магии мертвых. Как хтонический символ, змея – это проявление агрессивной силы богов подземного мира и тьмы. Она повсеместно считается источником инициации и омоложения, хозяйкой недр. В своей хтонической ипостаси змея враждебна Солнцу и всем солнечным и духовным силам, символизируя темные силы в человеке [5]. В приведенном выше фрагменте объективируется мифологичный мотив победы Добра над Злом. Добро в образах орлов имеет позитивные дескрипторы (*golden eagles, beautiful, fine flourish*). Зло в образе змеи сравнивается с кнутом (*cracking its long body like whip*), что имеет негативную оценку, т.к. кнут – это тип ударного орудия, главным элементом которого является длинный плетёный ремень из сыромятной кожи, применяется для наказания животных, наказания людей, в ряде случаев может служить гибким ударным оружием [5].

Проспективность этого эпизода заключается в том, что увиденное Авелем станет проекцией на события, которые произойдут с ним позже. Исполнители этих действий будут другими, но мотив останется тем же. Так, демонстрируя авторское осмысление глобальных семиотических оппозиций, которые простираются до универсалий Добро :: Зло, Скотт Момадэй вводит «злого героя» в лице белого человека или альбиноса, как называют таких людей местные жители селения пуэбло. Взаимоотношения двух героев, представителей Добра и Зла, заканчиваются убийством альбиноса, которое совершает Авель. Поступок Авеля непонятен неподготовленному читателю. Причина совершения убийства становится ясной, когда на суде Авель признается, что он убил не человека, а змею. Ключевое слово *змея* служит сигналом-референтом прошедших событий. Так, прием обратной перспективы активизирует в воображении читателя сцену растерзания змеи орлами. Проведя аналогию между оппозициями добра и зла (орел :: змея, Авель :: альбинос) можно объяснить мотив поступка Авеля. Он [Авель-орел] убил белого человека [альбиноса-змею]. Обращение к этнографическим данным из истории америндцев юго-запада США (штаты Нью Мексика и Аризона) подтверждает тот факт, что в XX ст. острым был конфликт между белыми людьми, которых называли «альбиносами», и коренными жителями поселения пуэбло [7, с. 145]. Скотт Момадэй в своем романе поднял проблему конфликта двух культур. Авель как представитель коренного населения защищает интересы своего народа. Поступок Авеля не может быть оправдан, он убил человека. Но, альбинос – это зло, понять которое можно после серии эпизодов, включенных в повествование. Так, например, на празднике Сантьяго автор вводит описание внешности альбиноса через восприятие его Анжелой: «*The white man was large and thickset, powerful and deliberate in movements. The black horse started fast and ran easily, even as the white man leaned down from it. The white man looked down the Middle toward the other riders and held the rooster up and away in his left hand while its great wings beat the air. ... under his hat the pale yellow hair was thin and cut close to the scalp; the tight skin of the head was visible and pale and pink. The face was huge and mottled white and pink, and thick, open lips were blue and violet. The albino was directly above her for one instant, huge and hideous at the extremity of the terrified bird. It was then her eyes*

were drawn at the heavy, bloodless hand at the throat of the bird.» [13, с. 39]. Дескрипторами зла, вербализирующие семантическое поле этой нормативно-оценочной категории морального состояния, выступают лексемы: большой (*large*), сильный (*powerful*), неторопливый в движениях, а, значит, самоуверенный (*deliberate in movements*), огромный (*huge*), безобразный (*hideous*). Таким образом, белый альбинос – художественный образ мифологического чудовища.

Мифологично-авторский образ Авеля раскрывается на протяжении всего романа посредством реверсивного нанизывания различных сюжетных линий. Эпизоды его жизни в городе переплетаются с фрагментами из прошлого (ретроспективный прием наррации): «*Sometimes he would go to fat Josie after his mother died, and fat Josie would speak kindly to him or give him sweet things to eat. And when no else was there she would make faces and carry on like an idiot, trying to make him laugh.*» [13, с. 102]. Воспоминания о толстухе Джози, которая ласково с ним разговаривала, угощала сладостями и веселила его, актуализируют любовь Авеля к родному краю, к своему народу, передавшему ему знания о традициях и обычаях. Во внутренних размышлениях Авеля о городской жизни чувствуется тоска, печаль: «*Now, here [Лос Анджелес], the world was open at his back. He had lost his place. He had been long ago at the centre, had known where he was [...].*» [13, с. 92]. Когнитивно-семиотический анализ этого фрагмента позволяет выделить несколько знаковых лексем: *the world*(мир), *his place* (свое место), *at the centre* (в центре). Ясно, что речь идет о другом мире, не о том, в котором находится Абель в этот момент. Городская жизнь – это не его мир: «*Why should Abel think of fishes? He could not understand the sea; it was not of his world. It was an enchanted thing, too, for it lay under the spell of the moon.*» [13, с. 87]. Лексема *fish* выполняет функцию триггера, объективирующего в сознании читателя эпизод, включенный автором ранее: «*There is a small silversided fish that is found along the coast of southern California. In the spring and summer it spawns on the beach during the first three hours after each of the three high tides following the highest tide. These fishes come by the hundreds from the sea. They hurl themselves upon the land and writhe in the light of the moon, the moon, the moon; they writhe in the light of the moon. They are among the most helpless creatures on the face of the earth. Fishermen, lovers, passers-by catch them up in their bare hands.*» [13, с. 79]. Ощущение самого себя в чуждом для него мире (городской среде обитания) аналогично беспомощным рыбам, бьющимся о берег. Когнитивная операция аналогового картирования позволяет сопоставить образ Авеля с этими беспомощными существами,

Выявление когнитивной и семиотической специфики мифологично-авторского образа Авеля в романе Скотта Момадэя «Дом, из рассвета сотворенный» позволило раскрыть суть этого образа как знака этнокультуры, аккумулирующего набор культурных кодов этноса, и подтвердить мифологичный характер романа. Нарративные приемы проспекции, ретроспекции и обратной перспективы способствовали актуализации мифологичных характеристик художественного образа в тексте романа, а так же встроенности мифологично-авторского образа Авеля в семиотическое пространство художественного текста.

Перспективой дальнейшего исследования является реконструкция мифологичного пространства как совокупности различных образов и символов в художественном пространстве романа.

Литература:

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
2. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира / И. А. Голубовская : Монография. – Киев : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. – 293 с.
3. Дмитриева В. Н. Мифологизм художественного сознания Н. Скотта Момадэя: творчество 1960-х годов / Вероника Николаевна Дмитриева: дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук: специальность – 10.01.03. – Чита : Забайкальский государственный педагогический университет им. Н. Г. Чернышева, 2002. – 198 с.
4. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: курс лекцій / Вікторія Владимірівна Красних. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
5. Мифология американских индейцев. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki>
6. Тайна имен. – Режим доступа : www.imya.com
7. Bronner, Simon J. Folk Nation: folklore in the creation of American tradition. – Wilmington : «American visions», 2002. – 283 p.
8. Brunvand J.H. The Study of American Folklore. An Introduction / J.H. Brunvand. – New York : W.W. Norton and Company, Inc., 1968. – 301 p.
9. Lincoln, Kenneth. Native American Renaissance. – California : University of California Press, 1985. – 320p.
10. Lundquist, Suzanne. Native American Literatures: an introduction. – New York – London : Continuum, 2004. – 309 p.
11. Macmillan English Dictionary For Advanced Learners. – Oxford, 2002. – 1692p.
12. Thompson, Stith. The Folktale. – Berkeley : University of California Press, 1977. – 461 p.

Иллюстративный материал:

Momaday, N. Scott. House Made of Dawn. – New York : Harper and Row Publishers, 1998. – 198 p.

Володіна Т. С.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ЗНЯТТЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ТРУДНОЩІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ З ЛІНГВІСТИКИ

Питання специфіки термінів, способів їх перекладу, а також труднощі, які виникають під час перекладу, завжди займали особливе місце у мовознавстві та перекладознавстві. У статті була зроблена спроба опису лексико-граматичних труднощів при перекладі німецькомовних наукових текстів з лінгвістики та запропоновані шляхи їх подолання для студентів, що навчаються перекладу.

Ключові слова: полілінгвізм, терміносистема, лінгвістичний термін, переклад, методологія перекладу.

Вопросы специфики терминов, способы их перевода, а также трудности, возникающие во время перевода, всегда занимали особое место в языкознании и переводоведении. В статье была сделана попытка описания лексико-грамматических трудностей при переводе немецких научных текстов по лингвистике и предложены пути их преодоления для студентов, изучающих перевод.

Ключевые слова: полилингвизм, терминсистема, лингвистический термин, перевод, методология перевода.

The question of the specific character of terms, methods of their translation and difficulties which arise in the process of translation, has always taken special place in Linguistics and Translation Studies. In the article there was made an attempt to describe lexical and grammatical difficulties in translation of German scientific texts in Linguistics and there were offered ways of overcoming them for the students who learn to translate.

Key words: polylingualism, the system of terms, linguistic term, translation, translation methodology.

Народна мудрість говорить, що відсутність спільної мови послаблює силу людей. Переклад з однієї мови на іншу – це діяльність, у процесі якої перекладач осмислює мову іншої людини, сенс якої проходить через призму його світогляду, світовідчуття і світосприйняття, і потім передається реципієнту. Але перекладач при всій своїй майстерності не може точно передати інтонацію голосу, вигук, вираз обличчя мовця. Відсутність спільної мови ускладнює широке міжнародне співробітництво.

Науковцю, наприклад, непосильно знати всі мови світу, на яких йде потік інформації в цікавій для нього галузі знань, незважаючи на те, що існує такий різновид перекладу як переклад наукового тексту, який вимагає не тільки знання мови, а й знань предмета, про який йде мова, а також володіння термінологією, тобто потребує компетенції у відповідній галузі науки, у нашому випадку – лінгвістики в цілому, тому **актуальність** даної статті не підлягає сумніву. **Об'єктом** слугують лінгвістичні термінологічні одиниці німецької мови. **Предметом** статті є особливості функціонування лінгвістичних термінів сучасної німецької мови у науковому тексті. **Мета** дослідження полягає у визначенні методології перекладу даних лексичних одиниць та зняття лексичних, граматичних, стилістичних труднощів при перекладі на українську мову.

Останнім часом підвищився інтерес до багатомовності, яка стала нормою спілкування в багатьох країнах, нерозривною частиною життя народів. Питання полілінгвізму, перспективи його розвитку обговорюються на багатьох науково-практичних конференціях. Саме полілінгвізм розглядається зараз як компонент економічної культури, володіння іноземними мовами як двигун кар'єри, необхідний більшості людей для спілкування, листування, читання фахової літератури тощо. Багато вчених вважають, що полілінгвізм зможе забезпечити широкий спектр взаємодії та взаємоприсвоєння досягнень людства [9], користування більш потужною культурною спадщиною всіх цивілізацій. Іншими словами, і пошук спільної мови, і досягнення умов полілінгвізму стають невід'ємною складовою нашого повсякденного життя. Однак ми змушені відкинути всі ілюзії і визнати, що якщо це й відбудеться, то в неозорому майбутньому. Сьогоднішній день диктує свої вимоги, а саме – навчати молодих фахівців розуміння наукових текстів (з лінгвістики) і володінню перекладом цих текстів. Переклад з однієї мови на іншу все ще залишається на сучасному етапі найважливішим фактором не тільки зближення народів, проміжною ланкою, особливим «каналом» спілкування між людьми, але й є необхідним компонентом у сфері професійної діяльності фахівця, потужним «мостом», що дозволяє спеціалісту бути в курсі будь-яких наукових відкриттів.

Питання специфіки термінів, способів їх перекладу, а також труднощі, які виникають під час перекладу, завжди займали особливе місце у мовознавстві. Його розглядали у своїх працях з теорії перекладу В. М. Комісаров, Я. І. Рецкер, І. В. Арнольд, О. О. Реформатський та інші науковці [4; 7; 8]. На сьогодні у термінознавстві виділяють низку самостійних напрямів дослідження [6]. У першу чергу можна виділити *теоретичне термінознавство*, яке вивчає закономірності розвитку та живання спеціальної лексики і засноване на ньому *прикладне термінознавство*, яке розробляє практичні принципи і рекомендації щодо ліквідації недоліків термінів та термінологій, а також щодо їхнього опису, оцінки, редагування, сталості, створення, перекладу та використання. Ці питання є об'єктом зростаючої уваги сучасних вчених.

Маючи складну внутрішню семантичну структуру, термін є єдиною самостійною одиницею найменування. Згідно з трактуванням В. М. Овчаренка, *термін* – це одиниця якої-небудь конкретної природної або штучної мови (слово, словосполучення, абрєвіатура, символ, сполучення слова й букв-символів, сполучення слова й цифр-символів), що має в результаті стихійно сформованої або особливої свідомої колективної домовленості спеціальне термінологічне значення, що може бути виражено або в словесній формі, або в тому чи іншому формалізованому вигляді й досить точно й повно відображає основні, істотні на певному рівні розвитку науки й техніки ознаки відповідного поняття. Термін – слово, яке обов'язково співвідноситься з певною одиницею

відповідної логіко-понятійної системи в плані змісту [6, с. 41-42]. У науковому терміні дане найбільш точно, концентроване й ощадливе визначення наукового поняття. Представник західнонімецької термінологічної школи В. Віллс, аналізуючи особливості мови науки, відзначає, що «професійна мова бере свою функціональну релевантність, свою комунікативну енергію зі своєї нормативності, з однозначного співвідношення між понятійною сутністю і мовною реалізацією».

Труднощі, що виникають при перекладі науково-гуманітарних і особливо лінгвістичних термінів у науковому тексті, поширюються не тільки на всі рівні мови (зокрема, лексичні, синтаксичні), а й на понятійний рівень.

Перша складність, на яку наражається перекладач (викладач) – це слабка шкільна підготовка не тільки з іноземної мови, а й загальноосвітня взагалі, і вкрай погані знання рідної української мови, адже вивчення іноземної мови не обходиться без опори на рідну мову. Зняття цієї проблеми є додатковим «*навантаженням*» для перекладача (викладача), якому доводиться заповнювати прогалини шкільної освіти студентів, щоб виконати соціальне замовлення з підготовки фахівця. Як показує практика, саме незнання «азів» граматики викликає значні труднощі в оволодінні іноземною мовою, є джерелом численних помилок, як в усній, так і в письмовій мові.

Для німецької мови характерна так звана рамкова конструкція, в якій строго фіксується порядок слів, зміни якого несуть певні зміни при перекладі. Це стосується в першу чергу зміни розташування присудка в підрядних реченнях. З'являється необхідність пояснювати, чому слід «*бачити*» все речення в цілому, перш ніж починати переклад. По-перше, в українській мові такої структури немає, і це викликає у студентів труднощі, так як даний факт виявляється незрозумілим і незвичним, по-друге, роз'ясненню підлягає і те, що дієслово керує відмінками інших членів речення і від його перекладу залежить правильний розподіл взаємозв'язків всього висловлювання.

Синтаксис німецької та української мови має деякі подібності. Рівним чином це стосується і пунктуації. При перекладі наукових текстів з німецької мови на українську пунктуація надає істотну допомогу, яку повністю ігнорують студенти в силу відсутності їх знань як у сфері синтаксису, так і пунктуації рідної мови. *Труднощі*, що з'являються при цьому полягають у тому, що доводиться «*ламати*» стереотип «*лінійного*» перекладу, тобто послідовного перекладу *слово за словом*, що неприйнятно для структури німецького речення. Необхідно постійно звертати увагу студентів на те, в якому зв'язку стоїть кома, що відокремлено при цьому і в якій послідовності слід перекладати, щоб речення набуло не тільки сенсу, а й відповідало нормам рідної мови. Особливою перешкодою при перекладі є поширені означення в німецькій науковій мові, що є відповідником українським дієприкметниковим та дієприслівниковим зворотам. Саме тут необхідно враховувати той факт, що не можна перекладати *слово за словом*, а доводиться робити «*стрибки*» по реченню, знайти означальне слово і дати правильний переклад всього звороту. Тому переклад «*з листа*» містить в собі труднощі в тому, що необхідно охопити спочатку все речення, щоб зробити якісний переклад [3].

Науковий текст німецькою мовою наділений великою кількістю інфінітивних конструкцій, які відсутні в українській мові. При перекладі таких конструкцій використовуються найчастіше дієприслівникові звороти, якими студенти спеціальних вузів також володіють недосконало. Таких невідповідностей існує багато, і є необхідність вказувати на них і ретельно над ними працювати при навчанні студентів-перекладачів, які будуть працювати з науковими текстами. *Третя складність* при перекладі лінгвістичних термінів у наукових текстах пов'язана з правильним вибором лексичних одиниць, термінів з відповідної спеціальності. Проблема полягає в тому, що студенти молодших курсів ще мало розбираються у своєму предметі, оскільки вивчення іноземної мови припадає на перші 3-4 семестри, коли спеціальні дисципліни ще недостатньо вивчаються, по-друге, на вивчення іноземної мови відводиться катастрофічно мала кількість годин, хоча програма вузівського навчання іноземної мови вимагає від студентів-перекладачів навичок володіння читанням та перекладом текстів за фахом без використання словників. Багатозначність термінів рідко призводить студентів в замішання, так як їх не навчали у школі, як слід правильно користуватися словником та як відбувається вибір потрібного еквівалента. Як правило, студент навіть не замислюється над тим, яке значення підходить для перекладу того чи іншого терміна. Він обирає *перше* значення слова з безлічі запропонованих лексичних одиниць і використовує його при перекладі, що часом вкрай спотворює весь зміст тексту, а особливо наукового. Для зняття цих труднощів проводиться ретельна робота з роз'яснення вибору відповідного еквівалента, а також необхідності вчитатися в текст, з'ясувати, розібратися, про що йдеться, щоб зважитися на відбір відповідного значення. Отже, виникає наступна *складність*, яка пов'язана з розумінням сенсу тексту, розумінням, яке має багаторівневий характер.

По-перше, це передача готових смислових структур і значень (декодування і закодованість тексту) – лінгвістичне розуміння, тобто засвоєння сенсу і значень мовних виразів. *По-друге*, завданням при навчанні перекладу текстів за фахом стає, таким чином, направляти студентів прагнути зрозуміти суть викладеного матеріалу, співвідносячи його з певної предметною та суспільною ситуацією, в якій створюється іншомовний текст. *По-третьє*, приступаючи до перекладу певного наукового тексту, студента необхідно зорієнтувати на те, щоб автор тексту йому був знайомий, щодо його поглядів та наукових пошуків. Іншими словами, при перекладі наукових текстів необхідно направляти студентів сприймати текст в цілому, вникати в першу чергу у зміст, а не у форму. Проблема розуміння займає центральне місце не тільки у філологічній, а й у філософській герменевтиці, яка, на думку вчених, зможе послужити створенню «*Пролегомени*» до майбутньої філософської теорії перекладу. Багатьма вченими підкреслюється необхідність перегляду ключових положень лінгвістики перекладу, так як вони пов'язані з ідеєю еквівалентності і з тим, що першооснова процесу перекладу носить мовний характер. При цьому акцентується, що лінгвістична парадигма вивчення перекладу не враховує культурних та герменевтичних аспектів перекладу. Таким чином, перекладацька проблематика не зникає, а зростає і потребує нових осмислень і вивчень.

Література:

1. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение: учеб. пособие. – Филология / С. В. Гринев-Гриневиц. – М. : Академия, 2008. – 304 с.
2. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу: підручник для вищих навч. закладів / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
3. Коляда Н. А. Снятие трудностей при переводе научных текстов. Режим доступа к статье: http://www.confcontact.com/2012_03_15/fi3_kolyada.php
4. Комиссаров Н. В. Основы методики обучения переводу / Н. В. Комиссаров. – М. : Рема, 1977. – 110 с.
5. Латышев Л. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: учеб. пособие для студентов переводческих факультетов вузов / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
6. Овчаренко В. М. Термины, аналитическое наименование и номинативное определение / В.М. Овчаренко // Современные проблемы терминологии в науке и технике. – М. : Высшая школа, 1969. – С. 91-121.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Р. Валент, 2010. – 244 с.
8. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология. Вопросы терминологии / А. А. Реформатский. – М. : Изд-во Академии наук, 2000. – 192 с.
9. Черничкина Е. К. Парадигмальность проблемы билингвизма. Режим доступа к статье: <http://www.lingvomaster.ru/files/206.pdf>

Воробець П. О.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

РОЛЬ СИНЕСТЕЗІЇ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ОЛЬФАКТИВНИХ ВІДЧУТТІВ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМИ ПАРФУМІВ)

Стаття присвячена дослідженню сенсорної категорії запаху, зокрема її вербалізації в рекламному тексті. Явище синестезії розглядається як одна із ключових стратегій мовця, за допомогою яких при номінації запаху компенсується нестача власне ольфактивних лексичних одиниць.

Ключові слова: синестезія, сенсорні модуси, ольфактивність, реклама.

Статья посвящена рассмотрению сенсорной категории запаха, в частности ее вербализации в рекламном тексте. Явление синестезии рассматривается как одна из ключевых стратегий, с помощью которых компенсируется недостаточное количество собственно ольфактивных лексических единиц.

Ключевые слова: перцепция, сенсорные модусы, ольфактивность, синестезия, реклама

The article deals with a sensory category of odor, particularly with its verbalization in the advertisement. The phenomenon of synaesthesia is considered as one of the main strategies used by the speaker to compensate the lack of the olfactory lexical units.

Key words: perception, sensational modalities, olfaction, synaesthesia, advertisement.

В когнітивній лінгвістиці активно вивчався візуальний модус перцепції, зокрема питання «базових кольорів» (basic color terms) як мовних універсалій. Виділення набору ольфактивних лексичних одиниць, які були б еквівалентом до основних кольорів, є проблематичним, оскільки лексеми на позначення запаху практично відсутні. Саме тому відношення між мовою та ольфактивністю є складним, але, разом з тим, **актуальним** і цікавим об'єктом лінгвістичного дослідження.

Як наголошує Вольфганг Вільдген, очевидною є нездоланна прірва між індивідуальною природою сприйняття і конвенційним, соціальним і комунікативним характером мови [2, с. 19]. **Об'єктом** нашого дослідження є синестезія як креативна лінгвістична стратегія, яка покликана подолати цю прірву. **Предметом** – номінативні одиниці, які об'єктивують інформацію про запах, але походять з інших сенсорних сфер.

Оскільки саме в сфері парфумерії щодня постає проблема створення і використання мови запахів, **матеріалом** нашого дослідження слугує корпус рекламних текстів парфумів з інтернет-сторінки одного із найбільших парфумерних магазинів Німеччини «Douglas» (1908 рекламних текстів, загальним обсягом 57000 слововживань).

Синестезію як мовну універсалію вивчали Дж. Вільямс, С. Ульман; виділенням певних моделей синестетичних переносів і типів синестетичних словосполучень займалися – Т. Р. Степанян, А. А. Капакова, Т. В. Майданова, О. І. Кундик та А. В. Куценко (порівняння явища синестезії на матеріалі російської та англійської мов), Г. А. Шидо (в російській та німецькій мовах), Н. Н. Вайсман (на матеріалі російської та французької мов), Тимейчук Н. О. (в латинській мові). **Метою** нашого дослідження є виявлення синестетичних конструкцій в німецькомовному рекламному дискурсі, що передбачає виконання таких **завдань**: визначення терміну синестезія як лінгвістичного явища, виявлення (шляхом суцільної вибірки із рекламних текстів) та аналіз синестетичних переходів на лексичному, словотвірному, синтаксичному і текстовому рівні.

Використовуючи термін «синестезія», потрібно чітко диференціювати нейрофізіологічний і лінгвістичний феномени. З погляду нейропсихології, якщо певний стимул впливає на центральну нервову систему через певний сенсорний канал, наприклад – слуховий, у деяких людей насправді виникає паралельне відчуття, що належить до іншої сенсорної модальності (напр., візуальної). Відомі випадки, коли під час прослуховування відповідної музики, люди бачили кольори чи фігури. Хоча так званий кольоровий слух є найбільш поширеним синестетичним феноменом, є багато випадків, коли об'єднуються інші сенсорні модальності, наприклад: колір і запах, смак і бачення форм, слух і смак/запах та ін. [1]. Така «плюралістична перцепція» є виключно індивідуальною рисою і не має тісного зв'язку із вербальною комунікацією.

З лінгвістичної точки зору синестезію можна визначити як вживання взаємозалежних лексем, які походять з різних сенсорних модальностей. Можна говорити про вербальне наслідування синестетичної перцепції або ж про те, що мова створює кросмодальні ілюзії, утворює лексичні одиниці конвенційним способом.

Хоча основана увага в рекламі парфумів майже завжди зосереджується на візуальному представленні, мова також є важливим засобом передачі повідомлення про запах. Сучасна телевізійна реклама майже повністю відмовилась від вербальних засобів, проте в Інтернет-рекламі знаходимо, поряд із привабливими фото, дуже компактні тексти, які містять інформацію про запах і намагаються описати його ольфактивні якості.

Рекламні тексти із складеного нами корпусу є максимально короткими, компактно структурованими – семантично і морфосинтаксично. Тут ми знаходимо мову запахів, створену фахівцями, так би мовити, в лабораторних умовах. Хоча досліджувані нами тексти, звичайно ж, не репрезентують увесь зміст ольфактивної комунікації, проте вони дають можливість поглянути на основну проблему вербального опису запахів.

В результаті проведеного аналізу можна виокремити такі види вербального представлення явища синестезії в парфумерному рекламному дискурсі:

- лексичний рівень: синестетичні прикметники та іменники, ад'єктивні і субстантивні композити;
- синтаксичний рівень: ад'єктивно-номінативні словосполучення;
- текстовий рівень: моделі лексичних повторів.

Читача переконують в тому, що описується ольфактивний характер парфумів, проте суцільна вибірка синестетичних іменників з рекламних текстів показала, що більшість парфумерних термінів відносяться до **аудіальної сфери**: *Note, Akkord, Klang, Unterton, Ton, Anklang, Akzent*, і значно менше до **тактильної** (*Wärme, Frische*) і **густативної** (*Süße*). У свою чергу синестетичні прикметники походять із таких сенсорних модусів:

– **густативний**: *köstlich, würzig, süß, herb, cremig, saftig*;

– **тактильний**: *warm, samtig, weich, pudrig*;

– **візуальний**: *schillernd, leuchtend, klar*.

Синестетичними є ад'єктивні композити, спеціально створені для опису конкретного запаху і відсутні в словниках, тобто не лексикалізовані. Частини складних слів належать до різних сенсорних модальностей. Такі лексичні одиниці призначені для опису запаху, але їх складові елементи не походять виключно з ольфактивної сфери. Не всі прикметники, які конституюють композити позначають сенсорну якість, тому їх не завжди можна віднести до певної сенсорної сфери. В ході дослідження були виявлені такі комбінації:

несенсорна сфера (походження) + тактильна (механорецепція): *orientalisch-pudrig, holzig-orientalisch*;

неспецифічна сенсорна сфера + тактильна (термальна): *sinnlich-warm*;

сфера почуттів + тактильна (механорецепція): *leidenschaftlich-pudrig*;

тактильна (термальна) + неспецифічна сенсорна сфера: *frisch-intensiv*;

густативна або ольфактивна + візуальна: *fruchtig-grün*;

густативна або ольфактивна + густативна: *fruchtig-süß*.

Отже, композити такого типу можуть поєднувати сенсорні характеристики (*herb-warm, frisch-würzig*) або ж сенсорну сферу із не сенсорною (*männlich-herb*).

На лексичному рівні можна виокремити також **субстантивні композити**, які утворюються словоскладанням за схемою: **джерело запаху + аудіальний іменник**. Наприклад: *Moschusnoten, Zitrusnoten, Holzakzente, Moschusakzente, Champagnerakkord, Lederakkord*.

На синтаксичному рівні можна виокремити ад'єктивно-субстантивні словосполучення. Наприклад: *ein frischer Akkord, holzige Noten, provozierend-würzige Akzente, ein fruchtiger und aromatischer Auftakt, frisch-würzige Anklänge, holzige Untertöne*.

Незважаючи на **оказіональність** таких композитів і словосполучень, сам механізм їх утворення можна вважати однією із універсальних стратегій мови в ольфактивній сфері. В основі творення okazіональних синестетичних словосполучень лежить принцип проєкції. Відсутність у мові засобів для опису певного відчуття, компенсується за рахунок лексичних одиниць іншої модальності.

На текстовому рівні лінгвістичною стратегією кросмодального переходу, на якому ґрунтується явище синестезії, є творення асоціативних зв'язків шляхом лексичних повторів. Для ілюстрації цього прийому ми обрали рекламний текст парфумів Giorgio Armani Acqua di Gioia:

Acqua di Gioia verströmt all jene Emotionen, die die Natur und das Meer in unserer Seele freisetzen: unbeschwerte Lebensfreude, Sinnlichkeit und Natürlichkeit. Die prickelnde Frische von Minze wird durch das Aroma des braunen Zuckers verfeinert und verleiht dem Duft so eine belebende Wärme. Rosa Pfeffer, Pfingstrose und die aquatische Jasminblüte sorgen für ein einzigartiges, aquatisch-mediterranes Erlebnis. Die sizilianische Zeder gibt dem Duft eine holzig-sanfte Note. Vereint mit den frischen Akkorden der kalabresischen Zitrone und ambrartigem Labdanum schenkt sie Acqua di Gioia eine natürlich frische und dennoch warme Aura [Douglas Parfümerie].

Ключовими слова в наведеному вище рекламному тексті є: *Frische von Minze – mit den frischen Akkorden – Natürlichkeit – eine natürlich frische und dennoch warme Aura; Lebensfreude – prickelnd – belebend; die aquatische Jasminblüte – ein aquatisch-mediterranes Erlebnis; Wärme – warme Aura*. Основною метою є створення асоціації між запахом і позитивними емоціями, які виникають при контакті з морем – відчуття свіжості, природності, тепла, які власне не є ольфактивними і походять з інших сенсорних модальностей. Таким чином лексичні одиниці різних модусів перцепції поєднуються між собою за принципом суміжності.

Окремої уваги заслугове вживання в рекламі парфумів первинно візуального прикметника **grün**, оскільки в лексикографічних джерелах відсутня вказівка на його потенційну ольфактивну конотацію: *1. von der Farbe frischen Grases, Laubes 2. noch nicht ausgereift; unreif 3. frisch und saftreich; noch nicht trocken, gedörnt [Duden]*. Прототипом зеленого кольору згідно словникової дефініції є колір свіжої трави і листя, тому поява прикметника *grün* в ольфактивному значенні ґрунтується, на асоціації із запахом зелених рослин, які неодмінно є свіжими. Аналіз рекламних текстів показав асоціативний зв'язок між зеленим кольором і поняттям «свіжість». Наприклад: *Molton Brown. Men Fragrance bracing silverbirch. Eau de Toilette. Duftnote: grün. Duftintensität: frisch-intensiv. Die grüne Komposition mit leicht herber Zitrusnote, amerikanischem Zedernholz, somalischem Weihrauch und italienischem Bergamottöl strahlt belebende Frische und Energie aus [Douglas]*.

В основі синестетичного переходу поняття «свіжість» в ольфактивну сферу лежить сема «прохолода», яка відноситься до тактильного модусу перцепції: **Frische** 6. [erfrischende] **Kühle**: *die belebende Frische der Waldluft 5. Lebhaftigkeit, leuchtkraft; frisch 5. kühl [Duden]*. Про це свідчить також словосполучення *die kühle Frische*. Наприклад: *Die kühle Frische grünen Basilikums vereint sich zu Beginn mit aromatischem Lavendel und süß-würzigem Sternanis [Douglas]*. Водночас сема «енергійність» (Lebhaftigkeit) переноситься не на сам запах, а на його ефект, на вплив запаху на суб'єкта. Реклама переконує в тому, що свіжий, зелений аромат зробить Вас життєрадісними та енергійними. Наприклад:

Un Jardin sur le Nil Eau de Toilette. Duftnote: holzig. Duftintensität: frisch.

Eine Reise zu den Inselgärten am Nil. Ein großzügiges, aufregend prickelndes Parfum, fruchtig-grün mit Holzakzenten. Die frisch-lebendige Komposition entsteht durch grüne Mango, Pampelmuse, Lotusblumen und Weihrauch. Der Flakon spiegelt die grünen und ockergelben Reflexe des Nilufers wider [Douglas].

У наведеному вище рекламному тексті простежується семантичний зв'язок між ольфактивною, візуальною (колір) і тактильною перцепцією. Центральними семіотичними одиницями при цьому є не тільки сам запах парфумів, але й флакон і створюваний запахом ефект.

Отримані результати дослідження тільки частково збігаються із положеннями С. Ульмана і Дж. Вільямса. Дж. Вільямс окреслює дев'ять напрямів можливих синестетичних перенесень, характерних для англійських сенсорних прикметників, серед них і перехід смак → запах [4, с. 461-477]. Згідно висновків С. Ульмана джерелом синестетичних перенесень здебільшого є тактильна сфера, а адресатом найчастіше виступають поняття, які належать до аудіальної сфери [3, с. 225-233]. У рекламі парфумів аудіальна сфера є, поряд із густативною і тактильною, джерелом кросмодальних переходів.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що виявлені мовні факти підтверджують положення про цілісність сприйняття навколишньої дійсності у всій повноті різних сенсорних подразників. Несвідомий і суб'єктивний характер кодування і подальшого розпізнавання ольфактивної інформації зумовлює відсутність власне ольфактивних номінацій. Асоціативність та іконічність мислення породжують явище синестезії, яке з психологічної сфери переходить в лінгвістичну. Синестезія визначається нами як кросмодальний перехід взаємозалежних синестетичних лексем.

Як показав аналіз рекламних текстів парфумів саме одоративна область є реципієнтом синестетичних переносів, а сфери смаку, слуху, дотику і зору – їх донором (джерелом). Синестезія пронизує всю структуру рекламного тексту і виявлена на лексичному, синтаксичному і текстовому рівні.

Більшість синестетичних іменників походять з аудіального модусу, а синестетичні прикметники – з густативного. Важливу роль відіграють також адекативні і субстантивні композити (утворені основоскладанням), що відповідає особливостям німецького словотвору. Незважаючи на оказіональність синестетичних композитів і словосполучень, можна зробити висновок про те, що кросмодальні переходи є мовним механізмом компенсації нестачі номінацій запаху. Метою подальших досліджень може бути перевірка того, чи виявлені тенденції обмежуються рекламним дискурсом, чи проявляються і в інших функціональних стилях мови.

Література:

1. Emrich H. M. Welche Farbe hat der Montag? Synästhesie: das Leben mit verknüpften Sinnen / H.M. Emrich, U. Schneider, M. Zeidler. – Stuttgart : Hirzel, 2002. –123 s.
2. Speaking of colors and odors / ed. Martina Plümacher... Amsterdam [u.a.]: Benjamins, 2007. – VI. – 244 s.
3. Ullmann S. The principles of semantics/ Stephen Ullmann. – Glasgow : Jackson, Son and Company, 1957. – 348 p.
4. Williams J. Synaesthetic Adjectives. A possible law of semantic change / John Williams // Language. – 1976. – Vol.52. – № 2. – P. 46- 478.

Довідково-лексикографічні джерела

1. Duden online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duden.de>

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Douglas Parfümerie Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.douglas.de/douglas/D%C3%BCfte/index_01.html

Головацька Н. Г.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ СЕНСОРНИХ ДІЄСЛІВ

У статті досліджуються ключові концепти давньоанглійських сенсорних дієслів та увиразнюються їхні когнітивні категорії. Вивчена специфіка семантичного розширення їх когнітивних і соціальних значень.

Ключові слова: сенсорні дієслова, когнітивні категорії, семантичне розширення.

В статье исследуются ключевые концепты древнеанглийских сенсорных глаголов и выделяются их когнитивные категории. Изучена специфика семантического расширения их когнитивных и социальных значений.

Ключевые слова: сенсорные глаголы, когнитивные категории, семантическое расширение.

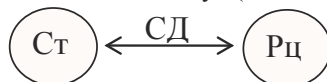
Main concepts of the old English key sensorial verbs are under study in the paper. Their cognitive categories are defined. The peculiarities of the extension of their cognitive and social meaning are researched.

Key words: sensorial verbs, cognitive categories, semantic extension.

Сучасна когнітивна лінгвістика характеризується особливим інтересом до проблем відображення знань у мові [2; 5; 6; 7; 8; 9], серед яких концепт «чуттєвого сприйняття» виділяють як один із універсально основних концептів [11; 12; 13]. Мета цієї статті – дослідити концептосферу чуттєвого сприйняття у системі дієслова давньоанглійської (далі – да.) мови як засіб вербалізації набутих знань від процесу чуттєвосприйнятого у рамках діахронного і когнітивного підходів, виокремити ключові концепти да. сенсорних дієслів та їхні когнітивні категорії, когнітивні та соціальні значення ядерних да.сенсорних дієслів.

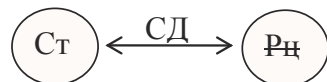
Н. Н. Болдирев стверджує, що «бачення, сприйняття і розуміння реального світу переосмислюються в свідомості суб'єкта та фіксуються в мові у вигляді суб'єктно зорієнтованих понять, уявлень, образів, концептів і моделей... у результаті лексична і граматична семантика мови виявляються осмисленими і вмотивованими, системно пов'язаними і взаємодіючими» [1, с. 22, 23]. Розуміння сутності та природи концепту дало нам можливість змодельовати концептосферу «чуттєвого сприйняття» У нашому випадку давньоанглійське сенсорне дієслово *on-gitan* «*perceive*» є ядром концептосфери процесу «чуттєвого сприйняття», котре можна розділити за п'ятьма головними перцептивними центрами людини, що репрезентуються да. лексемами *seōn*, *hȳran*, *be-fōn*, *byrian*, *stincan*, які у системі дієслова давньоанглійської мови представлені різноманітними компонентами [3, с. 102, 103]. Однак, концепти «чуттєвого сприйняття» зводяться не тільки до понять да. *seōn* «бачити», *hȳran* «чути», *be-fōn* «доторкатися», *byrian* «смакувати», *stincan* «нюхати» та їхніх похідних, вони охоплюють надзвичайно велику сферу різноманітних явищ, яку можна розділити на певні когнітивні категорії, що утворюють так звану «концептуальну карту» слова [5, с. 97]. За допомогою концептуального аналізу ми виділяємо у концепті *sensorial perception* «чуттєве сприйняття» такі когнітивні категорії (далі – КК):

КК стимулу (джерело дії на реципієнта) і реципієнта: відповідно до цієї когнітивної категорії, всім транзитивним сенсорним дієсловом (далі – СД) властиво мати і стимул (далі – Ст), і реципієнта (далі – Рц). Тут діє схема:

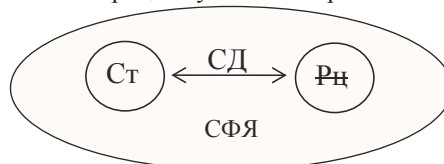
Напр.: Abraham geseah þrī weras Abraham(Ст) saw (СД) three men (Рц) [14 : (Genesis 18,2)].

Для інтранзитивних сенсорних дієслів реципієнт відсутній або абстрактний (невидимий, уявний). Набуває чинності така схема:

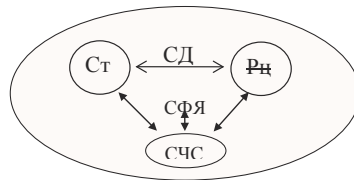
Напр., Blinde men gehælde ðæt hiē lōcodan *healed blind men* (Ст) so that they saw (СД) x (Рц) [14 : (Wulfstan 5, 1)];

КК супутних фізичних явищ (далі – СФЯ): світло, колір, тон, розміри, форма, простір, відстань, смак, запах, дотик, які інформативно доповнюють процес чуттєвого сприйняття і реалізуються за схемою:

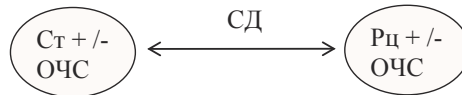
Напр.: Swecca stincap wyrta geblōwene *being bloomed* (СФЯ) plants (Ст) *exhale smells* (СД) [14 : (Gūthlac 1248)].

КК стану чуттєвого сприйняття (далі – СЧС): перспектива, положення спостерігача, стан сприйманого середовища (напр., туман, хмарність, завіса), наявність перешкод (загороджувати, приховувати), сила і стан чуттєвої здатності (короткозорий / далекозорий, сильний / слабкий, глухий / гіперчуткий). Стан чуттєвого сприйняття може передаватися Рц, Ст або СФЯ, інформативно доповнюючи процес чуттєвого сприйняття, і втілюється за схемою:

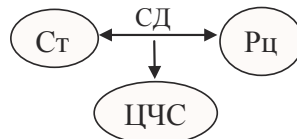
Напр.: *Him stōd stincende steām of ðam mūðe he stood with the stinking breath from his mouth* (СЧС) (Bosworth Dict.); *Swecca swētaſt, swylce on sumeres tīd stincaþ wyrta plants exhale sweetest smells like in summer time* (СЧС) [14 : (Gūthlac 1248)].

КК ознаки чуттєвого сприйняття (далі – ОЧС): якість зображення, звуку, їжі, чуттєве сприйняття красивого, огидного, кислого, смачного, приємного; вираження погляду (впертий, побіжний, здивований), дотику (ніжний, несамовитий, легкий). ОЧС імплікується або в Рц, або Ст, або одночасно в обох і характеризує процес чуттєвого сприйняття так:

Напр.: *Swecca swētaſt stincaþ wyrta plants* (Ст) *exhale* (СД) *sweetest* (ОЧС) *smells* [14 : (Gūthlac 1248)].

КК цілі чуттєвого сприйняття (далі – ЦЧС): ідентифікація, порівняння, верифікація та розрізнення самих фізичних предметів, дій і явищ. Ця когнітивна категорія експлікує процес чуттєвого сприйняття і може бути схематично представлена так:

Напр.: *Ðurh ða nosu wē tōstincaþ, hwæt clæne biþ, hwæt fūl, we smell* (СД) *through the nose what is fresh and what is foul* (ЦЧС) [10 : 1007].

Як ми попередньо проаналізували, всі давньоанглійські СД у своїй семантиці містять компонент фізичного або абстрактного сприйняття. Наявність такої властивості свідчить про їх здатність до певних абстрактних інтерпретацій їх значення в когнітивній площині. Серед праць когнітивної лінгвістики, що вивчає когнітивне значення перцептивних дієслів, заслуговує уваги праця А.Вайберга [15, с. 158], де на матеріалі різних мов досліджена типологія сенсорних дієслів з увиразненням у їхній семантиці когнітивно-пізнавальних і соціальних значень. У якості когнітивного значення ідентифіковані концепти *know, understand, experience, think, suspect*. Концепти *meet, obey, know-a-person* виділено як «соціальні» значення СД [4, с. 112]. За допомогою семантичного та концептуального аналізів ми виокремили когнітивні та соціальні значення у ядерних давньоанглійських сенсорних дієсловах – *seōn, hƿran, be-fōn, byrian, stincan* (див. рис. 1).

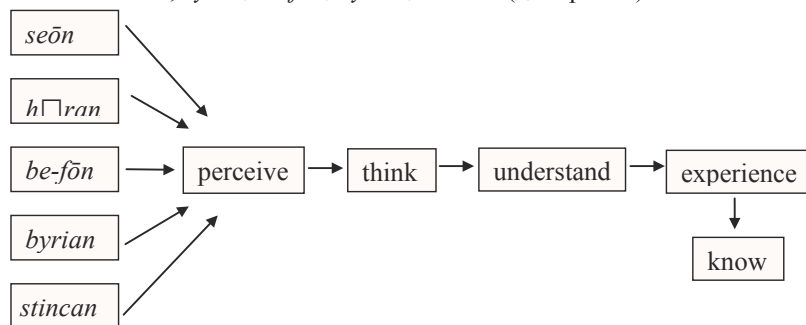

Рис. 1 Когнітивні значення давньоанглійських сенсорних дієслів

Поданий ланцюжок когнітивних значень давньоанглійських СД процесу чуттєвого сприйняття виділений за таким критерієм: весь процес чуттєвого сприйняття, враховуючи фізіологію і психологію людини, проходить кілька загальновідомих етапів: людина бачить (чує, доторкається, куштує або нюхає) і цим починає чуттєво сприймати, від чого імпульси, які надходять у мозок по нервових закінченнях, починають процес ментального перероблення інформації, тобто осмислення, ототожнення побаченого (почутого, доторканого, сприйнятого на смак або нюх). Внаслідок чого людина розуміє суть сприйнятого, набуває певного емпіричного досвіду і, нарешті, знання. Наведений когнітивний ряд є відображенням етапів переосмислення перцептивних процесів і містить п'ять найважливіших когнітивних значень, що співвідносяться зі всіма п'ятьма основними концептами СД візуального, аудитивного, хептичного, дегустативного й ольфакторного сприйняття. Відповідно до рис. 1, у системі дієслова давньоанглійської мови та підсистемі давньоанглійських СД ми виокремлюємо такі когнітивні та соціальні значення (див. табл. 1).

Таблиця 1

Когнітивні і «соціальні» значення сенсорних дієслів давньоанглійської мови

№	Да. СД	Когнітивне значення	Соціальне значення
1	<i>seōn</i>	<i>on-gitan, þencan, under-standan, cunnian, cnāwan</i>	<i>mētan, mittan, neōsian, hittan, ge-bīdan, grētan</i>
2	<i>hȳran</i>	<i>on-gitan, under-standan, cunnian, cnāwan</i>	<i>mētan, mittan, hittan, grētan, eāþ-mōdian, ēd-mōdian, -mōdigan, ge-þafian</i>
3	<i>be-fōn</i>	<i>on-gitan, felgan, under-standan, cunnian, cnāwan</i>	<i>sum-mon-cnawan, fōn, on-fōn, niman, gifan, for-gifan</i>
4	<i>byrian</i>	<i>on-gitan, felgan, under-standan, cunnian, cnāwan</i>	<i>brūcan</i> (enjoy food-with someone), <i>mēsan, ge-reordian, ge-reordan</i> (to feast, have a party)
5	<i>stincan</i>	<i>on-gitan, felgan, under-standan, on-fīndan, cnāwan</i>	<i>sum tācen gifan</i> (give indications of); <i>mānan</i> (to intend to convey a certain sense)

Порівняльний аналіз показує, що да. СД *seōn*, *hȳran* проявляють однакові когнітивні значення «сприймати – думати – розуміти – мати досвід – знати». У да. СД *be-fōn*, *byrian*, *stincan* когнітивне значення *þencan* «думати» замінюється іншим – *felgan* «випробовувати, переносити». Да. *stincan* у семантичному розширенні набуває також когнітивного значення *on-fīndan* «дізнатися, виявити, винюхавши». Соціальний компонент (який ми розуміємо як такий, що семантично співвідноситься з цілим соціумом або окремим індивідом і має безпосереднє відношення до них) у значеннях давньоанглійських СД набагато ширший від того, що відображений у схемі А.Вайберга, де, на його думку, СД *smell*, *taste* не здатні проявляти соціальний компонент. У нашому випадку і да. сенсорні дієслова *seōn*, *hȳran*, *be-fōn* і також *byrian*, *stincan* мають компоненти «соціального» значення: для *seōn* це – «зустрітися з кимось, відвідати когось, натрапити на когось, вітати когось»; для СД *hȳran* – «зустрітися з кимось, зіткнутися з кимось, привітатися з кимось, слухатися, підкорятися комусь»; для СД *be-fōn* – «знати людину, давати, дарувати комусь, приймати від когось»; для да. СД *byrian* – «насолоджуватися їжею в компанії з кимось, банкетувати, святкувати разом з кимось»; для да. *stincan* властиві «соціальні» значення «припускати, давати вказівки».

Отже, проведений концептуально-порівняльний аналіз показав, що да. дієслова чуттєвого сприйняття на відстані мають спільні для них когнітивні значення та відмінні від когнітивних значень СД близького сприйняття, їхні концепти увиразнюються і вербалізуються за п'ятьма когнітивними категоріями, і специфікуються семантичним розширенням їх когнітивних і соціальних значень.

Література:

- Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии / Болдырев Н. Н. – 3-е изд. – Тамбов : ТГУ, 2000. – 123 с.
- Воркачев С. Г. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – М., 2003. – Вып. 24. – С. 5-12.
- Головацька Н. Г. Концептосфера «зорового сприйняття» сенсорних дієслів у давньоанглійській мові / Н. Г. Головацька // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – №75 (1). – С. 100-105. – (Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч.).
- Головацька Н. Г. Концептосфера сенсорних дієслів англійської мови / Н. Г. Головацька // Ученые записки Таврического нац. у-та. – Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2006. – Том 19 (58), № 4. – С. 110-114. (Серия «Филология»).
- Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е. С. – М. : Языки славян. культуры, 2004. – 555 с.
- Мартинюк А. П. Когнітивно-дискурсивний напрям дослідження концептів у сучасній лінгвістиці / А. П. Мартинюк // Проблеми романо-германської філології : Збірник наукових праць. – Ужгород : ЛІРА, 2006. – С. 93-107.
- Полужин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості / М. М. Полужин // Проблеми германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Ліра, 2005. – С. 5-20.
- Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Рахилина Е. В. – М. : Русские словари, 2008. – 416 с.
- Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : науч. изд. – Воронеж, 2001. – С. 58-65.
- Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary / J. Bosworth ; ed. and enlarged by T. Northcote, M.A. Toller. – Oxford : At the Clarendon Press, MDCCCLXXXII. – London : Henry Frowde OUP Warehouse, 1883. – 1302 p.
- Johnson M. The Body in the Mind: the Bodily Basis of Reason and Imagination / Johnson M. – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 233 pp.
- Langacker Ronald W. Concept, Image And Symbol: the Cognitive Basis of Grammar / Langacker Ronald W. – 2nd ed. with a new preface. – B.; N.Y. : Mouton De Gruyter, 2002. – 395 pp. – (Series «Cognitive Linguistic Research»).
- Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar : in 2 vol. / Langacker R. – Stanford : Stanford University Press, 1999. – Vol. 2 : Descriptive Application. – 628 pp.
- Old English literature: [El. resource] / [ed. Martin Irvine, Deborah Everhart]. – Labyrinth Library. – Georgetown University : 1995-2007. – Access mode <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe.html>
- Viberg A. The Verbs of Perception: a Typological Study / A. Viberg ; eds. Butterworth et al. // Explanations for Language Universals. – Berlin : Mouton de Gruyter Publishers, 1984. – Pp. 123-162.

Голтвяниця Н. Ю.,

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПОСТУЛАТІВ Г. П. ГРАЙСА У ФРАНЦУЗЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ФОРУМАХ

У статті французький інтернет-форум розглядається як дискурсивна спільнота. Комунікативну поведінку учасників інтернет-форумів представлено крізь призму реалізації в них постулатів мовленнєвої взаємодії Г. П. Грайса. Окреслено основні випадки їх дотримання та порушення.

Ключові слова: інтернет-форум, комунікативна поведінка, постулати Г. П. Грайса, ефективність спілкування.

В статье французский Интернет-форум рассматривается в качестве дискурсивного сообщества. Рассмотрено коммуникативное поведение участников французских Интернет-форумов через призму реализации в них постулатов речевого взаимодействия Г. П. Грайса. Указаны основные случаи их соблюдения и нарушения.

Ключевые слова: Интернет-форум, коммуникативное поведение, постулаты Г. П. Грайса, эффективность общения.

The article touches upon the Internet-forum as a discourse community. The communicative behavior of Internet-forum participants is considered through the Gricean Maxims. The main situations where a speaker respect or violate the Grice's Maxims are defined.

Key words: Internet-forum, communicative behavior, Gricean Maxims, effective communication.

Віртуальне інтернет-опосередковане спілкування посіло чільне місце серед різних форм комунікації. Воно також регулюється певними правилами, попри те, що притаманна йому анонімність нерідко сприяє вивільненню емоцій співрозмовників, що іноді призводить до порушень комунікативної норми. Виявлення цих правил сприятиме кращому розумінню ефективності інтернет-спілкування.

Об'єктом нашої наукової розвідки є французькі інтернет-форуми, а **предметом** – правила, якими регулюється комунікативна поведінка учасників цих форумів.

Метою є з'ясувати правила спілкування, притаманні французьким інтернет-форумам.

Особистість пов'язана з соціальними системами через ролі, які вона виконує в них. Вона може виконувати ці ролі, а може припинити це робити, однак система, в якій існують ці ролі, продовжує функціонувати [8, с. 58]. Роль співвідноситься з більш динамічним аспектом статусу або позиції в соціальній системі. І якщо соціальна роль – це нормативно ухвалений суспільством зразок поведінки, очікуваний від кожного, хто обіймає задану позицію, то соціальна позиція, або статус, – формально встановлене або мовчки визнане місце індивіда в ієрархії соціальної групи. Статус характеризує місце людини по вертикалі (високе / низьке), а роль вказує, що особистість робить. Подібно будь-якій іншій поведінці, міжособистісна мовленнєва поведінка підпорядковується законам статусно-рольової взаємодії [3, с. 122].

Починаючи з робіт Т. ван Дейка [5, с. 24], дослідники вказують на те, що в процесі соціалізації особистість засвоює певні сценарії поведінки, у тому числі й комунікативної, у типових комунікативних контекстах. Тобто мовець під час спілкування повинен активізувати таку інформацію про комунікативну ситуацію як специфічний тип ситуації, фрейм контексту, релевантний у поточний момент, властивості та відносини між соціальними позиціями, функціями та конкретними учасниками, а також правила, закони, норми, які визначають можливі дії цих людей. Іншими словами, кожна особистість виступає носієм набутих фреймів комунікативної поведінки у типізованих ситуаціях.

Суттєвим є те, що паттерни комунікативної поведінки є елементом соціальної структури спільноти. Це пояснюється, в першу чергу, проявом неперервності відновлення соціальної структури в комунікативних взаємодіях акторів. По-друге, усі інтеракції характеризуються тим, що вони є одночасно унікальними та загальними, особливими та порівнюваними. Відповідно, їх можна аналізувати, виокремлюючи типове для тих чи інших соціальних відносин [2, с. 188].

Входження особистості до нової дискурсивної спільноти в Мережі передбачає процес соціалізації, коли мовець, окрім задоволення власних комунікативних потреб, знайомиться з соціальною стратифікацією спільноти та особливостями інтеракцій між її членами. Особливу увагу в процесі соціалізації в межах віртуальної спільноти, на думку С.В.Бондаренка привертають: «1) форми ритуальної взаємодії: представлення, звертання, вітання, прощання тощо; 2) використання акторами специфічних ніків; 3) особлива символічна система (національна мова, жаргон, сленг) і темп інтеракцій, зрозумілі лише в цій соціальній групі» [2, с. 106-107].

Особистість реалізує свої ролі в межах соціальної групи. Тому при дослідженні діалогічного мовлення особливий інтерес викликають саме малі соціальні групи, з двох та більше осіб, що взаємодіють та впливають один на одного протягом певного проміжку часу [6, с.518]. При цьому група відзначається такими ознаками: її члени є носіями колективної ідентичності, мають спільні норми та колективну мету, здебільшого мають подібну поведінку та залежать один від одного, а також сприймають один одного як особистостей, де остання риса вважається найбільш релевантним та динамічним критерієм, оскільки навіть за умови дотримання попередніх критеріїв, окрім останнього, така спільнота індивідів не буде вважатися малою соціальною групою [6, с. 518; 7, с. 10-11]. Також кожна соціальна група має свій характерний дискурс [1, с. 80].

Фактично у форумі також дотримуються цих вимог, оскільки співрозмовники мають уявлення про предмет обговорення (технічно є можливим перечитати попередні сторінки діалогу-обговорення), спільну мету та інтерес, поведінка на форумі є регламентованою, наприклад:

*Règles d'utilisation du forum**Bonjour,**pour qu'il soit agréable de lire et de participer au forum, nous vous prions de bien vouloir suivre quelques règles importantes que voici:**– Tout d'abord, se rappeler qu'on est sur un forum convivial, ne pas critiquer sans cesse les avis des autres. Ne pas faire dégénérer les conversations en dispute, garder le sens de l'humour.**– Si vous craignez que votre post soit tendancieux, n'hésitez pas à y ajouter des émoticônes afin de préciser votre état d'esprit.**– Un autre point important: ne surtout pas écrire en «mode SMS», cela donne des messages horribles à voir et très pénibles à déchiffrer. Rassurez-vous, on ne facture pas les messages aux caractères.**– Merci aussi de vérifier dans les derniers sujets que votre message n'a pas déjà été posté. On ne vous demande pas de faire des fouilles archéologiques, mais ne pas prendre la peine de vérifier dans les 2-3 premières pages que votre message n'est pas redondant.**– Poster les messages dans le forum adéquat: cela ne demande pas beaucoup d'effort tout en laissant le forum ordonné**– Eviter de poster des messages totalement inutiles, vides. Un smiley c'est sympa mais ça ne fait pas un message complet.**– Identifiez-vous par un pseudo perso (autre que celui attribué par défaut), c'est plus sympa et si vous rajouté une petite image vous illustrant c'est encore mieux....**Merci.*[\[www.planparty.com\]](http://www.planparty.com)

Вищевказані правила є типовими для більшості форумів, однак можуть бути трохи розширеними на інших сайтах. Вони в цілому співвідносяться з відомими постулатами (максимами) мовленнєвої поведінки, сформульованими Г.П.Грайсом: кількості, якості, відношення, манери мовлення [4, с. 222-223].

Так, першому принципу діалогової взаємодії – «1) Твоє висловлювання повинно мати інформації не менше, ніж потрібно; 2) Твоє висловлювання не повинно мати більше інформації, ніж потрібно» [там само, с. 222] – відповідають четвертий та шостий пункти. Надмірна кількість інформації, що немає цінності для адресата – флуд, зазвичай забороняється на форумах: *Ne postez pas plusieurs fois le meme message. Le flood est totalement interdit sur le forum, et ce pour la tranquillité et le respect du temps d'accès de tous.*

[\[http://forum.telecharger.01net.com\]](http://forum.telecharger.01net.com)

Щодо другого принципу, який вимагає правдивості та обізнаності, на деяких форумах зазначається лише, що за зміст повідомлень повну відповідальність несуть лише учасники спілкування: *Financeimmo.com n'est aucunement responsable du contenu des forums et donc de ses messages.*

Nous ne garantissons ni l'exactitude, ni la véracité, ni la valeur officielle d'aucun message. Les messages sont la propriété de leurs auteurs. Ils expriment une opinion de leurs auteurs et pas nécessairement celle du site www.financeimmo.com.

[\[www.financeimmo.com\]](http://www.financeimmo.com)

Третій постулат відношення, що наголошує на релевантності повідомлень темі розмови, співвідноситься з п'ятим пунктом.

Нарешті, четвертий постулат манери мовлення, що вимагає від мовця чіткості та прозорості мовлення відповідає другому та третьому пунктам правил.

Отже, задля забезпечення ефективності спілкування на форумі, його авторами подається перелік правил поведінки, що глобально співвідносяться з постулатами Г. П. Грайса. Однак, навряд відвідувачі щоразу знайомляться з вищеподаним переліком, швидше недотримання вимог спонукає до експлікування правил, та повідомляється модератором у приватному повідомленні: *Les actes de modération des animateurs – modérateurs (déplacement, suppression de tout ou partie de message...) seront, dans la mesure du possible, expliqués par courriel.*

[\[www.richardcazenave.com\]](http://www.richardcazenave.com)

Або ж за наявності більш серйозних зауважень учаснику форуму дається бан, що лишає його можливості безпосередньо продовжувати спілкування під своїм ніком.

У повсякденному ж реальному спілкуванні правила комунікативної взаємодії засвоюються особистістю в процесі соціалізації та іноді формально оголошуються при входженні особистості до іншої соціальної групи. Наприклад: Едді посварився зі своїм керівником, у якого тільки-но нещодавно почав працювати. Після сварки один з колег пояснює, що ніхто в його оточенні не має права розмовляти з шефом подібним чином:

-Mais t'es malade ! Personne parle au vieux comme ça. [La vérité si je mens]

Частково функцію регулювання спілкування та дотримання комунікативної норми у форумах виконують модератори, які видаляють повідомлення, що не відповідають обговорюваній темі або грубо ображають інших співрозмовників. Але найчастіше на порушення комунікативної норми та принципів кооперації вказують самі відвідувачі форуму. Наприклад, жінка на форумі *ForumFr* попросила поради щодо своїх котів, які не знаходять спільної мови. Однією з порад було зробити з котів лазань (*te fais pas chier, fais-en des lasagnes et vends les à Findus pour qu'ils mettent que c'est des lasagnes au lapin* 🐰), а іншою негативною реакцією – звинувачення в тому, що ця жінка взагалі не розуміється на котях (*Et tu te pose encore la question? 🐱*) *C'est quoi ces gens qui ont deux chats chacun et qui en fait n'y connaissent rien...*

Реакцією авторки теми була негативна характеристика співрозмовників-«порушників»:

Je pourrais juste comprendre pourquoi il y a systématiquement des personnes qui se sentent obligées d'être désagréable sur les forum ???

та позитивна щодо інших відвідувачів:

Je remercie les personnes polies et courtoises qui m'ont répondu ne serais-ce que normalement 😊

Проведена нами наукова розвідка дозволяє зробити **висновок**, що правила поведінки у форумі глобально співвідносяться з відомими постулатами (максимами) мовленнєвої поведінки, сформульованими Г. П. Грайсом: кількості, якості, відношення, манери мовлення. Зважаючи на той факт, що правила комунікативної поведінки на більшості форумів подаються експліцитно, а за їх дотриманням зазвичай слідкують модератори, інтерес для подальшого дослідження представляють випадки порушення цих вимог. Ці порушення можуть бути спонтанними як результат емоційної реакції на спілкування, так і стратегічними (прихована реклама, спам, тролінг, ельфінг, тощо). Перспективним також вбачається вивчення психологічних чинників, що супроводжують порушення постулатів Г.П.Грайса, але й вербальних маркерів, розробка методики розпізнавання випадків навмисного порушення ефективності комунікативної поведінки.

Література:

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации: Лингвистика. Теория коммуникации. Английский язык / Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченко / А. И. Чередниченко (отв.ред.). – 2-е изд., перераб. и доп. – К., 2003. – 304 с.
2. Бондаренко С. В. Социальная структура виртуальных сетевых сообществ : дис.... доктора социологических наук : 22.00.04 / Бондаренко Сергей Васильевич. – Ростов-на-Дону, 2004. – 396 с.
3. Горелов И. Н. Основы психолингвистики / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 1998. – 256 с.
4. Грайс Г. П. Логика и речевое общение // Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике : [Переводы]. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика / Сост. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой и Е. В. Падучевой. Общ. ред. Е. В. Падучевой. – М. : Прогресс, 1985. – С. 217-237.
5. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация : сборник работ : перевод с англ. / Т. А. ван Дейк ; Составление В. В. Петрова; Пер. с англ. яз. под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Franzoi Stephen L. Social psychology / Stephen L. Franzoi. – Madison: Brown & Benchmark, 1996. – 631pp.
7. Galanes Gloria J. Communicating in groups: applications and skills / Gloria J. Galanes, Katherine Adams, John K. Brillhart. – Boston: The Mc Graw-Hill companies, 2000. – 296 p.
8. Longres John F. Humain behavior in the social environment / John F. Longres. – [Second edition]. – F. E. Peacock Publishers, Inc., 1995. – Itaska, Illinois. – 566 p.

Дяків Х. Ю.,
Національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ КАНАЛІВ КОМУНІКАЦІЇ ВИДІВ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

У статті проаналізовано особливості каналів комунікації видів мовленнєвого жанру «застереження» на основі емпіричного матеріалу й опитування носіїв української та німецької мов.

Ключові слова: канали комунікації, мовленнєвий жанр, застереження.

В статье проанализированы особенности каналов коммуникации видов речевого жанра «предостережение» на основании эмпирического материала и опроса носителей украинского и немецкого языков.

Ключевые слова: каналы коммуникации, речевой жанр, предостережение.

The features of communication channels of types of exhortation as speech genre are analyzed in the article based on the empiric material and polling of speaker of Ukrainian and German.

Key words: communication channels, speech genre, exhortation.

Сучасна комунікативно і прагматично спрямована лінгвістика аналізує когнітивно-дискурсивні феномени, серед яких вивчення каналів комунікації мовленнєвого жанру (далі – МЖ) «застереження» в українській і німецькій мовах постає як актуальна і недосліджена проблема лінгвістичної генології. Виявлення особливостей каналів комунікації видів МЖ «застереження» в українській і німецькій мовах – мета статті, яка передбачає вирішення таких завдань: визначити теоретичні засади вивчення каналів комунікації МЖ «застереження»; встановити особливості каналів комунікації видів застереження на основі емпіричного матеріалу й опитування; зіставити особливості каналів комунікації видів застереження в українській і німецькій мовах. Фактичний матеріал роботи становлять 2468 фрагментів (1232 – укр., 1236 – нім.) текстів художньої літератури ХХ – поч. ХХІ ст. та оголошень загальним обсягом понад 3,1 млн. слововживань.

Одними з найважливіших параметрів типології МЖ визнаються їх регістрові особливості, які можна представити у межах трьох аспектів: специфіки каналів комунікації, простору комунікації та змісту соціальних ролей комунікантів (М. А. К. Halliday). До особливостей каналів комунікації належать характеристики, які пов'язані із специфікою усного, писемного або ж друкованого мовлення (а в останні десятиліття й Інтернету), моно-, ді- чи полілогічного способу комунікації тощо. Адже канал комунікації – це «місток», який поєднує адресанта і адресата; засоби, за допомогою яких надсилається повідомлення [2, с. 106].

Провідний канал – звуковий, який реалізується в прямій, безпосередній розмові «обличчям до обличчя». Завдяки цьому спілкування має природний, невимушений характер, проте нечіткість передачі інформації може стати причиною комунікативних девіацій. Важливим є також зоровий канал, що забезпечує часопросторову стабільність висловлень і точність їх передачі. Саме ці канали комунікації є провідними у міжособистісній інтеракції. Їх супроводжують інші засоби зорового (жести, міміка, вираз обличчя, рухи тіла тощо) і тактильного (плескання, доторки) каналів.

До специфіки каналів комунікації зараховують сферу вживання та форму вираження МЖ. Для визначення останньої було поставлено респондентам обох лінгвокультур (далі – ЛК) наступне запитання: «Ваші застереження формулюються переважно ...». Респонденти обох ЛК висловлюють свої застереження здебільшого таким чином: у короткій формі (33,9% – укр., 51,9% – нім.), поширено (29% – укр., 22,2% – нім.), не знаю (22,2% – укр., 35,5% – нім.), залежно від ситуації вживання (3,7% – укр., 1,6% – нім.). Так, застереження-зауваження, застереження-попередження та застереження-роздавання вживають переважно у короткій формі:

(1) – Люди, біда... – нарешті вичавив із себе Сева [6, с. 45].

(2) – Тс, тихенько! – попереджує мати. – Нишком! – бо, глядїть, собаки недалеко [1, с. 678].

(3) Hör auf. Nicht hier [14, s. 189].

(4) Pass auf dich auf! [11, s. 25].

У поширеній формі вживаються застереження-переконування та застереження-повчання, що зумовлено використанням об'ємних аргументів, прикладів тощо:

(5) «Ти зараз до неї зібрався? Навіщо, Андрію? Чого тобі до неї пхатися? До того ж вона на роботі, ти хочеш там влаштувати показовий виступ?» «Чого б це вона на роботі?» «Того б це, що сьогодні – четверте». «І? Та хоч сьоме». «Не сьоме, а саме – четверте. А це означає, що в неї клієнтам призначено на першу половину дня. В неї прийом. Якщо про мене та про неї не хочеш думати, подумай про тих, хто наважився сьогодні лікувати зуби. Як ти вважаєш, ці люди заслуговують на невірноваженого дантиста?» «Гуманіст хрінів» [3, с. 213].

(6) Ich wollte mit dir reden, Kollegin, weil – Versteh mich richtig: Die Moral gehört zum Leben wie Sieht sich nach einem Beispiel um. ja, wie der Schuh zum Bein. Nagle zieht die Schuhe aus. Nicht daß ich dir Vorschriften machen will. Du lebst dein Leben und mich gehts nichts an Privat, nicht, weil du mir gefällst als Frau Das auch, aber die Frage steht nicht, sondern Und das ist nicht privat, das geht mich an Weil du ein Kader bist, ein tüchtiger Mensch: So wie du lebst, kannst du nicht weiterleben [16, s. 86].

На основі опитування серед осіб, які найчастіше вживають застереження, у колі носіїв української ЛК виділяємо наступних: сім'я (26,4% – укр., 27,1% – нім.), друзі (26,9% – укр., 17,8% – нім.), знайомі (12,4% – укр., 9,7% – нім.), особи у спілкуванні з громадськістю (12,0% – укр., 10,3% – нім.), керівництво у розмові з підле-

глими (10,4% – укр., 25,9% – нім.), співпрацівники (8,4% – укр., 3,8% – нім.), особи у розмовах з незнайомими людьми (2,0% – укр., 3,2% – нім.), власні варіанти відповіді (0,5% – укр., 2,2% – нім.). Власні варіанти носіїв німецької ЛК були такими: вчителі у спілкуванні з учнями (1,6%) та у ЗМІ (0,6%). Деякі українські респонденти вважають, що застерігати можуть усі мовці (0,5%).

У наступному питанні було запропоновано різноманітні сфери вживання застереження: у побутовій сфері, вдома (25,8% – укр., 27,1% – нім.), на прийомах у лікаря (12,9% – укр., 2,7% – нім.), на проповідях священника (13,2% – укр., 1,8% – нім.), у громадських місцях (4,70% – укр., 2,1% – нім.), у транспорті (3,1% – укр., 4,9% – нім.), в освітній (6,4% – укр., 12,9% – нім.), у виховній (12,2% – укр., 16,9% – нім.), у юридичній (0,7% – укр., 9,8% – нім.), у політичній сферах (2,7% – укр., 5,3% – нім.), у пресі (7,0% – укр., 5,3% – нім.), у рекламній сфері (7,8% – укр., 2,7% – нім.), у мовленні спортивних коментаторів (0,3% – укр., 1,8% – нім.) та у телешоу (1,4% – укр., 3,1% – нім.).

Диктумний зміст як складник реєстру означає структуру МЖ як комунікативної події, яка має певну композиційну будову: початок – продовження – закінчення. Він відображає такі характеристики МЖ: (не) співвіднесеність події, яка зумовила появу жанру, з особистою сферою адресата; часова перспектива події; її оцінка; кількість мікроподій. Важливу роль відіграє характер учасників даної події. Та одним з основних критеріїв розрізнення МЖ є власне оцінка диктумної події, яка допомагає диференціювати такі імперативні МЖ, як прохання і попередження, дозвіл та заборону тощо [10, с. 88–98].

У повному варіанті втілення МЖ «застереження» можна структурувати таким чином: 1. Звертання. 2. Негативна критика щодо адресата або констатація його помилкової поведінки, осуд. 3. Вимога змінити його неналежну поведінку на адекватну. 4. Рекомендації, як адресат може змінити свою поведінку, інформування адресата. 5. Аргументація зміни поведінки: необхідність зміни ситуації.

Проте наявність усіх складників застереження і дотримання їх послідовності не є облігатними, особливо в усній комунікації. Внаслідок цього застереження стає лаконічнішим, як-от:

(7) – *Перевдягніться (3). В офіс у шортах не можна (2)* [5, с. 200].

(8) *Möbius eindringlich Fräulein Doktor Mathilde von Zahnd (1): Sie sind krank. (2) Salomo ist nicht wirklich. Er ist mir nie erschienen. (5)... Nehmen Sie Vernunft an. (3) Sehen Sie ein, daß Sie verrückt sind (2)* [16, s. 83].

Обов'язковим компонентом у структурі застереження є третій – вимога змінити поведінку адресата на краще, тому, наприклад, у зауваженні М. Федосюк наголошує домінування директивного компонента [9, с. 116]:

(9) *Не чіпай батька! Він принаймні сцен не влаштовує!..* [7, с. 105].

(10) *«Laß das», sagte mein Vater scharf, «sei froh, daß du einen so einflußreichen und fachmännischen Gönner im Hintergrund hast»* [12, s. 167].

У випадках імпліцитних способів реалізації застереження частіше присутній другий компонент – негативна критика або констатація негативних наслідків:

(11) *Курці помирають рано* [напис на пачці цигарок].

(12) *«Auf Ihrem Hof sind Ratten!» sagte er, als er gleich darauf in der Tür stand. «Ich hab eben eine angefahren»* [15, s. 105].

Наявність певного компонента МЖ зумовлює встановлення видів застереження. Для **застереження-зауваження** характерний оцінний компонент, проте схилиємося до традиційного розгляду застереження як директива:

(13) – *Яка мелодрама? Що ти таке кажеш? Ти при розумі? Чи від радощів, що схопила закордонні штани, тобі розум відібрало? Те, що було з дідусем, і як його усе життя любила бабуся – це, як на тебе, мелодрама?!* [8, с. 122].

(14) *Ich war unheimlich erleichtert, daß ich endlich aufhören durfte zu prügeln, Der Ordner sagte zu mir, daß sich für ein Mädchen nicht gehört, so wild zu raufen. Und dass ich mich was schämen soll! Und jetzt heimgehen muß. Zur Strafe* [17, S. 284].

Висловлюючи **застереження-попередження**, мовець надає адресату нову інформацію або інформацію, яка адресатові з певних причин не відома:

(15) – *Але ж у цих країнах добре працює поліція! Вас можуть уніяти!* [8, с. 76].

(16) *Rachen lässt Ihre Haut altern* [напис на пачці цигарок].

Визначальна складова диктумного змісту застереження-поради – модальний компонент – рекомендації, як адресат може змінити свою поведінку:

(17) – *А може, і правда, не варто нам туди лізти* [3, с. 75].

(18) *«Stehen Sie nicht, rennen Sie lieber», brüllte der Behördenmann. Er neigte zum Waldrand hin. «Ist der dort der Hund?»* [17, s. 43].

Аргументація зміни поведінки типова для **застереження-переконування**:

(19) *Дурієш, дівко. Це мама так заявила. Тобі вже за тридцять, де ще такого знайдеш. Правильний, позитивний, не п'є, гроші заробляє...* [7, с. 7].

(20) *«Hören Sie», entrüstete sich Madame Bieler. «Ihr Bruder scheint eine Räuberbande zu unterhalten. Und dem geben Sie noch Geld? Fast alles, was Sie verdienen?»* [13, s. 14].

Характерний компонент у висловленні **застереження-настанови** – вимога зміни поведінки як вказівка, «інструкція до виконання» – як (не) робити:

(21) – *Не можна одразу пити, – пояснив він. – Треба спершу добряче одхекатись. Усі закивали головами: – Ти ба, він ще й мудрий. Де ти такому навчився? – гомоніли дядьки. – На буряках, поливавши. Як потаскаєш води туди та нап'єшся її одразу, то од цього сила вменшується, – поділився він досвідом* [4, с. 57].

(22) *Athene: Nichts mehr vom schrecklichen Krieg! Männer von Ithaka, steht still! Bleibt, wo ihr seid, und spart euer Blut!* [18, s. 211].

Лаконічна вимога щодо певного типу поведінки або констатація певної поведінки вказує на **застереження-розпорядження**:

(23) *За огороження не заходити! Каміння вниз не кидати! Падає на туристичну стежку* [оголошення].

(24) *Bitte keine Reklame einwerfen* [оголошення].

Отже, сфера вживання видів застереження в обох ЛК є подібною – це сім'я та дружнє спілкування або ж виховна сфера, тобто неофіційна комунікація. У німецькій ЛК застереження також використовуються у розмовах керівництва з підлеглими та в освітній сфері, а в українській ЛК – на проповідях священика та на прийомі у лікаря. Застереження вживають як в усній, так і в писемній формі. Структурно застереження в українській та німецькій мовах складається з однакових компонентів, проте особливістю німецького застереження є його лаконічне, стисле формулювання. «Розгортання» подій у МЖ «застереження» здійснюється більш спрощено в неофіційній комунікації в обох ЛК.

У перспективі дослідження: виявлення спектру реєстрових характеристик МЖ «застереження» в українській і німецькій мовах.

Література:

1. Барка В. Жовтий князь // Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3 кн. / упоряд. : В. Яременко, С. Федоренко. – К. : Рось, 1994. – Кн. 2. – С. 667-680.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Денисенко Л. Помилкові переймання або життя за розкладом вбивць : роман / Лариса Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2007. – 240 с.
4. Жолдак Б. Богдан Жолдак про Карпа Соленика, Йосипа Тимченка, Івана Піддубного, Юрія Кондратюка, Миколу Лукаша / Богдан Жолдак. – К. : Грані-Т, 2009. – 128 с.
5. Кокотюха А. Чужі скелети : роман / Андрій Кокотюха. – К. : КМ Publishing, 2010. – 304 с.
6. Кокотюха А. Язиката Хвеська : роман / Андрій Кокотюха. – К. : КМ Publishing, 2009. – 320 с.
7. Кононенко Є. Без мужика : Prosus postalgos / Євгенія Кононенко. – Львів : Кальварія, 2006. – 208 с.
8. Кононенко Є. Повії теж виходять заміж : новели / Євгенія Кононенко. – Львів : Кальварія, 2006. – 192 с.
9. Федосюк М. Ю. Комплексные жанры разговорной речи : «утешение», «убеждение» и «уговоры» / М. Ю. Федосюк // Русская разговорная речь как явление русской культуры / под ред. Т. В. Матвеевой. – Екатеринбург : Арго, 1996. – С. 73-94.
10. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи : сб. науч. ст. / отв. ред. В. Е. Гольдин. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1997. – С. 88-98.
11. Arjouni J. Kismet : ein Kayankaya-Roman / Jakob Arjouni. – Zürich : Diogenes, 2002. – 265 s.
12. Böll H. Ansichten eines Clowns / H. Böll. – Köln : Kiepenheuer & Witsch, 2006. – 520 s.
13. Dürrenmatt F. Grieche sucht Griechin : eine Prosa Komödie / Friedrich Dürrenmatt. – Zürich : ein Ullstein Buch, 1971. – 150 s.
14. Krausser H. Eros : Roman / Helmut Krausser. – Köln : Dumont, 2006. – 318 s.
15. Der Mörder kennt die Satzung nicht : Vereins-Krimis / [Hgg. von Leo P. Ard]. – Dortmund : GRAFIT, 1996. – 190 s.
16. Müller H. Theater-Arbeit / Heiner Müller. – Berlin : Rotbuch Verlag, 1989. – 127 s.
17. Nöstlinger C. Das große Nöstlinger-Lesebuch : Geschichte für Kinder mit vielen Bildern / Christine Nöstlinger. – Weinheim : Beltz & Gelberg, 1998. – 291 s.
18. Strauß B. Ithaka / B. Strauß // Spectaculum 64. Vier moderne Theaterstücke : Werner Fritsch, Peter Handke, Botho Strauß, Urs Widmer. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1997. – S. 145-212.

Загребельная Н. В.,

Одесская национальная морская академия, г. Одесса

ПЕРЕДВИЖЕНИЕ ПО ВОДЕ КАК КОГНИТИВНЫЙ ПРИЗНАК АНГЛОЯЗЫЧНОГО ЛСП «ВОДНОЕ ТРАНСПОРТНОЕ СРЕДСТВО»

Стаття присвячена лінгвокогнітивному аналізу лексико-семантичного поля «водний транспортний засіб». У центрі уваги знаходяться основні характеристики когнітивної ознаки ПЕРЕСУВАННЯ. Детально аналізуються константи когнітивної моделі АРТЕФАКТНИЙ КОНТЕЙНЕР для цілеспрямованого ПЕРЕСУВАННЯ по ВОДІ.

Ключові слова: лінгвокогнітивний, лексико-семантичне поле, когнітивна ознака, конститuent, когнітивна модель.

Статья посвящена лингвокогнитивному анализу лексико-семантического поля «водное транспортное средство». В центре внимания находятся основные характеристики когнитивного признака ПЕРЕДВИЖЕНИЕ. Детально анализируются конститuentы когнитивной модели АРТЕФАКТНИЙ КОНТЕЙНЕР для целенаправленного ПЕРЕДВИЖЕНИЯ по ВОДЕ.

Ключевые слова: лингвокогнитивный, лексико-семантическое поле, когнитивный признак, конститuent, когнитивная модель.

The article deals with linguo-cognitive analysis of lexico-semantic field «water transport vessel». Main characteristics of a cognitive feature MOVEMENT are highlighted here. Constituents of cognitive model ARTFACT CONTAINER for purposeful MOVEMENT on WATER are analyzed in detail.

Key words: liguo-cognitive, lexico-semantic field, cognitive feature, constituent, cognitive model.

В истории материальной культуры такие артефакты, как челнок, лодка, корабль так же, как и повозка, сани появились потому, что человеку нужно было перемещаться в пространстве самому и перемещать те или иные субстанции, предметы, скот, других людей. Среда, в которой передвигались эти артефакты, определила их конструктивную типологию: повозке нужно было колесо, саням – полозья, лодке – контейнер, способный держаться на воде и двигаться в нужном направлении. Исходя из этих общих посылок, приходим к выводу о правильности предложенной нами когнитивной модели, реализуемой в конститuentах ЛСП «водное транспортное средство».

Когнитивная модель, «объективированная, овнешненная в языке» [3, с. 7] всеми конститuentами ЛСП «водное транспортное средство», формулируется нами следующим образом: АРТЕФАКТНИЙ КОНТЕЙНЕР для целенаправленного ПЕРЕДВИЖЕНИЯ по ВОДЕ. Когнитивные признаки АРТЕФАКТ, КОНТЕЙНЕР, ПЕРЕДВИЖЕНИЕ, ВОДА имеют различную степень детализации, конкретизации в анализируемых единицах, что в первую очередь определяется запасом фоновых (профессиональных) знаний носителей языка как субъектов номинативной деятельности.

Целесообразность выделения когнитивной модели представляется нам бесспорной. Аргументом может служить, к примеру, тезис Дж. Лакоффа: «В нашем стремлении понять мир мы используем когнитивные модели. В частности, мы используем их при теоретическом осмыслении мира, при создании научных теорий» [2, с. 163]. В. Эванс также предлагает свое видение когнитивной модели: «в моем значении когнитивная модель – это связанная, во многом нелингвальная структура знания. Это очень специфицированная концептуальная сущность» [5, с. 26].

Актуальность нашего исследования заключается в его лингвокогнитивной направленности и включенности в антропоцентрическую парадигму современных лингвистических изысканий.

Целью исследования является лингвокогнитивный анализ основных характеристик когнитивного признака ПЕРЕДВИЖЕНИЕ по ВОДЕ.

Материалом исследования является выборка объемом более 800 номинативных единиц (слов, словосочетаний, фразеологизмов), отобранных из 20 лексикографических источников: общеязыковых толковых, переводных, этимологических, фразеологических словарей, а также из специальных морских словарей, справочников и энциклопедий.

Когнитивный признак есть абстрактный, обобщенный феномен. В реальном языковом материале он проявляется рядом более конкретных характеристик, а именно, вербализуемыми квантами информации: о *функции*, ради выполнения которой передвигается судно; о том, что выступает источником силы, перемещающей судно, т. е. о *движителе*; о траектории движения, т. е. о *маршруте*; о том, каковы особенности *управления* судном.

Данные характеристики, уточняющие когнитивный признак ПЕРЕДВИЖЕНИЕ по ВОДЕ, приведены в порядке убывания их экспликаций в вокабулярном списке конститuentов поля. В таком же порядке изложим результаты наблюдений над ними.

Наиболее широко и вариативно представленную характеристику *функция* мы рассмотрели ранее [2, с. 88-95].

Когнитивный признак ПЕРЕДВИЖЕНИЕ в номинации судов может также уточняться сведениями об источнике движущей силы. Характеристика *движитель* оказывается ономазиологически релевантной прежде всего при формировании профессионального варианта ЛСП «водное транспортное средство». Более 50 его конститuentов содержат в своей структуре компоненты, вербализующие эту информацию, иногда узко профессионального характера, как, например, *superconductive // electromagnetic propulsion ship [судно с электромагнитным принципом движения, в котором используется сверхпроводимость]*, *multistep boat ↔*

singlestep boat [многореданный ↔ однореданный катер], *direct-drive diesel ship* [судно с безредукторной дизельной энергетической установкой].

Семантическое пространство данного сегмента ЛСП демонстрирует, на наш взгляд, три тематических центра, выражаемых вербально в поликомпонентных ЛЕ. Один тематический центр – это семантема «принудительное движение». Она эксплицируется лексически с помощью дериватов следующих переходных глаголов: *to propel* [cause to move forward], *to drive* [propel, urge forward], *to power* [supply with power, esp. mechanical power].

Вторая ступень дефиниционного анализа свидетельствует, что в эту же группу следует включить глаголы: *to pull (naut)* [propel by rowing], *to row (naut)* [propel a boat with oars], *to paddle (naut)* [propel a watercraft with paddles].

Другой тематический центр – это семантема «тип энергии». Она вербализуется существительными / прилагательными *wind, steam, electric, gas, atomic, nuclear*.

Третий тематический центр обозначим, несколько условно, как семантему «механизм». Сюда включаем номинации артефактов, с помощью которых осуществляется принудительное движение судна. Вербализаторы данной семантемы таковы: *oar, paddle, sail, motor, engine, diesel, turbine, rotor, screw, stern-wheel*.

Всевозможные комбинации вербализаторов этих трех семантем порождают большое разнообразие и тонкую смысловую нюансировку номинативных единиц. Например, семантема «принудительное движение» реализуется, в частности, в таких комбинациях: *to propel: airscrew-propelled ship, nonselfpropelled ship; to power: nuclear-powered vessel, conventionally powered vessel, gas-turbine powered ship; to drive: motor-driven vessel, paddle-driven vessel, steam-driven ship; to pull: pulling boat; to row: rowing boat*. Вербализаторы этой семантемы, в отличие от двух других, тяготеют к синонимическим взаимозаменам, например: *diesel-powered // ~propelled ship, screw-driven // ~propelled ship, wind-driven // ~powered ship*.

Семантема «тип энергии» вербализуется в комбинациях с остальными смысловыми компонентами, порождая такие ЛЕ, как *electric ship, diesel-electric ship, gas-turbine-powered ship, steam-driven ship, wind-driven ship*. Синонимическая замена данных элементов номинативных единиц зафиксирована единожды: *atomic // nuclear powered vessel*.

Вербализация семантемы «механизм» осуществляется, в частности, в таких ЛЕ: *twin screw ship, screw-propelled ship, gas-turbine-engined ship, motor-sail ship, paddle boat, side-paddle ship, pair-oared boat, rotor ship*. Случаев синонимии этих вербализаторов нет вообще.

Анализируемая часть выборки содержит также ЛЕ, в которых смысловая характеристика *движитель* эксплицируется только дефиниционно. См., например, *bark (barque)* [a small vessel propelled by oars or sails]; *caïque* [a sailing or rowing boat used in Turkey and in Malta]; *lugger* [a small sailing vessel...]; *skiff* [a small light boat which can comfortably be rowed single-handed]; *kayak* [a small canoe...propelled by a double-blade paddle].

Соответствующие конститuentы поля – это универбы, входящие в профессиональный вариант ЛСП «водное транспортное средство» вместе с инкорпорируемой частью наивного варианта этого поля. Сравнивая эти однословные номинации с развернутыми поликомпонентными ЛЕ, рассмотренными выше, еще раз убеждаемся в дескриптивности и семантической прозрачности узко-профессиональных номинаций.

Когнитивный признак ПЕРЕДВИЖЕНИЕ может уточняться характеристикой «маршрут, по которому водное транспортное средство перемещается по воде». Вербализация этой семантической характеристики имеет место в ЛЕ-универбах или поликомпонентных номинациях, содержащих слова *liner, ferry, shuttle, tramp*.

Универб *liner* дефинируется как [a large commercial ship carrying passengers on a regular route]. Семы *регулярность* и *маршрут* оказываются ономазиологически релевантными при номинации таких судов, они присутствуют во всех других – поликомпонентных – ЛЕ со словом *liner*. См. например, *cargo liner // liner vessel // ~ship* [a cargo vessel which is employed in regular scheduled runs], *express liner* [a fast ship used on a scheduled service between specified ports].

Идея регулярности, повторяемости маршрута морских переходов вербализуется и в ЛЕ *shuttle tanker // ~ship* [a tanker which lifts oil from offshore fields and transports it to a shore storage on repeated trips] ← *shuttle* [regular travel back and forth over an established route by a vehicle].

Комбинация сем *регулярность, повторяемость* и *маршрут передвижения* реализуется также в ЛЕ со словом *ferry*, однако здесь появляется еще более узкая характеристика, уточняющая когнитивный признак ПЕРЕДВИЖЕНИЕ, а именно: *регулярный маршрут, предполагающий пересечение узкостей*. См. например, *ferry* [a ship or boat used ... on a regular schedule between two or more points], *car ferry* [... vessel that plies from one place to another crossing channels, rivers, lakes, canals, etc]. Этимологически слово *ferry* восходит к индоевропейскому корню *per-* со значением *to pass over*.

По признаку «регулярность / нерегулярность маршрута», реализуемому в ЛЕ, можно противопоставить номинации со словом *liner, shuttle, ferry* с одной стороны и номинации со словом *tramp* – с другой стороны. См., например, *trampship // tramp boat // ~vessel* [a merchant ship plying the oceans seeking cargoes wherever they are to be found, трамповое судно, бродячее судно]. Слово (морфема) *tramp(-)*, входя в номинации судов, привносит свое общезыковое значение [to wander aimlessly] ← *wander* [to go by an indirect route].

Уточняющая характеристика *маршрут ПЕРЕДВИЖЕНИЯ* не очень часто эксплицируется в конститuentах ЛСП «водное транспортное средство». Около полутора десятков номинаций включают соответствующий смысловой элемент в сигнификативное значение ЛЕ.

До настоящего момента объектом нашего анализа выступали семантические характеристики в той или иной степени, тем или иным образом эксплицируемые в *обоих* вариантах (наивном и профессиональном) ЛСП «водное транспортное средство». Далее обратимся к небольшому корпусу ЛЕ, вербализующих те кванты информации, которые актуальны исключительно в рамках профессиональной коммуникации.

Примером такой информации являются сведения о *характере управления судном*. В частности, судно, обо-

рудованное системой управления с применением ЭВМ, называется *computer-controlled ship*. Такая семантически прозрачная терминологическая единица в профессиональном жаргоне дублируется оценочной ЛЕ *smart ship* и шуточно дескриптивной ЛЕ *push-button ship*.

Полностью автоматизированное судно, управляемое дистанционно и функционирующее без экипажа, называется тремя синонимичными ЛЕ: *unmanned ship // robot ship // drone ship*. Последняя номинация заимствована из авиационной профессиональной лексики: *drone* (авиаци.) [*беспилотный самолет*]. В свою очередь, авиационный термин *drone* – это метафорически трансформированный биологический термин *drone* (энтом.) [*трутень*], который дефинируется следующим образом [*a male bee that has no sting, performs no work and has the sole function of mating the queen bee*]. Основанием переноса номинации выступает сема *отсутствие* (чего-то существенного для данного класса объектов): *bee that has no sting* → *pilotless aircraft*. В итоге выстраивается следующая цепочка когнитивных трансформаций: пчела без жала → самолет без пилота → корабль без экипажа.

Сугубо профессиональное видение объекта номинации отражено в обозначении спасательной шлюпки, которая, попадая в воду (например, будучи сброшенной с тонущего корабля), самостоятельно, без внешней помощи принимает правильное положение: *self-righting boat* [*самоспрямяющаяся шлюпка*]. Подобные тонкости конструкции и управления плавсредством вряд ли известны непрофессионалу.

Особый сегмент ЛСП «водное транспортное средство», существующий исключительно в его профи варианте, объединяет ЛЕ, номинирующие суда по их административно-юридическому статусу. Мировая практика судостроения и эксплуатации судов предполагает классификацию и регистрацию судов, начиная с определенных параметров их вместимости (от 100 и более регистровых тонн). Этим видом юридической деятельности заняты т. н. судовые регистры – классификационные общества, объединяющие судовладельцев, судостроителей, страховщиков. Наиболее известен регистр Ллойда (Lloyd's Register of Shipping), который функционирует в Великобритании с 1760 г. Столетие позже было создано Американское бюро судоходства (The American Bureau of Shipping). Присвоенный судну класс фиксируется в регистровых книгах, выпускаемых ежегодно и имеющих сведения о всех морских судах мира.

Юридический и административный аспект существования судов гражданского и военного флота также отражается в зеркале их номинаций. Выборка профи варианта анализируемого ЛСП включает такие ЛЕ, как *classed ship* [*судно, имеющее класс, присвоенный классификационным обществом*], *registered vessel* [*морское торговое судно, занесенное в регистр*]. Внесению в регистр подлежат не все суда, однако их юридический статус все же обозначается. Так, например, небольшие рыболовецкие и каботажные суда, а также яхты и прогулочные катера не вносятся в регистр, но имеют самостоятельный статус *licensed vessel // enrolled ship* [*a ship which is not required to be registered so long as she is not engaged in foreign trade*].

Номинация судна может также релятивно, в рамках определенного контекста, эксплицировать его принадлежность к тому или иному государству: *domestic ship* [*отечественное судно, принадлежащее данной стране*], *national flag ship // ~vessel // flag vessel* [*vessel trading under the flag of the country in question, судно под национальным флагом и зарегистрированное на территории данной страны*].

Любопытную юридическую уловку в судостроении и эксплуатации судна эксплицирует название и дефиниция судна *paragrapher* [*a vessel constructed with a gross tonnage marginally below significant tonnage size at which more stringent regulations come into force*]. Судно построено таким образом, что его тоннаж лишь едва-едва не достигает порога, за которым оно бы попадало в следующий класс судов (регистрация в другом параграфе), а это повлекло бы дополнительные, более строгие регуляторные требования к его эксплуатации.

Стремление минимизировать расходы на содержание судна заставляют некоторых судовладельцев пользоваться судами класса *coaster* [*a small vessel, under 499 tons gross, which trades from coast to coast. Her small tonnage exempts her from certain port charges. Despite the word «coaster», some of these vessels are engaged on long voyages*]. Как утверждает морская энциклопедия, «малый тоннаж такого судна избавляет его от части портовых сборов, однако не препятствует возможным длительным морским переходам».

Очевидно, что все вышесказанное подтверждает тезис о большей дробности и информационной насыщенности конститuentов профи варианта ЛСП по сравнению с его наивным вариантом.

Перспективой следующего исследования является анализ когнитивного признака ВОДА.

Литература:

1. Загребельная Н. В. Основные характеристики когнитивного признака «целенаправленное передвижение» ЛСП «водное транспортное средство» / Загребельная Н. В. // Записки з романо-германської філології. – Вип. 30. – Одеса : КП ОМД, 2013. – С. 88-95.
2. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2010. – 844 с.
5. Evans V. Towards a cognitive compositional semantics: An overview of LCCM theory / Vyvyan Evans // Further Insights into Semantics and Lexicography / Ed. by Ulf Magnusson, Henryk Kardela and Adam Glaz. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2007. – P. 11-42.

Ікалюк Л. М.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ВИГУКИ-ПЕЙОРАТИВИ У РАННЬОНОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню вигуків в ранньонновоанглійській (РНА) мові на матеріалі лексикографічних джерел. Визначено, що серед РНА вигуків значно виділяється група вигуків-пейоративів, яким притаманне негативне прагматичне значення.

Ключові слова: прагматика, ранньонновоанглійська мова, інтер'єктивність, первинні вигуки, вторинні вигуки, вигуки-пейоративи.

Статья посвящена исследованию междометий в ранненовоанглийском языке (РНА) на материале лексикографических источников. Определено, что среди РНА междометий заметно выделяется группа междометий-пейоративов с отрицательным прагматическим компонентом.

Ключевые слова: прагматика, ранненовоанглийский язык, интеръективность, первичные междометия, вторичные междометия, междометия-пейоративы.

The present paper deals with a study of interjectivity in Early New English (ENE) based on the lexicographical data. It is ascertained that the group of pejorative interjections carrying the negative pragmatic component stands out among ENE interjections.

Key words: pragmatics, Early New English, interjectivity, primary interjections, secondary interjections, pejorative interjections.

На зламі тисячоліть у фокусі мовознавчих досліджень все частіше з'являються лінгвокогнітивні, соціокультурні та міжкультурні проблеми комунікації, хоча згадані проблеми, на нашу думку, існують з прадавніх часів, а саме – з моменту виникнення соціуму і бажання у людини змінювати своє місце проживання. Серед лексико-граматичних одиниць, що зазнають змін під впливом лінгвокогнітивних, соціокультурних та міжкультурних явищ у мові, виділяємо вигуки, які є свого роду мовними універсальями, притаманними будь-якій мові будь-якого періоду.

Актуальність нашого дослідження визначається загальною спрямованістю філологічних студій на комплексне вивчення мовних конструкцій у поєднанні структурного, функціонально-семантичного та прагматичного аспектів. Актуальність обраної теми зумовлена також необхідністю проведення системних досліджень засобів вираження інтер'єктивності в синхронно-діахронній площині, зокрема вигуків як автономних комунікативних актів.

Мета представленої розвідки – функціонально-семантична та прагматична характеристика вигуків-пейоративів у ранньонновоанглійській (РНА) мові.

Мета передбачає розв'язання таких **завдань**: виокремити мовні засоби вираження вигуків у РНА мові та проаналізувати комунікативно-прагматичні функції РНА вигуків-пейоративів.

Як мовне явище вигуки вивчалися вітчизняними і зарубіжними лінгвістами, зокрема: О. Потебня, О. Пешковський, О. Шахматов, Л. Щерба, В. Виноградов, Р. Якобсон, О. Кубрякова, О. Германович, Ш. Баллі, Ж. Вандрієс, А. Вежбицька, С. Грінбаум, О. Єсперсен, Дж. Ліч, Г. Пауль та ін.

Вигук, попри те, що віддавна є об'єктом дослідження, так і не здобув визначений статус у граматичній системі мові: його або вважають, або не вважають окремою частиною мови. Першу точку, зокрема, підтримують Ф. Амека, А. Вежбицька, Д. Улкінс, Ч. Стівенсон, І. Шевченко та ін. Другу – латинські граматисти, та лінгвісти ХІХ ст., Е. Сапір, Е. Гоффман, Р. Траск та ін. [10, с. 40].

Разом з тим, вчені погоджуються, що вигуки – контекстуально-обумовлені, спричиняючи цим їхнє відмінне тлумачення у різних контекстах. Залежно від контексту один і той самий вигук може реалізувати діаметрально протилежну конотацію. Наприклад, середньоанглійський вигук *a!* може виражати і захоплення, і біль. Так, у прикладі *A, a! that wondrous name! A! that delittable name!* (Hampole Pr. Tr.) за допомогою вигуку *a!* висловлюється захоплення, а от в *He bleynte and cryed, a! As that he stongen were into the herte* (Chaucer Knt. 'sT.) вигук *a!* виражає біль. Звідси вигуки можуть передавати як приємні (здивування, радість, захоплення, задоволення, похвалу і т.д.), так і неприємні емоції (гнів, роздратування, сум, відчай, глузування, огиду, страх і т.д.).

Визначаючи функції будь-якого акту як комунікативну, апелятивну, поетичну, експресивну, фатичну й метамовну [5, с. 203], Р. Якобсон звертає увагу на здатність вигуків виконувати експресивну функцію, вказуючи, що вигуки репрезентують суто емотивний шар мови: «Вони відрізняються від засобів реферативної мови як за своєю звуковою подобою (особливі звукосполучення і навіть звуки, які не зустрічаються в інших словах), так і синтаксичною роллю (вони є не членами, а еквівалентами речень)» [5, с. 198]. У схожому ракурсі розглядає вигуки Р. Траск, ствержуючи, що вигук – «лексична одиниця чи фраза, яка служить для вираження емоції і типово не входять у жодну синтаксичну структуру» [9, с. 144]. Це дає підстави вважати вигуки автономними одиницями.

«Чистими знаками емоції» називає їх Н. Шведова [3, с. 87]. На думку Д. Уїлкінса, вигуки – це загальноприйняті лексичні форми, які, як правило, самостійно формують висловлювання; не утворюють конструкції з іншими лексичними класами; є типово мономорфемними; і звичайно не пов'язуються з флексіями та афіксами [11, с. 124]. А українська вчена І. Шевченко визначає вигук як частину мови, що «сигналізує емоційний стан мовця, не називаючи його» [4, с. 67]. Отже, вигуки – це автономні лексико-граматичні одиниці, які служать для вираження емоційних реакцій адресанта на навколишню дійсність.

Традиційно за походженням вигуки поділяються на первинні (непохідні) і вторинні (похідні). За Ф. Амекою, первинні вигуки – слова, які не можуть вживатися в іншому значенні, окрім як вигуку. А вторинні вигуки – «слова, які мають самостійне семантичне значення, але які можуть вживатися як окремі висловлення для вираження розумового ставлення або стану» [6, с. 111]. Звідси, вторинні вигуки раніше були повнозначними словами чи словосполученнями, але згодом втратили своє предметно-логічне значення і почали використовуватися як самостійні одиниці. Первинні вигуки, як правило, є короткими однослівними емоційними викриками.

Матеріалом нашого дослідження слугував «Оксфордський словник англійської мови», з якого методом суцільної вибірки було вилучено 242 первинних і вторинних ранньоновоанглійських вигуків, з яких 73 (39 первинних і 34 вторинних) вважається такими, які припинили своє існування.

Як ми уже зазначали вище, у мовленні вигуки виконують різні функції, серед них експресивну функцію, зокрема, у якій чітко простежується прагматичне значення, оскільки мовець вживає вигуки з метою вираження своєї реакції на дійсність, зміст повідомлення чи адресата. Серед прагматичних значень, яке несе вигук, є негативне емоційно-оцінне значення, що, у свою чергу, можна назвати пейоративним [2, с. 235]. Слід зауважити, що пейоратив розглядається здебільшого через призму іменників, прикметників та дієслів, а от пейоративне значення вигуків, за нашими даними, не виділялося як окремий аспект дослідження. Ми вводимо поняття *вигук-пейоратив*, опираючись на наступні визначення терміну «пейоратив».

Так, у своєму дисертаційному дослідженні О. Голод зазначає: «**Пейоративами** ми називаємо лексичні одиниці, в структуру лексичного значення яких входить конотативний аспект (негативна емотивна сема), за допомогою якого виражається негативне ставлення мовця до адресата» [1, с. 7]. У словнику «Longman dictionary of contemporary English» знаходимо «пейоратив – слово або вираз, що є пейоративним, вживається з метою показати несхвалення чи образити когось» [7, с. 1215]. Лінгвістичний словник подає таке визначення: «Пейоративний – семантична характеристика мовних виразів, які реалізують негативну конотацію» [8, с. 872]. Отже, вигуки-пейоративи – це автономні лексико-граматичні одиниці, які містять негативну оцінну конотацію, тобто виражають негативне ставлення мовця до дійсності, змісту повідомлення чи адресата.

Серед досліджуваних нами вигуків ранньоновоанглійської мови виділяємо 71 вигук-пейоратив, які залежно від контексту набували негативного прагматичного значення і вживалися для передачі:

– зневаги

ah!, bah!, baw!, boohoo!, gip!, pea!, pew!, phah!, pish!, pooh!, prut!, pshaw!, puff!, quotha!, trittle-trattle!, trolly trolly!, tush!, twish!, vah!

Наприклад,

Now trityll, trattyll, trollylow, ...thow dois bot mow. (Lyndesay Complaynt)

– висміювання

a!, aha!, gup!, ho ho! mew!, oho!, phew!, ta ha!, tee-hee!, whoop!

Наприклад,

Se where the heretykes go, Wytlesse wandring to and fro! With, Te he, ta ha, bo ho, bo ho! (Skelton Replyc.)

– відрази

a!, baw!, faugh!, fie!, gip!, ough!, pah!, phah!, phew!, pish!, pshaw!, spi!, vah!, whew!

Наприклад,

I wonder, his owne mouth can abide it without a phah. (G. Harvey Pierce's Super Wks. (Grosart) II)

– докору

fie!, out!, phoo!

Наприклад,

Phoo! y' are always abusing me. (Villiers Chances)

– жаль

adieu!, ah!, farewell!

Наприклад,

Adew my song and al my notes cler. (Ashmole Theatr. Chem. Brit.)

– неприйняття

pho!, phoo!, poh!, pooh!

Наприклад,

Sir Ed. Daughter, give mee your hand. With your consent I give you to this gentleman. Came. Marie, phoh! Will you match me to a foole? (Marston Pasquil & Kath)

– нетерплячість

hoot!, hurry-durry!, phew!, pish!, pshaw!, psht!, shugh!, tilly-vally!, tush!, tut!, wemay!

Наприклад,

How dost do, Nacky? hurry durry! I am come, little Nacky. (A. Behn Roundheads)

– горя

a!, ah!, alas!, ay me!, heh!, helas!, how!, ichane!, oime!, wale!, whoo!, wow!

Наприклад,

Ay me, another inward grief awak't. (Milton Samson)

– роздратування

alack!, ha!, heigh-ho!, hoot!, hum!, humph!, hurry-durry!, marry!, umph!, Zooks!

Наприклад,

Hee only shooke his head at this, and cried humh! (Dekker Wonderfull Yeare)

– біль

a!, ah!, how!, o!, oh!

Наприклад,

Woe is mee! O mee most wretched man! (Healey *Epictetus*)

– ввагання

um!, umph!, ha!, haw!, hem!

Наприклад,

Certain Immotions, which – um – cause, as one may suppose, a sort of convulsive... (Vanbrugh *Mistake*)

– сумнів

um!, umph!, hem!, humph!

Наприклад,

When he mette his frendes, than woulde he saye but, hem. (Crowley *Epigr.*)

Як ми бачимо, вигук-пейоратив може реалізувати різні компоненти негативного емоційно-оцінного значення. Наприклад, *pew!* виражає як відразу, так і зневагу чи висміювання; *a!* – як горе, так і біль.

Слід також зазначити, що РНА вигуки-пейоративи не є виключно такими. Вони можуть містити як негативну, так і позитивну конотацію, тобто з розряду вигуків-пейоративів вони переходять в розряд вигуків-меліоративів, залежно від контексту. Так, наприклад, вигук *a!* є вигуком-пейоративом, коли несе негативне емоційно-оцінне значення горя, і вигуком-меліоративом у випадку передачі захоплення мовця.

Можна зробити висновок про те, що вигуки-пейоративи складають немалу частку РНА вигуків (71 одиниця із 242 досліджуваних), що вказує на здатність ранньомовноанглійського мовця негативно реагувати на дійсність, зміст повідомлення чи адресата.

У подальшій перспективі вбачаємо необхідність визначити прагматику РНА вигуків-пейоративів та частоту їх вживання у текстах різних жанрів.

Література:

1. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Є. Голод. – Львів, 2001. – 18 с.
2. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДТК «Гнозис», 2002. – 333 с.
3. Шведова Н. Ю. Междометие как грамматически значимый элемент предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1957. – №1. – С. 87-95.
4. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения : английское вопросительное предложение 16-20 вв. : [монография] / Ирина Семеновна Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.
5. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм : «за» и «против» : Сборник статей / [под ред. Е. Я. Басина и М. Я. Полякова]. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193-230.
6. Ameika, F. Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech / F. Ameika // Journal of Pragmatics. – 1992. – № 18. – Pp. 101-118.
7. Longman Dictionary of Contemporary English / [director, Della Summers]. – Pearson Education Limited, 2005. – 1950 p.
8. Bussman, H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / H. Bussman. – London : Routledge, 2006. – 1304 p.
9. Trask, R. L. A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics / R. L. Trask. – London : Routledge, 1993. – 352 p.
10. Wharton, T. Interjections, Language and «Showing-saying» Continuum / T. Wharton // Pragmatics and Cognition. – 2003. – № 11 (1). – Pp. 39-91.
11. Wilkins, D. P. Interjections as deictics / D. P. Wilkins // Journal of Pragmatics. – 1992. – № 18. – Pp. 119-158.

Калита А. А., Марченко В. В.,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

МЕХАНІЗМИ ПОРОДЖЕННЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ МОВЛЕННЕВО-МУЗИЧНОГО ТВОРУ

У статті на основі сформованої авторами комунікативної моделі викладено синергетичний підхід до розгляду процесів породження, актуалізації і сприйняття мовленнєво-музичного твору. Зазначено перспективу його подальшого практичного застосування як ефективного методологічного інструменту дослідження мовленнєво-музичних творів у двох масштабах: повному та частковому.

Ключові слова: мовленнєво-музичний твір, комунікативна модель, синергетичні механізми, породження і сприйняття, адресант, адресат.

В статье на основе сформированной авторами коммуникативной модели изложен синергетический подход к рассмотрению процессов порождения, актуализации и восприятия речемусыкального произведения. Отмечено перспективу его дальнейшего практического применения как эффективного методологического инструмента исследования речемусыкальных произведений в двух масштабах: полном и частичном.

Ключевые слова: речемусыкальное произведение, коммуникативная модель, синергетические механизмы, порождение и восприятие, адресант, адресат.

The article presents the synergetic approach towards the study of the processes of production, realization and perception of speech-and-music works that is based on the model of communication proposed by the authors. The paper states the perspective of further practical application of the above mentioned approach considering it an effective methodological research tool for the study of speech-and-music works in both full and partial scales.

Key words: speech-and-music works, model of communication, synergetic mechanisms, production and perception, sender, receiver.

Серед багатьох аспектів дослідження взаємозв'язку інтонації мовлення і музики особливий інтерес викликає вивчення їхньої взаємодії у мовленнєво-музичних творах, які вважаються найвіддалішим продуктом синтезу словесного і музичного начал. Проте недостатність необхідних наукових уявлень і фактів про загальні закономірності і механізми породження, сприйняття й декодування змісту мовленнєво-музичних творів значною мірою стримує вивчення комунікативно-когнітивних особливостей функціонування в них інтонації. Тому мета нашої праці полягає у виявленні комунікативних особливостей функціонування інтонації у мовленнєво-музичних творах на основі аналізу закономірностей та механізмів їхнього породження і сприйняття людиною.

Виникнення наукового інтересу до питання функціонування мовленнєво-музичних творів та проблеми синтезу слова і музики не є чимось несподіваним, адже поезія і музика утворилися з триєдиного синкретичного мистецтва, у межах якого поєднувалися виразні засоби поезії, музики і танцю, які в античній теорії не було потреби розділяти. Результати сучасних теоретичних і експериментальних пошуків (див., напр., [1; 2; 15]) свідчать, що мовленнєво-музичні твори як синтетичні продукти людської діяльності не лише виконують суто естетичну й емотивну функції, збільшуючи силу враження за рахунок двох відповідних складових [15, с. 35], а й суттєво впливають на специфіку перебігу когнітивних процесів у свідомості індивіда. З цієї точки зору мовленнєво-музичний твір можна розглядати як цілісний механізм, утворюваний за рахунок взаємодії засобів різних рівнів мовної та музичної систем, що забезпечують його сприйняття як нероздільного цілого, а отже, ідеї, які виражаються у ньому, відображають узагальнений результат пізнання і мисленнєвої діяльності індивіда [1, с. 43].

Не випадково, мабуть, дослідники різних аспектів взаємозв'язку слова і музики пропонують різноманітні класифікації їхньої взаємодії (див., напр., К.С. Браун, П. Фрідріх, В. Вольф та ін.). Серед них найбільш продуктивним убачається синтез, у якому твір поєднує дві мови мистецтва, уникаючи як певних проблем адаптації однієї семіотичної системи до іншої (наприклад, неспівпадіння просодичної організації віршової фрази і ритмо-інтонаційної організації музичної), так і вимушених змістових обмежень самого задуму, пов'язаних з його початковим викладом у межах однієї системи, оскільки автор, створюючи одночасно і звукову, і вербальну частини, здатен виражати й нові емоції, які не мають словесного еквівалента, та конкретизувати їх у вербальній формі [2, с. 79-80].

З цього неважко дійти висновку, що при дослідженні мовленнєво-музичних творів не доцільно розмежовувати їхню вербальну і музичну складові, що існують як осмислена єдність і, як будь-які твори мистецтва, функціонують, за Ю. Лотманом [12, с. 24], як складний механізм, що зберігає різноманітні коди і здатний трансформувати отримані повідомлення, та як інформаційний генератор породжувати нові. Таким чином, мовленнєво-музичний твір радше слід розглядати як **полікодовий текст**, побудований на поєднанні у спільному знаковому просторі семіотично гетерогенних складових – вербального тексту в усній або письмовій формі та знаків іншої (у цьому випадку – музичної) системи [14, с. 90-91].

Уважаючи мовленнєво-музичний твір полікодовим текстом, що функціонує у пісенному дискурсі, ми набуваємо підстав для розгляду процесів його породження і сприйняття за аналогією до комунікації, оскільки (див., напр., [15]) його актуалізація, як і будь-якого іншого продукту культури взагалі [14] та музичної зокрема, і є одним з реальних актів комунікації.

Виходячи з цього, під час вибору теоретичної основи для шуканого опису ми зупинилися на загальновідомій моделі комунікації Шеннона-Уївера [13, с. 229-230]. Ця модель описує комунікацію як односторонній лінійний процес, у межах якого відправник створює повідомлення, що надходить у передавач. З передавача

вже у формі певних сигналів воно через канал зв'язку досягає приймача. На підставі отриманих сигналів приймач відтворює повідомлення, яке безпосередньо і сприймає адресат. Простіше кажучи, лінійна послідовність трансляції повідомлення може бути описана такою сукупністю мовленнєво-комунікативних операцій: створення повідомлення → його кодування → транслювання → отримання і декодування.

Зазначимо тут, по-перше, що внаслідок актуалізації і сприйняття мовленнєво-музичного твору, які можуть відбуватися не лише завдяки його трансляції засобами масової інформації та звуковідтворюючими приладами тощо, а й в режимі живого спілкування (наприклад, на концерті), наявність передавача і приймача не стає для нашого моделювання принципово важливою умовою. По-друге, шукані нами відповідно до мети дослідження механізми породження і сприйняття мовленнєво-музичних творів функціонують виключно у психологічних сферах комунікантів. По-третє, зазначений у моделі Шеннона-Уівера феномен шуму, що спотворює сигнал, є суттєвим і для мовленнєво-музичних творів, у процесі актуалізації яких роль своєрідного комунікативного шуму можуть відігравати певні просторово-часові та культурно-освітні фактори, вплив яких інтенсифікується зазвичай у периферійних зонах співпадіння мовленнєвих культур адресата й адресанта.

Ураховуючи викладене, ми визнали за доцільне інтерпретувати шукану узагальнену модель процесу комунікації, перебіг якої ґрунтується на мовленнєво-музичних творах, її графічним образом, наведеним на рис. 1.

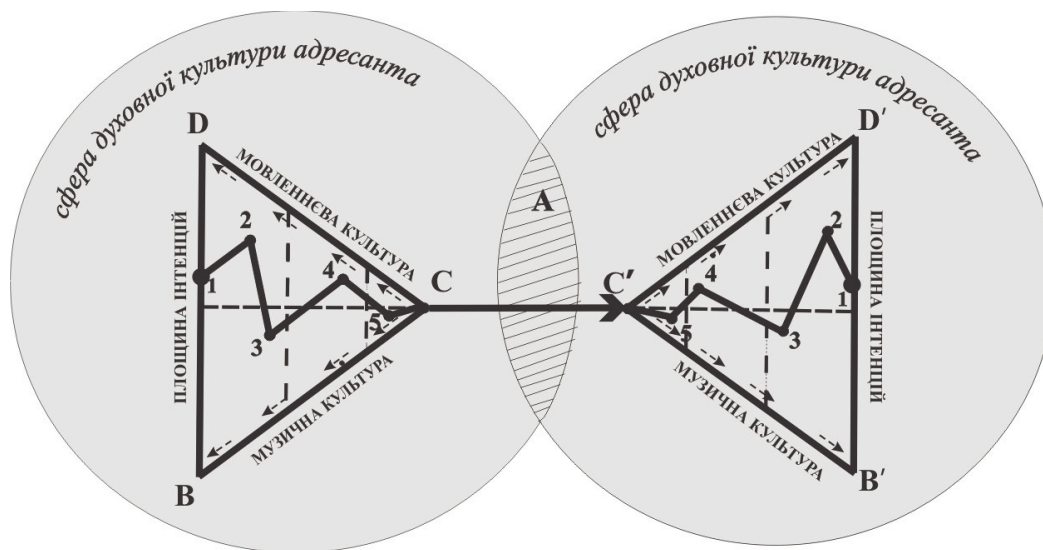

Рис. 1. Комунікативна модель породження, актуалізації і сприйняття мовленнєво-музичного твору

Умовні позначки: *A* – зона співпадіння мовленнєво-музичних культур комунікантів; *C* – свідомість відправника інформації; *C'* – свідомість реципієнта; *C-C'* – сумарний вектор транслювання актуалізованої інформації

У якості методологічної основи формування цієї моделі використано ідею співпадіння мовленнєво-музичних культур адресанта й адресата як обов'язкову умову комунікації. Оскільки мовленнєва та музична культури є окремими складовими духовного світу людини, то нами використано відомий [6, с. 15] образ зіткнення двох сфер – духовних культур адресанта й адресата, внаслідок якого у процесі мовленнєво-музичної комунікації створюється зона їхнього співпадіння (*A*), завдяки існуванню якої і стає можливою сама комунікація.

У межах кожної з означених сфер, що за системним підходом інтерпретують оточуюче середовище, трикутниками зображені перетини синергетичних моделей пірамід духовного буття адресанта й адресата, обґрунтованих у роботі [11].

Усередині перетину піраміди духовного буття адресанта (рис. 2) зображено систему сфер духовного буття індивіда, що включає екзистенціальну, ментальну і трансцендентну підсистеми, функціонування яких керується свідомістю, позначеною на моделі точкою *C*. Оболонка системи утворена трьома складовими: мовленнєвою і музичною культурами адресанта та площиною його інтенцій. Усередині позначеної системи відбувається саморозвиток синергетичного за своєю природою механізму породження й актуалізації мовленнєво-музичного твору, який на моделі відображений у вигляді структури-атрактора *I-C*.

Над площиною інтенцій розташована сфера **екзистенціального буття**, під яким слід розуміти усе, що стосується унікальної неповторності внутрішнього людського буття, відчуття індивідом своєї приналежності до вищого і не може бути висловлене мовою понять [9, с. 207]. У сфері екзистенціального буття з притаманним йому максимальним потенціалом психофізіологічної енергії відбувається безперервна хаотична робота позасвідомого начала індивіда. Саме у цій сфері утворюються енергетичні відбитки емоційних станів індивіда, які у результаті безперервної роботи несвідомого трансформуються й агрегатуються у більш складні структури, що здатні функціонувати як певні емоційні концепти [9, с. 208]. Нагадаємо тут, що реалізацію процесів, які відбуваються у сфері екзистенціального буття, прийнято трактувати як емоційне мислення.

Над сферою екзистенціального буття розташована сфера **ментального буття** індивіда, основні процеси якого розгортаються у сфері підсвідомого, і в якому відбувається процес взаємодії глибинних рівнів колективної й індивідуальної свідомості, що визначають спосіб мислення і перебіг почуттів людини. Ментальне буття,

яке реалізується в умовах різкого перепаду психо-енергетичних потенціалів генетично зумовлених результатів емоційного мислення і не менш акцентних потенціалів соціально зумовлених результатів раціонального мислення, ґрунтується на емо-раціональному мисленні [9, с. 209].

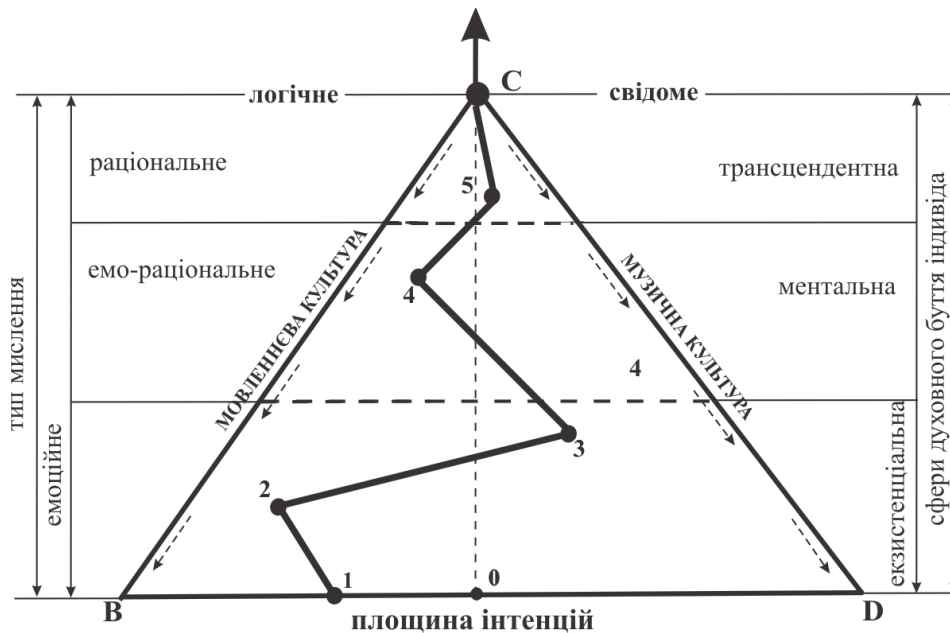

Рис. 2. Модель процесу породження й актуалізації мовленнєво-музичного твору у духовній сфері адресанта (автора-виконавця)

На відміну від описаних вище емоційного та ментального буття, *трансцендентне буття* індивіда ґрунтується на процесах, що складаються переважно із актів мислення, в основі яких лежить раціональна логіка. Сліди раціонального мислення, що фіксуються у сфері трансцендентного буття, здатні агрегатуватися у більш складні структури раціональних концептів. Слід зазначити, що саме завдяки актам трансцендентного буття, перебіг яких здійснюється у сфері підсвідомого і ґрунтується на механізмі раціонального мислення, людина набуває креативних здібностей [9, с. 211].

Головну роль у духовному бутті індивіда відіграє *свідомість* (точка С), яка, використовуючи результати біологічного інстинктивно-емоційного досвіду індивіда (продукт екзистенціального буття), генетико-культурну інформацію (продукт ментального буття) і соціокультурне знання (продукт трансцендентного буття), здатна здійснювати розробку і контролювати реалізацію певних поведінкових технологій та забезпечувати адекватну реакцію людини на виклики оточуючої дійсності [9, с. 211].

Важливо наголосити на тому, що результати перебігу процесів у кожній із сфер буття індивіда фіксуються у пам'яті у вигляді певних концептів, назви яких детермінуються типом мислення, що їх породжує [9, с. 220]. Відповідно до цього виокремлюють емоційні, емо-раціональні, раціональні і логічні концепти, які можуть актуалізуватися не лише у вербальній формі, а й у невербальних, зокрема у слуховій, тобто у вигляді музики [9, с. 221; 14]. Варто також зазначити, що у царині когнітивного музикознавства і досі немає чітко сформульованого значення поняття «концепт». Проте все більшої популярності набирає теорія стійких інтонаційних зворотів, відомих як мігруючі інтонаційні формули. Такі звороти мають закріплене значення, здатні викликати конкретні предметно-образні уявлення й активно мігрують у тематизмі різних текстів, збагачуючи музичну мову і конкретизуючи зміст твору [16, с. 20-21]. Поняття «мігруючих інтонаційних формул» за своєю сутністю є досить близьким до аналогічного лінгвістичного поняття «фоноконцепт», під яким розуміють специфічне, сформоване внаслідок конкретного комунікативного досвіду, мисленнєве утворення, що включає змістовний мінімум знання, здатного зберігатися в довгостроковій пам'яті індивіда у формі звукового перцептивного образу або символу і відтворюватися в усному мовленні за допомогою певних фонетичних структур [7]. Таким чином, цілком імовірно, що мігруючі інтонаційні формули можуть трактуватися як музичні концепти.

Як відомо [8, с. 73], процес породження будь-якого висловлювання реалізується у достатньо широкому діапазоні емоційних станів індивіда: від елементарного інтересу, збуджуваного свідомістю, до несвідомого стресу. Зважаючи на це, неважко уявити, що автор (див. рис. 2), під впливом пережитого потрясіння або певного стресу особистого характеру, приступив до створення пов'язаного з ними мовленнєво-музичного твору.

У такому стані хаотичні внутрішні відчуття і спогади автора збуджують завшиш психічну енергію його несвідомого начала, тобто екзистенціальної сфери його духовного буття. Природним наслідком цього постає необхідність висловлення своїх почуттів, оскільки, як це відомо [4; 11], емоційно-енергетичні процеси, що збуджуються в екзистенції, породжують у психічній сфері автора, здебільшого, неусвідомлювані ним поля інтенцій (у музикознавстві – «*несвідома орієнтація форми на сприйняття*» [3]), які, внаслідок сходження до відповідних структур ментального і трансцендентного буття стають більш визначеними та, будучи контрольовані свідомістю, перетворюються в кінцевому рахунку в цілком конкретні прагматичні настанови.

Завдяки цьому у психічній сфері автора одночасно виникає хаотична множина її розмаїтих станів, для наукового опису яких потрібно використати ту саму кількість їхніх суттєвих параметрів, які в сучасній синергетичній теорії і прийнято [10, с. 123] позначати поняттям параметрів стану. Цілком зрозуміло, що вичерпне здійснення такого опису стає нереальним. Саме тому для моделювання в синергетиці й прийнято оперувати більш загальними параметрами – параметрами порядку системи [там само, с. 142], енергію яких спрямовано на пригнічення саморозвитку хаосу психічних станів сфери духовного буття автора. Такими параметрами порядку в нашому випадку слугують: мовленнєва культура автора (див. рис.1, сторона трикутника BD) та музична культура (сторона CD).

Таким чином, як це зазначалося раніше, ми набуваємо можливості зображення механізму породження мовленнєво-музичного твору у вигляді структури-атрактора **1-С**, саморозвиток якого відбувається під впливом мовленнєвої та музичної культур автора, що виконують роль параметрів порядку.

За цих обставин синергетична природа створення індивідом мовленнєво-музичного твору може бути описана нами таким чином.

Унаслідок виходу системи зі стану емоційного хаосу, що за зазначених вище причин виник на площині інтенцій у точці **1**, зароджується частковий аттрактор (**1-2**). Його кінцева точка (**2**), яка тяжіє до площини мовленнєвої культури як параметру порядку, свідчить про намагання автора дібрати адекватне вербальне вираження своїх почуттів. У другій точці (**2**) під впливом емоційного хаосу зароджується частковий аттрактор (**2-3**), кінцева точка якого (**3**) максимально наближується до оболонки системи (**CD**), що позначає площину музичної культури автора. Це вказує на те, що використані вербальні засоби недостатні для вираження переповнюючих його почуттів. Тому він звертається до музики, намагаючись підвищити адекватність їхнього вираження. Як бачимо, після третьої точки біфуркації (виходу системи із хаосу) саморозвиток системи перетікає вже у ментальній сфері духовного буття автора мовленнєво-музичного твору. Зазначена точка характеризує той факт, що на цій стадії саморозвиток системи його духовного буття ґрунтується на емо-раціональному типі мислення. Саме у результаті цього під впливом енергії елементів раціонального мислення частковий аттрактор (**3-4**), ніби компенсуючи вплив емоцій, відхиляється в бік добору мовленнєвих засобів вираження смислу твору. Орієнтування часткового атрактора (**4-5**) свідчить, що внаслідок хаосу, який відбувся у точці біфуркації (**4**), підсвідомість автора вирішила суперечності між можливістю насичення твору мовленнєвими і музичними засобами на користь музичних. Наслідком цього і стало спрямування часткового атрактора до його кінцевої точки (**5**).

Система завершує свій саморозвиток у точці (**С**), вибір спрямування атрактора в яку відбувається виключно під впливом раціонального мислення. Завершаючи, таким чином, відображений на моделі структуро-атрактором (**1-С**), саморозвиток, психічна система автора входить у кінцеву стадію творчого пошуку. На завершених цієї стадії, результати зазначеного когнітивного пошуку, будучи на підставі діалектичного мислення остаточно проконтрольовані свідомістю автора, синтезуються та матеріалізуються ним у конкретний мовленнєво-музичний твір.

Повертаючись після цього до комунікативної моделі, зображеної на рис. 1, неважко побачити відтворення образу рис. 2. у її лівій частині. Тому нам залишається зазначити, що на комунікативній моделі відображено ідеальний випадок адекватного декодування адресатом (див. трикутник C-D-B) смислу мовленнєво-музичного твору, оскільки, як відомо, за реальних обставин дзеркальне відтворення структури-атрактора адресанта психічною сферою адресата неможливе. Ця обставина пов'язана, насамперед, з наявністю в кожного з них глибоко індивідуальної будови та історії формування психіки. Проте для нас важливим, у першу чергу, є той факт, що за допомогою сформованої у роботі комунікативної моделі виникає можливість установа певних варіантів саморозвитку структур-атракторів, здатних описувати особливості породження і сприйняття будь-яких функціонуючих у національних культурах мовленнєво-музичних творів.

Резюмуючи викладене, необхідно зазначити, що використання обґрунтованої нами моделі у якості методологічного інструментарію уможливує науковий опис складних процесів породження і сприйняття мовленнєво-музичних творів у двох масштабах: повному (розгляд повного циклу життя мовленнєво-музичного твору від породження до його сприйняття) та частковому (вивчення саморозвитку конкретного мовленнєво-музичного твору у психічній сфері адресанта або адресата).

Література:

1. Алексеева М. В. Музыка и слово: проблема синтеза в эстетической теории и художественной практике: дис. ... канд. философ. наук / М. В. Алексеева. – Москва, 2010. – 164 с.
2. Алексеева М.В. Музыка и слово: возможности синтеза семиотических систем / М. В. Алексеева // Вестник МГУКИ. – Вып. 3. – 2009. – С. 78-79.
3. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Борис Владимирович Асафьев. – М. : Музыка, Ленинградское отделение, 1971. – 373 с.
4. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: монографія / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
5. Калита А. А. Когнітивний підхід до вивчення фонетичних засобів мови / А. А. Калита, Л. І. Тараненко // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Вип. 441-443: Германська філологія. – Чернівці : ЧНУ. – 2009. – С. 3-6.
6. Калита А. А. Речевая манипуляция: определение, функция, механизм реализации / А. А. Калита, Л. И. Тараненко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – №: 1022, Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Харків, 2012. – С. 10-19.

7. Калита А. А. Синергетизм порождения и актуализации фоноконцепта / А. А. Калита, Л. І. Тараненко // Наукові записки. – Вип. 96 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2011. – С. 213-219.
8. Калита А. А. Функционально-энергетический подход: механизм актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания / А. А. Калита, А. В. Клименюк // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2004. – №635. – С.70-74.
9. Клименюк А. В. Знание, познание, когниция: монография / Александр Валерианович Клименюк. – Тернополь : Підручники і посібники, 2010. – 304 с.
10. Клименюк О. В. Методологія та методи наукового дослідження: навчальний посібник / Олександр Валеріанович Клименюк. – К. : «Міленіум», 2005. – 186 с.
11. Клименюк А. В. Синергетический инструментарий раскрытия черного ящика исторического явления / А.В. Клименюк // Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця / редкол.: Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексієвцев, М. М. Алексієвцев [та ін.]. – Тернопіль, 2010. – Вип. 5: Україна – Європа – Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку : у 2 ч., Ч. 1. – С. 234-251.
12. Лотман Ю. М. Текст как семиотическая проблема // Лотман Ю.М. / Избранные статьи в трех томах. – Т. I. – Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллин : «Александра», 1992. – С. 191-199.
13. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Георгий Георгиевич Почепцов. – М. ; К. : Ваклер: Рефлбук, 2001. – 656 с.
14. Сонин А. Г. Общепсихологические и когнитивные механизмы понимания мультимедийных текстов Текст / А. Г. Сонин // Вопросы психолингвистики. – №1. – М., 2003. – С. 89-97.
15. Сохор А. Эстетическая природа жанра в музыке / А. Н. Сохор // Серия: Брошюры «Вопросы эстетики». –М. : Издательство Музыка, 1968. – 105 с.
16. Шаймухаметова Л. Н. Мигрирующая интонационная формула как феномен музыкального мышления / Л. Н. Шаймухаметова // Проблемы музыкальной науки. – Уфа : Уфимская государственная академия искусств им. Загира Исмаилова – 2011. – № 2. – С. 18-26.

Куликова В. Г.,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ЗМІСТ СПОНУКАЛЬНОГО МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПОРАДИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена вивченню спонукального мовленнєвого акту поради у сучасній французькій мові. У ході роботи визначено комунікативно-прагматичний зміст поради, виявлено позамовні фактори, які впливають на його функціонування, встановлено умови успішності та причини виникнення додаткових семантико-стилістичних і прагматичних ознак, які накладаються в процесі спілкування на основне значення спонукального висловлювання.

Ключові слова: спонукальний мовленнєвий акт поради, прагматичні ознаки, позамовні фактори, мовленнєва поведінка комунікантів, французька мова.

Статья посвящена изучению побудительного речевого акта совета в современном французском языке. В ходе работы определено коммуникативно-прагматическое содержание совета, выявлены внеязыковые факторы, влияющие на его функционирование, описаны условия успешности и причины возникновения дополнительных семантико-стилистических и прагматических особенностей, которые накладываются в процессе общения на основное значение побудительного высказывания.

Ключевые слова: побудительный речевой акт совета, прагматические признаки, внеязыковые факторы, речевое поведение коммуникантов, французский язык.

The article focuses on the analysis of incentive speech act of suggestion in Modern French. The research performed results in the identification of suggestion's communicative and pragmatic content, in the definition of non-verbal factors which influence the functioning of incentive speech act, in the definition of the successful conditions and the reasons for additional semantic, stylistic and pragmatic characteristics that are imposed on the primary meaning of incentive acts.

Key words: incentive speech act of suggestion, pragmatic features, non-verbal factors, speech behaviour of communicants, the French language.

Людська діяльність, під якою розуміється практичне перетворення, духовно-пізнавально-практичне опанування дійсності, носить колективний характер [3, с. 71]. У ході спільної діяльності люди вдаються до мовної комунікації, адже мова слугує для передачі думок, почуттів, переживань, волі тощо і тим самим обслуговує різноманітні сфери людського буття. В процесі комунікації мовець намагається викликати у адресата певну реакцію, спонукати до виконання або невиконання якоїсь дії. Таким чином, мовленнєве спілкування існує, в основному, у формі мовленнєвого впливу, під яким і розуміється врегулювання людської діяльності засобом мовлення. Але чому в реальному житті, у повсякденному спілкуванні спонукання до дії іноді не розуміється, не завжди правильно здійснюється, або, взагалі, не виконується. Розпорядження, вимоги, прохання, поради неначе зависають у повітрі. Саме встановлення механізму породження, комунікативно-прагматичного змісту та умов успішності спонукального мовленнєвого акту поради і становить мету даної статті.

Дослідження спонукання, його ролі та закономірності вибору конкретних прагматичних типів у відповідності до цілей та завдань комунікації передбачає виявлення особливостей мовленнєвої діяльності людини, соціальних, міжособистісних, індивідуально-психологічних характеристик учасників спонукальної ситуації в конкретних обставинах перебігу комунікативного акту, що й зумовлює **актуальність** запропонованої роботи.

Цікавим, на наш погляд, з точки зору комунікативно-прагматичного аналізу, є мовленнєвий акт поради, який, ґрунтуючись на логічній аргументації, апелює до душевного стану людини, його почуттів. Мовленнєвий акт поради зумовлюється наміром мовця порадити співрозмовнику зробити певну дію, поводитися певним чином, стимулювати адресата до здійснення дії, пояснити йому її доречність та доцільність.

Ураховуючи загальну пресупозицію комунікантів щодо можливості дотримання поради, мовець спонукає співрозмовника до дії, виконання якої, на думку адресанта, є корисним та доцільним для адресата [1, с. 268]. Так, племінниця після смерті своєї тітки радить дядькові поїхати в інше місто і не залишатися наодинці:

Katharina avait insisté: «Tu ne devrais pas rester seul ici, oncle Théo. Viens avec nous à Lyon...» [5, с. 93].

Висловлюючи певну пораду, мовець переконаний, що виконання дії буде на користь та в інтересах адресата. Крім того, мовець значною мірою певен у своїй правоті, у корисності запропонованої дії і припускає, що, на місці виконавця, він би сам виконав ту дію, про яку йдеться.

Даючи пораду, мовець думає або певен, що адресат знаходиться у ситуації вибору рішення відносно своєї майбутньої дії, має сумнів у її доцільності, або не знає способів вирішення проблеми, розв'язання якої, навпаки, знає мовець. Проте, остаточне рішення про виконання/невиконання поради адресат має прийняти сам. Так, тітонька вважає свою пораду племінниці найдоцільнішою у ситуації, що склалася – племінниця має коханця і дуже переживає через те, що не може з ним жити і не бачить виходу з цього важкого для неї становища:

– [...] si vous pouvez, vous devriez quitter la France, en tout cas Paris. Je ne vous vois pas, l'un et l'autre, courant tous les deux jours dans vos foyers respectifs, invitant à tour de rôle les enfants de l'un ou de l'autre à coucher ou pour le week-end, comme ils font tous [7, с. 238].

Порада, як і інші спонукальні акти, виникає внаслідок реакції на ініціативу слухача, який сам звертається до мовця з проханням дати йому певну пораду або ж зумовлюється певною поведінкою людини. Якщо мовець невдоволений поведінкою, дією адресата, його порада набуває емоційно-стилістичних відтінків роздратованості, гніву. Наприклад, клієнтка готелю, яка роздратована тим, що її потурбувала адміністратор:

– *Mais pourquoi vous adressez-vous à moi?*
 – *Parce qu'à son numéro je n'ai pas de réponse.*
 – *Allez frappez à sa porte. Il a sans doute retiré la prise du téléphone. En voilà une affaire! Ne peut-on pas le laisser dormir à sa guise?* [5, с. 267].

Як зазначає Н. Ф. Гладуш, «поради характеризуються високим ступенем мотиваційно-вольової насиченості...» [2, с. 117], оскільки мовець вдається до пояснень, мотивації і, тим самим, прагне переконати, умовити співрозмовника виконати дію.

Рішення адресатом скористатися/не скористатися порадою значною мірою залежить від компетентності та авторитетності особи, яка дає раду. Пріоритетність того, хто дає раду, повинна бути статусно або ситуативно зумовлена. Іноді мовцю треба додати певних зусиль, аби переконати адресата у корисності поради. Так, мати, яка дає доньці раду, вдається до пояснення, напучування:

Rosé s'assied près d'elle, lui prend la main.

- *Quelqu'un t'a blessée?... C'est Alain?*
- *Cela fait trois jours qu'il ne m'a pas téléphoné.*
- *Eh bien, appelle-le! Il a peut-être eu un empêchement.*
- *C'est à lui de le faire, pas à moi.*

Rose s'énerve:

- *A quoi joues-tu, Sophie? Quand on aime, on ne fait pas tant d'histoires* [7, с. 114].

Інколи, мовець, який урахує можливу відмову адресата від здійснення поради, вдається до певних хитрощів. Наприклад, жінка, яка висловлює раду на користь адресата і, ураховуючи його небажання виконувати дію, удається до розпорядження, від якого адресат у силу свого підлеглого становища (працівник на фермі мовця) не відмовиться:

– *Vous ne pensez pas que vous devriez aller vous faire soigner? lui avait-elle demandé, deux ou trois jours après son arrivée.... Il y a l'École de Santé le meilleur hôpital pour blessés de la face. Il faut que vous y alliez. Votre voyage sera doublement utile. Vous en profiterez pour livrer à nos clients leurs coupons de soie* [5, с. 40].

Розрізняють інституалізовані (соціально закріплені: поради лікаря, юриста, психолога) та неінституалізовані поради [4, с. 167]. Доцільність інституалізованої поради, яка базується на професійних знаннях адресанта, не викликає в адресата сумніву, і мовець може розраховувати на позитивний результат даного мовленнєвого акту, хоча, все ж таки, остаточне рішення щодо виконання дії залишається за адресатом. Наприклад, рада лікаря хворій щодо дотримання спеціальної дієти, виконання якої залежить цілком від хворої клієнтки, або порада духовної особи:

Il y avait les fameux conseils des confesseurs qui disaient à une femme éplorée: «Non, vous n'avez pas le droit de dire à votre mari que vous l'avez trompé, vous n'avez pas le droit de mettre votre ménage en péril, songez à l'avenir de vos enfants! Si vous avouez, vous risquez une séparation, vous ne pouvez pas en arriver là à cause des enfants. Vous devez vous taire! – Mais, mon père, c'est un mensonge!

- *Eh bien, mentez!»* [6, с. 114].

Порада особи з вищим рольовим статусом може зумовлюватися уболінням, турботою за адресата:

Le directeur lui dit:

- *L'incertitude vous tuera. Il faut en finir. Prévenez la police* [11, с. 98].

Неінституалізована порада тримається на життєвому досвіді, інтуїції, ситуативній обізнаності мовця. Такі поради вимагають певних доказів, переконань, оскільки їх корисність та доцільність не завжди очевидні для адресата, наприклад, рада брата своїй сестрі залишити маленьке місто і повернутися до Парижа:

- *Qu'est-ce que tu comptes faire maintenant? demanda-t-il.*

Françoise regarda la trajectoire de la pierre dans le ciel, abaissa les yeux et murmura:

- *A quel point de vue?*

- *Tu n'as pas l'intention de t'enterrer ici, tout de même, tu vas rentrer à Paris...* [12, с. 29].

Виконання поради мовця з вищим рольовим статусом в умовах неофіційного спілкування зумовлено ситуативною доречністю, необхідністю, корисністю поради. Наприклад, рада викладача студентці продовжити навчання:

- *Mais vous allez, j'espère, reprendre vos cours aux Langues O, à la rentrée!*

- *Bien sûr! dit Françoise.*

- *De toute manière, il faudra que vous redoubriez votre première année, dit Alexandre Kozlov* [12, с. 13].

До поради вдається комунікант з вищим соціальним статусом, наприклад, батько – сину:

- *Tu sais, papa, dit Laurent, on a discuté tout à l'heure avec Daniel: le bac pour nous deux, c'est cuit!*

- *Eh bien! vous le repasserez en octobre! Dit M. Sauvelot.*

– *Il n'y a pas de session en octobre! Ces salauds l'ont supprimée! Ils ne savent plus ce qu'ils font! Ca change tous les ans!*

- *Alors, vous redoublez!* [12, с. 107].

Порада виникає і в ситуації симетричних стосунків комунікантів:

C'est une collègue de la bibliothèque qui le lui fait remarquer:

- *Qu'est-ce qui vous rend si sombre, Rosé, un problème à la maison? Rosé sursaute:*

- *Non, tout le monde va bien...*

Eliane, un peu plus âgée qu'elle, généralement de bon conseil, sourit:

– *Alors, un problème conjugal! Ne m'en veuillez pas de vous dire ça: mais tous les couples traversent des crises, une petite tromperie de temps à autre... Il ne faut pas tout détruire pour autant... Laissez passer l'orage, prenez de la*

distance, voyage... En votre absence, je suis capable de prendre ici le relais; allez donc faire un tour ailleurs... [3, с. 218].

До поради вдається і мовець з нижчим соціальним статусом. В такому випадку спілкування відбувається в неофіційних умовах і комуніканти добре знають один одного, наприклад порада сина батькові:

– [...] *Je peux descendre à douze mais faudrait que je fasse régler le carburateur!*

– *Ou que tu changes de voiture!*

– *Pas tout de suite* [8, с. 28].

Реальне спілкування, особливості конкретного контексту зумовлюють появу більш деталізованих прагматичних різновидів поради, які відрізняються відтінками інтенціонального змісту.

Так, мовленнєвий акт поради набуває значення вимоги, якщо він висловлюється мовцем з вищим соціальним статусом:

– *Dans quel hôtel es-tu descendu? demanda Philippe [...].*

– *Un hôtel? Tu rigoles! Je me suis installé à la gare, dans la salle d'attente. Philippe haussa les épaules:*

– *Tout cela est absurde! Tu vas prendre une chambre dans un hôtel convenable et je t'enverrai un mandat télégraphique pour te dépanner.*

– *Mais c'est contraire au règlement, papa! Nous devons nous débrouiller pour gagner en travaillant l'argent dont nous avons besoin pendant le voyage. Autrement ce serait trop facile* [12, с. 18].

За певних обставин порада набуває значення наказу, якщо адресат не бажає виконувати дію, або його поведінка, зумовлена психологічним станом, з точки зору мовця, є недоцільною. Така поведінка дратує мовця і, треба додати, що у більшості випадків, мовець уживає пораду-наказ під впливом власних емоцій: обурення, гніву, люті. Крім того, у реалізації цієї поради зацікавлений, насамперед, сам мовець.

– *Alors, tu as trouvé une solution?*

– *Il n'y en a pas. Je te l'ai dit cent fois mais tu ne veux pas m'écouter.*

– *Mais qui c'est ce type? Dieu le Père? Un trafiquant? Un flic? Quoi?*

– *Il gère les plus grosses boîtes de nuit de Dijon.*

– *Ca tu me l'as déjà dit! Et alors?*

Elle crie maintenant. Richard répond d'une voix calme, ou plutôt épuisée.

– *Il connaît du monde. Plus exactement l'autre monde. On ne peut pas lutter.*

– *L'autre monde! Tu te crois où? Dans un film? Mais arrête de te complaire dans cette lâcheté! Secoue-toi, ce ne sont que des menaces, et lancées sous le coup de la douleur en plus!* [8, с. 40].

Бажання мовця звернути увагу адресата на стан справ, які можуть нести потенційну загрозу не лише адресату, але і його оточенню, і, власне, мовцю, і тим самим запобігти недоцільним або небезпечним діям зумовлює виникнення поради-застереження. Так, жінка надає пораду чоловікові, який потрапив у скрутне становище і поставив своє життя та життя своєї родини під загрозу. Можлива відмова адресата, яка передбачається мовцем, накладає на спонукання відтінок вимоги:

– *A présent, vous allez m'écouter, me dit Catherine, en m'agrippant par le peignoir et en me secouant. Vous allez laisser tomber cette histoire de laboratoire qui ne vous concerne pas, et vous occuper de vos propres affaires. J'en ai par-dessus la tête de vous courir après! Vous allez déménager pour que M.X perde votre trace et vous prendrez un appartement plus grand pour nous quatre* [10, с. 147].

Порада може набувати й значення прохання або пропозиції:

– *Faut que j'y aille, maman!*

– *Ton père se rase, il ne va plus tarder. Finis donc ton café au lait, et essuie-toi, ça dégouline!*

Léo avale une gorgée tiède et se beurre une dernière tartine [8, с. 25].

Досить часто трапляються випадки, коли порада, яка надається за ініціативою мовця, викликає негативну реакцію виконавця (обурення, роздратованість, злість). Це пов'язано з тим, що людям не завжди подобається, коли їм дають поради, особливо якщо ці поради надаються некомпетентними, на думку мовця, людьми, або якщо вони недоречні, безпідставні або занадто надокучливі:

Tiens, voilà madame Béraudias qui vient faire mon ménage et m'apporter mon repas. C'est une vieille femme trop bavarde qui me casse les oreilles. Parfois, j'ai envie de lui dire de se taire.

– *Bonjour, monsieur Bahurel, comment allez-vous aujourd'hui? J'espère que vous n'allez pas sortir, au moins. Ce serait pour attraper du mal* [9, с. 86].

Порада мовця може спрямовуватися й на користь третьої особи. Дівчина зізнається у тому, що говорила, аби чоловік матері одружився на Катарині, яка жила у них вдома. Незабаром мати покінчила життя самогубством, і її дочка карається з цього. Молодий чоловік радить їй не говорити про це Катарині:

Elle s'accusait devant moi d'en avoir parlé à sa mère.

– *C'était une faute, me dit-elle. Pire qu'une faute.*

– *Katharina le sait? avais-je aussitôt demandé.*

– *Je ne lui en ai jamais parlé.*

– *Il ne faut pas le lui dire. Elle n'y est pour rien, et puis, maintenant c'est trop tard. Le mal a été fait* [5, с. 115].

Таким чином, мовленнєвий акт поради зумовлюється наміром мовця спонукати співрозмовника поводитися певним чином, зробити яку-небудь дію, яка, на думку адресанта, є корисною та доцільною для адресата. Висловлюючи певну пораду, мовець значною мірою певен у своїй правоті, у корисності запропонованої дії і припускає, що, на місці слухача, він би сам виконав ту дію, про яку йдеться. Проте остаточне рішення про виконання поради залишається за адресатом, що є характерним для всіх некатегоричних типів спонукання, до яких відноситься і мовленнєвий акт поради. Висловлюючи пораду, мовець повинен бути впевненим у

правомірності та доречності свого волевиявлення, оскільки недоречно, безпідставно або занадто надокучлива порада може викликати негативну реакцію виконавця (обурення, роздратованість, злість) або навіть вплинути на подальші стосунки комунікантів.

Дотримання/недотримання адресатом поради в значній мірі залежить від компетентності та авторитетності особи, яка дає пораду. Авторитетність того, хто дає пораду, повинна бути статусно або ситуативно обумовлена.

Література:

1. Вежицка А. Речевые акты / А. Вежицка // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс. – 1985. – Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. – С. 251-275.
2. Гладуш Н. Ф. / Н. Ф. Гладуш. – Повествовательные директивы в современном английском языке: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1985. – 205 с.
3. Семенов В. Г. Императивы практического духа / В. Г. Семенов // Императивы человечности. – К. : Лыбидь, 1990. – С. 71-92.
4. Шеловских Т. И. Речевой акт совета: факторы прагматической вариативности интенционального содержания / Т. И. Шеловских // Современные прагмалингвистические исследования романских, германских и русского языков: Сб. науч. тр. – Воронеж : Воронежск. гос. ун-т. – 1996. – С. 164-170.
5. Avril N. Le roman d'un inconnu. – P. : Bernard Grasset, 2008. – 285 p.
6. Chapsal M. La jalousie. – P. : Fayard, 2004. – 237 p.
7. Chapsal M. Le foulard bleu. – P. : Fayard, 2006. – 350 p.
8. Daniel St. Mensonge mortel. – P. : Rageot-Editeur, 2007. – 151 p.
9. Georges G. Gratte-tonsure // Par-delà montagne. – Coralli, 2006. – P. 75-92.
10. Murail M.-A. Rendez-vous avec M.X. – P. : Médium, 2008. – 268 p.
11. Troyat H. Vue imprenable // Le carnet vert et autres nouvelles. – Editions du Progrès, 2004. – P. 89-99.
12. Troyat H. Les Eygletières. La faim des lionceaux. – M. : Ecole supérieure, 1980. – 168 p.

Луканинець Р. В.,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

СПЕЦИФІКА ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ МІФОНІМІВ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу деяких однослівних фразеологізмів-онімів у міфах Давньої Греції. Робиться спроба відмежування звичайних власних назв від аналогічних міфонімів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, міфи Давньої Греції, власні назви, онім, міфонім.

Статья посвящена анализу некоторых однословных фразеологизмов-онимов в мифах Древней Греции. Делается попытка разграничения обычных имен собственных от аналогичных мифонимов.

Ключевые слова: фразеологическая единица, мифы Древней Греции, имена собственные, оним, мифоним.

This article analyzes some one-word phraseology-dumbs in the myths of Ancient Greece. An attempt is made to distinguish ordinary proper names from similar mifonymes.

Keywords: phraseological unit, the myths of Ancient Greece, proper names, onym, mifonym.

Давньогрецька міфологія, порушуючи часо-просторові межі, залишається і досі скупченням образів, символів, які і понині є еталонами загальнолюдських цінностей. Вони створюють концентрований образ-символ, який несе в собі інформацію поколінь.

Як зауважив В.Жайворонок, «реальний світ відбито передусім у мові і його образ (тобто сам світ і його відображення у мові) є чимось єдиним. Людина наділена від природи 'усвідомленням духовного в тілесному' як основи того, що зачаровує. Водночас не все в докільлі людина могла пояснити, а отже, і зрозуміти. Це все ляло острах в нетрі невідомого, таємничого, часом страшного... Асоціації, які навіюють реалії (в тому числі і міфічні), породжують стійкі асоціативні зв'язки між словами» [цит. за: 3, с. 71].

Найяскравіше це простежується на прикладі фразеологізмів, які несуть у собі особливий, глибоко символічний код культури.

Ономастична фразеологія становить той пласт мовних одиниць, які через «колоритні імена» інформують про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови [9, с. 252].

Актуальність дослідження. Проблема виділення однослівних одиниць-міфонімів до складу фразеологізмів, їх глибоке смислове навантаження потребує детальнішого вивчення. Мовно-культурна специфіка давньогрецьких міфонімів – маловивчена та недосліджена тема, тому вважаємо її актуальною.

Метою пропонованої розвідки є встановлення типологічних особливостей образності однослівних фразеологічних одиниць-онімів та виявлення специфіки їх функціонування на прикладі поетичних творів Ліни Костенко.

В ономастичному просторі будь-якої лінгвокультури можна виділити групу власних імен, що мають когнітивну й емоційну значимість. І чи не першою по глибині та символічності образів постає перед нами культура давніх еллінів.

Фразеологізми будь-якої мови є лінгвосеміотичним феноменом, формуючи особливу «підмову», одне з концентричних кіл мови, в якому в усталеній формі зберігаються і транслюються уявлення етносу про світ, культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу [7, с. 11].

Серед досліджуваних фразеологічних одиниць (далі – ФО) міфів Давньої Греції велику кількість складають однослівні одиниці. Дискусійним залишається питання виділення однослівних виразів до складу фразеологічних одиниць. Так, вони несуть у собі образність, символічність. Та виникає проблема, як вирізнити їх у тексті від ідентичних звичайних онімів.

У нашій роботі ми розглядатимемо ФО із міфів Давньої Греції, а тому серед категорій, що структурують феномен міфу, філологічними науками детально розглядаються такі, як міфологема, міфоморфема, міфема та міфонім.

Для нашого дослідження особливо актуальним є поняття міфоніму.

Міфонім – елемент міфу, що позначає собою певне міфологічне ім'я та виконує номінативну функцію. Н. Подольська пропонує таку деталізовану класифікацію цього феномену: міфоіменування (принцип творення міфологічного імені), теоніми (власні імена богів), міфоантропоніми, міфоперсоніми, міфозооніми, міфотітоніми, міфотопоніми тощо [цит. за: 6, с. 230].

Функціональне навантаження міфонімів, агонімів у фразеологізмах може бути аналогічним до функцій онімів в інших мовних сферах, проте, в зазначених одиницях, як правило, на перший план виходять конотативна, асоціативна та символічна функції міфологемних компонентів. Саме в конотативних емоційно-оцінних характеристиках мовних одиниць виражається світобачення носіїв певної мови, адже кожен культурно маркований онім містить значну інформацію (асоціативне тло) [цит. за: 3, с. 69].

Такі однослівні ФО несуть в собі образність, що є однією із головних ознак фразеологізмів.

Наприклад, у тексті: *Як ти зжилася з тугою чайною! Як часто лицемірих твоїй Парнас!* (Л.Костенко) [5, с. 161] – образ-символ Парнасу – місце перебування Аполлона та всіх дев'ятьох Муз – уособлює вершину поетів, вершину поетичної творчості. Або: *Бо першим скульптором був Бог. А ми вже тільки епігони* (Л.Костенко) [5, с. 153] – фразема епігони уособлює осіб, які за нових умов механічно відтворюють застарілі ідеї та прийоми й мистецькі засоби своїх попередників [8, с. 101].

Інколи повноцінний двокомпонентний фразеологізм може трансформуватися в однослівну одиницю, зберігаючи при цьому своє значення.

Наприклад, у тексті: *Не треба все валити на Прокруста, коли не маєш дару Златоуста* (Л.Костенко) [5, с. 543] – фразема *Прокрустове ложе* редукувалася в однослівну фразему *Прокруст*, не змінивши свого смислового наповнення – те, що виступає мірилом, під яке штучно, насильно підганяють що-небудь, пристосовуючи до нього [2, с. 353].

Не так страшна та річка Лета не так цензура та страшна як самознищення поета брехнею власного рядка (Л.Костенко) [5, с. 263] – мається на увазі не сама річка Лета, а те значення, що вона уособлює – канути в Лету – піти в забуття.

Міфологема *аргонавти* у поетичних творах Ліни Костенко проектується на українське тло, повніше розкриває трагедію маленьких сільських хлопчаків, яких вбило «покиддям війни» – старою гранатою: *Отакі вони хлопці, кирпаті сільські аргонавти, голуб'ята, анциболи, хоч не роди!* (Л.Костенко) [5, с. 32].

У переносному значенні *аргонавти* – сміливі мандрівники, першовідкривачі [4, с. 15].

Шматка землі немає під ногами, в яку б ще міг упертися Антей (Л.Костенко) [5, с. 102] – фразема *сила Антея* трансформувалася у однослівну міфологему *Антей*, зберігши при цьому всю повноту значення початкового виразу. Образ Антея символізує силу, яку дає людині зв'язок з рідною землею, з батьківщиною.

Міфологема *Лаокоон* редукована із фраземи *смерть Лаокоона* і уособлює жахливу смерть за марне намагання вберегти людей від загибелі, яку спланували вищі сили. Наприклад, у тексті: *Вириваюсь, як Лаокоон. Змії тепер метиковані* (Л.Костенко) [5, с. 542].

Вираз походить із античного міфу про троянського жреця бога Аполлона – Лаокоона. Він намагався перешкодити троянцям втягти в місто залишеного греками дерев'яного коня, в якому сховалися грецькі воїни. Боги, які вирішили знищити Трою, послали двох величезних змій, які задушили Лаокоона і обох його синів [4, с. 259].

Стирання первісної етимології виразів та побутування їх у свідомості мовця відірвано від конкретних осіб, з якими ці вирази пов'язані, призводить до зміни не тільки їх структури, а й самих однослівних фразем.

Найвиразніше це можна простежити на прикладі ФО *Муза* – у давньогрецькій міфології спочатку богиня співу, пізніше – богиня поезії, мистецтва, наук – уособлення натхнення.

Так, у тексті: *Ти знов прийшла, моя печальна музо* (Л.Костенко) [5, с. 78], або *Поетам всіх віків була потрібна Муза. А жінці хто потрібен, якщо вона – поет?* (Л.Костенко) [5, с. 79] маємо різні образи, різні номінації. Вживання великої і малої літери в однакових логічно та семантично навантажених словах створює два окремі концептуальні поняття, які розрізняє написання всього однієї букви.

Фраземи, а особливо ті, які пройшли тисячоліття становлення, не є статичним утворенням. Їх форма може змінюватися, а значення – переосмислюватися.

Так, у тексті: *Підновлює затаскану весталку, що продавалась серед різних ватр* (Л.Костенко) [5, с. 147] – ФО *весталка* (редукована із ФО *цнотливі весталки*) у давньогрецькій міфології є символом чистоти, незайманості. Натомість, у наведеному тексті поетеса використовує цей символ із абсолютно протилежним значенням, аби підкреслити всю ницість падіння сучасного світу.

Однослівні фразеологізми-міфоніми виступають також дуже цікавим засобом порівняння та протиставлення.

Наприклад, у тексті: *Колись давно, були якісь гіганти. Тепер зручніші виміри – нігмей* (Л.Костенко) [5, с. 207] – протиставляються дві ФО як за первісними їх значеннями (*гігант* – дикий, близький до богів рід велетнів; *нігмей* – людина, заввишки в лікоть) та, головне, за їх смисловим, образним навантаженням (*гігант* – значна, видатна, велика людина; *нігмей* – нікчемна, жалюгідна істота).

Поширеною у поетичній творчості Ліни Костенко є міфологема *Атлант*. Вона утворена шляхом переосмислення та концентрації фразеологічного виразу в одному слові: *плечі Атланта* → *Атлант*.

Вираз *плечі Атланта* походить із античного міфу про Атланта, який брав участь у боротьбі титанів проти Зевса, за що був покараний. Зевс наказав йому вічно тримати небозвід на своїх плечах.

Стоїть Атлант на краю Землі, де Сонце ховається за небокрай. За його плечима – тільки океан, названий згодом його ім'ям [1, с. 101].

У переносному значенні Атлант – людина, що несе на собі основний тягар будь-якої справи, роботи [4, с. 18].

Наприклад, у тексті: *При майстрах якомсь легше. Вони – як Атланти. Держать небо на плечах. Тому і є висота* (Л.Костенко) [5, с. 107]. Або: *Він молодий, він красень, він Атлант. Він держить небо над своєю батьківщиною* (Л.Костенко) [5, с. 154]. У вищенаведених поетичних рядках образ Атланта уособлює молодого дужого чоловіка, велетня, який тримає на своїх плечах небозвід.

Проте, міфологема Атлант у творчості Л.Костенко еволюціонує. Наприклад, у тексті: *З таким талантом міг би стати Атлантом!* (Л.Костенко) [5, с. 230] – не наголошується на фізичній силі титана. А у наступних поетичних рядках він взагалі стає старим батьком, змученим важкою працею: *Батько. Старий Атлант. З могутнього кореня. Шліфований і покорчений тяжкою працею* (Л.Костенко) [5, с. 153].

Із наведених прикладів можемо зробити висновок, що міфологеми – не констативні утворення. Вони є базою, основою для авторського бачення образу, початковою точкою відліку для створення цілісної масштабної міфологеми-концепту.

Таким чином, проведена нами лінгвокультурологічна розвідка доводить, що давньогрецькі міфоніми, незважаючи на просту, однослівну структуру, є потужним концентратом образів, символів, які знаходять своє відображення у свідомості мовця та мають повне право претендувати на звання повноцінного фразеологізму.

Вважаємо, що таке дослідження є перспективним для майбутніх поглиблених наукових студій, присвячених вивченню зазначених мовних явищ.

Література:

1. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник. – Тернопіль : Новий колір, 2008. – 828 с.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. та ін. Словник фразеологізмів української мови / відпов. ред. Винник В. О. – К. : Наукова думка, 2003. – 788 с.
3. Заваринська І. Ф. Мотиваційна основа фразеологічних одиниць з антропонімічними компонентами – міфологемами // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острогозьке видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 34. – 2013. – С. 69-72.
4. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові (вид. 2-е, перер. і допов.). – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
5. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
6. Курята Ю. Міф на перетині психологічних та філологічних наук / Юлія Курята // Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. – 2010. – Т. XII, ч. 4. – С. 225-232.
7. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
8. Словник античної міфології / Уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів. – 2-е вид. – К. : Наук. думка, 1989. – 240 с.
9. Худолій А. О., Нікітюк Л. М. Лінгвокультурологічні аспекти при перекладі фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острогозьке видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 34. – 2013. – С. 252-255.

Мармураш Л. П.,

Чортківський інститут підприємництва та бізнесу Тернопільського національного економічного університету,
м. Чортків

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ «HUMAN PERSON»

У статті визначено когнітивну модель «ОСОБИСТІТЬ» через зв'язки з культурними концептами ДУХОВНИЙ, ДОСКОНАЛІСТЬ, ВІРА, ЛЮБОВ, ЗАПОВІДІ, БЛАЖЕНСТВО, ПОКАЯННЯ, ПІСТ, СПОГЛЯДАННЯ, СМІРЕННОМУДРЕНІСТЬ. Досліджено процеси інтеграції та інтерпретації у створенні моделі.

Ключові слова: когнітивна модель, «HUMAN PERSON», культурні концепти, інтеграція, інтерпретація.

В статье определено когнитивную модель «ЛИЧНОСТЬ» через связи с культурными концептами ДУХОВНЫЙ, СОВЕРШЕНСТВО, ВЕРА, ЛЮБОВЬ, ЗАПОВЕДИ, БЛАЖЕНСТВО, ПОКАЯНИЕ, ПОСТ, СОЗЕРЦАНИЕ, СМІРЕННОМУДРЕННОСТЬ. Исследованы процессы интеграции и интерпретации в создании модели.

Ключевые слова: когнитивная модель, «ЛИЧНОСТЬ», культурные концепты, интеграция, интерпретация.

The cognitive model of «HUMAN PERSON» is defined through the connection with the following cultural concepts: SPIRITUAL, PEERFECTION, FAITH, LOVE, COMMANDMENTS, BLISS, VIRTUE, CONFESSION, LENT, CONTEMPLATION, HUMBLENESS in this article. Integration and interpretation processes are investigated in it.

Key words: cognitive model, «HUMAN PERSON», cultural concepts, integration, interpretation.

Пропонована стаття є продовженням вивчення концепту «ОСОБИСТІТЬ» в мовній картині світу. Знаємо, що розвиток когнітивної лінгвістики базується на підвищенні інтересу до «самоорганізації мовної системи», в якій «мова – діахронічне перетворення», і семантичні одиниці «характеризуються здатністю до переконтекстуалізації» (David Rail). Вміння розуміти лексичні одиниці в текстах, висловах, як вони змінюють світ підкреслює важливість проблеми когнітивної моделі «HUMAN PERSON», що включає ідею, в якій концепт і семантичні одиниці (а саме, вторинні номінації) ведуть знання до логічної єдності, до самовизначення, самоідентифікації, їх реалізації.

Мовознавці досліджують природу взаємодії людини із зовнішнім світом і будують теорію концептуальної структури, яка розкриває шляхи дослідження цього світу (Левицький А., Маслова В., Попова З., Стернін Й., Damljancovic D., Evans V., Gardenfors P., Geeraerts D. Radu J. Vogdan та ін.). «Центральною проблемою когнітивної лінгвістики є побудова моделі мовної комунікації як основи обміну знаннями» [3, с. 12].

Ми не просто описуємо концепти і категорії засобами визначення, а беремо до уваги ті знання, які хочемо донести до читача, досягнути певного рівня знань.

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як «первинно семантичну» [10] і спрямовує увагу на значення. «Значення – не тільки об'єктивне відображення зовнішнього світу, це спосіб формування цього світу». «Лінгвістичне значення – динамічне, ... воно змінює світ, ...» [10].

Ми інтегруємо у світ відповідно до нашої когнітивної компетенції, тобто відбувається процес концептуалізації – «культурне і психологічне дослідження реальності» [10].

«Щоб вирішити питання, концепти повинні бути про світ» [11]. Їх значення полягає не тільки в тому, щоб побачити, що пропонує світ, але й «як можна пристосуватися» [11].

Дана когнітивна модель включає концепт «HUMAN PERSON», що складається із:

а) Ядра: «HUMAN PERSON» – Selfcognition Самопізнання; Selfdefinition Самовизначення.

б) Периферії: а) *фізична складова*: being, body, creature, character, human, identity, individual, individuality, life, man, mortal, personage, personality, self, somebody, woman; б) *духовна*: soul, spirit; в) *культурна* (зв'язки з культурними концептами) – SPIRITUAL духовний, PEERFECTION досконалість, FAITH віра, LOVE Любов, COMMANDMENTS Заповіді, BLISS блаженства, VIRTUE блаженства, CONFESSION покаяння, LENT Піст, CONTEMPLATION споглядання, HUMBLENESS смиренномудреність.

Лексично-концептуальний відбір включає вислови відомих мислителів.

SPIRITUAL Just as a candle cannot burn without fire, men cannot live without a spiritual life (Buddha). If we are to go forward, we must go back and rediscover those precious values – that all reality hinges on moral foundations and that all reality has spiritual control (Martin Luther King, Jr.). Spiritual relationship is far more precious than physical. Physical relationship divorced from spiritual is body without soul (Mahatma Gandhi). Happiness cannot be traveled to, owned, earned, worn or consumed. Happiness is the spiritual experience of living every minute with love, grace, and gratitude (Denis Waitley). We are not human beings having a spiritual experience. We are spiritual beings having a human experience (Pierre Teilhard de Chardin). Hope is some extraordinary spiritual grace that God gives us to control our fears, not to oust them (Vincent McNabb). When people get married because they think it's a long-time love affair, they'll be divorced very soon, because all love affairs end in disappointment. But marriage is a recognition of a spiritual identity (Joseph Campbell). Man has two great spiritual needs. One is for forgiveness. The other is for goodness (Billy Graham). I'm concentrating on staying healthy, having peace, being happy, remembering what is important, taking in nature and animals, spending time reading, trying to understand the universe, where science and the spiritual meet (Joan Jett). Physical strength can never permanently withstand the impact of spiritual force (Franklin D. Roosevelt).

PEERFECTION Advance, and never halt, for advancing is perfection. Advance and do not fear the thorns in the path, for they draw only corrupt blood (Khalil Gibran). Perfection is the child of time (Joseph Hall). Success is the result of perfection, hard work, learning from failure, loyalty, and persistence (Colin Powell). God who is eternally

complete, who directs the stars, who is the master of fates, who elevates man from his lowliness to Himself, who speaks from the cosmos to every single human soul, is the most brilliant manifestation of the goal of perfection (Alfred Adler). This is the very perfection of a man, to find out his own imperfections (Saint Augustine). To feel much for others and little for ourselves; to restrain our selfishness and exercise our benevolent affections, constitute the perfection of human nature (Adam Smith).

FAITH Faith is taking the first step even when you don't see the whole staircase (Martin Luther King, Jr.). Faith is a knowledge within the heart, beyond the reach of proof (Khalil Gibran). Faith is the strength by which a shattered world shall emerge into the light (Helen Keller).

LOVE Love is composed of a single soul inhabiting two bodies (Aristotle). Love is like a friendship caught on fire. In the beginning a flame, very pretty, often hot and fierce, but still only light and flickering. As love grows older, our hearts mature and our love becomes as coals, deep-burning and unquenchable (Bruce Lee). Where there is love there is life (Mahatma Gandhi). Love is life. And if you miss love, you miss life (Leo Buscaglia). Let us always meet each other with smile, for the smile is the beginning of love (Mother Teresa). Love is a force more formidable than any other. It is invisible – it cannot be seen or measured, yet it is powerful enough to transform you in a moment, and offer you more joy than any material possession could (Barbara de Angelis). Love is our true destiny. We do not find the meaning of life by ourselves alone – we find it with another (Thomas Merton).

COMMANDMENTS All the commandments: You shall not commit adultery, you shall not kill, you shall not steal, you shall not covet, and so on, are summed up in this single command: You must love your neighbour as yourself (Jesus Christ). The Ten Commandments are the most visible symbol because these commandments are recognized by Christians and Jews alike as being the foundation of our system of public morality (Pat Robertson). BLISS Health is the vital principle of bliss, and exercise, of health (James Thomson).

VIRTUE Just as treasures are uncovered from the earth, so virtue appears from good deeds, and wisdom appears from a pure and peaceful mind. To walk safely through the maze of human life, one needs the light of wisdom and the guidance of virtue (Buddha). Courage is the most important of all the virtues, because without courage you can't practice any other virtue consistently. You can practice any virtue erratically, but nothing consistently without courage (Maya Angelou).

CONFESSION Prayer is a confession of one's own unworthiness and weakness (Mahatma Gandhi). The confession of evil works is the first beginning of good works (Saint Augustine). A confession has to be part of your new life (Ludwig Wittgenstein). Acting is a form of confession (Tallulah Bankhead).

LENT «Lent is a time to renew wherever we are in that process that I call the divine therapy. It's a time to look what our instinctual needs are, look at what the dynamics of our unconscious are». (Thomas Keating).

CONTEMPLATION Contemplation and wisdom are highest achievements and man is not totally at home with them (Gabriel Marcel).

HUMBLENESS «Selflessness is humility.... humility and freedom go hand in hand. Only a humble person can be free» (Jeff Wilson).

На цій основі через визначення вторинної номінації (А. Левицький), ми об'єднуємо лексичні одиниці в семантичні поля.

SPIRITUAL: a spiritual life, spiritual control, spiritual relationship, the spiritual experience of living every minute with love, grace, and gratitude, spiritual beings, spiritual grace, a spiritual identity, spiritual needs, spiritual meet, spiritual force.

PEERFECTION: advancing, child of time, success, God, to find out his own imperfections, to feel much for others.

FAITH: the first step, a knowledge within the heart, strength.

LOVE: a single soul, a friendship, life, smile, a force, true destiny.

COMMANDMENTS: You must love your neighbour as yourself, the foundation of our system of public morality.

BLISS: health.

VIRTUE: good deeds, courage.

CONFESSION: prayer, the first beginning of good works, part of your new life, acting.

LENT: a time to renew.

CONTEMPLATION: highest achievements.

HUMBLENESS (HUMBLE): be free.

Таким чином, наші концепти «володіють семантичною цінністю» [8].

У створенні когнітивної моделі відбуваються процеси «інтеграції та інтерпретації» [8]. Інтеграція включає конструкцію «HUMAN PERSON», яка передається «лінгвістичними знаннями (лексичними концептами)» [8]: SPIRITUAL, PEERFECTION, FAITH, LOVE, COMMANDMENTS, BLISS, VIRTUE, CONFESSION, LENT, CONTEMPLATION, HUMBLENESS, які потім інтерпретуються. Концепт «HUMAN PERSON» отримує інформаційну характеристику, в якій будучи пов'язаним із кожним лексичним концептом, він інтерпретується.

Це «ментальна модель» [3]. побудови мовної особистості, що включає внутрішні уявлення, способи їх побудови (фрейми). Вона розвиває вміння орієнтуватися в світі, а концепти «сприяють ототожненню і розрізненню різних об'єктів» [3, с.13].

Така когнітивна модель робить внесок у «конструкцію значення» [8], тобто спосіб формування себе у цьому світі, сприяє доступу до інших когнітивних моделей.

Перспективним у майбутньому є вивчення «константів культури, тб. таких концептів, які з'явилися в глибокій давнині...» [3, с.16] і мають відношення до нашої когнітивної моделі.

Література:

1. Левицький А. Е. Роль категоріальної семантики у забезпеченні функціонування номінативних одиниць сучасної англійської eprints.zu.edu.ua/1135/1/041aesam.pdf
2. Мармураш Л. П. Концепт «HUMAN PERSON» в мовній картині світу / Л. П. Мармураш // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 33. – 2013. – С. 93-95.
3. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика [Електронний ресурс] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Режим доступу : <http://zinki.ru/book/kognitivnaya-lingvistika>
5. BrainyQuote, an extensive collection of quotations by famous authors, celebrities, and newsmakers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.brainyquote.com/quotes/keywords
6. Damljanovic D. Natural Language Interfaces to Conceptual Models [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gate.ac.uk/sale/dd/thesis/thesis.pdf
7. Dictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.reference.com>
8. Evans V. Lexical concepts, cognitive models and meaning-construction [Електронний ресурс] / Vyvyan Evans. – Режим доступу : eprints.brighton.ac.uk/2468/1/COG.2006.pdf
9. Gardenfors P. Cognitive semantics and image schemas with embodied [Електронний ресурс]. – Режим доступу : forces.oddelki.ff.uni-mb.si/filozofija/files/Festschrift/Dunjas.../gardenfors.pdf
10. Geeraerts D. A rough guide to Cognitive Linguistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.degruyter.com/view/supplement/9783110199901_Introduction.pdf
11. Radu J. Bogdan. What do we need concepts for? consc.net/mindpapers/2.7

Михальчук Н. О.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

СЛОВОТВІР ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті описано особливості словотвору як основного джерела поповнення словника сучасної англійської мови, детально охарактеризовано семантичне словотворення. Окреслено синхронний та діахронний типи словотвору. Визначено особливості деривації слова та словоскладання як видів словотвору.

Ключові слова: словотвір, джерела поповнення словника, семантичне словотворення, синхронний та діахронний типи словотвору, деривація слова, словоскладання.

В статті описані особливості словообразования как основного источника пополнения словаря современного английского языка, предложена детальная характеристика семантического словообразования. Описаны синхронный и диахронный типы словообразования. Определены особенности деривации слова и словосложения как видов словообразования.

Ключевые слова: словообразование, источники пополнения словаря современного английского языка, семантическое словообразование, синхронный и диахронный типы словообразования, деривация слова, словосложение.

In this article the peculiarities of word-building as the main mean to develop English language vocabulary were described. Semantic word-building was characterized in details. Synchronous and diachronous types of word-building were distinguished. The peculiarities of derivation of the word and word composition as the kinds of word-building were shown.

Key words: word-building, the main means to develop English language vocabulary, semantic word-building, synchronous and diachronous types of word-building, derivation of the word, word composition.

Становлення мови виявляється, насамперед, у розвиткові словникового складу, у його поповненні тощо. Збагачення словника – це один із процесів адаптації мовної системи до нових умов реальної комунікації у зв'язку зі змінами у просторі позамовного середовища. Словниковий склад англійської мови в останні десятиліття поповнювався майже винятково за рахунок власних мовних ресурсів шляхом лексичної і семантичної деривації, тобто шляхом словотворення.

Питання, які піднімаються в даній статті є вельми **актуальними**, адже з метою постійного оновлення, збагачення і розвитку мови необхідним є безперервне поповнення її словникового запасу мовними новоутвореннями, які слід спеціально вивчати в лінгвістичних дослідженнях. Основними джерелами поповнення словника сучасної англійської мови є різноманітні види морфологічного, синтаксичного та синтактико-морфологічного способів словотвору. В даній статті проаналізуємо, зокрема, морфологічний вид словотвору, який є джерелом поповнення лексичного словника сучасної англійської мови.

Так, **завданнями** нашої статті є:

1. Описати особливості семантичного словотворення.
2. Охарактеризувати синхронний та діахронний типи словотвору.
3. Визначити особливості деривації слова та словоскладання як видів словотвору.

У сучасній лексикології під словотвором розуміють процес утворення нових слів із матеріалу, представленого у мові, за певними структурними та семантичними формулами та зразками [12, с. 135]. Наприклад, іменник *driver* утворене за зразком *V + -er*, тобто:

a verb-stem + the noun-forming suffix -er.

Значення іменника *driver* пов'язане зі значенням основи *drive-* та суфікса *-er*: *driver – one who drives a car.*

Варто зазначити, що, зокрема, на думку Р. С. Гінзбурга [4], словотвір виключає семантичні типи творення слів. Під семантичним словотворенням деякі лінгвісти розуміють зміни значення слів. Наприклад: *bench –*

- 1) «a long seat of wood or stone»;
- 2) «a carpenter's table».

Однак більшість лінгвістів під цим процесом розуміють зміну значення слова, яка є результатом омонімії: *magazine – «a publication»*; *magazine – «the chamber for cartridges in a gun or rifle»*.

Цілком очевидним є той факт, що словотвір має справу лише зі словами, які можуть бути проаналізовані як на структурному, так і на семантичному рівнях. Як і будь-які інші лінгвістичні феномени, словотвір слід вивчати з урахуванням двох підходів – *синхронного* та *діахронного*. Дуже важливим є вміння розрізняти ці два підходи, оскільки за умов синхронного аналізу словотвору лінгвісти вивчають сучасні класифікації типів словотвору, тоді як у випадку діахронного аналізу словотвір розглядають у його відношенні до історії.

Для того, щоб в повній мірі розкрити зміст поняття «словотвір», слід спеціально розглянути морфемну структуру слова. Традиційно слово розглядається як поєднання звука та значення. Слово *table*, наприклад, має декілька окремих значень – «стіл, їжа, робоче місце». Лінгвісти рідко розглядають причини, за якими дана комбінація звуків має ці значення, а тому часто кажуть, що таке поєднання є досить умовним. Нерозривність формальної структури слова дає змогу відрізнити його від інших слів у потоці мовлення.

Слово входить до складу словосполучення – найближчої граматичної одиниці, через яку воно реалізується в реченні. Тому слово, як правило, має опозиційні характеристики двобічного характеру: «морфема» – «слово» – «словосполучення» (або фразеологічна одиниця).

Морфема безпосередньо входить до структури слова [4, с. 24]. Проте морфема, на противагу слову, не є зовсім автономною одиницею, хоча окремі слова можуть складатися лише з однієї морфемі. Зазвичай в англійському слові розрізняємо дві-три (зрідка більше) морфемі. У словоформі *students* маємо три морфемі – корінь *stud* із значенням «навчання», суфікс *-ent* із значенням агентивної дії та закінчення *-s* з граматичним значенням множини. Подальше членування морфем призводить лише до виділення окремих звукових комплексів, які не мають певного значення. Вільна морфема регулярно відтворюється за лінгвістичними моделями і може вживатися незалежно, не змінюючи свого значення. Дієслово *stand*, іменник *stand* є також вільними морфемами, що зберігають відповідні лексико-семантичні значення. Такі морфемі можна назвати мінімальними вільними формами. Проте корінь *stand* може входити до інших слів, напр.: *withstand*, *standing*. Морфологічний стан змінюється таким чином, що дієслово *withstand* фактично складається з двох вільних морфем – приємника *with* і дієслова *stand*, а дієприкметник *standing* – з вільної та залежної морфем – суфікс *ing* окремо не вживається.

Словниковий склад, як правило, складається з вільних морфем, які утворюють окремі слова, напр.: *man*, *son*, *cow*, *sheep*, *top*, *go*, *run* та ін. Історія розвитку цих слів свідчить про те, що їхнє граматичне варіювання в окремих випадках відбивало наявність двох морфем – *man* – *men*, проте таких випадків у мові зовсім небагато.

Лексична морфема може збігатися з *коренем* слова, тобто бути його головним складовим елементом, що передає лексичне значення. Структурна модель спільного германського кореня збігається із структурою індоєвропейського кореня. Останнім часом загальне визнання отримала теорія індоєвропейського кореня, яку розробив Е.Бенвеніст [11, с. 40]. Так, індоєвропейський корінь завжди складається з трьох літер (приголошний + голосний + приголосний), і має два стани: I – корінь з наголосом та суфіксом у нульовому ступені та II – корінь у нульовому ступені з наголошеним суфіксом. Якщо корінь має більше, ніж три елементи, то він перетворюється в іменну основу [6, с. 52]. Корінь разом із афіксами (префіксами і суфіксами) утворює основу слова. Проста основа – це, найчастіше, той же самий корінь слова, що може вживатися відокремлено, напр.: *awe*, *change*, *note*, *seem*. Основа, яка охоплює один або більше афіксів, є *похідною*, пор. *seemly*, що в парадигмі *seemly* – *seemlier* – *the seemliest* має форму *seemly*.

Якщо основу позбавити афіксів, і вона не буде омонімічна жодному вільному слову того ж кореня, то така основа стане *залежною*. Так, у широко вживаному слові *conduct* і лексико-семантичному складі, що його оточує – *conductor*, *deduct*, *deduce*, *seduce*, *seductive* і т.д. – префікс *con-* може бути відокремлений лише формально. Корінь, що залишиться, запозичений з латинського *ductio* – «веду» і не утворює окремого слова. Таку основу і називають *залежною*. Залежних основ є досить багато в запозичених словах. Це явище не є закономірним, бо основа запозиченого слова виникла і пройшла шлях історичного розвитку в іншій мові, напр.: *a-dolesc-ent*, *benefic-i-ai*, *cour-age*, *dis-creet*, *e-loqu-ence*, *facul-ty*, *hon-est*, *in-vest-ment*, *mat-ure*, *odi-ous*, *pge-vention*, *quanti-ty*, *re-membr-ance*, *royal-ty*, *satir-ize*, *satisfac-tion*, *senti-ment*, *un-cert-ain*, *un-pre-dict-ed*.

Корінь вважається головним складовим елементом, що після вилучення функціональних афіксів не підлягає подальшому словотворчому аналізу. У ряді слів *act*, *acting*, *action*, *actionable*, *activate*, *active*, *activity*, *actor*, *actual*, *actuality*, *actualize*, *actually*, *actuate* спільним є корінь *act*.

В англійській мові корінь досить часто збігається з формою слова [8, с. 47], фонетично це явище відбувається переважно в односкладових словах, пор.: *aim*, *band*, *cat*, *get*, *hat*, *net*, *pig*, *set*. Збіг кореня з формою слова є наслідком історичного розвитку структури власне англійських слів – наприкінці середньовічного періоду відбулося зникнення закінчень. В результаті цього процесу англійські слова відтоді не мають формальних ознак (закінчень), які вказували б на приналежність цих лексичних одиниць до певної частини мови. Переважна частина односкладових слів – це продуктивні, словотворчі корені, за допомогою яких утворюються нові, похідні слова.

Досліджуючи структуру слова, перш за все розглядаємо складові частини, що мають один *корінь*, пор.: *father*, *father-ly*, *father-less*, *im-father-ly*, *father-hood*, *father-ship*, *father-like*. Діахронний підхід має на меті проаналізувати походження та розвиток слова (кореня) як у тій самій або споріднених мовах (давньоангл. *fasder*, давньосаксон. *fadarl*, давньонім. *fater*, давньонорв. *father*, гот. *fadar*), так і в інших мовах (зазвичай у межах однієї мовної сім'ї).

Тоді як корінь – до певної міри незалежна частина слова, *афікси* – завжди залежні елементи цілісної структури. І суфікс, і префікс вміщують семантичне навантаження, проте вони не вживаються у вигляді абсолютно незалежних мовних одиниць.

Суфікс – деривативний (похідний) елемент наприкінці слова (між коренем і закінченням), який є або був продуктивним елементом словотвору [8, с. 45]. Суфікс має лексико-семантичне значення, проте не вживається відокремлено, тобто не має ознак окремої частини мови. Однак, коли одне і те ж саме слово з різними суфіксами належить до однієї частини мови, то за допомогою суфікса розрізняються лексико-граматичні класи слів, пор. суфікси *-er* та *-est* для вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників: *bigg-er* – *the bigg-est*, *sweet-er* – *the sweetest*. Суто семантичні зміни відбуваються у слові у випадку зміни суфікса і дозволяють відносити це слово до однієї частини мови, напр.: *collectable*, *collect-ible*. Нарешті, різні суфікси можуть утворювати як просту, так і подвійну опозицію різних частин мови, напр.: *cold* – *cold-ish* (прикм.) – *cold-ly* (прислівн.) – *cold-ness* (імен.) Завдяки тому, що за суфіксом зберігається одне лексико-семантичне значення, вживання останнього з основою певних груп слів спонукає до утворення відповідних частин мови. Звідси суфіксація – важливий вид словотвору англійської мови з типами, що склалися історично.

Префікс – це морфема, що стоїть перед коренем слова і модифікує його значення. Префікси в сучасній англійській мові завжди деривативні [8, с. 52]. Префікс майже не допомагає розрізнявати частини мови, за винятком тих випадків, коли він входить до складу дієслова або слова категорії стану, напр.: *a dress* – *to undress*,

a gird – to ungird, board – aboard, dust – adust, float – afloat. Інколи за допомогою префікса можна розрізнявати перехідні і неперехідні дієслова, пор.: *cry – outcry, play – outplay*.

Інфікс – афікс, що зустрічається всередині основи [8, с. 49]. Інфіксація як тип словотвору не є продуктивним способом утворення нових слів. Інфікс – явище загальне, індоєвропейського характеру. Це, головним чином, приголосний, що актуалізується за умов морфологічного аналізу слова, напр.: санскр. *vindami* – «знаю, відаю» – *vid* – «знати», лат. *tango* «притискую» – *tetigi*, рос. теленок – телята, англ. *stand* – *stood*.

Комбінувальна форма – запозичене з грецької чи латинської мови слово, яке може приймати вигляд афікса. Оскільки слова типу *poly-*, *stereo-*, *trans-*, *tele-* вільно існували у мові, з якої вони були запозичені, їх слід відрізнити від афікса. Комбінувальні форми вирізняються інтернаціональним характером. Вони, проте, мають відмінність від інших запозичень, зокрема, те, що складні слова і деривативи, до структури яких входять комбінувальні форми, не існували в класичних мовах, а були утворені протягом новітнього часу. Наприклад: *cyclo-tron, polyglot, stereo-type, trans-migrate, tele-scope*. Окремі комбінувальні форми тяжіють до самостійного вжитку у розмовній мові, напр.: *auto, stereo*.

Аломорфи – це різновид або варіант морфеми, що характеризується зміною літери чи звука у своїй структурі [2, с. 64]. Звідси аломорф може мати позиційні варіанти. Аломорфами префікса *in-*, наприклад, є *il-*, *im-*, *ir-*: *il-legible, il-liberal* (перед приголосним *l*), *im-brute, im-mature, im-patient* (перед губними приголосними), *ir-relevant, ir-respective* (перед приголосним *ir*). Аломорфи зустрічаються у процесі утворення множини іменників за допомогою морфеми *-s*: *boxes [-iz] – cats [-s]* та форм дієслів минулого часу і дієприкметників, де спостерігаються опозиції дзвінкого / глухого варіантів суфікса *-ed*: *collected [-d] – passed [-t]*.

Заслужує на увагу принципова різниця між закінченням і суфіксом, що в англійській мові часто виражається однією морфемою. У граматиці вони інколи називаються флективними суфіксами (inflectional suffixes). Слід мати на увазі, що флективні суфікси виражають граматичне значення, тоді як дериваційні суфікси – це носії значення лексичного, і вони є лексичними морфемами. Граматичну форму, таким чином, складають слова з флективними суфіксами, а лексичну – з дериваційними. Звідси розрізняються і відповідні парадигми: флективною є парадигма *illustrate – illustrates – illustrated, дериваційною – illustrate – illustrative – illustrious – illustration*.

Існують випадки, коли провести чітку межу між коренем і афіксами досить важко. В англійській мові є корені з чітко представленими комбінувальними властивостями. Вони вживаються у функції другого елемента структури слова і за своїм загальним значенням нагадують суфікс. Узагальнення лексико-семантичного навантаження мало місце, на наш погляд, оскільки поруч з функцією напівсуфікса ці форманти довгий час вживалися як окремі слова: *-man, -like, -proof, -worthy*, пор.: *seaman, chairman, businesslike, childlike, shockproof, waterproof, blameworthy, praiseworthy*. Деякі дослідники до напівсуфіксів відносять такі форманти, як *-wise, -way, -monger*. Наприклад: *clockwise, sideway, newsmonger* [13, с. 61].

Щодо типів словотвору в англійській мові, то слід зазначити, що існують різні підходи, дотичні до їхньої класифікації. Деякі види словотвору в сучасній англійській мові на сьогоднішній час є досить продуктивними способами утворення слів, в той час як інші не можуть продукувати нових слів в наш час, проте були активними в певні періоди розвитку мови, але зараз вони вважаються непродуктивними. Наприклад, афіксація була продуктивним способом творення слів ще з часів давньоанглійського періоду: *fiscere, striker, steamer*. З іншого боку, чергування голосних свого часу також було продуктивним, але в сучасній англійській мові цей вид словотвору втратив свою активність, а існуючі диференційні ознаки допомагають розрізнити одне слово від іншого, наприклад: дієслово від іменника (*food – to feed, blood – to bleed, full – to fill* etc.).

Класифікації продуктивних та непродуктивних видів словотвору запропоновані Г. Б. Антрушиною, О. В. Афанасьєвою та Н. Н. Морозовою [1]. Серед продуктивних способів вчені виокремлюють афіксацію, конверсію, словоскладання та скорочення. До непродуктивних, на їхню думку, належать звуконаслідування, зміна наголосу, чергування голосних та зворотній словотвір. Ці погляди поділяє І. В. Арнольд, який дотримується такої ж класифікації [3].

На наш погляд, доцільно розглянути також класифікацію Д. І. Квасилевича та В. П. Сасіної, які слушно наголошують, що різні типи словотвору позначають різні рівні продуктивності [7, с. 85]. Вчені виділяють такі види словотвору на даному етапі розвитку англійської мови:

- високопродуктивні (афіксація, конверсія, субстантивація, словоскладання, скорочення);
- малопродуктивні (зворотній словотвір, бленд, редуплікація, лексикалізація множини іменника, звуконаслідування);
- непродуктивні (чергування звуків, зміна наголосу).

Однак не всі лінгвісти розмежовують продуктивні та непродуктивні типи словотвору. Деякі з них вважають за необхідне більш чітко визначити зміст терміну «продуктивність словотвору». Вони дотримуються точки зору, що продуктивними способами та значеннями словотвору можна вважати тільки ті, що використовуються для утворення необмеженої кількості нових слів в сучасній мові [10; 12]. Таке розходження думок частково зумовлене наявністю дериваційних афіксів, які вважалися продуктивними в усі часи розвитку мови.

На нашу думку, доцільною є класифікація, яку запропонували такі лінгвісти, як Ю. А. Жлуктенко та О. І. Смирницька [3]. Вони розрізняють: морфологічні, синтактико-морфологічні та синтаксичні способи словотвору. Згідно цієї класифікації, до морфологічних способів, які характеризуються змінами в морфологічній структурі, відносяться афіксація, складання основ, скорочення, зміна наголосу, чергування звуків, редуплікація, зворотній словотвір та бленд. Синтаксичний словотвір лінгвісти визначають як такий, в якому комбінація слів є семантично та структурно відокремленою від слова без будь-яких змін в синтактико-семантичних зв'язках. До нього належить лексикалізація синтаксичних груп. Щодо синтактико-морфологічних типів словотвору, то

сюди відносять словоскладання, субстантивізацію, лексикалізацію множини іменників та конверсію. Ці види словотвору вміщують характеристики як морфологічного, так і синтаксичного характеру.

Відповідно до цих основних структурних типів слів виділяють два види словотворення: деривація слова та словоскладання [10, с. 138]. Слова, утворені за допомогою способу деривації, мають лише одну основу та один похідний афікс, наприклад:

cleanness (чистота) → *from clean* (чисто);

to overestimate (переоцінювати) → *from to estimate* (оцінювати).

Деякі похідні слова не мають афіксів, тому що їхня похідна основа в результаті конверсії стала повноцінним словом, наприклад:

to paper (клеїти шпалелери) → *from paper* (шпалери);

a fall (падіння) → *from to fall* (падати).

Слова, утворені внаслідок словоскладання, мають принаймні дві первинних основи, наприклад: *ice-cold*, *looking-glass*, *daydream*, *hotbed*, *coal-black* etc. До того ж, згідно цієї класифікації, є слова, що поєднують риси як словоскладання, так і деривації – це похідні складні слова, такі як *long-legged* (довгоногий), *open-handed* (щедрий), *a breakdown* (аварія) etc.

Скорочення слів не відноситься до цієї двоструктурної класифікації. Його не можна віднести ані до типу деривації слів, ані до типу словоскладання, оскільки йому не притаманні основи слова та похідні афікси (*lab*, *exam*, *V-day*, *X-mas* etc.). Відповідно, скорочення як спосіб словотвору слід розглядати як окремий тип утворення слів.

Ще одна класифікація типів словотворення, запропонована Г.Марчандом [13], також заслуговує нашої уваги. В основу її вчений поклав різницю між загальною мотивацією як основою (в таких складних словах, як *rain-bow*, *do-er*, *un-do* etc.) та частковою мотивацією як прикладом фонетичних символів (*pish*, *pooh*, *crack* etc.). Відповідно, лінгвіст виокремив дві основні групи:

1) слова, створені як граматичні синтагми;

2) слова, які не є граматичними синтагмами.

До першої групи Г.Марчанд відносить складні слова, префіксацію, нульову деривацію та зворотню деривацію. Друга група вміщує експресивні символи, бленд, скорочення, редуплікацію та слова-фабриканти. Ця класифікація побудована на принципі врахування синхронних зв'язків між морфемами [13].

До морфологічних способів словотвору, які характеризуються змінами в морфологічній структурі лексичних одиниць, відносяться афіксація (префіксація та суфіксація), складання основ, скорочення, зміна наголосу, чергування звуків, редуплікація, зворотній словотвір та бленд.

Префіксація як тип словотвору полягає у модифікації основи, до якої префікс приєднується [13, с. 65]. Префікси розрізняються за своїм походженням: вони можуть походити із власної мови або бути іншомовними. Модифікуючи лексичне значення слова, префікс рідко змінює граматичний характер слова в цілому, тому і просте слово, і його префікс-дериватив у більшості випадків належать до однієї частини мови, напр.: *abuse* – *dis-abuse*, *approve* – *dis-approve*, *believe* – *dis-believe*, *close* – *dis-close*. Лексико-семантичне навантаження префікса визначається способом передачі основи відтінку значення, що відбиває спосіб дії, місце, час, ступінь її завершення тощо.

Власне англійські префікси походять від окремих слів. Таких префіксів небагато – *a-*, *be-*, *fore-*, *raid-*, *un-*. Префікс *mis-* – змішаного типу (нім. *mis*, лат. *minus*, фр. *me*, *mes*). Префікс *non-* – це морфологічний варіант частки *no*, що вживається перед прикметниками; значення префікса вказує на заперечення, напр.: *non-operational*, *non-slid* «не слизький». Загалом цей префікс може спонтанно вживатися майже з кожним іменником чи прикметником, вказуючи на відсутність якості.

Власне англійський префікс *out-* – один із найпоширеніших у мові. Разом з префіксом *un-* він є найтиповішою морфемою англійського словотвору; за підрахунками і той, і другий входять до складу майже тисячі слів кожний. Префікс *over-* – також один з найуживаніших англійських словотворчих засобів. Він великою мірою впливає на значення слова, до якого приєднується; при цьому наголос в словах, що мають два склади, обов'язково переноситься на префікс. У процесі новотворення префікс сам може набувати характеристик окремої частини мови [11, с. 57]. Така властивість спостерігається в тих випадках словотвору, коли під час узгодження з комбінованою частиною мови префікс *over-* виконує функції прикметника, прийменника чи прислівника.

Un – власне англійський префікс (давньоангл. *un*, *on* – *and*, *ant*; давньонім. *ant-*, *int-* збігається з грецьким *anti-*). Сучасний префікс *un-* вживається з великою кількістю дієслів, надаючи їм зворотних (негативних) семантичних ознак, напр.: *unattire*, *unbar*, *unclose*, *undrape*, *unfasten*, *unhook*, *unknit*, *unlay*, *unmould*, *unpack*, *unsaddle*, *unthread*, *unwrap*. До дієслівних значень відносяться і такі, що відбивають виділення, переміщення, зупинку, перерву, зниження тощо.

В сполученні з прикметниками, віддієслівними формами, окремими іменниками префікс або має просте значення «*not*», або надає їм зворотних характеристик, напр.: *unfair*, *ungraceful*, *unscrupulous*, *unamusing*, *unappetizing*, *unborn*, *uncandid*, *unhappy*, *unkind*, *unla-belied*, *unmade*, *unoccupied*, *untrue* [11, с. 58].

Невелику кількість утворень маємо з префіксами *-n* (з негативним значенням), *to-* («до, разом»), *with-* («проти», напр.: *neither*, *never*, *none*; *together*; *withdraw*). Окремі утворення з'явилися як наслідок поєднання власномовних слів та латинських і грецьких префіксів, проте такі явища – не виняток при запозиченнях [8, с. 49].

Префікси романського походження були запозичені у різні часи розвитку мови і різними шляхами – як безпосередньо з класичних мов, так і через французьку мову. У зв'язку з цим спостерігається варіювання форм одних і тих же префіксів. Префікс *ad-*, наприклад, має кілька варіантів, що відбивають асиміляцію приголосного *d* на початку слова і є наслідком запозичення з різних мов: *a-*, скажімо, простежується наряду з іншими

варіантами арабської мови. Варіанти префікса такі: *ac-, af-, ag-, al-, an-, ap-, az-, as-, at-*: *acclimatize, affirm, aggravate, allocate, annotate, arrest, assure, attest*. Усі варіанти зберігають здатність підсилювати ознаки у значенні додавання, що його набуває слово, яке утворюється.

Префікс *bi-*, що має варіанти *bin-* та *bis-* – латинського походження і означає «подвійний», напр.: *binocular, bivalent*. Префікс *co-* означає споріднене, спільне походження дії чи процесу і має варіанти *col-, com-, con-, cor-*, напр.: *coagulate, collateral, commemorate, concord, correct*. Декілька етимологічних значень має префікс *de-*, серед них: «вниз» – *depend*; «геть» – *deduce*; «зовсім, повністю» – *declare*; «заперечення» – *deceive*.

Окремі дослідники (Г.Марчанд, Н.М.Раєвська та ін.) вважають, що між префіксами *over-* і *out-*, *un-* і *in-*, *dis-* і *de-*, *anti-* і *pre-*, *super-* і *hyper-*; *super-* і *trans-*, *super-* і *supra-* існує так зване «мовне суперництво» [8; 13]. Лексико-семантичне протиставлення цих морфем, на наш погляд, супроводжується наявністю голосного / приголосного на початку слова та місцем наголосу у ньому.

Значну групу морфем, що вживаються як префікси, складають запозичення пізнього періоду – *ante, extra, hyper, intra, meta, para, tetra*. Це явище пов'язане з розвитком термінології, хоча залучення подібних словотворчих елементів продовжується і в наш час. Деякі з цих елементів у класичних мовах вживалися як самостійні слова – *astro, hydro, macro, micro, multi, omni*; їх називають комбінувальними формами. В англійській мові ці елементи самостійного значення не мають, не вживаються окремо, а є лише словотворчими елементами.

Підсумовуючи сказане, слід наголосити, що префіксація набула широкого вжитку в англійській мові завдяки відсутності закінчень. Вирівнювання відмінкових закінчень і зникнення дієслівних флексій призвели до глибоких лексичних розмежувань, що викликаються вживанням префіксів. Суфікси також набувають неабиякого значення як дериваційні елементи, й їхню роль буде проаналізовано в наступних наших публікаціях.

Література:

1. Антрушина Г. Б., Афанасьєва О. В., Морозова Н. Н. Лексикологія англійського язика / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьєва, Н. Н. Морозова. – М. : Дрофа, 1999. – 288 с.
2. Арбекова Т. И. Лексикологія сoвременного англійського язика (практический курс) / Т. И. Арбекова. – М. : ВШ, 1977. – 240 с.
3. Арнольд И. В. Лексикологія сoвременного англійського язика / И. В. Арнольд. – М. : ВШ, 1959. – 350 с.
4. Гинзбург Р. С. Значение слова и методика компонентного анализа / Р. С. Гинзбург. – М. : ИЯШ, 1978. – № 5. – С. 20-24.
5. Жлуктенко Ю. А. Конверсія в сучасній англійській мові як морфологічно-синтаксичний спосіб словотворення. Питання мовознавства / Ю. А. Жлуктенко. – К., 1958. – 250 с.
6. Ісаєва Г. Т. Утворення дієслів-конденсатів способом основскладання як результат мовної економії / Г. Т. Ісаєва // Іноземна філологія. – К., 1965. – Вип. 2. – С. 50-55.
7. Квасилевич Д. І., Сасіна В. П. Практикум з лексикології сучасної англійської мови / Д. І. Квасилевич, В. П. Сасіна. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 128 с.
8. Раєвська Н. М. English lexicology / Н. М. Раєвська. – К. : Вища школа, 1971. – 94 с.
9. Смирницкая А. И. Лексикологія англійського язика / А. И. Смирницкая. – М., 1956. – 259 с.
10. Харитончик З. А. Слово в лексико-семантической системе язика / З. А. Харитончик. – Минск : Высшая школа, 1992. – 254 с.
11. Benvenist E. English lexicology / E. Benvenist. – Moscow : Prosveshchenie, 1975. – 242 p.
12. Harris R. The Language Makers / R. Harris. – Cornell University Press, 1980. – 258 p.
13. Marchand H. Word-building in the English language / H. Marchand. – Cambridge : Cambridge University Press, 1980. – 293 p.

Мунтян Л. В.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ КОНЦЕПТ-ЗНАЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглянуто дефініції концепту та значення, зроблено спробу порівняти їх структуру, методи дослідження. Визначено співвідношення даних понять у працях відомих лінгвістів та когнітологів.

Ключові слова: *концепт, значення, мовна картина світу, концептуальна картина світу.*

В статье рассмотрены дефиниции концепта и значения, сделано попытку сравнить их структуру, методы исследования. Определены соотношения данных понятий в трудах известных лингвистов и когнитологов.

Ключевые слова: *концепт, значение, языковая картина мира, концептуальная картина мира.*

The definitions of concept and meaning are considered in the article, an attempt to compare their structure, research methods is made. The relation between these two concepts is determined corresponding to the works of famous linguists and cognitologists.

Key words: *concept, meaning, lingual and conceptual world picture.*

Проблеми співвідношення мовних і когнітивних категорій знаходяться в центрі уваги сучасної лінгвістики, логіки, філософії, психології та багатьох суміжних наук вже давно. Цей факт свідчить про багатоаспектність та складність відношень між згаданими категоріями, а також їх важливість для визначення зв'язку мови із свідомістю, що становить особливий інтерес для когнітивної лінгвістики.

Метою статті є визначення відмінностей між поняттями «концепт» і «значення». Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: 1) дати визначення концепту та значенню; 2) порівняти їх структуру та методи дослідження; 3) виокремити спільні та відмінні риси даних понять, їх співвідношення у сучасних лінгвістичних дослідженнях.

Співвідношення понять «концепт» та «значення» беззаперечно стосується зв'язків між мовою та мисленням, мовою та свідомістю. Як відомо, мова є засобом пізнання навколишнього світу та нерозривно пов'язана зі свідомістю. Мислення є складовою свідомості. Мова та мислення тісно пов'язані між собою, проте їх зв'язки не є прямолінійними. Таким чином ці два поняття не є тотожними. На думку науковців існує три типи мислення: образне, поняттєве та технічне [8]. Поняттєве мислення властиве лише людині, в той час як образне мислення притаманне й тваринам. Тобто, мова не є єдиною формою мислення, адже мислення може бути невербальним (образним). На думку С.Д. Канцельсона, в мозку людини свідомість і мова формують дві відносно самостійні області, кожна з яких має свою пам'ять і свої засоби активізації. Знання закодовані в пам'яті певним чином. Так, знання, набуті людиною в процесі життєвого досвіду, частіше за все зберігаються у вигляді образів, а теоретичні знання – у вигляді понять, що нашаровуються на раніше засвоєні знання, формують зв'язки між собою. Основні знання, що зберігаються в так званій «мовній» пам'яті, це знання слів та їх значень. Саме тому мовні значення є дуже важливими елементами мовленнєво-мислинного процесу [1, с. 146]. Таким чином, можна побачити, що мовні та когнітивні процеси знаходяться в складних багатоаспектних відношеннях, проте не ототожнюються.

Проблема співвідношення концепта та значення знаходиться в одній площині разом із проблемою розрізнення концептуальної і лексико-семантичної інформації, співвідношення мовних і когнітивних категорій. Значення, як мовна категорія, характеризується тісними зв'язками з такими немовними категоріями, як свідомість, реальність та психологічні процеси. Труднощі визначення даного терміну базуються на його використанні як у лінгвістиці, так і у психології, соціології, філософії. Проте, варто зазначити, що лінгвістична наука зосереджує свою увагу саме на аналізі значення слова.

Для дослідження зв'язків між поняттями «значення» та «концепт» вважаємо за необхідне навести дефініції терміну «значення». У словнику Т. В. Матвєєвої зазначено: «Значення – це відображення тієї чи іншої реалії (предмета, дії, ознаки та ін.) в мові, план змісту мовного знаку. Формується в результаті встановлення зв'язку відображення фрагменту реальності в свідомості з визначеною звуковою формою і стабільності даного зв'язку» [9, с. 117]. Ще більш вичерпну дефініцію знаходимо у великому енциклопедичному словнику В. Н. Ярцевої. Вчена, чітко розділяючи поняття граматичного та лексичного значення, пише, що лексичне значення є продуктом мисленнєвої діяльності людини, воно пов'язане з редукцією інформації свідомістю людини, а в особливості з зрівнянням, класифікацією, узагальненням [Ярцева 1998: 261]. Поняття концепту в енциклопедичній статті словника когнітивних термінів визначається: «Це термін, що служить для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці» [7, с. 90].

З вище зазначених дефініцій можна побачити, що і концепт, і значення, представляють собою відображення свідомості та зв'язані з процесами когніції. Вони відображають об'єктивну та суб'єктивну дійсність та являють собою результат пізнавальної діяльності людини.

О. О. Селіванова визначає значення як «психоментальний фрагмент колективної етносвідомості, що конвенційно закріплений за певною мовною формою й завдяки чому існує в індивідуальній психосвідомості в різних способах застосування» [14, с. 169]. При цьому науковець зазначає, що в когнітивній лінгвістиці зна-

чення розглядається, як одиниця семантичного модуля ментального лексикону, пов'язана через процесор із концептуальною системою.

Як бачимо з вище зазначених джерел, науковці єдині в питанні обов'язкового закріплення за певним значенням певної звукової форми. Що стосується концепту, то він може бути вираженим і невербально (за допомогою образів, фреймів та інших когнітивних структур). З іншого боку, концепт, як ментальна категорія, об'єктивується засобами лінгвістичних категорій та визначається ними. Концепт є одиницею когнітивного рівня, таким чином, він вбирає все, що стосується процесів пізнання та мислення та відображає знання у формі значення. Погоджуючись з М. М. Болдиревим та О.С. Кубряковою, вважаємо вірним протиставлення концептуального та семантичного рівня репрезентації знань, адже концептуальний рівень потребує більшого рівня абстракції.

Зауважимо, що на даному етапі розвитку лінгвістичної науки, вчені проте розрізняють лексикографічне та психолінгвістичне значення. Виокремленням цих двох значень цікавився ще О. О. Потебня. Він розрізняв «загальнонародне», «близьке» значення слова та «дальне», що включає емоційні та чуттєві характеристики. При цьому вчений вважав, що потрібно досліджувати лише «близьке» значення слова, так як його «дальне» значення співвідноситься зі сферою немовного знання [12, с. 47]. Сьогодні чітко розмежування значення на лексикографічне та психолінгвістичне знаходимо у І. А. Стерніна та З. Д. Попової. Лексикографічне значення формують лексикографи, дотримуючись принципу редукаціонізму, тобто зводячи найбільш частотні та вживані компоненти значення та виключаючи ті, які є оказіональними чи індивідуально-авторськими. При цьому лексикографічне значення є за своїм об'ємом меншим, ніж значення, яке існує у свідомості людей, тобто являє собою низку найбільш загальновідомих компонентів значення. Психолінгвістичне значення включає всі семантичні компоненти, що зв'язані з певною фонологічною формою у мовців. Проте, концепт формує як лексикографічне, та і психолінгвістичне значення. До складу концепту входять не лише усвідомлені і використувані в мовленні семантичні компоненти, що зв'язані з певним словом, але і ознаки, що складають особисту інформаційну базу людини, її енциклопедичні знання [11]. При цьому ці знання можуть не асоціюватися з певним словом (назвою концепту) при його першому згадуванні, але проявлятися під час рефлексії носія мови чи психолінгвістичних експериментів. Про значення, як складову концепту пише і Р. Джакендоф, один із основоположників когнітивної семантики: «Семантичні структури – це частина концептуальних структур, та частина, що має вербальне значення» [15, с. 19]. З твердженням, що концепт є значно ширшим за значенням, погоджується і російський вчений С. А. Аскольдов [2, с. 270].

Концепт, окрім предметної віднесеності, що характерна і значенню, включає і комунікативно важливу інформацію. До концепту входить прагматична інформація мовного знаку, що зв'язана з його експресивною функцією. Концепт одночасно є феноменом культури та акумулює її надбання. Культурна складова концепта, як необов'язкова, все ж відіграє важливу роль. Такі науковці, як Є. С. Яковлева, Ю. С. Степанов, В. А. Маслова, С. Г. Воркачев погоджуються, що більшості концептів притаманна культурна складова. На думку С. Г. Воркачева, виокремлення концепту, як ментального утворення з лінгвокультурною специфікою є закономірним кроком в становленні антропоцентричної парадигми лінгвістичних знань [4]. Тобто, культура народу, його досвід зберігаються у вигляді концептів, адже концепт є енциклопедичним по своїй суті, тобто включає фонові знання, що тим чи іншим чином зв'язані з певним концептом. Погоджується з цією думкою і Д. С. Лихачев, який вважає, що концепт утворюється шляхом взаємодії словникового значення слова з власним досвідом людини і спільноти, в якій вона живе [8]. Аналогічне припущення знаходимо і у А. М. Приходько: «у широкому розумінні концепт інтерпретується як нашарування ціннісних конотацій на значення слова» [13, с. 56].

Певні відмінні ознаки значення та концепту можна виявити, порівнявши внутрішню та зовнішню форму значення та концепту. Як відомо, зміст концепту формують когнітивні ознаки, що відображають явища дійсності. Значення слова ж складається із сем, що репрезентують в мовленні окремі когнітивні ознаки, що формують зміст концепта. Проте компоненти лексичного значення виражають концептуальні ознаки концепту не повністю. М. В. Піменова порівнює значення і концепт з видимою і невидимою частиною айсбергу. Складові значення можна виділити за допомогою співвіднесення з денотативним значенням, концепт при цьому не ділиться на окремі значення, має цілісний характер і містить когнітивні ознаки. Значення ділиться на семи, воно характеризує смисловий зміст конкретного слова, в той час як концепт характеризує зміст групи мовних засобів, що його об'єктивізують [10].

На нашу думку, варто також порівняти методи дослідження значення та концепту. Концепт можна описати за допомогою інтроспективних, логічних, контекстуальних, методів семного аналізу, а також прийомами експериментальних досліджень. Значення не описують за допомогою експериментальних методів, його формулюють, перераховуючи найважливіші диференційні ознаки; концепт описують за допомогою когнітивної інтерпретації експериментального мовного матеріалу [11, с. 102-103].

Багато сучасних лінгвістів, що займаються дослідженнями в царині когнітивної концептології, погоджуються, що концепт належить свідомості людини і є оперативною одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [7, с. 89]. Тобто він є результатом взаємодії значення слова у процесі пізнання світу, у призмі особистого та колективного досвіду.

Відношення концепту та значення визначаються, як відношення цілого та його частин, при цьому значення представляє концепт у мові. При переході до антропоцентризму концепт, що часто ототожнювався із значенням слова, звузив свій об'єм і розширив свій зміст. При цьому концепт набув характерних лише йому рис та став окремим терміном, що сьогодні закріпився в наукових колах лінгвістів. Саме зміна наукової парадигми потребувала переосмислення даних категорій, враховуючи їхню інтердисциплінарність та інтегративність. Варто також підкреслити, що саме гетерогенність концепту є причиною неоднозначності його визначення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні актуалізації англійських концептів у науковому та публіцистичному дискурсах.

Література:

1. Алефирено Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: учебное пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 416 с.
2. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология. – М. : Academia, 1997. – С. 267-279.
3. Большой энциклопедический словарь [гл. редактор В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
4. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение // Труды Кубанского государственного технологического университета. – 2003. – Вып. 2. – Т. 17. – С. 268-276.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник, 2-е видання / М. П. Кочерган. – К. : «Академія», 2008. – 368 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / [Под общей редакцией Е.С. Кубряковой]. – М. : МГУ, 1997. – 246 с.
7. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М. : РАН, Ин-т языкознания, 1997. – 326 с.
8. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М. : «Академия», 1997. – 281 с.
9. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 562, [1] с. – (Словари).
10. Пименова М. В. Концептуальные исследования. Введение : учеб. пособие. / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М. : Флинта: Наука, 2011. – 102 с.
11. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
12. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Академии наук СССР, 1941. – Том 4. – 320 с.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Jackendoff R. Semantics and Cognition / R. Jackendoff. – Cambridge : MIT Press, 1983. – 283 p.

Наливайко М. Я.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЗВИСКЬ

У статті проаналізовано вуличні прізвиська жителів Львівщини, здійснено їх класифікацію та визначено мотиви номінацій на сучасному етапі, розкрито їх когнітивну прагматику.

Ключові слова: антропонімія, прізвисько, когнітивна прагматика, асоціативність.

В статье исследовано уличные прозвища жителей Львовщины, сделано их классификацию и исследовано мотивы номинации на современном этапе, раскрыто их когнитивную прагматику.

Ключевые слова: антропонимия, прозвище, когнитивная прагматика, ассоциативность.

The article provides analysis of the nicknames population of Lviv region, they have been classified and there have been distinguished the motives of the nomination in present-day situation and cognitive pragmatics, associativity.

Key words: anthropology, nickname, cognitive pragmatics, associativity.

Окремим питанням народнопобутової антропонімії присвячено розвідки Б. Близнюк [2], Г. Бучко [3], М. Лесюка [6], Р. Остаха [7] та ін. Неофіційні іменування монографічно дослідили Н. Павликівська (псевдоніми) [8], Н. Федотова (прізвиська Луганщини) [11], В. Чабаненко (прізвиська Нижньої Наддніпрянщини) [12], Г. Аркушин (прізвиська північно-західної України) [9], Н. Шульська (неофіційні іменування Західного Полісся) [13].

Неофіційні іменування – це додаткові імена, на основі яких ідентифікується та характеризується особа. Прізвиська людей становлять особливий клас пропріальної лексики, оскільки виявляють специфіку на рівні виникнення, функціонування і взаємозв'язку з екстралінгвальними й інтерлінгвальними чинниками. Прізвиськам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість. Джерельною базою наших студій є записи прізвиськ жителів Львівщини, створені на основі опитування мешканців узазначеної території. Сприйняття тексту прізвиська – когнітивний процес, подібний до його творення, який проходить на рівні мислення адресата комунікації. Прізвисько проходить стадію впізнавання, в основі якої лежить метафоричне перенесення [11, с. 10]. Деякі з аналізованих прізвиськ реально вмотивовані (*Грубий, Малий*), а частина їх виникла за асоціацією, у зв'язку з певними висловлюваннями особи про той чи інший рід діяльності, з особливими її діями тощо, тобто вмотивовані асоціативно, пор. *Помідорка* (продає на ринку помідори). Тому важливою є інформація, почерпнута від інформаторів. Відзначимо, що при дослідженні прізвиськ Львівщини дотримуємось лінгвальної та екстралінгвальної класифікації і користуємось при цьому з уже апробованих в українській антропонімії класифікацій прізвиськ У наших матеріалах переважають вмотивовані прізвиська, оскільки інформація почерпнута від самих іменованих та іменувачів. Індивідуальні прізвиська приховують виразну мотивацію, яка може змінюватися через втрату внутрішньої форми прізвиська [5, с. 95], пор., прізвисько *Мацьона* (малий) характеризувало носія в дитинстві і збереглося лише за традицією.

Виконуючи функцію ідентифікувальних компонентів, назви, пов'язані із зовнішнім виглядом людини, її звичками, особливостями мови, є своєрідними іменуваннями-характеристиками, переважно емоційно насиченими. Індивідуальні відапелятивні прізвиська на території Львівщини мотивуються такими ознаками: фізичними якостями носія, родом діяльності носія, його особливостями мовлення, національною, етнічною приналежністю, психічними рисами, а також спорідненістю та свояцтвом, місцем іменованого у сім'ї та громаді, вчинками і пригодами.

Прізвиська відапелятивного походження на Львівщині мотивуються особовими і неособовими назвами. Серед перших – назви професій, спорідненості та свояцтва тощо. Найсприятливішою базою для творення неособових іменувань є назви тварин, птахів, комах та інших живих істот.

Апелятивна лексика, закладена в основі індивідуальних прізвиськ, поділяється на такі лексико-семантичні групи: а) назви домашніх і диких тварин: *Бегемот, Бик, Бичок, Бобер, Кит, Коза*; б) назви комах, земноводних, змії, риб: *Вобла, Вужик, Жук, Хрущик*; в) назви домашніх і диких птахів: *Бройлер, Воробей, Ворон, Ворона, Голуб, Чапля*; г) назви частин тіла людини і тварини: *Білий вус, Борода, Хвіст, Шкірка*; ґ) назви хвороб: *Бородавка, Гулька*; д) назви рослин, дерев та їх частин: *Береза, Борачок, Бук, Вишня, Дуб, Кактус, Кукурудза, Солома*; е) назви предметів повсякденного вжитку, їх частини: *Баняк, Губка, Шланг, Шнур*; є) назви одягу, взуття: *Гумак, Гаці, Кожушок, Кокарда*; ж) назви продуктів харчування, напоїв: *Дріжджечко, Мармуляда, Масло, Мінералка, Пиріг*; з) назви музичних інструментів і їх частин: *Бандура, Скрипка*; и) назви транспортних засобів і їх частин: *Вася Ровер, Машина, Фіра, Шприха*; і) назви явищ природи: *Мороз, Хмарка*; ї) назви осіб за професією, заняттям, інтересами: *Бібліотекарка, Бляхар, Бугалтер, Директріса, Електрик*; й) назви осіб за соціальним станом, за місцем іменованого в суспільстві: *Бідний, Буржуй, Газда, Заволока*; к) назви осіб за розумовими якостями, особливостями характеру, звичками: *Вар'ят, Мудрий, Хитрий мужичок*; л) назви військових чи службових осіб: *Воєнний, Генерал, Полковник*; м) назви осіб за родинними стосунками: *Баба Ганька, Баба Настя, Тітонька, Цотка*; н) назви осіб за зовнішніми ознаками, недоліками: *Беззубий, Білий, Великий, Головай, Горбань, Люба груба, Малий*; о) назви осіб за особливостями мовлення: *Бовкало, Булькало, Галайко*; п) назви осіб за національною, етнічною ознакою: *Авганець, Американець, Волошин, Гоца, Гуцул, Сибіряк*.

Важливим аспектом дослідження відапелятивних прізвиськ є виявлення мотивів номінації, які закорінені в менталітеті кожного народу [10, с. 338]. Учені виділяють три типи номінації: 1) безпосередню; 2) посередню

метафоричну; 3) посередню метонімічну [14, с. 210]. М. Бірила залежно від способу характеристики особи виділяє дві групи прізвиськ: 1) прізвиська, в яких семантика апелятивів безпосередньо вказує на певну ознаку особи; 2) прізвиська, які характеризують особу метафорично, опосередковано [1, с. 16-17]. У наших матеріалах перший тип безпосередньої номінації репрезентують прізвиська, в яких мотивувальні лексеми стосовно вираженої ними характеристики номінованої особи вжиті в близькому до основного значення. Прізвиська цього типу характеризують носія за фізичними, психічними рисами, за особливостями мовлення, за родом діяльності: *Горластий, Грубий, Малий; Вар'ят, Тупий; Кравець, Поліцай, Швець*. Як стверджують дослідники, у певному середовищі такі апелятиви стали антропонімами тільки тому, що ідентифікували особу і давали їй певну характеристику [3, с. 8]. Проте більшість прізвиськ мотивується певними асоціаціями. Випадок із життя носія, зовнішня характеристика особи, риса характеру, дефект мовлення, спосіб поведінки можуть стати мотивом для появи прізвиська. Коли апелятиви стають прізвиськовими іменами, вони «переосмислюються, мають додаткове, інколи зовсім інше словесне навантаження» [4, с. 87].

Аналіз досліджуваних прізвиськ дав змогу виділити кілька типів метафоричних перенесень:

А. Перенесення за зовнішньою подібністю: *Ворона* (чорний, як ворона), *Жабка* (маленька), *Ропуха* (повна і брудка), *Цвях* (високий; худий), *Шприха* (висока і худа жінка). Семантика таких прізвиськ містить пейоративне емоційне забарвлення, вони є образливими для носія.

Б. Перенесення за характером, особливостями поведінки, звичками та соціальним становищем носія. До цієї групи належать прізвиська: *Американка* (багата і працьовита жінка), *Князь* (багатий), *Лис* (хитрий), *Медвідь* (великий і неповороткий), *Поштарка* (любить переказувати новини), *Цап* (впертий), *Черепашка* (повільно ходить).

В. Перенесення на основі антонімії: *Велика* (людина низького зросту), *Силач* (малий і худий чоловік), *Тяжкий* (про худорляву, невеликої ваги людину). Використання прізвиськ-антитез – цікаве явище в неофіційній антропонімії.

Крім вказаного типу посередньої метафоричної номінації, виявлено ще один – тип посередньої метонімічної номінації. Найчастіше денотат є виконавцем дій, а прізвиськом стає об'єкт дії. Метонімізація – код когнітивних процесів антропонімічної номінації, під час якої форма словесної одиниці переноситься з одного референта на інший на основі асоціації суміжності. У результаті метонімізації в антропонімії лексичні носії і їх ознаки не відокремлені одне від одного у свідомості мовців [10, с. 340]. Так, наприклад: *Булочка* (людина випікає і продає булочки), *Дах* (покриває бляхою дахи), *Клепа* (чоловік робив клепки), *Кульбаба* (любить салат із кульбаби), *Нутрія* (розводить нутрії), *Помідорка* (продає на ринку помідори). Стосовно прізвиськ *Булочка* і *Клепа*: простежуємо зв'язок, при якому денотат є виконавцем дії, а прізвиськом стає назва виробу. Зауважимо, що метонімічні прізвиська часто виражають іронічне ставлення мовця до іменованої особи.

Література:

1. Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 47 с.
2. Близнюк Б. Сучасні гуцульські прізвиська / Б. Близнюк, М. Будз // Наук. зап. Сер. «Мовознавство» / Кіровоград. держ. пед. у-т ім. В. К. Винниченка. – Кіровоград, 2001. – С. 93-95.
3. Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // *Linguistica slavica* : Ювілейний збірник на пошану І. М. Железняк. – К. : Кий, 2002. – С. 3-14.
4. Ванюшечкин В. Т. Семантическая и словообразовательная структура диалектных прозвищ / В. Т. Ванюшечкин // *Ономастика Поволжья 2*. – Горький, 1971. – С. 85-89.
5. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
6. Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл / М. Лесюк // *Przezviska i przydomki w językach słowiańskich. Część 1*. / Pod redakcją Stefana Warchol. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. – S. 227–240.
7. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвиськ 2. / Р. І. Осташ // *Українське і слов'янське мовознавство*. – № 4 (138). – Ужгород, 2001. – С. 408-412.
8. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття / Н. М. Павликівська. – Вінниця : Глобус-прес, 2011. – 386 с.
9. Словник прізвиськ північно-західної України : У 3-х т. / Упорядник Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009.
10. Фаріон І. Д. Когнітивний аспект антропонімічної лексики / І. Д. Фаріон // *Українська історична та діалектна лексика*. – Львів, 2003. – Вип. 4. – С. 336-341.
11. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна / Н. М. Федотова. – Харків, 2008. – 20 с.
12. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини : У 2-х кн. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 2005.
13. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. / Волинський національний університет імені Лесі Українки / Н. М. Шульська. – Луцьк, 2011. – 20 с.
14. Kosyl Cz. Typy motywacyjne przezvisk ludowych / Cz. Kosyl // *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*. – Szczecin, 1988. – S. 200-222.

Павловська Л. О.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ПРАГМАСЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЕРБАЛЬНИХ ФОРМУЛ ПОБАЖАНЬ В СТРУКТУРІ РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано формування та функціонування вербальних формул побажань різноструктурних мов в структурі ритуального дискурсу у прагмасемантичному аспекті.

Ключові слова: *вербальні формули побажань, благопожання, зло побажання, дискурс.*

В статье проанализированы вербальные формулы пожеланий в разноструктурных языках, их формирование и функционирование в структуре ритуального дискурса в прагмасемантическом аспекте.

Ключевые слова: *вербальные формулы пожеланий, благопожелания, проклятия, дискурс.*

The article deals with formulae of blessings and curses in the languages of different structures, viewing semantic and pragmatic aspects.

Key words: *verbal patterns of wishes, blessings, curses, discourse.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Сучасна наука характеризується бурхливим розвитком дискурсу як деякого інтегрального процесу, центрального для комунікативної діяльності. Дослідники, незважаючи на складність і багатогранність цього явища, намагаються виділити основні фактори, що впливають на форми презентації дискурсу. Вони вивчають мовні (крім граматики та лексики) фактори існування дискурсу в межах прагматики, а також дискурсивні правила, які застосовуються щодо використаних макро- і мікроструктур залежно від культури, що формує зазначений дискурс.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні надзвичайно актуальним є аналіз дискурсу як феномену не тільки лінгвістичного, але й лінгвокогнітивного, в якому людина-мовець виступає одночасно в трьох іпостасях: як мовна, мовленнєва й комунікативна особистість. Базовою є, без сумніву, мовна особистість, що виявляє себе в мовленнєвій діяльності і має певну сукупність знань та уявлень, соціалізація якої здійснюється в першу чергу через трансляцію культури [4, с. 244]. Приналежність до певної соціальної групи/груп, до національно-лінгвокультурного співтовариства означає, передусім, комунікативну поведінку та мовленнєву діяльність людини, які демонструють національно-культурний відбиток.

Загальнолінгвістичний план вивчення культурної комунікації базується на теоретичному положенні, що «основною онтологічною властивістю мови як ідеально-матеріального утворення є подвійна структурація і подвійне позначення одиниць – в системі і в мовленні» [6, с. 41]. Це дозволяє дослідникам стверджувати, що в мові відбите довкілля та внутрішній світ людини, її культурний і життєвий досвід, а також представлено результати кваліфікативно-оцінних сфер пізнання, об'єктивованих, вербалізованих у системі колективного досвіду та знань. Вони мають різний ступінь категоризації, оскільки акт пізнання починається з порівняння об'єктів, формування мисленнєвих класів, виділення певних ознак, за якими групуються елементи онтологічного, таксономічного класу тощо.

Більшість учених, схиляючись до думки, що саме в руслі магічного мислення розвинулись так звані першозначення, які фактично виявились попередниками розгалуженої лексико-семантичної системи індоєвропейських мов на пізніших етапах еволюції. Це положення дає можливість зрозуміти кореляцію обрядових знаків з архетипною структурою символу, їх мотивацію за допомогою стрижневих космологічних понять, з-поміж яких внутрішня форма слова становить унікальне джерело для свідчень зі сфери міфології, тому таким самим міфом можуть бути дієства, речі й побут первісної людини. Саме в обряді простежується давній синкретизм ідеї та імені. Доведено, що в архаїчних ритуальних системах одна й та ж обрядодія одночасно і здійснюється, і описується словесною заклінальною формулою слова-знака й позначуваної ним речі.

Мета статті – виявити прагмасемантичні особливості формування та функціонування вербальних формул побажань різноструктурних мов у ритуальному та фольклорному дискурсі.

Наукові результати. В етнографічних працях зазначається, що ритуальна діяльність завжди опосередкована буттям. На думку А. К. Байбурина, будь-яка форма знання, пов'язана з ритуальною діяльністю людини, становить специфічну субкультуру, формує, структурує її через традицію як один із видів пізнавального ставлення людини до світу.

Розуміючи природу ритуалу як комунікативну діяльність і як закодоване відображення світу за допомогою семіотичного знаку, зокрема й мовного, особливу увагу ми звертаємо на роль висловлення в його структурі.

Як відомо, ритуал своєю акціональною і знаковою природою актуалізував саму структуру буття в циклічності і повторюваності його складників. На думку О. В. Тищенко, такий підхід дозволяє розглядати систему ритуально-обрядових номінацій у тісному зв'язку із системою космоцентричних архаїчних уявлень крізь призму вербалізованого досвіду, в якому відображені результати пізнавальної та класифікуючої діяльності людини. Духовно-практична діяльність людини реалізується в акті номінації внутрішньої форми, мотивації обрядового знака. Тісне злиття в цих категоріях пізнавальних, ціннісних та прагматичних орієнтацій простежується на рівні класифікаційно-репрезентативних мовних понять, передусім, через дериваційні моделі, що мають етнокультурну специфіку [5, с. 33-34].

У архаїчному світосприйнятті, як вважають дослідники, надзвичайно важлива роль належала емоціям. Емоції існують як система, у якій окремі елементи взаємопов'язані динамічними та відносно стабільними від-

ношеннями [1, с. 3]. Системність емоцій виявляється у своєрідній таксономії (наприклад, тривога – переляк – жах) та в полярності між деякими семантично протиставленими категоріями (радість – сум, інтерес – відраза, сором – зневага). Емоції розрізняють за такими оцінками: позитивна, негативна, подвійна та невизначена. Зокрема позитивна оцінка задовольняє певні емотивні прояви людини (що відповідає лівій стороні протиставлення 'сприятливий'), натомість негативні перешкоджають такому задоволенню (правий член опозиції 'несприятливий').

Побажання як вербалізовані емоції (почуття-переживання та почуття-стани) ми розуміємо як одиниці із різною мірою зредукованою, згаслою предметною віднесеністю [3, с. 8]. Саме на підставі міри її «згасання» та активізації семантики ставлення до адресата як відтворення додаткової інформації про суб'єктивний світ адресанта у межах емоційно-афективного ставлення виділяємо два типи побажань із виразною прагматичною інтенцією: ті, у яких переважає емоційний складник (благопобажання), та ті, у яких домінують афективний (злопобажання).

У благопобажаннях, позначених емоційним ставленням до адресата, обов'язково присутня позитивна орієнтація на адресат + емоційне співпереживання, враження як вплив емоційного позитивного ставлення до нього. Так, емоційність об'єднує почуття, настрої, мотиви і спонукальні до доброго імпульси в один смисловий комплекс. У контексті нашого дослідження важливою видається не деталізація фрагментів емоційного плану благопобажань, оскільки їх характерною властивістю є маргінальність – здатність виражати комплекс емоцій, а головне – їх загальне ілюктивне спрямування: англ. *God (Lord) bless you* [IBPS], укр. *Пошли вам здоров'я, та з неба дощ, та хліб, та цвіт, на всячину* [Паз., с. 327], *Щоб ти був здоровий, як вода* [Паз., с. 327], болг. *Бог да ми те оздравее* [БНТ-ППГ, с. 561], *Господ здраве да ти дава* [БНТ-ППГ, с. 563], чes. *Drž hlavu vzhůru* [SSJČ, d. 1, s. 144]. Як благопобажання, такі одиниці на тлі різною мірою зредукованої предметної семантики вербалізують не позамовний об'єкт (адресата побажання), а почуття-рефлексії адресанта на підставі доброзичливого ставлення до адресата. Оцінне ставлення до адресата у таких мовних формулах визначається одночасно системою психологічних та естетичних констант концептуальної картини світу адресанта та стереотипними уявленнями про еталон приємної людини і системою образів та асоціацій, закріплених суспільною свідомістю за конкретною денотативною сферою (благо = здоров'я, щастя, достаток, добрий врожай тощо). Денотативна сфера у побажаннях як знаках культури тісно переплетена із сферою символічною і надає у кінцевому результаті словесній формулі здатності виражати схвалення адресата та вербально стимулювати сприяння розвитку подій на його користь.

Питання про те, чи ці позитивні ознаки об'єктивно властиві адресатові, чи приписуються йому адресантом, залишається у площині конкретної комунікативної ситуації, адже тут йдеться про його суб'єктивні реакції. Прагматична інтенція адресанта – вплинути вербалізованою емоційною реакцією як стимулом, тут реалізується через пошук уже наявної у мові формули, яка лише транспонується із звичної для адресата і адресанта мовної картини світу, із сфери «вищого порядку», позначеної символічним значенням та асоціаціями онтологічного плану, усталеними у суспільній лінгвокультурній свідомості – в усіх мовах, що вивчаються, семантичними актантами, які дозволяють змоделювати бажане, є здоров'я, довгий вік, розум, врожай, достаток: англ. *To wish one all the luck in the world* [IBPS], укр. *Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий як земля* [Пазяк, с. 318], *Дай Боже хлібцєви урожаю, а вам здоров'я* [Франко, т. 3, с. 350, 351], *Дал ти господ здраве и кола имане* [БНТ-ППГ, с. 564], *Догодина живо и здраво* [БНТ-ППГ, с. 564], *Здрав да бъдеш като кукуряк* [БНТ-ППГ, с. 564], чes. *Bodej ti živé vody, necht' bude tělo beze škody* [SSJČ, d.1, с. 144], *Bodej ti je mysl vždy zdravá* [SSJČ, d.1, s. 144], *At' ti štěstí zpívá* [Čel., с. 734].

Злопобажання концентруються у межах афективної модальності. Емотивність у них набуває статусу значення, стає облігаторною. Вибір мовної формули як вербальної реакції на прояви адресата, його поведінку, вчинки тощо є виявом емоційного «зриву» адресанта. Прокльони є нічим іншим, як усталеними у лінгвокультурній свідомості вербальними формулами вияву емоційної агресії, що передбачає виразно негативну оцінку адресата. Негативній оцінці, за припущенням Н. Д. Арутюнової, властива ще більша тенденція до відриву від денотата, ніж оцінці позитивній [2, с. 231]. Прагматична інтенція прокльонів реалізується як вербалізована агресія через вплив тенденційного образу із символічним значенням, який у мовній картині світу і адресанта, і адресата стійко асоціюється із насиланням лиха, біди, покарання тощо. Вибір мовної формули на позначення дії *проклинати* 'різко засуджувати кого-небудь, висловлювати безпосередній розрив з ним, супроводжуючи такий акт зловісним побажанням, пророцтвом', а у вигуковій функції 'висловлювати велике невдоволення, особливу ненависть, особливо жорстке засудження, сильне обурення, досаду, відчай і т.п.' [ВТСУМ, с. 1155] зумовлений не стільки внутрішньою формою прокльону, скільки загальною орієнтацією усієї мовної формули на побажання зла. Попри часто доволі розгалужену внутрішню форму прокльони – у своєму найчистішому й вільному вигляді – це словесні формули, вислови у наказовому способі, які коротко й афористично передують одне грізне побажання.

Семантичними актантами – об'єктами злопобажань, здатними у лінгвокультурній свідомості колективу мовців змоделювати бажане як біду, смерть, хворобу, деструкцію, виступають нечисті сили й локуси, земні й небесні стихії, божества як символи покарання тощо (пор. англ. *Woe betide you* [IBPS], *May the snails devour his corpse And the rains do harm worse May the devil sweep the hairy creature soon* [IBPS], *May you be broken over the masons cliff* [IBPS], укр. *Лети з усіми вихрами* [Фр., т. 1, с. 196]; *Нехай тебе свята земля не прийняла* [Пазяк, с. 330], *А щоб ти скис* [Пазяк, с. 327], *А перун би ти ясний тріс* [Фр., т. 2, с. 513], болг. *Да го не приеме земята* [БНТ-ППГ, с. 569], *Взел та дявола* [БНТ-ППГ, с. 568], *Дано го помете черната чума* [БНТ-ППГ, с. 575], чes. *Třebas ho vlk vzal* [ČSVS, d. 3, s. 310]; *Peklo do tebe* [ČSVS, d. 3, s. 310]; *Jdi na krkavčí zámek* [ČSVS, d. 3, s. 310]; *At' tě zem pohltí* [ČSVS, d. 3, s. 311].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, прагматика вербальних формул побажань у структурі ритуального дискурсу формується в рамках того чи іншого етнокультурного співтовариства як стійкі мовленнєві структури, кожна з яких завдяки тому, що характеризується особливою внутрішньою формою, пов'язана з дискурсивно стереотипною комунікативно-прагматичною ситуацією. Маючи статус первинного, сакрального значення, у фольклорному та ритуальному дискурсах вербальні формули побажання, вичленовуючись із загального мовленнєвого потоку, перетворюються на стійкі словосполучення та вислови і набувають властивостей непрямих мовленнєвих актів. На сучасному етапі розвитку науки завданням дослідників є опис функціонування мовних одиниць у різних дискурсивних практиках з метою визначення кореляції між фільтруючими та кодифікуючими дискурсивними процесами.

Література:

1. Андрійченко Ю. В. Особливості вираження емотивності в художніх творах на матеріалі творів Габрієля Гарсія Маркеса / Ю. В. Андрійченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2005. – Вип. 6. – С. 3-5.
2. Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Д. Арутюнова // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 156-250.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
4. Красных В. В. Этнолингвистика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
5. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі: Монографія / Олег Володимирович Тищенко. – К. : Київський державний лінгвістичний університет, 2000. – 236 с.
6. Уфимцева А. А. Семантическии аспект языковых знаков / А. А. Уфимцева // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 31-46.
7. БНТ-ППГ – Българско народно творчество : в 12 т. / [ред. кол. Д. Осинин]. – София : Български писател, 1963. – Т. 12 : Пословици, поговорки, гатанки. – 1963. – 710 с.
8. Паз. – Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / [упорядк. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1991. – 440 с.
9. ФСУМ – Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн / Білоноженко В. М. – К. : Наукова думка, 1999. – Кн. 1. – 1999. – С. 528; Кн. 2. – 1999. – С. 529.
10. Фр. – Франко І. Галицько руські народні приповідки / І. Франко. – Львів : Наукове товариство імени Шевченка, 1901. – (Етнографічний збірник). – Т. 1. – Вип. 1 : А – Відати – 1901. – 200 с.; Т. 1. – Вип. 2 : Відати – Діти – 1901. – 195 с.; Т. 2. – Вип. 1 : Діти – Книш – 1907. – 300 с.; Т. 2. – Вип. 2 : Кравець – П'ять – 1908. – С. 301-612; Т. 3. – Вип. 1 : Рабунок – Час – 1910. – 300 с.; Т. 3. – Вип. 2 Час – Ячмінь – 1910. – С. 301-541.
11. Čel. – Čelakovský F. L. Mudrosloví národu slovanského ve příslovích / F. L. Čelakovský. – Praha : LIKA KLUB, 2000. – 926 s.
12. IBPS – Skelton R. Spellcraft. A handbook of invocations, blessings, protections, healing spells, binding and bidding / R. Skelton. – Toronto, 1978. – 195 p.

Радченко О. А.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ FRAU У БІДЕРМАЄРІВСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЕДУАРДА МЬОРИКЕ

У статті з позиції лінгвокультурології проаналізовано широкий спектр і семантичну диференційованість вербалізаторів концепту FRAU у поетичній творчості Е. Мьоріке. Вивчено візуально-естетичні, соматичні, парасоматичні, характерологічні та соціально-етичні атрибути створених автором жіночих образів, що постулюють головні іпостасі жінки бідермаєрівської епохи.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, гендер, австрійський бідермаєр, Е. Мьоріке.

В статье с позиции лингвокультурологии проанализированы широкий спектр и семантическая дифференцированность вербализаторов концепта FRAU в поэтическом творчестве Э. Мёрике. Изучены визуально-эстетические, соматические, парасоматические, характерологические и социально-этические атрибуты созданных автором женских образов, постулирующие главные ипостаси женщины бидермейеровской эпохи.

Ключевые слова: концепт, языковая картина мира, гендер, австрийский бидермейер, Э. Мёрике.

In the article a wide specter and semantic differentiation of the concept FRAU in Mörike's poetry have been analyzed from the point of view of linguo-culturology. There have been investigated visual-aesthetic, somatic, parasomatic, social-ethic and characteristic attributes of women images, created by the author, which also embody the main incarnations of the Biedermeier woman.

Key words: concept, language world picture, gender, the Austrian Biedermeier, E. Mörike

У сучасному мовознавстві провідним методологічним принципом дослідження є антропоцентризм, що дозволяє розглядати мову в нерозривному зв'язку з мисленням і свідомістю людини, культурою та духовним життям етносу. Усвідомлення функціональної взаємозалежності між мовою і культурою призвело наприкінці ХХ ст. до виникнення лінгвокультурології як самостійної лінгвістичної дисципліни. У той же час лінгвокультурологічна парадигма належить до основних напрямків новочасної когнітивної лінгвістики, стрижневим поняттям якої виступає «концепт». Представники лінгвокультурологічного напрямку (В. Карасик, С. Воркачов, Г. Слишкін, Г. Токарев) розглядають концепт як основний конструкт культури в ментальному світі людини, константу духовної культури. Ю. Степанов дав визначення концепту, яке стало хрестоматійним для лінгвокультурології: «Концепт – это как бы ступок культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека. И, с другой стороны, концепт – это то, посредством чего человек – рядовой, обычный человек, не «творец культурных ценностей» – сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на нее» [5, с. 43]. С. Воркачов також пов'язує концепт з носієм мови і розглядає його у дихотомії «мова – культура»: концепти складаються з лексем, які є виразниками національної мовної свідомості, і відіграють роль ключових слів «наївної картини світу». Сукупність таких концептів створює концептосферу мови, яка відображає національно-культурну специфіку. Тож концепт – це «любая дискретная единица коллективного сознания, которая отражает предмет реального или идеального мира и хранится в национальной памяти языка в вербально обозначенном виде» [1, с. 34]. Культурними концептами, що є основною одиницею лінгвокультурології, іменують «многомерные, культурно-значимые социопсихические образования в коллективном сознании, опредмеченные в той или иной языковой форме» [3, с. 98]. Тобто у широкому розумінні концепт пов'язаний з мовним знаком як об'єктиватором концепту певного фрагменту національної картини світу.

В останні десятиліття лінгвокультурологи дедалі частіше спрямовують свій науковий потенціал на аналіз мовної репрезентації певної культурної традиції як засобу експлікації ментальності етносу та вивчення вербальних засобів її вираження у художньому доробку одного чи кількох письменників (А. Головня, Н. Гулівець, Т. Кіс, І. Корольов, О. Ліпіна). Зазначимо, що у художньому тексті концепт формується на синтагматичній основі, має внутрішньотекстову природу. Концептуальний простір художнього твору інтегрує найважливіші поняття, що слугують реалізації авторських цілей і задуму. Тому концепти визначають програму смислової інтерпретації художнього тексту, а сам художній текст репрезентує індивідуальний варіант концептуалізації світу і разом з тим проливає світло на особливості концептосфери того етносу, до якого належить автор [пор.: 2, с. 38-39]. Саме такий варіант концептуалізації світу являє поетичний спадок яскравого представника епохи бідермаєра Едуарда Мьоріке (1804–1875), що є **об'єктом** нашого дослідження. **Предметом** дослідження виступає широкий спектр номінаторів концепту FRAU у ліриці австрійського письменника.

Мета розвідки – комплексний аналіз вербалізаторів концепту FRAU в мовній картині світу Е. Мьоріке, що постають водночас характерними експлікаторами образу жінки бідермаєрівської епохи.

Перш ніж перейти до власне концептуального аналізу, вважаємо за доцільне коротко зупинитись на характеристичних стрижневих атрибутів названої культурної епохи, оскільки вона лише в останні десятиліття стала об'єктом наукового інтересу.

Бідермаєр сформувався у країнах Німецького союзу та в Австрійській імперії у 1815–48-х рр. як антитеза ідеям Французької революції та ампіру наполеонівських часів, як природний відгук на прагнення людей до мирного й упорядкованого життя після десятиліть революцій і воєн. Будучи поняттям реставраційної епохи, символом філістерськи-аполітичного часу, утверджуючи певний утилітарно-буржуазний стиль буття, бідермаєр проявив себе в усіх видах мистецтва. У літературі він окреслює міщанську, неполітично-приватну, почасти радісно-меланхолійну та резигнативно-песимістичну творчість письменників періоду «між романтизмом та реалізмом».

Людина цієї епохи відрізняється від романтика: пристрасний порив до ідеалу, рішучих дій, до безапеляційного неприйняття схеми та сірості, буденності животіння чи занурення у глибини «світової скорботи» поступають втечі від реальності у домашній затишок (т. зв. «культ домашності»), прагненням поміркованості, збереження традиційних нормативів, навіть смирення як виразу вищих людських чеснот, задоволення сентиментальними переживаннями, м'якою згармонійованою з етичними принципами красою, захопленню побутовою деталлю, частковому поверненню до заперечуваної романтиками античності, інерції класицизму, емпіричності й логоцентризму Просвітництва [4, с. 134]. Водночас такий смиренний городянин лише декларує свою покору, намагається жити за законами держави та дбати про її інтереси. Але це життя породжує глибокі страждання в його душі, говорити про які за тогочасним етикетом було неприйнятно. У свідомості бюргерів епохи Реставрації почасти панують суїцидальні настрої, і саме на цей період припадають масові самогубства [див.: 6, с. 26].

Загалом епоха бідермаєра характеризується певною ідеологічною втомою. Причина цьому – та ж історична криза, всезагальне національне розчарування, протверезіння і зневіра після визвольних воєн, політична не-свобода та економічна кризова ситуація, а пізніше – аксіологічна непевність: більшість людей епохи зберегла віру в ідеали, моральний закон, в об'єктивне, божественне, але більше не бачила можливості реалізувати ці цінності в дійсності. Так виникає особливий світогляд з ідеалістичних та реалістичних об'єктивних складових, що проявляється у творах багатьох письменників (передусім Е. Мьоріке, А. фон Дросте-Гюльсгофф, Н. Ленау, А. Штіфтера, Ф. Грільпарцера, Й. Н. Нестроя, Ф. Раймунда) і визначає феномен культури того періоду загалом, проявляючись у всіх сферах життя.

Концепт FRAU є одним з ключових концептів будь-якої культури. Особливості його вербального вираження в культурі бідермаєрівської епохи дослідимо шляхом комплексного аналізу лінгвальної презентації осіб жіночої статі у поезії Е. Мьоріке.

Обшир та семантична диференційованість корпусу номінувань жінок свідчать про велике значення концепту FRAU в мовній картині світу автора. Найчастотнішими його вербалізаторами виступають іменники *Mädchen/Mädel* (46 слововживань), *Frau/Fräulein* (45), *Mutter* (32), *Weib* (23). При цьому спостерігаємо тенденцію: якщо *Frau* зазвичай стилістично нейтральне і репрезентує істоту жіночої статі як таку, то у *Weib* акцентовано сексуальність та соціальну функцію дружини (почасти вживається у синтагмі: *Mann und Weib*). Крім того, образний світ лірики Е. Мьоріке являє широку палітру інших номінаторів досліджуваного концепту: *Jungfrau/Jungfräulein* (18), *Magd/Mägdelein* (14), *Dirne* (5), *Dame* (4), *Jungfer* (3). Важливість інституту сім'ї для обивателя епохи бідермаєра знайшла вираження у частотності вживання вербалізаторів *Schwester* (21), *Braut* (16), *Tochter/Töchterchen/Töchterlein* (12), *Freundin* (7), *Witwe* (1). Соціальна роль жінки у тогочасному суспільстві відображена репрезентантами *Kaiserin* (1), *Dekanin* (1), *Direktorin* (1), *Rätin* (1), *Schülerin* (2), *Hausfrau/Wirtin* (5), *Sängerin* (7), *Kellnerin* (1), *Müllerin* (1), *Schäferin* (1), *Zofe* (1), *Bettlerin* (1).

Для денотації жінки автор часто послуговується антропонімами. Це імена родичок чи знайомих письменника, яким він присвячував свої поезії: *Clara/Clärchen* (сестра), *Margarete/Gretchen* (дружина), *Fanny* (дочка), *Agnes, Clärchen, Lottchen Neuffer* (кузини), *Peregrina* (перше кохання, автонім *Maria Meyer*), *Frau Pauline, Fräulein Luise von Breitschwert, Frau Luise Walther, Fräulein Elise von Grävenitz, Lottchen Kehl* та ін.; історичних персоналій: *Sapho, Mechtildis (von Bebenhausen), Sabina* (дружина Горация); персонажів народних переказів, легенд чи літературних героїнь: *die schlimme Greth, die stolze Ruth, schön Rahel, Rohtraut, Schneewittchen, Prinzessin Liligi, Nixe Binsefuß, Agrypnia, Erinna, Akme*; вигаданих осіб: *Frau Hilde, Frau Done, Fräulein Bauer, Maria Wispel, Jorinde, Josephine, Lilie, Sara, Marie* тощо. Як бачимо, ціла низка своєрідних казково-легендарних жіночих образів населяє світ лірики Е. Мьоріке, що вважаємо індивідуально-авторською конотацією досліджуваного концепту: *Königin* (3), *Prinzessin* (5), *Fürstin* (4), а також *Hexe* (5), *Zauberin* (2), *Nixe* (6), *Nymphe* (3), *Furie* (1). Замилованість письменника античним світом проявляється в зверненні до вічно жіночого – богинь греко-римської міфології (*Luna, Minerva/Aphrogeneia, Parze, Penia*), серед яких найвищу частотність уживання виявляє вербалізатор *Muse* (13). З музами митець часто вступає у живий діалог, адже творить з їх благословення: «*von keuscher Musen Gunst*» [7, с. 115].

З-поміж ядерних ознак концепту FRAU виділяється зовнішня краса жінки, репрезентована у ліриці Е. Мьоріке наступними візуально-естетичними атрибутами: *schön* (34), *lieblich/lieb* (15), *süß* (9), *hold* (4), *schwarzäugig* (3), *blondhaarig* (3), *frisch* (3), *fein* (2), *hübsch* (2), *glänzend* (2), *schlank* (2), *nett* (1), *rein* (1), *zauberhaft* (1), *unvergleichlich* (1), *zierlich* (1). Милуючись вродою молодої дівчини чи статечної жінки, що виступає імплікативною семою досліджуваного концепту, автор акцентує наступні соматичні та парасоматичні характеристики їх зовнішності: *Kopf/Haupt* (2), *Gesichtchen/Angesicht/Anlitz* (7), *Stirn* (3), *Schläfe* (1), *Nacken* (2), *Haar* (14), *Locken* (5), *Zopf/Flechte* (7), *Augen* (26), *Wimper* (2), *Mund* (14), *Lippen* (16), *Zähne* (1), *Wangen* (9), *Hals/Kehle* (4), *Gestalt* (3), *Leib* (1), *Haut* (2), *Schulter/Achsel* (4), *Busen* (2), *Herz* (3), *Arm* (4), *Hand* (9), *Finger* (1), *Schoß* (2), *Fuß* (1), *Lachen/Lächeln* (29), *Blick* (11), *Stimme* (8), *Rede* (1), *Flüstern* (1), *Hauch* (3), *Schatten* (3), *Tränen* (4), *Miene* (2), *Licht* (2), *Wink* (1), *Kleid/Gewand* (6). Помітна деталізація виражальних атрибутів засвідчує схильність письменника епохи бідермаєра до тонкого і чутливого зображення найменших, найособистіших дрібниць у бутті людини: «*wie Rosen glüht ihr Gesichtchen*» [7, с. 17]; «*die Lippen, die von Reife quillen*» [7, с. 27]; «*Welch zages Spiel die braunen Augen hatten! / Wie barg sich unterm tiefgesenkten Schatten / Der Wimper gern die ros'ge Scham!*» [7, с. 41]; «*Stirne, Augen und Mund, von Unschuld strahlend, umdämmert / Schon des gekosteten Glücks seliger Nebel geheim. / ...Ihr Lächeln / Zeigt nur gezwungen die Zahnperlen, die köstlichen, euch. / Wüsstest euch was die Schleife verschweigt im doppelten Kranze / Ihrer Flechten! Ich selbst steckte sie küssend ihr an, / Während mein Arm den Nacken umschlag*» [7, с. 82]; «*...Die mit hängenden Flechten im häuslichen Kleide dabeisteht, / Nieder zum Boden die lang schattende Wimper gesenkt, / Indes jene, geschmückt, und die fleißig geordnete Zöpfe*

Unter dem griechischen Netz, offen Auges mir lacht» [7, с. 83]. Наведені приклади змальовують типовий портрет жінки у поезії Е. Мьоріке. Це вродлива й цнотлива молода дівчина, у товаристві якої ліричний герой шукає умиротворення, тиші, ідилії – втечі від негаразд реальності (показовими у цьому контексті є вірші зрілих років, які зображають меланхолійну втечу у юне кохання та дитинство, напр. «Liebesvorzeichen», «Nachts am Schreibepult», «Am Walde», «An Gretchen», «An Luise Rau» та ін.).

У ліриці Е. Мьоріке жінка наділена такими характерологічними та соціально-етичними якостями, як *lustig/heiter/wohlgemut* (9), *fromm* (6), *klug/geistreich* (5), *gut/gütig/barmherzig* (5), *scheu/zag* (5), *treu/treuherzig* (4), *zart/zärtlich* (4), *bescheiden* (3), *sitsam* (3), *geruhig/still* (3), *böse* (3), *edel* (2), *unschuldig/von Unschuld strahlend* (2), *schadenfroh* (2), *schlau* (2), *keusch* (1), *sparsam* (1), *neidlos* (1), *verzeihend* (1), *eifersüchtig* (1), *nicht eitel* (1), *stolz* (1), *kokett* (1), *töricht* (1), *trutzig* (1), *vielgesprächig* (1). Наголосимо на однозначному превалюванні тут позитивних рис, притім що негативні спорадично експлікують енциклопедичні психофізіологічні характеристики жіночої статі (природна хитрість, часта зміна настрою, надмірна балакучість, ревнивість, а також чуттєвість та романтичність жінки, її здатність часто закохуватися; найвиразніші образи таких жінок знаходимо у поезіях «Die Tochter der Heilde», «Der Schatten», «Das Bildnis der Geliebten», «Peregrina»). Це свідчить про загальну позитивну детермінованість концепту FRAU у свідомості австрійського автора. Зазначені атрибути позначають роль жінки у міжгендерних і суспільних відносинах, на яких зупинимось нижче.

У мовній картині світу чи не кожного лірика концепт FRAU нерозривно пов'язаний з концептом LIEBE. Творчість Е. Мьоріке – не виняток, хоч цей зв'язок тут специфічний, маркований культурою епохи. На важливість цього почуття для автора вказує частотність вживання таких об'єктиваторів досліджуваного концепту, як *Liebchen* (13), *Geliebte* (12), *Liebste* (10), *Schatz* (7). Вродлива жінка сприймається як об'єкт пристрасі: «*wir bissen uns die Lippen wund*» [7, с. 47], «*das Mädchen... kühlte mir die Lippen mit leisen Küssen*» [7, с. 93], «*Balsam würde mein Blut im frischen Kusse des Weibes*» [7, с. 105]. Однак ця пристрась уже не ошасливлене ліричного героя бідермаєра. Навпаки, він намагається радше уникати її, адже відчуває, що пристрась («*böse Lust*» [7, с. 126]) принесе лише руйнування, залежність, глибокі страждання: «*In diese Nacht des Blickes mich zu tauchen, / Unwissend Kind, du selber lädst mich ein – / Willst, ich soll kecklich mich und dich entzünden, / Reichst lächelnd mir den Tod im Kelch der Sünden!*» [7, с. 97], «*Wie schlägt mein Busen! – Erschütternd / Ist der Dämonien Ruf...*» [7, с. 83]. У поезії Е. Мьоріке читач відчуває захоплення ніжними, невинними почуттями, симпатією, яка тільки зароджується, першими сором'язливими зустрічами. У наведеному прикладі цю невинність вдало передає часто використовуване автором порівняння своєї коханої з дитиною, супроводжуване атрибутами *süß, schön, seltsam, fromm* [пор.: 7, с. 18, 54, 98, 139, 265]. Більш того, об'єкт кохання нерідко підноситься над плинністю, сягає небесних сфер і перетворюється на об'єкт поклоніння: «*ein göttlich Frauenbild*» [7, с. 36], «*deinen heiligen Wert*» [7, с. 124], «*...Atemzüge des Engels, welcher sich in dir verhüllt*» [7, с. 124], «*...trägt dein Antlitz, o wie hell, die Spur / Des Heiligen*» [7, с. 202].

Чисте й неодмінно вірне кохання корелюється із роллю жінки у соціальному інституті сім'ї – берегині домашнього вогнища та матері. У цьому контексті Е. Мьоріке віддає данину бідермаєрівському культурі «домашності», про який мовилось вище. Якщо молоді дівчата зображаються у своїй веселій безтурботності (найчастотніші об'єктиватори: *singen/Gesang/Lied* – 18, *tanzen/Tanz* – 6), то основне завдання молодиці – «*den eignen Herd zu bauen*», де «*Heiterkeit und holde Sitte, / Wie Sommerluft, durchwehn dein Haus, / Und, goldgeschuht, mit leisem Tritte / Gehn Segensengel ein und aus*» [7, с. 38]. Таку щасливу картину сімейного затишку заміжня жінка повинна підтримувати щоденною працею: своїми «*kunstfertige Hände*» [7, с. 84] вона готує їжу, порастає в садку і біля худоби, пряде, тче, а «*mit verklärtem Blicke*» [7, с. 202] допомагає своєму чоловікові у веденні ділових справ (див., напр., вірші «Märchen vom sichern Mann», «Ländliche Kurzweil», «Ach nur einmal noch im Leben!», «Häusliche Szene», «Wämmesle»). Працьовита і хазяйновита дружина бюргера епохи бідермаєра неодмінно моральна та набожна, що показово експлікують наступні синтагми: «*Sie zeigt so stolze Sitten*» [7, с. 22], «*...der strengen Hausfrau Christentugend*» [7, с. 268], «*Flehet zu ihm [Gott] in Gebeten, / Doch geheimnisvoll und leis*» [7, с. 89]. Зауважимо, що Е. Мьоріке різко виступає проти одруження без любові (див. вірш «Bei der Trauung»), а у низці поезій висловлює обачне ставлення до шлюбу, попереджаючи дівчат, що у ньому на них чекає важке, повне клопотів життя («Hochzeitlied», «Meines Veters Brautfahrt», «Lang, lang ist's her!» та ін.). Очевидно, це – відбиток власного нещасливого сімейного життя: будучи двічі розлученим, письменник антагоністично згадує навіть про свою першу кохану Марію Маєр: «*Sie küsst mich zwischen Lieben noch und Hassen...*» [7, с. 100]. Усе ж зберігаючи віру у вічне кохання («*unveraltet Liebe doch und Treue bleibt*» [7, с. 196]), поет вливається у русло епохи, що гостро сприймала антиномічну розірваність буття.

Однак найважливіша функція жінки все ж співвідноситься з роллю матері та її незамінністю для дітей – ядром концепту FRAU. У ліриці Е. Мьоріке лексема *Kind/Knabe* вживається у безпосередній пов'язі із лексемою *Mutter/Frau* 32 рази, а цей зв'язок виразно експлікується в таких ідилічних картинах, як: «*Dein herzallerliebtes Schätzchen / Ist doch ein Mutterkind*» [7, с. 16], «*Und die trunkenen Augen ihres süßen / Knaben küssend mit jenem Purpurmunde...*» [7, с. 91], «*Schau, wie das Knäblein sündenlos / Frei spielt auf der Jungfrau Schoß*» [7, с. 119]. Чи не найбільш промовистими у цьому контексті є слова митця, звернені до власної матері: «*O Mutter!.. / Ein noch ungesungenes Lied ruhst du mir im Busen, / Keinem vernehmbar sonst, mich nur zu trösten bestimmt, / Wenn sich das Herz unmutig der Welt abwendet und einsam / Seines himmlischen Teils bleibenden Frieden bedenkt*» [7, с. 107–108].

Висновки та перспективи дослідження. Художній світ лірики Е. Мьоріке являє широкий спектр вербалізаторів концепту FRAU, що посутньо акцентують вікові, гендерні та соціальні площини створених автором жіночих образів та засвідчують значущість жінки в австрійському культурному ареалі. Високу частотність при денотації жінки виявляють антропоніми, що сягають від імен родичок письменника до іменувань міс-

тико-міфологічних постатей. Останні вважаємо індивідуально-авторською конотацією досліджуваного концепту. Аналіз візуально-естетичних, соматичних і парасоматичних, характерологічних і соціально-етичних атрибутів жінки у поезії Е. Мьоріке засвідчує переважання ядерних ознак концепту FRAU: зовнішня краса, що постає у невіддільній пов'язі з чеснотами і моральними якостями та формує сприйняття жінки як об'єкта кохання і поклоніння; зв'язок з домашнім вогнищем, хазяйновитість та ошадливість; роль матері та її незамінність для дитини. Водночас ці ознаки постають характерними експлікаторами образу жінки бідермаєрівської епохи: на відміну від емансипованих, примхливих, корисливих героїнь романтизму, цінується проста жінка з «натуральною» зовнішністю, яка викликає не шалену пристрасть, а невинну закоханість, є берегинею домашнього затишку, хорошою подругою для чоловіка і люблячою матір'ю для дітей. Саме у її товаристві тогочасний обиватель знаходить порятунок від негараздів реставраційної доби.

Одним із перспективних напрямів дослідження вважаємо компаративне вивчення концептів FRAU та MANN в культурі австрійського бідермаєра.

Література:

1. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Аспекты метакоммуникативной деятельности : Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж, 2002. – Вып. 3. – С. 30-38.
2. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С. 36-44.
3. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Літературознавча енциклопедія : [у 2-х т.] / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 608 с.
5. Степанов Ю. С. Концепт / Ю. С. Степанов // Константы : Словарь русской культуры. – [3-е изд.]. – М. : Академический проект, 2004. – С. 42-67.
6. Kluckhohn P. Biedermeier als literarische Epochenbezeichnung / Paul Kluckhohn // Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte. – Jg. 13 (1935). – H. 1. – S. 1-43.
7. Mörike E. Werke in einem Band / Eduard Mörike ; [hrsg. von Herbert G. Göpfert]. – München – Wien : Carl Hanser Verlag, 1982. – 1052 s.

Рись Л. Ф.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

МЕДІА-ДИСКУРС ЯК СЕРЕДОВИЩЕ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ІМЕННИКОВИХ КОМПЗИТИВ

У статті досліджується значення когнітивного та дискурсивного контекстів в утворенні та інтерпретації іменникових композитів, визначено роль медіа-дискурсу як сфери формування актуального значення іменникових композитів, концептуалізації і вербалізації оказіональних іменникових композитів.

Ключові слова: іменниковий композит, оказіональний іменниковий композит, медіа-дискурс, дискурсивний контекст.

В статье исследуется значение когнитивного и дискурсивного контекстов для создания и интерпретации именных композитов, определено роль медиа-дискурса как сферы формирования актуального значения именных композитов, концептуализации и вербализации окказиональных именных композитов.

Ключевые слова: именной композит, окказиональный именной композит, медиа-дискурс, дискурсивный контекст.

In the article the meaning of cognitive and discursive context in the formation and interpretation of the analyzed nominal composites is highlighted, the role of media discourse as the sphere of formation of the actual meaning of nominal composites, the sphere of conceptualization and verbalization of the occasional nominal composites is defined.

Key words: nominal composite, occasional nominal composite, media-discourse, discursive context.

Екстраполяція когнітивно-комунікативної парадигми на словотвірні одиниці дає підстави розглядати їх як вербалізатори ментальних конструктів, що опредмечують знання про об'єкти номінації, пов'язують їх з комунікативними інтенціями адресанта й моделюють імовірне сприйняття та інтерпретацію текстової інформації адресатом. Для осмислення тенденцій формування та вербалізації концептів у формі іменникових композитів (ІК) релевантним постає дослідження механізмів дискурсу як комунікативно-прагматичної сфери реалізації когнітивних схем. Звернення до дискурсу дає змогу простежити механізми утворення іменникових композитів, формування їхнього актуального значення та їхню роль у конструюванні ментальної репрезентації дійсності.

Актуальність роботи зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на механізми концептуалізації, засоби формування смислу й форми мовної репрезентації знання у дискурсивній діяльності. Метою дослідження є вияв логіко-семантичних відношень між іменниковими композитами та дискурсивним контекстом, аналіз медіа-дискурсу як середовища формування, концептуалізації та вербалізації нових концептуальних структур у формі ІК, зокрема оказіональних. **Об'єктом** дослідження є ІК як номінативні, когнітивні та комунікативні одиниці сучасної німецької мови. **Предметом** дослідження виступають лінгвокогнітивні та комунікативні особливості ІК німецької мови.

Мета дослідження та особливості досліджуваного об'єкта зумовили використання таких методів лінгвістичного аналізу: аналізу за безпосередніми складниками для встановлення номінативної структури ІК та їхньої мотиваційної бази; семантичного аналізу, зокрема, прийомів компонентного аналізу з метою встановлення семантичного обсягу ІК; інтроспективного аналізу для виявлення тієї частини знань про об'єкт номінації, яка втілена в номінативній структурі ІК; текстово-інтерпретаційного методу для встановлення ролі ІК у реалізації дискурсивних категорій.

Створення найменування відбувається як процес об'єктивації певної концептуальної структури, що утворилась у результаті концептуалізації та категоризації світу. Розчленована форма похідного слова дає змогу роботи припущення про етапи процесу концептуалізації та особливості категоризації світу в різних мовних картинах світу. «Засоби вираження структур представлення знань у мові / слові слугують своєрідним вікном, через яке можна дивитись на те, як відображається світ у свідомості людини» [1, с. 28]. Адже людина вербалізує в найменуванні не лише об'єктивні характеристики денотата, але й власні уявлення про об'єкт номінації: *Vogel-Strauß-Politik, Affenbrotbaum, Grünschnabel*. Аналіз номінативної структури ІК дає підстави виокремити ті ознаки вербалізованого концепту, котрі лягли в основу його найменування, установити взаємозв'язки між ними та контекстом їхньої реалізації, а отже структурувати та змоделювати ту частину знання про вербалізований концепт, яка представлена в ІК словотвірними засобами.

Середовищем концептуалізації, формування нових структур знання розглядаємо дискурс, аналіз якого дає змогу простежити хід мисленнєвої діяльності людини. Вибір дискурсу має медіа зумовлений такими його характеристиками, як інформативність, інтенційність, ціннісна орієнтованість, експресивність, персуазивність і презентаційність, що в свою чергу вимагає вибору мовних засобів вираження, утворення оказіональних слів для емоціоналізації та експресивізації передачі смислу медіа-текстів.

У процесі інтерпретації ІК важливу роль відіграють такі фактори: 1) мовні знання, що включають дію процесу аналогії, знання словотвірних моделей і т. п., 2) концептуальні знання, які включають знання денотата чи денотативної ситуації, взаємозв'язки вербалізованого концепту з іншими концептами; 3) відношення складників у межах номінативної структури, котрі інтерпретатор може встановлювати на основі дії закону аналогії, концептуального знання чи 4) інтеракції структури ІК (як формальної, так і концептуальної) з оточуючим контекстом.

Роль мовного знання насамперед проявляється в усталеності ролей складників ІК як означуваного та означення, що визначаються їхнім місцем у формальній структурі композита, а в разі зміни їхньої послідовності веде до утворення іншого значення: *Weil es sich um einen «grundrechtsrelevanten Bereich» handle, hätte*

Rau die Französisch-Pflicht per Gesetz verschreiben müssen. Rau sagte, es gebe für das Pflicht-Französisch «keine Akzeptanz», daran ändere auch ein Gesetz nichts (faz.net, 25.07.2007). Інтерпретація композита інколи завдячує саме знанню аналогічних утворень (порівняємо, наприклад, *Undercover-Ökonom* (sueddeutsche.de, 13.02.2006) та *Undercoveragent*).

Під час встановлення відношень між складниками ІК контекст теж може відігравати вирішальну роль. Так, ІК, що позначають взаємодію певних об'єктів, містять у своїй структурі різні актанти. Визначити, яку саме роль виконує в цій взаємодії перший безпосередній складник (ПБС) композита, допомагає подальший опис номінованої взаємодії в тексті статті. Наприклад, розуміння ПБС як об'єкта дії у передзаголовку статті *SPD-Kritik* розкривається його подальшим заголовковим комплексом: *Koch attackiert Beck* (stern.de, 12.06.2007), та фоновими знаннями читача (Курт Бек очолює партію СПН). В іншому заголовку *«Merkel wehrt sich gegen SPD-Kritik»* (focus.de, 23.06.2006) той же ПБС відіграє роль суб'єкта дії. Установлення семантичних ролей ПБС у таких випадках опирається в основному на конструювання відповідної референтної ситуації в процесі побудови ментальної репрезентації медіа-тексту.

Окремі слова чи фрази можуть викликати в нашій уяві певні фрейми або ж ілюструвати певні елементи таких фреймів [4]. Складники ІК теж здатні виконувати таку функцію, адже вони є повнозначними лексемами, і ми розглядаємо їх як назви концептів або окремих референтів. Для розуміння значення ІК часто вирішальним постає той факт, що ІК або його складники активують фрейм як модель знання певної ділянки людського досвіду. Якщо інтерпретатор не ознайомлений з основними концептами цієї когнітивної області, його сприйняття лексичної одиниці буде іншим, обумовленим власними когнітивними контекстами чи їх відсутністю.

Щоб описати актуальне значення ІК, потрібно активізувати інформацію, яка охоплюється фреймами різної структури, посиланнями на які слугують складники ІК та контекст, підвести зміст повідомлення під певну стереотипну схему й «добудувати» в думках те, що не в змозі вмістити номінативна структура ІК. Так, наприклад, поза контекстом у ІК *Golf-Konkurrent, Golf-Gegner* (focus.de, 06.12.06) ПБС може активізувати фрейм гри в гольф, відповідно ІК можна трактувати як «суперник у грі в гольф». Однак у статті, де йдеться про новинки на автомобільному ринку, ПБС активізує знання про модельний ряд автомобілів марки «Фольксваген», тому ІК, відповідно, розуміємо як модель автомобіля, що конкурує із Фольксвагеном Гольф. За відсутності знань автомобільного ринку, значення ІК залишиться для читача частково зрозумілим. У медіа-дискурсі цієї ж тематики зустрічаємо ІК *Golfschläger*, який зафіксований у словнику як «ключка для гри в гольф», однак у однойменній статті stern.de від 13.10.2009 цей ІК використовується для характеристики нового Опеля Астра, моделі авто, яка перевершила за своїми технічними даними та зручністю свого конкурента Фольксваген Гольф. У цих випадках дискурс сприяє активізації відповідного когнітивного контексту (знання ринку автомобілебудування), у межах якого складники композита й, відповідно, сам ІК отримує своє значення, а у випадку *Golfschläger* дискурс формує нову структуру знання, на основі якої цей ІК отримує відмінне від узального, зафіксованого в словнику значення.

У процесі функціонування ІК у дискурсі реалізується той лінгвокогнітивний потенціал композита, що був закладений в акті словотворення. Дискурс стимулює адресата до творчих когнітивних процесів, спрямованих на актуалізацію когнітивних структур (концептів, фреймів, ментальних просторів), інтегрованих у когнітивну структуру композита. У процесі вибору чи творення номінативних одиниць дискурсу відбувається активізація одного з атрибутів, що визначають якісну структуру об'єкта номінації. Таким чином у породженні мовлення діє механізм фокусування уваги й профілювання певної характеристики об'єкта. Під час використання його позначення вибираються цілком конкретні концепти, що узгоджуються з загальним замислом дискурсу й тією конкретною одиницею, у поєднання з якою повинно вступити позначення, яке нас цікавить [2, с. 10].

Концептуальні структури, охоплені мовним знаком, створюють умови для розвитку лексичних значень, забезпечують гнучкість і рухомість актуальних значень лексичної одиниці в умовах комунікації. У процесі словоскладання взаємодіяти можуть лише окремі компоненти структур концептів, репрезентованих складниками ІК, окремі концептуальні ознаки, релевантні для описаної ситуації. Відношення між складниками ІК у такому випадку експліцитно виражаються в тексті, якщо автор не має за мету створення багатозначності ІК.

(1) *«Eine sehr interessante Theorie ist die Goldfisch-Theorie», erläutert Plunkett einmal ein Reporter. Sie besagt, dass die Außerirdischen «nicht sehr interessiert sind an uns, wie Goldfische nicht an uns interessiert sind, und wir nicht an den Goldfischen.»* (wdr.de, 23.04.2006)

(2) *Formel-1-Fahrer sind wie Goldfische! Das hat David Coulthard einmal gesagt. Und damit nicht etwa die Vergoldung gemeint, die einem guten Piloten im Laufe seiner Karriere winkt. Nein, der schottische Rennfahrer sieht sich und seinesgleichen in der Disziplin Gedächtnis in etwa auf einer Höhe mit dem eher einfach strukturierten Tier. Zumindest wenn es um das im Fahrerlager höchst unbeliebte Spiel Crash-Memory geht. Keiner der Vollgasartisten scheint nach einem schweren Unfall in der Lage, die passende Karte zum schrecklichen Bild aufzudecken. <...> «Wir haben nach Unfällen ein sehr kurzes Gedächtnis», sagt Coulthard zur Unterstützung seiner Goldfisch-Theorie.* (faz.net, 23.07.2007)

У наведених контекстах у композиті *Goldfisch-Theorie* ПБС актуалізує різні концептуальні ознаки, на основі яких у авторів висловлювань встановлюється асоціативний зв'язок між об'єктами номінації й концептуальною основою їхнього метафоричного переосмислення – поняттям «золота рибка». У прикладі (1) об'єктом номінації виступають інопланетяни, які, як золоті рибки, не проявляють інтересу до людей, у випадку (2) – це пілоти Формули-1, які порівнюються з рибками на основі своєї короткотривалої пам'яті (вона стосується лише аварійних випадків).

Через можливість реалізації різних понятійно-логічних та асоціативних зв'язків між концептами, репрезентованими складниками ІК чи їхніми концептуальними ознаками, один і той же композит може втілюва-

ти в життя різні смисли в інших контекстах. Так, у статті під заголовком «*Traumjob*» als Schattenmann der Lichtgestalt (www.de.sports.yahoo.com) йдеться про особистого асистента президента організаційного комітету із проведення чемпіонату світу з футболу в 2006 році, який як його незамінний помічник скрізь слідує за ним як тінь («*befindet sich stets im Schlepptau des WM-Chefs*»). Під час читання статті актуалізується ще одне значення цього композита, а саме значення людини непомітної, яка перебуває на задньому плані («*der Platz im Hintergrund*»).

Зовсім іншого значення набуває композит *Schattenmann* в одноіменній статті zeit.de, у якій йдеться про італійського експерта з питань безпеки, з яким зустрічався перед смертю колишній російський агент Олександр Литвиненко. Інформація, а точніше питання, яке ставить автор статті у передтексті (*Wer ist der Mann, mit dem sich der vergiftete Litwinenko kurz vor seinem Tod traf?*), надає композиту та позначуваній ним людині певної загадковості, невизначеності. Значення людини, діяльність якої пов'язана із темними, тіньовими справами розвивається далі в тексті статті: *Ansonsten liegt die Vergangenheit des Neapolitaners eher im Dunkeln: italienische Medien beschreiben ihn als «Schattenmann», als Person im Zwielflicht von Geheimdiensten, Kriminalität und Politik.* У такому контексті ІК *Schattenmann* набуває значення людини із темною, тіньовою стороною, а разом із тим і негативної оцінки.

В обох випадках ІК *Schattenmann* є винесеним у заголовки статей, становить їхню тему, яка набуває свого розвитку під час читання та інтерпретації статей. Композит же набуває свого конкретного смислу в коментованих статтях, реалізуючи свої когнітивну (актуалізує певні смисли) та референційну (співвіднесення його з конкретним референтом) функції. Так, якщо у співвіднесенні композита з особою асистента у когнітивній структурі ІК, точніше його ПБС, актуалізуються значення «слідувати за господарем», «знаходитися на задньому плані», то у співвіднесенні з експертом із питань безпеки актуалізуються ознаки «неясність», «темрява». Актуалізація тих чи інших концептуальних ознак ПБС і надає композиту різних смислів у наведених статтях. Це підтверджує думку про те, що смисл слова є нерозривно пов'язаним із гносеологічною семантикою, яка виходить за межі власне лінгвістичної, із загальною теорією референції [3, с. 84].

Зазначимо, що роль дискурсивного контексту на реалізацію смислу ІК різниться залежно від узуальності чи оказіональності лексичної одиниці. У випадку лексикалізованих утворень вплив тексту обмежується усуненням їхньої багатозначності, виділенням певних латентних конотацій, їхнім іронічним чи метафоричним переосмисленням. В окремих випадках можлива ремотивація узуальних одиниць, надання їм нового, відмінного від закріпленого в словнику, значення, що вимагає, однак, великих текстових затрат. Так, наприклад, ІК «*Kopfball*» (sueddeutsche.de, 31.08.2004), що у футболі означає гол (м'яч), забитий головою, використаний як заголовок статті, у якій йдеться про дослідження мозку, розумової діяльності людини. Цей композит можна сприйняти як метафору в значенні «досягнення», однак у тексті наявна інша мотивація цього композита. Зокрема, йдеться про можливість людини керувати машиною за допомогою сили своєї думки. Це було доведено на прикладі комп'ютерної гри, коли люди, які брали участь у тестуванні, силою своєї думки забивали на моніторі м'ячі. У цьому випадку ремотивація стосувалася першого складника, коли замість голови як «частини тіла», виступило значення голови як «сили думки», «сили волі».

Оказіональні композити є ситуативними номінаціями, вони можуть вербалізувати спонтанну інтенцію автора передати своє бачення предмета чи явища, виразити при цьому нестійкі відношення між відносно незалежними концептами, об'єднаними, можливо, лише однією ситуацією. Уведення таких утворень у текст потребує експліцитної мовної реалізації зв'язків між об'єктами чи явищами, вираженими складниками ІК. У такому випадку в дискурсі можна простежити процес концептуалізації (авторської, індивідуальної) об'єкта номінації, у дискурсі формується та структура знань, на основі якої об'єкт отримує свою назву. Наприклад: *die Fast-Fashion-Frau – «Die Frau, die das Unternehmen vom billigen Kopisten zum salonfähigen Fast-Fashion-Haus gewandelt hat...»* (faz.net, 03.11.2006). У цьому випадку ситуативна мотивованість ІК простежується в тексті та забезпечується поширенням експліцитним поясненням. Інколи читач сам повинен робити висновки на основі прочитаних фактів: *Schneechaos-Kinder – «250.000 Münsterländer waren im vergangenen November tagelang ohne Strom, Schneemassen hatten das Netz zusammenbrechen lassen. Jetzt, genau neun Monate später, melden Krankenhäuser überdurchschnittlich viele Geburten»* (sueddeutsche.de, 25.08.2006).

Композити, розуміння яких можливе лише в межах розгортання певної ситуації в дискурсі, який детермінує ролі складників ІК, відносимо до контекстуальних композитів. Так розуміння ІК *Kreuzgeschädigte* в заголовку сатиричної статті «*Endlich Schadensersatz für Kreuzgeschädigte!*» опирається на подальший контекст: *Mark Spörrle rechnet sich aus, wie viel Entschädigung er einklagen kann für seine Schulzeit unter dem Kreuzifix. < ... > Der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte entschied, dass ein Kreuz im Klassenzimmer einer staatlichen italienischen Schule wenig zu suchen hat, weil es die Religionsfreiheit der Schüler verletzen kann.* (zeit.de, 6.11.2009). Відношення між складниками в ІК *Mauerfall-Ticket* теж установлюємо лише на основі дискурсивного контексту: *Die Bahn verkauft zum 20. Jahrestag des Mauerfalls am 9. November Sondertickets für 20 Euro* (sueddeutsche.de, 04.11.2009).

Як бачимо з проаналізованих прикладів, іменникові композити є утвореннями, що реалізують когнітивну структуру знань про об'єкт номінації, актуалізація якої простежується в дискурсі. Саме при дискурсивній реалізації ІК набуває актуального смислу. Для його розуміння читач потребує не лише мовних, але й позамовних знань. Композитні утворення все частіше виходять за рамки звичних словотвірних моделей, відношення між їхніми складниками встановлюються опосередковано й відновлюються інтерпретатором лише під час актуалізації складної структури знання про номінований об'єкт, явище, ситуацію. Дискурс у такому випадку виступає середовищем актуалізації релевантних ситуації концептуальних ознак складників ІК і реалізації різного виду понятійно-логічних та асоціативних зв'язків між ними й контекстом, унаслідок чого формується актуальне значення ІК.

Література:

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. – 104 с.
2. Кубрякова Е. С. Слово в дискурсе (новые подходы к его анализу) [Электронный ресурс] / Е. С. Кубрякова // Текст и дискурс : традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования : сб. науч. тр. / под ред. Л. А. Манерко ; Ряз. гос. пед. ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань, 2002. – Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/cultur/text_and_discourse-81.pdf
3. Новиков А. Л. О контекстуальном значении слова / А. Л. Новиков // Филол. науки. – 2002. – № 5. – С. 82-88.
4. Lowe J. B. A Frame-Semantic Approach to Semantic Annotation / John B. Lowe, Coihn F. Baker, Charles J. Fillmore. – Режим доступа : <http://framenet.icsi.berkeley.edu/papers/singlex.pdf>

Свердан Т.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;
Філософський факультет Карлового університету у Празі, м. Прага

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА СПРИЙНЯТТЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНЦЯМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМУ БУРЯ В СКЛЯНЦІ ВОДИ

У статті описано фразеологізм буря у склянці води з позицій унікальності – універсальності мовних одиниць та із залученням методик когнітивного напрямку дослідження фразеології. Зауважено, що національна специфіка фразеологічної одиниці може полягати не лише у вираженому змісті чи у формі його вираження, а й у розумінні, інтерпретації мовцями цієї одиниці.

Ключові слова: мовні унікалії, мовні універсалії, фреймова структура, когнітивно-процесуальний опис, фразеологічна одиниця.

В статті описано фразеологізм буря у склянці води з позицій унікальності – універсальності мовних одиниць та із залученням методів когнітивних досліджень. Указано, що національна специфіка фразеологізму може проявлятися не тільки в змісті та формі, а й в його інтерпретації.

Ключевые слова: языковые уникалии, языковые универсалии, фреймовая структура, когнитивно-процессуальное описание, фразеологическая единица.

In the article presents directions of study Ukrainian phraseology of items the unique – the universality of linguistic units. Noted that the national specificity of phraseological units is not expressed in the contents and form of its expression, but also in the understating and in the interpretation speakers this unit.

Key words: unique, universal, frame structure, cognitive-procedural description phraseological unit.

В актуальних сьогодні пошуках унікальних рис тієї чи іншої мови не завжди розрізняють національну й культурну специфіку мовних одиниць. Проте немає жодного сумніву, що культурно-мовні універсалії та національно-мовні унікалії – це абсолютно різні поняття, отже, «культурне і національне в мові варто розрізняти» [3, с. 326]. Так, зокрема, на необхідність розрізнення «культурно зумовленого» і «національно специфічного» на матеріалі фразеології звернув увагу В. Гак [4], оскільки за фразеологічною системою априорі було закріплено статус національно специфічної. Проте априорне закріплення за фразеологією будь-якої мови, у т. ч. й української, національно специфічних рис при глибшому аналізі виявилось зовсім не безпеліційним, що зумовило розвиток двох полярних поглядів на проблему сутності національно специфічного компонента у фразеології: з одного боку, національну специфіку вбачають лише у фразеологізмах із «так званими словами-реаліями» [2, с. 255] (М. Добролюбов; В. Ейсмани); з іншого боку, згідно з неогумбольдтанською традицією національно специфічною вважають усю фразеологію як підсистему мови, де втілено «дух нації» (Л. Ковшова; С. Таглін; В. Телія). Очевидно, що перше трактування проблеми є досить вузьким і фразеологізми зі словами-реаліями є суто маргінальним явищем. Другий підхід, навпаки, надто широкий, формалізований і не залишає місця для таких усталених уже в мовознавстві понять, як мовні *універсалії* та мовні *унікалії*. Часткова спроба накреслення напрямку руху фразеолога до вирішення цієї проблеми і є **метою** нашої статті, тим паче, що з'ясування та послідовне описування етноспецифіки фразеологізмів є однією з *перспектив* сучасної фразеології.

Безперечно, що найбільш привабливими і порівняно (! тут теж треба бути обережними) «враховувати реальну національну специфіку» [10, с. 140]) менше сумнівними для дослідження у цьому плані є одиниці з компонентами-реаліями (*Почув тепло козак та й скинув кобеняк; палає, як у гуті*) або одиниці, пов'язані зі звичаєво-обрядовою діяльністю етносу (*Треба свічки та води, бо вже очі не туди; стати на рушник*), оскільки вони найкраще зберігають унікальну етноінформацію. Дослідженню таких одиниць сьогодні присвячено чимало праць, зокрема й в україністиці (Л. Даниленко, С. Єрмоленко, О. Назаренко, О. Селіванова, В. Ужченко). Але як бути з одиницями типу *з'їсти березової каші; сидіти на двох стільцях; одна голова добре, а дві – краще*? Чи мають вони національну специфіку? Якщо так, то в чому вона полягає?

На думку В. Мокієнка, щоб не переоцінити квоту національного у «мовній картині світу» і не глобалізувати останню на збитки етнічній специфіці, дослідники повинні детально аналізувати кожну одиницю з урахуванням таких мовознавчих параметрів, як: 1) ареал одиниці та опис семантичних паралелей у різних мовах; 2) структурно-семантичної модельованості фразеологічних паралелей та ізоглюс з метою розмежування генетичних і типологічних перетинів; 3) частотність використання одиниці на ареальному континумі та ієрархію її варіантів за певним параметром; 4) послідовність структурної динаміки одиниці у просторовій проекції; 5) встановлення відносної хронології функціонування одиниці конкретної мови у зіставленні з фіксацією її в інших мовних зонах [12, с. 244]. Такі дослідження, безумовно, є необхідними й результативними, але водночас і надзвичайно складними, оскільки передбачають кропітку використання різноманітних тривалочасових методик експериментального статистичного збору, що не завжди вдається зробити у зв'язку з нестачею подекуди потрібної інформації. Крім того, ідеально таку роботу могли б виконувати групи мовознавців – носіїв різних мов, що теж не завжди вдається реалізувати практично. Нам видається, що окреслену проблему (сутність національної специфіки фразеологічної системи) на першому етапі бодай частково можна вирішити, детально проаналізувавши семантичні, структурні, функціональні особливості фразеологічних одиниць (у нашому випадку української мови) поза «діалогом» по горизонталі» [27, с. 372] (діалогом між культурами різних народів, які існують одночасно), залучивши комплекс як традиційних методик лінгвоаналізу, так і методик новіших напрямів дослідження фразеології – лінгвокультурологічного, комунікативно-прагматичного,

когнітивного. Адже відомо, що національно-специфічний компонент у значенні фразеологізмів формується внаслідок предметної діяльності етносу або в комунікативно-прагматичному процесі і є результатом своєрідного поєднання мінімальних одиниць когнітивної системи – сем.

Для доведення останнього положення, очевидно, доречним є опис теоретичного когнітивно-процесуального моделювання певної фразеологічної одиниці (далі – ФО) «в дії» [18, с. 134; 6] та практичного експерименту (верифікації) [6, с. 169; 8, с. 41] – трактування її пересічними українцями. Загалом створення інтерпретаційної моделі значення ФО, а також розпрацювання когнітивно-процесуального опису ФО в дії є тим методологічним підґрунтям, на якому з'явилось розуміння будь-якого фразеологізму в аспекті його культурологічних та когнітивних характеристик. Адже семантику ФО можна показати як інформаційний текст, різноманітні значення якого проходять через «фільтр» ментальності комунікантів, трактуються у просторі соціального та культурного знання, активізованого мовцем у момент спілкування [6]. Цікаво, що внаслідок такого трактування формується оцінне значення ФО, яке, з погляду когнітивістики, під час кожного нового відтворення у мовленні складається по-новому і залежить від індивідуального та соціального досвіду комунікантів, їх культурних настанов, орієнтирів та пріоритетів. Тобто, денотативна інформація фразеологічного тексту – це елементарна ланка для передавання його значення, інтерпретація ж цієї інформації («процедура зіставлення одиниць системи мови з таксонами культури» [18, с. 253]) з позицій цінностей, а також культурна інтерпретація оцінної та емотивної інформації перебувають у повній залежності від мовної компетенції учасників спілкування. Ми навмисне оперуємо терміном *мовна компетенція*, оскільки він точніше, порівняно з іншими (соціолінгвістичною, комунікативною компетенціями), відображає сенс проблематики нашого дослідження і дозволяє зробити акцент на використанні конкретної мови як суспільного явища, національно-історичного та культурного феномену, тобто тлумачиться не просто як знання системи мови та правил її використання, а як реалізація цих знань у численних комунікативних актах» [29, с. 14]. Мовна компетенція є основою для культурно-мовної компетенції, яка ґрунтується на інтерпретації мовних знаків у категоріях культурного коду.

Для детальної ілюстрації усього зазначеного вище ми використали вираз *буря у склянці води*, який, як і кожен фразеологізм, є текстом, що розгортається «поетапно» [6, с. 165] і яскраво демонструє різні типи інформації ФО. Цей вираз належить французькому письменникові і мислителю Монтеск'є (1689-1755), який висловився так про політичні незгоди в карликовій республіці Сан-Марино. Давніші варіанти цього вислову є у грецького письменника Афінея (II-III ст. н.е.) – прототип грецької приказки *гроза з корита* та в римського оратора Цицерона (106-43 р. до н.е.) – *робити бурю в ополоніку* [1, с. 67]. Попри давність, аналізована ФО в українській фразеологічній системі порівняно нова (див. паспортизацію: 22, с. 56; 21, с. 73; 24, с. 13; 23, с. 230) і належить до тієї групи фразеологізмів, які не є українськими, а підтверджують теорію «мандрівних сюжетів» (порівн.: рос. 1, с. 67; 30, с. 51; біл. 19, с. 421; чes. 30, с. 51; болг. 7, с. 63 та ін.). Тож чи можемо говорити про якусь національну специфіку цього виразу? Безперечно, що ні формально, ні концептуально він не є українською унікалією. Специфічним, проте, на наш погляд, може бути розуміння мовцями цієї ФО у світлі фреймових структур. Так, наприклад, більшість пересічних українців і не здогадуються про неукраїнське походження фразеологізму *буря у склянці води*, проте вони його легко «читають» як текст, що містить такі інформаційні блоки (ідея про блоки М.Ковшової [6]): 1) денотативна інформація (далі – ДІ): надмірне хвилювання з незначного приводу; 2) інтерпретація денотативної інформації (далі – ІДІ): інтерпретація ДІ відбувається через усвідомлення соціально-культурної настанови: «нерационально марнувати свій час, фізичне й душевне здоров'я на речі, не варті уваги»; 3) оцінна інформація (далі – ОІ): негативне ставлення до того, що відбувається, яке виникло внаслідок ІДІ; 4) мотиваційна інформація (внутрішня форма – образ-картинка; далі – МІ): миттєве отожднення суб'єкта ДІ з людиною (чи групою людей), що надмірно метушиться, галасує, хвилюється через дрібниці, про які багато говорить; 5) емотивна інформація (далі – ЕІ): несхвалення того, що відбувається, та іронія з цього приводу, сформована внаслідок соціально-культурної інтерпретації ДІ та МІ.

Таке «прочитання» цього поетапно розгорнутого тексту можливе у зв'язку з відомостями про те, що *буря* – це: 1) нестримна стихія: *плювком бурі не спиниш; руками бурі не відведеш (відженеш)*, 2) породжена вітрами: *буря – «навальний вітер з дощем, грозою, а взимку – зі снігом»* (17, I, с. 262); композит *буревій*; *Схопилась велика вітряна буря* [16, с. 115]; *посієш вітер – пожнеш бурю; хто сіє вітер, збирає (пожне) бурю; жене як буря вітри*, 3) яка нищить усе на суші й на воді: *на бурю сосна дзвенить, а дуб стогне; буря і дуба валить* (для українців дуб – символ могутності й сили); *не море топить кораблі (корабель), а вітер (вітри)* (хоча інколи буває й так, що *чим більша буря, то скоріш проходить; велика буря – малий дощ; з великої бурі мало дощу* – останні дві ФО утворені за аналогією до більш давніх прислів'їв: *велика хмара, та малий дощ; з великої хмари малий дощ [буває]*), 4) вселяє страх (бо від нечистого), який можна відігнати лише страшною, йорданською, громничною (стрітенською) свічкою [5, с. 61], 5) і потребує значного простору (приміром, водного – моря, де спричинює сильні коливання води – шторм): *Чорне море вітер-буря колихає* [16, с. 115], а *ложкою [води із] моря не вичерпаєш (вичерпати); море переплисти – не поле перейти (не кусок хліба з їсти); ночами моря не переплисти; хто по морю плавав, тому калюжа не страшна*. Саме обмеження цього простору (склянка порівняно з морем чи навіть ставком – це «смішна» кількість води, а віяння вітру і «хвилювання» «бурління» води в мінімальному закритому просторі сприймається як нонсенс) поруч з іншими знаннями про бурю, гадаємо, мотивувало денотат ФО *буря в склянці води* і найбільше вплинуло на формування і розвиток оцінно-емотивної інформації внаслідок культурної інтерпретації ДІ та МІ.

Цікаво, що в сучасному мовленні українців все частіше входить у побут некодифікований варіант цієї ФО без компонента *води*. Наприклад: 1) – [Оксана:] *Як тобі розрекламовані останні Таврійські ігри?* – [Михайло з незадоволенням, підкресленим відповідним жестом змахування рукою:] – *Ет! Буря в склянці*. 2) – [Олег добродушно:] *Любінко, не колотися, не здіймай бурі...* – [Люба з усміхом:] – *У склянці?* Тобто, по-

при те, що аналізована ФО найменше мотивована концептом *вода*, цей концепт все ж імпліцитно існує в усиченому варіанті в якості фонових знань, які дозволяють останньому зберігати інформацію, семантично й експресивно тотожну з тією, яка закладена в повному інваріанті. І це природно, оскільки концептуальне знання – це знання, структуроване у фрейм → структуру, що репрезентує стереотипні ситуації у свідомості (пам'яті) людини або інтелектуальної системи і призначена для ідентифікації нової ситуації, що базується на такому ситуативному шаблоні» [28, с. 323]). Культурна і мовна компетенція комунікантів дозволяє зіставити сказане і почуте з культурними стереотипами, на які вказує образ ФО, що після культурологічного інтерпретування «повертається» наповненим, збагаченим культурологічним сенсом, тобто у процесі сприйняття фразеологізму відбувається «вплітання» культурологічної семантики у мовну [20]. Отже, як показує когнітивно-процесуальне моделювання фразеологізму *буря у склянці води*, його значення передаються мовцями і сприймаються слухачами у контексті культурного знання, культурних настанов, соціальних та ціннісних орієнтирів, носіями яких є обидва комуніканти. Тобто, ФО дає змогу учасникам спілкування не лише обмінюватись констатацією того, що відбувається навколо, а й через образно-емоційний вплив спонукає їх до обміну інформацією культурною [6, с. 172].

З метою верифікації цього висновку («емпіричної перевірки... безпосередніх відчуттів» [8, с. 41]) ми провели невеликий дослід (початкова ідея проведення подібних мовних експериментів належить Г. Пермякову [13; 14], згодом з різною метою і в різний спосіб її використали М.Ковшова [6], Л.Мельник [11] та ін. дослідники): з 27 студентів заочного відділення педагогічного факультету (ми зумисне обрали «не філологічну» аудиторію, представлену звичайними носіями української мови із сільської та міської місцевості) 15 осіб доповнили і в довільній формі показали своє розуміння ФО *буря у склянці*, а інші 12 учасників дослідження пояснили значення повного інваріанта *буря в склянці води*. На наш погляд, саме дослід як шлях переходу від фактів до моделей, а через них до теорії з перевірянням її практикою, якраз і є основним методом дослідження, що дає змогу аналізувати мовну здатність людини в її відношенні до мовної діяльності, з одного боку, і до системи мови – з іншого» [9, с. 25]. Адже «спроби розуміння законів мовної поведінки будуть плідними лише тоді, коли нагромадження первісних даних буде зорієнтоване не на абстрактні побудови, а на створення моделей, що допускають експериментальну перевірку» [26, с. 99].

Отже, ФО *буря в склянці [води]*, інформанти по тлумачили так: *перебільшити* (5) (тут же в одному випадку зауважуємо і синонім *зробити з мухи слона*); *з маленького робити щось велике, перебільшувати* (4); *багато галасу з нічого* (4); *багато шуму з дрібниці, перебільшення* (3); *робити з нічого проблему* (3); *з нічого – великий скандал* (2); *робити скандал з нічого* (1); *з нічого – щось* (1) – тут же подано синонім з *малої хмари великий дощ; непорозуміння, сварка з нічого між невеликою кількістю людей* (1); *гнів з нічого* (1); *коли хтось говорить, що зробить багато, а насправді – нічого* (1); *і так є сварка, а він ще додає* (1). Результати опитування свідчать про те, що майже всі інформанти правильно зрозуміли суть ФО *буря у склянці [води]* → «зайва, безрезультатна метушня, хвилювання, суперечка через дрібниці». Цікаво, що троє інформантів взагалі ніколи не чули запропонованого фразеологізму, проте здогадалися про його значення, а всі інші учасники експерименту не натрапили на цю одиницю у словниках, але розуміють її, оскільки «десь чули». Напрошується висновок, що фреймова структура аналізованого фразеологізму настільки «міцна і сильна», що навіть почувши вперше, не знаючи точного значення його, реципієнт цілком адекватно сприймає і тлумачить запроповану йому інформацію. Експериментальне тлумачення студентами фразеологізму *буря в склянці [води]* доводить, що у процесі відтворення та сприйняття його зберігаються всі типи інформації, які входять у розроблені вище інтерпретаційні моделі ФО в дії, а саме: ДІ – «перебільшити», «перебільшувати», «перебільшення»; МІ – «з маленького робити щось велике», «багато галасу з нічого», «багато шуму з дрібниці», «робити з нічого щось», «проблему», «скандал», «гнів з нічого», «коли хтось говорить, що зробить багато, а насправді – нічого», «непорозуміння, сварка з нічого між невеликою кількістю людей»; ЕІ та ОІ – «і так є сварка, а він ще додає». Пошук значень цієї ФО скерований у напрямку осмислення і переживання того, що відбувається, тобто тут спостерігаємо, як нашаровується все», що є фактом культури (і найважливіше – рідної мови та культури! – Т.С.) – асоціації, оцінки, ідеї, образи, котрі зв'язуються в ланцюжки, обсяги, простори, де панують також звуки, то гармонійні, то не співзвучні нашій душі, де тисячі сутностей торкаються нас зі всіх боків» [15, с. 14]. Ці факти, гадаємо, і спричиняють появу нових неочікуваних унікальних значень універсальних одиниць у кожній конкретній мові. Щодо нашого випадку, то у загальновідомому значенні універсального виразу *буря у склянці води* під впливом розуміння бурі як страшної стихії, яка не завжди дає необхідну вологу, а часом лише руйнує (див. інформативні блоки), зауважуємо виникнення нових сем ('гнів', 'порожні обіцянки', 'розпалювання сварки третьою особою'), які не зафіксовані фразеологічними словниками, але наразі, власне, й становлять національну специфіку сприйняття та інтерпретації цього виразу хай окремими українцями, яка, можливо (час покаже), розвинеться в унікальне значення його.

Таким чином, когнітивно-культурологічний напрям дослідження української фразеології має не лише теоретичну перспективу методологічних розпрацювань, а й «можливість верифікації, тобто співвіднесеності когнітивно-процесуальних моделей, розроблених в теорії, із відтворенням та сприйняттям» [6, с. 173] кожної конкретної ФО носіями української мови для встановлення того унікального мовно-культурного компонента на тлі універсального.

Література:

1. Ашукин Н. С., Ашукина М. Г. Крылатые слова. Литературные цитаты. Образные выражения. – М. : Правда, 1986. – 768 с.
2. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Аспекты теории фразеологии. – М. : Знак, 2008. – 656 с.

3. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре.– М. : Языки славянских культур, 2007.–520 с.
4. Гак В. Г. Национально-культурная специфика меронимических фразеологизмов // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки рус. к-ры, 1999. – С. 260-265.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
6. Ковшова М. Л. Как с писаной торбой носиться: принципы когнитивно-культурологического исследования идиом // Фразеология в контексте культуры.– М. : Языки рус. к-ры, 1999.– С. 164-173.
7. Кошелев А. К., Леонидова М. А. Българско-русски фразеологичен речник. – М. : Рус. язык; София: Наука и искусство, 1974. – 635 с.
8. Кронгауз М. А. Семантика: Учебн. для вузов.– М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001.–399 с.
9. Литвиненко Н. Мовна особистість: Психолінгвістична парадигма поняття // Південний архів: Зб. наук. праць. Філол. науки. – Вип. XIV. – Херсон : ХДПУ, 2002. – С. 20-26.
10. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология.– К. : Знання, 2004. – 326 с.
11. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: АКД. – Донецьк, 2001. – 18 с.
12. Мокиенко В. М. Национальное и интернациональное в славянской паремиологии // Глобализация – этнизация: этнокультурные и этноязычные процессы. – Кн. 1. – М. : Наука, 2006. – С. 219-249.
13. Пермяков Г. Л. К вопросу о структуре паремиологического фонда // Типологические исследования по фольклору. – М. : Наука, 1975. – С. 240-256.
14. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремиологии. – М. : Наука, 1988. – 235 с.
15. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Языки рус. к-ры, 1997. – 364 с.
16. Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. В 4 т. / НАН України; Ін-т української мови. – Т. I. – К. : Наук. думка, 1996. – 495 с.
17. Словник української мови: В 11 т. – К. : Наук. думка, 1970-1980.
18. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М. : Школа «Языки рус. культ.», 1996. – 288 с.
19. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы.– Т. 1.– Мінск : Галоўная рэд. Бел. сав. энцыкл., 1977. – 391 с.
20. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М. : Инрик, 1995. – 512 с.
21. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. – К. : Вища шк., 1984. – Т. 1. – 303 с.
22. Українські приповідки / Зібрав Володимир С. Плав'юк / Упоряд., поясн. та редак. Б. Медвідський, О. Маркар. – Т. II. – Едмонтон : Асоц. Укр. Піонерів Альберти, 1996. – 297 с.
23. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / Упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 2001. – 392 с.
24. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. Д.Єсипенко, М.Новиченко. – К. : Т-во «Знання» України, 1992. – 96 с.
25. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / Уклад. І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – 2-ге перероб. і доп. вид. – К. : Рад. шк., 1978. – 448 с.
26. Фрумкина Р. М. Концепт, категория, прототип // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика: Сб. обзоров. – М. : ИНИОН РАН, 1992.
27. Цап Г. Національно-культурний компонент у семантичній структурі слова // Вісник Прикарпатського національного університету. – Вип. XV-XVIII. Філологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2010. – С. 371-375.
28. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енцикл. словник для фахівців з теоретич. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.
29. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості: соціопсихолінгвістичний аспект: Автореф. дис. ...д-ра філол. наук. – К., 1994. – 48 с.
30. Stěpanova L. Rusko-český frazeologický slovník. – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. – 878 s.

Скрябіна В. Б.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПОНЯТТЯ «ЩИРІСТЬ»

У статті на основі комунікативної лінгвістики здійснено спробу визначення поняття «щирість». Виокремлено низку лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів розпізнавання щирості.

Ключові слова: щирість, успішність мовленнєвого акту, етикетизація спілкування, псевдощирість.

В статье на базе коммуникативной лингвистики осуществлена попытка дать определение понятию «искренность». Выделено ряд лингвистических и экстралингвистических факторов распознавания искренности.

Ключевые слова: искренность, успешность речевого акта, этикетизация общения, псевдоискренность.

The article deals with the notion of sincerity in communicative linguistics. Some linguistic and extra linguistic factors of sincerity recognition have been determined.

Key words: sincerity, felicity condition, ethicization of communication, pseudo sincerity.

Актуальність статті визначається відсутністю комплексних досліджень поняття «щирість» як однієї з умов успішності мовленнєвого акту [6].

Щирість – щиросердна, нелицемірна комунікативна поведінка суб'єкта, що характеризується певною відвертістю, емоційністю і позитивно налаштовує співрозмовника [10] – є перспективним об'єктом дослідження сучасної комунікативної лінгвістики.

Щирість відіграє ключову роль в комунікації. Щирість, чесність, які є ціннісними характеристиками мовної особистості, вважають особистим достоїнством учасників спілкування, їх також визнають умовами успішної комунікації.

В суспільстві існує презумпція правдивості, тобто природна тенденція сприймати партнерів по комунікації як щирих, таких, що говорять правду, дотримуються максими якості. Реалізується ця тенденція завдяки феномену «переконавання в правдивості» (*truthfulness bias*) – тенденції вважати оточуючих правдивими, що є необхідним для існування в цьому світі [11]. Відповідно логічно, що прагматика мовного спілкування не потребує обов'язкової верифікації істинності отриманої інформації.

Етимологічне значення англійського слова *sincere* відображає характерну для поняття щирості сему правдивості. Лексема, запозичена в XVI ст. англійською мовою з французької, походить від латинського *sincerus* – істинний, відвертий, прямий, чистий. За іншою версією, слово походить від латинського *sin-* (один) і *cerus* (рости), що значить «без домішки, чистий». Існує також думка, згідно з якою, лексема *sincere* (від латинського *sine-* (без) і *cera* (воск)) з'явилася в часи Римської імперії, коли грецькі скульптори намагалися приховати недоліки своїх творів за допомогою воску. Таким чином, скульптури без воску були зразком абсолютної чесності, або щирості.

Процес комунікації передбачає відвертість між співрозмовниками, що логічно виключає не тільки очевидну брехню, але і всі інші види обману [5]. Проте дослідження, присвячені проблемам істинності / щирості комунікації [1; 4] переконливо доводять факт комунікативної обумовленості щирості висловлювання, підпорядкованості його прагматичним параметрам інтеракції. Так, думки різних мовних особистостей стосовно однієї й тієї ж події чи факту рідко збігаються повністю. Кожен з нас вважає істинним тільки власний погляд, власне сприйняття і розуміння, власну інтерпретацію дійсності. Окрім того, в реальному спілкуванні об'єктивна істина найчастіше виявляється недоречною, нерелевантною, не відповідає конкретним цілям мовця. «Істина живе в постійній боротьбі... Її ворог не тільки прагматика земного буття, а й прагматика повсякденного спілкування між людьми» [2, с. 21]. Особливо це проявляється в тих ситуаціях, коли доводиться повідомляти неприємну для адресата інформацію, критикувати співрозмовника. У таких випадках перед адресантом постає дилема – бути об'єктивним і вірним істині чи пожертвувати останньою заради збереження хороших стосунків з партнером по спілкуванню. Істина, як об'єктивний абсолют утворює дихотомію зі щирістю, цілеустановкою мовця говорити правду. Тому пропонуючи свою оцінку певного явища чи факту, пов'язаного з адресатом, мовець має враховувати не стільки істинність своїх оцінок, скільки реакцію співрозмовника на спосіб їх вербалізації.

Комунікативні цілі мовця не завжди утворюють єдиний вектор спілкування, іноді конкурують між собою і навіть вступають в опозицію [7]. Так, наприклад, найбільш часто зустрічається конфлікт між прагненням до щирості (бажанням бути чесним) і стратегією самопрезентації (бажанням справити хороше враження) [7].

Окрім того, існує постійне протиріччя між щирістю та куртуазністю, правдивістю і тактом. З одного боку, відповідно до максими якості, необхідно говорити правду, з іншого, згідно з вимогами ввічливості і такту, треба дбайливо ставитися до почуттів співрозмовника. У такому випадку зазвичай перемагає останнє: краще бути нещирим, аніж неввічливим [8, с. 167].

Етикетизація, як одна з форм нормування мовного спілкування «заснована на виборі комунікативної істини, що є більш приємною для співрозмовника» [9, с. 87]. Плануючи мовний контакт адресант обмежений етичними, соціальними та іншими нормами комунікативної взаємодії. При цьому етикетні форми спілкування, коли щирість конвенціоналізується, поступаючись місцем ввічливості, не є ознакою щирості, а лише зовнішньою демонстрацією соціально схвалюваної псевдощирості. Наприклад:

*Louisa crept up the stairs, up and up to where Kate was waiting.
'I'm so glad you came.'*

'I'm glad you let me in' (Bates, p. 481).

У наведеному фрагменті дві жінки-суперниці вживають конвенційні фрази-кліше не для того, щоб висловити радість від зустрічі одна з одною, а щоб зберегти свій комунікативний імідж.

Таким чином, в лінгвістиці постає проблема розпізнавання щирості (*recognition of sincerity*), яку, на думку А. М. Баранова, важко визначити за допомогою лінгвістичних методів, і яку можна перевірити лише враховуючи екстралінгвістичні фактори [3, с. 445-446].

Щирість висловлень рідко експліцитно підкреслюється у спілкуванні, натомість яскраво виражена мовна емфаза викликає недовіру у співрозмовника.

Маркерами щирості у мовленні, відповідно до досліджень зарубіжних лінгвістів, можуть виступати службові слова (артиклі, частки, займенники, прийменники) [12]. Наприклад, щирі мовці частіше використовують особові займенники *I, me, you* тощо.

'I've just driven halfway across London, to pick you up from a party of people I've never met before, to be told that you've already left. Which is, of course, frustrating and humiliating for me – but I don't really mind because I love you and I know that you're overworked and distracted' (Bates, p. 493).

Про щирість персонажа у наведеному вище фрагменті свідчить наявність у мовленні оцінних (*frustrating, humiliating, etc.*) і епістемних слів (*mind, know, etc.*). Оскільки, на думку науковців, нещирість вимагає більшої розумової напруги і таким чином мовець не здатний формулювати складні оцінні висловлення [12].

Окрім того, щирість легко розпізнати в супрасегментних компонентах мовлення: в інтонації, тоні голосу, а також в невербальній поведінці, наприклад, в жестах [3]. Зокрема щирий мовець підтримує невимушений, тривалий і спокійний зоровий контакт зі співрозмовником, спокійно витримує його допитливий погляд, може притискати руки до серця [10].

'Kate, listen to me, will you? I don't know you very well. I've got no idea if this is going to work, or if it will be a disaster – but I think we'd be mad not to try. Don't you?'

And he'd meant it. Catching the sincerity in his tone, and finding it impossible to reject, Kate had turned to him (Bates, p. 197).

Мовленнєві характеристики персонажів художніх творів можуть включати лексичні ознаки щирості: авторські ремарки, авторську експлікацію внутрішнього мовлення персонажів.

Отже, щирість як основа успішної комунікативної взаємодії – комплексне поняття, обумовлене прагматикою ситуації інтеракції. Проблема розпізнавання щирості може бути викликана етикетизацією спілкування, використанням соціально схвалюваних штампів-кліше. Вираження та розпізнавання щирості залежить від різноманітних лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Истина: фон и коннотация / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 21-30.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : «Языки русской культуры», 1999. – 896 с.
3. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста : теория и практика : учеб. пособие / А. Н. Баранов. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 592 с.
4. Блакар Р. Язык как инструмент социальной власти / Р. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия / общ. ред. В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88-125.
5. Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая / Д. Болинджер // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 3-43.
6. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. – М. : Прогресс, 1985. – С. 222.
7. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : КомКнига, 2006. – 288 с.
8. Кита М. Невыразимое, невыражаемое и невыраженное для носителя языка / М. Кита // Прямая и непрямая коммуникация : сб. науч. ст. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2003. – С. 159-177.
9. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / Почепцов О. Г. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.
10. Романова Н. Н. Словарь. Культура речевого общения : этика, прагматика, психология / Романова Н. Н., Филиппов А. В. – М. : Наука, 2010. – 304 с.
11. Dillingham C. R. Deception in Interrogations. Part IV : Who's Fooling Whom? [Електроний ресурс] / C. R. Dillingham – Режим доступу : <http://totcon.com/users/dylanger>.
12. Matthew L. Lying Words : Predicting Deception From Linguistic Styles / Matthew L. & al. // Personality and Social Psychology Bulletin. – Vol. 29. – No. 5, 2003. – P. 665-675.

Джерела ілюстративного матеріалу:

13. Bates S. Charmed Lives / S. Bates. – L. : Arrow Books, 2001. – 519 p.

Солощенко В. М.,
СумДПУ імені А. С. Макаренка, м. Суми

АВТОРСЬКИЙ СТИЛЬ ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТОБАЧЕННЯ ПИСЬМЕННИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕЛЬФРІДИ ЄЛІНЕК «ПАНІСТКА»)

Стаття присвячена розгляду психологічних та лінгвістичних особливостей зображення жіночих образів у творах Ельфріди Єлінек. Показано вплив феміністичного руху на розвиток сучасного суспільства. Зображено окремі питання гендерної невідповідності сьогодення.

Ключові слова: літературний текст, фемінізм, роман, гендер.

Статья посвящена рассмотрению психологических и лингвистических особенностей изображения женских образов в произведениях Эльфриды Елинек. Показано воздействие феминистического движения на развитие современного общества. Изображены отдельные вопросы гендерного несоответствия современности.

Ключевые слова: литературный текст, феминизм, роман, гендер.

The article is devoted to consideration of psychological and linguistic features of the image of female images in Elfriede Jelinek works. The impact of feminist movement on development of modern society is shown. Single questions of gender discrepancy of the present are represented.

Keywords: literary text, feminism, novel, gender.

Under the impetus of the feminist movement that began in the mid-1960s, women's economic and political subordination and sexual exploitation have come under attack. The feminist movement has consisted of a variety of groups and factions, all concerned with the treatment of women but reflecting a range of political perspectives [8]. The liberal feminist fraction has sought increased participation of all women in economic and political life. The radical feminists see men as the oppressors and are concerned with liberating women from roles associated with male dominance – for example, within marriage. Socialist feminists hold that sexism stems from and is crucial to the operation of capitalism; they argue that men and women must struggle together for a socialist alternative [1].

The feminists' movement as a whole has made many gains, particularly in raising people's consciousness of sexism and encouraging women to struggle against social, economic, and political domination [8]. However, its gains are still outweighed by the continuing presence of male sexism and institutional sexism. In recent years a number of men have also begun to question their sex-delineated roles. These roles can be highly demanding, despite the opportunities and benefits that often occur to men in a sexist society. The responsibilities of manhood can be a source of stress. More equalitarian interpersonal relationships, in which both sexes share in confronting problems, should ideally reduce the burdens of being a man.

While women are a majority in numbers, they are a minority group because of their social, economic, and political disadvantage in comparison to men. Women are victims of sexism – the systematic subordination of persons on the basis of their sex. Sexism is displayed on one level through male chauvinism. This term refers to attitudes and actions through which males display their sense of superiority over women. On another level there is institutional sexism, wherein the subordination of women is built into societal institutions. Institutional sexism involves ongoing organizational routine in such areas as the economy, politics, and education [3].

Male chauvinism and institutional sexism are justified by the ideology that biology is destiny. This ideology holds that there are basic biological and psychological differences between the sexes requiring that men and women play quite different roles in social life. Women, allegedly the weaker sex, belong in the home or should perform only women's work in the labor force. In order for the human species to reproduce, they must strive to fulfill the role of sex object. Despite the claims of this ideology, it is not true that differences between men and women require each to play such sex-delineated roles in social life. Gender roles vary from society to society, and role differences are largely learned being rather biologically based. Women's acceptance of unequal treatment and the biology-is-destiny ideology has primarily been due to everyday socialization practices. From birth, girls and boys are treated differently in the family as parents impart their own sense of what it means to be male or female [6]. Gender role differentiation by parents helps create personality and behavioral differences that would not otherwise exist [2]. Parental influence is supplemented by the experience of schooling. From sports activities to curricula and textbooks, children are reminded of gender role differences. In the classroom and in dating relationships, girls are likely to find that successful performance of the female role requires them to avoid competing with men and to see themselves as something less than man.

Institutional sexism has economic effects. More and more women have been entering the labor force. Many are married; some have children at home; others are widowed, divorced, separated, or single. Despite their labor force participation, women earn substantially less than men. They are overrepresented in low-status, low-paying jobs. Even when they are in more desirable professional and technical positions, women earn less than men on the average. The labor market is divided along sex lines as employers take advantage of the biology-is-destiny ideology and treat women differently from men. The main beneficiaries of sexism in this case are employers, who are able to profit by keeping labor costs down. The drive toward pay on the basis of comparable worth could greatly improve women's status in the labor market.

Millions of women remain homemakers. The economic value of their labor goes largely unrecognized. In the absence of their unpaid labor, men would be forced to demand far higher wages to pay for housekeeping and child-

care services and would be more restricted in their hours and work-related travel. Employers benefit from this unpaid labor, for in essence they get two workers for the price of one. Meanwhile, business and industry appeal to the spending ability of housewives (and women working outside the home as well) by stressing consumption. Sales appeals attack women's sense of personal adequacy and play on dissatisfactions imposed by the burdens of housework. Advertising reinforces stereotyped sex roles and seeks to take advantage of these roles. While such activities may be profitable, they contribute to the biology-is-destiny ideology [3].

Elfriede Jelinek was among the writers who laid the foundation for German feminist literature and enriched the German feministic story and novel [7]. She was well known for her stories «The Piano Teacher», «Wonderful», «Wonderful Times», «Lust» and «Women as Lovers» and others. Elfriede Jelinek was born in Murzzuschlag, Austria on October 20, 1946, but soon her family moved to Vienna [7].

Elfriede Jelinek was still a schoolgirl when she began to work to help her poverty-stricken family by selling newspapers before and after school hours. She became fond of reading early, and spent her spare time reading books. At thirteen she graduated from Vienna Grammar school but her family could not afford to send her to High school and for a year she continued selling papers and doing odd jobs. Then she went to work in a school in Vienna and at that period she began to write her first novels [5].

She was a master of the dynamic plot. Her stories are full of action and conflict. The episodes are depicted in the line of ascent, and the reader is involved in the action from the very beginning of the narration. The author combines romantic and realistic elements of narration [5; 263].

In this novel the socially oriented critical view of Elfriede Jelinek discussed. «...eingehängt ineinander und kompliziert miteinander verwoben...» [7; 12]; «Unruhe packt oft die Mutter, denn jeder Besitzer lernt unter Schmerzen: Vertrauen ist gut, Kontrolle ist besser» [7; 34]. Attention is paid to the stereotypic images and clichés on the level of the relationship between a daughter and the mother, their influence on such a relationship and the significance of such influence. «Die Mutter beklagt bitter, daß sie alles alleine für ihr Kind besorgen müsse, und stürzt sich jubelnd in den Kampf». [7; 48]. According to Elfriede Jelinek, the Nobel Prize winner for 2004 from Austria, since literature has never been silent about the problems in father-son relationship we cannot turn a blind eye on the conflicts between a daughter and the mother. «Das Kind ist der Abgott der Mutter, welche dem Kind dafür nur geringe Gebühren abverlangt: sein Leben. Die Mutter will das Kinderleben selbst auswerten dürfen». [7; 89]. The author applies social-historical and psychological methods of analysis to these ends. «Erika kämpft gegen Mütterliche Bande und ersucht wiederholt, nicht angerufen zu werden, was die Mutter übertreten kann, denn sie allein bestimmt die Gebote». [7; 112]. They are helpful in decoding the message of the novel. Jelinek's aim to write absolute truth induced her to.

Література:

1. Бовуар С. де. Друга стаття / Сімона де Бовуар. – Т. 1. – К. : Основи, 1994. – 390 с.
2. Губский Е. Ф. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М. – 514 с.
3. Ільїн Є. П. Диференційна психофізіологія чоловіки і жінки / Є. П. Ільїн. – М. : Изд. РГУ, 2004. – 472 с.
4. Кифор Г. Психологічне та соціальне кліше в романі Ельфріде Єлінек «Піаністка» / Г. Кифор // Іноземна філологія. Український науковий збірник. – Львів, 2007. – Вип. 118. – С. 100-111.
5. Солощенко В. М. Лексико-стилістичні засоби психологізації жіночих образів (на матеріалах творів австрійської письменниці Ельфріде Єлінек) / В. М. Солощенко // Наукові записки. – Випуск 117. – Кіровоград : РВВК ДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 262-265.
6. Ehmsen S. Der Marsch der Frauenbewegung durch die Institutionen : die Vereinigten Staaten und die Bundesrepublik im Vergleich / Stefanie Ehmsen : Westfälisches Dampfboot, Münster. – 2008. – 112 s.
7. Elfriede J. Die Klavierspielerin / Elfriede Jelinek. – Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag. – 1995. – 219 s.
8. Eyerman R. Social movements / Ron Eyerman, Andrew Jamison. – Cambridge : Polity Press, 1991. – 233 p.

Стисло І. Б.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

ОПОЗИЦІЯ МОЛОДИЙ – СТАРИЙ У СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто культурні концепти МОЛОДИЙ і СТАРИЙ, які утворюють бінарну опозицію, та досліджено мовну концептуалізацію цієї опозиції у системі української мови за матеріалами лексикографічних джерел.

Ключові слова: асиметрична дихотомія, бінарна опозиція, концепт, концептуалізація, амбivalentність.

В статье рассмотрены культурные концепты МОЛОДОЙ и СТАРЫЙ, образующие бинарное противопоставление, и исследуется языковая концептуализация этого противопоставления в системе украинского языка на материале лексикографических источников.

Ключевые слова: асимметричная дихотомия, бинарное противопоставление, концепт, концептуализация, амбivalentность.

The article describes the cultural concepts MOLODYI and STARYI, forming binary opposition and investigates language conceptualization of this opposition in the system of the Ukrainian language based on the material of the lexicographical sources.

Key words: asymmetric dichotomy, binary opposition, concept, conceptualization, ambivalence.

Когнітивна лінгвістика вивчає мову як одну з найважливіших складових когнітивної сфери людини, що надає змогу досліджувати концептуальні структури людської свідомості через мовні явища. Вона досліджує такі явища, як прототипи, когнітивні моделі, ментальні простори тощо, і способи їх відображення в мові [21, с. 4]. Одним із базових явищ, які вивчає когнітивна лінгвістика, є концепт, тобто «складова свідомості людини, одиниця мисленнєвої діяльності, квант структурованого знання» [9, с. 7].

Ключові концепти культури переважно структуровані у формі бінарних опозицій [10, с. 162]. Дослідженням бінарних опозицій займалися та продовжують займатися такі мовознавці, як Є. Бартмінський [20]; В'яч. Іванов, В. Топоров [4]; М. Толстой, С. Толстая [14, 15, 16] та ін. В Україні над цією проблемою працюють О. Левченко [6], С. Мартінек [7], О. Тищенко [13] та ін.

В'яч. Іванов і В. Топоров виокремили такі ключові опозиції для архаїчної слов'янської культури, як ВОДА – ВОГОНЬ, ДІМ – ЛІС, ПРАВИЙ – ЛІВИЙ, НЕБО – ЗЕМЛЯ, МОРЕ – СУША, ДЕНЬ – НІЧ, ВЕСНА – ЗИМА, СОНЦЕ – МІСЯЦЬ, СВІТЛИЙ – ТЕМНИЙ, БІЛИЙ – ЧОРНИЙ, ЧЕРВОНИЙ – ЧОРНИЙ, СУХИЙ – МОКРИЙ, ЗЕМЛЯ – ВОДА, СВІЙ – ЧУЖИЙ, БЛИЗЬКИЙ – ДАЛЕКИЙ, ЧОЛОВІЧИЙ – ЖІНОЧИЙ, СТАРШИЙ – МОЛОДШИЙ тощо [4, с. 64]. Як зазначають В'яч. Іванов і В. Топоров, ця остання опозиція «реалізується в ієрархічних відношеннях дещо іншого роду, ніж усі попередні протиставлення: головний – неголовний і предок – потомок» [4, с. 64].

Більша частотність вживання слів *молодий* (128) і *старий* (192) порівняно зі словами *старший* (46) і *молодший* (9) [див. 1, с. 95, с. 107] дає підставу вважати, що ця опозиція в сучасній українській мовній картині світу є вагомішою. Проте опозиція МОЛОДИЙ – СТАРИЙ ще не достатньо досліджена в мовознавстві, що робить її вивчення надзвичайно актуальним, оскільки її можна вважати однією з найважливіших бінарних опозицій української лінгвокультури.

Отже, метою статті є дослідження концептуалізації цієї опозиції в українській мові за матеріалами лексикографічних джерел, а саме тлумачного і фразеологічних словників української мови, а також словників синонімів та антонімів.

У СУМі першим для лексеми *молодий* подане значення 'який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний' [11, с. 787]. Корелятивне значення для лексеми *старий* 'який прожив багато років, який досяг старості; протилежне молодий' [12, с. 654] також подане першим. Проте тлумачення лексеми *молодий* здійснюється через синонім *юний*, а лексеми *старий* – через антонім *молодий*. Оскільки укладачі словника визначають лексему *старий* з опорю на лексему *молодий*, можна зробити висновок про певну асиметрію і нерівнозначність зазначених лексем. Проте в іншому випадку спосіб тлумачення цих лексем є протилежним. *Молодий* як субстантивованій іменник отримує дефініцію 'той, хто мав небагато років, ще не старий' [11, с. 787], а субстантивованій іменник *старий* отримує дефініцію без згадки про опору на інший член опозиції 'людина, що прожила багато років' [12, с. 654]. Цікавим є те, що в обидвох фрагментах тлумачення використовуються форми минулого часу дієслів (*мав, прожила*). Якщо в другому випадку таке уживання є вмотивованим, то в першому випадку вживання форми минулого часу здається невиправданим.

В іншому значенні, яке проявляється лише коли ці субстантивовані іменники виступають у формі множини, члени опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ виступають синонімами до опозиції БАТЬКИ – ДІТИ. Так, для словоформи *молоді* подано дефініцію 'діти'; 'діти (на відміну від батьків)' [11, с. 787], а для словоформи *старі* – 'те саме, що батьки'; 'уживається на позначення батьків на відміну від дітей у сполученні з ім'ям, прізвиськом, прізвищем і т. ін.' [12, с. 654]. У цьому випадку спостерігаємо наявність симетрії у мовному вираженні, проте конотативний аспект значення цих слів може мати відмінності.

Асиметричну дихотомію спостерігаємо також у словоформ *молоді* і *старі*. По-перше, із суто формального боку, відмінність полягає у тому, що в словниковому гаслі *молодий* подано різні словоформи *молоді* (*молодий, молода*) [11, с. 787], а в статті *старий* бачимо лише форму множини *старі* [12, с. 654]. По-друге, дефініція словоформ *молоді* (*молодий, молода*) 'наречені або молоде подружжя' [11, с. 787], на відміну від дефініції словоформ *старі* 'подружжя, яке досягло старості' [12, с. 654], містить не лише співвідносні значення 'молоде подружжя' – 'старе подружжя', але й елемент значення 'наречені'.

Наступне значення, подане у СУМі для лексеми *молодий*, – ‘який недавно з’явився, народився, почав існувати, рости’ [11, с. 787]. Відповідне тлумачення для слова *старий*, зафіксоване у словнику, – ‘який давно народився, з’явився, почав рости’ [12, с. 654]. Ці значення реалізуються у випадку вживання слів *молодий* і *старий* по відношенню до тварин, рослин і неживих предметів. Симетричність опозиції у цій парі дефініцій виражається антонімами *недавно* – *давно*.

Наступне значення, яке відображає опозицію МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у СУМі, стосується їжі. Для лексеми *молодий* у словнику подано дефініцію ‘недавно приготовлений (про продукти)’ [11, с. 787]. Відповідне значення слова *старий* – ‘який став несвіжим, втратив свої якості від довгого зберігання (про їжу)’ [12, с. 655]. Тут спостерігаємо несиметричність опозиції, оскільки *молодий* пояснюється, як приготовлений, а *старий*, як такий, що зіпсувався. У цих значеннях *молодий* має позитивну оцінку, а *старий* – негативну. У тлумачному словнику виділені також дефініції до слова *старий*, які вживаються по відношенню до напоїв та врожаю: ‘багаторічний, витриманий (про спиртні напої)’ [12, с. 655]; ‘стосується до врожаю або запасів минулого року’ [12, с. 655]. Корелятивне значення лексеми *молодий* у словнику не зафіксоване.

У тлумачному словнику зазначено, що аналізовані лексеми вживаються також як присудкові слова. Для лексеми *молодий* подана дефініція ‘з особливостями, властивими тому, хто має небагато років’ [11, с. 787]. Ілюстративний матеріал до цієї словникової статті демонструє певні ознаки, що вважаються властивими людині молодого віку, як негативні («*Невістки, вони що? Молоді, дурні. Їх треба вчити, як на світі жить...*» [11, с. 787]), так і позитивні («*Молодий я, молодий, Повний сили та одваги...*» [11, с. 787]). Ці приклади відображають амбівалентність аналізованого члена бінарної опозиції, оскільки лексема *молодий* залежно від контексту може містити позитивну або негативну оцінку. Відповідний фрагмент дефініції лексеми *старий*, поданий у словнику, – ‘не підходить для чого-небудь, не відповідати певним вимогам через старість’ [12, с. 654], – відображає лише негативну оцінку.

Для наступного фрагменту дефініції лексеми *молодий* – ‘який недавно почав свою діяльність у якій-небудь галузі’ [11, с. 787] – знаходимо відповідник у дефініції лексеми *старий* – ‘який давно займається чим-небудь; досвідчений’ [12, с. 655], де опозиція відображається симетрично за допомогою антонімів *недавно* – *давно*. Ще одне значення лексеми *молодий*, подане у СУМі, – ‘який недавно виник, утворився’ [11, с. 787]. Відповідний елемент значення для слова *старий* – ‘який давно виник, з’явився; давній’ [14, с. 655] і ‘який існує довгий час, давно створений; протилежне новий’ [12, с. 654].

Більшість значень, описаних у СУМі для лексеми *молодий*, мають корелятивні значення для слова *старий*, проте відображення цих значень бінарної опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у словнику не є повністю симетричними. Наприклад, для лексеми *молодий* подано тлумачення ‘не старий’ [11, с. 787], а для лексеми *старий* у словнику не надається тлумачення ‘не молодий’. Так само значення лексеми *молодий* ‘стосується до молодості, належний, властивий їй’ [11, с. 787] не має відповідника у тлумаченні лексеми *старий*.

Крім того, у СУМі для члена аналізованої опозиції *старий* подано більше значень, ніж для *молодий*, тобто деякі значення слова *старий* не мають співвідносних відповідників у дефініції лексеми *молодий*, а отже представлення цієї опозиції не є симетричними. Так, лексема *старий* вживається ‘у сполуч. із сл. *чорт, відьма, хрін, пердун* і т. ін.’ [12, с. 654]. У даному випадку вона входить до складу двохелементної інвективи і носить яскраво виражене негативне значення; для лексеми *молодий* аналогічного значення не зафіксовано. Це спричинено тим, що один із членів бінарної опозиції (у нашому випадку СТАРИЙ) проявляє більшу активність у формуванні переносних значень у слів і у фразеологічних одиницях [7, с. 29]. Як зазначає В. Ужченко, тут «діє несиметрична дихотомія» [17, с. 249; див. також 7, с. 29 та ін.].

Багато значень слова *старий*, зафіксовані у СУМі, відносяться до часу, зокрема до минулого: ‘створений, збудований раніше від інших (про частину міста)’; ‘давно відомий’; ‘який довго був у вжитку, став ветхим, іноді навіть непридатним для користування; протилежне новий’; ‘недійсний, непридатний після закінчення строку або після використання’; ‘який давно минув, пройшов (про час); колишній’; ‘який був, існував у колишні часи’; ‘характерний для минулого, властивий йому’; ‘який зберігся, залишився від колишніх, давніх часів; старовинний’; ‘який був раніше, передував наявному тепер; колишній, бувший; протилежне новий’; ‘який виготовили, зробили і т. ін. раніше, давно’; ‘раніше придбаний, одержаний’; ‘який був і раніше, той самий’ [12, с. 655]. Як бачимо, частина значень із цього ряду тлумачиться через синоніми *старовинний, колишній, бувший*, а частина через антонім *новий*. Це вказує на те, що члени аналізованої опозиції не повністю симетричні.

Досліджуючи представлення опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у лексикографічних джерелах української мови, ми розглянули також синонімічні та антонімічні зв’язки лексем *молодий* і *старий*. Для слова *молодий* у Словнику синонімів української мови [5] подано наступні синоніми: ‘*юний, не старий*; (- літа) *юнацький, молодецький*; (- зорю) *новонароджений*; (фахівець) *ж. новоспечений*; (- сало) *свіжий*’ [5, с. 209]. У значенні іменника для цієї лексеми виокремлено синоніми ‘*наречений, етн. князь; молоденький, молодявий*’ [5, с. 209], а для словоформи *молоді* подано синоніми *наречені, молодята, новоженці, молодожони* [5, с. 209]. У Короткому словнику синонімів української мови [2] зафіксовано лише два синоніми для лексеми *молодий*, які відображають різні значення цього слова: ‘*юний, жених*’ [2, с. 104]. Перший позначає молодого хлопця, а другий – нареченого.

Для лексеми *старий* у словнику С. Караванського зафіксовано наступні синоніми: ‘(- вік) *немолодий, ФР. похилий*; (світ) *не новий*; (друг) *давній*; (-тему)* *давно відомий*; (абсцес) *задавнений*; (вояк) *досвідчений*; (- вино) *багаторічний, витриманий*; (одяг) *зношений*; (- сапо) *несвіжий*; (квиток) *недійсний*; (- час) *колишній*; (фасон) *застарілий, старомодний*; (замок) *старовинний*; (урожай) *торішний*; (- місце) *той самий*; (порядок) *старорежимний*; (- історію) *стародавній*’ [5, с. 394]. У значенні іменника для цього слова подано синоніми

‘стариган; старесенький, старенький, старуватий, старенний, старезний’ [5, с. 394]. У словнику П. Деркача подано наступні синоніми для лексеми *старий* ‘старезний; (від часу або від вживання) ветхий, дряхлий; (тільки про літа, вік) похилий. Пор. давній’ [2, с. 178].

Отже, у Словнику синонімів української мови С. Караванського представлено повніші та ширші синонімічні ряди, ніж у Короткому словнику синонімів української мови П. Деркача, а також у ньому подано слова, з якими можуть вживатися ці синоніми, тобто зафіксовано певні контексти вживання лексем. Відповідно певні синоніми до лексем *молодий* і *старий* є співвідносними, а деякі є індивідуальними для одного із членів опозиції і не мають відповідників у синонімічному ряді іншого члена.

Антонімічні зв'язки лексем *молодий* і *старий* досліджені на матеріалі Словника українських антонімів Л. Полюги [8]. Для слова *молодий* у словнику подано антонім *старий*, а для слова *старий* – антоніми *молодий*, *малий* і *новий*. Слід зазначити, що пари антонімів *старий* – *молодий* і *старий* – *малий* будуються на критерії віку, досвіду, мудрості і представлені у словнику подібними значеннями. У першій антонімічній парі лексема *старий* тлумачиться так: ‘який має багато років, похилого віку’, а *молодий* – ‘який має небагато років, юний’ [8, с. 179]. У значенні субстантивованих іменників для лексеми *старий* подано дефініцію ‘людина, яка прожила багато років’, а для лексеми *молодий* – ‘людина, яка прожила небагато років’ [8, с. 179].

У антонімічній парі *старий* – *малий* для лексеми *старий* подано значення ‘який прожив багато років, похилого віку’, а *малий* – ‘який прожив мало, малолітній’ [8, с. 178]. У значенні іменника ці слова подаються з наступними тлумаченнями: *старий* – ‘людина похилого віку’, *малий* – ‘недоросла людина з невеликим життєвим досвідом’ [8, с. 178-179]. Значення членів опозиції у цих фрагментах дефініції не є повністю співвідносними, оскільки в тлумаченні *старий* відсутня згадка про наявність досвіду.

Лексема *молодий* пояснюється через синонім *юний*, що вказує на молоді літа. Лексема *малий* тлумачиться через синонім *малолітній*, або у значенні іменника як ‘недоросла людина’. Ці значення вказують на малі літа. Лексема *старий* вживається зі словами, що позначають осіб старшого покоління, як-от *бабуся, дідусь, дядько, тітка* тощо [8, с. 179], а *молодий* зі словами, що уживаються на позначення осіб молодшого покоління або віку, наприклад *дівчина, донька, зять, невістка, парубок* тощо [8, с. 179], а *малий* – з лексемами *дитина, дівча, дівчина, хлопець, хлопчина* [8, с. 178].

У парі антонімів *старий* – *новий* для лексеми *старий* у словнику антонімів подано тлумачення ‘давно зроблений, куплений, давно виниклий, давній, який був раніше’ [8, с. 180]. Відповідне пояснення для слова *новий* – ‘який недавно зроблений, куплений, який недавно виник, який не був уживаний, останній, свіжий’ [8, с. 180]. Зафіксовані для цього протиставлення значення є повністю співвідносними. Слід зауважити, що в антонімічних парах найточніше відображена симетричність бінарних опозицій, оскільки вона передбачає протилежність та співвідносність значень, передбачає пару, два елементи парадигми.

Для повного аналізу членів опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у лексикографічних джерелах української мови ми розглянули також фразеологічні одиниці, які відносяться до цих лексем. Для лексеми *молодий* у СУМі та Фразеологічних словниках української мови [18], [19] виділено два фразеологізми: *молодий та зелений* і *молодий, та ранній*. Їхні тлумачення у всіх трьох словниках майже повністю збігаються. Перший вираз пояснюється у СУМі, як ‘дуже молодий, без життєвого досвіду’ [11, с. 787]. У словнику фразеологізмів В. Ужченка зафіксовано значення ‘недосвідчений’ [18, с. 113], а у словнику В. Білоноженка – ‘який не набув життєвого досвіду; недосвідчений, юний і т. ін.» [19, с. 502]. Останнє тлумачення є найбільш повним, воно включає у себе значення, виділені у двох інших словниках.

Для лексеми *старий* у словниках зафіксовано фразеологізми *старий горобець* та *старий лис; стара лисиця*. У фразеологічному і тлумачному словниках української мови подані наступні дефініції для фразеологізму *старий горобець*: ‘про того, хто мав великий досвід, кого важко обдурити’ [12, с. 135]; ‘досвідчена, загартована життям, бувала, витривала людина, яку важко перехитрити, обдурити’ [19, с. 190–191]. Для фразеологізму *старий лис; стара лисиця* у словниках подано тлумачення ‘хитра людина з життєвими досвідом’ [8, с. 180]; ‘бувала, досвідчена людина’; ‘підступна, лукава і т. ін. людина’; ‘літній чоловік, який залицяється до дівчат, молодих жінок; спокусник’ [19, с. 424–425]. Тільки перше тлумачення із трьох є співвідносним із значенням фразеологізму *молодий та зелений* за ознакою досвіду. Два наступні значення мають негативну емоційну оцінку, яка обумовлена тим, що лис / лисиця в українській культурі є символом хитрості, підступності, лицемірства тощо [див. 3, с. 334-335].

Для фразеологізму *молодий, та ранній* у СУМі подано наступну дефініцію: ‘той, хто рано виявив себе в чому-небудь’ [11, с. 787]. У фразеологічних словниках для цього сталого виразу подано тлумачення: ‘не за віком досвідчений, знаючий, здібний і т. ін.’ [18, с. 113]; [19, с. 502-503]. Якщо порівняти фразеологічні одиниці *молодий та зелений* і *молодий, та ранній*, можна зазначити, що перший фразеологізм містить негативну оцінку, яка зафіксована у лексемі *зелений*, тобто ‘недосвідчений’, а другий ставий вираз є амбівалентним. З одного боку, значення лексеми *ранній* – ‘здібний, досвідчений’ є позитивним, проте вживання сполучника *та* у значенні протиставлення передає негативну оцінку. Тлумачення зі словника, наділене позитивною оцінкою, не повністю відбиває реальне уживання слова. У повсякденному мовленні цей фразеологізм уживається стосовно нахабною молоді людини. Такі протилежні конотації лексеми *молодий* є проявом амбівалентності цього члена бінарної опозиції.

Отже, дослідження мовної концептуалізації бінарної опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ за матеріалами словників української мови надає змогу виявити часткову, неповну симетричність бінарної опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у системі української мови. В Академічному тлумачному словнику української мови [11; 12] ми спостерігаємо певну симетричність опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ, оскільки більшість значень, які відображають члени цієї опозиції, є співвідносними. Критеріями протиставлення цих значень можуть бути: вік,

досвід, позитивна – негативна оцінка тощо. Проте у деяких дефініціях, при їх детальнішому порівнянні, наявна несиметричність, тобто ряд значень лексеми *молодий*, поданих у словниках, не мають відповідників серед значень лексеми *старий*, і навпаки. Так, деякі значення, подані у словниках для лексеми *старий* мають відповідні значення, подані для слів *малий* і *новий*. Несиметричність опозиції була виявлена на рівні системи мови, словникової дефініції, парадигми форм числа (відмінні значення лексем у формі однини та множини). У певних значеннях аналізованих лексем ми виявили амбівалентність членів досліджуваної опозиції, на яку вказує наявність двох полюсів оцінки у межах однієї лексеми.

Література:

1. Бук С. 3000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / [наук. ред. Ф. С. Бацевич]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 180 с.
2. Деркач П. М. Короткий словник синонімів української мови / П. М. Деркач. – Львів. – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – 209 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Иванов Вяч. Вс. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период) / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1965. – 246 с.
5. Караванський С. Словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Орій, 1993. – 472 с.
6. Левченко О. П. Опозиція м'який – твердий у фразеологічних системах / О. П. Левченко // Мова і культура: Науковий щорічний журнал. – К., 2005. – Вип. 8. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 90-96.
7. Мартінек С. В. Бінарна опозиція ЛІВИЙ – ПРАВИЙ (за результатами асоціативних експериментів) / С. В. Мартінек // Наукове видання «Лінгвістика». – Луганськ: Альма-матер, 2005. – № 2 (5). – С. 20-30.
8. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / [под ред. Л. С. Паламарчук]. – 2-ге вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 2004. – 275 с.
9. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – Т. 1. – С. 7-10.
10. Сахарова О. В. Бінарні опозиційні концепти в українській мовній свідомості / О. В. Сахарова // Культура народів Причорномор'я: научный журнал. – Симферополь: Межвузовский Центр «Крым». – 2007. – Т. 2. – №110. – С. 162-164.
11. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – 839 с.
12. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 917 с.
13. Тищенко О. Про деякі аксіологічно марковані концептосфери у мові традиційної народної культури (на матеріалі польської, української, російської та білоруської мов у зіставленні з англійською) / О. Тищенко // Мовна картина світу слов'ян і культура: матеріали міжнародної наукової конференції (Люблін, 5–7 листопада 2010 р.). Т. 1. / [гол. ред. О. Тищенко]. – Люблін-Рівне. – 2010. – С. 31-44.
14. Толстой Н. И. Из географии славянских слов: 3. правый – левый; 4. хорохориться; 5. класть / Н. И. Толстой // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. – М. : Наука, 1965. – С. 133-147.
15. Толстой Н. И. О природе связей бинарных противопоставлений типа правый – левый, мужской – женский / Н. И. Толстой // Языки культуры и проблемы переводимости / [отв. ред. Б. А. Успенский]. – М. : Наука, 1987. – С. 169-183.
16. Толстой Н. И. К семантике правой и левой стороны в связи с другими символическими элементами / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Материалы Всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам. – Тарту : Тарт. ун-т, 1974. – I (5). – С. 42-45.
17. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.
18. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
19. Фразеологічний словник української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
20. Bartmiński J. Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata / J. Bartmiński // Etnolingwistyka. – 2007. – №19. – S. 35-59.
21. Geeraerts D. Introducing cognitive linguistics / D. Geeraerts, H. Cuyckens // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – Oxford University Press US, 2007. – P. 3-24.

Сторчак О. Г.,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

КОГНИТИВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ КОНЦЕПТОВ *HEAVY* И *LIGHT*

Зміст концептів HEAVY і LIGHT складаються з когнітивних компонентів, що поділяються на сім груп: ознакову, оцінну, образну, об'єктну, психофізіологічну, соматичну і граматичну.

Ключові слова: *концепт, зміст концепту, компонент концепту.*

Содержание концептов HEAVY и LIGHT выводится из когнитивных компонентов, разделённых на семь групп: признаковую, оценочную, образную, объектную, психофизиологическую, соматическую и грамматическую.

Ключевые слова: *концепт, содержание концепта, компонент концепта.*

The contents of the HEAVY and LIGHT concepts consist of cognitive components that are divided into seven groups: attributive, evaluative, imaginative, object, psychophysiological, somatic and grammatical.

Keywords: *concept, concept contents, concept component.*

Одной из центральных проблем когнитивной лингвистики является вопрос о содержании концептов. Цель работы заключается в том, чтобы выделить в англоязычном дискурсе стоящие за словами *heavy* (тяжёлый) и *light* (лёгкий) компоненты содержательной структуры концептов *HEAVY* и *LIGHT*, фиксирующих в когнитивном пространстве ощущения и восприятие органами чувств. Как отмечает Е. С. Кубрякова, «...целью процесса концептуализации является осмысление всех ощущений, всей информации, приходящей к человеку в результате работы органов чувств и оценки этой деятельности, в терминах концептов» [2, с. 319]. Под концептом понимается отдельный смысл, идея, содержательная единица сознания вероятностной структуры [2, с. 316; 4, с. 180, 558, 760]. Концепты *HEAVY* и *LIGHT* представляют собой совокупность обобщённых вербализованных и невербализованных индивидуальных смыслов, основанных на интерпретации состояний «быть/ считать тяжёлым» и «быть/ считать лёгким» [6, с. 10].

Объектом исследования являются концепты *HEAVY* и *LIGHT*, а предметом – когнитивные признаки этих концептов. Работа выполнена в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы лингвистического знания, когда языковое явление рассматривается с точки зрения реализации языком двух функций – когнитивной и дискурсивной [2, с. 519]. Для проведения когнитивного анализа концептов *HEAVY* и *LIGHT* необходимо выявить содержание знания, которое нашло свою объективацию в словах *heavy* и *light*. Изучение концептов проводится посредством семантико-когнитивного анализа. Поскольку когнитивные структуры сознания человека объективируются единицами языка, то семантический анализ последних позволяет выявить содержание когнитивных аналогов.

Лингвисты Дж. Хайман, Е. С. Кубрякова *et al* полагают, что язык и языковые универсалии отражают результаты перцепции [8, с. 3-4; 2, с. 90]. Субъект деятельности описывает мир и имеющиеся в нём объекты через описание своих ощущений и своего восприятия, помещая в основу языка и его категорий наглядный, телесный опыт человека. Характеристики объекта – вес, температура, цвет, форма, размер и т.п. – даны через чувственные ощущения и являются признаками или атрибутами независимо от того, какой номинативной единицей они выражены в языке – именем существительным, прилагательным или глаголом [12, с. 463; 2, с. 145, 249]. Номинативные единицы создаются не только на основе полученных в опыте представлений, но и на основе спонтанной активности ума. Номинативная деятельность представляет собой «речемыслительный процесс, направленный либо на выбор существующего в языке готового обозначения для именуемого явления или мысли об этом явлении, либо на создание подходящего названия для него» [1, с. 42].

В когнитивной лингвистике значение приобрело статус концепта, связанного знаком [5, с. 532]. Лексические и грамматические семантические признаки в структуре значения ключевых англоязычных прилагательных *heavy* и *light*, вербализующих концепты *HEAVY* и *LIGHT*, рассматриваются нами как когнитивные компоненты этих концептов. Концепты, вербализуемые в художественном тексте перцептивной лексикой, О. А. Мещерякова обозначает как «перцептивные» [3, с. 19]. Некоторые исследователи, например, Е.А. Ширшикова, называют признаки «тяжёлый» и «лёгкий», вербализованные англоязычными именами прилагательными *heavy* и *light*, экспериментальными [7].

Концепты, созданные на основании веса, относятся, по классификации Е. С. Кубряковой, к концептам атрибутов объектов [2, с. 87], по классификации Р. Джекендоффа, к концептам состояния, свойства и количества [9, с. 17], а М. В. Никитин рассматривает их как концепты признаков [4, с. 180, 558, 760]. Однако, если атрибут отражает неизменное, ингерентное свойство объекта, то состояние является временным.

Содержание концепта составляют его когнитивные признаки, связанные в языке с семантическими признаками и лексико-семантическими вариантами (ЛСВ). Когнитивные признаки находят своё отражение в тех функциях, которые выполняет концепт. При исследовании концептов *HEAVY* и *LIGHT* посредством семантико-когнитивного анализа изучению подлежат отраженные в содержательной структуре концептов лексико-семантические варианты (ЛСВ) ключевых номинативных единиц *heavy* и *light*. Лексема *heavy* (тяжёлый) имеет 49 ЛСВ, а *light* (лёгкий) – 39 ЛСВ [6]. Компонентный анализ конкретных манифестаций в речи лексико-семантических вариантов слов *heavy* и *light* позволяет выделить их семантические признаки и установить количественные показатели, указанные в табл. 1.

Количественный анализ позволяет классифицировать семантические признаки как обязательные (инвариантные) и факультативные (дифференциальные, контекстные). К обязательным семам слов *heavy* и

light относятся: 1) признак: сема репрезентирует признак объекта, т.е. маркирует лексему как признаковое слово; 2) оценка: сема репрезентирует оценочный компонент значения, т.е. маркирует лексему как оценочное слово; 3) образность: в семе репрезентированы представления и ассоциации, лежащие в основе наименования элемента действительности; 4) объектность: семантический признак свидетельствует о том, что для реализации слов *heavy* или *light* в составе высказывания необходимо наличие объекта в самом широком значении – конкретного или абстрактного, реального или вымышленного, эксплицитного или имплицитного.

Таблица 1
Семантические признаки слов *heavy* (тяжёлый) и *light* (лёгкий)
и их количественные показатели (по данным анализа ЛСВ)

№ п/п	Семантические признаки	Кол-во семантических признаков в семемах		Всего ЛСВ
		<i>heavy</i> (49 ЛСВ)	<i>light</i> (39 ЛСВ)	
	признак	49	39	88
	оценка	49	39	88
	образность	49	39	88
	объектность	49	39	88
	атрибутивность	47	33	80
	предикативность	42	36	78
	классификация	39	25	64
	оппозитивность	31	32	63
	предметность	34	25	59
	норма	19	30	49
	состояние психофизиологическое	28	14	42
	качество	17	13	30
	усилие	17	12	29
	количество	19	9	28
	соматика	16	10	26
	вес	15	8	23
	абстракция	16	4	20
	связь между основаниями оценки объекта: объём и вес, размер и вес...	5	5	10

Под объектностью мы понимаем не только наличие объекта, но и отношение между двумя и более объектами, при котором объекты группируются, порождая признак «тяжёлый» или «лёгкий». Например, *The trees are heavy with apples and pears* (David L. Parrott. *Murder in Manzanar*, p. 5) – «Деревья ломятся под тяжестью яблок и груш». (перевод мой. – О.С.). Словосочетания «*тяжёлое дерево» или «*тяжёлое яблоко» не используются в речи в данном контексте. Благодаря тому, что объекты «яблоки и груши» группируются с объектом «дерево», это отношение приобретает признак «тяжёлый».

К факультативным семантическим признакам относятся:

- 1) атрибутивность: сема указывает на синтаксическую позицию признакового слова;
- 2) предикативность: сема указывает на синтаксическую позицию признакового слова. Дихотомия «атрибутивность-предикативность» исчерпывает возможные позиции слов *heavy* и *light* в высказывании;
- 3) классификация: слова *heavy* и *light* обладают классификационным семантическим признаком, т.е. словосочетания с *heavy* и *light* отражают классификацию по основанию «вес»;
- 4) оппозитивность: наличие контрарной оппозиции – антонима;
- 5) предметность: семантический признак подразумевает использование в словосочетании со словами *heavy* или *light* существительного, вербализующего вещьность, конкретность;
- 6) норма: сема означает наличие исходных образца, эталона или модели, с которыми сопоставляются высказывания с *heavy* и *light*;
- 7) психофизиологическое состояние «быть/ считать тяжёлым» или «быть/ считать лёгким»: содержание номинативной единицы *heavy* или *light* пополняется семантическим признаком, ориентированным на психоментальное пространство, в отличие от семантического признака «соматика», который ориентирован на презентацию только физического пространства человека. Сема означает ориентацию языкового знака на человека, а не на говорящего субъекта;
- 8) качество: сема передаёт качество объекта, которое описывается именем прилагательным *heavy* или *light*;
- 9) усилие: сема передаёт интенсивность прилагаемого усилия;
- 10) количество: сема передаёт количество чего-либо;
- 11) соматика (телесность): сема репрезентирует способность номинативных единиц *heavy* и *light* соотноситься с лексикой, вербализующей тело человека и отражающей сенсорно-моторные стороны его деятельности;
- 12) вес: сема репрезентирует вес объекта в рамках обыденной или научной классификации. Слова *heavy* и *light* не имеют экстенционально-сочетаемых ограничений и пересекаются с любым вещным словом,

передавая ему свою функцию, т.е. в словах *heavy* и *light* содержатся характеристики вещей, обнаруживающих эти признаки;

13) абстракция: сема присутствует в именах прилагательных *heavy* и *light*, если они употребляются в сочетании с абстрактными понятиями. Абстракция отражает переход к выделению нечувственных свойств с помощью слов чувственной семантики, употреблённых в сочетании с отвлеченными абстрактными понятиями;

14) связь между основаниями оценки объекта – объёмом и весом, размером и весом и под.: значение содержит данную сему при условии, что в значении репрезентируется отношение объёма и веса, размера и веса и под.

Языковые единицы *heavy* и *light* представлены в плане содержания восемнадцатью семантическими признаками – четырьмя инвариантами и четырнадцатью вариантами с различной вероятностью реализации в англоязычном лингвокультурном пространстве. Устойчивость значений слов *heavy* и *light* гарантируется наличием инвариантов. С другой стороны, вариативность свидетельствует о больших дистрибутивных возможностях языковых единиц *heavy* и *light*.

Вышеназванные семантические признаки распределяются по группам: 1) признаковая (признак, классификация, оппозитивность); 2) оценочная (оценка, норма, качество, связь между основаниями оценки объекта); 3) образная (образность, абстракция); 4) объектная (объектность, предметность, количество, вес); 5) психофизиологическая (психологическое и физиологическое состояния); 6) соматическая (соматика, усилие); 7) грамматическая (атрибутивность, предикативность, объектность). Сема «объектность» присутствует в двух группах.

Семный анализ плана содержания отдельно взятых номинативных единиц *heavy* и *light* показывает, что в языке их содержание структурно представлено семами: признак, оценка, образность и объектность, т.е. в значении слов *heavy* и *light* присутствует четыре семантических признака.

Проанализируем состав семантических признаков значения слова *heavy* в высказывании:

This heavy-headed revel east and west / Makes us traduced and tax'd of other nations. (W. Shakespeare. Hamlet. Act I, Scene 4).

Имя прилагательное *heavy* употреблено в составе сложного слова *heavy-headed*. Анализ композита, мотивированного словосочетанием прилагательное-существительное (*heavy head*), позволяет выявить такие инвариантные семы, как признак, оценка, образность и объектность. Дифференциальными семантическими признаками являются предметность (*head*), атрибутивность (*heavy head*), классификация (*heavyheaded – clearheaded* или *with a healthy head*), оппозитивность (*clear-headed; with a healthy head*), норма (*healthy*), соматика (*head*), психофизиологическое состояние, качество (плохое состояние), вес, связь между основаниями оценки объекта – объёма и веса, размера и веса. Конфигурация семантических признаков значения *heavy-headed* включает четыре инвариантных и десять дифференциальных компонентов.

Анализ словосочетания *heavy-headed revel* показывает, что конфигурация семантических признаков значения слова *heavy* включает в себя четыре инвариантных и семь контекстных сем: атрибутивность, классификация (*heavy revel – light revel*), оппозитивность (*light revel*), соматика (*head*), психофизиологическое состояние, качество, количество (более, чем один человек). При добавлении слова *revel* семный состав уточняется: реализуется сема «количество», затухают семы «предметность», «норма», «вес» и «связь между основаниями оценки объекта».

Исходя из смысла вышеприведенного высказывания, семантика слова *heavy* обогащается дополнительными коннотативными элементами лексического значения: боль (*heavy-headed*), нездоровое состояние, усталость, слабость, алкоголь (*heavy-headed revel*), плохое времяпрепровождение, ночное веселье, которые не рассматриваются в качестве сем. Если сема «количество» отражает признак, репрезентированный в значении слова *heavy*, то коннотации боли, нездорового состояния, употребления алкоголя либо уточняют психофизиологическое состояние человека, либо относятся к семантическим признакам слова *revel*.

Следовательно, при употреблении в высказываниях имён прилагательных *heavy* и *light* конфигурация семантических признаков в их значениях уточняется двумя способами: 1) изменяется количество дифференциальных семантических признаков и 2) варьируется их состав, что проявляется в появлении одних сем и затухании других. Причинами изменения состава дифференциальных сем являются учёт грамматической структуры и различная смысловая нагруженность в конкретном контексте. Реализация значений лексем *heavy* и *light* происходит за счёт формирования конфигурации указанных выше семантических признаков. Субъект деятельности иерархически организует семную структуру, ориентируясь на новое знание.

Концепт вырастает из базисных сенсорных форм сознания и сохраняет их на высшем уровне понятийно-дискурсивного мышления как основание к пропозиционально-логическому компоненту концепта-понятия [4, с. 750]. На уровне высказывания прослеживается движение от вербализации физических состояний человека к ословлению эмоциональных, ментальных и духовных состояний [6].

Таким образом, концепты *HEAVY* и *LIGHT* включают восемнадцать когнитивных компонентов, разделённых на семь групп: признаковую, оценочную, образную, объектную, психофизиологическую, соматическую и грамматическую. Состояние, возникающее в процессе деятельности с объектами, признаки которых репрезентируются концептами *HEAVY* и *LIGHT* и имеют ключевые номинанты *heavy* и *light*, описывается посредством многокомпонентной иерархической структуры, в которой конфигурация когнитивных признаков усиливает друг друга. Концепт вбирает в себя историю свойства, обобщая признак объекта (тяжёлый или лёгкий) и состояние индивида (испытывает тяжесть или лёгкость).

Перспектива исследования заключается в изучении когнитивных признаков концепта как взаимодействующих модусов на пересечении объектной (предметной), мыслительной и речевой деятельности человека.

Література:

1. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – Отв. ред. Б. А. Серебренников. АН СССР. Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1986. – 156 с.
2. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
3. Мещерякова О. А. Когнитивный признак в аспекте языковой личности И.А.Бунина / О. А. Мещерякова // Вестник Моск. гос. областного ун-та : серия: Русская филология. – 2010. – Вып. 1. – С. 19-23.
4. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики 2007 / М. В. Никитин : учебное пособие. – 2-е изд. – СПб. : РГПУ имени А. И. Герцена, 2007. – 819 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Сторчак О. Г. Концепты ТЯЖЁЛЫЙ и ЛЁГКИЙ в современном англоязычном дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Сторчак Олег Григорьевич. – Харьков, 2011. – 221 с.
7. Ширшикова Е. А. Категоризация признаков «тяжёлый» / «лёгкий» в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ширшикова Екатерина Александровна. – Воронеж, 2013. – 250 с.
8. Haiman J. Natural Syntax: Iconicity and Erosion / John Haiman. – Cambridge University Press, 2009. – 285 p.
9. Jackendoff R. Semantics and Cognition / Jackendoff R. – [6th ed.]. – Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 1993. – 283 p.
10. Parrott D. L. Murder in Manzanar [Электронный ресурс] / David L. Parrott. – 2005. – 306 p. – Режим доступа к кн. : <http://books.google.com.ua>.
11. Shakespeare W. Hamlet [Электронный ресурс] / William Shakespeare // The Plays of William Shakespeare, with notes by Johnson and Steevens. – 1809. – Vol. XV. – P. 106. – Режим доступа к кн. : <http://books.google.ru>.
12. Wierzbicka A. The Semantics of Grammar [Электронный ресурс] / A. Wierzbicka. – Amsterdam, 1988. – 617 p. – Режим доступа к кн. : <http://www.worldcat.org>.

Трубичина О. С.,

Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського, НАН України, м. Київ

ЗАСОБИ КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУГЕСТИВНОГО КИТАЄМОВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено спробу виділити сугестивні засоби, полем реалізації яких є архітектоніка дискурсу масової комунікації Китаю. Розглянуто специфіку породження дискурсу та факти мовної дійсності китайських ЗМІ.

Ключові слова: дискурс, сугестія, ЗМІ, Китай, стратегії, суб'єкт дискурсу.

В статье делается попытка выделить суггестивные средства, полем реализации которых является архитектоника дискурса массовой коммуникации Китая. Рассматривается специфика построения дискурса и факты языковой действительности китайских СМИ.

Ключевые слова: дискурс, суггестия, СМИ, Китай, стратегии, субъект дискурса.

This paper is an attempt to determine suggestive means in the discourse structure of mass media in China as well as to consider the specifics of discourse organization and the language of the Chinese mass media.

Key words: discourse, suggestion, mass media, China, strategies, speaker.

Текст, створений за певних обставин з використанням певних стратегій і тактик, залежно від поставленої мети, спрямований на певну аудиторію, яка володіє необхідними фоновими знаннями, називають дискурсом [7].

Свідомість людини, її мислення і світовідчуття формуються під впливом дискурсів. У сучасних дослідженнях дискурсу засобів масової інформації, коли йдеться про проблему мовного впливу, поряд із поняттям «переконання» активно використовується інше – «навіювання» (сугестія), що здебільшого пов'язане з областю психоемоційного впливу. Адже у той час, як аргументація належить до логічного типу переконання та оперує законами, фактами, аксіомами, щоб ствердити доказовість судження, навіювання належить до емоційного типу, тому не вимагає аргументації, через мовленнєвий вплив діє на адресата, який сприймає інформацію без критичного осмислення чи оцінки. Тому основною відмінністю між переконанням та навіюванням вважаємо «нав'язність або відсутність контролю свідомості (його раціональних компонентів) при обробці інформації» [8, с. 64].

Сьогодні дослідження проблеми породження та функціонування дискурсу виступає одним із провідних напрямів світової лінгвістики. Аспекти проблеми висвітлені у працях Ш. Баллі, Е. Бенвеніста, Т. ван Дейка, Н. Артюнової, М. Бахтіна, Ф. Бацевича, Т. Радзієвської, І. Соболевої, С. Коновець, Т. Нікульшиної, Є. Юданової, Л. Романчук, О. Зарецького. Сугестивні властивості дискурсу досліджували О. Пономарів, В. Різун, К. Серажим, Н. Непійвода, А. Мамалига, М. Феллер, А. Белецька та інші, однак поза увагою науковців залишається проблема реалізації мовного впливу через архітектоніку дискурсу. Тому метою дослідження є виявити засоби сугестії на композиційно-сюжетному рівні дискурсу сучасних китаємовних ЗМІ. Відповідно до мети ми звернулись до вирішення наступних завдань: з'ясувати стратегії композиційного та сюжетного структурування дискурсу, а також організуючу роль суб'єкта мовлення. Матеріалом дослідження є тексти провідного в Китаї інформаційного агентства Сінхуа за 2013 рік, опубліковані на його офіційному сайті.

Як відомо, архітектоніка дискурсу є своєрідною макроструктурою. Вона, з одного боку, є семантичною, бо вміщує основну тему, представлену і вигляді ієрархії семантичних пропозицій, а з іншого – прагматичною, бо задає прагматичну спрямованість мовлення, яка об'єднує дискурс як послідовність мовленнєвих актів в єдине ціле [6, с. 75].

Прагматична організація дискурсу залежить від використання у процесі його породження стратегій [6, с. 90]. Стратегії, в свою чергу, визначаються прагматичною настановою автора (викликати необхідну реакцію), відповідно до якої відбувається вибір необхідних для досягнення цієї мети мовних засобів.

С. Полуйкова зазначає, що сугестивні засоби у дискурсі функціонують на трьох рівнях: на рівні лінгвістичних засобів, комунікативно-стратегічному рівні та композиційно-сюжетному [3]. Лексичні засоби та прийом актуалізують сугестивний потенціал лексики та граматики, комунікативні стратегії на комунікативно-стратегічному рівні надають сугестору можливість «налаштуватись» на стан сугеренда, створити установку на некритичне сприйняття інформації та цінностей, а сугестивні елементи композиційно-сюжетної побудови надають дискурсу характеру реальності й правдивості.

Проаналізувавши тексти масової інформації Китаю, ми дійшли висновку, що на композиційно-сюжетному рівні дискурсу китаємовних ЗМІ засобами реалізації сугестії є **композиційні та тематичні стратегії**.

До групи композиційних стратегій належать *конструктивно-генеративна стратегія, транспозитивна, стратегія побудови дискурсу за моделлю (стратегія моделювання), безадресатна стратегія, чи трансформуюча*¹ [4]. Саме ці стратегії визначають архітектоніку головних жанрових різновидів сучасної публіцистики Китаю. Адже конструктивно-генеративна стратегія (лежить в основі побудови аналітичної статті) передбачає побудову тексту згідно з визначеним комунікативним завданням – проаналізувати, обґрунтувати судження з приводу певного явища, процесу, ситуації; транспозитивна стратегія уможливує (у рамках інтерв'ю) «переклад» усної комунікації у текстову форму; стратегія побудови дискурсу за моделлю передбачає побудову матеріалу за конкретною моделлю (модель «перевернутої піраміди» у новинній статті); реалізація безадресатної

¹ Ми розділяємо безадресатну та трансформуючу стратегії, адже співвідносно з ними два окремі жанри китаємовної публіцистики.

стратегії – це «записи для себе» (тобто, створення нарисів); трансформуюча стратегія реалізується у переробці тексту, в результаті чого з'являється інший текст (наприклад, оглядова стаття, бриф тощо).

Комунікативні акти, що лежать в основі медіа-тексту, повинні характеризуватись спільною метою відправника та одержувача повідомлення – досягненням взаєморозуміння через діалог (обмін повідомленнями) у реальному або потенційному зв'язку. У публіцистичній комунікації адресат передбачуваний, однак сприйняття відстрочене, тобто, виключає безпосередній контакт. У зв'язку з цим актуалізується розроблена П. Грайсом логіка мовленнєвої взаємодії, основу якої складає принцип комунікативного співробітництва, або кооперації, що включає у себе постулати інформативності, істинності, релевантності та ефективного способу вираження. Саме ці характеристики ефективного мовлення забезпечують тематичні стратегії, які передають смислову ієрархію змісту і причинно-наслідкові зв'язки та об'єднані цілеспрямованою прагматичною настановою. Розглянемо, як функціонують **тематичні стратегії** у дискурсі масової інформації Китаю.

У статті «Ексклюзив: Старанно поширювати мову та культуру – інтерв'ю з директором Інституту Конфуція з російської сторони при Далекосхідному державному університеті» автор звертається до тематичної стратегії встановлення тла проблеми¹, що обговорюється (створення презумпції): перший іноземний візит новообраного голови КНР до Росії як свідчення першочерговості партнерства з російською стороною:

«刚刚当选中国国家主席的习近平正式访问俄罗斯，这是习近平主席的首次出访。选择俄罗斯作为首访国体现了中国新领导人对中俄关系的高度重视，也体现了中俄战略协作伙伴关系的重要性和特殊性，同时表明俄罗斯始终是中国外交政策最重要、最优先方向之一。此访具有重要意义，受到国际社会的广泛关注。»(Новообраний голова Китайської Народної Республіки Сі Цзіньпін знаходиться в Росії з офіційним візитом. Це його перший закордонний візит у якості президента. Такий вибір засвідчив не лише значну увагу, яку приділяє Сі Цзіньпін розвитку китайсько-російських відносин, але й неабияку важливість та особливість стратегічного партнерства між Китаєм і Росією. Не дивно, що до цього важливого візиту прикута пильна увага міжнародної спільноти) [1].

Стратегія встановлення теми – яким чином візит голови КНР у Росію вплине на подальший розвиток міждержавних відносин – є непрямою. Автор статті конкретно не вказує на тему, однак підводить реципієнта до її розуміння:

«中俄领导人这次高质量的会晤为两国关系深入发展增添了新的动力，必将对中俄关系未来带来积极深远的影响，中俄关系的前景令世人瞩目。»(Зустріч президентів на високому рівні додала нового імпульсу для розвитку співробітництва між Росією та Китаєм, матиме відчутний вплив на подальший розвиток двосторонніх відносин, за перспективами яких стежить увесь світ) [1].

Автор згодом звертається до стратегії фокусування, оминаючи розробку теми. Вжиті прислівники «по-перше», «по-друге» тощо як вставні слова при переліку на позначення пунктів у тексті фокусують увагу адресата на виділених тезах – авторських смислових акцентах, тематичних фокусах:

«首先，中俄政治互信进一步增强。一是两国新领导人建立起深厚的个人友谊。普京非常感谢习近平选择俄罗斯作为出访首站，并再次衷心祝贺习近平当选中国国家主席...其次，经贸合作再上新台阶。»(По-перше, між КНР та Росією поглиблюється політична взаємодовіра. Так (досл. «перше – це») між лідерами країн встановились глибокі дружні стосунки. В. Путін у ході зустрічі висловив Сі Цзіньпіну подяку за те, що він обрав Росію для здійснення першого іноземного візиту, а також щиро привітав його з обранням на посаду голови КНР... По-друге, торгово-економічне співробітництво між Росією та Китаєм виходить на новий рівень) [1].

У статті також використано тематичну стратегію відвернення уваги. Адже у переліку досягнень співпраці між Росією та Китаєм не згадується про врегулювання сторонами територіального спору чи пом'якшення геополітичної конкуренції в рамках ШОС, аби створити враження традиційних «безхмарних» стосунків.

Зате наприкінці статті автор підводить підсумок вище згаданому, використавши стратегію резюмування, що вводиться вставним словосполученням «概言之» («таким чином») і одразу налаштовує цільову аудиторію на сприйняття підсумку вищесказаного:

«概言之，中俄新领导人的此次会晤不仅引起两国民众对快速发展的中俄关系的热切期盼，同时也引起国际社会的普遍关注。两国领导人顺应时代发展的需要，大力推动双边关系深入发展，实现互利共赢，从而为世界各国建立新型国家间关系树立了典范，为人类的进步作出了巨大贡献。»(Таким чином, зустріч нових лідерів Росії та Китаю не лише викликала сподівання народів двох країн на стрімкий розвиток російсько-китайських відносин, але й зацікавленість з боку міжнародної спільноти. Розуміючи сучасні потреби, сторони докладають зусилля для подальшого розвитку співпраці, досягнення взаємовигоди, тим самим є прикладом для інших країн у побудові міждержавних відносин нового формату, а отже здійснюють свій вагомий внесок у розвиток людства) [1].

Форма дискурсу, як стверджує С. Грабяс, залежить від того, хто з ким розмовляє, в якій ситуації і чому [10]. Поряд із прагматичною метою, що лежить в основі створення дискурсу та виступає спонукальним та спрямувальним чинником мовної діяльності, ключовим чинником, який детермінує розвиток дискурсу, є суб'єкт дискурсу [6, с. 128].

Діяльною свідомістю мовця у дискурсі є деривати форматора (К. Серажим) – форми проєкції свідомості мовця у дискурсі [6, с. 128]. Так конструктивно-генеративною стратегією у рамках аналітичної статті оперує «всезнаючий автор» – авторитетне джерело інформації, яке через добір сугестивних вербальних засобів подає власне бачення предмета, оцінку явища чи ситуації, здійснюючи вплив на сугеренда. «Учасник дії», зображений в інтерв'ю через транспозитивну стратегію, за допомогою (переважно) продуманого заздалегідь добору запитань до респондента структурує дискурс таким чином, аби співрозмовник відповідав згідно з прагматич-

¹ К. Серажим називає цю та наступні стратегії, які ми віднесли до тематичних, дискурсивними [6, с. 89].

ною настановою; автор як учасник дії являється «очима» реципієнта інформації, блокуючи критичне сприйняття. «*Спостерігач*» буде текст у новинній статті відповідно до визначеної моделі, інформує про обрану ситуацію, подію тощо; побудова дискурсу за моделлю обмежує поле реалізації сугестії – вплив на сугеренда відбувається шляхом обрання певної інформації та замовчування іншої, що, наприклад, не відповідає вимогам редакційної політики органу ЗМІ. У нарисі «*оповідач*» реалізує безадресатну стратегію через широке використання елементів художнього мислення, досягаючи поставленої мети експресією тексту.

Форми позначення мовця у дискурсі також містять сугестивний потенціал:

– займенник «ми» забезпечує ефективність сугестивного впливу через виголошення колективної думки, або створення ефекту «очевидного знання»:

«我们一定会加快实现»中国梦»的步伐，少数民族会更加团结、更加繁荣。»(Ми прискоримо втілення у житті китайської мрії, національні меншини стануть більш згуртованими та процвітаючими) [2];

– означуючи себе іменником «автор», мовець акцентує увагу на своєму діяльному соціальному «я»; окрім того, у такий спосіб стверджується правдивість та достовірність інформації, оскільки автор позначає себе учасником (свідком) події:

« 在中国国家主席习近平即将出访俄罗斯前夕，记者走访俄罗斯远东国立大学孔子学院，听俄方院长、汉学家古丽洛娃回忆习近平主席当年考察孔子学院的情形，介绍孔子学院为推动中国文化传播所做的努力。»(Напередодні візиту голови КНР Сі Цзіньпіна в Росію кореспондент відвідав Інститут Конфуція при Далекосхідному державному університеті (Росія), аби запитати директора з російської сторони та китаєзнавця пані Гулімову про цьогорічний візит Сі Цзіньпіна до Інституту, а також внесок закладу у поширення китайської культури) [1];

– конвенційний займенник «я» на позначення автора у дискурсі китаємовних ЗМІ вживається доволі рідко, адже у такий спосіб виражається особистісний аспект мовної особистості, а не колективна позиція, що переважає у масовій комунікації Китаю:

«我以为，实现中华民族伟大复兴，就是中华民族近代以来最伟大的梦想。»(Я гадаю, відродження великої китайської нації в наш час є найбільшою мрією народу Китаю) [2].

Сугестія використовується там, де пряме переконання або аргументація недоречні [5], тому успіх сугестивної комунікації залежить від авторського уміння ефективно володіти трьома категоріями: логікою, психологією та мовленням. У рамках мас-медійного дискурсу логіка відповідає за його композиційно-сюжетний рівень, психологія – за комунікативно-стратегічний, а мовлення – за лексичний рівень.

У рамках медіадискурсу китаємовних ЗМІ на композиційно-сюжетному рівні ключовими засобами реалізації сугестії вважаємо групи композиційних та тематичних стратегій. Вони визначають напрямок розвитку та організації впливу в інтересах досягнення цілі сугестора й виділяються на основі аналізу діалогової взаємодії всього медіатексту.

Оскільки в публіцистиці індивід говорить не від власного імені, саме деривати форматора як «посередники», які породжує і вводить суб'єкт мовлення, оперують стратегіями у дискурсивному полі та забезпечують взаємодію з адресатом (сугерендом).

Література:

1. Ексклюзив: Старанно поширювати мову та культуру – інтерв'ю з директором Інституту Конфуція з російської сторони при Далекосхідному державному університеті [електронний ресурс] / Сайт новин інформагентства Сінхуа. – Режим доступу : http://news.xinhuanet.com/2013-03/18/c_115070328.htm
2. Нарис: Сі Цзіньпін 9 разів згадав про «китайську мрію» [електронний ресурс] / Сайт новин інформагентства Сінхуа. – Режим доступу : http://news.xinhuanet.com/2013lh/2013-03/17/c_115054547.htm
3. Полуйкова С. Ю. Средства сугестивного речевого воздействия в современном просветительском послании [электронный ресурс] / С. Ю. Полуйкова. – Режим доступа : <http://www.rfp.psu.ru/archive/3.2012/polujkova.pdf>
4. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Радзівська Т. В. – К. : АН України. Ін-т укр. мови, 1993. – 194 с.
5. Романчук Л. О. Лексико-стилістичні прийоми сугестивного дискурсу в політичній сфері [електронний ресурс] / Л.О. Романчук. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/gv/2008_12/2/articles/Volume%202/Suchasna%20mova/28_Romanchuk.pdf
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність / К. С. Серажим. – К. : Нац. ун. ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Шевчук Н. В. Особливості політичного дискурсу [електронний ресурс] / Н. В. Шевчук. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2013_1/65.pdf
8. Шелестюк Е. В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования / Е.В. Шелестюк. – Челябинск : Челяб. гос. ун-т, 2008. – 232 с.
9. Юданова Е. Г. Лингвистические особенности сугестивного политического дискурса / Е.Г. Юданова // Перспективные направления современной лингвистики. – Спб., 2003.
10. Grabias S. Język w zachowaniach społecznych / Grabias S. – Lublin, 1997.

Четова Н. Й.,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ХУДОЖНІХ КОНЦЕПТІВ УЯВНОГО У ФЕНТЕЗІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ТВОРІВ ДЖ.Р.Р.ТОЛКІНА

У статті розглядаються процедури ідентифікації художніх концептів на прикладі творів Дж. Р. Р. Толкіна. Підставою для визначення художніх концептів є уявно марковані контексти, в яких на основі семантичного або/та асоціативного зв'язків ідентифікуються тематичні домінанти, найменування яких слугують мовним позначенням художніх концептів.

Ключові слова: фентезі, уявне, художній концепт, ідентифікація, тематична домінанта.

В статье рассматриваются процедуры идентификации художественных концептов на примере произведений Дж. Р. Р. Толкина. Основанием для определения художественных концептов являются воображаемые маркированные контексты, в которых на основе семантической или/и ассоциативной связей идентифицируются тематические доминанты, наименование которых служит языковым обозначением художественных концептов.

Ключевые слова: фэнтези, воображаемое, художественный концепт, идентификация, тематическая доминанта.

This article focuses on the identification procedures of the literary concepts in J.R.R. Tolkien's literary works. The imaginary marked contexts serve the ground for the identification of the literary concepts. The analysis of the semantic or/and associative correlations of the thematic dominants of the mentioned contexts lead to revealing of the lexemes serving the linguistic denotations (signs) of the literary concepts.

Key words: fantasy, imaginary, literary concept, identification, thematic dominant.

Сучасні лінгвопоетичні дослідження, виконані в межах когнітивної парадигми (праці Р. Цура, П. Стоквела, М. Фрімен, Е. Семіно, О. П. Воробйової, Л. І. Белехової, О. М. Кагановської, І. М. Колегаєвої, В. Г. Ніконової та ін.), зосереджені на визначенні закономірностей концептуалізації й категоризації світу у літературному творі, на ідентифікації принципів реконструкції світосприйняття письменника й експлікації концептуального змісту його творів. Стає актуальним дослідження концептів авторської художньої системи, які представляють індивідуально-авторську картину світу в художньому творі з естетичними домінантами письменника [1; 8; 10].

Художні концепти є квантами концептуальної картини світу письменника, які реалізують індивідуально-авторське світосприйняття. Вивчення їх специфіки виключно на основі лінгвокогнітивного чи лінгвокультурологічного аналізів виявляються не достатньо ґрунтовними, а тому вимагає застосування нового підходу, який має бути комплексним та поєднувати традиційні методи стилістичного, семіотичного, герменевтичного й інших аналізів художнього тексту з новітнім – концептуальний методом інтерпретації художнього тексту.

Мета статті – описати процедури ідентифікації концептів у художньому творі на прикладі творів Дж.Р.Р. Толкіна.

Завдання – визначити та описати способи та специфіку ідентифікації художніх концептів уявного у циклі про Середзем'я Дж.Р.Р. Толкіна.

У сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях існує декілька підходів концептуального аналізу художнього тексту, спрямованих на визначення художніх концептів, основними з яких є:

- виокремлення набору ключових слів тексту (або текстів) (Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарін [2, с. 59-61], О. В. Мазепова [4], Л.О. Чернейко [11]) й аналізу їх лексикографічних тлумачень та сполучуваності у контекстах;
- виділення ключових контекстів, визначення їх тематичних ліній та ідентифікація серед мовних засобів тематичних домінант та аналізу контекстуальних зв'язків цих домінант – смислових релятивів (В. Г. Ніконова [7, с. 188-195]).

Останній підхід вважається вдалішим, оскільки дозволяє залучити у процес не тільки лексикографічні експлікації, але й всю глибину контекстів, які, своєю чергою, на основі інтуїтивного осмислення, значно розширюють гаму потенційних значень.

Розглянемо детальніше особливості та шляхи визначення тематичних домінант – найменувань художніх концептів, використовуючи семантико-когнітивний аналіз мовних та мовленнєвих структур у вигляді наступного алгоритму – процедури поетапної ідентифікації ХК: перш за все, шляхом змістової компресії уявно маркованих контекстів (Л. М. Мурзін, А. С. Штерн [5]) визначаємо тематичні лінії контекстів уявного; далі, виявляємо ключові елементи, серед яких визначаємо мовний засіб – тематичне слово, яке може бути використане як потенційне найменування тематичної домінанти (НТД) (або пов'язаний з ним семантичними або асоціативними відносинами), яке у свою чергу в результаті стане підставою для найменування художнього концепту.

Так, у контексті «*Even now he looked at the stone trolls with suspicion, wondering if some magic might not suddenly bring them to life again*» [12, с. 218] ключовий елемент (КЕ) тематичної лінії – лексема 'magic' – «магія» – використовується як НТД уявно маркованого контексту, так і найменуванням художнього концепту (НХК) магія. Тут спостерігаємо як ключовий елемент контексту збігається з НТД, яка слугує найменуванням художнього концепту – КЕ = НТД / НХК.

Розглянемо випадок, коли НТД виражене іншою лексемою, ніж ключовий елемент (КЕ ≈ НТД / НХК).

В уривку «*William never spoke for he stood turned to stone as he stooped; [...]*» [13, с. 50] йдеться про те, як один з героїв твору – Вільям – не озивався через те, що він застиг, обернений на камінь. Семантика КЕ 'turned

to' є підставою для НТД «магія», оскільки в семантичній структурі лексеми «обертатися (на)» наявна сема «чари», яка асоціюється з магією: «Переходити з одного стану в інший, перетворюватися. // За міфологічними уявленнями – чарами, чаклуванням перетворюватися на іншу істоту або предмет; перевтілюватися» [3, с. 802]. Таким чином, НТД «магія» співвідноситься з НХК МАГІЯ.

Виявлені випадки, коли НТД збігається з КЕ частково ($KE \triangleq НТД / НХК$) та коли НТД є повністю нетождне КЕ ($KE \neq НТД / НХК$).

З уривку «*The Third Age of the world is ended, and the new age is begun; [...]*» [14: 249] відомо про певну період – Третю Епоху. Ключовий елемент даного контексту складають лексеми *'the third'* та *'age'*, які у сукупності відображають інформацію про невідповідність дійсності, нереальність, унікальність та аномальність часового відрізка, який є причиною когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер [9, с. 15-52]). Тому словосполучення *'the Third Age'* є підґрунтям НТД «уявний час», оскільки в семантичній структурі лексеми «епоха» базовою є сема «час», яка корелює із семою «уявний», вилученою на основі семантичної ситуації, яка асоціюється з недійсним, тобто уявним. Таким чином, декодоване НТД «уявний час», яке частково збігається з КЕ, використовується для НХК уявний час.

У наступному реченні «*Time wore on, but it seemed to have little effect on Mr. Baggins*» [12, с. 29] йдеться про незрозумілі, нез'ясовані обставини, за яких головний герой із часом не старіє. У даному випадку у розглянутому контексті відсутня безпосередня маніфестація НТД, оскільки тут маємо справу з семантичною ситуацією, яка через комбінацію певних мовних засобів репрезентує специфічні події та обставини, які асоціюються з містичними, а тому слугує декодуванню НТД «містика», яка використовується для найменування художнього концепту містика. В такому разі найменуванню художнього концепту слугує сам контекст, звідси ідентифікація ХК відбувається за формулою $KE \neq НТД / НХК \rightarrow \text{контекст} \approx НТД / НХК$.

Крім того, до найменування художнього концепту застосовуємо ряд вимог, запропонованих Л.П. Науменко, а саме: «висока номінативна здатність (інформативна ємкість), хороший семантичний та словотвірний потенціал (дериваційні можливості) та активна дистрибутивна здатність (валентність)» [6, с. 200].

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що ідентифікація художніх концептів здійснюється двома шляхами – на основі встановлення семантичних зв'язків або на основі асоціативного співвідношення, що зумовлює специфічні способи ідентифікації художніх концептів, представлені у вигляді наступної схеми (рис. 1):

умова	→ основа	→ алгоритм
КЕ контексту повністю збігається з НТД, яка слугує НХК	встановлення семантичних зв'язків	→ $KE = НТД / НХК$
НТД виражене іншою лексемою, ніж КЕ		→ $KE \approx НТД / НХК$
НТД лише частково збігається з КЕ		→ $KE \triangleq НТД / НХК$
НТД не має КЕ, а визначається на основі контексту	асоціативного співвідношення	$KE \neq НТД / НХК \rightarrow \text{контекст} \approx НТД / НХК$

Рис. 1. Способи ідентифікації художніх концептів в залежності від наявності / відсутності ключових елементів – тематичних доміант уявно маркованих контекстів

Отже, проведений аналіз акцентує увагу на диференційованому підході до ідентифікації художніх концептів, який передбачає залучення семантичного й асоціативного аспектів або ж їх комбінування. Така методика зарекомендувала себе за рахунок можливості ідентифікації художніх концептів у тих випадках, коли визначення ключових елементів виявляється неможливим, однак контекст своїми глибшими шарами підказує інтуїції читача / інтерпретатора про завуальовані художні концепти.

Література:

1. Антологія концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – Волгоград : Парадигма, 2005. – Т. 1. – 348 с.; Т. 2. – 356 с.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта, Наука, 2004. – 496 с.
3. Великий глумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Мазепова О. В. Лінгвістичні особливості ідіостилю Сохраба Сепехрі: Дис. ... канд. філол. наук / 10.02.13. – Київ : Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2007.
5. Мурзин Л. Н. Текст и его восприятие / Л. Н. Мурзин, А. С. Штерн. – Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1991. – 172 с.
6. Науменко Л. П. Критерії виділення ключових концептів сучасного англomовного бізнес-дискурсу / Л. П. Науменко // Мовні і концептуальні картини світу. – Випуск 42, Частина 1. – К. : Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2012. – 466 с. – С. 197-205.

7. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезиці Шекспіра: Монографія / В. Г. Ніконова. – Д. : Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.
8. Поэтическая картина мира: слово и концепт в лирике серебряного века: материалы VII Всероссийского научно-практического семинара (27 апреля 2004 г.) / Под ред. Н. С. Болотновой. – Томск : Изд-во Томск. гос. пед. ун-та, 2004. – 160 с.
9. Фестингер Л. Введение в теорию диссонанса. // Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса. – СПб. : Ювента, 1999. – С. 15-52.
10. Художественный текст. Слово. Концепт. Смысл: материалы VIII Всероссийского научного семинара (28 апреля 2006 г.). – Томск : Изд-во Томск. гос. пед. ун-та, 2003. – 274 с.
11. Чернейко Л. О. Концепты ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ как фрагменты русской языковой картины мира / Л. О. Чернейко. / Хо Со Тэн // Филологические науки. – 2001. – № 5. – С. 50-59.
12. Tolkien J. R. R. The Fellowship of the Ring. – Boston – New York : Houghton Mifflin Co., 2001. – 424 p.
13. Tolkien J. R. R. The Hobbit. – London : Harper Collins Publishers, 2006. – 390 p.
14. Tolkien J. R. R. The Return of the King. – Boston – New York : Houghton Mifflin Co., 2001. – 440 p.

Чикиль М. Ю.,

Бердянський державний педагогічний університет, Інститут філології і соціальних комунікацій,
г. Бердянськ

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ЛОГИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ В ТЕКСТАХ СОВЕТСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

У статті досліджуються мовні засоби вираження логічної оцінки в текстах радянської дитячої літератури.

Ключові слова: оцінка, класифікація, типи оцінки, логічна оцінка, мовні засоби вираження оцінки.

В данной статье проанализированы языковые средства выражения логической оценки в текстах советской детской литературы.

Ключевые слова: оценка, классификация, типы оценки, логическая оценка, лексические средства выражения оценки.

Linguistic means of expression of logical estimation in children's literature of Soviet period are investigated in this article.

Key words: an estimation, classification, types of estimation, logical estimation, means of estimation expression.

Значимость оценки как категории выражается и в том, что она находит свое отражение в различных языковых функциях. Большинство лингвистов (Н. Д. Арутюнова, Е. М. Вольф и другие) признает неразрывную связь оценки с прагматической функцией языка, что совершенно естественно, поскольку данная функция представляет собой выражение положительного или отрицательного отношения говорящего к предметам высказывания. В данной статье мы проанализировали один из видов оценки – логическую оценку, выяснили, при помощи каких языковых средств она оформлена в текстах детской советской литературы. Выбор материала исследования обоснован тем, что детская литература отображает все процессы, происходящие в обществе в конкретный период времени. В современной лингвистике практически неразработанным является вопрос о роли средств выражения оценки в детской литературе.

Актуальность данного исследования определена необходимостью анализа вербализации логических оценочных значений в конкретных социально и темпорально ограниченных текстах, каковыми являются произведения детской литературы.

Цель нашего исследования – проанализировать языковые средства оформления логических оценочных значений в текстах детской литературы советского периода.

Логическая оценка связана с категорией модальности. Выделяют два ее вида – эпистемическая и деонтическая.

Эпистемическая модальность – оценка знания/незнания, полагания [7, с. 323]. Данный вид логической модальности мы, вслед за А. Ф. Папиной, делим на несколько групп: оценка достоверности/недостоверности сообщаемого, оценка сообщения с точки зрения вероятности/невероятности, оценка сообщения с точки зрения возможности/невозможности, сомнение говорящего в сообщаемом.

Оценка достоверности/недостоверности сообщаемого.

Высокочастотным вводным словом, при помощи которого оформляется указанная модальность, является модальное слово *конечно*, которое выражает высокую степень достоверности сообщения и чаще всего стоит в начале предложения. Например: *Конечно, Незнайка и сам не знал, для чего мешки. Он это просто так выдумал* [4, с. 30].

– *Конечно, раздумали, – отвечали с другой крыши. – Разве можно полететь на таком шаре! Просто морочат публику* [4, с. 29].

Вводное слово *конечно* может стоять и в середине предложения: *А там, конечно, ничего не было* [3, с. 95].

В исследуемых текстах встречаются случаи, когда модальное слово *конечно* стоит в конце предложения, но данное средство выражения оценки встречается всего в трех примерах: – *Не лайнер, конечно!* – сказал дедушка Валя. – *Не стану врать* [3, с. 86].

Приведенные примеры свидетельствуют о том, что интерпозиция является наиболее сильной для вводных слов, выражающих логическую оценку.

Для выражения логической оценки используется вводное сочетание слов *может быть*, которое преимущественно употребляется в начале предложения:

– *А может быть, они его в реку бросили, – говорит Мишка.*

– *Ну что ты пристал: «может быть» да «может быть»!*

– *Может быть, вам и участок кто-нибудь ночью вскопал, – не унимался Мишка* [3, с. 59]. В данном случае также наблюдается прием тавтологии, что служит для выражения логической оценки, интенсификации ее.

Логическая оценка оформляется при помощи модального слова *значит*: *Ну-ну! – покрутили головами малыши. – Уж если малышки пригласили его на бал – значит, он на самом деле перевоспитался. Кто бы подумать мог!* [4, с. 109]. Данное вводное слово выражает отношение между частями высказывания.

Для выражения эпистемической модальности авторы используют вводное сочетание слов, которое является фразеологизмом: *А ведь это я всю игру придумал. И, ясное дело, я буду космонавтом* [3, с. 32].

Данный вид модальности может оформляться вводным словом *правда*: *Правда, один раз я чуть-чуть не полетел, да не тут-то было* [3, с. 81].

Логическая оценка эксплицируется безличными предложениями:

– **Правильно**, – сказал Мишка. – *Что ему сделается?* [3, с.55].

В некоторых примерах данные предложения могут быть восклицательными, что является интенсификацией эпистемической модальности:

– **Правильно!** – усмехнулся Знайка. – *Нашли кого слушать!* [4, с. 111].

Оценка сообщения с точки зрения его вероятности/невероятности.

Данная оценка оформляется вводными словами и сочетаниями. И. Б. Голуб считает, что среди вводных слов значительную группу составляют слова, передающие эмоциональную оценку сообщения. Выражая радость, удовольствие, огорчение, удивление, они придают речи экспрессивную окраску и поэтому не могут быть использованы в строгих текстах книжной речи, зато часто употребляются в живом общении людей и в художественных произведениях [2, с. 403].

Высокочастотным средством экспликации указанного типа оценки является вводное слово *значит*. Оно может стоять в начале или в середине предложения: **Значит**, *это на меня с солнца что-то свалилось, – решил Незнайка* [4, с. 8]; *Летим, значит, выше. Вдруг – бум! Не летим выше. Смотрим – на облако наскочили* [4, с. 55].

Оценка вероятности/невероятности сообщения может быть выражена при помощи вводных слов, носящих разговорный оттенок. Такими словами являются *небось* и *дескать*:

– *Ладно, – согласился Незнайка. – Они, значит, подрались, а мы залезли в корзину, я сказал речь: дескать, летим, братцы, прощайте!* [4, с. 54]. В данном случае логическая оценка оформлена при помощи модальной частицы *дескать*, которая служит для субъективной передачи чужой речи.

Логическая оценка также может быть эксплицирована модальным словом *небось*, выражающим невысокую степень вероятности сообщаемого: **Небось**, *рот разинет, ничего не поймет* [3, с. 55].

Вводное модальное слово *наверное* также может служить средством выражения данной модальности: *Там Ванька уже, наверное, рыбу таскает, а я тут с ней возись* [3, с. 166]. В данном случае указанное слово имеет значение неуверенности, сомнения.

Оценка сообщения с точки зрения возможности/невозможности. Указанная оценка чаще всего оформлена при помощи вводных сочетаний слов *может быть* и *а может быть*. Данные вводные сочетания преимущественно находятся в инициальной позиции:

– **А может быть**, *он еще полетит*, – сказала одна из малышей, *которые тоже глядели в щелки забора* [4, с. 30]. В данном случае оцениваются возможности воздушного шара, который может или не может подняться в воздух.

А вдруг он и вправду гроссмейстер? А может быть, *сам Ботвинник!* [3, с. 93]. Наречия *вдруг* репрезентируют оценку.

Сомнение говорящего в сообщаемом. Данный вид оценки оформляется при помощи различных грамматических средств. Например, модальные частицы, вводные модальные слова:

– **И-нет**, *кажется, не чешется... Нет, кажется, чешется. Не разберу, чешется или не чешется. Кажется, уже чешется* [4, с. 55].

Частицы *да*, *нет*, *так* эксплицируют логическую оценку:

– **Да нет... Так...** *А когда же наконец мама придет?* [3, с. 323].

Модальное слово *наверно*, которое может стоять как в начале, так и в середине предложения, и обозначает низкую степень достоверности сообщения: *Это я, наверно, от Мишки заразился* [3, с. 101]. **Наверно**, *от солнца оторвался кусок и ударил меня по голове* [4, с. 8].

Деонтическая модальность. Средства выражения данного вида оценки называют отношения между говорящим и адресатом. При этом говорящий выражает свое согласие/несогласие, желание/нежелание в выполнении просьбы. Средствами оформления таких положительных или отрицательных ответов являются слова деонтической оценки: *да*, *точно*, *правда*, *нет*, *не* [6, с. 324].

Оценка, выражающая согласие в выполнении просьбы, может быть оформлена при помощи утвердительных модальных частиц и модальных слов. Например:

– **Да**, *мама, ты вчера сказала правильно. Тайное всегда становится явным* [3, с. 11].

Модальная частица *ага* имеет такое же значение, что и частица *да*, она может также служить для оформления логической оценки: *Мишка обрадовался:*

– **Ага**, *понял! Можно про пожар выдумать, а то еще лучше сказать, как будто лед на пруду проломился, и ребенок этот – бух!... В воду упал!* [3, с. 116].

Модальное слово *конечно* выражает высокую степень достоверности сообщение и полное согласие с ним говорящего.

– **Конечно**. *Нужно только, чтобы болезнь была пострашнее* [3, с. 25].

Указанная модальность может выражать логическую оценку при помощи отдельного восклицательного предложения. Например:

И я сказал:

– **Конечно!!!** *Хоть это и кино, а может быть, без нас они не продержались бы! Кто знает...* [3, с. 251].

Данное модальное слово может удваиваться, логическая оценка может быть выражена при помощи редупликации:

И Костик сказал:

– **Конечно, конечно!** *Убери эти ведра* [3, с. 31].

В данном случае логическая оценка также оформлена при помощи модального слова *верно*, которое, как и слово *конечно*, выражает согласие говорящего. Аналогичное значение имеют и модальные слова *правда*, *ладно*, *правильно*:

– **Правда**, – сказал папа. – *Вот поэтому-то мы и едим арбуз с утра пораньше* [3, с. 67]; – **Ладно**, – сказал Мишка, – *ты устанавливай со мной, а я – с тобой* [3, с. 49]; *Костик сказал: – Верно!* [3, с. 26].

Оценка, выражающая несогласие в выполнении просьбы может быть выражена при помощи модальной отрицательной частицы *нет*:

– **Ну нет**, – говорит Мишка, *именно что лопнувший пруд интереснее* [3, с. 116].

Оформление логической оценки осуществляется при помощи редупликации или повторения отрицательной частицы *нет*:

– **Нет-нет!** – строго воскликнула Медуница и постучала своей деревянной трубочкой по столу [4, с. 66]. Данный прием служит для увеличения экспрессивности высказыванию и усиления оценочности.

Также авторы используют вводные слова, указывающие на источник сообщения:

– **По-моему**, *тоже ничего хорошего нет*, – сказала Снежинка, – *а вот нашим малышам нравится* [4, с. 59].

Усилительная частица *шалишь*, которая имеет значение «нет, это не удастся», относится к просторечной лексике, [5, с. 773], служит для оформления оценки: *А вот Павля, он времени не терял, нет, шалишь, он работал над собой, он повышал свой уровень образования* [3, с. 67].

Проанализировав вербализацию логической оценки, мы пришли к следующим выводам:

1. Логическая оценка оформляется при помощи грамматических, а именно синтаксических средств языка (100%).

2. Оценка достоверности/недостоверности сообщаемого эксплицирована при помощи модальных слов *конечно*, *значит*, *правда*, *правильно*, вводных сочетаний слов *может быть* и *ясное дело*. Превалируют модальные слова, выражающие достоверность сообщаемого.

3. Оценка сообщения с точки зрения вероятности/невероятности оформлена при помощи вводных слов *значит*, *дескать*, *небось*, *наверное*. Модальное слово *значит* является высокочастотным средством экспликации данного типа оценки.

4. Оценка сообщения с точки зрения возможности/невозможности представлена вводными сочетаниями слов *может быть*, *а может быть*.

5. Сомнение говорящего в сообщаемом характеризуют такие средства: модальные частицы, вводные модальные слова, вводные сочетания слов.

6. Деонтическая модальность обладает наибольшим разнообразием грамматических средств среди логических оценок, она оформляется при помощи модальных утвердительных и отрицательных частиц, редупликации указанных частиц, модальных слов, редупликации модальных слов.

Литература:

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – [3-е изд.] – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.
2. Голуб И. Б. Стилистика русского языка / Ирина Голуб. – [3-е изд., испр.] – М. : Рольф, 2001. – 448 с.
3. Драгунский В. Ю. Денискины рассказы : [для мл. шк. возраста] / Виктор Драгунский. – К. : Вэсэлка, 1988. – 368 с.
4. Носов Н. Н. Приключения Незнайки и его друзей. Незайка в Солнечном городе. Незайка на Луне / Николай Носов. – М. : ТЕРРА, 1991. – 720 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка : / С. И. Ожегов. – [18-е изд.] – М. : Русский язык, 1986. – 797 с.
6. Папина А. Ф. Текст : его единицы и глобальные категории : учебник для студентов – журналистов и филологов / А. Ф. Папина. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.

Шапочкіна О. В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

ДЕФІНІЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається сутність поняття «німецький молодіжний сленг», джерела його формування – пісенна творчість, жаргонізми та запозичення, характерні риси – відкритість, короткочасність, вікова неоднорідність, вторинність; варіації – персоніфіковані узагальнення, модні прикметники, кліше та експресиви.

Ключові слова: сленг, соціолект, німецький молодіжний сленг, джерела формування німецького молодіжного сленгу, риси німецького молодіжного сленгу, варіації німецького молодіжного сленгу.

В статье рассматривается сущность понятия «немецкий молодежный слэнг», источники его формирования – песенное творчество, жаргонизмы и заимствования из других иностранных языков; характерные черты – открытость, кратковременность, возрастная неоднородность, вторичность; вариации – персонифицированные обобщения, модные прилагательные, клише и экспрессивы.

Ключевые слова: слэнг, социолект, немецкий молодежный слэнг, черты немецкого молодежного слэнга, вариации немецкого молодежного слэнга.

The article deals with the essence of «German youth slang,» the source of its formation – song creativity, jargon and borrowing characteristics – openness, short duration, age heterogeneity, secondaryty, variation – a personalized generalities, fashionable adjectives, clichés and expressives.

Keywords: slang, sociolinguistics, German youth slang, sources of German youth slang, features of German youth slang, variations of German youth slang.

Німецька мова розвивається й оновлюється відповідно до вимог сучасного світу. Мова молоді – зокрема молодіжний сленг – є тією рушійною силою, що формує основну базу німецької мови. Специфіка такої мовленнєвої форми ґрунтується перш за все на особливостях психічного та фізичного розвитку молоді. Підростаюче покоління Німеччини відрізняється від звичайного оточення зовнішнім виглядом, поведінкою та мовленнєвою манерою.

Молодіжний сленг сучасної німецької мови являє собою окрему підсистему, яка повністю залежить від літературної нормативної німецької мови та перебуває із нею у постійному взаємозв'язку. Саме тому у межах статті спробуємо з'ясувати сутність поняття «німецький молодіжний сленг», джерела формування, його характерні риси та варіації у сучасній німецькій мові.

Поняття сленгу все більше привертає увагу сучасної філології. Цю проблему розглядали вчені-лінгвісти І. Гальперін, Г. Генне, М. Горке, Г. Еманн, В. Єлістратов, Г. Мозер, І. Пастух, С. Соколовська, М. Фахурдінова, В. Хом'яков, К. Якоб, Т. Шіппан.

Поняття «сленг» і дотепер є відкритим питанням. Так, російський науковець І. Гальперін вважає, що такого феномен сленгу взагалі не існує. В. Єлістратов характеризує сленг як «найновіший мовний варваризм», В. Хом'яков розглядає сленг як лексико-фразеологічне просторіччя, О. Олейнік вважає, що сленг – це помилка, легалізовані вживанням [1]. Вітчизняні науковці І. Пастух, С. Соколовська, М. Фахурдінова стверджують, що молодіжний сленг – це окремий соціолект німецької мови, «субкультурні» імпульси соціального життя суспільства [2; 3].

Науковці Німеччини характеризують молодіжний сленг як креативну, оригінальну, невимушену й неоднорідну форму спілкування. Т. Шіппан характеризує сленг як «специфічний спосіб спілкування певної групи, який виражається високим рівнем експресивності та невимушеності, які доходять інколи до вульгаризму», «сленг – це феномен живої і рухливої мови, яка йде в ногу з часом і реагує на будь-які зміни у житті суспільства» [8].

Враховуючи вищезазначене, німецький молодіжний сленг можна охарактеризувати як соціолект, феномен динамічної, живої і рухливої мови, що відповідає вимогам часу і реагує на суспільні зміни, певний різновид мовлення, яким користується молоде покоління переважно в усному спілкуванні.

У межах дослідження спробуємо окреслити джерела формування німецького молодіжного сленгу. Початки його виникнення в німецькій національній мові сягають часу заснування перших університетів (Відень 1365, Хайдельберг 1368, Кельн 1388), коли поступово почав створюватися особливий мовленнєвий запас німецької студентської молоді [3].

У XVII – XIX ст. джерелами формування німецького молодіжного сленгу були французька, давньоєврейська й античні мови. Яскравим прикладом цього слугує праця «Studenten-Lexikon» К. Кіндлебена (Халле, 1781): *Kneipier* (Wirt), *Pumpier* (Geldverleiher), *Suitier* (Witzbold), *illuminert* (betrunken) та інші [5].

Із плином часу основними джерелами формування німецького молодіжного сленгу поступово стають:

I. *Пісенна творчість* – зокрема рок-музика (*Bingo* (alles in Ordnung, alles bestens), *heizen* (rasch, schnellfahren), *Johnny* (Junge, Bursche, harter Kerl, lustiger Knabe), *paletti* (alles bestens, in Ordnung, alles klar, selbstverständlich)) [5].

II. *Жаргонізми*: військових – *abziehen* (jmdn. übers Ohr hauen, ausnehmen, betrügen), робітничий – *Muffe* (Angst, Befürchtung), наркоманів – *drauf sein/haben* (unter Drogeneinfluß stehen; gute/schlechte Stimmungslage, Laune), *Hose* (*tote*) (Langweile, «Es ist nichts los», «Es spielt sich nichts ab»), *Trip* (Reise, Ausflug, Fehler), комп'ютерний – *Basic* (Klartext, Eindeutigkeit, Genauigkeit), *Schaltfehler* (Programmabsturz, Systemabsturz), *Speicher* (leer, «fertigt», kaputt sein, Aufnahmevermögen, Kapazität), *chatten* (im Internetplaudern)) [6].

III. *Запозичення з інших іноземних мов* – латини (*absolut* (sehr, besonders, vor allem), *depri* (Einzelgänger; Leute, die zu Depressionen neigen oder sich an keiner Gruppenaktionen beteiligen), *Fakt* (Tatsache, wirklich, in der Tat), *Frust* (Ärger, schlechte Laune), *Horror* (unangenehmes Erlebnis, Abneigung, Unangenehmlichkeit), *korrekt* (alles klar, richtig, stimmt ganz genau, genau so), *logo* (ganz klar, richtig), *normalo* (Normalbürger, stinknormaler Durchschnittsmensch), *radikalo* (besonders, ganz, stark), *Sponti* (spontaner Mensch, aufgeschlossener Typ), *super* (hervorragend, besonders schön), *total* (echt, tierisch, toll, voll), *turbo* (schnell, besonders, übermäßig, Schnellgang, hohe Geschwindigkeit); англійської (*der User* – drogensüchtiger Mensch; *der EuroPayer* – europäischer Bürger; *der Tüftler* – der Arbeiter; *der Schlappi* – der schwache Mensch; *die Schickse* – eine Frau, die es nichts bewegt; *die Bombenfigur* – schöner Körper); іспанської мови (*Macho* (starker Typ, toller Kerl, «Frauenfresser», Bodybildertyp)); арабської мови: *Sultan* (Herrscher, eine (mit Geld protzende) männliche Person, die sich vom anderen Geschlecht besonders verwöhnen lößt); з російської: *Towaritsch* (Freund, Kumpel; drohend – Freundchen, «Früchtchen» [4; 5; 7].

Окреслені джерела формування німецького молодіжного сленгу дають можливість визначити основні його риси, а саме: *відкритість* – на розвиток німецького молодіжного сленгу значною мірою впливають такі екстралінгвістичні фактори, як високий рівень розвитку суспільства, різноманітні соціальні відносини, високий розвиток науки, техніки, мистецтва, загальнолюдський прогрес загалом; *короткочасність* (*рухливість, швидкоплинність*) – швидка зміна актуальних варіантів, з'явившись на певному етапі розвитку суспільства і ввійшовши у користування, вони швидко старіють і виходять з ужитку; *вікова неоднорідність носіїв сленгу* – пояснюється насамперед збільшенням фази «молодість» у житті сучасної людини. Так само, як сьогодні зміщені вікові межі, зміщені й межі між окремими соціальними групами – учнями, студентами, молодими працівниками й іншими. Згідно з віковими інтересами, багато молодих людей належать до різних угруповань (*Spontis, Skinheads, Punks*) й до великої кількості менших груп за місцем проживання й навчання; *вторинність* (*синонімічність*) – найчастіше сленг виступає як своєрідна вторинна назва існуючих речей і явищ. Німецький молодіжний сленг наповнений іронічними, зневажливими, жартівливими, схвальними, негативними синонімами, які заміщують різні слова та звороти. Наприклад, студенти часто говорять *Uni* (Universität), школярі називають школу *Penne* (Schule), вчителя – *Pauker* (замість *Lehrer*), учня першого класу жартівливо називають *Griffelfresser*.

Зауважимо, що, оскільки німецький молодіжний сленг є компонентом множинної структури німецької мови та окремим соціолектом, різновидом побутово-розмовної мови молодого покоління, постала нагальна потреба класифікації його компонентів або варіацій. Як доказ вищезазначеного, спробуємо навести приклади *варіацій* німецького молодіжного сленгу: 1) *персоніфіковані узагальнення* (*der Punker* – панк, дивак з ірокезною зачіскою, *der Fruppie* – фрустрований житель великого міста, *die Pop-Goren* (Pl) – поп-діви; *der Jet-set* – високозабезпечений клас суспільства); 2) *«модні прикметники»*, які виражають ставлення до гарних або поганих речей, почуття задоволення чи розчарування (*famos, kolossal, allerliebst, blöd, spitze, irre, super, grell, fett, geil, voll, krass, scheiseagal, ey!*); 3) *кліше та сталі вирази*, які є влучними, дотепними та містять умовивод, пораду, наказ, попередження або констатацію факту (*Kein Bock auf nix!* – Немає жодного бажання щось робити. *Wir sind die Null-Bock-Fraktion.* – Ми фракція, у якій не виникає жодних бажань. *Dreht Euch nicht um, der Frust geht um!* – Не оглядайтеся, бо позаду розчарування!); 4) *експресиви*, що іноді можуть містити нецензурні слова (*der Gehirnbonze* – вчений, *arschlos* – безглуздий, *bombastisch, maxigeil, affengeil* – дуже класний).

Презентовані варіації німецького молодіжного сленгу в жодному разі не є завершеною класифікацією, це лише початкова спроба систематизувати сленгізми німецької молоді. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку полягають у тому, щоб здійснити структурний аналіз варіацій німецького молодіжного сленгу та ретельне вивчення динаміки їх змін і джерел формування.

Література:

1. Олейник О. Німецький сленг как неологическое явление / О. Олейник // Вестник ОГУ (Оренбургского государственного университета). – 2005 (приложение). – № 12. – Декабрь.
2. Пастух І. Німецький сленг: інтегративні особливості неологізмів сьогодення / Ірина Пастух // Мовознавство. Наукові виклади. – 2010. – № 4. – С. 76-79.
3. Соколовська С. Ф. Німецький молодіжний жаргон: шляхи формування й сучасний статус / С. Ф. Соколовська, М. А. Фахурдінова // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2004. – № 14. – С. 236-239
4. Deutsches Universalwörterbuch / Unter Leitung von G.Drosdowski. – Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1989. – 1815 s.
5. Ehmman H. Affengeil. Ein Lexikon der Jugendsprache. – München : Verlag C.H. Beck, 1992. – 567 s.
6. Langenscheidts Großwörterbuch. – Berlin und München : Langenscheidt KG, 2001. – 1216 s.
7. Müller-Thuran C. Lexikon der Jugendsprache. – Tübingen : Niemeyer, 1985. – 145 s.
8. Schippan Thea. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Thea Schippan. – 1. Aufl. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1984. – 307 s.

Шевніна Л. Є.,

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

КЛАСИФІКАЦІЯ ЖАНРІВ ПІДМОВИ «ТУРИЗМ» НА ОСНОВІ ЖАНРОВОГО ПІДХОДУ

У статті розглядаються різні підходи до класифікації мовленнєвих жанрів та надається класифікація жанрів підмови «Туризм» з точки зору жанрового підходу.

Ключові слова: жанровий підхід, жанр, гіпержанр, жанроїд, соціально-комунікативні ситуації.

В статье рассматриваются различные подходы к классификации речевых жанров, представлена классификация жанров подязыка «Туризм» с точки зрения жанрового подхода.

Ключевые слова: жанровый подход, жанр, гипержанр, жанроид, социально-коммуникативные ситуации.

The article deals with different approaches to classification of speech genres, the classification of genres of register «Tourism» is shown.

Key words: genre approach, genre, hypergenre, genroid, social-communicative situations.

Постановка проблеми. Жанровий підхід є одним із різновидів когнітивно-комунікативного підходу у методиці навчання ділового спілкування. Він передбачає ознайомлення тих, хто навчається, зі зразками жанру, що характерні для сфери спілкування фахівців із туризму. Жанровий підхід тісно пов'язаний з жанровою компетенцією фахівця, що є складовою його комунікативної компетенції. Однією з необхідних умов формування жанрової компетенції є створення класифікації професійно орієнтованих жанрів певної підмови.

Аналіз досліджень і публікацій з теми. Проблема класифікації жанрів досліджувалася в наукових працях таких вчених, як А. Г. Баранов, Т. Г. Винокур, К. В. Кожевникова, К. Ф. Сєдов, О. Б. Сиротініна, М. Ю. Федосюк, Т. В. Шмельова.

Метою статті є розглянути різні підходи до класифікації жанрів та розробити класифікацію жанрів підмови «Туризм» з точки зору жанрового підходу.

З метою виявлення підходу, що найбільше підходить до класифікації жанрів підмови «Туризм», нами зроблено аналіз нових досліджень з типології мовленнєвих жанрів.

М. Ю. Федосюк при класифікації жанрів пропонує скористатися термінами елементарні й комплексні жанри. Під елементарними жанрами він розуміє тематичні, композиційні та стилістичні типи текстів, у складі яких відсутні компоненти, що можуть кваліфікуватися як тексти певних жанрів. Прикладами таких жанрів є прохання, вітання й ін. Комплексними жанрами він вважає типи текстів, що складаються із компонентів, кожний із яких має відносну завершеність і являє собою текст певного жанру. Комплексні жанри можуть бути як монологічними, так і діалогічними [5, с. 104].

Найбільш популярним у сучасній лінгвістиці є принцип протиставлення інформатики і фатички, виявлений Т. Г. Винокур. На підставі цього принципу всі мовленнєві жанри можна розділити на переважно інформативні жанри, в яких мовець передає нову для слухача інформацію, і переважно фатичні, де зміст спілкування полягає не стільки у переданні інформації, скільки у вираженні різноманітних нюансів взаємин між учасниками комунікації [2, с. 108-109].

А. Г. Баранов виділяє чотири типи мовленнєвих жанрів: 1) первинні (прості), близькі до мовленнєвих актів; 2) первинні (складні), що дорівнюють діалектичному тексту; 3) вторинні (прості), що становлять функціонально-значеннєві елементарні тексти (опис, оповідання тощо); 4) вторинні (складні), що включають нижчі мовленнєві жанри в трансформованому вигляді [1, с. 8].

К. В. Кожевникова виділяє три класи мовленнєвих жанрів (класифікація текстів із жанрово-комунікативного погляду):

1) тексти, зміст яких будується за жорсткими (більшою або меншою мірою) інформативними моделями: афіша, інструкція, рецепт;

2) тексти, зміст яких будується за інформативними узуальними моделями (газетне повідомлення щодо сучасних подій, рецензія на літературний твір);

3) тексти нерегламентовані, зміст яких не підлягає жодній точній заданості з жанрово-комунікативного боку (приватне листування) [3, с. 53-54].

Т. В. Шмельова, яка вважає найбільш значущою ознакою жанру комунікативну мету, виділяє чотири класи жанрів: інформативні, імперативні (сприяють здійсненню подій реальної дійсності: прохання, поради тощо), етикетні, або перформативні (формують події соціальної дійсності: вітання, поздоровлення), оцінні [7, с. 12].

Аналіз наведених вище класифікацій дає змогу стверджувати, що вони не мають універсального характеру й стосуються тільки первинних побутових жанрів. Насправді фатичні жанри становлять велику частку висловлень тільки у побутовому розмовному мовленні. У діловій же сфері подібні жанри представлені достатньо мізерною кількістю текстів порівняно з розрядами інформаційних та імперативних жанрів.

Щодо класифікації Т. В. Шмельової слід зауважити, що неможливо однозначно визначити риторичні жанри підмови «Туризм» за метою. Вони можуть одночасно бути інформаційними й етикетними, імперативними й інформаційними тощо. Наприклад, жанр реклами є імперативним жанром, що використовує елементи як оцінних, так і інформаційних жанрів.

О. Б. Сиротініна, підтримуючи думку М. М. Бахтіна про первинні і вторинні жанри (див. підрозділ 1.1), пропонує розподіл на риторичні і нериторичні жанри. Риторичний різновид жанрових форм передбачає наявність у мовної особистості усвідомлених умінь і навичок мовного оформлення висловлення відповідно до

ситуації спілкування [4, с. 27]. Тому ми вважаємо, що ця класифікація може бути застосована у створенні типології професійно орієнтованих жанрів підмови «Туризм».

Керуючись положенням, що мовленнєвий жанр – це мікрообряд, який являє собою вербальне оформлення спілкування партнерів по комунікації, ми, як і К. Ф. Седов і О. Б. Сиротініна [6, с. 27], пропонуємо виділяти в загальному просторі професійно орієнтованих жанрів макроутворення, що супроводжують соціально-комунікативні ситуації, які поєднують у своєму складі кілька жанрів. Такі утворення ми називаємо гіпержанровими формами. Так, наприклад, можна виділити гіпержанр ділового листування, до складу якого ввійдуть такі жанри, як супровідний лист, інформаційний лист, лист-підтвердження, лист-відповідь на скаргу, лист-пропозиція, звіт, факс, електронна пошта. Інша гіпержанрова форма – «робота з клієнтами» – містить у собі такі жанри, як процедура реєстрації, процедура бронювання, розрахунок із клієнтом, обслуговування в ресторані, робота зі скаргами тощо.

Слід також зазначити, що наведена вище класифікація найбільш повно відповідає нашій концепції жанрового фрейму. З огляду на це, ми пропонуємо класифікацію професійно орієнтованих жанрів підмови «Туризм» на основі соціально-комунікативних ситуацій, що наведена в таблиці.

Таблиця
Класифікація професійно орієнтованих жанрів підмови «Туризм»
на основі соціально-комунікативних ситуацій

№ з/п	Гіпержанри	Жанри
1	робота з клієнтами	1) надання інформації щодо готелів, кімнат, турів, страв; 3) процедура бронювання номерів, турів; 4) процедура реєстрації гостя; 5) замовлення їжі в ресторані, автомобіля; 8) робота зі скаргами; 9) виконання замовлень;
2	ділове листування	1) факси; 2) електронна пошта; 3) ділові листи: супровідні листи, інформаційні листи, листи-підтвердження, листи-відповіді на скарги, листи-пропозиції; 4) резюме
3	довідкова інформація	1) анкети; 2) бланки бронювання й реєстрації; 3) митні декларації; 4) інструкції; 5) технічна документація; 6) посібник з експлуатації; 7) енциклопедії; 8) словники і розмовники; 9) путівники
4	торгово-комерційна документація	1) рахунки, рахунки-фактури; 2) банківські формати; 3) платіжні доручення; 4) страхові поліси; 5) ваучери; 6) квитанції; 7) комерційні пропозиції
5	адміністративно-розпорядча документація	1) статuti; 2) посадові інструкції; 3) контракти
6	публічні виступи	1) презентації; 2) екскурсії; 3) виступи на конференціях
7	улаштування на роботу	1) співбесіда; 2) резюме; 3) супровідний лист
8	реклама	1) рекламні оголошення: про роботу, готелі, фірми прокату автомобілів; 2) розгорнуті рекламні повідомлення, що містять інформацію про готелі, ресторани, турагентства, авіалінії, фірми прокату автомобілів; 3) рекламні статті: іміджеві статті, розклади, путівники, консультації фахівця, інтерв'ю; 4) каталоги туристичних агентств; 5) проспекти: реклами готелів і турів; 6) прейскуранти: меню, карти вин, екскурсійні прайс-листи, прайс-листи туристичних послуг; 7) буклети транспортних компаній, фірм прокату автомобіля, музеїв та визначних пам'яток; 8) інтернет-реклама

Ми вважаємо, що ця класифікація найбільш пристосована до підмови «Туризм». Однак слід зазначити, що й у неї є певні недоліки. Іноді виникають труднощі у класифікації певних жанрів. Цей факт пояснюється тим, що один жанр може відповідати декільком соціально-комунікативним ситуаціям. З метою розв'язання цієї проблеми О.Б. Сиротиніна пропонує використовувати термін «жанроїд», що є перехідною формою і є міжжанровим утворенням. Жанроїди сполучають у собі елементи декількох жанрів. У підмові «Туризм» можна виділити такі жанроїди: лист-відповідь на скаргу (елементи жанрів ділового листування та роботи з клієнтами), лист-пропозицію (елементи жанрів ділового листування й реклами), резюме та супровідний лист (елементи жанрів ділового листування й влаштування на роботу), оголошення про роботу (жанри влаштування на роботу і реклама).

Висновки. Отже, запропоновані параметри типології професійно значущих жанрів підмови «Туризм» допоможуть у навчанні вільного володіння риторичними жанрами професійної сфери, що є необхідною складовою професійної жанрової компетенції менеджера туризму.

Перспективи подальшого вивчення теми полягають у вивченні структури професійно орієнтованих жанрів підмови «Туризм» та їх жанроутворювальних ознак.

Література:

1. Баранов А. Г. Когнитивность текста. К проблеме уровней абстракции текстовой деятельности / А. Г. Баранов // Жанры речи : сб. науч. статей. – Саратов : Изд-во ГУНЦ «Колледж», 1997. – С. 4-12.
2. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий: варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М. : Прогресс, 1993. – 112 с.
3. Кожевникова К. В. Об аспектах связности в тексте как целом / К. В. Кожевникова // Синтаксис текста. – М. : Наука, 1979. – С.49-67.
4. Сиротинина О. Б. Некоторые размышления по поводу терминов «речевой жанр» и «риторический жанр» / О. Б. Сиротинина // Жанры речи – 2 : сб. науч. статей. – Саратов : Изд-во ГУНЦ «Колледж», 1999. – С. 26-31.
5. Федосюк М. Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров / М. Ю. Федосюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 5. – С. 102-120.
6. Хорошая речь / [О. Б. Сиротинина, Н. И. Кузнецова, Е. В. Дзякович и др.]; под ред. М. А. Кормильцыной и О. Б. Сиротининой. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 2001. – 320 с.
7. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи : сб. науч. статей. – Саратов : Изд-во ГУНЦ «Колледж», 1997. – С. 88-99.

Архелюк В. В.,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

У статті розглядається дискурс як підсистема у просторі тексту.

Ключові слова: дискурс, мовлення та комунікація, текст, інтерпретація.

В данной статье исследуется дискурс как подсистема в пространстве текста.

Ключевые слова: дискурс, речь и коммуникация, текст, интерпретация.

This article deals with discourse as a subsystem in space of the text.

Key words: discourse, speech and communication, text, interpretation.

Діскурс (фр. *discours* – промова, виступ, слова) – у широкому сенсі складна єдність мовної практики і надмовних факторів (значима поведінка, що маніфестується в доступних почуттєвому сприйняттю формах), необхідних для розуміння тексту, єдність, що дає уявлення про учасників спілкування, їхні установки й цілі, умови вироблення і сприйняття повідомлення [10].

У сучасній лінгвістиці поняття дискурсу трактується неоднозначно та часто асоціюється з типами й формами мовлення, принципами побудови повідомлення і його риторикою (монологічне, діалогічне, риторичне, іронічне), характеристикою мовлення окремої людини та груп людей (особистісна, неповторна, колективістська, авторитарна).

Вчені розглядають дискурс і як функціональний стиль та різновид мовлення (усний, писемний, науковий, художньо-белетристичний, діловий, літературний), різновид функціонального стилю, його реалізацію в різних сферах спілкування (юридичний, судовий, газетний, радіодискурс, кінодискурс, театральний, рекламний, святковий); як жанр художньої літератури (прозовий, ліричний, драматичний).

Іншими словами, дискурс – це сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, презентацією світу мовцем та осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом).

Отже, дискурс можна вважати одночасно живим процесом спілкування та найзагальнішою категорією міжособистісної взаємодії.

У даній статті ми розглядаємо дискурс як одну з підсистем (макрознак, комунікант, дискурс) у просторі тексту.

Як відомо, *текст* – більш загальне поняття, ніж *дискурс*.

Дискурс – це «мовлення, занурене у життя», тому термін «дискурс», на відміну від терміна «текст», не застосовується до давніх текстів, зв'язки яких із живим життям не відновлюються безпосередньо.

Якщо під текстом розуміють «абстрактну, формальну конструкцію», то під «дискурсом – різні види її актуалізації, що розглядаються з точки зору ментальних процесів і у зв'язку з екстралінгвістичними факторами» [1, с. 136]. Якщо дискурс – категорія, яка постає як особлива соціальна даність, то текст – категорія, яка належить і набуває свої сили у мовній сфері. Про дискурс можна говорити як про текст оповідання, вірша, виступу, але цього не можна сказати про текст вправи з граматики, яка є набором речень, правил, що ілюструє якесь граматичне явище. Дискурс – це текст, що містить роздуми, тобто текст, у якому фіксується деякий хід думок. Більш того, дискурс можна уявити як складне комунікативне ціле, у якому мовлення – це осмислені роздуми, представлені у вигляді тексту і звернення до іншого, що виступає у єдності об'єктивних та суб'єктивних сторін, а знання, об'єктивуючи інтерсуб'єктивний досвід, замкнуте на суб'єкт комунікації і включає інтенційні структури останнього.

У цьому значенні дискурс може бути охарактеризованим як витвір мовлення і як знакове утворення, план вираження якого включає, у крайньому випадку, два шари: *трансфастичний*, що реалізується як впорядкована та інтегрована в єдине ціле послідовність утворюючих полотно тексту висловлювань, синтаксис і семантика яких залежить від синтаксису і семантики сусідніх висловлювань, і *текстномічний*. Останній реалізується через семантичні і формально-граматичні відносини і зв'язки між словами чи сукупностями слів як компонентів тексту, в основі співвідношення яких лежить загальність їх функціонально-семантичної значимості в рамках дискурсу [5, с. 141].

Аналізуючи дискурс, вважаємо за потрібне виділити наступні його аспекти: *мовленнєвий* та *комунікативний*, а також його *дискурсивність*.

Мовленнєвий аспект дискурсу регулюється правилами міжфразового синтаксису, що включає прономінальну співвіднесеність, форічні зв'язки, узгодження часів, функціональну перспективу, пресупозитивну залежність та ін., які, допускаючи варіювання, відносно жорстко обумовлені особливостями граматичної будови конкретної мови, характером дискурсивної залежності того чи іншого елемента і канонами побудови певного типу тексту [4, с. 32].

Комунікативний аспект дискурсу – текст, що містить взаємозалежні роздуми кількох суб'єктів [6, с. 171].

Дискурсивність – це послідовність у рамках логіки Аристотеля. Якщо ж говорити більш конкретно, то це логічно обумовлена думка, тобто суворий перехід від одного твердження до іншого, що простежується у мисленні за допомогою логічних правил, що має за мету послідовне і систематичне розгортання думки [7, с. 240].

Отже, можемо стверджувати, що дискурс не є хаотичним утворенням; маючи свої особливості і аспекти, дискурс регулюється певними правилами. Вони повинні застосовуватись не до самих висловлювань, а до від-

носин між діями, що виконуються цими висловлюваннями, тобто у поточній мовній інтеграції акти співвідносяться з актами, хоча не виключно маніфестованими в реальних висловлюваннях, а звідси витікають три типи правил: *слідування, інтерпретації та породження* [3, с. 134]. Вони регулюють порядок слідування актів (дій) і зв'язують правила породження, контролюючи комунікативний «вихід» мовця за правилами інтерпретації, що дозволяють слухачеві розуміти акти мовлення. Потрібно зазначити, що тут маються на увазі не висловлювання, а акти як мінімальні одиниці комунікації. Так, за словами У. Лабова [8, с. 152], «не існує простих взаємних відносин між діями і висловлюваннями». Кожний індивід має свою власну точку зору, особистісну орієнтацію у відношенні до світу, що ґрунтується на власному досвіді. Ця орієнтація частково відрізняється від орієнтації інших індивідів, але частково є і спільною для всіх.

Отже, можна зробити висновок про те, що дискурс – це утворення цілком систематизоване і впорядковане, регульоване конкретними правилами та нормами, хоча природним є і відхилення від цих норм. Звернення до правил та аспектів такого явища як дискурс допоможе нам у дослідженні і вивченні інших його сторін.

Дискурс характеризується просторовістю, яка, в свою чергу, є його якісною ознакою та визначається тим, що він, з одного боку, інтегрує семантичні, прагмасемантичні і синтактико-семантичні особливості всіх висловлювань, які до нього входять, а з іншого, як інтегрована сутність співвідноситься з цілісним динамічним референтом і несе в собі відбиток соціального і особистісного комунікативного контексту текстопородження і передбачуваного сприйняття. Дискурс, як образно підкреслює Р. Барт, «проростає доверху, як зерно, але тягнеться вперед, як лінія» [2, с. 315].

Завдяки лінійності в дискурсі особливу значимість набувають семантико-синтаксичні категорії тексту. З формальної точки зору в ньому спостерігаються два різновиди тексту: *трансфразистичні*, що будуються на взаємозв'язках між висловлюваннями і виявляються як щеплення, подільність, фокус уваги, тема-рематична (комунікативна) прогресія, топікальність і *текстномічні*, виявлення яких детерміноване збільшенням граматики, її виходом за межі висловлювання в текст. До останніх можна віднести темпоральність, означеність/неозначеність, модальність, суб'єктивність/суб'єктивність, предикативність, фінітність та ряд інших категорій тексту, що відбивають взаємодію семантично чи функціонально-семантично рівнозначних елементів дискурсу [4, с. 52]. В структурі тексту, як в мовленнєвому аспекті дискурсу, обидві текстові категорії виявляються як номінаційні, ізотропні або, за іншою термінологією, тематичні ланцюги чи сітки елементів, які, володіючи специфічною структурою, так би мовити, накладаються на дискурс і об'єднують його в тому чи іншому ракурсі. Вказані ланцюжки та сітки формуються відповідно до особливостей граматичної будови конкретної мови, специфікою мовленнєвої побудови певного типу тексту і його семантикою.

У мовленнєвому аспекті тексту виявлення взаємовідносин текстових підсистем припускає, з одного боку, можливість участі окремих елементів дискурсу не лише текстномічних і трансфразистичних категорій тексту, але й текстемних і глобальних текстових категорій, проходячи повз проміжний рівень, а з іншого боку – можливість виходу глобальних категорій тексту в структуру тексту, минаючи етапи його послідовного розгортання в комуніканті чи в дискурсі [4, с. 53].

Перехід до семантичної просторовості комуніканта, а від неї (або частково минаючи її) – до семантичної просторовості макрознака, вписується у загальні тенденції стрибкоподібних змін в організації системних об'єктів, що передбачають «зняття» попереднього рівня, виникнення і прирощення нової якості – тенденції, що описуються Ван Дайком за допомогою поняття «каскаду», на відміну від поняття суворої ієрархії [9, с. 25].

Доповнюючи наведені вище особливості слід підкреслити, що специфіка кожної з них детермінує характерний тип сприйняття тексту: через макрознак – розпізнання, ідентифікація тексту, в ході яких наші мовні очікування пристосовуються до особливостей того типу тексту, який сприймається саме у даний момент через комунікант (розуміння, інтеграція тексту) або через дискурс (декодування, розшифровка тексту).

Аналізуючи вищевикладене, слід зазначити, що дискурс – це лише один із рівнів тексту складної ієрархічної системи, його невід'ємна підсистема, що взаємодіє з двома іншими підсистемами (макрознак і комунікант) та надає тексту цілісності. Отож, потрібно визнати незалежність кожного рівня і його здатність функціонувати лише у тісному зв'язку з іншими.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – Вып. № 4. – С. 356-367.
2. Барт Ролан. Нулевая степень письма // Семиотика / Ролан Барт. – М. : Радуга, 1983. – С. 326-333.
3. Белл Роджер Т. Социоллингвистика // Цели, методы и проблемы / Белл Роджер Т. – М. : Международные отношения, 1980. – 320 с.
4. Воробьёва О. П. Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьёва. – К. : «Вища школа», 1993. – 200 с.
5. Ван Дайк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Ван Дайк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Ишмуратов А. Т. Логико-когнитивный анализ онтологии дискурса // Рациональность и семиотика дискурса / А. Т. Ишмуратов. – К. : Наук. думка, 1994. – 252 с.
7. Ищенко Ю. А. Мышление как толерантный дискурс // Рациональность и семиотика дискурса: сб. трудов / Ю. А. Ищенко – К. : Наукова думка, 1994. – С. 239-251.
8. Лабов Уильям. Исследование языка в его социальном контексте // Новое в лингвистике. Вып. VI / Уильям Лабов. – М. : Прогресс, 1975. – С. 96-182.
9. Dijk T. A. van. Pragmatics and Poetics / T. A. Van Dijk // Pragmatics of Language and Literature. – Amsterdam, Oxford, 1976. – P. 24-53.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>

Бабенко О. В.,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ПРОБЛЕМАТИКА МАЛОФОРМАТНИХ ТЕКСТІВ: ЖАНР ПРИТЧІ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядаються структурно-композиційні і семантичні особливості притчі в сучасній літературі. Жанрові особливості досліджені в плані контекстно-варіативного членування, інформативності, двоплановості, вертикального контексту, тимчасової абстрагованості.

Ключові слова: притча, малоформатний текст, структура, композиція, семантика.

В статье рассматриваются структурно-композиционные и семантические особенности притчи в современной литературе. Жанровые особенности притчи изучены в плане контекстно-вариативного членения, информативности, двуплановости, вертикального контекста, временной абстрагированности.

Ключевые слова: притча, малоформатный текст, структура, композиция, семантика.

The article deals with structural-compositional and semantic features of a parable in the modern literature. Genre features of the parable are studied in terms of its context of variable division, informational, dual-plan content, vertical context and temporal abstraction.

Keywords: parable, small-format text, structure, composition, semantics.

Дослідження мови твору і його мовної картини – одна з найбільш складних і трудомістких задач у науці про мову. Художній твір багатогранний. Мова в цьому випадку виступає як форма словесного мистецтва, як «цілісне словесно-художнє єдинство», «особливий тип естетичної, стильової, словесної структури» [1, с. 227]. Вивчення тексту тісно пов'язане не лише з лінгвістикою, літературознавством і естетикою, але і з дискурсознавством, психологією, психолінгвістикою. Не дивлячись на велику кількість досліджень, конкретне використання досягнень сучасної лінгвістики художнього тексту, зокрема, в сфері вивчення малоформатних текстів, носить поки мало системний характер. Таким чином, проблеми вивчення тексту сучасної притчі представляються нам досить актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці з проблематики малоформатних текстів (МФТ), виконані за останні роки, внесли певну ясність і чіткість, перш за все, в розуміння структури окремих видів малоформатних текстів і їх прагматичної орієнтації. Цінністю теоретичних робіт з проблематики МФТ є очевидне прагнення авторів впорядкувати і навіть уніфікувати дані про МФТ, виділити їх типи та описати види комунікативно-прагматичної варіативності (О. С. Кубрякова, І. Б. Руберт, О. І. Таюпова).

Мета роботи – проаналізувати структурно-композиційні і семантичні особливості сучасної притчі на матеріалі англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зупинитися на розумінні тексту малого формату в системі інших текстових одиниць. Малоформатний текст – це текст доступний для огляду і спостережуваний в найдрібніших деталях, котрий володіє такими важливими характеристиками, як окремість, інтертекстуальність, прагматична функціональність особливого роду, формальна і семантична самодостатність, тематична визначеність і завершеність. Більше того, у подібних текстах чітка їх інформативність, їхнє когнітивне підґрунтя – зміст його створення, загальний його задум і реалізований в особливій мовній формі підсумок створення у вигляді особливого семантичного простору [3, с. 77].

Притча являє собою самостійний тип тексту, який характеризується приналежністю до функціонального стилю мови художньої літератури, роду епіки, малих жанрів. Притча як жанр визначається наступним чином:

1) Притча – малий жанр повчальної чи сатиричної літератури, невеликий, подекуди схожий на байку твір у віршах чи прозі. В давніх літературах і в фольклорі притчею називалась релігійно-моральна розповідь наставницького і повчального характеру. 2) Притча – невелика розповідь, яка в алегоричному вигляді містить в собі моральне (чи релігійне) повчання, споріднена з байкою своєю формою. На відміну від багатозначності тлумачення байки в притчу завжди поміщена певна дидактична ідея. 3) Притча – малий дидактико-алегоричний літературний жанр, який вміщує в собі моральне чи релігійне повчання (премудрість) [2, с. 17].

Притчі – це не просто тексти, не просто оповідання. Кожна притча може щось дати, чомусь навчити, в ній закладена якась певна правда, якийсь певний урок, маленький чи великий закон Світу, в якому ми живемо.

За допомогою притч можна отримати доступ до знань законів об'ємного світу. Причому цей доступ полегшений, тому що притчі – це мистецтво слів потрапляти прямо в серце.

В сучасному літературознавстві і лінгвістиці розрізняють канонічні і авторські притчі. Суб'єкт канонічної (євангельської) притчі – розповідь про дійсність, яка з'являється в абстрагованому вигляді, без хронологічних і територіальних прикмет, без конкретних імен дійових осіб; її предикат – алегорія, в якій міститься повчання релігійного характеру [4].

Жанр притчі як такої нетотожний роману-притчі, повісті-притчі, драмі-притчі. Однією з специфічних релігійних рис тексту притчі є його лапідарність. Вона створюється, передусім, єдинопіктою сюжету на розкриття головної теми розповіді. При цьому виключається розгалуженість сюжету, яка могла б перешкодити концентрації уваги читача на розкритті притчового задуму. У ряді притч єдинопіктою забезпечується свого роду моделювання ситуації, комбінуванням вірогідних ліній поведінки персонажів, обмеженим числом дійових осіб. Лапідарність притчі проявляється і в особливостях системи художніх образів

і специфікою континууму. Вона тісно пов'язана з тематикою притчового оповідання, змістовну основу якого складають головні моральні та філософські проблеми людського буття.

В притчовому оповіданні опису часу як історичної епохи і місця як географічного поняття або відсутні взагалі, або вкрай умовні. Тому розповідний час як форма художнього часу в тексті притчі практично не визначений, а вплив сюжетного часу на абстрагованість незначний. Автор навмисне позбавляє персонажів складних або суперечливих рис і виявляє в них одну домінуючу характеристику, яка і сприяє найбільш лапідарному втіленню притчового задуму. Ця домінуюча риса часто втілюється в імені дійової особи (осіб) притчі. Візьмемо для аналізу популярну сучасну англійську притчу «The angry lion» («Злий лев»).

A lion, rejected by his pride, took out his anger on travellers who passed on a nearby road. Everyone who set foot on the road was mauled by the lion, including the hunters sent to shoot him.

Eventually, a local wise man agreed to confront the lion. As he walked the road, the lion pounced, pinning him to the ground with a mighty roar.

«You want to maul me, don't you lion?» – the wise man said, looking up at the lion calmly. – «Go ahead.»

The lion was confused by the wise man's strange response. He did not maul the wise man, but looked into his eyes, and was overcome by the gentleness he saw there.

The wise man said: «Listen to me, friend. Will you promise not to maul anyone on this road from now on?»

The lion agreed, and began a new life of gentleness.

Soon everyone in the nearby villages learned of the lion's transformed character. Boys would run out along the road to tease him, pull his tail, jump on his back, and throw stones at him. But still, the lion kept his promise to the wise man.

When the wise man next walked along the road, he saw the lion again. His mane was reduced to scraggly tufts of hair, and his body was bruised and covered with scars. He walked with his head down, looking at the ground.

– «What happened?» asked the wise man.

– «You said I mustn't maul anyone. But people can be so cruel.»

The wise man replied: «I asked you not to maul anyone. But I didn't tell you not to roar!» [5].

В плані структури, композиції і семантики притчі можна виділити наступне. Наявність усіх видів мови (прямої, непрямої, власне непрямої), значна різноманітність дієслів, котрі вводять пряму мову: дієслова говоріння (*said, asked, replied, didn't tell;*), емоційно-експресивні і емоційно забарвлені (*with a mighty roar, gentleness, so cruel*), а також дієслова кінесики (*passed on, to shoot, to maul, transformed, run, jump, throw, walk*). У плані композиції текст притчі має наступну особливість – повчання в ньому імплікується. Дійсно, читач може дійти до різної моралі. Нам властиво не чути одне одного і не розуміти, або ж не роби добра – не отримаєш зла. В структурно-композиційному плані притча характеризується вільним малюнком: експозиція може не виділятися ні графічно (в абзац), ні синтаксично (в надфразові єдності НФС); форма викладу нестабільна. В контекстно-варіативному членуванні значна роль відводиться діалогам. Швидкий обмін репліками в діалозі забезпечує їх змістову ємкість. Особливий інтерес представляє інформативність тексту притчі. В ньому одночасно співіснують два плани: перший – прямий, поверхневий, другий – більш глибокий, підтекстовий.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У проведеному дослідженні була здійснена спроба висвітлити деякі теоретичні і практичні аспекти вивчення лінгвістики малоформатних текстів (притч), розглянуті їх структурно-композиційні і семантичні особливості. Так, можна констатувати, що притчам притаманні всі види мови – пряма, непряма, власне непряма. Вони відрізняються двоплановістю, лапідарністю, низьким ступенем дискретності, у контекстно-варіативному членуванні велика роль відводиться діалогам, лексика емоційно забарвлена. Притчі в доступній формі розповідають про сенс життя та інші основоположні цінності.

Дане дослідження, без сумніву, має генеративний характер. Так, в подальшому доцільним було б вивчення лексико-семантичних особливостей притчі, як в синхронному, так і в діахронічному аспектах. На наш погляд, цікавим був би і порівняльний аналіз канонічних і неканонічних (авторських) притч в плані структурно-композиційної і семантичної організації тексту на прикладі різних мов, класифікацій, а також методичний аспект теми.

Література:

1. Виноградов В. В. О языке художественной прозы: Избранные труды / В. В. Виноградов; послесл. А. П. Чудакова. – М. : Наука, 1980. – 360 с.
2. Ильина М. Е. Структурно-семантические и композиционные особенности текста притчи (на материале американской литературы XVIII-XX веков) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – «германские языки» / Марианна Евгеньевна Ильина; Львовский ордена Ленина государственный университет имени И. Я. Франко. – Львов, 1984. – 34 с.
3. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения. // Текст. Структура и семантика. Т. 1. – М. : Высшая школа, 2001. – С. 72 – 81.
4. Кушнарєва Л. И. Канонические и авторские притчи // Известия РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. № 66 – URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/kanonicheskie-i-avtorskie-pritchi> (дата обращения: 11.03.2013)
5. The parable teller [Electronic resource] / Mode of access : <http://www.theparableteller.com/2010/07/lion-and-wise-man.html>

Бернар Г. Б.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

TIME IN BECKETT'S THEATRE

У статті розглядаються поняття часу та його актуалізація у п'єсах Семюеля Беккета. Особлива увага зосереджена на розрізненні суб'єктивного, або психологічного, часу та об'єктивного, або фізичного, часу. Суб'єктивний час – це час, який відчують і переживають герої, тоді як об'єктивний час – це конкретний, лінійний час, який вказує на розвиток ситуації.

Ключові слова: психологічний час, фізичний час, постійно повторюване коло, повтор, звичка, темпоральний вакуум.

В статье рассматривается понятие времени и его актуализация в пьесах Сэмюэля Беккета. Особое внимание уделяется различию субъективного, или психологического, времени и объективного, или физического, времени. Субъективное время – это время, которое чувствуют и переживают герои, а объективное время – это конкретное, линейное время, которое указывает на развитие ситуации.

Ключевые слова: психологическое время, физическое время, постоянно повторяющийся круг, повтор, привычка, темпоральный вакуум.

The article deals with the notion of time and its actualization in plays by Samuel Beckett. It focuses on the distinction between subjective, or psychological, time and objective, or physical, time. Subjective time is the time which is felt and experienced by the characters while objective time is the concrete linear time which brings development of the situation.

Key words: psychological time, physical time, ever repeating circle, repetition, habit, temporal vacuum.

One of the inconsistencies in Beckett's drama which becomes quite simple and clear when his outlook is taken into consideration is the problem of time. In his world there are things which, depending on the angle one is observing them from, are rather «long» or «short». That is why when one critic assumes that Beckett's plays are about the passing of time [5] and another argues that they present the refusal of time to pass [3; 4] both the views are correct. The same can be said about the three contradictory complaints about Beckett's work: that time does not pass at all but stays around us like a continuum; that it passes too slowly and that too much of it passes [9, pp. 8-9].

The aim of our article is the focus on the notion of time and its language means. The object of our research is English Drama of Absurd, namely plays by Samuel Beckett. The subject is verbal representation of time.

As time in Beckett's plays has a very special status, takes broad philosophical dimensions and is a part of dramatic subjects the playwright is taking up, our task is to study the notion of time, its nature and actualization in plays by S. Beckett.

In Beckett's plays time cannot be relied on. Conventional measurements of time – years, days, hours are no longer valid or meaningful. The concrete, linear physical time, bringing forth development and change, even though still existent in Beckett's drama, is foreshadowed by subjective, psychological time, the kind of time which is felt and experienced by the characters. What we face in Beckett's drama is a situation rather than development, some decisive action having possibly taken place earlier. The fact of imminent and ever approaching, even though slowly, death, undermines the meaningfulness of here and now, the present situation, which is one of stasis, immobility and limbo. S. Beckett has reduced the reader's or spectator's confidence in his perception of reality, including time. The plays stress this reduction creating a world of stasis where tiny changes serve only to tantalize the characters, imprisoned in an ever repeating circle. Such a vicious circle, repeated at length, turns exertion into stasis, human existence into an inconsequential nightmare, the passage of time into the effect of timelessness. Time, whose measure is movement and change, has almost come to a stop. But not quite; there is still some rudimentary activity and consequence. This is clearly seen in the structure of the plays where the second act, either present as in «Waiting for Godot», or implied, as in «Endgame», is an intensified repetition of the first. It could be said that the plays illustrate the circular development, in which repetition is the basic factor [9, pp. 8-9]. Sometimes a whole scene is repeated, as in the case of Hamm's move round the room in his wheelchair, where the fact that the movement is called «a round» implies its circular quality. Sometimes a part of the dialogue is repeated:

Hamm: Forgive me. [Pause. Louder.] I said, Forgive me.

Clov: I heard you [1, pp. 96, 100].

The dialogue of the characters also stresses the notion of the repetitive quality of the situation as, for instance, when Nell complains: «Why this farce, day after day?» [1, p. 101], a remark which is later repeated by Clov [1, p. 114], or when Hamm says «It's the end of the day like any other day, isn't it Clov?» [1, p. 100] Again, exactly the same phrase «Then it's a day like any other day» [1, p.130] is repeated on other occasion. In such a way the repetitive quality of their existence is underlined by the exact sameness of repeated comments about it.

S. Beckett writes: «There is no escape from hours and days. Neither from tomorrow nor from yesterday. There is no escape from yesterday because yesterday has deformed us, or been deformed by us. The mood is of no importance. Deformation has taken place. Yesterday is not a milestone that has been passed, but a daystone on the beaten track of the years, and part of us, within us, heavy and dangerous. We are not merely more weary because of yesterday, we are other, no longer what we were before the calamity of yesterday.» The playwright believes that people are driven along through time on a current of habit-energy, an energy, which, because habitual, is mostly automatic [9, pp. 10-11].

It must be noticed, however, that even though the basic impression is that of endless recurrence, there is also another kind of movement discernible. In Beckett's world, where all days seem to be one, there is still some progress but a specific one, of steady loss and degradation [9, p. 9].

Beckett's characters are expelled from the stream of successive life events which create the illusion of a flux of time, and stop in one single moment which opens up the static, unceasing, absurd world of absurdity. They stop in time and space, in fact they are deprived of these categories, and stand face to face with their true existence in a world of which the real essence is its infinity. Time takes hold of them and becomes the worst enemy, time which actually does not exist, but crushes through memories and a nonsensical hopeful vision of tomorrow. In these moments time loses its only quality: the delusion of fluency seeming to be the natural life process makes no sense anymore [7, pp. 19-20].

The remote past of the characters has been filled up quickly, but the nearer time comes to the present, the slower and slower it passes. It shatters into smaller and smaller periods, in fact, it is stopping all the time, and the closer it is to the end, to death, the more unattainable it is. Since time is stopping, all the characters are sentences to never-ending waiting [7, p. 20].

The act of waiting is an essential and characteristic aspect of human existence in Beckett's plays. It is while waiting that we experience the flow of time in its purest, most evident form. The time the heroes feel and experience is the subjective, psychological time. In order not to feel the burden of psychological time, the characters play games, talk, tell stories etc. The characters' confrontation with awareness of time takes place only when there is a stop in their activities and they realize they are waiting for something.

In his most well known piece of drama, «Waiting for Godot», Beckett's Vladimir and Estragon are waiting for something to happen (for the elusive Godot to appear) which does not happen (he never appears). They are trapped in a painful, void-like existence in which suffering is commonplace and death an impossibility [8, p.3]:

Estragon: Why don't we hang ourselves?

Vladimir: With what?

Estragon: You haven't got a bit of rope?

Vladimir: No.

Estragon: Then we can't [1, p. 85-86].

The characters live in the world where physical time has lost its meaning and has been replaced by its psychological realization, its impact on the characters. What time it is has significance only when it may be time for something. Recurrently, Hamm asks Clov whether it is time (for his pain-killer, or his story), but it is time no clock can tell. What is alarming is just time itself – that there is always time, that it is never time. Besides, the questions about whether it is time come always when Hamm cannot find anything to occupy himself with, so they are similar to Estragon's sentence: «*Let's go*» – suddenly when there is nothing left to be done, those characters realize the pressure of psychological time and hope that a lot of physical time has passed [9, pp. 44-45]. They live in a kind of temporal vacuum; between the past and the future, between the past life and the future death. Towards the end of the plays Beckett focuses on endless ending; he uses deceleration – time moves more and more slowly each moment towards an end.

In Beckett's theatre both perceptual time and verbal time are equally significant. As regards perceptual time, one can easily remark that most of the author's plays tend to rely in the first place on lighting and on the characters' appearances to produce the time framework intended. The shift from day time to night time in «Waiting for Godot», for example, is signaled to the reader through the play on light and darkness: «*The light suddenly fails. In a moment it is night. The moon rises at back, mounts in the sky, stands still, shedding a pale light on the scene*» [1, p. 45].

Likewise, in «Happy Days» the «*blazing light*» suggests that the events of the play are occurring in day time. Indeed, Winnie confirms this from the very opening of her verbal recitation: «*Another heavenly day... Begin, Winnie. [Pause.] Begin your day, Winnie*» [1, p.275-276]. Obviously, apart from «Waiting for Godot» and «Happy Days» where most of the action takes place in day light, the majority of the other plays' events occur either in the late evening or at night. Thus, the stage directions to these plays frequently read as follows: «*A late evening in the future*» («Krapp's Last Tape»), «*bright night sky. Moon invisible*» (Rough for Theatre II), «*Evening light*» («Nacht und Trauma»), «*Faint diffuse light*» (A Piece of Monologue), «*Light on table mid-stage*» and «*Rest of stage in darkness*» («Ohio Impromptu»), etc.

Whereas the perceptual time that concerns the stage events is generally communicated to the reader through spatial signs (lighting and decoration), the perceptual time that concerns the characters is often communicated through their appearances (costume, hairstyle and make-up). Most frequently, in Beckett's plays the impact of time or aging on the characters is immediately recognizable through their appearances. «*The disordered grey hair*» of Krapp, the «*disheveled grey hair*» of May, the «*white hair*» of Joe, and the old faces of the figures of «Play» that are «*so lost to age and respect*» are all indexical signs pointing to the kind of decay or displacement in time Beckett's characters are often subjected to as a result of an inexplicable change in their social statuses. They are typically presented as melancholy relics who are brought from a distant past just to suffer the dreadful alienation of the present moment.

This in-between situation constitutes the very essence of the Beckettian character's ontological predicament and therefore remarkably situates the question of time in its most generic philosophical context. Verbal time in this sense is considered more polysemic and multi-dimensional than perceptual time, which tends to be static and univocal. What perhaps increases the dramatic tension that verbal time creates is the fact that it operates at once and the same time as a dynamic framing device for the characters' narratives and as a subject of ontological inquiry whose bewildering and mystical impact is strongly felt on the characters as well as the audience. The dissolution of the traditional metaphysical boundaries that separate the past, the present and the future also serves to intensify the effect of alienation that the displacement in time produces [2, pp. 191-192].

In other instances in Beckett's plays, the notions of past, present and future are preserved; yet it is their usual juxtaposition or opposition that creates the tension and accentuates the characters' existential plights. In the article «Happy Days and Dramatic Convention», R. Lyons comments on the discrepancy between the past and the present in «Happy Days»: «Beckett's dramatic scenes usually mark a discrepancy between the past and the present, and we

perceive these sites as the manifestation of loss because the characters speak of them in these terms. They lament the depletion of expandable substances, and they describe themselves as vulnerable to the same kind of progressive deterioration as the places they inhabit. The historical placement of then and now is irrelevant; the focus of the representation is on the character's perception of the present as the manifestation of difference from a past that is inaccessible» [6, pp. 86-87].

If the present is simply «the manifestation of difference» from the past, then the situation should not be regarded as problematic, for anyone or anything is likely to undergo change in the course of time. But what makes Winnie's situation dramatic is the fact that the discrepancy between the past and the present leads her to a schizophrenic state, or rather a state of mental disintegration in which she finds it hard to conceptualize her own presence or existence within these temporal coordinates. She is unable to come to terms with her identity as either belonging to the past or to the present:

Winnie: Then... What difficulties here for the mind. [Pause.] To have been always what I am... and so changed from what I was. [Pause.] I am the one, I say the one, then the other. [Pause.] Now the one, then the other [1, p.300].

Winnie's crisis of identity is a crisis of consciousness of the present moment. She is unable to reconcile the «now» of her present situation with what she thinks herself «is» or «was»: she typifies that Sartrean consciousness which can never be conscious of its presentness. As we examine Winnie's comments on time, we realize her special admiration for the past, an admiration that is combined with much regret for the present and hope for the future. Throughout the play she keeps referring to the «old things», the «old eyes» [1, p.278], the «old style» [1, p. 278], «the happy memories» [1, p. 279], the «old joke» [1, p. 282], the «sweet old style» [1, p. 283] and the «old blue eyes» [1, p. 286]. These are references to the present that are often articulated through the deictic «now». The past is a mental residue, and it is this residue that Winnie uses and clings to in order to make sense of her being [2, p. 193-195].

In fact, by making the past incomprehensible and mutilated Beckett emphasizes that epistemological gap of consciousness which separates the experience and the perception of the experience [6, p. 99].

Thus, Samuel Beckett's numerous works are marked by the artist's specific vision of the world. Two different aspects of time, namely psychological and physical time, can be perceived in Beckett's works. On the one hand, Beckett's characters are the victims of the circular quality of subjective, psychological time perceived as stasis, sameness – their lives seem to be an extremely long period of suffering of being, punishment for the eternal sin of being born and damnation. On the other hand, however, time brings also the notion of salvation, objective, physical time moves forward, extremely slowly, as it often seems to the characters, but there is always, however distant, the hope of final rescue, the eagerly awaited conclusion, end of their tortures.

Література:

1. Beckett, Samuel Dramatic works. Volume III. – New York : Grove Press, 2006. – 509 p.
2. Besbes, Khaled The Semiotics of Beckett's Theatre. – Florida : Universal Publishers Boca Raton, 2007. – 325 p.
3. Blonski Jan Samuel Beckett, Teatr. – Warszawa : Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1973. – 312 p.
4. Driver Tom F. Beckett by the Madeleine // Columbia University Forum. Vol. 4, No. 3 – pp. 21-25.
5. Esslin Martin The Theatre of the Absurd. – New York : Anchor Books, 1961. – 344 p.
6. Lyons, Charles Beckett at 80/Beckett in Context. – New York and Oxford : Oxford University Press, 1986. – 238 p.
7. Navratilova, Eva The Absurdity of Samuel Beckett. – Czech Republic : Centre for Comparative Cultural Studies, 1995. – 40 p.
8. Parfitt, David The «goings-on» of Samuel Beckett. – Gloucester : The King's School, 2004. – 21 p.
9. Uchman, Jadwiga The Problem of Time in the Plays of S. Beckett. – Lodz : Wydawnictwo Uniwersytetu, 1987. – 157 p.

Білик О. І.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ ЖАНРІВ ПЕРЕДВИБОРЧОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню жанрів передвиборчого дискурсу. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття мовного жанру, розглянуто принципи виділення жанрів політичного дискурсу, виділено типологію жанрів американського передвиборчого дискурсу.

Ключові слова: мовний жанр, класифікація жанрів мови, політичний дискурс, типологія жанрів передвиборчого дискурсу.

Статья посвящена изучению жанров предвыборного дискурса. Проанализированы основные определения жанра речи, рассматриваются принципы выделения жанров в политическом дискурсе, приводится типология жанров американского предвыборного дискурса.

Ключевые слова: жанр речи, классификация жанров речи, политический дискурс, типология жанров предвыборного дискурса.

The article deals with the study of the election discourse genres. The most popular definitions of speech genre are studied, genres distinguishing principles in political discourse are considered, election discourse genres typology is given.

Key words: speech genre, speech genre classification, political discourse, election genres typology.

Дослідження дискурсу як феномена, що відображає процес соціальної взаємодії людей, вимагає вивчення жанрових форм, які його реалізують. Мовні жанри і жанри окремих типів дискурсу стали предметом дослідження у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці (О.В. Горіна, Н.Х. Копистянська, І.С. Шевченко, Н.Д. Арутюнова, М.М. Бахтін, А. Вежбицька, К.Ф. Седов, В.В. Дементьев, О.Й. Шейгал, А.Б. Халатян, В. Бенуа, Р. Водак, Н. Фейрклау).

Метою даної розвідки є аналіз підходів до вивчення мовних жанрів у мовознавстві, дослідження особливостей класифікації жанрів політичного дискурсу, визначення основних видів та особливостей жанрів передвиборчого дискурсу.

Вперше до проблеми мовних жанрів звернувся М.М. Бахтін, який, розглядаючи одиничне конкретне висловлювання як основну форму використання мови, вказав на необхідність вивчення у лінгвістиці і філології походження такого висловлювання в різних сферах людської діяльності, бо будь-яке дослідження мовного матеріалу неодмінно має справу з конкретним висловлюванням. Кожне окреме висловлювання, на думку М.М. Бахтіна, індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє свої відносно стійкі типи таких висловлювань, які називаються мовними жанрами, і нехтування особливостями жанрів мови у будь-якій області лінгвістичного дослідження призводить до формалізму й надмірної абстрактності, а також послаблює зв'язок мови з життям [3].

За М.М. Бахтіним, у типових ситуаціях люди використовують готові форми мовних жанрів, які нам дані майже як рідна мова. Розмаїття жанрів таке ж велике, як і невичерпні можливості різноманітної людської діяльності. Автор звертає увагу на істотні відмінності між первинними (простими) і вторинними (складними) мовними жанрами: вторинні жанри, до яких належать романи, наукові роботи, великі публіцистичні жанри, виникають в умовах відносно високо розвинутого й організованого культурного спілкування, вбираючи у себе і змінюючи різні первинні жанри, які виникли в умовах безпосереднього спілкування [там само].

Мовний жанр характеризується єдністю тематичного змісту, стилю, тобто вибором словникових, фразеологічних і граматичних засобів мови, і композицією, розуміння яких у М.М. Бахтіна, на думку В.В. Дементьева, чисто прагматичне. У процесі виникнення мовного жанру спочатку з'являється задум, який, об'єднуючись із предметом мовлення, утворює тему мовного жанру і визначає вибір жанрової форми. В результаті взаємодії задуму і жанрової форми утворюються стиль і композиція. Стиль мовного жанру – це модель, типова форма, якої набуває індивідуальний стиль висловлювання, що виражає індивідуальність автора. Стиль також прагматичний, оскільки він існує не в мові, а в конкретних висловлюваннях, які включені в контекст конкретної ситуації. Композиція – це організація цілого, яка сприяє зв'язку висловлювання з дійсністю [7, с. 35-36].

А. Вежбицька розвиває ідею єдиної системи мовних жанрів М.М. Бахтіна в рамках семантичної теорії елементарних смислових одиниць. Значення, за цією теорією, формулюється спеціальною семантичною мовою, але не штучною, а взятою з довільного справжнього спілкування. Цей метод допомагає моделювати кожний жанр з допомогою простих речень, які виражають мотиви, інтенції та інші ментальні акти адресанта, які і визначають даний тип висловлювання [4]. Авторка вважає основною відмінною рисою кожного мовного жанру мету, комунікативну інтенцію. Досліджуючи жанри польської мови, А. Вежбицька розглядає мовні жанри як ключі до розуміння культури суспільства, які зв'язують соціальну реальність з мовною.

К.Ф. Седов досліджує мовний жанр як складову дискурсу. Розуміючи дискурс як цілісну будову (вербальну і невербальну), яка відображає і супроводжує процес соціальної взаємодії людей, вчений пропонує називати жанром «вербально-знакове оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей» [12, с. 19]. Для позначення жанрових форм у вигляді одноактних висловлювань автор використовує термін «субжанр», який логічно наштовхує на виділення «гіпержанру», тобто мовних форм, які супроводжують соціально-комунікативні ситуації і об'єднують у собі декілька жанрів [13, с. 19]. Досліджуючи модель комунікативної компетенції особистості, К.Ф. Седов вивчає жанрове наповнення свідомості людини, оскільки воно є одним з головних критеріїв для створення типології комунікативної компетенції особистості. На думку автора, ступінь володіння нормами жанрової поведінки може бути основою такої типології [12, с. 20].

В.В. Дементьев виділяє й описує два основних напрями дослідження мовних жанрів: лінгвістичний, або генристику, і прагматичний, або жанрознавство. Лінгвістичний напрям бере за основу інтенції того, хто говорить, і послуговується методологією і термінологією теорії мовленнєвих актів. Багато у чому прагматичний напрям утворився як відповідь на недоліки лінгвістичного вивчення мовного жанру. Одним з таких недоліків можна вважати монологізацію ідеї мовного жанру, що є неминучою при абсолютизації інтенції мовця. Для цього напрямом характерним є спрощення і збіднення концепту мовного жанру. Натомість прагматичному напрямку властиве визнання діалогічної природи мовного жанру і визнання важливості як фактора адресанта, так і фактора адресата. Основні відмінності лінгвістичного і прагматичного дослідження мовних жанрів, на думку В.В. Дементьева, такі: 1) орієнтація на монолог – орієнтація на діалог; 2) орієнтація на логіку, граматику (дослідження жанрової організації у психолінгвістичному аспекті, орієнтація на психологію) – орієнтація на взаємодію в соціально-культурних умовах конкретної ситуації, тобто аналіз жанрів з позиції соціолінгвістики [7, с. 54]. Узагальнюючи досвід представників обох напрямів, автор говорить про можливість синтезу їхніх досліджень на основі загальної комунікативної функції жанру і мови і пропонує для цього напрямку назву «комунікативна генристика» [там само].

Є.В. Акулова пропонує визначення мовного жанру, яке підсумовує основні ідеї М.М. Бахтіна і представників соціопрагматичного аналізу: «мовний жанр – вербально-знакове оформлення типової ситуації спілкування, яке є можливим і в письмовій, і в усній формі і характеризується тематичною, композиційною і стилістичною стійкістю» [1, с. 9].

Однією з проблем мовних жанрів залишається їх класифікація. Про необхідність створення типології мовних жанрів говорили й говорять чимало лінгвістів (Н.Д. Арутюнова, В.В. Дементьев, Т.В. Шмельова та ін.), але ця проблема досі залишається невирішеною. На сьогодні не існує загальноприйнятої типології мовних жанрів – у кращому випадку це «списки мовних жанрів, по можливості детальні» [7, с. 156].

Адекватна типологія мовних жанрів, на думку В.В. Дементьева, повинна враховувати найважливіші типологічні особливості жанрових картин світу, які стоять за жанрами, різні системи комунікативних цінностей, тобто елементами жанрового знання є не тільки відомості про ознаки жанрів, але комунікативні та культурні цінності [8, с. 15]. У цьому напрямі актуальним стає лінгвокультурний підхід до вивчення мовних жанрів, метою якого є вивчення зв'язку мовного жанру з певною лінгвокультурою.

Широке розповсюдження отримала класифікація мовних жанрів, в основі якої лежить іллокутивно-цільовий критерій (Н.Д. Арутюнова, М.Ю. Федосюк, Т.В. Шмельова та ін.). Найважливішим параметром при такому підході вважається комунікативна мета жанру.

Досліджуючи модель мовних жанрів, Т.В. Шмельова виділяє сім жанротвірних ознак: комунікативна мета; образ автора й образ адресата – інформація про учасників спілкування, яка забезпечує успішне втілення типового проекту мовного жанру; образ минулого й образ майбутнього – ознаки, які пов'язані із місцем кожного жанру у потоці мовленнєвого спілкування; диктунний зміст – відбір інформації про світ для утворення того чи іншого жанру; мовне втілення жанру – спектр можливостей, лексичних і граматичних ресурсів жанру [19]. Основною жанротвірною ознакою, на думку дослідниці, є комунікативна мета, на основі якої авторка виділяє чотири типи мовних жанрів: 1) інформативні, метою яких є різні операції з інформацією; 2) імперативні, мета яких – стати причиною втілення/невтілення подій, які є необхідними, бажаними, небезпечними для когось із учасників спілкування; 3) етикетні, метою яких є втілення особливої події, передбаченої етикетом певного соціуму: вибачення, вдячність, привітання тощо; 4) оцінні, метою яких є зміна самопочуття учасників спілкування через зіставлення їхніх вчинків, якостей зі шкалою цінностей даного суспільства [19, с. 4].

Розуміння мовних жанрів як «стійких тематичних, композиційних і стилістичних типів не висловлювань, а текстів» [15, с. 104] дає змогу, на думку М.Ю. Федосюка, назвати мовними жанрами і такі типи монологічних текстів, як повідомлення, розповідь, прохання чи питання, і такі типи діалогів, як дискусія, бесіда, суперечка чи сварка. Дослідник пропонує називати жанрами не тільки оповідання, повість чи роман, але і їхні компоненти: епілог, ліричний відступ, пейзаж. Для класифікації мовних жанрів М.Ю. Федосюк використовує терміни «елементарні» і «комплексні жанри». Елементарні жанри – це такі тематичні, композиційні і стилістичні типи текстів, які не містять у собі компонентів, які можна було б кваліфікувати як тексти певних жанрів. Сюди належать, наприклад, повідомлення, похвала, прохання, привітання. Комплексними мовними жанрами можна назвати такі тексти, які складаються з компонентів, кожен з яких є текстом певного жанру. Мовленнєві жанри можуть бути монологічними, які містять компоненти, що належать одному суб'єкту мовлення, та діалогічними, які містять репліки різних комунікантів [там само].

Н.Д. Арутюнова, аналізуючи діалогічне мовлення, запропонувала п'ятичленну типологію мовних жанрів: 1) інформативний діалог (make-know discourse); 2) прескриптивний діалог (make-do discourse); 3) обмін думками для прийняття істини, дискусії, суперечки (make-believe discourse); 4) діалог з метою встановлення міжособистісних стосунків (interpersonal-relations discourse); 5) святково-мовні жанри (phatic discourses): а) емоційний; б) артистичний; в) інтелектуальний [2, с. 650]. У цій типології жанри четвертої і п'ятої позицій дуже близькі, вони об'єднуються ідеєю встановлення контакту між мовцями і близьких особистих стосунків.

Мовні жанри також поділяють за ознакою інформативної та фатичної мети співрозмовників: тобто мети повідомити щось чи просто задовольнити необхідність у спілкуванні як такому. Кожна із двох загальних цілей представлена набором типових інтенцій, які відповідають окремим жанрам. Власне інформативними мовними жанрами у сфері безпосереднього спілкування є, наприклад, особисто нейтральні питання і відповіді, прохання, обіцянка тощо, фатичними – святкові жанри, флірт, жарт, похвала та ін. [14, с. 353]. В.В. Дементьев виділяє п'ять основних типів фатичних мовних жанрів: 1) святкові жанри, або small talk: міжособистісні стосунки не погіршуються і не покращуються; 2) фатичні мовні жанри, які погіршують міжособистісні стосунки

в прямій формі: звинувачення, сварки; 3) фатичні мовні жанри, які покращують міжособистісні стосунки в прямій формі: признання, компліменти; 4) фатичні мовні жанри, які погіршують міжособистісні стосунки в непрямій формі: іронія, розіграш; 5) фатичні мовні жанри, які покращують міжособистісні стосунки в непрямій формі: жарт, флірт [7, с. 217-223].

У межах певного виду дискурсу виділяють характерні для цього дискурсу жанри. Поділ жанрів за належністю до якогось типу дискурсу допомагає класифікувати комунікативні ситуації у потоці щоденного спілкування.

Кожній комунікативній ситуації у політичному дискурсі притаманний певний набір жанрів. Політичні жанри поділяють на усні (виступ на мітингу, доповідь, дебати, інтерв'ю і ін.) і письмові (програма, листівка, газетна стаття, лист політичному діячу і ін.) [17].

Розуміючи жанр як важливий засіб індивідуалізації тексту, його співвідношення з умовами мовленнєвої діяльності, А.П. Чудінов пропонує критерії класифікації жанрів: 1) функціональна складова; 2) обсяг інформації; 3) ціль висловлювання у політичній комунікації. Відповідно, автор виділяє: 1) ритуальні жанри (інавгураційне звернення, привітання та ін.), орієнтаційні жанри (довіді, укази, договори, угоди), агональні жанри (лозунг, листівка, виступ на мітингу); 2) малі жанри (лозунг, слоган), середні жанри (виступ на мітингу чи в парламенті, листівка, газетна стаття тощо), великі жанри (партійна програма, політична доповідь, книга політичної публіцистики та ін.); 3) інформативні, оцінні та імперативні жанри [там само].

Детальне дослідження політичного дискурсу і його жанрів було проведене О.Й. Шейгал. Жанри політичного дискурсу диференціюються за параметрами інституційності (мовні жанри розміщені на осі від максимального неофіційного спілкування до максимального формального), суб'єктно-адресатними стосунками (до уваги береться політична комунікація, яка включає інститути, і спілкування за межами інститутів), соціокультурною специфікою (виділення політичних соціолектів, основою яких є ідеологічна орієнтація), локалізацією подій, прототипністю / маргінальністю (співвідношення жанру з основною метою політичної комунікації – боротьбою за владу), функціональністю. У функціональному аспекті жанри поділяються на ритуальні (інавгураційне звернення, ювілейний виступ), орієнтаційні, до яких належать тексти інформаційного характеру (партійна програма, конституція, звіт, указ), агональні (лозунг, реклама, передвиборчі дебати, парламентські дебати) [18].

У зарубіжній політичній лінгвістиці виділяють жанри, які пов'язані з політичною системою (наприклад, парламентські дебати, політичні маніфести і програми, доповіді лідерів партій на конференціях, політичні документи), жанри, пов'язані із засобами масової інформації (наприклад, політичні новини, політичні інтерв'ю, ток-шоу, політична реклама у пресі), та жанри, пов'язані із громадською сферою (наприклад, зустрічі з громадянами, політичні форуми) [22, с. 294].

Аналогічно виділяють жанри в межах передвиборчого дискурсу, який у багатьох дослідженнях розглядається як вид політичного (О.В. Горіна, А.Б. Халатян).

Розвиваючи ідею передвиборчого дискурсу як різновиду політичного, А.Б. Халатян жанрами передвиборчої комунікації називає політичні жанри, які виділяються за такими критеріями: 1) характерний склад учасників, 2) локалізація подій, 3) комунікативна функція. Авторка розглядає жанри передвиборчого дискурсу як складні мовні події, у структурі яких можна виділити менші за об'ємом одиниці інтеракції. Вони мають інституціональний ритуалізований характер, фіксований склад учасників, актуалізуються у типовій мовній поведінці політиків – кандидатів на пост президента і спрямовані на досягнення основної мети передвиборчого дискурсу – отримання електоральної переваги для перемоги у боротьбі за владу [16, с. 185-186].

Беручи за основу таксономію політичних жанрів, запропоновану Р. Водак, яка виділяє жанри, що відносяться до сфери дії і ті, що відносяться до сфери контролю [23], А.Б. Халатян відзначає, що жанри передвиборчого дискурсу включені у підструктури сфери дії, які називаються «формування суспільної думки і саморепрезентація політика» (прес-реліз, прес-конференція, ток-шоу, інтерв'ю, лекції і участь у конференціях, статті та ін.) і «політична реклама, маркетинг і пропаганда» (передвиборча програма партії, лозунг, передвиборчий виступ, листівки, плакати тощо). Крім уже згаданих жанрів політичного дискурсу, авторка доповнює перелік передвиборчих жанрів такими складними жанровими формами: коментар поточних подій, телевізійні ролики-презентації, теледебати, мітинг, партійний форум, зустріч з виборцями, інтернет-щоденник, інтернет прес-конференція [16].

Як бачимо, відсутність у мовознавчій літературі загальноприйнятої класифікації жанрів передвиборчого дискурсу зумовлена складною природою досліджуваного предмета і наявністю різноманітних підходів до вивчення жанрів мови. У нашому дослідженні ми розуміємо жанр як вербальне оформлення типової організації соціальної взаємодії людей [12, с. 19]. Жанровий простір передвиборчого дискурсу США утворюється монологічними і діалогічними формами [6; 16], і, як показує матеріал дослідження, у передвиборчій боротьбі найчастіше використовуються такі жанри, як: політичні дебати, інтерв'ю, ток-шоу, публічні виступи, коментар поточних подій, промова-згода балотуватися.

Незважаючи на те, що жанрова система передвиборчого дискурсу є динамічною, рухливою структурою, що характеризується різноманітністю жанрових форм, набір тем, які піднімаються під час виборів, залишається досить обмеженим: усі теми пов'язані з діяльністю кандидатів і їхніх партій. З огляду на це, В. Бенуа ділить політичний дискурс кандидатів на такий, що стосується минулих вчинків, планів на майбутнє і загальних цілей [20, с. 25].

У перспективі дослідження є темпоральна організація американського передвиборчого дискурсу, усесторонній аналіз якої можливий лише за умови дослідження не одного, а кількох жанрів, які є характерними для даного типу дискурсу.

Література:

1. Акулова Е. В. Жанры немецкого повседневного общения. Учебное пособие по спецкурсу / Е. В. Акулова. – Саратов, 2011. – 99 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры. – 1999. – 896 с.
3. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5. – С. 159-206.
4. Вежибicka А. Речевые жанры [Электронный ресурс] / А. Вежибicka. – Режим доступа : <http://www.sgu.ru/node/75212>
5. Гольдин В. Е. Имена речевых событий, поступков и жанры русской речи [Электронный ресурс] / В. Е. Гольдин. – Режим доступа : <http://www.sgu.ru/node/75212>
6. Горина Е. В. Когнитивно-коммуникативные характеристики американского электорального дискурса республиканцев : дис.... канд. филол. наук : 10.02.04 / Елена Владимировна Горина. – Харьков, 2008. – 240 с.
7. Дементьев В. В. Теория речевых жанров / В. В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с.
8. Дементьев В. В. Когнитивная генеристика : внутрикультурные речевые ценности [Электронный ресурс] / В. В. Дементьев, В. В. Фенина. – Режим доступа : <http://www.sgu.ru/node/75354>
9. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен : Монография / Под общ. ред. И. С. Шевченко. – Харьков : Константа, 2005. – 356 с.
10. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : Монографія / Н. Х. Копистянська. – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с.
11. Мельник Г. С. Основы творческой деятельности журналиста / Г. С. Мельник, А. Н. Тепляшина. – СПб. : СПбГУ, 2004. – 192 с.
12. Седов К. Ф. Теоретическая модель психолингвоперсонологии / К. Ф. Седов // Вопросы психолингвистики. – 2008. – №7. – С. 12-23.
13. Седов К. Ф. Языкознание. Речеведение. Генеристика [Электронный ресурс] / К. Ф. Седов. – Режим доступа : <http://www.sgu.ru/node/75357>
14. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под. ред. М. Н. Кожинной. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.
15. Федосюк М. Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров / М. Ю. Федосюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 5. – С. 102-120.
16. Халатян А. Б. Предвыборный дискурс [Электронный ресурс] / А. Б. Халатян. – Режим доступа : http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling36/ling_36_29.pdf
17. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : Учеб. пособие / А. П. Чудинов. – М. : Флинта; Наука, 2006. – 254 с.
18. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : дис. ... док. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Елена Иосифовна Шейгал. – Волгоград, 2000. – 440 с.
19. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра [Электронный ресурс] / Т. В. Шмелева. – Режим доступа : <http://www.sgu.ru/node/75212>
20. A Functional Analysis of Presidential Campaign Discourse / [William L. Benoit, John P. McNale, Glenn J. Hansen et al.]. – Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003. – 286 p.
21. Benoit W. L. Let's put «debate» into presidential debates / W. L. Benoit. – Rostrum, 2000. – P. 21-24.
22. Fairclough N. Genres in Political Discourse / N. Fairclough // Concise Encyclopedia of Pragmatics. – Oxford : Elsevier Science Ltd., 2009. – P. 293-298.
23. Wodak R. Pragmatics and Critical Discourse Analysis : A Cross-Disciplinary Inquiry [Электронный ресурс] / R. Wodak. – Режим доступа : http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/wodak/papers/wodak_pragdiscourse.pdf

Білоус Н. В.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕОЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ У РЕЛІГІЙНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті охарактеризоване поняття теологічного тексту, проаналізовано інтерпретаційний потенціал оригінального і перекладеного теологічного тексту з погляду перекладацької адаптації.

Ключові слова: теологічний текст, теологічний дискурс, інтерпретаційний потенціал, адаптивні стратегії перекладу.

В статье охарактеризовано понятие теологического текста, проанализирован интерпретационный потенциал оригинального и переведенного теологического текста с точки зрения переводческой адаптации.

Ключевые слова: теологический текст, теологический дискурс, интерпретационный потенциал, адаптивные стратегии перевода.

The article deals with the definition of theological text. The interpretive potential of an original and a translated theological text was analyzed from the point of view of translation adaptation.

Key words: theological text, theological discourse, interpretative potential, adaptation strategies of translation.

Процес загальнонаціонального відродження в Україні кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття відновив теїстичну систему відношень між державою, соціальними інститутами Церкви і населенням. Представники різних релігійних конфесій, традиційно представлених на теренах нашої держави, серед яких, зокрема, парафіяни Української греко-католицької церкви, римо-католицької церкви (католики західного й східного обряду), Української лютеранської і німецької євангелічно-лютеранської церков, отримали змогу відкрито сповідувати свої віровчення і проводити богослужіння, в тому числі німецькою мовою. Виникла потреба у перекладі, з одного боку, першоджерел лютеранської течії протестантизму, тобто «символічних книг», покладених в основу лютеранської теології; з іншого боку, католицьких німецькомовних богословських текстів, які належали перу видатних духовних осіб – провідників християнської віри.

Таким чином, **актуальність** пропонованого дослідження зумовлюється нагальною потребою в оптимізації та гармонізації релігійного перекладу німецько-українського напрямку, що відповідає духовним запитам українського суспільства.

Мета статті – сформулювати визначення теологічного тексту, релевантне для перекладознавства та проаналізувати адаптивні стратегії перекладу німецькомовного теологічного тексту протестантського напрямку українською мовою.

Об'єктом дослідження є оригінальний німецькомовний текст, що належить до жанру фундаментальної теології, та його українськомовний переклад.

Предмет вивчення складають жанрові особливості фундаментального теологічного тексту в аспекті перекладацької адаптації.

Матеріал статті становлять німецькомовний текст Еріха Зауера «Triumph des Gekreuzigten» та його переклад українською мовою, виконаний Д. Марійчуком.

Вибір фундаментального теологічного тексту Е. Зауера в якості матеріалу для порівняльно-перекладацького дослідження зумовлюється двома критеріями: 1) наявність прямого перекладу з німецької українською мовою, оскільки більшість виявлених україномовних теологічних текстів, які мають навіть суто німецьке походження, перекладені з англійської мови (наприклад, «Книга згоди» як символічна книга лютеранства); 2) популярність жанру фундаментального богослов'я загалом і даного конкретного автора зокрема на видавничому ринку України.

У межах західної німецькомовної традиції теологічні тексти розглядаються на перетині власне теології, класичного літературознавства і спеціальної дисципліни «естетика сприйняття» (Rezeptionsästhetik), як окремого напрямку теорії літератури [7].

Провідною ідеєю естетики сприйняття стала думка, висловлена одним із засновників згаданої дисципліни Гансом Робертом Яусом, яка полягала у необхідності урахування трьох складових аналізу літературного твору: продукції; вираження; рецепції та впливу на читача [9]. Саме останній фактор відіграє вирішальну роль під час перекладацького аналізу релігійних текстів, оскільки провідною функцією таких творів стає апелятивна функція, тобто звернення до адресатів з певною метою.

Відомий німецький дослідник теологічних текстів у галузі гомілетики (проповідей) та літургії (богослужіння), професор практичної теології Вестфальського університету м. Мюнстер В. Енгеманн підкреслює спільність об'єкту аналізу для теології та літературознавства – текст і його джерело походження. Автор окремо наголошує на тому факті, що саме естетика сприйняття ініціювала дискусію про моделі рецепції та інтерпретації теологічних текстів [8].

Отже, з погляду теорії дискурсу теологічні тексти функціонують у середовищі теологічного дискурсу, який складається із багатьох підтипів (субдисциплін). Так, християнське богослов'я (теологія) розподіляється на декілька об'ємних галузей: 1) фундаментальне (теоретичне, систематичне) богослов'я; 2) догматичне богослов'я (догматика); 3) апологетичне богослов'я (апологетика); 4) порівняльне богослов'я; 5) пастирське богослов'я; 6) етичне богослов'я; 7) біблійне богослов'я; 8) історичне богослов'я.

Наприклад, систематичне богослов'я включає, зокрема, такі субдисципліни, як тріадологію (вчення про Святу Трійцю); ангелологію (вчення про ангелів); антропологію (вчення про людину); христологію (вчення

про Ісуса Христа); еклезіологію (вчення про Церкву); хамартологію (вчення про гріх); понерологію (вчення про зло); іконологію (вчення про ікону); сотеріологію (вчення про спасіння); есхатологію (вчення про останню долю світу).

Християнське догматичне богослов'я формує системну інтерпретацію догматів віровчення; апологетичне богослов'я обґрунтовує віровчення за допомогою раціональних засобів; порівняльне богослов'я здійснює компаративний аналіз базового віровчення з основоположеннями інших релігій; пастирське богослов'я включає у предмет свого розгляду літургіку (теорію і практику богослужіння); гомілетіку (теорію і практику проповідницької діяльності); катехитіку (початкове вчення про віру); каноніку (теорію церковного права).

Етичне богослов'я висуває на перший план вчення Церкви про етичну свідомість і етичну поведінку людини; біблійне богослов'я охоплює екзегетику, герменевтику та ісагогіку як окремі дисципліни, що створюють різні методологічні підходи у питанні тлумачення біблійних текстів. Зрештою, історичне богослов'я займається церковною археологією, біблійною історією, історією Давньої Церкви, візантологією, історією помісних церков.

Відтак, кожний із названих галузей відповідає свій підтип теологічного дискурсу із конкретними видами текстів. Таким чином, *дискурсологічне* визначення теологічного тексту можна сформулювати як текст теологічного (богословського) змісту, що функціонує у межах теологічного дискурсу. У свою чергу, *перекладознавчий компонент* у дефініції теологічного тексту можна відтворити у такому формулюванні: *теологічний текст – компонент християнського теологічного дискурсу мовою оригіналу, який підлягає перетворенням на мову перекладу у межах відповідної перекладацької епістемі.*

На сьогоднішній день існують цікаві розвідки на перетині філософських наук і теорії перекладу, у межах яких встановлюється нова перспектива дослідження суто перекладацьких проблем з погляду методологічних настанов філософії. Наприклад, Г. Воскобойник в якості універсального принципу перекладацької діяльності висуває *принцип тотожності* між оригіналом і перекладом [4, с. 113].

Водночас, оскільки абсолютної тотожності між текстами різних мов і культур досягнути неможливо, на практиці вона виявляється у двох різновидах: позитивістській тотожності та феноменологічній тотожності. Автор асоціює позитивістську тотожність із поняттям перекладацької еквівалентності, а феноменологічну тотожність, у свою чергу, з поняттям адекватності [4, с. 114].

Досліджуючи тексти християнського протестантського дискурсу в аспекті перекладу, О. Журавльова також відносить їх до прагматичного текстотипу. Дослідниця наголошує на тому, що релігійні тексти спрямовані на зміну поведінки адресата відповідно до задуму адресанта, тому перекладачу необхідно зрозуміти й передати зміст тексту вихідної мови не *в тексті мови перекладу*, що актуально, насамперед, для художніх текстів, а *носію мови перекладу*, що характерно для прагматичних (апелятивних) текстів [5, с. 11].

Отже, перевіримо припущення щодо високого ступеня адаптивності перекладу для теологічних текстів як текстових продуктів з високим прагматичним потенціалом (апелятивною функцією). З цією метою розглянемо фрагменти німецькомовного оригіналу теологічного тексту (надалі ТТ) за авторством Еріха Зауера, видатного теолога християнського протестантського дискурсу в галузі історії спасіння, та його україномовного перекладу, виконаного проповідником Дмитром Марійчуком:

H1 (оригінал): «*Triumph des Gekreuzigten*» – *das ist der Sinn der neutestamentlichen Offenbarungsgeschichte. In immer helleren Lichtkreisen läßt Christus, der Triumphator, seinen Himmelsglanz erstrahlen. Die Gewinnung der Gemeinde, die Bekehrung der Völkerwelt, die Verklärung des Universums – das sind die drei Hauptstufen in dem Triumphzug seiner Erlösung* [10, S. 1].

У1 (переклад): «*Тріумф Розп'ятого*» – *це сенс історії об'явлення Нового Заповіту. Щораз то ясніше випромінює небесне сяйво від Христа-Переможця. Здобуття Церкви, навернення народів світу, переміна всесвіту – це ті три головні ступені у відношенні до тріумфу Його відкуплення (спасіння)* [6, с. 9].

Згаданий фрагмент становить перші три речення з передмови автора до фундаментального теологічного тексту в галузі христології (богословського вчення про співвідношення божественної та людської природи Ісуса Христа як другої Особи Святої Трійці).

По-перше, на лексико-семантичному рівні наведеного уривку спостерігається насиченість термінами фахової підмови теології, що належать до християнсько-богословської терміносистеми: *neutestamentlich, Offenbarung, Gemeinde, Bekehrung, Verklärung, Erlösung*. По-друге, тут фіксується наявність антропоніма і теоніма (загальної та власної назв, що іменують божество): відповідно, *der Gekreuzigte* та *Christus, der Triumphator*.

У першому висловленні перекладач відтворює термінологічне незв'язане словосполучення моделі *adj + Sub(Kompositium) neutestamentliche Offenbarungsgeschichte* через повний граматичний синонім цільової мови: *історія об'явлення Нового Заповіту*. Причому термінологія християнської богословської терміносистеми німецької мови передається еквівалентами (однозначними термінологічними відповідниками) богословської терміносистеми української мови: *das Neue Testament – Новий Заповіт; Offenbarung – об'явлення*.

Утім, необхідно зазначити, що у широкому контексті теологічного твору Е. Зауера зафіксовано контекстуальний синонімічний ряд для поняття *Offenbarung: die Eröffnung, das Erscheinen*. Наприклад, у змісті на початку твору сьомий розділ першої частини сформульовано так: *die Eröffnung des Gottesreiches* [10, S. 11]. У перекладі назва даного розділу звучить як *Об'явлення Божого Царства* [6, с. 5]. Отже, можна зробити висновок, що у межах богословської терміносистеми української мови існує полісемія терміну *об'явлення*. Водночас за дефініцією Великого тлумачного словника української мови (ВТСУМ), лексема *об'явлення* має лише одне значення: з позначкою *книжн., рел. – те саме, що одкровення*. У словниковій статті також надається приклад: *Об'явлення св. Івана Богослова* [3, с. 824].

Відтак, не можна погодитися із заявленою у словнику семантичною однозначністю терміна *об'явлення*, оскільки у тому ж самому джерелі під рубрикою *одкровення* наводиться кілька визначень: 1) *книжн., рел., заст. – раптове осягнення істини, доступне лише обранцям у момент містичного осявання, що, за християнськими догматами, йшло безпосередньо від Бога; об'явлення*; 2) щось нове, досі не відоме, щойно відкрите, з'ясоване; 3) відверта розповідь, сповідь [3, с. 828]. Очевидно, що саме перше значення відповідає німецькому богословському терміну *Offenbarung*.

Утім, не слід забувати про існування термінологічної полісемії терміна *об'явлення* навіть всередині богословської терміносистеми обох аналізованих мов, тому що *Об'явлення св. Івана Богослова* (нім. *die Offenbarung des Johannes*) уживається для позначення останньої із 27 книг Нового Заповіту, визнаних Церквою канонічними. Тому робимо висновок про подвійну полісемію терміна *об'явлення* в українській мові: з одного боку, між одиницею християнсько-богословської терміносистеми та одиницею загальнонавчальної мови (див. вище тлумачення лексеми *одкровення*); з іншого боку, у межах фахової підмови теології як української, так і німецької мов: 1) *істина* (нім. *die Offenbarung des Wortes Gottes*); 2) *27-а канонічна книга Нового Заповіту від св. Івана Богослова* (*Об'явлення Івана Богослова*).

Отже, наявність адаптивних стратегій у перекладі фундаментального теологічного тексту з німецької українською мовою пояснюється, на нашу думку, загальною прагматичною спрямованістю даного типу текстів у межах теологічного (і ширше – релігійного дискурсу), яка реалізується з урахуванням культурних норм і стереотипних очікувань реципієнтів мови перекладу.

Література:

1. Бахтин М. М. Собр. соч. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5: Работы 1940-1960 гг. – С. 159-206. Комментарии. – С. 535-555.
2. Бобырева Е. В. Языковые особенности религиозного дискурса / Е. В. Бобырева // Аксиологическая лингвистика: проблемы когнитивности и коммуникации. – Сб. науч. тр. – Волгоград : Колледж, 2006. – С. 81-88.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач: Бусел В.Т. – Київ-Ірпінь : Перун, 2009 – 1736 с.
4. Воскобойник Г. Д. Лингвофилософские основания общей когнитивной теории перевода: дис. ... д-ра филол. наук. – Иркутск, 2004. – 252 с.
5. Журавльова О. Реалізація інтерпретаційного потенціалу релігійного дискурсу в процесі перекладу / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua/jspui/handle/NAU/4722>
6. Зауер Еріх. Тріумф розп'ятого. Студія новозаповітньої історії об'явлення. – Гартфорд, Вінніпег : Християнське видавництво «Дорога правди», 1978. – 253 с.
7. Arnold Heinz Ludwig, Detering Heinrich. Grundzüge der Literaturwissenschaft. – Dtv, 1996. – 804 s.
8. Engemann W. Texte über Texte. Die Beziehungen zwischen Theologie, Literaturwissenschaft und Rezeptionsästhetik. – In: PTh 35, 2000. – S. 227-245.
9. Jauss Hans Robert. Paradigmawechsel in der Literaturwissenschaft. – Vieweg, 1969. – S. 13.
10. Sauer Erich. Triumph des Gekreuzigten. – Rufer, 1946. – 251 s.

Варенко Т. К.,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (НА БАЗІ КОНТЕНТУ ВЕБ-САЙТІВ ВНЗ УКРАЇНИ ТА АНГЛОМОВНИХ КРАЇН)

У статті висвітлюються особливості академічного дискурсу в англійській та українській мовах у контексті необхідності забезпечення єдності академічної термінології та стандартизації представлення контенту в англомовних версіях веб-сайтів вищих навчальних закладів України.

Ключові слова: академічний дискурс, англомовний академічний дискурс, веб-сайти вищих навчальних закладів, україномовний академічний дискурс.

В статье освещаются особенности академического дискурса в украинском и английском языках в контексте необходимости обеспечения единства терминологии и стандартизации представления контента в англоязычных версиях веб-сайтов высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: академический дискурс, англоязычный академический дискурс, веб-сайтов высших учебных заведений, украиноязычный академический дискурс.

The article outlines some peculiarities of academic discourse in Ukrainian and English in the context of the need to ensure uniformity of terms used and standardize content presentation in the English versions of websites of higher educational institutions of Ukraine.

Key words: academic discourse, English academic discourse, Ukrainian academic discourse, websites of higher educational institutions.

Пропоноване дослідження зумовлене зростаючою кількістю англомовних версій веб-сайтів вищих навчальних закладів України за відсутності жодних єдиних стандартів чи вимог до представлення контенту таких веб-сайтів англійською мовою, що призводить до неоднозначного розуміння елементів англомовних версій неукраїномовними відвідувачами таких веб-сайтів. Вищезазначене наголошує **актуальність** проведеного дослідження.

Метою цього дослідження є висвітлення особливостей академічного дискурсу в англійській та українській мовах у контексті необхідності забезпечення єдності академічної термінології та стандартизації представлення контенту в англомовних версіях веб-сайтів ВНЗ України.

Об'єкт дослідження – академічний дискурс веб-сайтів україномовних та англомовних ВНЗ.

Предмет дослідження – особливості академічного дискурсу в українській та англійській мовах на веб-сайтах ВНЗ України та англомовних країн.

Матеріалами дослідження слугували веб-сайти провідних університетів англомовних країн, для яких англійська мова є рідною, а не перекладом з інших мов, і україномовні та англомовні версії веб-сайтів ВНЗ України.

Як відомо, у сучасній лінгвістиці не існує однозначного єдиного визначення поняття дискурсу, зокрема академічного, яке варіює залежно від підходу.

Так, функціональний підхід (Д. Шиффрин) розглядає дискурс крізь призму функцій мови. Для лінгвістичного підходу (В. Батія, Дж. Фроу) характерним є виділення реєстрів спілкування на основі аналізу дискурсу, розмежування мови на усну та письмову в їх жанрових різновидах. В межах лінгвокультурологічного підходу (В. І. Карасик) встановлюється специфіка дискурсу, притаманна окремій етнокультурній спільності, з характерним набором формул мовного та етикетного спілкування. Прихильники когнітивно-семантичного підходу (В. В. Зеленська, С. А. Сухих) розуміють дискурс з точки зору реалізації певних комунікативно-когнітивних структур, виражених фреймовими моделями, в яких міститься соціокультурна інформація.

У розумінні прибічників комунікативного, структурно-семантичного, структурно-синтаксичного, соціально-прагматичного, структурно-стилістичного підходів академічний дискурс – 1) нетекстова організація розмовної мови, що характеризується нечітким розподілом на частини, пануванням асоціативних зв'язків, спонтанністю і високою контекстністю; 2) текст, занурений у ситуацію спілкування, в життя (Н. Д. Арутюнова); 3) соціально або ідеологічно обмежений тип висловлювань (П. Серіо); 4) особлива мова в мові, що виражає особливу ментальність і має свої тексти (Ю. С. Степанов).

Поняття «академічний дискурс» з позицій лінгвокультурологічного підходу враховує ступінь відмінностей у комунікативній поведінці, мовних правилах, перевагах, способах говоріння та виборі дискурсивних стратегій певного соціального, культурного та мовного колективу, контингент якого складають студенти, вчені, викладачі, аспіранти, дослідники, науковці. Зміст дискурсу в умовах конференційного спілкування включає пресупозиції та фонові знання, усвідомлення і розуміння яких нейтралізує можливі міжкультурні бар'єри у спілкуванні, обумовлені кодуванням та декодуванням змісту академічного дискурсу [3].

На відкритому навчальному ресурсі для студентів вищих навчальних закладів «*Writing Commons*» академічний дискурс трактується як мова, яку використовують студенти та викладачі в межах ВНЗ, і яка змістовно комплексно описує предмет, щоб певна аудиторія могла його зрозуміти та відповідно відреагувати на нього [5].

С. Шепітько розглядає науковий (академічний) дискурс як «вербалізований в тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєва взаємодія представників відповідної соціальної групи/інституту з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах» [4, с. 164].

У контексті нашого дослідження академічний дискурс слід розуміти як своєрідну контекстуалізовану мову, яку академічна спільнота (студенти, науковці, професорсько-викладацький склад, аспіранти, здобувачі та інші представники науково-освітніх кіл) використовує для спілкування та обміну інформацією в межах різних видів діяльності вищих навчальних закладів, і яка характеризується своєю специфічною терміносистемою, поняттєвим апаратом і стилістичними формулами.

Деякі особливості поняттєвих апаратів англomовного та україномовного академічних дискурсів веб-ресурсів вназ вже розглядалися у попередніх публікаціях [1; 2]. Зокрема, увага приділялася аналізу таких понять, як назви структурних підрозділів, посади, наукові ступені, напрями підготовки фахівців та навігаційні елементи академічних веб-ресурсів.

Подальший аналіз академічного дискурсу веб-сайтів вназ України та англomовних країн дозволив доповнити отримані результати та виявити нові особливості, які не були висвітлені раніше.

Так, як зауважувалося раніше, в англійській мові посади, що належать до вищого адміністративного апарату і які обіймають керівники структурних підрозділів та їхні заступники, пишуться з великої літери, наприклад: *ректор – President, перший проректор – First Vice-President, декан медичного факультету – Dean of the School of Medicine, заступник декана з наукової роботи – Associate Dean for Research, директор Центру міжнародної освіти – Director of the Center for International Education, начальник відділу кадрів – Head of Human Resources* [2, с. 18-19].

Ще однією особливістю вживання назв посад в англomовному академічному дискурсі є те, що у супроводі з іменем та/або прізвищем особи, яка обіймає цю посаду, артикль перед посадою опускається, причому назва посади може стояти як перед іменем та/або прізвищем, так і після. В останньому випадку вона відділяється від імені та/або прізвища комою. Наприклад:

1. *President Mary Sue Coleman shared plans and announcements that will shape the University in the upcoming months and years.*

2. *However, if the gastrointestinal tract remains healthy and functioning, the chances of survival increase exponentially, said Jian-Guo Geng, associate professor at the University of Michigan School of Dentistry.*

В інших випадках вживання артикля залежить від контексту та зумовлюється загальними правилами вживання артикля в англійській мові.

Слід також зауважити, що, як видно з вищенаведених прикладів, в англomовному академічному дискурсі при згадуванні певної особи окрім посади не прийнято перераховувати наукові ступені та/або звання зазначеної особи, на відміну від україномовного академічного дискурсу, де подібна практика є дуже розповсюдженою. Наприклад:

3. *З підсумковим словом на пленарному засіданні виступила проректор з наукової роботи, доктор педагогічних наук, професор Л. Л. Хоружа.*

4. *Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, доктор юридичних наук, професор Віктор Мікулін привітав учасників урочистостей із початком навчання.*

У вищенаведених прикладах також добре простежується ще одна особливість, яка відрізняє англomовний академічний дискурс від україномовного: в англійській мові посада зазвичай стоїть перед іменем та/або прізвищем, якщо вона не розгорнута (приклад 1), та у постпозиції, якщо вона поширена та/або ускладнена уточненнями (приклад 2).

Особливе місце в академічному дискурсі належить термінам-назвам наукових ступенів, не всі з яких мають дзеркальні відповідники в українській та англійській мовах. Так, українським ступеням бакалавра та магістра відповідають англійські *Bachelor's degree* та *Master's degree*, тоді як терміни, що означають наукові ступені «кандидат наук» та «доктор наук» як реалії українського академічного дискурсу, є більш складними з точки зору підбору їхніх англomовних відповідників з огляду на відсутність їхніх повних відповідників в англійській мові [2, с. 19]. У ході дослідження було встановлено, що адекватними відповідниками українських ступенів кандидата та доктора наук є *Candidate of Sciences* і *Doctor of Sciences* або *Kandidat Nauk* і *Doktor Nauk*, причому останні зустрічаються значно рідше, а лексема «наук» («Sciences») в англomовних *Candidate of Sciences* і *Doctor of Sciences* майже завжди замінюється назвою відповідної науки в однині, наприклад: *kandidat/доктор біологічних наук – Candidate/Doctor of Biology, кандидат/доктор економічних наук – Candidate/Doctor of Economics, кандидат/доктор педагогічних наук – Candidate/Doctor of Education* [2, с. 19].

Український ступінь спеціаліста як національна академічна реалія повністю відсутній в англomовному просторі і не має навіть приблизних аналогів. З огляду на це, враховуючи практику утворення термінів відповідного рангу в англійській мові, для відтворення цього українського поняття англійською запроваджується термін *Specialist's degree*.

Ще однією відмінністю англomовного академічного дискурсу є те, що вчені та почесні звання і наукові ступені в англійській мові, як правило, пишуться з великої літери і зустрічаються переважно у профілях науково-педагогічних працівників університетів, на відміну від української мови, де звання і ступені фігурують чи не щоразу при згадуванні представників професорсько-викладацького складу. Наприклад:

5. *I completed my PhD at the Centre for Contemporary Art and Politics, the University of New South Wales, Australia, and have a MA by research and a LLB (Hons) from the University of Melbourne.*

6. *Helen Craig (Ph.D. Candidate, Applied Physics at Stanford).*

7. *У першій доповіді доктор філософських наук, професор, завідувач відділу історії, теорії та методології соціології, заступник директора з наукових питань Інституту соціології НАН України Євген Іванович Головаха навів результати експертного опитування «Українська соціологія: Ваша думка» і наголосив на необхідності пошуку інтегруючих принципів сучасної соціології.*

8. Пленарне засідання відкрив декан обліково-фінансового факультету, д.е.н., професор, академік АЕН України Петро Володимирович Єгоров.

Як бачимо з наведених вище прикладів, українська практика переліку усіх ступенів, звань і посад перед іменем та/або прізвищем відповідної особи конкретизує, але переобтяжує та ускладнює сприйняття повідомлення.

Ще однією ключовою відмінністю англomовного академічного дискурсу від україномовного є невідповідність між деякими основними званнями та посадами, що є реаліями відповідної мови, а отже, викликають певні труднощі при інтерпретації. До таких реалій можна віднести терміни «професор» та «доцент», які в українській мові вживаються у значенні посад та вчених звань і не мають дзеркальних відповідників в англійській мові. Так, у значенні вчених звань українські затверджені ВАК України звання доцента та професора можна інтерпретувати англійською як *Associate Professor* та *Full Professor* відповідно, причому, якщо ці звання належать співробітникам, які обіймають однойменні посади доцента та професора, англomовними відповідниками цих посад також будуть *Associate Professor* та *Full Professor* відповідно. Якщо ж співробітники обіймають посади доцента та професора, не маючи при цьому підтверджених ВАК України звань доцента та професора, то більш-менш еквівалентними англomовними відповідниками цих посад виступатимуть *Professor* та *Assistant Professor*. Слід, однак, зауважити, що, як вже відзначалося раніше, для англomовного академічного дискурсу не характерно повідомляти вчені звання співробітника при зазначенні його посади.

Ще одним аспектом академічного дискурсу, без висвітлення якого важко уявити собі сучасний веб-сайт вnz як України, так і англomовних країн, є відображення наукової діяльності, що зокрема передбачає окреслення рекомендації до оформлення рукописів тез доповідей та статей науковців за результатами проведених досліджень.

Аналіз веб-сайтів вnz України дозволив встановити, що такі рекомендації в україномовному академічному дискурсі характеризуються пасивністю та безособовістю. Наприклад:

9. *В документі не допускаються скорочення слів і словосполучень.*

10. *Відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом.*

11. *Міжрядковий інтервал – одинарний.*

12. *Приймаються тільки ті матеріали, які повністю відповідають тематиці конференції і вказаним вимогам.*

В англomовних версіях цих україномовних ресурсів подібні вимоги до оформлення рукописів практично відсутні, але в результаті аналізу рекомендацій до оформлення тез доповідей та статей в англomовному академічному дискурсі, представленому на веб-сайтах вnz англomовних країн, було встановлено, що в контексті представлення вимог до оформлення рукописів статей і тез доповідей для англomовного академічного дискурсу характерні наступні особливості:

– використання дієслів наказового способу. Наприклад:

13. *Do not use the space bar to achieve tabs or indents or to align text.*

14. *Leave one-inch margins on all four sides of the page.*

15. *Double-space throughout.*

16. *Be sure to distinguish among different rankings of headings.*

– вживання модального дієслова *should*. Наприклад:

17. *The manuscript pages should be numbered consecutively, beginning with the title page.*

18. *Artwork (graphs and illustrations) should not be embedded in the document but should be saved as separate files.*

19. *The disk should match the printout exactly.*

20. *You should also furnish two double-spaced hard copies, which you should print from the final version.*

– вживання модального дієслова *must*. Наприклад:

21. *The notes themselves must be double-spaced and printed as endnotes, not footnotes.*

22. *If you are submitting the final draft of your manuscript for copyediting, the final printout you send us must match the content of the electronic version exactly.*

23. *The title page must include the name of the author as he or she wishes it to appear.*

24. *All authors must use the same form of citation.*

Отже, як видно з наведених прикладів, при окресленні вимог до оформлення матеріалів для англійської мови властивий більш особистісно-орієнтований підхід рекомендаційного характеру.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що окремі поняття україномовного та англomовного академічного дискурсу, відображені на веб-сайтах вищих навчальних закладів України та англomовних країн, не завжди мають повні відповідники; спостерігається специфіка у представленні певних академічних понять та висвітленні окремих аспектів академічного дискурсу.

Зважаючи на те, що проведений в межах цієї статті аналіз особливостей академічного дискурсу в англійській та українській мовах на веб-сайтах вnz України та англomовних країн не є вичерпним і не охоплює всіх аспектів та особливостей україномовного та англomовного академічних дискурсів на веб-сайтах вnz України та англomовних країн, перспектива дослідження вбачається, по-перше, у розширенні спектру дослідження українсько-англійських відповідників академічного дискурсу на веб-сайтах вnz, по-друге, у формуванні на їхній основі практичних рекомендацій або довідника для забезпечення єдності термінології, вживаної в англomовних версіях веб-сайтів українських вnz, і, по-третє, у забезпеченні стандартизації термінів для реалізації комунікативних зв'язків та інформаційно-документаційної діяльності вищих навчальних закладів англійською мовою.

Література:

1. Варенко Т. К. Компаративний аналіз деяких аспектів україномовного та англomовного академічних дискурсів (на матеріалі веб-ресурсів вnz України та англomовних країн) / Т. К. Варенко // Сучасна англїстика і романїстика: перший рубїж нового тисячолїття : матеріали V міжнар. наук. форуму, 18 вересня 2013 р. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 33-35.
2. Варенко Т. К. Порівняльний аналіз поняттєвого апарату академічного дискурсу в українській та англїйській мовах (на базі веб-сайтів вnz України та англomовних країн) / Т. К. Варенко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – № 1052. – Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 16-19.
3. Ветрова О. Г. Культура научного общення: хеджинг в академічeском дискурсе [Електронний ресурс] / О. Г. Ветрова. – International Scientific Analytical Project. – Режим доступу: <http://gisap.eu/ru/node/5638>
4. Шепїтько С. Компоненти наукового дискурсу / С. Шепїтько // Наукові записки Кїровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. – Вип. 89 (5). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 5 ч. – Кїровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 164-167.
5. Writing Commons. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://writingcommons.org/>

Венгринюк М. І., Веселовська Н. В., Мельник О. М.,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

СПЕЦИФІКА ЛЕКСИЧНОГО І ГРАМАТИЧНОГО ВИБОРУ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ФАХОВИХ СТАТЕЙ НАФТОГАЗОВОГО ПРОФІЛЮ)

У статті розглянуто словотворчі, лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості вибору мовних засобів у науково-технічному тексті відповідно до структури та внутрішніх законів української мови. Подано рекомендації щодо унормування та правильного використання української науково-технічної термінології нафтогазової галузі.

Ключові слова: терміносистема нафтогазової галузі, мовна норма, мовна традиція, активні дієприкметники, віддієслівні іменники, пасивні конструкції.

В статье рассмотрены словообразовательные, лексические, морфологические и синтаксические особенности выбора языковых средств в научно-техническом тексте в соответствии со структурой и внутренними законами украинского языка. Поданы рекомендации относительно нормирования и правильного использования научно-технической терминологии нефтегазовой отрасли.

Ключевые слова: терміносистема нафтогазової галузі, мовна норма, мовна традиція, активні частини, віддієслівні іменники, пасивні конструкції.

The article deals with word-building, lexical, morphological and syntactic peculiarities of linguistic means selection in scientific and technical texts in accordance with the Ukrainian language structure and inner laws. Recommendations concerning standardization and correct use of Ukrainian language scientific and technical terminology of oil and gas sphere have been developed.

Key words: term system of oil and gas sphere, language norm, active participles, verbal nouns, passive constructions, language tradition.

Одним із важливих завдань сучасної лінгвістики є вивчення різних видів текстів, неоднорідних за стильовою та жанровою належністю. У зв'язку зі стрімким розвитком науки і техніки особливою актуальністю набуває дослідження науково-технічного тексту, який упродовж свого становлення і розвитку виробив певну систему лексико-граматичної репрезентації, об'єктивував комплекс стилістичних засобів вираження позначуваних явищ і понять, установив норми контекстуального функціонування одиниць різних мовних рівнів.

У стрункій і визначеній системі, що функціонує за чітко встановленими правилами і законами, лексичні, граматичні і стилістичні відхилення, здається, можна звести до мінімуму. Однак навіть поверховий аналіз сучасних науково-технічних текстів засвідчує протилежне. Ґрунтовне опрацювання джерельної бази – наукових статей нафтогазової галузі («Науковий вісник ІФНТУНГ» за 2012 рік) – дозволило окреслити ряд проблем, які потребують глибокого лінгвістичного осмислення. До найважливіших з них, на нашу думку, належать нормалізація науково-технічної термінології (обмеження синонімії, вилучення з ужитку невдало адаптованих до української мовної традиції іншомовних термінів, кальок з російської мови, уникнення лексичної надмірності в позначенні понять); упорядкування морфології та синтаксису фахових текстів (граматичне унормування віддієслівних іменників, пасивних конструкцій з дієсловами на -ся, заміна активних дієприкметників теперішнього часу, коригування описових конструкцій (дескрипцій) та ін. Вирішення цих проблем не можливе без інтегрованих досліджень, тобто без тісної співпраці мовознавців та фахівців профільних галузей. С. Дорошенко вдало зазначає: лінгвістичну інтерпретацію явищ і понять ускладнює те, що змістова та логічна складова досліджуваних понять, явищ, процесів часто виходить за межі компетенції лінгвістів [2].

Мета статті – виявити труднощі, пов'язані зі слововживанням та граматичним вибором в науково-технічних текстах нафтогазової галузі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Розкрити стан дослідження проблеми, пов'язаної з лінгвістичною інтерпретацією термінології нафтогазової галузі.

2. Окреслити типові помилки та труднощі, пов'язані з лексичним і граматичним вибором у текстах наукових статей нафтогазового профілю.

Науково-технічний текст є предметом дослідження багатьох лінгвістів. Учені виокремлюють ознаки, жанри, акцентують на особливостях функціонування одиниць різних мовних рівнів. Особливу увагу звертають на терміносистему, її кодифікацію, зокрема на чітку відповідність термінів мовним нормам [1], [2], [4], [5], [9]. С. Дорошенко, висвітлюючи питання впорядкування системи понять нафтогазової галузі і термінів на їх позначення, виокремлює проблеми, що потребують мовознавчого вирішення, як-от: вилучення з ужитку буквализмів російських термінів; узгодження національного та міжнародного компонентів у терміносистемі; точний переклад термінів з однієї мови на іншу; граматична стандартизація процесових понять [2, с. 15-17]. М. Гінзбург зазначає, що на часі є прийняття єдиної мовної концепції щодо укладання термінологічних слівників, яка би ґрунтувалася на рекомендаціях мовознавців, термінологів і науковців профільних галузей [9].

У нашому дослідженні ґрунтовніше проаналізуємо такі питання.

1. Заміна активних дієприкметників теперішнього часу з суфіксами -уч- (-юч-), -ач- (-яч-) у термінах нафтогазового профілю та лінгвістичне коригування невдало адаптованих до словотвірної системи української мови іншомовних слів відповідної словотвірної моделі.

Ще у 20–30 рр. ХХ століття мовознавці порушили питання про граматичний статус т. зв. активних дієприкметників на -чий (*плануючий, незадовольняючий, керуючий*). Учені вважали, що в українській мові є лише па-

сивні дієприкметники на -ний, -тий, наприклад, *вимірний, обслуговний, затискний, захопний, швидкорізальний* тощо) [1]. Олена Курило, ґрунтуючись на українській народній традиції, вважає активні дієприкметники такими, що втратили відтінок дії (семантично і граматично вказують лише на прикмету, властивість), називаючи їх віддієслівними прикметниками. Дослідниця зазначає: «Функціями своїми прикметники дієслівного походження цілком дорівнюють іншим прикметникам: вони можуть правити за атрибут, предикат, також суб'єкт, але ніколи не мають функції апозитивно-предикативної, як російські дієприкметники в літературній мові» [4, с. 26-27].

Граматичну надмірність вживання віддієслівних прикметників у науково-технічних текстах можна пояснити кількома чинниками. По-перше, це активний вплив процесу русифікації наукового і технічного мовлення. По-друге, науково-технічні тексти, зокрема нафтогазового профілю, в основі лексико-граматичного функціонування яких є процес, дія, спрямовані на те, щоб наповнити терміносистему галузі якомога більшою кількістю слів зі значенням процесовості. Відчутним є ефект стилістичного переобтяження. Дослідники нафтогазової сфери надають перевагу віддієслівним формам з суфіксами -ач- (-яч-), -уч- (-юч-) замість питомих українських форм, утворених на основі народної мовної традиції слововживання і словотворення. Є кілька способів замінування віддієслівних прикметників на -чий. Найчастіше це здійснюють за допомогою віддієслівного прикметника із суфіксами -льн(ий), -івн(ий), -ч(ий), -к(ий), -лив(ий), -уч(ий), -ав(ий), -ив(ий), утвореного від основи інфінітива недоконаного виду (*вимірювальний прилад, розширювальні долота, енергогенерувальні установки, фільтрувальний папір, гальмівний пристрій, горюча речовина, негорюча суміш, плавучий док, летка олія, мінливий відтінок*); іменника-прикладки (*збираюча лінза – лінза-збирач*); словосполучення з відповідною формою керування (*перебуваючий на ремонті – поставлений на ремонт*). Якщо жоден із названих способів не є доречним, можна використати описову конструкцію. Однак, на думку С. Караванського, розгорнутий зворот у термінологічній практиці не завжди є доречним. У текстах трапляються такі збіги словесних форм, що вживати слова «який» або «що» не можна, бо часте повторення їх стилістично не виправдане [3, с. 101].

Оптимальним варіантом розв'язання проблеми віддієслівних прикметників є врахування української мовної традиції. На цьому наголошує й С. Караванський. До частовживаного у фахових текстах дієприкметника «діючий» дослідник добирає такі синоніми: *покликаний/згодний, готовий, звиклий діяти, діяльний, активний, ефективний, чинний, діювий, робочий, ходовий, в дії, в роботі, в ходу* [3, с. 98-100]. Тож граматично виправдано, на нашу думку, словосполучення «діюча свердловина», «недіючі трубопроводи» замінити так: «*робоча свердловина*», «*неробочі трубопроводи*».

Порушення норм використання віддієслівних прикметників спостерігаємо не тільки на рівні питомо українських слів, а й запозичених. Іншомовне слово, екстраполюючись у словотвірну систему певної мови, активно «запозичує» її словотвірні моделі. Щодо української науково-технічної мови, то цей процес часто відбувається з порушенням норм. Наприклад, *коректуюче цементне стискання, інгібуючі властивості, флегматизуюча речовина*. Неконтрольований процес призводить до утворення ненормативних аббревіатур, як-от: МФК (*мінімальна флегматизуюча концентрація*), що, безперечно, не сприяє уніфікованості терміносистеми нафтогазової галузі.

2. Унормування категорії стану дієслів (пасивних дієслів на -ся).

Мовознавці звертають увагу й на те, що сучасний науково-технічний текст суттєво перенасичений дієслівними формами на -ся (Н. Бабич, М. Гінзбург, О. Кочерга, З. Куньч, О. Сербенська). Цей процес відбувся так стрімко, що конструкції з дієслівними формами пасивного стану вже стали типовою ознакою науково-технічного мовлення, хоча «за нормами української мови дієслова на -ся можна вживати лише як зворотні» [4, с. 87-88]. Проведене дослідження засвідчує, що переобтяження науково-технічного тексту дієслівними формами на -ся є недоречними не тільки з граматичного, а й зі стилістичного боку. Нагромадження пасивного стану призводить до ефекту стилістичної надмірності, однотипності наукового викладу, звуження парадигми вияву безособовості, знеособлення мовлення.

Граматичного і стилістичного коригування потребують насамперед ті конструкції, які пов'язані з порушенням суб'єктно-об'єктної кореляції. Маємо на увазі некоректне, ненормативне вживання особи-діяча (логічного підмета) у формі орудного відмінка (*фахівцями розробляються рецептури бурових розчинів, одержані значення порівнюються дослідниками*). Такі звороти, з одного боку, надають науковому мовленню забарвлення книжності, граматично ускладнюють текст, а з іншого – спрямовують науковий виклад у площину представлення об'єкта, а не дії чи суб'єкта, який логічно виконує цю дію.

Спостереження над фактичним матеріалом приводить до висновку про те, що ключові позиції в терміносистемі нафтогазової галузі мають не назви об'єктів, а назви дій і процесів, які найбільшою мірою пов'язані з описом технологій розвідування, буріння, видобування, транспортування нафти і газу, тому й потребують відповідного стилістичного і граматичного акценту. Наприклад, у конструкції *трубопровід укладається (зварюється, обладнується, монтується)* варто зробити акцент на дії, а саме: *трубопровід укладають (зварюють, обладнують, монтують)*, бо ключовою є не назва об'єкта, а назва процесу, який найбільшою мірою визначає ступінь наповненості тексту валентними віддієслівними актантами (*як? де? коли? з якої причини? чим?* тощо).

З цією ж метою потребують введення в контекст імпліцитного (узагальнено-відстороненого) діяча конструкції на зразок *нафта та газ постачаються, родовища розвідуються, монтаж трубопроводу виконується, вода подається, обсадні колони цементуються* (доречно сказати: *нафту та газ постачають, родовища розвідують, монтаж трубопроводу виконують, воду подають, обсадні колони цементують*).

3. Звуження контексту використання віддієслівних іменників на -к(а).

Поширеним лексичним упущенням у науково-технічному тексті є нерозрізнення семантики віддієслівних іменників на -к(а) у значенні дії (процесу і наслідку). Важливо вживати як різні самостійні терміни такі поняття, що означають, по-перше, вияв діяльності, функціонування; по-друге, подію, яка відбулася чи відбудеться

в точно окреслений момент; по-третє, кінцевий продукт чи підсумок, що завершує що-небудь. За рекомендацією ДСТУ 3966–2009, дію позначають іменниками з суфіксами -нн(я), -тт(я), утвореними від дієслів недоконаного виду, тож вживаємо *розроблення родовища, компонування низу бурової колони*. Подію, відповідно, позначають іменниками з суфіксами -нн(я), -тт(я) від дієслів доконаного виду: *доставлення запасних деталей, розроблення підземних запасів, підготовлення бурового розчину*. Як результат – *розробка технологічної схеми, об'єкт – відтяжка* (трос), *універсальна обв'язка*.

Іменники *відтяжка, установка, розробка, обв'язка, переробка, відправка, оцінка* бурового розчину, *доставка* не означають дії, яка відбувалася, відбувається чи відбуватиметься. Слід розмежовувати три різні терміни: *перевіряння, перевірення, перевірка; розв'язування, розв'язання, розв'язок; оброблення, оброблення, обробіток; доставляння, доставлення, достава; ділення, поділення, поділ; споруджування, спорудження, споруда; розтягування, розтягнення, розтяг*.

4. Лексико-семантичний вибір синонімічних назв об'єктів, дій, процесів у науково-технічних текстах нафтогазового профілю.

Правильний вибір слів залежить від розрізнення їх значень. Розгляньмо один із таких прикладів. В англійській, німецькій та французькій мовах функціонує термін «*рипр*», «*рипре*» як загальна назва пристроїв для напірного переміщення рідин. В українську мову цей термін потрапив, імовірно, через польську і був адаптований до місцевого мовного ґрунту. Завдяки посередництву російської мови до вітчизняного термінологічного обігу увійшов і термін «насос», однак, маючи дуже малу дериваційну здатність, не зміг стати основою для творення нових термінів. Підтвердженням цього є використання для найменувань технологічних процесів дієслова «качати».

Використання таких слів як термінів, на думку М. Д. Гінзбурга, призводить до руйнування структури української терміносистеми. Термінолог рекомендує для найменування технологічного процесу напірного переміщення рідин використовувати дієслово «помпувати», утворене від назви пристрою, за допомогою якого такий процес відбувається. Крім того, як вважає вчений, слід остерігатись абсолютної взаємозаміни: «газоперекачувальний агрегат» подавати як «газоперепомповувальний» теж не слід, оскільки переміщення газу можливе лише за умови його стиснення з підвищенням тиску газу і температури. Для такого процесу слід використовувати термін *компримування газу*, оскільки пристроєм, що компримує газ, є компресор. Російськомовний термін «закачивание цемента» може мати український відповідник з дієсловом запомповування, бо помпи можуть переміщувати рідину різної в'язкості (зокрема із твердими та газоподібними домішками) [9].

Причиною плутанини часто є дослівний переклад російського слова «*емкость*», що має значно ширше лексичне значення, оскільки в російській мові його вживають, як демонструє М. Гінзбург, і у значенні скалярної фізичної величини, і у значенні посудини для зберігання чи перевезення чогось, і здатності наповнити щось. Тому словосполучення «*перевезення в ємностях під тиском*» є ненормативним, доцільніше сказати *перевезення у баках, посудинах, резервуарах*.

Отже, лексичні, граматичні відповідники ненормативних слів і конструкцій, представлені в державних стандартах, фактичний матеріал, висновки лінгвістів і фахівців нафтогазової галузі засвідчують, що основою формування вітчизняної нафтогазової термінології є передусім українська мовна традиція словотворення, слововживання і побудови одиниць граматичного рівня. Надання переваги активним формам над пасивними, розмежування видових значень у семантиці віддієслівних іменників, вилучення з ужитку ненормативних дієслівних форм на -ся, врахування характеру словотвору в українських прикметниках та іменниках – це ті чинники, які сприятимуть вживанню природніших й економніших для української мови лексико-стилістичних і граматичних засобів, а також правильному вибору мовних одиниць у перекладі фахових текстів.

Перспективою подальших досліджень є унормування різних лексико-семантичних груп терміносистеми нафтогазової галузі: назв дій, процесів та операцій, пов'язаних із видобуванням нафти і газу; назв способів, режимів та методів виконання робочих операцій і процесів; назв властивостей, якостей предметів, явищ, процесів та назв станів.

Література:

1. Гавриш І. В. Розвиток українського наукового стилю 20-30 років ХХ століття (на матеріалі науково-технічних текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Гавриш Ірина Володимирівна. – Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2001. – 21 с.
2. Дорошенко С. М. Формування та розвиток української термінології нафтогазової промисловості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / С. М. Дорошенко. – К., 2004. – 20 с.
3. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – 2-ге розширене вид. – Львів : БаК, 2009. – 344 с.
4. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с.
5. Плескач В. М. Головний термінологічний стандарт / В. М. Плескач // Нові матеріали і технології в металургії та машинобудуванні. – 2009. – № 1. – С. 157–158.
6. Російсько-український словник наукової термінології : Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1998. – 892 с.
7. Російсько-український словник. 500000 слів та словосполучень / за ред. В. Бусела. – К. : Ірпінськ : Перун, 2008. – 1836 с.
8. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966-2009 [Чинний від 2010-07-01]. – К. : Держстандарт України, 2009. – 35 с.
9. Українська ділова мова: практичний посібник на щодень / укл. : М. Д. Гінзбург, І. О. Требульова, С. Д. Левіна, І. М. Корніловська; за ред. д-ра техн. наук, проф., акад. УНГА М. Д. Гінзбурга. – Харків : Торсінг, 2003. – 592 с.

Гузак А. М.,

Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, м. Чернівці

КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ ЧАСОВИХ ФОРМ ДІЄСЛІВ ДЛЯ ВИРАЖЕННЯ «ОСОБИСТОГО» ТА «КОЛЕКТИВНОГО» У ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ)

У статті розглядаються особливості вживання часових форм дієслів, які слугують для вербального вираження «особистого» та «колективного» у політичному дискурсі. Робота виконана на матеріалі політичних промов американських президентів від повоєнного періоду і до сьогодення. У результаті проведеного дослідження робиться висновок, що часові форми дієслів для вираження «особистого» та «колективного» у політичних промовах маркуються на лексико-граматичному рівні, перш за все, формами теперішнього, минулого та майбутнього часу.

Ключові слова: політичний дискурс, політична промова, комунікативні стратегії і тактики, лексико-граматичні маркери, часи, дієслова, займенники.

В статье рассматриваются особенности употребления временных форм глаголов, служащих для вербального выражения «личного» и «коллективного» в политическом дискурсе. Работа выполнена на материале политических речей американских президентов от послевоенного периода до настоящего времени. В результате проведенного исследования делается вывод, что временные формы глаголов для выражения «личного» и «коллективного» в политической речи маркируются на лексико-грамматическом уровне прежде всего, формами настоящего, прошедшего и будущего времени.

Ключевые слова: политический дискурс, политическая речь, коммуникативные стратегии и тактики, лексико-грамматические маркеры, времена, глаголы, местоимения.

The article looks at the peculiarities of use of the tense forms of the verbs for the verbal expressions of the «personal» and «collective» in the political discourse. The work is based on the political speeches of American Presidents from the post-war period to nowadays. The investigation results in the conclusion that the tense forms of the verbs, used to express «personal» and «collective» in the text, on the lexico-grammatical level are marked by the forms of Present, Past and Future Tenses.

Key words: political discourse, political speech, communicative strategies and tactics, lexico-grammatical markers, tenses, verbs, pronouns.

Дослідження політичного дискурсу – його змісту, особливостей та функцій – відноситься до найбільш актуальних завдань сучасного мовознавства. Його вивченням займалися як закордонні, так і вітчизняні вчені-лінгвісти: В.М. Аміров, А.М. Баранов, Е. Бенвеніст, Р. Водак, М. Гайдегер, Т.А. ван Дейк, В.З. Дем'янков, М.В. Ільїн, Г.Г. Почепцов, Я. Торфінг, Н. Ферклоу, М. Фуко, П. Чілтон, А.П. Чудінов, К. Шафнер, О.І. Шейгал та ін. Однак, не зважаючи на підвищений інтерес до феномену політичного дискурсу, загальноприйнятого визначення даного явища поки що немає.

Т. ван Дейк вважає, що «політичний дискурс – це клас жанрів, обмежених соціальною сферою, а саме політикою» [2]. На його думку, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт в політичній обстановці. За Н.Н. Мироною, політичний дискурс – це «сукупність текстів, в яких відображається політична і ідеологічна практика держави, окремих партій та течій в певну епоху» [6, с. 344]. О. І. Шейгал в монографії «Семіотика політичного дискурсу» дає більш детальне пояснення і виділяє два підходи до розуміння даного поняття. Відповідно до першого з них, політичний дискурс розглядається як інституціональний, що утворює «сукупність усіх мовленнєвих актів, які використовуються в політичних дискусіях, а також правил публічної поведінки, які базуються на певних традиціях та перевірені досвідом» [11, с. 22]. Відповідно до другого підходу, інституціональність кваліфікується як одна із системотвірних ознак політичного дискурсу, «що дозволяє включити в межі політичного дискурсу ширше коло явищ мовної дійсності, які входять до сфери як інституціонального, так і неінституціонального спілкування, якщо до сфери політики відноситиметься хоча б один з трьох складників: суб'єкт, адресат або зміст спілкування» [11, с. 33].

У нашому розумінні політичний дискурс – це дискурс, який створюється політиками, головною детермінантою якого є боротьба за владу, її збереження, здійснення або перерозподіл. Мова в політиці реалізує декілька пов'язаних між собою функцій, основною з яких є персуазивна – регулювання світогляду і поведінки громадян. Визначальною ознакою політичного дискурсу є його спрямованість на адресата з метою домогтися перлокутивного ефекту – спонукати аудиторію до суспільно-політичної реакції. Як правило, учасники політичної комунікації представляють певні суспільно-політичні позиції, а обмін інформацією відбувається з яскраво вираженими прагматичними цілями, тобто комунікативний процес у політиці завжди має інтенційний характер. Оскільки інтенційну базу політичного дискурсу складає боротьба за владу, тому зміст політичної комунікації можна звести до трьох складових: формулювання та роз'яснення політичної позиції (орієнтація), пошук та згуртування прибічників (інтеграція), боротьба з супротивником (агресія як прояв агональності).

Метою даної статті є визначення темпоральної специфіки політичної ораторської промови та виявлення особливостей вживання часових форм дієслів для вираження «особистого» та «колективного» на лексико-граматичному рівні у політичних промовах. Поставлена у роботі мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначення поняття «політична промова» та виявлення її основних характерних ознак;
- визначення ролі особових та присвійних займенників у вираженні «особистого» та «колективного»;
- дослідження особливостей вживання часових форм дієслів при вираженні «особистого» та «колективного».

Об'єктом статті є вербальна репрезентація «особистого» та «колективного» у політичній промові за допомогою часових форм дієслів.

Предметом – особливості вживання особових займенників *I/we*, присвійних займенників (*my, mine, our, ours*) та форм теперішнього, минулого і майбутнього часу для вираження «особистого» та «колективного».

Матеріалом дослідження є 58 політичних промов американських президентів від повоєнного періоду і до сьогодення. Приклади для аналізу відбиралися шляхом суцільної вибірки і загалом складають 4820 слововживань.

Політична ораторська промова розглядається нами як текст, занурений в мовну ситуацію і далі в соціально-політичний контекст, і, як слушно зазначає І.Б. Морозова, «об'єднує дві функції: функцію повідомлення інформації і функцію впливу» [7, с. 64]. Політична промова як тип політичного дискурсу – це публічний виступ, який знаходиться в центрі суспільного життя, відіграє помітну роль в суспільних відносинах, формуванні публічної opinio та є ефективним засобом для одержання визнання та демонстрації лідерства. Структурно-морфологічний аспект політичного виступу має такі особливості: в його основі лежить трихотомічна структура античної риторики – вступ, основна частина і висновок [4, с. 7]. Вступ орієнтований на слухача; основна частина – на інформаційний аспект і будується на використанні про- і контраргументації відповідно до часової системи координат: минуле є причиною ситуації в теперішньому часі, яку можна перетворити на благополучне майбутнє. Висновок розрахований на сприйняття, він підбиває підсумки сказаного. Політичний виступ, темою якого є розв'язання певної проблеми, модифікує цю модель. Як правило, у вступі та (або) на початку основної частини чітко визначають проблему, далі називають причини, що викликали її, і заходи для її подолання, у висновку міститься заклик усунути проблему запропонованими засобами [10, с. 195].

До основних характеристик політичної ораторської промови традиційно відносять: а) дистанційність та наявність здебільшого масового адресата, що зумовлено сьогоденним потужним розвитком засобів масової інформації; б) домінуючу роль фактора емоційності та значну питому вагу фатичного спілкування; в) смислово невизначеність, пов'язану з фантомністю ряду денотатів, адже політики переважно висловлюють думку в узагальненому плані, коли певні знаки політичної мови не мають реального денотата; г) використання маніпулятивних стратегій, проявом яких є навмисне ухиляння, натяки, посилення, коли сенс розмови буде зрозумілим лише певному адресату; д) театральність, необхідність політиків працювати на публіку, привертати до себе увагу за допомогою створеного іміджу; е) динамічність мови політики, що зумовлено відбиттям напруженої реальності та зміною політичної ситуації [3, с. 34-42].

Найважливішою функцією політичної ораторської промови є функція політичної пропаганди, переконання та впливу, а її успіх залежить наскільки вона співзвучна з масовою свідомістю. На попередньому етапі роботи було встановлено, що серед мовних засобів, що сприяють встановленню контакту з аудиторією, чільне місце посідають особові та присвійні займенники, які слугують своєрідними маркерами «особистого» та «колективного» у політичній промові. Вживання особових займенників *I/we* та присвійних займенників *my, mine, our, ours* у промовах американських президентів є також засобом виявлення ставлення мовця до адресата, статусу адресанта/адресата, засобом кодування різних аспектів комунікативних інтенцій мовця.

Зауважимо, що під «особистим» у роботі розуміється все, що відноситься до мовця, під «колективним» – все, що пов'язане з народом країни, населенням, та урядом. Досвідчений політик-оратор у своїх промовах уміло поєднує висловлювання про себе (особисте), у потрібному місці і в потрібний момент об'єднує себе з усім населенням країни чи окремими його верствами, урядом (колективне).

За допомогою особового займенника *we* та присвійного займенника *our*, політик-оратор презентує себе як пересічного громадянина, представляє ідею спільної праці, акцентує увагу адресата на наявності спільних проблем, які потрібно вирішувати спільними зусиллями. Таким чином, вживаючи подібні займенники, відбувається не тільки звернення до масового слухача, але і вираження колективного. Все це надає промові театральності, емоційності, фантомності. Наприклад:

Each time we gather to inaugurate a President we bear witness to the enduring strength of our Constitution. We affirm the promise of our democracy. We recall that what binds this nation together is not the colors of our skin or the tenets of our faith or the origins of our names. [12]

Використання прономінальних форм першої особи множини має особливе значення, тому що вони допомагають створити і передати атмосферу взаєморозуміння між промовцем і слухачами, дають змогу політику реалізувати свої цілі: звертатися до різних груп населення, встановлювати зв'язки в межах групової свідомості залежно від своїх намірів, формувати почуття спільності, залучати адресатів на свій бік, прямо звертаючись до них і побічно представляючи себе та свою програму. Відповідно до прийомів ідентифікації та інтимізації використання особового займенника *we* та присвійного займенника *our* пов'язане з оцінністю. Говорячи *We/Mi* та *our/наш*, політики застосовують лише позитивну конотацію, а політичного противника характеризують у негативному плані.

At such a time in history, we who are free must proclaim anew our faith. This faith is the abiding creed of our fathers. This faith rules our whole way of life. It decrees that we, the people, elect leaders not to rule but to serve. It asserts that we have the right to choice of our own work and to the reward of our own toil. And it warns that any man who seeks to deny equality among all his brothers betrays the spirit of the free and invites the mockery of the tyrant [12].

У процесі роботи з'ясовано, що конструкції з особовим займенником *I* та присвійними займенниками *my/mine* сприяють більш повному і експліцитному вираженню особистого. Особовий займенник *I* позиціонує президента як сильну особистість і політика, який здатен впоратись з державними проблемами і вивести країну на новий рівень.

A President is neither prince nor pope, and I don't seek a window on men's souls. In fact, I yearn for a greater tolerance, an easy-goingness about each other's attitudes and way of life. I do not mistrust the future; I do not fear what is ahead. [12]

З іншого боку, встановлено, що вираження особистого та колективного також вербалізується на рівні часових форм дієслів. Поняття часу є одним з основних лінгвістичних понять. В останнє десятиліття час вивчається як універсальне когнітивне утворення, втілене в мові й дискурсі (В.П. Зінченко, Л.М. Любинська й С.В. Лепілін), і як національно-культурне явище (Ю.С. Белозорова, В. Еванс, Р. Нуньез, А.М. Приходько, О.С. Яковлева, К. Яшчоут) [1, с. 3]. Під граматичним часом у граматиці зазвичай розуміють відношення моменту дії, що позначається дієсловом, до моменту мовлення [8]. Головною особливістю поняття часу є його дуальність: час є або таким, що дистанційоє суб'єкт і об'єкт спостереження, або таким, що залучає суб'єкт спостереження до формування образу об'єкта, що спостерігається (В. Еванс, В.С. Степін, Л.Ф. Кузнецова, М.К. Мамардашвілі, В.О. Лефевр), тобто, з одного боку, час орієнтований на фізичні явища (об'єкти), та, з іншого, – залежить від індивіда [1, с. 11]. Свідомість людини активно відображає події, що відбуваються протягом часу, і передає насамперед дієсловом, категорійним значенням якого є процесуальність у широкому розумінні. Отже, темпоральне значення є невід'ємним від дієслова.

В англійській мові прийнято розрізняти чотири групи часових форм дієслова: неозначену (Indefinite), тривалу (Continuous), перфектну (Perfect), перфектно-тривалу (Perfect Continuous), кожна з яких, у свою чергу, включає форми минулого (Past), теперішнього (Present), майбутнього (Future) та майбутнього з точки зору минулого (Future-in-the-Past), за винятком групи Perfect Continuous, яка вміщує лише дві форми – теперішню перфектно-тривалу (Present Perfect Continuous) та минулу перфектно-тривалу (Past Perfect Continuous). Отже, дію в теперішньому часі в англійській мові можна виразити за допомогою наступних чотирьох форм: простого теперішнього / неозначеного часу (Present Indefinite/ Simple), теперішнього тривалого часу (Present Continuous / Progressive), теперішнього докраного / перфектного часу (Present Perfect) і теперішнього перфектно-тривалого часу (Present Perfect Continuous / Progressive) [5, с.13]. Це стосується також майбутньої і минулої дії. Носіям мови важливо не тільки, коли відбувається дія, але і її процес та кінцевий результат. У нашому дослідженні, для зручності аналізу особливостей вживання часових форм дієслів для вираження особистого та колективного, ми опираємось на часову вісь, умовно поділивши її на три відрізки, кожен з яких репрезентує відповідно теперішній, минулий і майбутній час.

Встановлено, що вживання теперішнього часу практично однакове при вираженні особистого (59,37 %) і колективного (60,79 %), і значно переважає над іншими часовими формами (див таб.1). Форми минулого часу зустрічаються частіше для вираження особистого. Наприклад:

I was in Independence, Missouri, in June 1950, when Secretary Acheson telephoned me and gave me the news about the invasion of Korea. I told the Secretary to lay the matter at once before the United Nations, and I came on back to Washington. [12]

Американські політики досить часто говорять про свій досвід, свою діяльність і досягнення. Зауважимо, що характерною рисою американської лінгвокультури є чітко виражене переважання минулого особистого досвіду [9, с. 11].

Грунтуючись на порівняльному аналізі частотності вживання часових форм дієслова, у роботі зроблено висновок, що форми майбутнього часу зустрічаються рідше (8,2 % для вираження особистого і 17,60 % для вираження колективного), але виконують досить важливу роль. За їх допомогою промовець здійснює орієнтацію аудиторії на майбутнє, втілює прагнення вселити впевненість у світлому майбутньому країни і своїй ролі у цьому. Наприклад:

We shall respect our treaty commitments. We shall support vigorously the principle that no country has the right to impose its will or rule on another by force. We shall do our share in defending peace and freedom in the world. But we shall expect others to do their share. [12]

Порівняльні характеристики вживання часових форм наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Питома вага відносного вживання часових форм дієслів для вираження «особистого» і «колективного» у промовах американських президентів від повоєнного періоду і до сьогодення

	Теперішній час		Минулий час		Майбутній час	
	Особисте	Колективне	Особисте	Колективне	Особисте	Колективне
кількість	963	1944	526	691	133	563
частота вживання у процентному співвідношенні (%)	59,37	60,79	32,43	21,61	8,2	17,60

Аналіз особливостей вживання часових форм дієслів для вираження особистого і колективного у політичних промовах показав, що кожна дія, позначена дієсловом-присудком, може характеризуватись як одночасна з моментом мови (теперішній час), що передує йому (минулий час) або як майбутня дія (майбутній час). Відсоток розбіжності у вживанні теперішнього часу для вираження особистого та колективного не значний (1,42 %), на відміну від процентної різниці у частоті вживання минулого і майбутнього часу для вираження особистого та колективного, що становить відповідно 10,82 та 9,4 %.

Отже, можна зробити підсумок, що у промовах американських президентів «колективне» домінує над «особистим». Це проявляється на лексико-граматичному рівні у вживанні специфічних форм дієслів і типових за-

йменників. Президент, виступаючи представником інституту влади, озвучує інтереси своєї країни, народу, уряду. Він виступає не від свого імені, а від імені усєї держави, цілком зрозумілим стає той факт, що особисте для нього стає неважливим, другорядним. Прагнення і вміння політика об'єднати себе і аудиторію реалізується за допомогою граматичних конструкцій з особовим займенником *We* та його присвійними формами.

Підсумовуючи результати дослідження варто зазначити, що політична комунікація пов'язана з різноманітними формами лінгвістичної маніпуляції та мовленнєвої тактики, які уможливають управління свідомістю і контроль над менталітетом широкого загалу. Тексти політичних промов дуже часто носять характер реклами і в даному аспекті вони представляють інтерес для лінгвістів не лише в рамках локуції, іллокуції та перлокуції, а й на рівні перлокутивного ефекту, адже мають зацікавити, мотивувати і привести до певних дій адресата. Політична промова потребує подальшого глибинного вивчення. Виділення та комплексний опис базових лінгвокультурних концептів англомовних політичних діячів є перспективою наших подальших досліджень.

Література:

1. Бондаренко С. В. Еволюція поняття часу в англійській мові та дискурсі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / С. В. Бондаренко // Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2012. – 35 с.
2. Дейк ван, Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В.В. Петрова; Под ред. В.И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М., 2002. – № 3. – С. 32-43.
4. Діденко М. О. Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів німецьких політичних діячів кінця 20 століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / М. О. Діденко // Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2001. – 14 с.
5. Крылова И. П., Крылова Е. В. Практическая грамматика английского языка. Учебное пособие. / И. П. Крылова, Е. В. Крылова – 2-е изд., перераб. – М. : «ЧеРо», при участии издательства «Юрайт», 2001. – 292 с.
6. Миронова Н. Н. Об изучении оценочного дискурса в современной лингвистике // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы. Тезисы междунар. конф. – М. : МГУ, 1995. – Т. 2. – С. 344-345.
7. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії: Монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.
8. Павленко Г. М. Лінгвістична категоризація часу / Г. М. Павленко // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. – Запоріжжя : Гум. ун-т «ЗДМУ», 2008. – № 1. – С. 49-53.
9. Саунина Е. В. Способы воздействия в речи руководителей государств (на материале выступлений государственных деятелей России и США): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19 / Е. В. Саунина // Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2012. – 21 с.
10. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації / О. А. Семенюк // Навчальний посібник. – К. : ІнЮре, 2009. – 276 с.
11. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
12. Presidential Speech Archive [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://millercenter.org/president/speeches>.

Гураль О. Ю.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

РОЛЬ ЧИННИКА АМБІВАЛЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ РЕКОНСТРУКЦІ КОНЦЕПТУ ПЕРСОНАЖІЗ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ

У статті проаналізовано суть феномену амбівалентності постмодерністського тексту та розкрито індивідуально-авторський репертуар засобів створення нечітко окресленого концепту ПЕРСОНАЖ, а також амбівалентності його концептуальних атрибутів на матеріалі тексту романів британського письменника-постмодерніста М. Аміса.

Ключові слова: амбівалентність, концепт, персонаж, концептуальний атрибут, мовна гра, постмодерністський текст.

В статье приводится анализ феномена амбивалентности постмодернистского текста и раскрывается индивидуально-авторский репертуар средств создания нечетко выраженного концепта ПЕРСОНАЖ, а также амбивалентности его концептуальных атрибутов на материале текста романов британского писателя-постмодерниста М. Амиса.

Ключевые слова: амбивалентность, концепт, персонаж, концептуальный атрибут, языковая игра, постмодернистский текст.

The article discusses the nature of ambivalence in postmodern text and investigates the author's individual means of creating a loosely differentiated concept of character as well as achieving ambivalence in its conceptual attributes on the basis of the text of novels by a British postmodern writer M. Amis.

Key words: ambivalence, concept, character, conceptual attribute, language game, postmodernist text.

Інтерпретація постмодерністського тексту з точки зору когнітивно-дискурсного підходу вимагає врахування тенденцій сучасного текстотворення, що віддзеркалені у специфіці мовних та мовленнєвих засобів портретування суб'єкта у постмодерністському романі. Концепт ПЕРСОНАЖ вибудовується із текстової тканини мовноекспериментального роману, для якої властивою є грайливість (лудичність), двозначність, створення принципової неточності висловлень. Попри існування досліджень І.А. Бехти, О.А. Бабелюк, М.В. Стуліної, що торкаються амбівалентності як однієї із глобальних стратегій постмодерністського тексту; а також мовної гри, що є одним із засобів її втілення (І.Е. Сніховська), недостатньо вивченим, на нашу думку, є вплив стратегії амбівалентності на концепт ПЕРСОНАЖ – один із центральних концептів художнього твору. У фокусі нашого дослідження перебуває вигадана особистість персонажа та когнітивні стратегії її реконструкції з текстової інформації за умов навмисне створеної можливості двозначної чи багатозначної інтерпретації.

Пошуки засобів портретування вигаданої особистості персонажа у тексті постмодерністського роману та його роль у відображенні людини сучасного постіндустріального суспільства зумовлюють **актуальність** зазначеної проблеми.

Метою статті є розкриття специфіки індивідуально-авторських засобів створення свободи інтерпретації самого факту існування персонажа чи окремих його атрибутів у тексті романів британського письменника-постмодерніста М. Аміса. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: 1) з'ясувати суть феномену амбівалентності у постмодерністському тексті; 2) дослідити специфіку засобів втілення амбівалентності як стратегії на різних текстових рівнях; 3) обґрунтувати використання цих засобів.

Постмодерністи вважають двоїстість, подвійну сутність речей одним із фундаментальних принципів організації буття взагалі [4, с. 204]. Зокрема У. Еко бачить читача співтворцем тексту. При цьому текст не лише вимагає його співпраці, а й спонукає зробити низку інтерпретаційних альтернатив, яких є більше, ніж одна [2, с. 25]. *Амбівалентність тексту* тлумачимо як принципову неточність висловлень, уникання визначень, що претендують на статус істини, схильність до двозначностей, двоїстість, можливість багатоваріантного тлумачення. О.А. Бабелюк пропонує розглядати амбівалентність як психолого-рецептивний конструкт у семантико-граматичному, композиційно-стилістичному та наративному аспектах [1, с. 5].

Концепт ПЕРСОНАЖ у рамках нашого дослідження трактуємо як читацьку ментальну модель, що є наслідком взаємодії когнітивної бази читача і постмодерністського тексту; абстракцію, що втілюється в окремих текстових реалізаціях концепту ПЕРСОНАЖ (ТрКП), ідентифікованих власними чи загальними іменниками. Результатом застосування стратегії амбівалентності до суб'єкта є поява нечітко окресленого персонажа, що розчиняється у тексті, а також поява персонажа із двозначними концептуальними атрибутами.

У постмодерністському романі відбувається «розсіяння» персонажа серед мовних знаків, іноді до такої степені, що його існування в цілому є проблематизованим. Ефект дифузності ТрКП Тод Френдлі у романі «Time's Arrow» створюється за допомогою **референційних засобів**: вживанням займенників першої та третьої особи однини (*I, he*) та першої особи множини (*we*) на позначення одного референта: «*Something isn't quite working: this body I'm in won't take orders from this will of mine. Look around I say. But his neck ignores me. His eyes have their own agenda. Is it serious? Are we okay? I didn't panic. I made do with peripheral vision, which after all is the next best thing*» [10, с.13]. Створення референційного хаосу дезорієнтує читача та розсіює цілісність текстової реалізації концепту ПЕРСОНАЖ.

Частково стратегія амбівалентності може втілюватися засобами **мовної гри**. Гра лежить в основі не лише породження текстів, але й у їх інтерпретації, коли адресат намагається декодувати приховані у них мовні та

змістові загадки. Лудичність тексту може реалізуватися в будь-якій художній нестандартності текстів – інтертекстуальності, «смерті автора», відтворенні можливих світів, нелінійності, пародійності тощо.

У нашому випадку мовна гра має характер надання персонажу імені, що втрачає свою номінативну функцію (шляхом ідентифікації власного іменника із загальним, а також допоміжними частинами мови: сполучником, числівником чи займенником) у конкретному вузькому контексті, що сприяє цьому процесу. До прикладу, частина власного імені персонажа Хе Зіжн (*He Zizhen*) китайки, коханки короля Англії, ідентична на письмі з особовим займенником чоловічого роду (*he*). Звертаючись до персонажів виключно через особові займенники, автор створює умови для виникнення двозначності щодо статі персонажа, а відтак, для стирання меж між окремими персонажами: «*He touched him. He touched He. He was hard. He was soft. He touched him and he touched He*» [11, с. 22]; «*He whispered what he had to say, and He whispered back. And He said she understood*» [11, с. 120].

Формування ТрКП є проблематичним у контексті діалогу двох братів Найджела (*Nigel*) та Ендрю (*Andrew*) з роману «*Yellow Dog*». Подібність скороченого варіанту власного імені персонажа «*And*» та сполучника «*and*», посилюється ігноруванням автором конвенцій подачі кожної персонажної репліки з нового рядка при репрезентації діалогічного мовлення: «*Nigel: «You're not still peddling that muck, are you?» And: «The videos and that: course. Freedom of expression. But not that stuff.» Nigel: «Because that's a no-no, that is.» And: «Definitely no go.» Nigel: «It's not on.» And: «No soap whatso.» Nigel: «I worry about you, And. On the train to Manchester.»* [11, с. 56]. Текстовий обсяг експлікації цієї ТрКП обмежений цим діалогом, що і зумовлює її дифузність.

Загальний іменник «*Love*» використовується в ролі імені для королівського слуги («*Who would want a servant called Love?*» [11, с. 16]) та створює двозначність, оскільки викликає асоціацію з персоніфікованим почуттям кохання «*Love*»: «*Now the clocks chimed, first in relay, then in unison. «If you would, Love,» said the King. ...And in came He Zizhen, greatgranddaughter of concubines. Love bade her welcome*» [11, с. 21]. Поява слуги Лав синхронізується із появою китайки, коханки короля Хе Зіжн, таким чином посилюючи двозначність: «*Love entered. The impressive wingspan of his ears was picked out by the low sun that lurked behind him. He gave an arthritic bow and said, «If you're ready, sir?» «Coming, Love: I'll follow»*» [11, с. 115].

Сприяє двозначному тлумаченню ім'я персонажа у формі числівника 13, що не вказує на його вік чи статус, а швидше сигналізує про відсутність конкретного імені: «*Teen or Tine. Short for Tino? Itself short for Martino, Valentino?*» [9, с. 31].

Перепони процесу реконструкції текстових реалізацій концепту персонаж створює тактика надання персонажам імен, що відрізняються один від одного лише кількома звуками в умовах абсолютної ідентичності фізичних, психічних чи соціальних атрибутів «*Ben*»/«*Den*» [9, с. 457-459], «*Darko*»/«*Ranko*» [9, с. 175, 449]:

«*Who are you?*»

«*Ranko*»

«*You mean Darko*»

«*Darko is my twin brother. He's Croat. I'm Serb. We look the same, but we've got nothing in common*» [9, с. 175].

Навмисне створення невизначеності, що стоїть на перешкоді читацькому зусиллю, спрямованому на побудову текстової реалізації концепту персонаж, головню стосується виокремлення різнорідних концептуальних атрибутів.

Показовим є випадок інтернет-подруги персонажа Клінта Смокера із двозначним іменем К8. Ім'я персонажа сформоване шляхом омофонографічного перетворення, що притаманне електронній комунікації. Спілкуючись з нею виключно через інтернет журналіст сподівається, що віртуальна К8 – це Кейт (*Kate*). Проте при зустрічі Кейт виявилася Кітом (*Keith*), котрий зізнається в тому, що він – транссексуал: «*in scribendo Veritas, yellow dog. it's all in h&t, clint. i've been under the nife. but not 2 destroy – 2 cre8!*» [11, с. 326]. Двозначність була прихована автором в імені з самого початку. Таким чином, амбівалентність впливає на процес формування концептуальних атрибутів статі. Ефективною тактикою досягнення ефекту двозначності є конвергенція граматико-семантичних та когнітивно-наратологічних прийомів. Амбівалентність концептуальних атрибутів втілюється на граматико-семантичному рівні у випадку ТрКП, що есплікується лексемою «*murderee*» [7, с. 1, 3, 6, 10, 15, 18], яку можна трактувати як словотвірну чи лексико-граматичну *ігреду* [5, с. 11]. Тобто «неканонічну (переважно оказіональну) мовну одиницю, що реалізується в асоціативному умовно-реальному ігровому полі» [5, с. 9]. При побудові оказіоналізму має місце смислова трансформація за аналогією до *payee, addressee, employee* → *murder+ee*, в процесі якої розширюються межі сполучуваності морфем. Їх склад вказує на семантику об'єкта вбивства, який, проте, не є жертвою (*victim*), а швидше отримувачем вбивства як бажаної послуги, що відрізняється від самогубства (*suicide*). Амбівалентність концептуального наповнення ТрКП ґрунтується на багатозначності схеми, ключовим лексичним експлікатором якої є оказіоналізм «*murderee*». Водночас застосовується тактика «ненадійного» наратора (оповідача), який невпевнений щодо суті своєї героїні: «*You're hard to categorize, even in the male fantasy area. Maybe you're a mixture of genres. A mutant ... You're definitely something of a Sack Artist. And a Mata Hari too. And a Vamp. And a Ballbreaker. In the end, though, I'm fingering you for a Femme Fatale*» [7, с. 260]. Таким чином, амбівалентність цієї текстової реалізації концепту персонаж досягається конвергенцією різнорівневих стилістично-композиційних прийомів.

Процес реконструкції атрибутів текстових реалізацій концепту персонаж передбачає кореляцію точок зору різних персонажів та врахування авторської мовної гри. До прикладу, оцінка персонажа Гвіна Беррі як успішного, проте нездарного письменника присутня у дискурсі персонажа Річарда Тула, що є фокалізатором перших трьох частин роману «*The Information*»: «*Richard thought Gwyn's stuff was shit (more particularly, Summertown, the first novel, was forgivable shit, whereas Amelior was unforgivable shit.)*» [9, с. 92]; «*What he writes is unadulterated shit*» [9, с. 155]; «*Total crock. The purest trex*» [9, с. 156]. Тому висловлювання дружини Гвіна Беррі про свого чоловіка: «*GWYN CAN'T WRITE FOR TOFFEE*» [9, с. 272], додатково профілізоване

великими літерами, не може оминати читацьку увагу, оскільки містить ствердження факту, відомого з характеристики іншого персонажа. Ідіома «*can't do smth for toffee*» має значення «нічого не тямити, зовсім не вміти робити» [12] і веде до підтвердження концептуальних атрибутів ТрКП Гвіна Беррі [здібності: USELESS (WRITER), риса: OPPORTUNIST].

Проте згодом виявляється, що дружина Гвіна Беррі, Демі, є носієм специфічного ідіолекту. Для мовлення Демі характерною є індивідуальна модифікація сталих виразів, ідіом, що подані у формі переліку: «*she said «vicious snowball» (замість – «vicious circle»), «quicksand wit» («quick/sharp wit»), «worried stiff» («worried well»), «on its death legs» («on its last legs»), «none of my luck» («none of my business») [9, с. 257]; «Demi's speech-bargains: she wanted two for the price of one» [9, с. 257] – ця риса персонажа створює поле для авторської гри значень. Насправді Демі не вважає свого чоловіка повним нездарою, а лише зазначає, що він не може писати за мізерні гроші («*peanuts*» – розм. «дуже малі гроші» [12]): «*You mean peanuts, love. Not toffee. Peanuts*» [9, с. 465]. Шляхом заміни лексеми «*peanuts*» на «*toffee*» М. Амісом створюється амбівалентність атрибутів ТрКП Гвін Беррі, яка згодом усувається подальшою текстовою інформацією: USELESS (WRITER) → PROFIT-SEEKING (WRITER).*

Іншими засобами створення амбівалентності на **когнітивно-нарративному рівні** є застосування технік змінної фокалізації, ненадійного наратора та когнітивного дисонансу між текстовим та актуальним світом.

Тактика **змінної фокалізації**, застосована М. Амісом у романі «*Success*», є вирішальною у процесі формування концепту персонажа-брехуна. Події подаються по чергово з точки зору наратора-протагоніста та наратора-антагоніста. Регулярність чергування точок зору є суворо дотримана у всіх дванадцятих главах роману: спочатку слово надається першому братові, Теренсу Сервісу, потім – другому, Грегорі Райдінгу. Оскільки інформація, надана ними, часто є суперечливою, то читач сам змушений обирати одну з двох точок зору та компоувати обидві ТрКП за умов відсутності будь-якої авторської інстанції. В окремих випадках має місце множинна фокалізація, одна подія висвітлена з точок зору обох персонажів-нараторів. До прикладу, Грегорі Райдінг описує свій стиль життя як розкішний: «*Down comes the roof of my ritzy green car. Out burgeons my spring wardrobe. I have a £20 haircut. Champagne is more often than not to be found in my refrigerator*» [8, с. 93]. Проте зведений брат, Теренс Сервіс, характеризує Грегорі як власника старої напіврозваленої машини, безглузлого одягу, друзів-геїв та постійних фінансових проблем, а також як хвастуна та брехуна: «*your bloody stupid twee old heap of a car, your laughingstock poof clothes, your worthless layabout job, your cretinous faggot friends, your sullen and ravening money worries, your pathetic outdated swank, your endless lies*» [8, с. 88]. Така неузгодженість знаходить пояснення у зізнанні самого персонажа Грегорі Райдінга в тому, що він весь час говорив неправду: «*If you believed it, you'll believe anything. It was a lie. It was a lie. I tell lies. I'm a liar. I always have been. I'm sorry. Here come the secrets*» [8, с. 181]. Таким чином, самовикриття одного з персонажів як ненадійного наратора зумовлює нівелювання попередньої інформації, наданої ним, та сприйняття точки зору іншого персонажа Теренса Сервіса. Тобто, авторська гра, що створює двозначність, припиняється вкінці твору.

З метою створення амбівалентності у романі «*London Fields*» автором застосовується техніка **ненадійного наратора**. Вона проявляється у невизначеності наратора Самсона Янга щодо особистих даних його персонажів, що створює додаткові перепони читацькій концептуалізації: «*In fact I've had to watch it with my characters' ages. I thought Guy Clinch was about twenty-seven. He is thirty-five. I thought Keith Talent was about forty-two. He is twenty-nine. I thought Nicola Six... No, I always knew what she was. Nicola Six is thirty-four. I fear for them, my youngsters*» [7, с. 26].

Когнітивний дисонанс, що виникає внаслідок співставлення двох світів, актуального та текстового, також може створювати умови для виникнення амбівалентності ТрКП. **Смисловий алогізм** є формою текстового втілення, що забезпечує когнітивний дисонанс у романі «*Time's Arrow*». Поверхневе прочитання окремих фрагментів тексту сприяє створенню амбівалентності щодо атрибутів ТрКП [риса: KIND/VICIOUS, XENOPHILE/XENOPHOBЕ; хобі: VANDALISM/GARDENING]. Проте, незважаючи на граматичну та лексичну узгодженість слів, логіка внутрішньо текстового світу суперечить здоровому глузду, знанням актуального світу, що створює семантичне текстове напруження [3, с. 7]: витягнув цибулини квітів із землі → склав у пакет → заніс в магазин, щоб пом'якшити на гроші → бур'яни посадив у землю: «*All the tulips and roses he patiently drained and crushed, then sealed their exhumed corpses and took them in the paper bag to the store for money. All the weeds and nettles he screwed into the soil and the earth took this ugliness, snatched at it with a sudden grip. Such, then, are the fruits of Tod's meticulous vandalism... Destruction – is difficult. Destruction is slow*» [10, с. 26]. До протилежних висновків можна дійти, беручи до уваги контекст цілого роману, в якому руйнується традиційний скрипт людського життя як руху від народження до смерті. Герой мандрує у зворотньому напрямку. Отже, трактуючи контекстуальне значення дієслів як протилежне їхньому семантичному значенню, вдається досягнути розуміння, що дії персонажа насправді змальовані у зворотньому порядку.

Відтак, амбівалентність концепту персонаж втілюється шляхом специфічного добору референційних засобів, які на формі навмисне створеного контексту частково втрачають функцію ідентифікації персонажа, зливаючись із текстом, що створює невизначеність щодо самого факту існування персонажа. Використання лудичної функції мови на семантико-граматичному, стилістичному та нарративному рівнях через використання оказіоналізмів, деїдіоматизації фразеологічних висловлювань, тактики ненадійного наратора, множинної фокалізації, смислового алогізму, зумовлює амбівалентність концептуальних компонентів текстових реалізацій концепту персонаж. Ця стратегія є втіленням відмови постмодерністів від претензій на істинність, прагнення зберігати неточність висловлювань та феномену смерті автора як авторитарної інстанції. Перспективою подальших досліджень є вивчення лінгвального втілення інших аспектів концепту персонаж (дефрагментації та маргіналізації) у постмодерністському романі.

Література:

1. Бабелюк О. А. Функції стилістичних прийомів в американському постмодерністському текстотворенні / О. А. Бабелюк // Наукові записки. – 2011. – Вип. 96 (1). – С. 3-9. – (Серія «Філологічні науки (мовознавство)»).
2. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / У. Еко. – Львів : Літопис, 2004. – 384 с.
3. Корольова А. В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті : Монографія / А. В. Корольова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 267 с.
4. Рашді С. Опівнічні діти / Пер. з англ. Н. Трохим. – К. : Юніверс, 2007. – 704 с.
5. Сніховська І. Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. Е. Сніховська. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.
6. Стуліна М. В. Німецький постмодерністський дискурс : лінгво-концептуальний і лінгвопоетичний аспекти : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / М. В. Стуліна. – Х., 2011. – 272 с.
7. Amis M. London Fields / M. Amis. – Penguin Books, 1990. – 470 p.
8. Amis M. Success / M. Amis. – Jonathan Cape Ltd., 1985 (1978). – 224 p.
9. Amis M. The Information / M. Amis. – Flamingo : HarperCollinsPublishers, 1996. – 494 p.
10. Amis M. Time's Arrow / M. Amis. – Penguin Books, 1991. – 176 p.
11. Amis M. Yellow Dog / M. Amis. – London : Jonathan Cape, 2003. – 340 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English / [ed. by D. Summers]. – Pearson Education Ltd, 2005. – 1949 p.

Гуцол А. М.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

Досліджується концептосфера МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ на тлі німецькомовного дискурсу як ієрархічно-структурований мовний феномен; розглядаються її складові – домени, методом фреймового моделювання встановлюються зв'язки між ними.

Ключові слова: *домен, матримоніальний конфлікт, фрейм.*

Исследуется концептосфера МАТРИМОНИАЛЬНИЙ КОНФЛИКТ на фоне немецкоязычного дискурса как иерархически структурированный языковой феномен; рассматриваются ее составляющие – домены, методом фреймовой моделирования устанавливаются связи между ними.

Ключевые слова: *домен, матримониальный конфликт, фрейм.*

This article deals with the research of conceptual scope MATRIMONIAL CONFLICT on the basis of German-speaking discourse as a hierarchically structured language phenomenon, discusses domains as its components establishing links between them by modeling frame.

Key words: *domain, matrimonial conflict, frame.*

Дослідження будови та сутності мови з точки зору когнітивної лінгвістики активно здійснюються на теренах не лише України, а й усього світу, адже ця галузь мовознавства розглядає функціонування мови як різновид пізнавальної діяльності, що дає змогу виявити та проаналізувати різного роду когнітивні механізми, втілені у мовній формі. Конфліктна інтеракція на сьогодні є об'єктом дослідження науковців з точки зору соціолінгвістики (Д. Лі, Т. Кочман та ін.), психології та психолінгвістики (І. Горелов, К. Седов, Н. Гришина й ін.), а також гендерної (А. Мартинюк) та дискурсивної лінгвістики (О. Фадєєва, І. Фролова та ін.), проте огляд її когнітивних моделей залишається **актуальним**. Особливий інтерес викликає конфронтативна сфера розмовного сімейного дискурсу, а саме його матримоніального різновиду, що презентує спілкування між мовцями зі статусними ролями чоловіка та дружини. **Об'єктом дослідження** в обраному ракурсі стає концептосфера МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ, **предметом** – домени, що входять до її складу, та їх організація. **Матеріалом для дослідження** послуговували 1000 діалогів матримоніального дискурсу, прагматично позначений конфліктною спрямованістю.

Складність та багаторівневість мови як системи проявляється ієрархічністю, яка з ракурсу когнітивної лінгвістики реалізується наступним чином: концепт (конституент парцели, позначений словом або іншою мовною одиницею) → парцела (вузол в рамках домену) → домен (інформаційний вузол в рамках концептосфери) → концептосфера (увесь досліджуваний концептуальний простір) [17, с. 147]. Згідно з цим положенням парцели, виокремлені нами у попередньому дослідженні [3], виступають базою для конструювання **домену** – певної лексико-тематичної групи як «структурованого простору фонових знань, що задається у вигляді класів предметів» [10, с. 406] та «служує контекстом (фоном) для виділення (профілювання) концепту» [8, с. 21]. Іншими словами, це сукупність знань, необхідна для розуміння концепту, будучи передумовою для оформлення змісту мовного знаку в процесі комунікації і подальшої інтерпретації цього змісту та характеризується певною когнітивною незалежністю. Домен є зв'язною областю концептуалізації, відносно якої характеризується семантична одиниця [18, с. 488]. Аналогом терміну домен у прагматиці, соціолінгвістиці, комунікативній та дискурсивній лінгвістиці, а також у ряді інших дисциплін, є термін «контекст» [9, с. 66], адже дискурс може бути інтерпретований як актуалізація концептів [13, с. 53].

Формування доменів здійснюємо на основі тих парцел, статистичні величини яких суттєво відрізняються від теоретично очікуваних із виявленими певними зв'язками між ними, тобто із зазначеним високим показником критерію χ^2 (вище 3,86) та коефіцієнту взаємної спряженості K . Відтак, у матримоніальному конфліктному дискурсі виокремлюємо такі домени: MENSCH/людина, TÄTIGKEIT/діяльність та UMWELT/оточення.

Не існуючи в мові ізольовано, домени об'єднані між собою певними когнітивними зв'язками, утворюючи **матрицю доменів** (термін Т. Клаузнера і В. Крофта [15], Р. Ленекера [17]) – систему поєднаних між собою доменів в рамках певного дискурсу, на основі яких профілюється цілий ряд концептів. Термін «матриця» у сфері лінгвістики може позначати: а) багатогранність знання; б) багатство способів мовної репрезентації знання; в) варіативність контекстів вживання (багатофункціональність); г) багатозначність одиниці мови на рівні системи. Однак лише у першому випадку правомірно говорити про когнітивну матрицю як систему взаємопов'язаних когнітивних контекстів чи галузей концептуалізації об'єкта [2, с. 47].

Однак матриця, вказуючи на наявність зв'язку між доменами, не виявляє його сили, інтенсивності чи специфіки. В такому випадку варто розглядати домени з точки зору **сітки**, або **мережі** – системи, в якій уся інформація сконцентрована у вузлах і з'єднуючих їх дугах [12, с. 229]. Ці вузли «інтелігентні»: кожен вузол несе інформацію щодо деякої сутності та її місця у мережі [19, с. 106], утворюючи пропозиції – відношення між вузлами [11, с. 193]. Відтак, можна стверджувати, що концептосфера є сіткою доменів, кожен із доменів є сіткою парцел, кожна із парцел є сіткою концептів і кожен концепт є сіткою ознак, що їх характеризують, іншими словами йдеться про «мережі-в-мережах» [6, с. 76].

Як відомо, для роботи з інформацією «необхідні дві основні речі: структурована «база даних» і «процесор», який працює з цією базою. Структурою «бази даних» нашого мислення є концептуальні сітки, а «про-

цесором» – когнітивні операції» [5, с. 359]. Основною одиницею такої «бази даних» є **фрейм** – система концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння будь-якого з них ми повинні розуміти цілісну структуру, в склад якої вони входять [16, с. 111]. Фрейм – це форма організації певного знання, спосіб його схематизації у процесі мислення; це «набір слів, кожне з яких позначає частину чи аспект деякого концептуального чи акціонального цілого» [14, с. 49]. Будучи структурою даних для подання знань про типову ситуацію чи типові властивості об'єкта [7, с. 188], фрейм, разом з тим, розглядається як шлях опису когнітивного контексту, який надає основу та асоціюється з когнітивними категоріями [1, с. 30]. Слот фрейму – це «ментальний простір», сукупність та взаємодія яких розглядається в теорії концептуальної інтеграції [4, с. 86].

У ряді своїх робіт [4; 5; 6] С.А.Жаботинська пропонує розрізнити 5 базових і, в той же час, відносно універсальних типів структур (фреймів), які вважаються елементарними структурами (схемами) мислення в людському мозку: предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний. Незважаючи на свою «простоту», вони здатні передати цілий спектр думок за допомогою різноманітного і почергового їх застосування, адже побутове пізнання оперує саме базовим рівнем, який не потребує спеціальних, теоретичних знань про об'єкт. Об'єднання великої кількості фреймів дає змогу вибудувати фреймову систему (модель) та визначити зв'язки фреймів в рамках цієї системи, що служить для економії проведення дослідження. Таким чином, кожен фрейм можна розглядати як мережу, яка складається із кількох рівнів та відношень, де останні графічно зображені у вигляді дуг / вузлів.

Кожний слот фрейму можна доповнити різноманітною інформацією, яка може стосуватися способів застосування даного фрейму, наслідків цього застосування та дій, які необхідно виконати.

Створення фреймової моделі представлення знань на початковому етапі передбачає попередню класифікацію сутностей предметної області із визначеною ієрархією усіх категорій, що класифікуються. На основі викладеного вище фреймову модель концептуальної сфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ вибудовуємо згідно структури «мережі-в-мережах», виокремлюючи при цьому пропозиції, які маніфестують зовнішні та внутрішні зв'язки. До зовнішніх відносимо зв'язки між доменами в межах досліджуваної концептосфери. Внутрішні зв'язки передаються за допомогою дуг всередині певного домену, тобто йдеться про зв'язки між конститутивними парцелями, де останні, в свою чергу, також схематизуються зв'язками окремих пов'язаних між собою концептів, утворюючи різні фази (рівні) складної мережі.

Досліджений у такий спосіб корпус дозволяє виокремити у межах концептосфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ наступні домени: MENSCH/людина, TÄTIGKEIT/діяльність та UMWELT/оточення, що їх вважаємо когнітивними структурами, в основі яких перебувають категоріальні знання про людину, її діяльність, а також речі навколо неї.

Вказані домени утворюють між собою зовнішні зв'язки на основі предметного (1 локативна схема), акціонального (1 схема стану / процесу) та ідентифікаційного (1 схема класифікації) фреймів. У центрі даної концептуальної сфери знаходиться один із членів сім'ї зі статусними ролями чоловіка або дружини, як суб'єкт матримоніальної конфліктної ситуації.

Схема класифікації: ХТОСЬ-ідентифікатив (**член сім'ї**) є ЩОСЬ-класифікатор (**людина**);

Схема стану / процесу: ХТОСЬ-агенс (**людина**) діє / робить / займається (**діяльність**);

Локативна схема: ХТОСЬ-агенс (**член сім'ї**) є / існує ТАМ (**оточення**).

На основі розглянутих фреймів та усвідомлення деструктивної діяльнісної специфіки конфронтативної інтеракції будуюмо мережу конфліктної інтеракції матримоніального підвиду спілкування, зображену на рисунку 1.

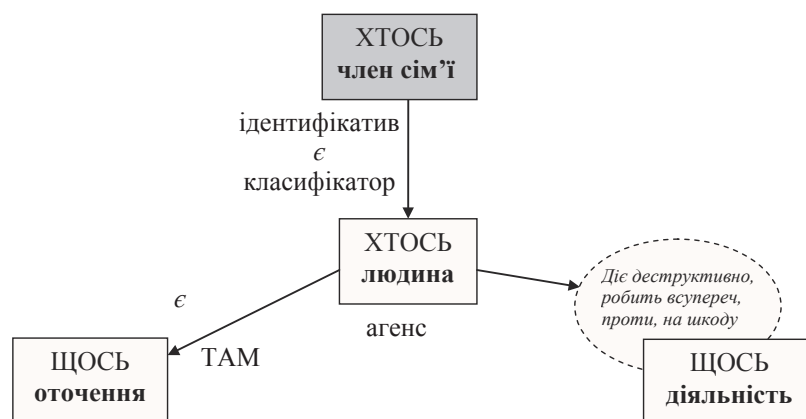

Рис. 1. Мережа концептуальної сфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ

Таким чином, фрейм ЧЛЕН СІМ'Ї класифікується як ЛЮДИНА, а отже наслідуює всі значення цього слота: є там (ОТОЧЕННЯ) та діє, робить, займається (ДІЯЛЬНІСТЬ). Можливість наслідування одними об'єктами ознак інших є досить важливим, адже це дозволяє в різних мережах використовувати однакові фрагменти базових фреймів, вказуючи водночас яку інформацію слот наслідуює від «слота-донора» цієї ж фреймової системи. Будучи однією з інтегральних моделей понятійного апарату, наслідування надає перевагу в ефективності і, що важливіше, облегшує побудову системи фреймів, тому що дана інформація носить декларативний характер, оскільки задається на етапі побудови мережі.

Представлена мережа концептуальної сфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ є відкритою, адже фрейми містять не лише актуальні, але й потенційні елементи, які можуть бути вербалізованими лише на основі конкретного тексту чи дискурсу, відтак збудження кожного вузла сітки призводить до збудження асоціативно пов'язаних із ним концептів. Іншими словами, залежно від ситуації слоти наповнюються певним змістом, адже «ми сприймаємо об'єкти і оперуємо їх концептами несвідомо, не задумуючись про їх характеристику чи складових компонентів, ціле в нашому сприйнятті домінує над його складовими частинами» [2, с. 54].

Оскільки вибірка корпусу даного дослідження проводилась на матеріалі двох німецькомовних дискурсів (художнього та розмовного), перспективним кроком буде схематизація (моделювання) та порівняння розгортання концептуальної сітки окремих доменів концептуальної сфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ в цих дискурсах.

Література:

1. Бехта Т. О. Фреймове вираження концептів детективного дискурсу / Т. О. Бехта // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2005. – № 5. – С. 28-34.
2. Болдырев Н. Н. Концептуальная основа языка / Н. Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. Вып. IV. Концептуализация мира в языке : Коллектив. монограф. Москва-Тамбов : Институт языко-знания РАН; Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. – С. 25-77.
3. Гуцол А. М. Лексична наповнюваність конфлікту в художньому та розмовному німецькомовному матримоніальному дискурсі / А. М. Гуцол // Наукові праці Кам'янець-Подільського університету ім. І. Огієнка : Філологічні науки. Вип. 32. – Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2013. – С. 101-104.
4. Жаботинская С. А. Геометрия смысла: концептуальные модели языка и фрактальные формы / С. А. Жаботинская // Первая российская конференция по когнитивной науке. Тезисы докладов. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2004. – С. 85-87.
5. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблемы загалного, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького / Під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357-368.
6. Жаботинская С. А. Онтологии для словарей тезаурусов : лингвокогнитивный подход / С. А. Жаботинская // Філологічні трактати. – Сумський ДУ, ХНУ. – 2009. – № 2. – Том 1. – С. 71-87.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С. Кубряковой – М., 1996. – 245 с.
8. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
9. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование : лингвокогнитивный аспект : Монография. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста / Скороходько Э. Ф. – Киев : Наукова думка, 1983. – 218 с.
12. Скрэгг Г. Семантические сети как модели памяти / Г. Скрэгг // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XII. Прикладная лингвистика; пер. с англ. Т. С. Зевахиной. – М., 1983. – С. 228-271.
13. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 2004. – 340 с.
14. Филмор Ч. Дж. Об организации семантической информации в словаре: пер. с англ. / Ч. Дж. Филмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. XXIII: «Когнитивные аспекты языка». – С. 52-92.
15. Clausner T. C. Domains and image schemas / T.C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – No 10/1. – P. 1 – 31.
16. Fillmore Ch. J. Frame semantics / Ch. J. Fillmore // The Linguistic Society of Korea (ed.). Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111-137.
17. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / R.W. Langacker– Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. – xi, – 516 p.
18. Langacker R.W. Cognitive grammar. A basic introduction / R.W. Langacker,– New York : Oxford University Press, 2008. – 562 p.
19. Tyler S.A. The said and the unsaid: Mind, meaning, and culture / S.A. Tyler – New York et al. : Academic Press, 1978. – XII, 487 p.

Дзюбенко О. М.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ КОНЦЕПТУ УЧИТЕЛЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІТЕТИВ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ЛАТИНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

У статті представлено фрагмент здійсненого зіставного аналізу епітетів, що експонують концепт УЧИТЕЛЬ. Прослідковано динаміку розвитку концепту УЧИТЕЛЬ у межах римського, англійського та українського літературно-художнього дискурсу.

Ключові слова: концепт, літературно-художній дискурс, епітет.

В статті представлено фрагмент совершеного сопоставимого анализа эпитетов, которые экспонируют концепт УЧИТЕЛЬ. Прослежена динамика развития концепта УЧИТЕЛЬ в пределах римского, английского и украинского литературно-художественного дискурса.

Ключевые слова: концепт, литературно-художественный дискурс, эпитет.

The article presents comparative analysis of epithets that exhibit the TEACHER concept. It follows the dynamics of the TEACHER concept within Roman, English and Ukrainian literary discourse.

Key words: concept, literary discourse, epithet.

Виразником емоційно-оцінного забарвлення концепту є епітети. Адже епітет, як зазначають лінгвісти, – художнє означення або обставина дії, що завдяки особливій функції в тексті допомагає слову набути нового значення або смислового відтінку, підкреслює характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища, збагачує мову новим емоційним сенсом, додає до тексту певної мальовничості, насиченості [2, с. 238; 3, с. 175].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу лінгвістів до дослідження аксіологічних засобів мови в руслі концептології. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених епітету (О. О. Потєбня, О. М. Веселовський, О. М. Мороховський, І. Р. Гальперін, В. А. Кухаренко та ін.), епітети, що експлікують концепт УЧИТЕЛЬ, не були предметом окремого дослідження.

Мета наукової розвідки: простежити динаміку розвитку концепту УЧИТЕЛЬ на основі епітетів латинської, англійської та української мов.

Враховуючи когнітивну й аксіологічну роль епітетів, усі виділені нами епітети розглядаємо за критерієм конотованості (позитивно чи негативно забарвлені). У літературних творах виокремили епітети, що безпосередньо сполучаються з лексемою «учитель» й епітети, які характеризують його особу опосередковано (через опис його портрета, поведінки, вчинків, мовлення, знання предмета й методики викладання, моральних якостей, фізіологічних, емоційних і психологічних характеристик тощо).

Літературно-художній дискурс латинської мови зберіг приблизно однакову кількість позитивно- та негативно-оцінних епітетів на позначення концепту учителя, що засвідчує бінарне ставлення до учителя в римському суспільстві. З одного боку, в римській літературі вчителю надається вища позитивна оцінка, акцентується увага на його психологічних і розумових якостях: *optimus* (кращий) (Quintilianus, кн. 1, гл. 2, ч. 1), *doctissimus atque incomparabilis* (найбільш вчений і незрівнянний) (Quintilianus, кн. 1, гл. 2, ч. 1), *notissimus* (найвідоміший) (Suetonius, 3), *clarus* (відомий) (Suetonius, 4), *comis facilisque* (добрий і м'який) (Suetonius, 7). На протигагу наведеним одиницям, епітети *turpis* (огидний, лихий) (Quintilianus, кн. 1, гл. 2, ч. 1), *nefandus* (розпусний) (Quintilianus, кн. 1, гл. 3, ч. 4), *desidiosior* (більш недбалий, лінивий) (Suetonius, 8), *acerbus* (грізний) (Suetonius, 9), *plagosus* (забіякуватий) (Suetonius, 9) мають негативну конотацію. Сенека різко негативною характеристикою наділяє учителів тілесних вправ: «*pessimae notae mancipia in magisterium recepta*» (найнижчої проби звільнені раби у ролі вчителів) (Seneca, XV).

У складі опрацьованих нами британських художніх творів переважають епітети з негативною оцінкою суб'єкта навчання. Образ учителя постає через опис його моральних, емоційних, розумових і особистих якостей: *harsh, barbarous* (грубий, жорстокий) (Fielding, p. 3, ch. 5); *hasty, cruel, severe* (запальна, жорстока, сувор) (Brontë, ch. 5); *dull and world-corrupted* (тупа і розбещена) (Thackeray, ch. 5); *rusty stiff, heavy* (заржавлений, нерухомий, огрядний) (Dickens 1, ch. 16); *balmy* (навіжений) (Shaw, act1); *vague, fickle, irresponsible* (розпливчастий, немічний, безвідповідальний) (Lodge, p. 45). Як бачимо, наведені епітети представляють період з XVIII по XX ст.. Слід навести епітети, які змальовують образ учителя опосередковано через опис певних його характеристик. Це, перш за все, зображення портрета учителя: *bald* [head] – лиса [голова], *deep* [voice] – низький [голос], *so very double* [chin] – подвійне [підборіддя], *little half shut up* [eyes] – маленькі напівзакриті [очі] (Dickens 2, ch. 11); *a bony* [hand] – кістлява [рука] (Dickens 2, ch. 12); *fiery* [face], *small* [eyes], *thin wet-looking* [hair], *angry* [face] – вогненне [обличчя] маленькі [очі] рідке сальне [волосся] зле [обличчя] (Dickens 1, ch. 6). Також автори звертаються до зображення природних здібностей та поведінки вчителя: *not of the first rate* [natural parts] – не першого сорту [природні здібності] (Fielding, p. 3, ch. 3); *pompous* [vanity] – пихате [чванство], *frigid* [correctness] – холодна [коректність] (Thackeray, ch. 2).

Серед позитивно-оцінних епітетів можемо виділити одиниці на позначення розумових і моральних якостей учителя, які зустрічаються у творах XVIII – XIX ст.: *deeply read* (глибоко начитаний) (Fielding, p. 3, ch. 3); *kind and gentle* (люб'язний і ласкавий) (Fielding, p. 3, ch. 5); *very good and very clever* (дуже добра й дуже розум-

на) (Brontë, ch. 5); *the kindest* (найдобріший) (Dickens 1, ch. 16); *very attractive and hopeful* (дуже привабливий й багатообіцяючий) (Dickens 1, ch. 16).

Літературно-художній дискурс української мови фіксує епітети на позначення концепту УЧИТЕЛЬ з позитивною та негативною конотацією з переважанням перших за кількісним показником. Спочатку звернімося до опису позитивно маркованих одиниць. У давній українській літературі учитель постає, наприклад, *добре учоний и цнотливий* (Загоровський). У літературі XIX – поч. XX ст. зустрічаємо такі характеристики: *оригінальний, симпатичний* (Франко 2, с. 178), *прекрасний* (Франко 8, с. 84), *улюблений* (Франко 5, с. 288); як і в давній період, автори апелюють до моральних і розумових якостей учителя: *добрий* (Коцюбинський, с. 327), *чесний, щирий, одвертий* (Франко 5, с. 288), *любі, тихі* (Тесленко), *талановитий* (Франко 6, с. 37), *розумний* (Карпенко-Карий), *терплячий* (Олійник, с. 167). Українська література XX ст. радянського періоду подає зразки, в яких учитель наділений найвищою позитивною оцінкою: *мудрий* (Сухомлинський, с. 181), *по-артезіанському глибокий* (Коломієць, с. 123), *незвичайний* (Збанацький, с. 219), *найкращий* (Драч, с. 204). У деяких епітетах учитель постає рідною людиною: *по-батьківськи ясний, земний* (Горлач, с. 101), *дорогий, рідний* (Донченко, с. 256). Моральні й емоційні характеристики передаються через епітети *проста, скромна, спокійна, задумана, мрійна, привітна, тиха, ясночола* (Сосюра, с. 209).

Варто звернутися й до епітетів, які характеризують особу вчителя опосередковано шляхом зображення різноманітних його характеристик: педагогічних здібностей (*приступна, жива і щиро предметова* (Франко 2, с. 178), *красно* [учать] (Франко 8, с. 110), *цікаві* [уроки] (Донченко, с. 321)); емоційних якостей (*добрий* [гумор] (Франко 5 с. 288), *веселі* [години о. катехіта] (Франко 5 с. 290), *тепло* [всміхається] (Сосюра, с. 210), *тиха, золотава* [усмішка] (Горлач, с. 102)); портретних характеристик (*тихий карий; добрий* [зір] (Сосюра, с. 210)). Позитивна оцінка досягається також шляхом актуалізації семи «батьківські стосунки»: *батьківська* [теплота] (Донченко, с. 162).

Щодо негативно-оцінних епітетів на позначення образу вчителя, то зазначимо, що найбільша кількість одиниць цього типу зафіксована у літературних творах XIX – поч. XX ст.: *страшний* (Франко 5, с. 298), *неумолимий, неустрашимий і неузвимий* (Франко 7, с. 429). У літературі давнього періоду зустрічаємо лише спорадичні зразки епітетів цього типу, наприклад: *з лакун нікчемних шкільних вчителів* (Прокопович). У творах Івана Франка образ учителя-ката втілюється через зображення його емоційних характеристик: *злобно* [всміхаючись] (Франко 1, с. 87), *грізний гадючий* [погляд] (Франко 1, с. 88), *ідіотичний* [сміх] (Франко 5, с. 300); голосу: *різкий, неприємний* (Франко 7, с. 424); вчинків: *нелюдські* (Франко 1, с. 89); системи навчання: *кепське* [навчання професора] (Франко 4), *прокляті* [професорські причинки] (Франко 4). Як бачимо, у творах цього періоду епітети досягають максимуму на шкалі негативних ознак. Як засвідчує літературно-художній дискурс української мови, поширеним явищем серед педагогів було пияцтво: «до *п'яного* дяка в науку» (Шевченко, с. 532), «*грімким пивним басом*» (Франко 3, с. 317), «*перед вів у пияцькій компанії Осмультський*» (Франко 3, с. 317). Художня література радянського періоду подає нечисленні приклади негативно забарвлених епітетів на позначення образу вчителя та велику кількість позитивно маркованих одиниць, що видається цілком логічним, якщо врахувати факт партійності літератури, яка не відбивала реальну дійсність, а фальсифікувала життя, видаючи бажане за дійсне. З цього приводу П. Серію зазначає, що лексика політичного дискурсу, зокрема «радянської мови» (а «заполітизованою» була будь-яка сфера життя), виконує функцію приховування істинних смислів, і її конотованість полярно змінюється залежно від політичних переконань спостерігача [Цит. за 1, с. 30]. Поодинокі негативно-оцінні епітети радянського періоду, що експлікують образ учителя, мають пом'якшувальний характер, наприклад: *похмурі і діловиті* [обличчя] (Збанацький, с. 57).

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що образ учителя у літературно-художньому дискурсі трьох досліджуваних мов має бінарний характер. Крім того, встановили, що епітети з позитивною конотацією більшою мірою властиві творам давнього періоду та літературі XX ст., більшість негативно маркованих епітетів на позначення концепту УЧИТЕЛЬ досягають максимуму на шкалі негативних ознак у літературних творах періоду XVIII – поч. XX ст.. Негативно-оцінна динаміка концепту УЧИТЕЛЬ простежується у такому перетворенні: латин. *nefandus* (розпусний) (I ст.), *acerbus* (грізний) (II ст.), *plagiosus* (забіякуватий) (II ст.) → англ. *harsh, barbarous* (грубий, жорстокий) (XVIII ст.), *hasty, cruel, severe* (запальна, жорстока, сувора) (XIX ст.) → *vague, fickle, irresponsible* (розпливчастий, немічний, безвідповідальний) (XX ст.); укр. *нікчемний* (давня українська література) → *страшний, грізно гадючий, нелюдський* (кін. XIX – поч. XX ст.) → *похмурий, апатичний* (XX ст.). У подальших наукових дослідженнях видається перспективним лінгвокультурологічний аналіз концепту УЧИТЕЛЬ на матеріалі наївного дискурсу.

Література:

1. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія / О. П. Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
3. Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. (ред.); НАН України. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 820 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

4. Brontë Ch. Jane Eyre. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/ebooks/1260>.
5. Dickens 1: Dickens Ch. David Copperfield. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/ebooks/766>.
6. Dickens 2: Dickens Ch. Dombey and Son. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/ebooks/821>.

7. Fielding H. *The History of Tom Jones, a Foundling*. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/ebooks/6593>.
8. Lodge D. *Changing Places. A Tale of Two Campuses*. – Режим доступу : <http://www.scribd.com/doc/52141530/David-Lodge-Changing-places>.
9. Quintilianus *Institutio Oratoria*. – Режим доступу : <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian.html>.
10. Seneca L. *Annaeus Epistulae morales ad Lucilium*. – Режим доступу : <http://www.thelatinlibrary.com/sen.html>.
11. Shaw B. *Pygmalion*. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/ebooks/3825>.
12. Suetonius Tranquillus *De grammaticis*. – Режим доступу : <http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.gram.html>.
13. Thackeray W. *Vanity Fair*. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/ebooks/599>.
14. Горлач Л. Дорога через поле / Л. Горлач // Скарб високої любові: Слово про вчителя: Вірші, поеми, оповідання, уривки з повістей, романів / Упоряд. Л. Дунаєвська. – К. : Веселка, 1990. – С. 101-102.
15. Донченко О. Золота медаль / О. Донченко. – К. : Веселка, 1971. – 348 с.
16. Драч І. Дума про вчителя / І. Драч // Драч І. Вибрані твори в двох томах. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 2. – С. 152-205.
17. Загорівський В. Духовное завѣщаніє. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/old14_16/old14_09.htm#zag1/.
18. Збанацький Ю. Малиновий дзвін. Між добрими людьми / Ю. Збанацький. – К. : Радянська школа, 1986. – 424 с.
19. Карпенко-Карий І. Хазяїн. – Режим доступу : <http://ukrclassic.com.ua/katalog/k/karpenko-karij-ivan/248-ivan-karpenko-karij-khazyajin>.
20. Коломієць В. Учитель / В. Коломієць // Скарб високої любові: Слово про вчителя: Вірші, поеми, оповідання, уривки з повістей, романів / Упоряд. Л. Дунаєвська. – К. : Веселка, 1990. – С. 123-124.
21. Коцюбинський М. Андрій Соловійко, або вченіє світ, а невченіє тьма / М. Коцюбинський // Коцюбинський М. Твори: в 6-ти т. – К. : Видавництво Академії Наук Української РСР, 1961. – Т. 1. – С. 310-327.
22. Прокопович Ф. До професорів Київської академії. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/procop/proc306.htm>.
23. Сосяра В. Скарб високої любові: Слово про вчителя: Вірші, поеми, оповідання, уривки з повістей, романів / Упоряд. Л. Дунаєвська. – К. : Веселка, 1990. – С. 209-210.
24. Сухомлинський В. Лист дочці / В. Сухомлинський // Скарб високої любові: Слово про вчителя: Вірші, поеми, оповідання, уривки з повістей, романів / Упоряд. Л. Дунаєвська. – К. : Веселка, 1990. – С. 181-188.
25. Тесленко А. Страчене життя. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=115&bookid=1>.
26. Франко 1: Франко І. *Schönschreiben* / І. Франко // Франко Іван Зібрання творів: В 50 т. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 15. – С. 84-90.
27. Франко 2: Франко І. Борис Граб / І. Франко // Франко Іван Зібрання творів: В 50 т. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 18. – С. 177 – 190.
28. Франко 3: Франко І. Гірчичне зерно / І. Франко // Франко Іван Зібрання творів: В 50 т. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 21. – С. 316-333.
29. Франко 4: Франко І. Грицева шкільна наука. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=27&bookid=9>.
30. Франко 5: Франко І. Отець-гуморист / І. Франко // Франко Іван Зібрання творів: В 50 т. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 21. – С. 288-315.
31. Франко 6: Франко І. Причинки до автобіографії / І. Франко // Франко Іван Зібрання творів: В 50 т. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 39. – С. 36-43.
32. Франко 7: Франко І. Сморгонська академія / І. Франко // Франко Іван Зібрання творів: В 50 т. – К. : Наукова думка. – Т. 16. – С. 424-433.
33. Франко 8: Франко І. Учитель / І. Франко / Франко Іван Зібрання творів: В 50 т. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 24. – С. 67-120.
34. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1987. – 638 с.

Єременко Т. Є., Юмрукуз А. А.,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського», м. Одеса

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЗГОДИ/НЕЗГОДИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ДІЛОВИХ ПЕРЕГОВОРІВ

У статті викладені результати дослідження способів реалізації категорії згоди/незгоди на матеріалі дискурсу ділових переговорів. Аналізуються лінгвістична сутність поняття згоди/незгоди, функціонування згоди/незгоди як лінії поведінки в діловому дискурсі, а також особливості мовленнєвого акту згоди/незгоди.

Ключові слова: згода/незгода, дискурс ділових переговорів

В статье изложены результаты исследования способов реализации категории согласия/несогласия на материале дискурса деловых переговоров. Анализируются лингвистическая сущность понятия согласия/несогласия, функционирование согласия/несогласия как линии поведения в деловом дискурсе, а также особенности речевого акта согласия/несогласия.

Ключевые слова: согласие/несогласие, дискурс деловых переговоров

The article presents the results of investigating realization of the category of agreement/disagreement in English discourse of business negotiations. Under analysis are linguistic interpretation of agreement/disagreement, functioning of agreement and disagreement as a tonality of the business discourse, peculiarities of the speech act of agreement/disagreement.

Key words: agreement/disagreement, the discourse of business negotiations

Категорія згоди/незгоди відноситься до числа фундаментальних комунікативних категорій, які відіграють значну роль в організації мовленнєвої взаємодії. В комунікативному процесі за допомогою категорії згоди/незгоди встановлюються та коректуються комунікативно-прагматичні відношення між учасниками, передається авторська позиція мовця, його мовна та комунікативна компетентність. Репрезентація категорії згоди/незгоди досліджувалася вченими-лінгвістами на матеріалі різних мов: російської (О.В. Озаровський, Т.М. Свиридова), французької (Є.М. Андрієвська), англійської (А.Д. Зербіно, О.М. Ружникова, Є.О. Ускова). Серед загальних питань, пов'язаних з реалізацією категорії згоди/незгоди є визначення місця категорії згоди/незгоди серед інших категорій мовленнєвого спілкування, визначення семантики емоційно-модальних відтінків згоди/незгоди; розробка інтеракціональної типології діалогічних едностей, що виражають згоду, в залежності від ініціальної репліки, класифікація інтенціональних смислів згоди/незгоди тощо. Реалізація категорії згоди/незгоди в конкретному типі дискурсу була предметом фундаментальних досліджень таких вчених як М.К. Любимова (російсько- та німецькомовний дискурс ділових нарад), К.А. Оразолінова (російсько-, англійсько-, татарськомовний художній дискурс), Т.Б. Троїцька (публіцистичний дискурс). Велика кількість наукових доробок щодо загальних питань реалізації категорії згоди/незгоди та відсутність базових праць з проблеми реалізації цієї категорії в англійському дискурсі ділових переговорів зумовлює актуальність проведення досліджень в цій галузі.

Метою даної роботи було визначення способів реалізації категорії згоди/незгоди в англійському дискурсі ділових переговорів.

Згода та незгода є видами таких мовних універсалій як ствердження та заперечення відповідно. Специфіка згоди/незгоди як виду ствердження/заперечення полягає в тому, що в них «вираження судження або думки переважає над твердженням факту» [6, с.106].

Узагальнено згода/незгода визначається як тотожність/нетотожність позицій суб'єкта мовлення з точкою зору, висловленою іншим суб'єктом мовлення.

Хоча деякі вчені (Т.Н. Колокольцева, А.Паславська) вважають поєднання комунікативних значень згоди і незгоди в єдину категорію неправомірним, посилаючись на те, що вони є діаметрально протилежними як за своєю комунікативною спрямованістю, так і за прагматичними результатами, що досягаються, більшість лінгвістів (О.В. Озаровський, М.К. Любимова, Т.М. Свиридова, Є.О. Ускова, А.Д. Зербіно) погоджуються щодо віднесення згоди/незгоди до однієї категорії.

Згода та незгода вважаються центральними поняттями в загальнолюдському мовленнєвому контакті між комунікатором та комунікантом та в мовленнєвому контакті особистості зі своїм світосприйняттям. Спілкування, побудоване на відношенні позиція-згода та позиція – незгода є інтелектуальним та емоційним явищем, що відображає процес пізнання оточуючої дійсності [5, с.129].

Згода/незгода є бінарною опозицією, де власне згода та незгода – це полярні точки однієї категорії, між якими, як зазначають дослідники (Т.Н. Колокольцева, М.К. Любимова), існує певна зона перехідності. Так, згода/незгода може бути представленою у вигляді «шкали континууму», де полярні точки – це категоричне вираження згоди/незгоди, а зона переходу – інтенціональні смисли, де згода/незгода мають мінімальні розбіжності, що уможливило існування повної/часткової незгоди. Таким чином, згода/незгода за своїм інтенціональним смислом є сукупністю інтенцій мовця, які знаходяться на периферії поля, ядром якого є категорична згода чи незгода.

Розглядаючи згоду/незгоду як лінію поведінки в діалогічному дискурсі, необхідно звернутися до сформульованого П.Грайсом принципу Кооперації, сутність якого полягає в тому, що твій внесок на даному етапі діалогу повинен бути таким, якого вимагає сумісно прийнята мета цього діалогу. Таким чином, метою будь-якого діалогічного дискурсу є прагнення до кооперації, унісону, згоди. Аналогічні ідеї знаходимо в постула-

тах принципу Ввічливості Дж.Ліча, до якого поряд з максимами такту, великодушності, схвалення, скромності, симпатії входить максима згоди. Її сутність полягає в тому, щоб зробити мінімальною незгоду між собою та іншим та досягти максимальної згоди між собою та іншим. Тобто діалогічний дискурс характеризується загальною тональністю згоди, а незгода за своєю природою суперечить принципам Кооперації та Ввічливості. Необхідність дотримання принципу Ввічливості, прагнення до згоди та максимальної елімінації негативного ефекту незгоди є, за Дж.Сьорлем, головною мотивацією для використання чисельних непрямих мовленнєвих актів. Цей факт пояснює те, що в опозиції згода-незгода саме незгода є маркованим членом, що виявляється і в плані структурної репрезентації – у вигляді складніших лексичних та граматичних конструкцій, і в плані семантично більш насиченої інтерпретації та процесу сприйняття слухачем заперечних структур.

Особливого значення актуалізація категорії незгоди набуває в діловому дискурсі та в дискурсі ділових переговорів зокрема, адже головною метою цього виду дискурсу є як раз досягнення згоди, а вираження незгоди порушує як зазначені принципи Кооперації та Ввічливості, так і основне інтенційне спрямування дискурсу.

Категорія згоди/незгоди реалізується в мовленні у мовленнєвих актах згоди/незгоди. За різними класифікаціями мовленнєвих актів, згоду/незгоду відносять до перформативу (Остін), комісиву (Сьорль), констативу (Бах).

Висловлення згоди/незгоди належать до респонсивних реплік, тобто в діалогічному мовленні вони є репліками-реакціями на відповідні репліки-стимули. Таким чином, репліка згоди/незгоди може бути зрозумілою лише в співвіднесеності із ініціальною реплікою.

Узагальнюючи викладене вище, ми визначаємо висловлення згоди/незгоди як такі, що являють собою позитивну/негативну відповідь-реакцію на репліку-стимул, метою яких є вираження позитивного або негативного відношення до висловлення співрозмовника.

Згода/незгода, на думку вчених, актуалізується в мовленні різними засобами. Так, Н.І. Поройкова виділяє два структурно-семантичних типи вираження згоди/незгоди – синтаксичний та лексичний. До першого відносяться конструкції з експліцитним або імпліцитним повтором, до другого – коло лексики, яке утворює лексико-семантичну групу із значенням підтвердження/спростування [4, с.112].

Користуючись розробленою О.В. Озаровським класифікацією способів вираження згоди/незгоди, нами було проаналізовано висловлення згоди/незгоди та виокремлено засоби реалізації даної категорії в дискурсі ділових переговорів. Матеріалом дослідження слугували 120 діалогічних єдностей з висловленнями згоди-незгоди, а саме – 65 висловлень незгоди та 55 висловлень згоди, взяті з практичних англомовних курсів ведення переговорів, автентичних текстів та відео переговорів.

Розглянемо способи вираження згоди у бізнес-дискурсі. Так, найчастіше згода виражалася у відносно вільній формі через конструкції з маркером *Yes*, а також без нього. Наприклад: *We could consider hedging in currency. – Yes, that would be acceptable.*

Ще одним способом вираження згоди в досліджуваному дискурсі був повтор рематичної частини репліки-стимулу, наприклад: *So, we could arrange it this June. – We could arrange it even this May.*

Крім того, для висловлення згоди з думкою, що виражена в репліці-стимулі через заперечну конструкцію, було зафіксовано вживання повтору рематичної частини із маркером *No*, наприклад: *...but we don't expect fees decreasing so rapidly. – No, we don't.*

У матеріалі дослідження у дискурсі ділових переговорів згода часто виражалася через використання неділимих речень, наприклад: *If you finish in June, we could negotiate the price. – Ok.*

Висловлення незгоди мали найчастіше вільну форму, що зумовлено власне «неввічливим» характером незгоди та бажанням пом'якшити її негативний вплив. Наприклад, *It's absolutely impossible to reduce the investments this decade. – But next decade is also out of the question.*

Другим за частотою способом вираження незгоди в діловому дискурсі був повтор рематичної частини репліки-стимулу, як то: *So can we start already next week? – I'm afraid, we can't. This should be done immediately. – This should be done today.*

В рідких випадках для вираження незгоди в дискурсі, що досліджується, було відмічено використання неділимих речень, таких як *No, Not a bit.*

Отже, за результатами аналізу, як видно із наведеної нижче таблиці, найчастіше для вираження як згоди, так і незгоди в експериментальному матеріалі використовувався рематичний повтор або висловлення побудовані у відносно вільній формі. Неділими ж речення були властиві в основному висловленням згоди.

Таблиця 1.

Частотність вживання способів реалізації згоди та незгоди в дискурсі ділових переговорів (%)

Категорія \ Спосіб	Згода	Незгода
Рематичний повтор	23,4	21,2
Вільна форма	56,6	77,9
Неділимі речення	20	0,9

Також нами було проаналізовано висловлення згоди/незгоди в дискурсі ділових переговорів за такими параметрами як об'єм згоди/незгоди та манера вираження.

Відповідно до об'єму, в дискурсі ділових переговорів була відмічена опозиція повна – часткова згода/незгода. Як показали результати дослідження, в досліджуваному дискурсі згода була частіше повною, в той час як незгода – частковою. Так, сигналом часткової згоди виступала, в основному, конструкція із позитивним маркером *Yes* та негативним *but*, наприклад:

Why don't we stop thinking in limited horizons...? – Right, that is what we all think (повна згода).

We can't afford waiting for 45 days for the material. – You are right, Mrs Ivy, but you've asked for special design modification. (часткова згода).

Let's do this: give me a rate of \$2000 and I'll sign the contract. – I don't think we can afford it. (повна незгода)

So, we could start the project this month. – Yes, we could, but we should sleep on the terms. (часткова незгода)

Таблиця 2.

Частотність використання висловлень згоди та незгоди за параметром об'єму (%)

Категорія \ Об'єм	Згода	Незгода
Повна	65,5	23,4
Часткова	34,5	76,6

За манерою вираження згода/незгода в дискурсі ділових переговорів реалізувалася експліцитно або імпліцитно. При цьому, імпліцитно згода/незгода виражалася, як правило, самостійною реплікою із новим лексичним та граматичним навантаженням, а експліцитно – через використання неділимих речень та повторів. Як показав аналіз висловлень з інтенціями згоди/незгоди, згода частіше має експліцитне вираження, тоді як незгода виражається, як правило, імпліцитним шляхом. Наприклад,

If we reduce sales volume this month it will certainly increase next decade. – And we both definitely will have profit. – імпліцитне вираження згоди

Buying these products we contribute to our future. – But the future of our department won't get any profit of it. – імпліцитне вираження незгоди

We must think about it already now. – Yes, later may be too late. – експліцитне вираження згоди.

This time it's your turn to invest. – We definitely can't agree on that. – експліцитне вираження незгоди.

Таблиця 3.

Частотність використання висловлень згоди та незгоди за параметром манери вираження (%)

Категорія \ Манера вираження	Згода	Незгода
Імпліцитне вираження	26,7	54,6
Експліцитне вираження	73,3	55,4

Отже, на основі аналізу висловлень згоди та незгоди в межах дискурсів ділових переговорів ми визначили, що засоби вираження незгоди більш варіативні, ніж засоби вираження згоди, що пояснюється головною метою цього типу дискурсу – досягненням згоди та потребою «пом'якшити» негативний вплив мовленнєвого акту незгоди. Подальшого дослідження потребує проблема функціонування висловлень згоди/незгоди у дискурсі ділових переговорів з позицій їх інтенціонального спрямування.

Література:

1. Озаровский О.В. Парадигма согласия-несогласия / О.В. Озаровский // Русское предложение: исследование и преподавание в школе и в вузе: Сб. науч. тр. – Воронеж, 1986. – С. 57-66

2. Озаровский О.В. Согласие-несогласие как категория коммуникативного синтаксиса (в грамматике русского языка для иностранцев) / О.В. Озаровский // Проблемы учебника русского языка как иностранного. Синтаксис: Сб. науч. тр. -М., 1980. – С. 109-120

3. Паславська А. Й. Заперечня як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування: Моногр. / А. Й. Паславська; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2005. – 289 с.

4. Поройкова Н.И. Функционирование средств выражения согласия-несогласия в диалоге / Н.И. Поройкова // Функциональный анализ грамматических категорий и единиц: Сб. науч. тр. Л., 1976. – С. 102-11.

5. Свиридова Т.М. Категория согласия/несогласия в русском языке: дисс... док. филол. н.: 10.02.01 / Свиридова Тамара Михайловна. – Елец, 2008. – 481 с.

6. G. Leech, J. Svartvik. A communicative Grammar of English / Leech G., J. Svartvik: Пособие для учителя. На англ. яз. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.

7. Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Day J. International negotiations / J. Day // London : Cambridge University Press. – 2012. – 234 p.

9. Diyetmeyer B. Selling Power [Електронний ресурс]: <http://www.youtube.com/watch?v=kK-aQisdJ30>

Зимич Є. В.,

Луганська державна академія культури і мистецтв, м. Луганськ

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО СКРИПТУ «ВІДВІДУВАННЯ РЕСТОРАНУ» У ПОВСЯКДЕННОМУ ДИСКУРСІ

У статті аналізується повсякденний дискурс. Розглядається теорія скриптів. Досліджені лексико-семантичні та прагматичні особливості скрипту «Відвідування ресторану» в англomовній лінгвокультурі.

Ключові слова: повсякденний дискурс, скрипт, лексико-семантичні та прагматичні особливості.

В статье анализируется обыденный дискурс. Рассматривается теория скриптов. Исследуются лексико-семантические и прагматические особенности скрипта «Посещение ресторана» в англоязычной лингвокультуре.

Ключевые слова: обыденный дискурс, скрипт, лексико-семантические и прагматические особенности.

In this article everyday discourse is analyzed. Script theory is considered. Lexical, semantic and pragmatic peculiarities of script «Restaurant visit» in English-speaking linguoculture are investigated.

Key words: everyday discourse, script, lexical, semantic and pragmatic peculiarities.

Важлива для сучасної лінгвістики антропоцентрична парадигма визначила необхідність вивчення системи мови у галузі спілкування, організації і форм міжособистісної взаємодії в різних типах дискурсу (О.Л. Бессонова, О.М. Ільченко, В.І. Карасик, М.Л. Макаров, Л.В. Солошук, Й.А. Стернін, І.П. Сусов, С.М. Ервін-Грип, В. Франк), серед яких важливе місце займає повсякденний дискурс, що відображає накопичений поколіннями досвід стихійного збагнення дійсності і є вербалізацією буденної картини світу.

Актуальність роботи визначається тим, що у повсякденному дискурсі скрипт використовується як дієвий стереотип людського пізнання тієї чи іншої комунікативної ситуації. *В.В. Богданов* визначає скрипт як набір сподівань про розвиток подій, тип структури свідомості, що засвоюється з досвідом та керує поведінкою людини у конкретній типовій, передбачуваній ситуації чи контексті [1, с. 172-173], дієвий стереотип людського знання. Скрипт прив'язаний до конкретної ситуації та стосується усіх варіантів її розвитку [3, с. 234].

Мета дослідження – визначити особливості англomовного скрипту «Відвідування ресторану» у повсякденному дискурсі. Об'єктом дослідження є англomовний скрипт «Відвідування ресторану», а предметом – лексико-семантичні та прагматичні особливості вживання англomовного скрипту у повсякденному дискурсі.

Поняття *скрипту* розвинули Р. Шенк та Р. Абельсон за аналогією з фреймом М. Мінського для представлення послідовності подій, що перебувають у концептуальній залежності. Скрипт має схожі функції з фреймом. Тоді як фрейм, зазвичай, розглядається як сталий набір фактів про світ, а скрипт утілює стандартну послідовність подій, що описують ситуацію [6, с. 254].

Скрипт є прикладом специфічного, а не загального знання, і хоч він пов'язаний загальними планами та метою, може відбуватися незважаючи на них. Скрипт залежить від особистого досвіду, тому він відмінний у різних осіб, та може змінюватись в одній особі [4, с. 82]. Знання послідовності сцен у англomовному скрипті «Відвідування ресторану» часто визначається як головна риса, що відрізняє скрипт від інших моделей [8]:

The Restaurant Script	
Event Frame	Dinning at a restaurant
Social Roles	Waiter, customer, cashier, busboy, manager, cook
Episodic Functions	Enter a restaurant Approach the host Have someone direct the customer to a table Have someone bring a menu to the customer The customer peruses the menu Have the waiter approach the customer and ask for an order The customer puts in his order The waiter leave and eventually returns with the food The waiter signals the end of the main meal by asking about deserts. The waiter customer signals the end of the meal by asking for the bill The waiter brings the bill or the check The customer either pays the waiter or pays the cashier The customer pays the cashier The customer may leave a tip The customer leaves the restaurant
Lexicon	Waiter, customer, table, main meal, deserts, tip, cashier, restaurant, the bill, the check, the menu, etc.
Script	Enter a restaurant, approach the cashier, get assigned to a waiter, go to your assigned table, accept the menus, read them, make an order, wait for the meal, eat your meal, discuss the topic of conversation during the meal, wait for the waiter to ask if you want to have a dessert, order

Процес вербалізації скрипту починається зі входу до ресторану та вибору столика:

– *Good evening. Two for dinner? – Yes, that's right – Where would you like to sit? – Could we have a table near the window, please? – Come with me, please* [7, p. 28].

Далі приносять меню – до цієї ситуації входять лексеми такі як *wine list* – винна карта, *appetizer* – закуска, *aperitif wine* – аперитив:

Do you want an appetizer, Vera? Oysters, lox, smoked herring, or avocado? [7, p. 89].

Важливу роль відіграють соціальні ролі, що позначають саме учасників скрипту (*waiter* – офіціант, *cashier* – касир, *head-chef* – шеф-кухар, *barmen* – бармен, *customer* – покупець, *visitor* – відвідувач):

«*Nancy broke off relations with her lover, who is a waiter at Marvelle's and would have no reconciliation*» [7, p. 45].

Замовлення обіду вербалізується за допомогою компонента *menu*, який має різні варіації: *a la carte* (а reference to a menu of items priced and ordered separately [5]); тип обслуговування, коли гість самостійно формує свій обід з тих страв, які представлені в меню; *table d'hôte menu, prix fixe* («fixed price»), *set meal / set menu* (is a menu where multi-course meals with only a few choices are charged at a fixed total price [5]) – гість обирає по одній страві з кожної категорії, представленої у меню (закуски, салати, десерти і т.і.). Наприклад, на сайті одного з ресторанів:

«*Enjoy authentic Italian cuisine at Mundo Trattoria right in Kirkland! We offer a wide variety of fine Italian cuisine with our signature weekly Table d'hôte that will sure please any taste buds*». Чи з реклами меню на веб-сайті: «*To make things simple, you can just order one of the set menus from this page*»

Що стосується предметів та явищ, які безпосередньо асоціюються зі скриптом «Відвідування ресторану», то це найчастіше чайові – *tips, bill, check* – рахунок, *cashier* – касир, *menu* – меню. Унаслідок чого у деяких з цих одиниць утворюється дещо нове значення: *tips* – гроші, що добровільно видаються обслуговуючому персоналу готелів, закладів громадського харчування, понад плату за рахунком.

Для відтворення та вербалізації скрипту «Відвідування ресторану» характерне використання простих речень. Найчастіше використовуються речення з наказовим способом дієслова або спонукальним: для вираження прохання при додаванні слова *please*: «*Please bring me the bill with my coffee.*» «*May I have the menu and the wine list, please?*», наказу чи спонукування до дії: «*Give me the book of complaints! Your service is very slow!*» [7, p. 101]

Використання простих, переважно коротких, односкладових речень у процесі вербалізації скрипту «Відвідування ресторану» допомагає продемонструвати нескладність фраз, означаючих прохання, відповідь на питання та невимущеність спілкування:

«*Have you chosen anything, sir? – A salad, please, to begin with*» [7, p. 135].

«*Waiter! Iced orange juice and a glass of mineral water, please. Now let's see the menu. And here is the wine card, too. How about some hard drinks?*» [7, p. 35].

Безпосередність та невимущеність висловлювань, ситуація мовленнєвого спілкування та інші характерні риси розмовного стилю особливо відображаються на синтаксичному рівні: проявляється неповно структурність висловлення – один із засобів мовленнєвої економії та одна із найбільш відмінних рис розмовного стилю:

«*Home-made pizza with mushrooms, please, and a bottle of mineral water*»; «*French dressing, please*»; «*Here, the change*» [7].

У наданих прикладах можна спостерігати відсутність дієслова – присудка, що надає висловлюванню динамічності.

Так, скрипт описує автоматичність, характерну для дій людини, коли свідомість відволікається від другорядних уявних подій. Зміст лексичних одиниць комунікативної ситуації «Відвідування ресторану» базується на сприйнятті концептуальної картини світу, а формування фраз відбувається за допомогою простих поширених речень чи речень без дієслова-присудка. Непідготовленість висловлювання, відсутність можливості підготувати певну фразу перешкоджають використанню складних синтаксичних конструкцій. Перспектива дослідження полягає у вивченні скрипту «Шопинг» у повсякденному дискурсі.

Література:

1. Богданов В. В. Деятельностный аспект семантики / В. В. Богданов // Прагматика и семантика синтаксической единицы. – Сб. Научных тр. – Калинин, 1984. – С. 86-92.
2. Карасик В. И. Аспекты и характеристики дискурса / В. И. Карасик // Аксиологическая лингвистика: Проблемы теории дискурса, стилистики, семантики и грамматики. – Волгоград, 2002. – 312 с.
3. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
4. Макаров М. Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе / Михаил Львович Макаров. – Тверь: ТвГУ, 1998. – 268 с.
5. Cambridge Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/>
6. Lakoff R. Language and Woman's Place / R. Lakoff. – New York: Harper, 1975. – 174 p.
7. Sheldon S. Tell me your dreams / S. Sheldon. – N.Y.: Warner Books, 1999. – 384 p.
8. St. Clair R. N. The role of Social Script Theory in cognitive blending / R.N. St. Clair // The IAICS Congreso Internacional X. Guadalajara. – México, 2004. – P. 24-35.

Глик О. І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ДИСКУРСИВНІ СЛОВА: ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ

У статті проаналізовано терміносполуку «дискурсивні слова» та її варіанти. З'ясовано статус дискурсивних слів. Визначено критерії виділення та основні ознаки дискурсивних слів, необхідні для подальших практичних науково обґрунтованих досліджень тексту.

Ключові слова: дискурс, дискурсивні слова (ДС), ознаки дискурсивних слів, критерії виділення дискурсивних слів.

В статье проанализировано терминосочетание «дискурсивные слова» и его варианты. Выяснено статус дискурсивных слов. Определены критерии выделения и основные признаки дискурсивных слов, необходимые для дальнейших практических научно обоснованных исследований текста.

Ключевые слова: дискурс, дискурсивные слова (ДС), признаки дискурсивных слов, критерии выделения дискурсивных слов.

The article analyzes the term «discourse words» and its variants. The author makes an attempt to clarify the status of discourse words. The article covers the criteria for identification of discourse words and their features, without which further practical scientific research is impossible.

Key words: discourse, discourse words (DW), features of discourse words criteria for identification of discourse words.

У другій половині ХХ століття розвивається нова наукова парадигма. Основними рисами лінгвістики є антропоцентризм, функціональна і комунікативна зорієнтованість. Дискурс стає найважливішою категорією міжособистісного спілкування, разом з тим, зростає інтерес і до слів, які формують його структуру, – дискурсивних слів чи маркерів. На передній план виходять «маленькі, незрозумілі слова» [21], які, як правило, належать до службових частин мови. Вони важко перекладаються, однак є необхідними при побудові дискурсу. Їх основна функція – забезпечити зв'язність тексту.

З'являється все більше і більше досліджень, об'єктом аналізу яких є окремі дискурсивні слова чи їх група [5; 10; 11; 14; 20; 24]. Таких праць багато, і всі вони відрізняються методами та сферою дослідження. Це пов'язано з тим, що статус дискурсивних слів неоднозначний. По-перше, сам термін у лінгвістиці неусталений і не має чітких рамок. По-друге, дискурсивні слова об'єднують одиниці, що в традиційній класифікації належать до різних частин мови. По-третє, у різних контекстах вони поведуться по-різному, і не завжди тлумачення у словнику збігається з реальним вживанням.

У лінгвістичній літературі ці функціональні одиниці мають різні термінологічні найменування. Найчастіше їх називають частками [1; 19], мабуть, це пов'язано з тим, що найчастотнішими і найхарактернішими дискурсивними словами є частки. Також використовують терміни: службові слова і стройові слова [16; 22], стройові елементи мови [25], дискурсивні одиниці [7], злучні звороти [23], дискурсивні маркери [18; 27; 29; 30; 31; 32], прагматичні маркери [28] та багато інших. Проте найбільш вживаною є терміносполука дискурсивні слова [2-6; 8; 12; 13; 21]. Одні з перших цей вираз у лінгвістиці вжили автори книги за редакцією О. Дюкрота «Les mots du discours» [26]. Таке активне вживання даної терміносполуки є виправданим, оскільки назва «дискурсивні слова» дозволяє обійти псевдопроблему їх належності до однієї з традиційних «частин мови» [12, с. 293].

Отже, **дискурсивні слова** – це «одиниці, які, з одного боку, забезпечують зв'язність тексту, а з іншого – найбезпосереднішим чином відображають процес взаємодії мовця і слухача, позицію мовця: те, як мовець інтерпретує факти, про які він повідомляє слухача, як він оцінює їх з точки зору рівня важливості, правдивості, можливості тощо. Саме ці одиниці керують процесом спілкування: вони виражають істинні й етичні оцінки, пресупозиції, думки, співвідносять, зіставляють і протиставляють різні твердження мовця чи спілкування мовців один із одним» [2, с. 7].

За іншим визначенням, **дискурсивні слова (чи маркери)** – це слова, «які відображають не стільки відношення між елементами описуваного у висловленні фрагменту дійсності, скільки відношення між елементами структури дискурсу» [12, с. 292]. В свою чергу, **дискурс** розуміють як «комунікативну ситуацію, що включає свідомість комунікантів (партнерів спілкування) і текст, що створюється в процесі спілкування» [9, с. 289].

Зазвичай ці та інші визначення об'єднують спільні риси:

- ДС формують структуру дискурсу, забезпечують зв'язність тексту;
- ДС віддзеркалюють процес взаємодії мовця і слухача: як мовець інтерпретує та оцінює факти, як слухач сприймає почуту інформацію, його ставлення до неї та ін.

Вищезазначені риси – це особливі ознаки ДС. Утім, крім цих двох, існує ще цілий ряд ознак та критеріїв виділення ДС, розгляд яких є метою статті. Таке дослідження необхідне для того, щоб те чи інше слово в дискурсі ми змогли віднести до розряду дискурсивних слів та науково обґрунтувати такі дії.

Отже, проблема критеріїв виділення дискурсивних слів є досить складною та суперечливою, оскільки межі класу дискурсивних слів є розмитими, а віднесення того чи іншого слова до розряду дискурсивних переважно залежить від контексту вживання і семантичного та прагматичного навантаження у ньому. Зазвичай, дослідники інтуїтивно зараховують певне слово до розряду дискурсивних. Вони рідко говорять і про загальні критерії чи ознаки виокремлення ДС. Розглянемо деякі з них:

• **Мультикатегорійність** [6; 30; 32]. Клас дискурсивних слів граматично неоднорідний і охоплює сполучники, прислівники, модальні слова, частки, вставні слова, вигуки, які в традиційній граматиці вивчаються в межах теорії частин мови.

• **Факультативність** [12; 32]. ДС у реченні не висловлюють головної думки, вони, так би мовити, знаходяться на периферії, вказуючи на взаємодію мовця і слухача, ставлення адресанта до адресата, до ситуації загалом. Наприклад:

Шука недобре й розуміла всю вагу сеї пригоди. Її риб'ячий мозок, під впливом довговікової традиції, далеко більше боявся видри, ніж чоловіка, і, звичайно, втіки з-перед рук рибаків, вона й не міркувала гаразд, як близько була смерті («Шука»)¹. ДС «звичайно» виражає впевненість, ставлення до істинності повідомлюваного, підтвердження надійності повідомлення.

Не мав, здається, перед ним ніякого секрету («Сойчине крило»). ДС «здається» уживається для вираження непевності, припущення. Це авторська гіпотеза.

Речення може в більшості випадків зберігати свою правильність і без дискурсивних слів. Але, без сумніву, ДС є необхідними, ці «слівця» роблять мовлення живішим, цікавішим, зрозумілішим, а «своїми прагматичними коментарями вносять помітне особистісне начало в плін дискурсу, перебіг інтеракції загалом» [4, с. 105].

• **Незмінюваність** [12]. Як уже зазначалось вище, до розряду дискурсивних слів належать: частки, прислівники, вигуки, сполучники, вставні слова, тобто незмінювані слова. Наприклад, порівняйте відмінюваний займенник *саме* та частку *саме* (в значенні якраз): *А завтра ранісінько я занесу його на те саме місце, де його зловив, і пушу на волю («Мій злочин»)*. *Блискавки бігли з різних сторін до середини неба, саме до того місця, під яким стояв оборіг («Під оборогом»)*.

• **Поліфункціональність** [4; 30]. Все частіше привертають увагу дослідників комунікативні ознаки. «Встановлено, що важливою особливістю ДС є те, що їх семантико-прагматична структура чималою мірою релативізована стосовно конкретних комунікативних умов, а отже, і виявляється лише через набір функцій, тобто в уживанні» [4, с. 103].

• ДС встановлюють відношення між відрізками дискурсу, забезпечують їх логічний зв'язок [6; 8; 27; 29].

• ДС направляють інтерпретацію адресата [4; 6].

• **Виконують синтаксичну функцію сполучника** [12]. Сполучники слугують для зв'язку однорідних членів речення та частин складного речення. Тобто, як і сполучники, ДС забезпечують зв'язність тексту. Найбільш повно відображають логічний зв'язок фрагментів та виділяють найбільш важливі епізоди такі ДС: «взагалі», «загалом», «отже», «по-перше», «по-друге», «насамкінець», «перш за все», «насамперед» тощо.

Отже, доля хотіла, що тої самої ночі панство були на балу, а дівчина ночувала сама в кухні («Odi profanum vulgus»). *То насамперед поки нас обох набила, потім поки висварилася з чоловіком, потім поки розпалила огонь і зварила бульби до борщу, то й перша минула («Яндруси»)*.

• **Відсутність будь-якого денотата в загальноприйнятому значенні** [8]. Тобто їх значення не є предметним, тому ДС слід вивчати тільки через їх вживання.

• **Можливість синтаксично зв'язуватися як з іменною, так і з дієслівною групою** (на відміну від абсолютної більшості прикметників і прислівників) [12]. Прислівники, зазвичай, у реченні пов'язуються з дієслівною групою, а прикметники – з іменною. Для ДС такої переваги нема.

• **При нейтральному порядку слів велика віддаленість від ядра групи препозитивних «дискурсивних» ад'юнктивів в порівнянні з «недискурсивними»** [12].

Звичайно в кожній мові обсяг і межі дискурсивних слів варіюють, відповідно і особливості ДС у різних мовах відмінні. Так, наприклад, щодо обсягу, то характерними ДС для англійської мови є артиклі, які відсутні в українській мові. Отже, ми можемо виділити ще одну особливу рису ДС: для кожної окремої мови є свій набір ДС, які мають свої характерні риси. На мою думку, ДС дещо подібні до фразеологізмів, оскільки їх не можна перекладати методом калькування, потрібно бути тонким психологом, добрим знавцем культури та мови, щоб вилуштити та передати їх значення іншою мовою. У деяких випадках ДС не можливо перекласти, тобто, в інших мовах не існує їх точних еквівалентів. І. Масаліна називає їх «високо ідіосинкратичними» [18, с. 211]. Отже, саме активне вживання дискурсивних слів визначає рівень володіння мовою: «якщо людина, що вивчає яку-небудь мову, не зможе оволодіти вживанням часток, комунікативна компетенція такої людини буде трагічно неповною» [33]. Тому втрата мови починається з втрати саме дискурсивних слів: так, у мовах, що зникають, носії повністю втрачають їх, замінюючи на лексеми мови загарбників, набагато раніше, ніж слова інших семантичних класів [2, с. 7].

Особливістю ДС є відсутність власного лексичного значення, тобто в дискурсивному вживанні слово десемантизується, тим самим вказуючи на підкреслення чогось, виділення, наголошення. Таким чином, ця особливість дещо переплітається з факультативністю ДС.

Дискурсивні слова тісно пов'язані з контекстом. Вони можуть повністю зливатися з контекстом, дублюючи семантику окремих фрагментів. Звідси випливає ще одна особливість ДС: вони потребують значно ширшого контексту, ніж слова з недискурсивним вживанням.

Дуже важливою рисою ДС, на мою думку, є те, що «порівняно з повнозначними словами, вживання дискурсивних слів значною мірою недоосмислене і невідрефлектоване» [17, с. 305], тому саме за допомогою ДС, ми можемо виявити істинні наміри мовця. Якщо це художній текст, то за допомогою ДС ми можемо глибше заглянути в авторське світовідчуття, оскільки дискурсивні слова, як і службові, мовець вживає інтуїтивно.

¹ Тут і далі подаємо приклади з корпусу текстів малої прози Івана Франка. Ця стаття необхідна для виявлення і маркування дискурсивних слів у вищезазначеному корпусі.

Отже, ДС – це надзвичайно важливий розряд слів, які мають свої особливості і організують повідомлення з позиції мовця. ДС оживляють, структурують мовлення, роблячи його логічним. Завдяки їм вдається легше сприймати, розуміти та запам'ятовувати текст.

Основними ознаками і, відповідно, критеріями виділення дискурсивних слів є: незмінюваність, поліфункціональність, мультикатегорійність, факультативність, релятивізованість. Тобто семантико-прагматична структура ДС виявляється лише через набір функцій, в уживанні. Вони забезпечують зв'язність тексту, вносять особистісне начало в плин дискурсу. Інші ознаки також важливі, адже майже всі вони тісно пов'язані між собою і часто переплітаються.

Таким чином, критерії виділення ДС стосуються сфери дискурсології, лінгвопрагматикитики, комунікативної лінгвістики і навіть традиційного мовознавства. Ця стаття може слугувати для подальших практичних розвідок. Вона відкриває великі перспективи для досліджень дискурсивних слів як у живому мовленні, так і в художньому дискурсі.

Література:

1. Баранов А. Н. Модальные частицы в ответах на вопрос / А. Н. Баранов, И. М. Кобозева // Прагматика и проблемы интенциональности / Под ред. Н. Арутюновой. – М.: ИВАН СССР, 1988. – С. 45-69.
2. Баранов А. Н. Путеводитель по дискурсивным словам русского языка / А. Н. Баранов, В. А. Плунгян, Е. В. Рахилина – М.: Азбуковник, 1993. – 243 с.
3. Бацевич Ф. С. Дискурсивні слова в комунікації: слово ДАЖЕ у Ф. Достоевського / Ф. С. Бацевич // Нариси з комунікативної лінгвістики. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 181-190.
4. Бацевич Ф. С. Прагматика лексичних одиниць у спілкуванні: дискурсивні слова / Ф. С. Бацевич // Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія. – Львів: ПАІС, 2010. – С. 101-112.
5. Белова В. М. Дискурсивные слова в мемуарах монтажного типа: семантика, функции, прагматика: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филолог. наук: 10.02.01 / В. М. Белова. – Вологда, 2011. – 23 с.
6. Белова В. М. Функционально-семантические особенности дискурсивных слов в жанре мемуаров / В. М. Белова // Вестник Череповецкого государственного университета. – 2011. – № 1. – С.50-53.
7. Богданова Н. В. О проекте словаря дискурсивных единиц русской речи (на корпусном материале) / Н. В. Богданова // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Выпуск 11 (18) / Гл. ред. А. Кибрик. М., 2012. – С. 71-83.
8. Дискурсивные слова русского языка: Опыт конкретно-семантического описания / Под ред. К. Киселевой и Д. Пайара. – М.: Метатекст, 1998. – 447 с.
9. Кибрик А. Е. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания: универсальное, типовое и специфичное в языке / А. Е. Кибрик. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 336 с.
10. Киселева К. Л. Инвариантное и вариативное в семантике дискурсивных слов (на примере группы слов конечно, разумеется, естественно): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.19 / К. Л. Киселева. – М., 1996. – 22 с.
11. Кібець О. О. Дискурсивні слова дійствительно, в самому деле, в самому деле, именно як епістемічні та риторичні оператори: прагмасемантичні аспекти їхнього функціонування: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / О. О. Кібець. – Х., 2003. – 17 с.
12. Кобозева И. М. Для чего нужен звучащий словарь дискурсивных слов русского языка / И. М. Кобозева, Л. М. Захаров // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Труды международной конференции Диалог'2004. – М.: Наука, 2004. – 292-297.
13. Кобозева И. М. Мультимедийный словарь дискурсивных слов русского языка: проблемы и решения / И. М. Кобозева, Л. М. Захаров // Труды Международного конгресса «Русский язык: исторические судьбы и современность». – Москва: МГУ, 2004. – С. 45-67.
14. Ковальчук О. В. Семантика та функції дискурсивного слова ЛАДНО в прагматичних ситуаціях різного типу: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / О. В. Ковальчук. – Х., 2003. – 15 с.
15. Кодухов В. И. Общее языкознание. Учебник для студентов филол. Специальностей / В. И. Кодухов. – М.: Высшая школа, 1974. – 303 с.
16. Крейдлин Г. Е. Служебные слова в русском языке (семантические и синтаксические аспекты их изучения): автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19 – Теория языка / Г. Е. Крейдлин. – М., 1979. – 24 с.
17. Левонтина И. Б. Ишь / И. Б. Левонтина // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура / Отв. ред. Ю.Д. Апресян. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 305-318.
18. Массалина И. П. Дискурсивные маркеры / И. П. Массалина // Известия Калининградского государственного технического университета. – 2009. – № 15. – С. 211-217.
19. Муминов В. И. Стилистические функции частиц в романе Ф. Достоевского «Идиот»: Монография / В. И. Муминов. – Южно-Сахалинск: изд-во СахГУ, 2011. – 240 с.
20. Огієнко І. С. Дискурсивні слова турецького походження в текстах сучасних болгарських мас-медіа: автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.03 / І. С. Огієнко. – К., 2009. – 20 с.
21. Плунгян В. А. Дискурсивные слова [Электронный ресурс] / В. А. Плунгян. – Режим доступа: <http://postnauka.ru/faq/8572>.
22. Сенина И. С. Строевые слова. Классификаторы как один из разрядов строевых слов, функции классификаторов [Электронный ресурс] / И. С. Сенина. – Режим доступа: <http://litmisto.org.ua/?p=9396>.
23. Фаріон І. Д. Дискурсивні слова у зіставному вивченні іноземних мов / І. Д. Фаріон // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2008. – Випуск 3. – С. 167-172.
24. Хачатурян Е. В. Семантика и синтактика дискурсивных слов глагольного происхождения в современном итальянском языке: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.05 / Е. В. Хачатурян. – М., 2000. – 22 с.

25. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.
26. Ducrot O. et al. Les mots du discours. – Paris, Minuit, 1980. (Coll. Le sens commun). – 240 p.
27. Fraser B. What are Discourse Markers? // *Journal of Pragmatics*. – 1999. – №31. – P. 931-952.
28. Fraser B. Pragmatic markers // *Pragmatics* 6(2). – 1996. – P. 167-190.
29. Lenk U. Discourse Markers and Global Coherence in Conversation // *Journal of Pragmatics*. – 1998. – № 30 – P. 245-257.
30. Rossari C. Formal Properties of a Subset of Discourse Markers: Connectives // *Approaches to Discourse Particles* / Ed. by Kerstin Fischer. – Oxford: Elsevier, 2006. – Vol. 1. – P. 299-314.
31. Samy D., González-Ledesma A. Pragmatic Annotation of Discourse Markers in a Multilingual Parallel Corpus (Arabic-Spanish-English) // *LREC 2008, Marrakech, may 2008*. – P. 3299-3305.
32. Shourup L. Discourse Markers // *Lingua*. – 1999. – №107. – P. 227-265.
33. Wierzbicka A. Particles and Linguistic Relativity // *International Revue of Slavic Linguistics*. – 1976. – Vol. 1, № 2 / 3. – P. 327-367.

Калініченко М. М.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ДИСКУРС ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО

Розглянуто специфічність літературно-критичного дискурсу Е.А. По, зумовлену його розумінням сутнісних вад північноамериканської масової сенсаційної літератури та пошуками шляхів конструктивної трансформації детермінантів сенсаційності.

Ключові слова: дискурс, літературна критика, романтизм, висока література, масова сенсаційна література.

Рассмотрена специфичность литературно-критического дискурса Е.А. По, обусловленная его пониманием существенных недостатков североамериканской массовой сенсационной литературы и поиском путей конструктивной трансформации детерминантов сенсационности.

Ключевые слова: дискурс, литературная критика, романтизм, высокая литература, массовая сенсационная литература.

The specifics of literary-critical discourse of E.A. Poe, conditioned by his understanding of the essential shortcomings of the North-American mass sensational literature and the search for new ways of constructive transformation of the determinants of sensationalism are examined in the article.

Key words: discourse, literary criticism, Romanticism, high literature, mass sensational literature.

Постановка наукової проблеми та її значення. Літературна репутація По (подібно до загальної репутації фундаторів північноамериканського романтизму) потребує якщо не повного перегляду, то, принаймні, суттєвого уточнення. Підстави для цього вагомі, зумовлені необхідністю врахування впливу масової сенсаційної літератури на красне письменство Сполучених Штатів. Варто також взяти до уваги, що пізнавальні моделі, котрі більш ніж сторіччя визначали завдання та пріоритети історико-літературного аналізу, не виходили за межі класичної науково-гуманітарної парадигми, позначеної імплікаціями ідеології, що унеможливило адекватне поцінування унікальної сутності цієї літератури. Назріла необхідність застосування настанов дискурсивного аналізу, що їх акумульовано сучасним посткласичним науковим помислом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усталена історія північноамериканського романтизму має за підґрунтя концепцію «Американського Ренесансу», оприлюднену Ф.О. Матіссеном ще 1941 року. За нею, майстрів національного романтизму (По, Емерсона, Торо, Готорна, Вітмена, Мелвілла, Дікінсон) визнано творцями високого мистецтва, котре втілило ідеали та звичаї соціальної практики американської демократії. Водночас надбання «Американського Ренесансу» було сприйнято в модусі всеосяжних, позачасових гуманістичних цінностей, значущих для всього людства. Не варто, мабуть, пояснювати, що така інтерпретація національного романтизму не дуже й приховувала ідеологічні, офіційно-пропагандистські конотації. Зосередимося на її історико-літературній сутності: вона провокує дражливі питання.

За легендою, котру не полюбляють згадувати науковці, віддані державницькому риторичному арсеналу американістики, Матіссен попервах не використовував пишномовну та антиісторичну словосполуку «American Renaissance» у назві своєї славнозвісної книги. Планувалася інша назва: «Man in the Open Air». Було й уточнення: «Art and Expression in the Age of Emerson and Whitman» [3, с. 28]. Усе це відповідало академічним пріоритетам автора. Він збирався зосередитися на об'єктивному розгляді становлення національного красного письменства напередодні всеосяжної, трагічної кризи громадянської війни. Матіссен усвідомлював справжню, сповнену невіршувальних протиріч і руйнівних контроверсій складність цього процесу: високе мистецтво аж ніяк не домінувало тієї доби на теренах Сполучених Штатів; молода демократія полюбляла читати низьку, популярну літературу, котра поставала абсолютним лідером ринку друкованої продукції.

Конкретні обставини, що спонукали Матіссена до радикальної зміни задуму й змісту книги, достеменно невідомі (та й розмова про них не на часі). Відомий результат. «Американський Ренесанс» – книга про величну ходу високої літератури. Про масову, популярну літературу – жодних згадок. Зрозуміло чому: аби не зашкодити високому, респектабельному іміджеві національного літературного продукту. Закладена Матіссеном традиція, за якою ніби ніколи й не існувало грандіозного феномена американської популярної літератури дев'ятнадцятого сторіччя, до сьогодні залишається непохитною. Навіть недавня наступальна активність «cultural studies» нічого не змінила. Літературознавча спільнота цілком свідомо ігнорує зв'язки північноамериканського романтизму зі стихією нищої літератури.

Завдання нашої статті передбачає звернення до літературно-критичної спадщини По. За традицією, він – натхненний митець, майстер високого письменства. Ми спробуємо зосередити увагу на іншій його іпостасі – літературного критика, котрому були властиві особлива увага до феномена популярної, масової літератури та розуміння, що саме вона, ница література, виступає справжньою рушійною силою північноамериканського романтизму. Пізнавальні настанови нашої статті передбачають розгляд його критики як складного та суперечливого дискурсивного утворення, котре відобразило специфічність соціокультурних, естетичних практик доби формування північноамериканського романтизму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистісне тяжіння По до масової літератури, насамперед до її сенсаційного відгалуження немалою мірою зумовлювали меркантильні мотиви. Він покладався лише на статки від літературної праці, отже намагався збільшити попит на власні твори. Однак така прагматика не заважала формуванню розгалуженого літературно-критичного дискурсу, в якому особистісні чинники долучалися до складного плетива естетичних й художніх концептів.

1835 року в середовищі новоанглійських інтелектуалів його оповідання «Berenice» було поціноване як абсолютно аморальне й позбавлене найменшого художнього смаку. Підстав для таких звинувачень чимало. Оповідання цілком відповідає поетиці масової сенсаційної літератури, зорієнтованої на провокування потужного емоційного враження, на свідоме шокування читача: йдеться про поховання живцем, про огидну в своїх замірах і жаклих вчинках хвору свідомість божевільної людини. Редакторові часопису «Southern Literary Messenger», котрий оприлюднив цей твір, По зізнався, що він дійсно балансує на межі поганого смаку та навіть йому самому здається надміру жахаючим. Але й наголосив, що прагнув написати його саме таким, пам'ятаючи про «величезний попит на подібні історії» [7, с. 132]. Комерційний успіх масової сенсаційної продукції став темою його оповідання «The Psyche Zenobia» (1831), в якому стверджується, що будь-які страхітливі та криваві сюжети забезпечують чудові продажі, отже сучасний автор змушений бути сенсаційним [1, с. 340].

Митця завжди непокоїло сприйняття його творів масовим читачем. Він пишався фактом продажу 300 тисяч примірників оповідання «The Golden Bug», однак підкреслював, що загальний нахлад поезії «Raven» виявився значно більшим: «птаха переміг жука, хоча, обидва вони цілком несерйозні» [7, с. 283]. По також наполягав на негайному перевиданні своєї сенсаційної фантастичної історії «Eiros and Charmion» про катастрофічні наслідки зіткнення Землі та комети: «я створив справжню сенсацію, котра добре послугує нашому виданню». Він любив згадувати, як швидко зросли тиражі журналів «Southern Literary Magazine» й «Graham's Magazine» відтоді, коли він очолив їхні редакції.

У своїх численних відгуках на твори сучасників та оглядах літературного процесу По надзвичайно уважно придивлявся до сенсаційної літератури. На його думку, вона була суголосна настроям демократичної маси й відповідала нестримній енергії, жорстоким і надзвичайним проявам американського буття. У критичному нарисі, присвяченому творчості Натаніела Готорна, він стверджував, що цьому письменнику властива «вкрай емоційна та абсолютно ірраціональна, майже дитяча захопленість популярною літературою, котра дозволяє йому з надзвичайною проникливістю відчувати її щирі самотубну природу». Такому митцю, здатному надихатися буремною повнотою та жакливими таїнами дійсності, По протиставляв прихильників художньої поміркованості, служників німеччини класичної традиції: «поважні й освічені старі свяченики, критики з «North American Review» тремтять навіть від самої думки про те, щоб бути чимось схвильованими, та, охоплені страхом, благають, щоб усі залишили їх у спокої» [2, с. 231]. Шанувальників «вишуканої», «шляхетної» літератури він звинувачував у небажанні визнати, що абсолютна більшість американських читачів прагне знаходити й відчувати в книгах гострі емоції, підсилені фантастичністю та ірраціональністю. Читацька маса цікавиться насамперед сенсаційними публікаціями. Саме з цієї причини респектабельні видання не були й не будуть посправжньому популярними, вони «занадто пишномовні й пихаті.....надто непервороткі, аби відповідати стрімкому рухові сучасності» [2, с. 232]. Комерційний провал літературного журналу Еверта Дайкінга «Arcturus» митець пояснював тим, що видання було «надміру вишуканим», приваблювало лише «літературних квієтистів». Обмірковуючи проект власного часопису «Stylus», По мріяв про новий тип популярного літературно-критичного видання. Розглядаючи «весь світ як єдино можливу читацьку аудиторію, гідну письменника», він підкреслював, що ладен «обминати літературні журнали, відомі своєю пихатою бездіяльністю» та надати власним творам «більшого запалу, більшої пікантності, більшої оригінальності, більшої індивідуальності та більшої незалежності», ніж можуть собі дозволити автори в респектабельних «благородних» виданнях.

Утім, його ставлення до сенсаційної літератури не було абсолютно апологетичним. Визнаючи, що сучасний американський автор неодмінно має бути автором сенсаційним, надзвичайно цікавим для масового читача, По дуже добре розумів небезпеку цілковитої залежності від сенсаційності. Перетворення американського митця на її невід'язника він уважав за неприпустиме.

Літературний критик й митець По завзято піддавав нищівній критиці «благородну» літературу за її цілковиту відірваність від того, що сам називав «бурхливим духом нашої доби». Але й не збирався остаточно приєднуватися до лав майстрів сенсаційної продукції, у творах яких ота «бурхливість» перетворювалася на фактор формування ірраціональної поетики, сповненої надмірностей, свідомо культивованого стилістичного хаосу. Більш за все він заперечував змістову дикість, брутальність сенсаційних творів, їхню зорієнтованість на потурання наймерзеннішим, неконтрольованим проявам людської психіки та намагання кореспондувати з темними, руйнівними настроями незадоволення, соціального протесту та звірячими інстинктами демократичної юрби, доведеної жалюгідними умовами власного існування до краю відчаю. Така ідентифікація відкривала перспективи подолання сутнісних вад та неприпустимих ексцесів масової сенсаційної літератури, заохочувала до пошуку шляхів конструктивної трансформації детермінантів сенсаційності. Внаслідок цього формувалася особливий критичний дискурс По, просякнутий вибагливою аналітичністю та конструктивністю, зорієнтованою на майбуття американської літератури.

Нестримна, дика страхітливості багатьох творів сенсаційної літератури непокоїла По. Зокрема, неоднозначними виявилися його стосунки з корифеєм сенсаційності Джоном Нілом. З одного боку, він почувався боржником, оскільки Ніл першим схвально поцінував його твори. До того ж тексти Ніла слугували йому за джерело багатьох тем, образів і риторичних засобів. 1829 року По присвятив своєму натхненникові збірку «Тамерлан та інші поезії», оскільки вважав цього автора за «одного з наших беззаперечних геніїв». Але йому видавалася надміру небезпечною та відразливою бунтівна й вибухова сутність романів Ніла, котрий намагався підірвати основи моральності американського суспільства. По підкреслював, що Ніл створює надзвичайно «потужні книги», але вони «виникають ніби унаслідок нападу божевілья й цілком випадково», перетворюються на щось надміру «екстравагантне, неоднорідне й далеке від митецької досконалості». Ніл, як відомо, таку свою репутацію не заперечував, навіть усіляко підтримував її: оприлюднював під вигаданими іменами критичні рецензії на власні романи, називаючи їх «отруйними» й «безсоромними», свідомо провокуючи ат-

мосферу скандалу, сенсаційного розголосу, спроможну стимулювати зацікавленість масового читача. По не поділяв таких стратегій Ніла, засуджував його схильність до неконтрольованого ірраціонального стилю, вбачаючи в цьому небезпечну й неконструктивну руйнацію художньої цілісності літературного витвору.

Бажання увиразнити (отже, й здолати) небезпеку сповненої хаосу поетики сенсаційної літератури зумовило ставлення до багатьох інших сучасних йому авторів. Незрідка присуди По ставали безкомпромісними та жорсткими. Він писав, що твори Томаса Холлі Чіверса нагадують «божевільне сновидіння – дивне, безглузде й сповнене образів, які перевершують навіть арабські казки своєю страхітливістю» [6, с. 367]. За його оцінкою, поезії Марії Брукс були надміру екстравагантними й пишномовними. Чарльза Фредеріка Бріггса він звинуватив у вульгарності; нариси Натаніеля Вілліса поцінував як справляючі «хімерне враження»; поезії Крістофера Пірса Крана – як чудернацькі. Роман «The Quacks of Helicon» Ламберта Вілмера він визнав за твір, геть зіпсований «непристойними висловлюваннями... й вродженою схильністю автора до брудних думок».

Подібними були й оцінки іноземної сенсаційної літератури. Зокрема, роман британця Гаррісона Ейнсворта «Guy Fawkes» вразив По як книга «страшенно неймовірна», «непоследовна» й така, що нагадує «якийсь дивний сон – видіння, що виникає на межі між кошмарами й мареннями, котрі викликає задуха» [2, с. 102]. Сенсаційний роман-серіал Е. Дж. Бульвера-Літтона змусив По, за його словами, почуватися «втомленим, розгубленим й незадоволеним» через «постійні карколомні зміни місця розгортання подій».

Особливу небезпечність сенсаційності, неконтрольованої художнім смаком і моральними принципами авторів, він пов'язував із надзвичайною поширеністю типів «доброчесного злочинця» та ізгоїв суспільства, зображених у позитивному ключі. Роман Моріса Маттсона «Paul Ulric» По назвав «достойним лише зневаги». Авторів він поставив у провину втрату чіткого розуміння відмінності між добром і злом. Обурення критика викликали насамперед твердження, що злочинці насправді не гірші за велику націю, котра вкрала свої землі в інших народів [2, 860]. По також звинувачував роман-бестселер Дж.Х. Інгрема «Lafitte, the Pirate of the Gulf» в аморальності, оскільки головного героя твору, жакхляного вбивцю, представлено людиною, цілком гідною поваги. Подібні кпини висловлено на адресу роману Фредеріка Чеміра «The Spitfire», в якому «пірат і головоріз наділений рисами справжнього героя й людини, що вартує поваги» [2, с. 457].

Не меншою мірою По переймався жорстокістю та продажністю американського літературного ринку. Релізі видавничого бізнесу, котрий забезпечував переможну ходу сенсаційної літератури, він відобразив у декількох творах. У «Secrets of a Magazine House» зображено жалюгідного письменника, котрий за відсутністю законів, спроможних захистити авторське право, змушений працювати, наче невільник, на зажерливих видавців. У нарисі «The Life of Thingum Bob» йдеться про те, як продажні критики без устану й сорому продукують схвальні відгуки про низькопробні сенсаційні твори. У рецензії на роман Ламберта А. Вілмера «The Quacks of Helicon» американська видавнича галузь поцінована як цілковито корумпована.

Усе своє недовге творче життя По залишався невільником масових, популярних видань. Однак, як бачимо, не лише тому, що прагнув комерційного успіху. Його особистісне тяжіння до сенсаційної літератури значною мірою зумовлювали естетичні переконання. Дискурс літературної критики По – надзвичайно складне утворення. Він відображає упевненість, що мова сенсаційності – саме та мова, якою промовляє доба, отже, опанувавши цією мовою, американський письменник спроможний вплинути на духовні пріоритети суспільства. Однак цей дискурс зумовлено ще й мрією про художнє піднесення над загальним рівнем масової сенсаційної продукції, намаганнями упокорити й подолати сенсаційний естетичний та світоглядний примітивізм, сенсаційну зорієнтованість на темні, підсвідомі, брутальні первісні інстинкти й неконтрольовані настрої пересічних читачів, демократичної юрби.

Варто додати, що специфічний літературно-критичний дискурс По – не поодиноким явищем доби розквіту північноамериканського романтизму. Твори Р. Емерсона, Г. Торо, Н. Готорна, Е. По, Г. Мелвілла та Е. Дікінсона, котрі відповідно до традиціоналізму концепції «Американського Ренесансу» визнано зразковими проявами високої літератури, було створено за естетичними, стилістичними моделями масової сенсаційної літератури, котрі на той час панували в дискурсивному соціокультурному просторі країни. Показовими є зізнання самих фундаторів національного романтизму. Р. Емерсон: «письменнику потрібна основа, яку він сам не здатен створити... це міцне, глибинне підґрунтя, що сягає самого пекла... і цей фундамент надає йому масова свідомість» [8, с. 321]; В. Вітмен: «Усі різновиди легкого читання, романи, газетні статті, плітки й тому подібне стають добривами для зростання незчисленних великих творінь, й тому завжди є незамінними, або скоріше життєво необхідними для виникнення чогось кращого» [5, с. 129]. Духовне становлення митця, головного героя свого роману «Pierre, or, The Ambiguities», Г. Мелвілл пояснював могутнім впливом найтривіальніших літературних джерел: «то був великий перелік прочитаних ним книг, про котрі навіть не здогадувалися його друзі – книги, які його гострий розум знаходив, на перший погляд, випадково... зрештою, вони влилися у потужний потік, що линув із бездонних глибин його самотньої творчої думки» [4, с. 21].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Навіть побіжний огляд літературно-критичного дискурсу По увиразнює непросте ставлення цього видатного майстра північноамериканського романтизму до масової сенсаційної літератури. Його традиційна репутація вишуканого естета, відданого служника високої літератури, безумовно, потребує корекції, котру здатні уможливити подальші студії. Однак найважливіші перспективи пов'язані з необхідністю застосування принципів дискурсивного аналізу до ідентифікації загальних онтологічних, структурних і процесуальних особливостей формування північноамериканського романтизму, детермінованого естетичними, світоглядними концептами масової сенсаційної літератури.

Література:

1. Collected Works of Edgar Allan Poe / [ed. Thomas Olive Mabbott], vol. I. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1978. – 387 p.
2. Edgar Allan Poe: Essays and Reviews / [ed. Gary Richard Thompson]. – New York : The Library of America, 1984. – 798 p.
3. Gunn G. F. O. Matthiessen: The Critical Achievement / Giles Gunn. – Seattle and London : University of Washington Press, 1975. – 298 p.
4. Melville H. Pierre, or, The Ambiguities / Herman Melville. – New York : Literary Classics of the United States, 1984 – P. 978.
5. Reynolds D. Walt Whitman's America: A Cultural Biography / David Reynolds. – New York : Vintage Books, 1996. – 671 p.
6. The Complete Tales and Poems of Edgar Allan Poe : with selections from his critical writings / [Arthur Hobson Quinn, Edward Hayes O'Neill]. – New York : Barnes & Noble, 1992. – 1092 p.
7. The Letters of Edgar Allan Poe / [ed. John Ward Ostrom], vol. II. – New York : Gordian Press, 1976. – 359 p.
8. The Selected Letters of Ralph Waldo Emerson [ed. by Joel Myerson]. New York : Columbia University Press, 1997. – 469 p.

Ковальська Н. А.,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського», м. Одеса

РЕЛЕВАНТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню дискурсу як одного з найактуальніших лінгвістичних явищ у сучасному мовознавстві. Розкрито зміст поняття «дискурс», «професійний дискурс», «економічний дискурс». Виявлено основні ознаки економічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, професійний дискурс, економічний дискурс.

Статья посвящена исследованию дискурса как одного из самых актуальных лингвистических явлений в современном языкознании. Раскрыто содержание понятия «дискурс», «профессиональный дискурс», «экономический дискурс». Охарактеризовано основные признаки экономического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, профессиональный дискурс, экономический дискурс.

The article is devoted to research of a discourse as one of the most actual linguistic phenomena in modern linguistics. The content of concept «discourse», «professional discourse», «economic discourse» is opened. It is characterized the basic signs of an economic discourse.

Keywords: discourse, professional discourse, economic discourse.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. характеризується підвищеною зацікавленістю науковців до когнітивної та дискурсивної лінгвістики, а саме активізацією мовознавчих пошуків у вивченні дискурсу та його типів із комунікативно-прагматичної точки зору.

Численну кількість лінгвістичних праць присвячено дослідженню дискурсу, однак серед науковців і досі немає єдності щодо трактування цього поняття, тому ця проблема є актуальною.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Вивчення дискурсу здійснено у наукових розвідках зарубіжних і вітчизняних мовознавців (М. Coulthard, G. Cook, N. Fairclough, А. Кибрик, В. Карасик, М. Макаров, Ф. Бацевич, Л. Безугла, С. Бондаренко, О. Морозова, Л. Солошук, І. Фролова, І. Шевченко, М. Голянич, В. Лук'янець, К. Серажим та інші).

Відсутність єдиної думки щодо трактування дискурсу та зацікавленість фахівців різних галузей вказують на релевантність цього явища. Зокрема, нідерландський лінгвіст Теун ван Дейк стверджує: «Найчастіше поняття, що є найбільш розпливчастими та важко піддаються визначенню, стають найбільш популярними. Дискурс – одне з них» [1].

На початку 90-х років ХХ століття у зв'язку з проголошенням незалежності України відбувається різка зміна економічної моделі розвитку держави, збільшується необхідність в економічній грамотності як фахівців різних сфер суспільства (економістів, дипломатів, юристів, фінансистів, журналістів та ін.), так і широкого кола громадян. Разом із цим виникає потреба визначення в лінгвістиці поняття «економічний дискурс» («економічний текст»), його жанрової розгалуженості та функціонально-стилістичних, лінгвопрагматичних і соціолінгвістичних особливостей.

Наприкінці ХХ століття мовознавцями здійснено дослідження текстів економічної публіцистики (О. Шибанова), економічного дискурсу (К. Томашевська), тлумачення економічного тексту (Н. Кравченко), економічного тексту як соціокультурного феномену (І. Мурадян, І. Смирнов), а також спроби комплексного аналізу окремих жанрів економічного тексту (О. Баянкіна). Роль економічного дискурсу значно підвищується у житті суспільства суверенної держави.

Метою нашої статті є обґрунтування сутності поняття «економічний дискурс» як окремого виду інституційного дискурсу. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: охарактеризувати поняття «дискурс», «професійний дискурс»; дослідити «економічний дискурс» як один із видів інституційного дискурсу; виявити основні ознаки економічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні помітним є широке вживання в лінгвістичній літературі дискурсу, з одного боку, паралельно з поняттями «текст», «мовлення», «діалог», з іншого – як родової категорії відносно них. І хоча в сучасному мовознавстві немає чіткого розуміння дискурсу, фахівці інших галузей науки практично визначили межі цього поняття. У філософській, соціологічній і психологічній термінологіях дискурс став нормою.

Термін «дискурс» (від французького слова discours – мовлення) запропонований американським структуралістом, фахівцем із методології лінгвістичних досліджень, математичної лінгвістики Зеллігом Харрісом (1902-1992) на початку 50-х років ХХ століття. У статті «Аналіз дискурсу», присвяченій мові реклами (синтаксичним регулярностям у дискурсі, аналізу смислової еквівалентності різноманітних суджень, що потрапляють в ідентичне середовище), вчений уперше вживає дискурс як самостійний термін у розумінні «зв'язний текст».

У сучасному мовознавстві виділяють два підходи щодо розуміння дискурсу. На думку Т. А. ван Дейка, в широкому розумінні дискурс є комунікативною подією, яка відбувається між мовцем, слухачем (спостерігачем тощо) у певному часовому та просторовому контекстах у процесі комунікативної дії (усної чи писемної, з вербальними та невербальними складовими) [2, с. 312]. Згідно з іншим розумінням, вужчим, виділяють тільки вербальну складову (текст чи розмову). Дискурс виступає «продуктом» комунікативної дії, її писемним чи мовленнєвим результатом, який інтерпретується реципієнтами [2, с. 320]. Т. А. ван Дейк одним із перших висловив думку про розрізненість понять «текст» і «дискурс».

Про багатозначність дискурсу зазначає і Т. Ніколаєва. Серед уживаних багатьма авторами майже омонімічних значень дискурсу вона виділяє наступні: зв'язний текст; усно-розмовна форма тексту; діалог; група висловлювань, пов'язаних між собою смислом; мовний витвір як даність – письмовий чи усний [10, с. 467].

На відміну від широкого розуміння дискурсу Т. Ніколаєвою, В. Дем'янков співвідносить його лише з текстом. Дискурс є фрагментом тексту, який складається більше ніж з одного речення або незалежної частини речення [3, с. 37].

Такої ж думки дотримується й В. Лук'янець, який стверджує, що дискурс – це фіксований тип текстів із внутрішньо властивою цьому типу текстів лексичною системою та граматиною [7, с. 20].

За твердженням І. Шевченко, дискурс розуміється як сукупність мовленнєвих актів, що охоплюють різні аспекти: адресантний, адресатний, інтенціональний, контекстний, ситуативний, денотативний та інші [12, с. 27].

Найбільш розповсюдженим у лінгвістиці є ототоження дискурсу з текстом і висловлюванням, занурених у певні соціокультурні та прагматичні умови породження й сприйняття. Так, Н. Арутюнова в «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» під дискурсом розуміє «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними та іншими факторами; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмів їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, «занурене у життя» [6, с. 136-137].

На сучасному етапі в мовознавстві популярним є уявлення про дискурс як сукупність усього, що вимовлено і промовлено, висунете французьким культурологом М. Фуко. Прибічниками поглядів М. Фуко стали представники французької школи дискурсивного аналізу У. Маас, З. Егер, Ю. Лінк, Р. Водак, які в основу дискурсукладають мовне відображення суспільної практики, систематизоване використання мови з урахуванням ідеологічно та національно-історично обумовленої ментальності.

Отже, дискурс є мовним відображенням певної соціокультурної, політичної та ідеологічної практики. Це одночасно і мовна дія, процес, і результат, продукт дії. Це повідомлення будь-якого типу: закінченого або того, що безперервно відновлюється, відтвореного як одне ціле або фрагментарно в усній чи письмовій формах.

Ми трактуємо дискурс як все те, що промовляється та фіксується письмово його учасниками з урахуванням різних факторів: тематики, місця і часу спілкування, соціальних характеристик мовців, невербальних засобів спілкування тощо.

Поряд із проблемою трактування дискурсу існує й інша – відсутність спільної думки щодо класифікації його типів і різновидів.

Сучасний російський мовознавець В. Карасик із позицій соціолінгвістики виокремлює два основні типи дискурсу: персональний (особистісно-орієнтований або розмовний) та інституційний (статусно-орієнтований або галузевий).

Інституційний дискурс – це система статусно-рольових відносин, яка склалася в комунікативному просторі життєдіяльності певного соціального інституту. Кількість різновидів інституційного дискурсу залежить від кількості соціальних інститутів. У сучасній лінгвістиці достатньо детально проаналізовано окремі різновиди інституційного дискурсу, зокрема, військовий (І. Райтнер), етичний (Ю. Хабермес), медичний (С. Вострова), науковий (Р. Барт, О. Ільченко), педагогічний (А. Блас), політичний (Ю. Караулов, О. Фоменко, А. Баранов, К. Серажим, О. Пономаренко), публіцистичний (А. Мартинюк, О. Дудолаєва), теленовин (Т. А. ван Дейк), художній (В. Бурбело, А. Скрипник) та інші.

Інтегральною ознакою різновидів інституційного дискурсу є урахування умов та обставин, у яких відбувається породження тексту, мовлення, занурених у життя.

Таким чином, якщо дискурс – це «текст, занурений у життя», то текст, породжений у відповідній професійній сфері, називається професійним дискурсом. Професійний дискурс має свої ознаки: дидактизм, антропоцентризм, креативність, мультидисциплінарність, нециклічність, замкненість, діалогічність.

Сфера економіки є однією з найважливіших артерій формування і розвитку суспільства. Тому економічний дискурс як різновид інституційного дискурсу, безперечно, заслуговує на увагу й дослідників у галузі мовознавства (О. Ільченко, Май Лікунь, К. Луг, Ю. Степанов, К. Томашевська, Н. Шевченко та ін.).

Економіка (від гр. *oikonomia* – управління господарством) – це «найважливіша сфера суспільного життя, в якій на основі використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності, формується і постійно розвивається система продуктивних сил і економічних відносин, якими управляють різні типи економічних законів» [4, с. 380].

Згідно з іншими тлумаченнями, поданими в сучасних словниках та енциклопедіях, економіка є сукупністю виробничих відносин; господарством району, країни, спільноти країн (наприклад, ЄС), усього світу; науковою дисципліною (*economics*); галуззю науки.

На думку В. Ільїна, економіка – це «наука, що має свій предмет, розвинену методологію дослідження, змістовний теоретичний інструментарій тощо» [5, с. 132]. Тому «економічний» – той, що має відношення до економіки, а саме: виробництва, торгівлі, грошової сфери тощо. «Економіст» – особа, яка працює в економічній сфері та має відповідну освіту.

Отже, економістом є спеціаліст з питань економіки, фахівець у галузі фінансового планування, дослідження та управління фінансово-господарською діяльністю, а також учений, який займається наукою про народне господарство.

Беручи до уваги вищезазначені характеристики дискурсу, для визначення сутності поняття «економічний дискурс» візьмемо за основу погляди О. Махницької, яка вважає економічний дискурс сукупністю мовних актів, які використовують під час визначення та характеристики економічних процесів. Крім того, ми згодні,

що це можуть бути усні та письмові цілі тексти або їх фрагменти, які відображають реалії економічного світу [9, с. 159].

Стабільність економіки як однієї з найголовніших ланок розвитку держави, безперечно, залежить від професійності економістів, від їх рівня володіння сучасним економічним лексиконом і вмінням правильно вести ділові переговори, а саме формуванням економічного дискурсу.

Деякі мовознавці (А. Чудинов, А. Баранов, О. Шейгал) досліджують економічний дискурс у межах політичного дискурсу як невід'ємну його складову. Проте, наявність окремого соціального інституту, а також відповідних цілей та соціальних ролей, лежить в основі виділення окремих типів інституційного дискурсу. І економіка, і політика є окремими важливими сферами розвитку держави. Ці соціальні інститути, а отже й дискурс, має свої відмінні ознаки й функції. Однак, кожен із типів інституційного дискурсу, окрім спільних та відмінних ознак, може містити й ознаки іншого дискурсу. Так, елементи наукової дискусії можна знайти в педагогічному дискурсі, реклами – в медичному, релігійного дискурсу – в політичному, ділового – в економічному тощо.

Економічний дискурс залежно від базової пари учасників, жанру, тематики і текстів дискурсу має зв'язок із науковим, педагогічним, юридичним, медійним дискурсами і політичним, відповідно. Тексти економічної сфери спілкування можуть відповідати соціально-економічному або економіко-правовому дискурсам.

Специфічною характеристикою політичного дискурсу, на відміну від економічного, є спрямування свідомості на боротьбу за владу, основним змістом комунікації є боротьба і перемога. «Політичний дискурс – це опосередкований певною соціокультурною традицією спосіб комунікації, заснований на обміні, навіюванні та пропаганді певних ідей, позицій та поглядів учасників політичного життя, задля досягнення політичних цілей, які переважно пов'язані з питаннями влади» [11].

На нашу думку, економічний дискурс не є складовою політичного дискурсу, оскільки політика й економіка – це різні соціальні сфери, які активно взаємодіють одна з одною і тісно переплітаються.

Не є логічною заміна терміну «економічний дискурс» терміном «діловий дискурс». Економічний дискурс є ширшим поняттям, ніж діловий, оскільки він включає в себе не тільки професійне спілкування бізнесменів задля досягнення однієї мети – взаємовигідної угоди, але й міжособистісне спілкування між продавцем і покупцем, керівником підприємства і співробітником підприємства. Отже, економічний дискурс поєднує в собі характеристики як інституційного, так і персонального типів дискурсу.

Наявність окремого суспільного інституту – економіки – є відмінною ознакою економічного дискурсу, що, у свою чергу, підтверджує його існування. Економічний інститут містить сукупність властивих йому соціальних норм, зразків поведінки і діяльності.

У мовній свідомості соціуму кожен тип суспільного інституту як тип інституційного дискурсу зосереджується в ключовому концепті цього інституту. Для політичного дискурсу таким концептом виступає влада, політик, для педагогічного – навчання, юридичного – закон, медичного – здоров'я, релігійного – віра, наукового – істина, знання, дослідження.

Для економічного дискурсу характерне змішування концептів «бізнес», «гроші» і «ринок». Вітчизняний дослідник Май Лікунь ключовими концептами економічного дискурсу називає «виробництво», «фінанси», «торгівлю» [8, с. 7]. Будь-яке суспільство або окрема соціальна група має свою ієрархію цінностей, серед яких вступають поняття «гроші», «багатство», «засоби придбання доходів», або більш абстрактні категорії: «капіталізм», «соціалізм», «індивідуалізм», «економічна свобода» тощо.

Економічний дискурс містить в основі дві найголовніші ознаки: цілі та учасників. Мета економічного дискурсу полягає у встановленні взаємовигідних відносин та їх оптимізації у сфері економіки, а саме в системі «товар – гроші – товар». Учасниками економічного дискурсу виступають фізичні та юридичні особи, які беруть участь в операції товарного обміну. З одного боку, це представники певного інституту, тобто фахівці зі сфери економіки, з іншого – соціум, люди, які звертаються до них.

Економічний дискурс є інтерактивною взаємодією учасників спілкування у сфері фінансово-кредитних, податкових, комерційних, підприємницьких відносин. Формування економічного дискурсу, а саме специфіка мотивів, стратегій, тональності, стилю й жанру спілкування, побудова текстів залежить від сектора економіки. Це може бути і підприємництво, і фінанси, і зовнішньоторговельні відносини тощо.

Зважаючи на це, Г. Шереметьєва виділяє наступні підвиди економічного дискурсу: фінансовий дискурс (фінанси та кредит), бухгалтерський дискурс (бухгалтерський облік і аудит), податковий дискурс (податкова справа та страхування), діловий дискурс (підприємницька діяльність і торгівля) [13].

Май Лікунь всередині економічного дискурсу виділяє ряд професійних дискурсів: промислово-економічний, фінансово-економічний, торговельно-економічний, економіко-теоретичний, економіко-статистичний тощо [8, с. 9].

Залежно від сфери діяльності учасників економічного дискурсу в межах кожного з функціональних стилів виділяють і відповідні підстили з їх жанровою розгалуженістю:

1. Економічні тексти офіційно-ділового стилю. Підстіль офіційних економічних документів (офіційно економічний договір, угода, декларація, контракт, комюніке, конвенція тощо); підстіль матеріально-фінансових документів (вексель, платіжне доручення, банківський переказ, рахунок-фактура, чек, доручення тощо).

2. Економічні тексти публіцистичного стилю. Підстіль інформаційної економічної публіцистики (економічна хроніка, замітка, репортаж, інформаційна кореспонденція, інформаційне інтерв'ю, інформаційний звіт тощо); підстіль аналітичної економічної публіцистики (економічний коментар, огляд, рецензія, стаття, аналітичне інтерв'ю тощо).

3. Економічні тексти наукового стилю. Підстилі: власне науковий (економічна монографія, дисертація, наукова економічна стаття, доповідь, дипломна і курсова роботи з економічних спеціальностей); навчально-науковий (підручник, навчальний посібник, методичний посібник, вказівки, рекомендації, poradnik тощо); науково-інформаційний (економічний реферат і анотація більшого за обсягом наукового економічного тексту); науково-довідковий (енциклопедія, довідник, каталог, прейскурант, перелік із різних сфер економіки); науково-діловий (патент, автореферат економічної дисертації, економічний науковий звіт, висновок економічної експертизи); науково-популярний (нарис, економічна стаття та лекція, спрямовані на популяризацію економічних знань серед громадян) тощо [8, с. 9-10].

Розуміння економічного інституту і, відповідно, формування економічного дискурсу в процесі різних соціально-економічних трансформацій, сучасних економічних практик того чи іншого суспільства неможливе без урахування культурного контексту, у якому здійснюється розвиток цих економічних і соціальних процесів.

Економічна культура є комплексом уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в економічній сфері суспільства й пов'язані з економічною діяльністю.

Для економіста-професіонала, спеціаліста в галузі економічних наук, журналіста економічна культура означає знання економічного лексикону, вмиле володіння ним, що є запорукою успішної діяльності у цій сфері. Для простого громадянина це пов'язане зі знанням загальноживаної економічної лексики і частотних економічних термінів задля розуміння текстів економічного характеру в засобах масової комунікації та повсякденного спілкування.

Висновки та перспективи дослідження. На підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Наявність окремого соціального інституту, учасників, відповідної мети, тематики, способів спілкування, а також інших мовних та позамовних факторів дають підстави для виділення окремого інституційного типу дискурсу – економічного, який містить ознаки, спільні для всіх типів та характерні лише для економічного дискурсу.

Економічний професійний дискурс є комунікативним явищем. Ми розуміємо економічний дискурс як усне чи писемне мовленнєве відтворення комунікації осіб у сфері економіки або фіксування реалій економічного життя.

Підвищений інтерес дослідників до вивчення економічного дискурсу зумовлений змінами в економіці держави. Однак більшість наукових розвідок присвячені аналізу текстів економічного дискурсу російською, англійською, німецькою мовами тощо. Український економічний дискурс ще недостатньо досліджений, зокрема залишається поза увагою вітчизняних лінгвістів його синтаксичний аспект. Перспективним видається ґрунтовне вивчення синтаксичного потенціалу економічного дискурсу різних стилів і жанрів.

Література:

1. Ван Дейк Т. А. К определению дискурса [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm> (дата звернення: 18.07.2013).
2. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: сб. работ / Т. А. ван Дейк; пер. с англ., сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного / В. З. Демьянков // Язык. Личность. Текст: сб. ст. к 70-летию Т. М. Николаевой / Ин-т славяноведения РАН; отв. ред. Т. Н. Топоров. – М. : Языки славянских культур, 2005. – С. 34-55.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
5. Ільїн В. Метафізичний дискурс економічної теорії / В. Ільїн // Філософська думка. – 2006. – № 5. – С. 127-142.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С.136-137.
7. Лук'янець В. Філософія дискурсу / В. Лук'янець // Вісник НАН України. – 2000. – № 10. – С.18-31.
8. Май Лікунь. Російський економічний текст у функціонально-стилістичному та соціолінгвістичному аспектах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2008. – 20 с.
9. Махницкая Е. Ю. О современном экономическом дискурсе / Е. Ю. Махницкая // Речевая деятельность. Текст: межвуз. сб. науч. тр. – Таганрог, 2002. – С. 158-161.
10. Николаева Т. М. Краткий словарь терминов лингвистики текста/ Т. М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. VIII. – М., 1978. – С. 467-468.
11. Петренко І. І. Політичний дискурс: зміст, особливості, функції [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1165/89/> (дата звернення: 31.06.2013).
12. Шевченко І. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16 – 20 вв. / И. С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.
13. Шереметьева А.А. Основные характеристики экономического дискурса (на материале немецкого языка) / А.А.Шереметьева // Вестник Кузбасской государственной педагогической академии. – 2011. – № 7 (13). [Электронный журнал] / Режим доступа : <http://vestnik.kuzspa.ru/articles/61/> (дата обращения: 30.06.2013).

Крутько Т. В.,
НУВГП, м. Рівне

ОБРАЗНІ ПОРІВНЯННЯ В РОМАНІ ДЕНА БРАУНА «INFERNO»

Стаття присвячена аналізу образних порівнянь англомовного роману Д. Брауна «Inferno». Досліджено семантичні типи образних порівнянь, визначено найпоширеніші типи порівнянь у романі.

Ключові слова: образне порівняння, об'єкт порівняння, суб'єкт порівняння.

Статья посвящена анализу образных сравнений англоязычного романа Д. Брауна «Inferno». Проанализированы семантические типы образных сравнений, определены распространенные типы сравнений в романе.

Ключевые слова: образное сравнение, объект сравнения, субъект сравнения.

The article focuses on analysis of similes in Dan Brown's «Inferno». Semantic types of similes are investigated; repetitive types of similes are identified.

Key words: simile, the tenor, the vehicle.

Постановка наукової проблеми та її значення. Феномен порівняння привертає увагу представників різних наук, зокрема лінгвістики. Лінгвісти розглядають порівняння у семасіологічному (І. В. Шенько), фразеологічному (А. Г. Назарян), граматичному (У. А. Жаркова, Л. В. Прокопчук), когнітивному (Г. Л. Денисова), функціонально-стилістичному (Л. І. М'яснякіна) аспектах.

Деякі питання, пов'язані з дослідженням функціонування стилістичного прийому порівняння у художньому дискурсі, все ще залишаються невисвітленими. Так, у вітчизняній та закордонній лінгвістиці відсутні дослідження порівнянь в ідіостилі Дена Брауна на матеріалі роману «Inferno», що зумовлює **актуальність** нашої наукової розвідки.

Об'єкт дослідження – порівняння англомовного роману Д. Брауна «Inferno».

Предмет дослідження – семантика і функціонування образних порівнянь в романі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Порівняння – стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають мисленнєву операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їхнього уподібнення, установаження аналогій між ними [4, с. 475].

В універсальну модель компарації входять суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють), ознака порівняння та маркер порівняння (*like, as if*). Залежно від функцій порівняння поділяються на логічні (зіставлення предметів одного класу) та образні (зіставлення предметів різних класів на основі спільної ознаки).

У художньому дискурсі образне порівняння є способом вираження суб'єктивно-оцінної модальності і особисто забарвленого тону звертання до адресата, засобом підвищення естетичної цінності тексту [1].

Роман Дена Брауна «Inferno» належить до змішаного жанру детективу та трилера і порівняння тісно пов'язані з його композицією. Головний герой, Гарвардський професор Ленгдон, вкотре намагається врятувати світ, цього разу від вірусу божевільного науковця Бертранда Зобріста.

Дія роману розгортається в італійських містах, Флоренції та Венеції, для опису величної архітектури яких у текст вводяться порівняння: (1) *...the red tile roofs spread out like a sea of fire on the countryside, illuminating the fair land upon which giants once roamed...* [5]; (2) *...a mountainous dome of red tiles rose up, its zenith adorned with a gilt copper ball that glinted like a beacon* [5]; (3) *... they traversed the Boboli Amphitheater—the site of the very first opera performance in history—which lay nestled like a horseshoe on the side of a hill* [5].

Семантика компаративних конструкцій, використаних для опису історичних місць роману, зумовлює семантику подальших метафор: (4) *Elevated above the city for nearly its entire length, the Vasari Corridor was like a broad serpent, snaking through the buildings...* [5].

Порівняння – яскравий засіб оцінки, який наглядно і експресивно характеризує героїв роману. Ден Браун вдається до компаративних конструкцій, описуючи зовнішність та фізичний стан персонажів: (5) *She was ... like a timeless statue* [5]; (6) *He tried to sit up, but his body felt like cement* [5].

Для створення образу професора Ленгдона, який втратив пам'ять, використовуються порівняння, пов'язані темою сна: (7) *Langdon walked slowly, feeling strangely disembodied, as if he were moving through a particularly vivid nightmare* [5]; (8) *This strange day had left Langdon feeling as if he were moving through a landscape composed of nothing but vague shapes with no particular details. Like a dream* [5].

Порівняння у романі є механізмом вербалізації психоемоційного стану героїв, пов'язаного з емоційно-оцінним сприйняттям ними конкретних явищ та подій: (9) *The deeper they went, the tighter it seemed to get. Just as Langdon felt as if the walls were moving in to crush him, thankfully, they could go no farther* [5].

Автор звертається до компонентів лексико-семантичної групи (ЛСГ) **транспортні засоби** для розкриття психологізму діючих осіб, інтенсифікації їхніх відчуттів: (10) *... he was feeling strangely disoriented and powerless ... as if his ship had lost its engines and were drifting aimlessly on the tide* [5]; (11) *... functioning without his memory felt like attempting to land a plane in the dark with no radar* [5]; (12) *Seeing it is a bit like staring into the headlight of an oncoming locomotive* [5].

Емоційний вплив художньої інформації посилюється, коли для опису внутрішнього стану героїв порівняння поєднується з іншими стилістичними засобами, зокрема метафорою: (13) *Sienna's slim frame was shaking*

now, *as if the floodgates of sorrow and uncertainty were about to burst wide* [5]; (14) *Langdon suddenly felt a ghostly pall envelop him, as if the long fingers of an unseen hand were reaching out of the earth and raking his flesh* [5].

Висока експресія у художньому розгортанні думки відрізняє порівняння, котрі створюють містичні образи. Вибір об'єкта порівняння з лексико-семантичної групи **міфічні істоти** дозволяє автору створити атмосферу таємничості та містичності. Аналіз виявив використання таких компонентів порівняння:

angel: (15) *Dr. Brooks leaned over him, hovering like an angel* [5];

demon: (16) *Like the blind clerics who lobbied for the death of Copernicus, she scorns me as a demon, terrified that I have glimpsed the Truth* [5]; (17) *Langdon was about to explain when the driver's face suddenly glowed red, like a demon* [5];

devil: (18) *The man froze, looking as if he'd just come face-to-face with the three-headed devil* [5];

ghost: (19) *For Langdon the name seemed only vaguely familiar, but Sienna grabbed Langdon's arm and squeezed it hard, looking as if she'd seen a ghost* [5];

monster: (20) *Their persistence has kept me underground ... forced me to live in purgatory ... laboring beneath the earth like a chthonic monster* [5]; (21) *Powerful arms in long black sleeves were reaching into the well like the thrashing tentacles of some hungry monster, grasping at the man's legs, pulling him back toward the window* [5].

Дії роману розгортаються динамічно, головні герої змушені тікати від переслідувачів, які зіставляються з представниками тваринного світу. Серед ЛСГ **тварини** фіксуються такі компоненти порівняння:

animal: (22) *... facilitator Knowlton watched in silence as the provost stalked around the perimeter of the cubicle like a caged animal* [5];

dog (23) *And yet still there are those who hunt me like a dog, fueled by the self-righteous belief that I am a madman* [5];

predator (24) *She instantly knew she was in danger and she tried to back away, but they corralled her, like predators hunting in a pack* [5];

wolf: (25) *Sienna spun to see three young men approaching, salivating like wolves* [5].

Порівняння переслідувачів з хижаками підкреслює їхню силу, натомість зіставлення героїні, Сієни Брукс, з оленем у світлі фар – її безпомічність (26) *I freeze, knowing I must look like a deer in the headlights* [5].

Герої роману, як у казковому сюжеті, належать до групи позитивних чи негативних персонажів. Головний «негідник» – швейцарський мільярдер, геніальний біохімік Берtrand Zobrist, прагне скоротити чисельність населення планети, якій загрожує знищення через перенаселення. Автор вдається до традиційного порівняння для конкретизації семантики суб'єкта порівняння: (27) *As a species, humans were like the rabbits that were introduced on certain Pacific islands and allowed to reproduce unchecked to the point that they decimated their ecosystem and finally went extinct* [5]. Порівняння людства з плодовитими кроликами є засобом оцінки ситуації, засобом впливу на емоційну складову адресата.

В іншому випадку для підкреслення великої кількості людей автор порівнює їх з мурахами: (28) *Behind him, a stream of humanity was flowing up out of the earth like ants escaping from a poisoned anthill* [5]. Звернення до лексико-семантичної групи **комахи** допомагає акцентувати важливу у змістовому плані інформацію, підсилити виразність тексту. Так, звук радіокерованого вертольота-шпигуна порівнюється із дзижчанням комара: (29) *...he watched the three-foot-long, radio-controlled chopper banking in the distance. It sounded like a giant, angry mosquito* [5]; (30) *The drone...hovered at a standstill, only ten feet of the ground, facing the grotto, buzzing intensely like some kind of infuriated insect...awaiting its prey* [5].

Окрім зазначених вище, часто вживаними є звернення до таких лексико-семантичних груп, компоненти яких входять у структуру образних порівнянь роману: **явища природи** – (31) *The woman knelt down next to Ernesto, her brown eyes like ice* [5]; (32) *... the murky cloud of liquid seemed to swirl slowly, like the eye of a silently growing storm* [5]; (33) *Bathed in red light, the subterranean cavern resonated with the sounds of hell-inspired music...which thundered through the grotto like a seismic tremor* [5]; (34) *The American professor looked as if he had just been snatched up of the ground by a tornado, spun around, and dumped in a foreign land, leaving him shell-shocked and disoriented* [5];

зброя (35) *... the polished metal cylinder was about six inches long and rounded at both ends, like a miniature torpedo* [5]; (36) *Ernesto felt as if a knife had just severed his wrist* [5]; (37) *For Langdon, it felt as if a vital weapon had been extracted from his arsenal* [5];

хвороба (38) *You perceive the human race as a cancer?» Elizabeth demanded* [5]; (39) *Mankind, if unchecked, functions like a plague, a cancer* [5].

Новизна порівнянь сприяє створенню образності, експресивності художнього матеріалу: (40) *Hundreds of feet below, the cobblestone piazza beckons like a tranquil oasis* [5]. Натомість стійкі ідіоматичні порівняння, які фіксуються у романі, не відрізняються оригінальністю: (41) *The sound ... was as clear as day* [5]; (42) *...Langdon could see Sienna as plain as day* [5].

Введення у порівняння актуального в комунікативному плані ідіоматичного виразу, який характеризується антропоцентричною спрямованістю, тобто простотою, доступністю, пристосованістю до швидкого сприйняття [2, с.81], проте не відзначається високим рівнем експресивності, змушує автора вдаватися до інших засобів інтенсифікації, зокрема гіперболи: (43) *The prospect of searching its entirety in hopes of finding Zobrist's one specific alteration would be like looking for a needle in a haystack ... without even knowing on what planet that particular haystack was located* [5].

Як свідчить аналіз емпіричного корпусу, прецедентні феномени (імена, висловлення, ситуації), які є об'єктами порівнянь роману, універсально-прецедентні, входять в універсальний когнітивний простір людства та відзначаються високою прецедентною значущістю.

Біблійна прецедентність – кроскультурна універсалія, яка заснована на нескінченних зверненнях до біблійних ситуацій [3, с. 13]. У романі Д. Брауна зустрічаємо порівняння, об'єктами яких є прецедентні висловлення, котрі апелюють до біблійного тексту, зокрема до другої книги Мойсея «Вихід»: (44) *The wide-open space before him felt like manna from heaven* [5].

У художньому дискурсі порівняння може бути зорієнтованим на інтерпретативний крок читача [1], виступати засобом інтенсифікації інтелектуального і емоційного впливу. Використання у ролі об'єкта порівняння прецедентного висловлення, яке апелює до античної міфології, передбачає актуалізацію екстралінгвістичних знань читача: (45) *The path before them looked like the entrance to the Minotaur's labyrinth* [5].

Для реалізації комічної настанови автора також використовуються порівняння, гумористичний та іронічний потенціал яких залежить від семантики їхніх компонентів. Автор використовує порівняння, описуючи враження туристів від баптистерію Св. Джованні у Флоренції: (46) *«Gates of Paradise? Hell, it looks like my dog fence at home!»* [5]; зображення Данте: (47) *In one such rendering, Dante's iconic red cap with earflaps looked like something Dante had stolen from Santa Claus* [5].

Висновки. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що найпоширенішими типами порівнянь у романі Д. Брауна «Inferno» є *людина – тварина; людина – міфічна істота*. Порівняння роману тісно переплетені з сюжетом, підпорядковані передачі ідейно-образного змісту твору, є інструментом характеристики героїв, інтроспекції у їхній внутрішній світ, механізмом відображення світобачення автора, активізації уваги читача. Основними функціями образних порівнянь у романі є стилетвірна, оцінна та образна.

Перспективи подальшого дослідження. Одним із перспективних напрямів дослідження може бути аналіз способів відтворення образних порівнянь роману Дена Брауна «Inferno» в україномовному перекладі.

Література:

1. Денисова Г. Л. Когнитивный механизм сравнения в немецком языке : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. Л. Денисова. – Самара, 2009. – 34 с.
2. Крутько Т. В. Англомовна реклама у віртуальному просторі : [монографія] / Тетяна Валеріївна Крутько. – Рівне : Волинські обереги, 2013. – 156 с.
3. Орлова Н. М. Библиейский текст как прецедентный феномен : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. М. Орлова. – Саратов : СГУ им. Н. Г. Чернышевского, 2010. – 51 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Brown D. Inferno [Electronic resource] / Dan Brown. – 2013. – Mode of access : http://www.slideshare.net/kd_book_21/read-inferno-by-dan-brown-online

Кузнецова М. О.,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ВТОРИННИЙ АНГЛОМОВНИЙ ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ФЕНОМЕН

У статті досліджено сучасні лінгвістичні погляди на поняття вторинного тексту як інтертекстуальне явище, розглянуто різні типології вторинних текстових утворень. Інтродуковано типологію вторинних текстів, в основі якої – репродуктивний потенціал вторинного тексту по відношенню до концептуальної структури первинного тексту. Здійснено аналіз вторинного тексту як складного когнітивно-комунікативного феномену.

Ключові слова: первинний текст, інтертекстуальність, вторинний текст, типологізація вторинного тексту, когнітивно-комунікативна організація вторинного тексту.

В статье исследуются современные лингвистические взгляды на понятие вторичного текста как интертекстуальное явление, рассматриваются различные типологии вторичных текстовых образований. Интродуцирована типология вторичных текстов, в основе которой – репродуктивный потенциал вторичного текста по отношению к концептуальной структуре первичного текста. Осуществляется анализ вторичного текста как сложного когнитивно-коммуникативного феномена.

Ключевые слова: первичный текст, интертекстуальность, вторичный текст, типологизация вторичного текста, когнитивно-коммуникативная организация вторичного текста.

The article deals with analysis of the modern linguistic views on the secondary text as an intertextual phenomenon, it outlines various typologies of secondary text structures. It introduces the typology of secondary texts according to their abilities to reproduce conceptual structures of the primary text. It analyzes the secondary text as a complex cognitive-communicative phenomenon.

Key words: primary text, intertextuality, secondary text, typology of the secondary text, cognitive-communicative organization of the secondary text.

В останні десятиліття проблема вторинних текстів все більше привертає увагу дослідників [1-8]. Інтерес до вторинних текстів, що виникли в результаті рецепції та обробки первинних, є вельми закономірним, адже їх роль і частка у сучасному комунікативному просторі доволі велика. Однак, незважаючи на міцні позиції в ряду мовних феноменів і велику теоретичну значимість, саме поняття «вторинного тексту» залишається досить невизначеним. Тим самим, **актуальність** теми дослідження визначається потужним сплеском лінгвістичного інтересу до дослідження вторинних текстів, їх інтертекстуальних зв'язків, оскільки актуальним визнається твердження, що кожен текст вбудований в контекст та синхронічно й діахронічно пов'язаний з багатьма іншими текстовими утвореннями.

Об'єктом дослідження виступає вторинний дискурс текстового простору саги Дж.Р.Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire», а **предметом** – параметризація вторинного англomовного художнього тексту як когнітивно-комунікативного мовного феномену. **Мета статті** полягає у дослідженні феномену вторинного англomовного художнього тексту як когнітивно-комунікативного утворення. **Матеріалом дослідження** послуговували автентичні та вторинні тексти саги Дж.Р.Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire».

Поняття вторинного тексту як об'єкту наукового аналізу має доволі довгу історію і пов'язано з двома вельми далекими один від одного напрямками: з однієї сторони – з теорією наукової інформації, автоматичною обробкою тексту, анотуванням і реферуванням, а з іншої – з теорією літературної творчості, з філологічним аналізом тексту. В науковий обіг лінгвістики термін «вторинний текст» було інтродуковано в 1983 р. на Ломоносівських читаннях філологічного факультету МГУ М.В. Вербицькою. Під поняттям «вторинний текст» дослідниця розуміла спрямований «і на предмет мови», і «на інше слово, чужу мову» текст [1, с. 30]. За її словами, термін «вторинний» не має ніякої оцінної характеристики, оскільки він вказує лише на те, що вторинний текст не може бути до кінця зрозумілий і оцінений без звернення до його першоджерела.

За минулі з тих пір роки термін «вторинний текст» міцно увійшов до філологічного ужитку, про що свідчить поява великої кількості присвячених йому наукових розвідок, які, однак, вказують на його амбівалентний характер. Так, вторинні тексти розглядаються як з позиції теорії текстуальності, де вони постають самостійними мовленнєвими творами, які мають свого автора і всі основні властивості тексту, так і з позиції інтертекстуальності, де вони є не цілком самостійними мовними утвореннями, адже їх смисл може бути повною мірою сприйнятий і зрозумілий лише в співвіднесенні з первинним текстом.

В нашому дослідженні інтерес становить саме другий випадок – інтертекстуальний характер вторинних текстів – де їх розуміють як тексти, що в лінгвістичному та композиційно-образному планах є відтворенням іншого художнього твору або декількох творів, тексти, для яких обов'язковою умовою є наявність первинного тексту.

Так, Л. М. Майданова розглядає вторинні тексти як такі, що створюються «на базі іншого, первинного тексту зі зміною авторства» [5, с. 81]. Під зміною авторства дослідниця розуміє заміну особистості автора тексту або зміна інтенції мовної особистості при створенні вторинного тексту. У цьому випадку змінюється суб'єкт діяльності, та первинний текст виступає як предмет, а вторинний – як результат цієї діяльності.

С. В. Первухіна [6] під вторинними текстами розуміє тексти, які побудовані на основі тексту джерела з іншими прагматичними цілями і в іншій комунікативній ситуації, а відповідно в інших обставинах (зміна ав-

тора тексту, кола читачів, зміна історичної епохи та ціннісної спрямованості тексту і т.д.), але вони зберігають когнітивно-семантичні елементи тексту джерела як умову розгортання власного тексту.

Похідними мовними творами, що представляють собою результат вторинної текстової діяльності різних типів, називає вторинні тексти С.В. Іонова [3, с. 69]. Будучи носієм неточного, приблизного знання, вторинний текст, на думку дослідниці, є способом інтерпретації інформації та її адаптації до нових умов комунікації.

Як бачимо, провідною характеристикою вторинного тексту, визначається *обов'язкова наявність в нього певного прототипу – первинного тексту*, з яким перший знаходиться в тісному зв'язку і на основі якого продукується, а, отже, залежить від нього в онтологічному, комунікативно-прагматичному та композиційному аспектах. Саме первинний текст служить мотивом, стимулом для створення нового мовного твору.

Значне поширення вторинних текстових утворень, що мають інтертекстуальний характер, у сучасному комунікативному просторі змушує замислитись над їх типологією, в основі якої, на нашу думку, повинен лежати певний набір параметрів, що вдовольняв би уявленню про сутність самого поняття «вторинний текст» і охоплював якнайбільше його характеристик. Слід відмітити, що на часі вже впроваджено різноманітні типології вторинних текстів, які в своїй основі мають різноманітні параметри типологізації. Розглянемо деякі з них.

Так, Л.М. Майданова [5, с. 82-87] виділяє три групи вторинних текстів:

- відтворення первинного тексту у варіативному вигляді, його пристосування для якихось особливих цілей;
- циклізація первинних текстів, що дає смислове прирощення – нову ідею, об'єднуючу окремі тексти в єдине смислове ціле;
- діалог з первинним текстом, тобто відгук на попередній текст.

С. В. Первухіна, типологізуючи вторинні тексти на основі їх когнітивно-семантичних зв'язків з первинним текстом [6, с. 124], виділяє:

- тексти-копії, які утворюються при запозиченні змістових ліній і текстових доміант;
- тексти-продовження, які утворюються при продовженні змістових ліній (первинний текст є основою для розуміння, оскільки створює необхідні фонові знання, що стосуються головних героїв);
- тексти-реакції, пов'язані з первинним текстом через текстові доміантні, які можуть прирощувати емотивні й денотативні семи.

С. В. Іонова [2] пропонує виділяти відповідно до виконуваної функції чотири типи вторинних текстів:

- імітаційні, що відтворюють елементи форми або змісту первинного тексту при зміні його семантичної структури;
- репродуктивні, які відтворюють семантичну структуру первинного тексту з різним ступенем розгорнення;
- інтерпретативні, що інтерпретують текст-основу відповідно до позиції автора;
- адаптуючі, які пристосовують текст до нових дискурсивних умов.

Вказують також на дериваційні відносини первинного і вторинного текстів [4, с. 110], які розглядаються як відносини, при яких зберігається загальне структурне ядро текстів, а в якості змінної виступають смисли, що виникли на базі перетворення первинних ознак.

Глибинну природу вторинного англомовного художнього тексту легко досягнути, на нашу думку, розглянувши відмінності в процесі породження первинного і вторинного текстів, а також у джерелі їх появи. Так, для первинного англомовного художнього тексту процес породження становить рух від задуму до комунікативної організації, а для вторинного англомовного художнього тексту – рух від теми до когнітивно-комунікативної організації.

Для первинного англомовного художнього тексту джерелом появи є задум або особистий інтерес його автора. При породженні вторинного англомовного художнього тексту *джерелом слід вважати ментальне утворення, максимально згорнутий зміст первинного тексту, зокрема текстовий концепт*. Окрім того, *специфіка продукування вторинного англомовного художнього тексту пов'язана з умовами осмислення і розуміння первинного англомовного художнього тексту, його дешифрування та інтерпретації реципієнтом*.

На нашу думку, вплив концептуальних структур, які відображені у первинному англомовному художньому тексті, на структури, що формуються при реценції тексту у адресанта, а також можливість суб'єктивних модифікацій цих структур є беззаперечними. У такий спосіб, відштовхуючись від того, що концептуальна структура первинного англомовного художнього тексту репродукується певним чином у вторинному тексті, ми пропонуємо наступну типологізацію вторинних англомовних художніх текстів:

- вторинні тексти, які максимально точно репродукують концептуальну матрицю первинного тексту;
- вторинні тексти, які репродукують концептуальну матрицю первинного тексту в модифікованому виді;
- вторинні тексти, які не репродукують концептуальну матрицю первинного тексту.

Крім того, важливою характеристикою вторинного англомовного художнього тексту, на нашу думку, видається *зміна обсягу у порівнянні з первинним англомовним художнім текстом*, адже вторинні тексти у нашому дослідженні, як свідчить емпіричний матеріал, як правило становлять собою альтернативну ретроспекцію або проспекцію певних подій, вихід за межі заданого первинним текстом хронотопу шляхом написання предісторій, післясловій, прописування особистих історій окремо взятих персонажів.

Таким чином, виокремивши доміантні ознаки вторинного англомовного художнього тексту, можна змодельовувати його характер по відношенню до первинного англомовного художнього тексту за допомогою таких бінарних опозицій як: *подібність – відмінність, спрощення – ускладнення, розвиток – редукція, узагальнення – конкретизація, збереження концептуальної структури – її модифікація*. Обумовлений такий характер, перш за все, когнітивною та комунікативною природою вторинного англомовного художнього тексту.

Отже, вторинний англомовний художній текст постає *вербалізованим продуктом рефлексії реципієнта на первинний англомовний художній текст, складним когнітивно-комунікативним цілим, всередині якого діють*

механізми вторинної категоризації, заснованої на процесах узагальнення ознак або, навпаки, їх конкретизації, і механізми вторинної концептуалізації змісту первинного англомовного художнього тексту, пов'язані з інтерпретацією і вербалізацією компонентів його складної структури змісту.

Як підсумок, слід ще раз наголосити на тому, що вторинні англомовні художні тексти слід розглядати в якості *інтертекстуального явища саме парадигмального типу, адже вони являють собою мовні твори, про-дуковані в результаті компресії / декомпресії або переосмислення первинного тексту, що дає життя новим інтерпретаціям, текстам нових жанрів, побудованим на базі первинного тексту, з актуалізацією або реактуалізацією компонентів текстового змісту, зокрема текстового концепту.*

У такий спосіб, маючи яскраво виражену інтертекстуальну природу, вторинні англомовні художні тексти передбачають обов'язкову співвіднесеність з первинним англомовним художнім текстом, оскільки їх смисл може бути повною мірою зрозумілий тільки в процесі їх діалогічної взаємодії. Таким чином, враховуючи аналіз напрацьованого лінгвістичного матеріалу, на наш погляд, доцільним є розуміння феномену «вторинного англомовного художнього тексту» як *діяльнісного об'єкту перцепції та рефлексії первинного англомовного художнього тексту.*

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі загальних когнітивно-дискурсивних стратегій аранжування вторинної комунікації англомовного художнього тексту як комплексного мовного феномену, скерованого на продукування вторинних текстопросторів.

Література:

1. Вербицкая М. В. К обоснованию теории «вторичных текстов» / М. В. Вербицкая // Филологические науки. 1989. – № 1. – С. 30-36.
2. Ионова С.В. Аппроксимация содержания вторичных текстов [Текст] : монография / С. В. Ионова. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2006а. – 380 с.
3. Ионова С. В. О двух моделях построения вторичных текстов / С.В. Ионова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание. – 2006б. – № 5. – С. 69-76.
4. Кукуева Г. В. Тексты малой прозы в аспекте межтекстовых деривационных отношений (к постановке проблемы) / Г. В. Кукуева // Теоретические и прикладные аспекты изучения речевой деятельности: сб. науч. статей. – Н. Новгород : Новгородский государственный лингвистический университет им. Н. А. Добролюбова, 2010. – Вып. 5. – С. 108-116.
5. Майданова Л. М. Речевая интенция и типология вторичных текстов / Л. М. Майданова // Человек – Текст – Культура. – Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 1994. – С. 81-104.
6. Первухина С. В. Когнитивно-семантическая связь вторичных текстов и их текстов-источников / С. В. Первухина // Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина, 2012. – Т. 1. – № 2. – С. 116-124.
7. Терехова М. Ю. Лингвостилистический статус учебных видов вторичного текста : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Марина Юрьевна Терехова ; Моск. гос. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. – М., 1988. – 25 с.
8. Тюленев С. В. «Вторичный» текст как средство прагмалингвистического изучения оригинала : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Сергей Владимирович Тюленев ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2000. – 19 с.

Легайда А. В.,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

КІНОАДАПТАЦІЯ У СИНЕРГЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ: У ПОШУКАХ СИНЬОГО ПТАХУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Дослідження присвячене феномену кіноадаптації – процесу трансформування літературних творів в кіноверсії (включаючи римейки), що трактується як міжсеміотична трансформація з позицій синергетичного підходу до діалогічної взаємодії медіум-середовищ літератури та кіно. Наголошується необхідність встановлення міждисциплінарної методології для аналізу механізму створення кіноадаптацій у межах сучасної синергетичної парадигми.

Ключові слова: кіноадаптація, синергетика, постмодернізм, міжсеміотична трансформація, медіум-середовище літератури, медіум-середовище кіно, літературне першоджерело

Исследование посвящено феномену киноадаптации – процессу трансформации литературных произведений в киноверсии (включая римейки), трактуемому как межсеміотическая трансформация с позиций синергетического подхода к диалогическому взаимодействию медиум-сред литературы и кино. Акцентируется необходимость установления междисциплинарной методологии для анализа механизма создания киноадаптаций в рамках современной синергетической парадигмы.

Ключевые слова: киноадаптация, синергетика, постмодернизм, межсеміотическая трансформация, медиум-среда литературы, медиум-среда кино, литературный первоисточник

This research highlights the phenomenon of screen adaptation that stands for the process of transforming literary pieces into screenversions (including remakes) and is interpreted as an intersemiotic transformation on the grounds of synergetic approach to the dialogical interaction of literature and film media. The necessity for outlining interdisciplinary methodology for the analysis of the mechanism of screenversion creation within contemporary synergetic paradigm is stressed.

Key words: screen adaptation, synergetics, postmodernism, intersemiotic transformation, literature medium, film medium, literary precursor.

Порівнюючи постмодернізм з калейдоскопом, П. Слаттері відзначає [38, р. 83], що «калейдоскоп створює постійно мінливі образи, завжди симетричні щодо нього самого», тоді як телескоп складає карту того, що сприймається як стійкий і незмінний всесвіт. Таким чином, постмодернізм для дослідника – це калейдоскоп, що постійно змінюється та стає чимось новим. З іншого боку, образи залишаються взаємопов'язаними: «постмодернізм проголошує багатоваріантне і комплексне розуміння кожної конкретної ситуації».

Настання епохи постмодернізму [10; 14; 16; 19; 35; 38] ознаменувалося виникненням і розвитком цілої низки нових синтетичних видів мистецтв або медіум-середовищ [7; 11; 12]. Подібно до людського організму, внутрішня структура системи медіум-середовищ приводиться в рух, реагує і змінюється з появою кожного нового виду медіум-середовищ; при цьому взаємодія між наявними видами медіум-середовищ також модифікується. На передній план у цьому випадку незмінно виходить питання про форми художньої взаємодії, мови та прийоми різних медіа у процесі смислотворення.

Багатоликість епохи постмодерну [14] відбивається у не меншій багатоликості окремих наукових шкіл, напрямків та дисциплін, що є залученими до пізнання процесів самоорганізації та постають у межах нової синергетичної парадигми знань. Інтегративна наукова парадигма [10], що ознаменувала розвиток наукової методології другої половини 20 сторіччя та синтезувала поняттєвий апарат різних наукових дисциплін, реалізувала себе як у царині природничих, так і гуманітарних наук, та покликана відображати розуміння дослідниками цілісності світу та природних та суспільних явищ, що його складають. Вона спричиняє новий еволюційний етап у науковому пізнанні і виявляється, зокрема, у створенні *синергетичних* теорій саморегулювання складних систем [1; 2; 3; 4; 6; 9; 10; 13; 14; 15; 16; 18; 19; 20; 23; 24; 26; 27; 28; 30; 31; 32; 33; 35; 38].

Синергетика – це не нова наука, але новий поєднуючий напрямок у науці, мета якого – виявлення спільних ідей, методів і закономірностей у різних галузях точних, природничих і гуманітарних наук [20; 21; 23]. Синергетичний погляд створює можливість подолати «сверхспеціалізацію» наукового мислення, замінюючи її холистським, цілісним і всебічним підходом до наукового знання.

Синергетичний підхід виникає у межах природничих наук, зокрема, фізики і квантової механіки [3; 17], де синергетичні тенденції маніфестують себе у спробі подолати редукціоністське поняття абсолютної визначеності шляхом запровадження революційного, з наукової точки зору, принципу невизначеності [3; 17] і теорії відносності [29]. Нове наукове бачення, стимулювало виникнення міждисциплінарних синергетичних теорій відкритих функціональних систем [15; 16; 19; 23], що передбачають невизначеність, вірогідність та індивідуальність у різних царинах природи та людської діяльності. Синергетична методологія розповсюдилася надалі і в галузь гуманітарних дисциплін, зокрема, галузь лінгвістики [35], яка «скоординувала свої погляди», поспішно здійснила аналогічний «переворот» у власних теоретичних підходах.

У лінгвістиці поглиблення синергетичних тенденцій окреслило протиріччя між ортодоксальною лінгвістичною методологією, що описує мовлення як теоретичний артефакт, та реальним «живим» мовленням як комплексним інтегральним феноменом, ключом до самовизначення представників певної лінгвокультури, елементом щоденного досвіду, людської здатності і засобом реалізації безлічі різноманітних функцій [26; 35]. Сучасне розуміння функціональних меж лінгвістичного знання, якого ми дотримуємося у цьому дослідженні,

сформульовано О. Є. Кибриком у вигляді наступного постулата [8, с. 28]: «Всё, что имеет отношение к существованию и функционированию языка, входит в компетенцию лингвистики».

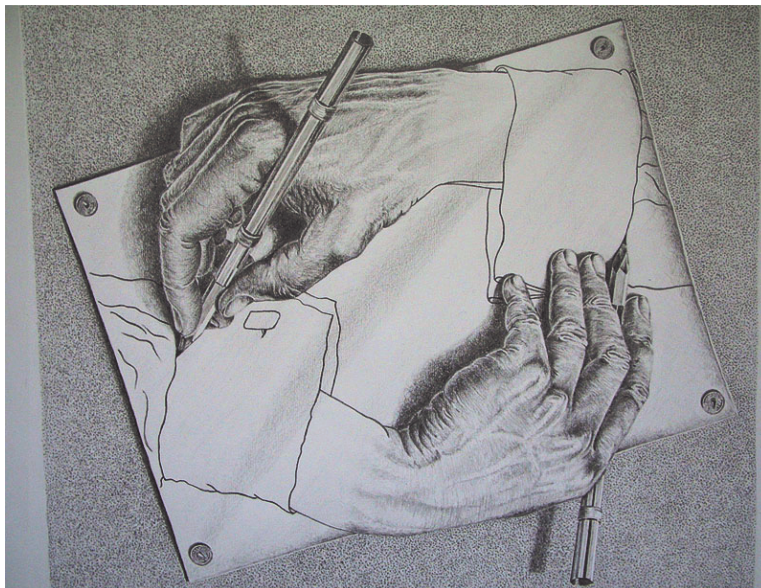
Синергетичні тенденції у лінгвістиці очевидні і з огляду на виникнення цілого спектра так званих «зонтичних» напрямів – таких як психолінгвістика, лінгвокультурологія, кінознавство і т. ін., – чия взаємодія базується на міждисциплінарному, інтегрованому підході до аналізу мовних та мовленнєвих явищ. Еволюція лінгвістики у цьому напрямі отримала назву «експансіонізм» [1; 2; 4; 35], що відображає прагнення лінгвістів до подолання «сверхспеціалізації» та редукціонізму на еволюційному етапі переходу до холістського, синергетичного підходу до научного знання. Експансіонізм також підвищує експланаторний потенціал лінгвістики, оскільки вірогідність вдалої інтерпретації мовних та мовленнєвих явищ зростає із залученням даних інших галузей знання.

Як зазначає В. І. Аршинов [1], синергетика усвідомлюється як міждисциплінарний напрям, що інтегрує знання та, виправдовуючи множинність, не вступає в протиріччя із єдністю науки. Ю. А. Данилов і Б. Б. Кадомцев, описуючи синергетику, стверджують, що [4, с. 31]: «... на відміну від більшості нових наук, що виникають, зазвичай, на стиці двох дисциплін, що існували раніше і характеризувалися проникненням методу однієї науки в предмет іншої, Х-наука виникає, спираючись не на гранічні, але на внутрішні точки різних наук, з якими вона має ненульові перетинання: у досліджуваних Х-наукою системах, режимах і станах фізик, біолог, хімік і математик вбачають свій матеріал, і кожен з них, застосовуючи методи своєї науки, збагачує загальний запас ідей і методів Х-науки».

Стає очевидним, що синергетика – це «контактна сфера діяльності» [1; 4], де стикаються різні дисципліни та, відповідно, різні методології та концептуальні перспективи. З огляду на той факт, що синергетика фокусується на дослідженні процесів саморегулювання, виникнення, підтримання, стійкості і розпаду структур різної природи, її методологія та термінологія не є чітко окресленими [4, с. 32-33]: «дослідження нової галузі ведуться силами і засобами багатьох сучасних наук, кожна з яких володіє властивими їй методами і сформованою термінологією; паралелізм і різнобій в термінології і системах основних понять значною мірою зумовлені також відмінністю в підходах і поглядах окремих наукових шкіл та напрямів і в акцентуванні ними різних аспектів складного різноманітного процесу самоорганізації».

Вважаємо, що симбіоз літератури і кіно в ході *екранізації* літературних творів є яскравим прикладом синергетичної взаємодії подібного роду. З огляду на вищезазначене, дослідження феномена кіноадаптації як діалогічної взаємодії медіум-середовищ літератури та кіно з їх відповідними мовами та прийомами [11; 12], а також встановлення міждисциплінарної методології аналізу кіноадаптацій з позицій синергетичного підходу представляється актуальним.

За думкою М. Липовецького [14], постмодернізм шляхом деконструкції бінарних опозицій покликаний підірвати та перебороти давню культурну звичку до мислення бінарними опозиціями, що передбачають привилеюваність одного члена порівняно з іншим. У контексті цього дослідження постмодерністська синергетична парадигма аналізу покликана деконструювати бінарну опозицію *літературне першоджерело – кіноадаптація*, що існувала в межах компаративістського підходу, який наголошував на домінанті літературного першоджерела та принципі чіткої відповідності останньому, а також акцентувати важливість конструювання *єдиносмислового культурологічного конструкту*, що базується на взаємодії літературного першоджерела, кіноадаптації та наявних римейків у процесі смислотворення [11; 12]. Вважаємо, що гравюра голландського художника Мориса Ешера наочно ілюструє принцип відсутності домінанти (у нашому випадку – домінантного медіум-середовища літератури або кіно у процесі створення кіноадаптації), демонструючи руки, що малюють одна іншу таким чином, що початок цього процесу є невідомим, а отже питання про первинність або реальність тієї чи іншої руки не має сенсу.

Мал. 1

Наше розуміння анти-діахронічного *спів-існування* літературного першоджерела, сценарію, кіно адаптації та римейку співзвучне філософії постмодернізму: «час як суто абстрактна категорія, лінійна послідовність минулого, сьогодення, майбутнього «зникає»; воно розглядається як одна з координат багатовимірного просторово-часового континууму, в якій всі модуси часу *співіснують*» [16, с. 5]. Ж. Деррида [5, с. 128] у свою чергу також пише про єдине «просторове-становлення-часу», що «задає багатовимірні метрики буття».

Таким чином, маючи за мету дослідження феномену кіноадаптації – процесу трансформування літературних творів в кіноверсії (включаючи римейки), що трактується нами як міжсеміотична трансформація [11; 12] – у цій роботі ми наголошуємо необхідність встановлення міждисциплінарної методології для аналізу механізму створення кіноадаптацій у межах сучасної синергетичної парадигми. Отже, об'єктом цього дослідження є кіноадаптація як художня дискурсія [25], що створюється в межах процесу міжсеміотичної трансформації у напрямку література → кіно. Предметом дослідження виступає відповідно міждисциплінарна методологія дослідження кіноадаптації як об'єкту розвідок у синергетичній парадигмі знань. Матеріалом дослідження слугували опубліковані теоретичні та практичні осмислення феномену кіноадаптації як форми художньої дискурсії [34; 39 та ін.], що, як виявив аналіз, ще не демонстрували механізм залучення міждисциплінарної методології лінгвістичних та кінознавчих студій у ході дослідження кіноадаптацій. Це вказує на недостатній ступінь досліджуваності даного феномена у синергетичному лінгвістичному сьогоденні.

Традиційно процес адаптації літературного твору в кіноверсію визначається дослідниками як «повторення без дублювання» [цит. по [11, с. 106]]. Парадоксальність аналізу полягає в тому, що, незважаючи на той факт, що кіноадаптація не передбачає, що глядацькій аудиторії неодмінно відоме літературне першоджерело, лише при виконанні даної необхідної умови екранізація може розглядатися як форма *адаптації*. Це змушує замислитись над коректністю загальноприйнятого терміна «адаптація». Адже літературне першоджерело і подальша адаптація можуть розглядатися як «певний текст, що володіє більшим рівнем складності, ніж кожен з двох компонентів, що його складають, взятих окремо» [34, р. 240; 37, р. 236; 39, р. 11].

У межах сучасної теорії адаптації пропонуються різні підходи до трактування екранізації літературних творів. Згідно підходу, що одержав назву «comparative reading» (порівняльне трактування) у фокусі уваги дослідників знаходяться взаємовідносини між літературним першоджерелом (що вважається пріоритетнішим) і наступною кіноадаптацією: так, досліджується ступінь достовірності відображення літературного твору у кіноверсії, їх внутрішні інтертекстуальні взаємозв'язки та ін. Вважаємо, що подібний підхід виключає з поля аналізу, по-перше, цілу низку зовнішніх культурологічних чинників, які постають при прочитанні і перегляді за умови розуміння останніх як єдиного процесу, та не передбачає співіснування літературного першоджерела та адаптації як спільного *культурологічного конструкту*; по-друге ж, згідно зазначеного підходу ігнорується той факт, що художня форма літературного оригіналу підлягає модифікації у іншому гетерогенному медіум-середовищі кіно, де трансформована мова оригіналу взаємодіє з іншими семіотичними системами, що неминує привносить свої специфічні для цього медіуму можливості та обмеження [11; 12]. Пропонуємо підхід, що наголошує на *специфічності* [11; 12] співіснуючих медіум-середовищ (літератури та кіно) із відповідними різними техніками аналізу, що потребує створення міждисциплінарної методології у ході дослідження адаптацій.

З огляду на вищезазначене, це дослідження фокусує аналіз процесу адаптації літературних творів та їх трансформування в кіно- і телеверсії (включаючи римейки), інтерпретації відмінностей між ними, дослідження внутрішніх і зовнішніх інтертекстуальних взаємозв'язків між літературним твором (-ами) і кіноверсією (-ями), об'єднаними у єдиний культурологічний конструкт [11; 12]. Припускається, що літературне джерело не є домінуючою і визначальною формою у процесі адаптації, навпаки, пропонується аналізувати «мову літератури» та «мову кіно» в аспекті їх *діалогічної* взаємодії [12] як двох медіум-середовищ смислотворення.

Вважаємо, що саме у межах синергетичного підходу до аналізу кіноадаптацій у міждисциплінарній парадигмі аналізу на межі двох різних семіотичних систем літератури та кіно у процесі семіотичної трансформації є можливим встановлення *метамови* кіноадаптацій художньої літератури.

Перспективою дослідження вбачається дослідження кіноадаптації як як міжсеміотичної трансформація або зворотнього екфразису з позицій синергетичного підходу до діалогічної взаємодії медіум-середовищ літератури та кіно.

Література:

1. Аршинов В. И. Синергетика как феномен постнеклассической науки / В. И. Аршинов. – М. : ИФ РАН, 1999. – 203 с.
2. Боева-Омелечко Н. Б. Интегративный подход к изучению лингвистических явлений (переход от как-лингвистики к почему-лингвистике) [электронный ресурс] / Боева-Омелечко Н. Б. – Режим доступа : <http://www.pandia.ru/text/77/282/21419.php>
3. Гейзенберг В. Развитие квантовой механики / В. Гейзенберг // Современная квантовая механика. – Л. – М. : Наука, 1934. – С. 54-83.
4. Данилов Ю. А. Что такое синергетика? / Ю. А. Данилов, Б. Б. Кадомцев // Нелинейные волны и самоорганизация. – М., 1983. – С. 30-43.
5. Деррида, Ж. Дар Смерти (часть 1) // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія. Теорія культури і філософія науки. – 2002. – № 552 /1. – С. 120-152. / Пер. Ю. О. Азаровой (на русс. яз.).
6. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К. : Либидь, 1990. – 132 с.
7. Инишев И. Н. Взаимосвязь материального и смыслового в иконическом опыте / И. Н. Инишев // Вестник Томского государственного ун-та. – 2011. – № 4(16). – С. 86-93.

8. Кибрик А. Е. Лингвистические постулаты / А. Е. Кибрик // Уч. зап Тарт. ун-та. – Вып. 621. – Тарту, 1983. – С. 24-39.
9. Климонтович Ю. Л. Проблемы статической теории самоорганизации синергетики / Ю. Л. Климонтович // Философское об-во АН СССР. Сер. 2. – М. : Наука, 1987. – С. 87-91.
10. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М. : Изд-во РГГУ, 1995. – С. 144-238.
11. Легейда А. В. Література і кіно: процес адаптації як діалог медіум-середовищ / А. В. Легейда // П'ятий міжнародний науковий форум. Сучасна англїстика і романїстика: перший рубіж нового тисячоліття. Тези доповідей / За ред. В. О. Самохіної. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 106–108.
12. Легейда А. В. The Art Of Screen Adaptation: Recognizing Semiotic Differences Or Thinking Outside The Page / А. В. Легейда // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» (подано до друку).
13. Леонтьев А. А. Эвристический принцип в восприятии, порождении и усвоении речи / А. А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1974. – № 5. – С. 53-62.
14. Липовецкий М. Что такое постмодернизм? (ликбез) [электронный ресурс] / М. Липовецкий // Литература. – Режим доступа : <http://os.colta.ru/literature/events/details/36830/?print=yes>.
15. Максимова М. В. Системообразующие концепты современной синергетики : дис. ... кандидата филос. наук : 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Марина Валерьевна Максимова. – Ростов-на-Дону : 2010. – 176 с.
16. Можейко М. А. Нелинейных динамик теория / М. А. Можейко // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск : Интерпрессервис, 2001. – С. 499–501.
17. Планк М. Введение в теоретическую физику / М. Планк. – 2-е изд. Л. – М. : Наука, 1935. – 234 с.
18. Постмодернизм. Энциклопедия [Электронный ресурс] / Сост. А. А. Грицанов, А. Можейко. – Режим доступа : <http://www.infoliolib.info/philos/postmod/ruspostlit.html>
19. Пригожин И. Г. Природа, общество и новая рациональность. В поисках нового миропонимания / И. Г. Пригожин // Философия и жизнь. – № 7. – 1991. – С. 64-67.
20. Пушкин В. Г. Кибернетический принцип саморегуляции / В. Г. Пушкин. – Л. : Наука, 1974. – 173 с.
21. Пшеничных А. М. Реперспективізація предметної ситуації в англomовному діалогічному дискурсі (на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів) : дис. ... кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Анастасія Миколаївна Пшеничных. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 201 с.
22. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во укр. фитосоц. центра, 2000. – 248 с.
23. Сидоров Е. В. Проблемы речевой системности / Е. В. Сидоров. – М. : Наука, 1987. – 141 с.
24. Степанов Г. В. Методы и принципы современной лингвистики / Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1979. – 178 с.
25. Таранникова Е. Г. Экфрасис в англоязычной поэзии : дис. ... кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Елена Геннадьевна Таранникова. – Санкт-Петербург, 2007. – 192 с.
26. Тарасова Е. В. Синергетические тенденции в современной лингвистике / Е. В. Тарасова // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2000. – № 500. – С. 3-9.
27. Фрумкина Р. М. Самосознание лингвистики – вчера и завтра / Р. М. Фрумкина // Изв. АН. Сер. лит. и яз. – 1999. – Т. 58, №4. – С. 28-38.
28. Хакинг Я. Представление и вмешательство. Введение в философию естественных наук. Пер. с англ. / Перевод С. Кузнецова, Науч. ред. Мамчур Е. А. М. : Логос, 1998. – 296 с.
29. Эйнштейн А. Основы теории относительности / А. Эйнштейн. – 2-е изд. – М. – Л. : Наука, 1935. – 154 с.
30. Bloom H. Introduction. P. I / H. Bloom. – William Gaddis, Chelsea House Publishers, 2004. – 289 p.
31. Gell-Mann M. The Quark and the Jaguar. Adventures in the Simple and the Complex / M. Gell-Mann. – London : Abacus, 1994. – 134 p.
32. Harris R. The Language Myth / R. Harris. – London : Duckworth, 1981. – 123 p.
33. Karanika-Murray M. Exploring Avenues to Interdisciplinary Research: From Cross- to Multi- to Interdisciplinarity / M. Karanika-Murray, R. Wiesemes. – Nottingham University Press, 2009. – 200 p.
34. Leitch T. Everything You Always Wanted To Know About Adaptation / T. Leitch // Literature/Film Quaterly. – 2005. – V. 33. – # 3. – P. 233-245.
35. Marmaridou S. Reviewing Linguistic Thought. Converging Trends in the 21st Century (Trends in Linguistic Studies and Monographs) / S. Marmaridou. – Walter de Gruyter, 2005. – V. 161. – 436 p.
36. McLuhan M. Understanding media: The extensions of man / M. McLuhan. – London : Routledge, 1964/1995. – 145 p.
37. Scarlata J. Carnivals and Goldfish: History and Crisis in The Butcher Boy / J. Scarlata // Literature and Film, Stam R. and Raengo A. (Eds.), 2005. – Oxford : Blackwell Publishing. – P. 124-145.
38. Slattery P. Curriculum Development in the Postmodern Era / P. Slattery. – New York : Garland Publishing, 1995. – 243 p.
39. Stam R. The Theory and Practice Of Adaptation / R. Stam // Literature and Film. – Oxford : Blackwell Publishing, 2005. – P. 1-52.

Нера Н. Я.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МОВНА ОСОБИСТІТЬ КРІЗЬ ГЕНДЕРНІ ЛІНЗИ

У статті розглядається емотивність жіночого мовлення у романах написаних жінками-письменницями. На прикладі невластне-прямого мовлення аналізуються особливості жіночого письма та виділяються текстові складові, що підкреслюють жіночу емоційність на лексико-граматичному і синтаксичному рівнях.

Ключові слова: емотивність, емоційність, експресивність, невластне-пряме мовлення, гендер.

В статье рассматривается эмотивность женской речи в романах написанных женщинами-писательницами. На примере невластне-прямой речи анализируются особенности женского письма и выделяются текстовые составляющие, подчеркивающие женскую эмоциональность на лексико-грамматическом и синтаксическом уровнях.

Ключевые слова: эмотивность, эмоциональность, экспрессивность, невластне-прямая речь, гендер.

The article considers emotivity of women's speech in the novels written by women-writers. The peculiarities of female's writing are analyzed on the basis of free-indirect speech and furthermore, some text components are highlighted emphasizing women's emotional state both on lexical-grammatical and syntactic levels.

Keywords: emotivity, emotionality, expressiveness, free-indirect speech, female, gender.

Мовлення жінок заслуговує на те, щоб зайняти окрему ланку в лінгвістиці, адже саме вони використовують безліч особливостей, створюючи свій власний мовленнєвий «почерк». Однією з рис, що характеризує комунікативну поведінку жінки є емотивно-навантажена лексика.

Метою нашої роботи є простежити як проявляється жіноча емоційність у невластне-прямому мовленні (НПМ). **Матеріалом для аналізу** слугували такі романи написані жінками-письменницями як: В.Вулф «Mrs Dalloway», «To the Lighthouse», «Orlando», М.Сінклер «The Helpmate» та Д. Річардсон «Pointed Roofs».

Завдання полягає у тому, щоб виділити емотивність НПМ на лексико-граматичному і синтаксичному рівнях мови у творах даних письменниць.

Авторки романів до яких ми вдалися, по-перше, є найяскравішими представницями «психологічної школи» жіночої прози ХХ століття, по-друге, відбивають жіноче сприйняття світу й уможливають вивчення комунікативно-прагматичної специфіки мовної особистості жінки. Саме тому в нашій розвідці доцільно звернутись до поняття гендеру, яке являє собою культурно-символічне визначення статі і служить відображенням факту відмінності чоловіка та жінки не лише за біологічними ознаками [15, с. 173].

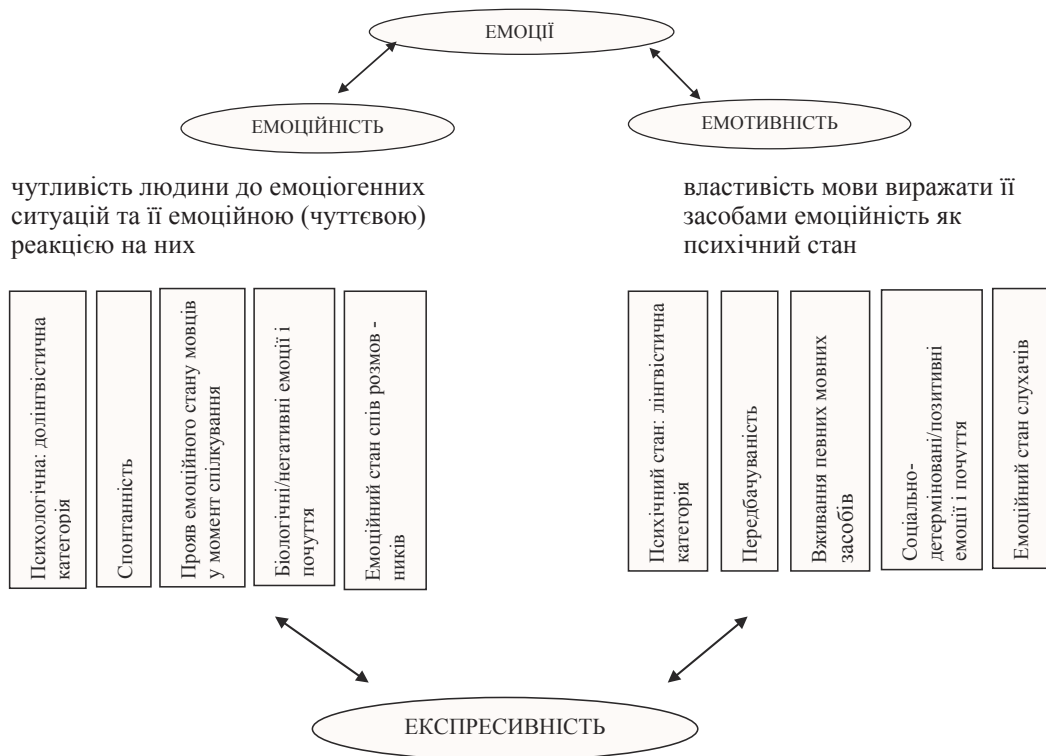
Гендерні дослідження зумовили виникнення і розвиток лінгвістичної гендерології або гендерної лінгвістики, що зародилась у кінці 60-х ХХ на Заході, де були зроблені перші спроби компаративного аналізу чоловічого і жіночого мовлення. Важливий внесок у гендерну лінгвістику зробили О. Єсперсен, Д. Камерон, Р. Лаккофф, Д. Таннен, Дж. Холмс та інші. Сьогодні в галузі гендерної лінгвістики плідно працюють такі вітчизняні вчені та науковці СНД, як О. Л. Бессонова, О. І. Горошко, А. А. Денисова, Г. І. Емірсуїнова, А. В. Кириліна, О. Л. Козашишин, І. І. Морозова та ін.

Слід підкреслити значимість опозиції автор-оповідач для нашого дослідження: автором аналізованих творів є жінка – носій базового гендерного стилю, в той час як оповідачем, від імені якого ведеться розповідь, може бути чоловік, мова якого репрезентує імітований гендерний стиль [11, с. 57, 80]. Автором висловлювань виступає жінка, яка втілює у НПМ як жіночі так і чоловічі гендерні особливості.

Гендерний фактор є однією з істотних характеристик особистості і впливає на усвідомлення нею своєї ідентичності. Антропоцентрична тенденція розгляду лінгвістичних явищ полягає у вивченні проблем «люди́на у мові», адже «за кожним текстом, за словами Ю. Караулова, стоїть мовна особистість, що володіє системою мови» [6, с. 27]. Стаття людини значною мірою визначає соціальну, культурну та когнітивну орієнтацію особистості у світі, що здійснюється, у тому числі, й через мову [15, с. 174].

Будь-який текст створюється мовною особистістю, що є носієм гендерної ідентичності. У художньому творі гендерний фактор може проявлятися у мовних засобах, які використовує автор. Оскільки у жіночих прозових творах простежується емоційність мовлення, то перед нами постає завдання диференціювати такі два терміни як: *емоційність* та *емотивність*. В одних джерелах ці поняття отожднюються [8, с. 591], в інших – протиставляються [5; 8; 14]. Вслід за В. Шаховським ми вважаємо, що ці поняття не є синонімічними.

Ми погоджуємося з думкою С.В. Гладь, що «емотивність – це одна із властивостей художнього тексту» [3, с. 104-105], що створюється завдяки емотивним мовним засобам та емоційній інформації, тобто такої яка здатна викликати певну емоційну реакцію адресата. Емотивність художнього тексту знаходить свій прояв у спеціальних показниках намірів автора, які реалізуються в текстовій тканині [3]. Емотивність як важливий елемент прагматики мови втілює в собі функцію впливу й виступає стимулом для емоційності мовця [24]. Поняття емоційності та емотивності відображають дзеркально протилежні процеси і відрізняються за критеріями спланованості, контрольованості, усвідомленості, мотивованості мовлення [24]. Експресивність у лінгвістиці сприймається як інтенсивне вираження, що на фоні загального, нейтрального виділяє окремі одиниці [8, с. 591]. Експресивність є іманентною ознакою як спонтанного, так і підготовленого емоційно забарвленого мовлення. Експресивність емоційності залежить від передбачуваності ситуації спілкування, в той час як експресивність емотивності завчасно передбачається, встановлюється з самого початку і певною мірою контролюється мовцем [23].

Жінки часто послуговуються різноманітними емоціями, що нагадує мову в стані емоційної напруги [9 с. 102]. Лінгвістичні дослідження гендеру на лексико-граматичному рівні доводять, що мовлення жінок, порівняно з мовленням чоловіків, емоційніше, жінки уникають неологізмів (П. Треджилл), використовують емоційно-забарвлені прикметники з позитивним значенням типу *adorable, sweet, divine*; вигуки та прислівники в жіночому мовленні позначають позитивну оцінку.

Найбільш яскравим виявом жіночої емоційності НПМ на лексичному рівні ми вважаємо емфатичні слова та словосполучення, а саме *вигуки*. В наступних уривках ми спостерігаємо вигуки на позначення як приємних, так і неприємних для сприйняття емоцій та почуттів, «душевних станів та інших часто мимовільних емоційно-вольових реакцій»[4, с. 21]:

- 1) *He turned and saw her. Ah! She was lovely, lovelier now than ever***he thought **** [22, с. 47].
- 2) *Well. ***thought William Bankers***, preserving a demeanor of exquisite courtesy and merely spreading the fingers of his left* [22, с. 64]
- 3) *Ah, damn! ***she cried***; the needle had broken*
- 4) *For heaven's sake. ***she prayed***, let them sit still there and not come floundering out to talk to her* [22, с.149]

В вищеведених пасажах спостерігаємо радість та захоплення (1), піднесення і натхнення (2). Однак в прикладі (3) авторка передає негативні емоції за допомогою *Ah, damn*, що є сигналом неприємного відчуття. У реченні (4), вигук *for heaven's sake* вжито для позначення сумніву/подиву і роздумів. Емотивна експресивність НПМ передається за допомогою вигуків *Ah!, Well!, Ah, damn, For heaven's sake* на позначення різних психічних станів, широкого спектру емоцій від позитивних до негативних почуттів.

Гендерні відмінності в мові виявляються і на рівні синтаксису: представниці слабкої половини частіше використовують спрощені конструкції, жінкам властиве вживання надмірних повторів, односкладових номінативних речень, питальних конструкцій (Дж.Коутс), «незавершених» речень (О. Есперсен) – еліптичні конструкції та інверсії:

Продемонструємо наступними прикладами *численний повтор підмета або й обох головних членів речення (анафора/еніфора)*:

5) *Here she is mending her dress; mending her dress as usual, ***He thought***; here she's been sitting all the time I've been in India; mending her dress; playing about; going to parties; running to the House and back and all that, ***He thought***, growing more and more irritated, more and more agitated, for there's nothing in the world so bad for some women as marriage, ***He thought***, and politics; and having a Conservative husband, like the admirable Richard. So it is, so it is. ***He thought***, shutting his knife with a snap* [21].

6) *«I love her more than I ever loved him,» ***She thought***. «I cannot help it. If it had been possible to love him as I love her—but I have lowered myself by loving him. I will raise myself by loving her»* [25].

Іншими проявами жіночої емоційності у НПМ є *номінативні речення*, які часто використовуються у мовленні та думках персонажів для підсилення образності (зорової чи звукової), надокучливості явищ або дій [7, с. 10].

Номінативне речення є засобом творення емоційної тональності дискурсу що підвищує виразність, індивідуальність експресивного компоненту НПМ і можуть бути емоційно-психологічними репліками.:

7) «*Whom had he loved, what had he loved, ***he asked himself*** in a tumult of emotion, until now? An old woman, he answered, all skin and bone. Red-cheeked trulls. A puling nun. A hard-bitten cruel-mouthed adventuress» [23, с. 18].*

8) «*Exactly the same, *** thought Clarissa***; the same queer look; the same check suit; a little out of the straight his face is, a litter thinner, dryer» [21, с. 30].*

9) «*The extraordinary unreality was frightening; but it was also exciting. But what does one send to the Lighthouse? Perished. Alone. The grey-green light on the wall opposite. The empty places. Such were some of the parts, but how bring them together? ***** she asked» [22, с. 110].*

Головний член у формі Називного відмінку іменника (7, 8, 9) виражає буття наявного предмета або його образу, що постає в думках, спогадах та уяві персонажів, зображаючи картину дійсності. Внутрішній світ мовця, його суб'єктивна орієнтацію, взаємостосунки з іншими комунікантами – все це закладено в основі НР, що відбиває модально-прагматичний зміст і використовуються як засіб фокусування уваги адресата, а через це і впливу на нього.

Тексти жіночих авторів на синтаксичному рівні навантаженні питальними конструкціями і риторичними питаннями, що надає творам яскравішого емоційного забарвлення, оскільки має більш емоційне навантаження, ніж твердження чи заперечення. Деякі з них еліптичні, і навіть обмежуються тільки одним питальним словом. Відмітимо, що ця особливість становить яскраву стильову рису жіночого висловлювання, бо відображає саме модальність невпевненості, внутрішніх хитань, безперервних пошуків та прагнення само ідентифікуватися тощо [10, с. 98].

10) *For why go back like this to the past?*****He thought*****. Why make him think of it again? Why make him suffer, when she had tortured him so infernally? Why? [21].*

11) ****She said*** to herself: «Why should I not love him? His heart must be as pure as the heart of that little blessed child» [25].*

12) «*Rag bags, bundles of pretence,»***She thought***, as she confronted the women. They glanced up with cunning eyes. They looked small and cringing. She rushed on, sweeping them aside.... Who had made them so small and cheated and for all their smiles so angry? What was it they wanted? What was it women wanted that always made them so angry? [26].*

У (10) і (11) прикладах подані питальні структури у НПМ, їх риторичність, звернення до суб'єкта мовлення пояснюється діалогізацією оповіді. Питальні речення наприкінці абзацу (10) «створюють ефект домислу з боку адресата», тоді як усередені (11) – «посилюють психологізацію зображення»[1:195]. Функціонування питальних структур з What (12) є засобом відтворення роздумів персонажа, а пропущені відповіді у цьому випадку і в інших сегментах НПМ (10, 11, 12) залишаються своєрідним «вакуумом домислів» адресата.

Всілякого роду «стрибки» з однієї думки на іншу, пропуски властиві вербальній поведінці жінки. Вони (жінки) менш схильні до послідовного аналізу в мисленні і саме тому видають інформацію по частинах, що і призводить до нагромадження, а іноді й зрощення синтаксичних структур, що й породжує еліпсис та інверсію [20, с. 184]. «Художник слова часто вдається до структури еліпсису з спеціальною настановою показати нервово напруження, хвилювання своїх героїв [2, с. 48]:

13) «*For not only did he find himself confronted by problems which have puzzled the wisest of men, such as What is love? What friendship? What truth? he came to think about them» [23, с. 48].*

14) «*It evaded her when she thought of Mrs Ramsay; it evaded her when she thought of her picture. Phrases came. Visions came. Beautiful pictures. Beautiful phrases...» [22, с. 142].*

У вище наведених уривках спостерігаємо, що для емотивності НПМ притаманним є використання компресивних одиниць, які в лаконічній формі передають об'ємний зміст думки та почуттів (13, 14).

Отже, вміння передавати емоції – це прерогатива жінки. Однією з рис, що характеризує жіноче мовлення є емотивна лексика. Аналіз НПМ у жіночих романах ще раз підкреслює вміння жінки вербально передавати свої емоції. Мовленнєвою формою вияву емотивності НПМ є текстові складові – емотивно-навантаженні слова, фрази, речення. Мова в романах В. Вульф, М. Сінклер та Д. Річардсон є надзвичайно експресивною.

Оскільки НПМ характеризується спонтанністю, невимушеністю, ситуативною обумовленістю, то велику роль в досягненні експресивного ефекту на лексичному рівні відіграють емоційно-забарвлені прикметники і прислівники, емфатичні слова та словосполучення (вигуки). Іншими проявами жіночої емоційності у НПМ на синтаксичному рівні слугують: численний повтор підмета, номінативні речення, питальні конструкції, еліпсис та інверсія.

Разом з тим виявлені розбіжності не можна вважати універсальними, оскільки мовна поведінка конкретних жінок і чоловіків часто залежить від оточення, в якому відбувається спілкування, від соціального і культурного рівня комунікантів. Нерідко в мові жінок проявляються риси, властиві чоловічій поведінці, і навпаки.

Перспектива досліджень даного питання полягає в подальшому аналізі жіночого та чоловічого невластивого мовлення у жіночих романах на всіх мовних рівнях з метою вивчення особливостей жіночої мовленнєвої поведінки.

Література:

1. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с. – Бібліогр.: С. 276.
2. Білодід І. К. Синтаксис Романа «Вершники» Ю. Яновського / І. К. Білодід // Мовознавство, т. XIII, 1955. – С. 48-49.

3. Гладь С. В. Семантико – когнітивний аспект показників емотивності англомовного художнього тексту / С. В. Гладь // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: «Філологія». – 1999. – Т. 2. – №1. – С. 104-115.
4. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи: психолінгвістическая интерпретация речевого воздействия / В. И. Жельвис. – Изд-во Ярославск. гос. ун-та, 1990. – 81с.; С. 21.
5. Зотова А. Б. К вопросу о соотношении категорий эмоциональность, эмотивность, экспрессивность / А. Б. Зотова // Известия Волградского государственного педагогического университета. – Волград: Изд-во Волградского госуд. Пед. Университета, 2010. – Т. 50. – № 6. – С. 14-17.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М., 1987. – С.27
7. Коцюба З. Г. Экспрессивність номінативних речень як перекладознавча проблема: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / З. Г. Коцюба. – Київ, 2001. – 21с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 591.
9. Ощепкова Е. С. Идентификация пола автора по письменному тексту (лексико-грамматический аспект): Дисс. ... канд. филол. наук / Е. С. Ощепкова. – М., 2003. – С.140.
10. Пастушенко Л. Фемінна модальність тексту з погляду лінгвокультурології / Л. Пастушенко // Наукові записки. – Випуск 75(4). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград : РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 94-98
11. Пермьякова О. В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе (на материале французского и русского языков): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Пермьякова Оксана Владимировна. – Пермь, 2007. – 176 с.
12. Шаховський В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховський. – Воронеж : Воронежский ун-т, 1987. – 188с
13. Шаховський В. И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховський // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С.3-15.
14. Шаховський В. И. Эмоциональная / эмотивная компетенция в межкультурной коммуникации / В. И. Шаховський// Аксиологическая лингвистика: Проблемы изучения концептов. – Волград : Колледж, 2002. – № 5. – С. 3-10.
15. Школяр Наталія Гендерна ідентичність мовної особистості (на матеріалі американських жіночих прозових творів кінця ХХ ст.) / Наталія Школяр // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В. В. – Чернівці 2011. – Вип. 532: Германська філологія. – С. 170-180.
16. Coates J., Cameron D. Women in their speech communities / J.Coates, D. Cameron. – New York, 1989. – 392 p.
17. Jespersen Otto Language: its Nature, Development and Origin / Otto Jespersen. – London : Allen & Unwin, 192. – 443 p.
18. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society / P. Trudgill. – N.Y. : Penguin, 1983. – 205 p.
19. Lakoff Robin Tolmach Language and woman's place / R. Lakoff. – N.Y. : Harper & Row, 1975. – P. 139-159.
20. Phillips Juliet R. Syntax and Vocabulary of Mother's Speech to Young Children : Age and Sex Comparisons, in child Development / Juliet R. Phillips. – № 44, 1973. – P. 184.
21. Woolf V. Mrs. Dalloway / V. Woolf. – L. : Everyman's Library, 1993. – 163 p.
22. Woolf V. To the Lighthouse / V. Woolf. – L. : Wordsworth Classics, 2002. – 160 p.
23. Woolf V. Orlando / V. Woolf. – L. : Wordsworth Classics, 2003. – 166 p.

Интернет джерела:

24. Гнезділова Я. В. Емоційність vs Емотивність [Електронний ресурс] / Я. В. Гнезділова.–Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/fil/2012.../Gnezdilova.pdf– Назва з екрану.
25. Sinclair May The Helpmate [Електронний ресурс] / May Sinclair – Режим доступу : www.gutenberg.org/ebooks/13883. – Назва з екрану.
26. Richardson D. Pointed Roofs [Електронний ресурс] / D. Richardson. – Режим доступу : www.gutenberg.org/ebooks/3019. – Назва з екрану.

Павлик В. І.,

Національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ЖАНР ПРЕСИ В ЖУРНАЛІСТИЦІ ТА ЛІНГВІСТИЦІ

Жанри преси – це мовленнєві структури реалізації газетно-публіцистичного функціонального стилю. Актуальність обраної теми наукової статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних наукових розвідок в галузі лінгвістики тексту на питання дослідження жанрів певних функціональних стилів у зв'язку з комунікативно-прагматичною переорієнтацією мовознавчих досліджень в галузі тексту. Метою статті є окреслення чинників визначення та опису жанрів преси з точки зору категорій комунікативної лінгвістики.

Ключові слова: жанр преси, газетно-публіцистичний функціональний стиль, оцінно-критичний тип тексту, композиційно-архітектонічні ознаки.

Жанры прессы – это речевые структуры реализации газетно-публицистического функционального стиля. Актуальность выбранной темы научной статьи обусловлена общей направленностью современных научных исследований в области лингвистики текста на вопросы исследования жанров определенных функциональных стилей в связи с коммуникативно-прагматической переориентацией языковедческих исследований в области текста. Целью статьи является определение факторов описания жанров прессы с точки зрения категорий коммуникативной лингвистики.

Ключевые слова: жанр прессы, газетно-публицистический функциональный стиль, оценочно-критический тип текста, композиционно-архитектонические признаки.

Press genres are speech patterns of newspaper and journalistic functional style. The actuality of the topic chosen for the article is explained by the general concentration of modern scientific investigations in the field of text linguistics on studying specific genres of functional styles due to communicative and pragmatic reorientation of linguistic research in the text. The article aims at outlining the factors determining and describing press genres in terms of communicative linguistics.

Key words: the press genre, newspaper and journalistic functional style, evaluative and critical type of text, composition and architectonic features.

Жанр преси – це відносно стійка, структурно-змістовна організація тексту, обумовлена своєрідним відображенням дійсності й ставленням до неї автора. Преса – це узагальнена назва періодичних друкованих видань, газет та журналів. Вона є найстарішим представником засобів масової інформації і одночасно одним із найважливіших видів журналістики як галузі людської діяльності [6, с. 138].

Традиційно теоретична і практична журналістика на пострадянському просторі вирізняла три групи газетних жанрів: інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні (в основу розподілу покладені функціональний, структурний, прагматичний принципи [8, с. 106]). Учені, які ведуть сьогодні дослідження в галузі журналістики (М.Н. Кім, Л.Є. Кройчик), говорять про те, що традиційний поділ жанрів преси на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні є застарілим. Вже починаючи з 90-х років минулого століття стали висуватися нові концепції і підходи [4; 6]. На думку дослідників, слід вирізнити газетно-інформаційні та агітаційно-пропагандистські групи жанрів (за М.С. Зарицьким) [3, с. 29], події (тобто такі, що вміщують повідомлення про події), аналітичні та художні (за Є.П. Прохоровим) [9, с. 183], інформаційні та переконливо-впливові (за Т.В. Мальцевич) [7, с. 78]. Найсучасніші класифікації суттєво різняться від традиційних, пропонуючи розподіл на репортажні, діалогічні, аналітичні, художньо-публіцистичні та епістолярні жанри (за В.М. Гороховим) [2, с. 58].

Класифікація жанрів преси на заході є двочленною. Наприклад, жанри преси у Німеччині поділяються на інформаційно-спрямовані жанри (informationsbetonte Textsorten) та жанри, в яких робиться наголос на висловленні власної думки (meinungsbetonte Textsorten) [12, с. 47-79].

Аналіз робіт проведених у царині лінгвістики, присвячених тематиці газетно-публіцистичних жанрів дозволяє зробити висновок про те, що проблема визначення конкретного жанру преси і класифікації газетно-публіцистичних жанрів в цілому з точки зору лінгвістики, досліджена недостатньо, а інколи місце жанру в таких роботах, з точки зору лінгвістики, не визначено взагалі.

Т. М. Синдеева, досліджуючи лінгво-текстові характеристики жанру преси «газетна рецензія» наголошує на тому, що мовленнєвий жанр співвідноситься з двома більш загальними поняттями: функціональний стиль і тип тексту [11, с. 16]. Власне вже Е.Г. Різель пропонує триступеневу модель стосунків між поняттями «функціональний стиль», «жанр», «тип тексту», де ці поняття опосередковані поняттям «стиль» («стилістична система»), тобто ієрархія має вигляд: функціональні стилі – жанрові стилі – стилі типів тексту [10, с. 8].

Функціональний стиль, за М.Н. Кожиною – це «своєрідний характер мовлення того чи іншого його різновиду, який відповідає певній сфері людської діяльності і формі свідомості, створюється особливостями функціонування у цій сфері мовних засобів і специфічною мовленнєвою організацією, яка створює певне для неї стилістичне забарвлення» [5, с. 49]. М.П. Брандес виокремлює п'ять функціональних стилів: офіційно-діловий, науково-технічний, газетно-публіцистичний, побутовий, словесно-художній [1].

Тип текстів Т.М. Синдеева визначає як «клас певних жанрів, які володіють подібною комунікативно-цільовою установкою, тобто мають подібну функціональну специфіку. Мовленнєвий жанр стосовно до типу тексту відноситься як вид до роду, він є різновидом типу тексту. Тип тексту може включати у себе мовленнєві жанри, які належать до різних функціональних стилів. Стосовно функціонального стилю мовленнєвий жанр є конкретною формою його існування. Поза жанрами функціональний стиль існує як наукова абстракція, як

загальне уявлення про мовленнєвий вигляд того чи іншого функціонального різновиду літературної мови. Іншими словами, кожен мовленнєвий жанр характеризується певною функціонально-стильовою належністю. На думку дослідниці серед різноманітних типів тексту можна виділити *оцінно-критичний тип* текстів, до якого входять мовленнєві жанри, які відносяться до різних функціональних стилів і оцінка для них є домінуючою комунікативною ознакою [11, с. 16-17].

М.П. Брандес визначає функціональний стиль як систему внутрішніх, прихованих стосунків і зв'язків явищ у якій проявляються функції призначення і впливу словесного твору. Кожен функціональний стиль як система складається з таких підсистем: 1) підсистема змісту як результат певного методу відображення, 2) підсистема функціонального змісту, 3) підсистема функціонально-стильового змісту, 4) підсистема типу мислення і відповідний до нього набір композиційно-мовленнєвих форм, 5) підсистема емоційно-експресивного змісту і відповідні тональні забарвлення функціональних стилів, 6) підсистема комунікативного змісту і відповідні комунікативні типи тексту – монологічні та діалогічні [1, с. 140-141].

Функціональний стиль складається з окремих частин, які М.П. Брандес називає підстилями або різновидами функціонального стилю. У якості принципів виділення цих частин можуть виступати різні критерії, наприклад архітектонічні форми, які дають такі різновиди, як монологічні, діалогічні, полілогічні [1, с. 142]. Пізніше дослідниця називає монолог, діалог і полілог архітектоніко-мовленнєвими формами, які утворюють зовнішню конструкцію жанру [1, с. 119].

В межах монологічного підстилю газетно-журнальної публіцистики, яка належить до газетно-публіцистичного функціонального стилю, та згідно підсистеми функціонального значення цього стилю, яка у лінгвістиці тексту відома як «функціональний тип тексту» [1, с. 141], М.П. Брандес виділяє три типи текстів: інформаційний, аналітичний і художньо-публіцистичний, але розглядає ці назви вже не з точки зору теорії журналістики, а в царині дослідження функціонального стилю як суто лінгвістичного поняття. Ці типи текстів реалізуються у різноманітних мовленнєвих жанрах.

Надзвичайно важливим для лінгвістичного розуміння мовленнєвого жанру в цілому і газетно-публіцистичних жанрів зокрема є їхня принципово нова характеристика – композиційно-архітектонічні ознаки. М.П. Брандес ґрунтовно описує поняття композиційно-мовленнєвої форми (КМФ) як лінгвістичного явища, яке належить до підсистеми типів мислення функціонального стилю. В самому загальному виді вона розуміє під ними складні функціональні текстово-мовленнєві єдності, які структурують думку, впорядковують її розвиток і надають цілісності та завершеності [1, с. 74]. М.П. Брандес стверджує, що в залежності від вибору жанру варіюється набір композиційно-мовленнєвих форм.

Підсумовуючи можна зробити висновок про те, що проблема класифікації газетно-публіцистичних жанрів залишається сьогодні надалі актуальною. Поряд із традиційними класифікаціями жанрів у журналістиці на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні розвиваються альтернативні, сучасні спроби поділу газетно-публіцистичних жанрів. На нашу думку це спричинено процесом активного змішання, «гібридизації» жанрів у сучасній пресі. Змішання жанрів преси – це позитивний показник динамічності та рухомості газетно-публіцистичного стилю. Гібридність як якість тексту означає його здатність поєднувати в собі стилістично розрізнені елементи, ознаки різних типів тексту.

У сфері лінгвістики місце мовленнєвого жанру, і жанру преси зокрема, на сьогоднішній день визначено не достатньо. Поняття мовленнєвого жанру найчастіше фігурує у поєднанні з такими лінгвістичними реаліями як функціональний стиль, підстиль (різновид функціонального стилю), тип тексту, композиційно-мовленнєві форми, архітектоніко-мовленнєві форми.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика текста. – М. : «Прогресс-Традиция», «ИНФРА-М». – 2004. – 408 с.
2. Горохов В. М. Газетно-журнальные жанры: Теоретический курс авторизованого изложения. – М. : Высшая шк., 1993. – 235 с.
3. Зарицкий М. С. Стилистика сучасної української мови: Навч. посібник / КПІ. – К. : Парламентське видавництво, 2001. – 156 с.
4. Ким М. Н. Жанры современной журналистики. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 335 с.
5. Кожина Н. М. Стилистика русского языка. Изд-е 2-е. – М. : Просвещение, 1983. – 222 с.
6. Кройчик Л. Е. Система журналистских жанров // Основы творческой деятельности журналиста. Под ред. С. Г. Корконосенко. – СПб., 2000. – 270 с.
7. Мальцевич Т. В. Проблема типологизации жанров публицистики // Вестник Беларус. Гос. Ун-та. Журналистика. – 2000. – № 3. – С. 74-79.
8. Мельник Г. С., Тепляшина А.Н. Основы творческой деятельности журналиста. – СПб. : Питер, 2004. – 272 с.
9. Прохоров Е. П. Введение в журналистику. – М. : Высшая шк., 1988. – 278 с.
10. Ризель Э. Г. К вопросу об иерархии стилистических систем и основных текстологических единиц // Иностранные языки в школе. – 1975. – №6. – С. 8-15.
11. Синдеева Т. М. Речевой жанр газетная рецензия и его лингво-текстовые характеристики: (на материале английского языка): 10.02.04. – М., 1984. – 209 с.
10. Lüger H.-H. Pressesprache, 2. Auflage. – Tübingen, 1995.
11. Sandig B. Textstilistik des Deutschen. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2006. – 584 s.
12. Textsorten in der Presse und Publizistik und ihre stilistische Realisierung. – Brünn, 2006.

Панченко К. І.,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ

Стаття присвячується висвітленню основних лінгвістичних властивостей текстів малої форми, розглядається їх структура, описуються основні цілі, які досягаються при вживанні малої форми, а також характеризуються функції текстів даного типу.

Ключові слова: текст малої форми, інформативність, комунікативна ситуація, мовна варіативність.

Даная статья посвящается определению основных лингвистических особенностей текстов малой формы, рассматривается их структура, описываются основные цели, которые достигаются при употреблении при употреблении малой формы, а так же характеризуются функции текстов данного вида.

Ключевые слова: текст малой формы, информативность, коммуникативная ситуация, языковая вариативность.

This article is about representing main linguistic properties of short stories, analyzing their structures, describing main goals which are achieved using small text format, and characterizing text functions of such format.

Keywords: short stories, informational content, communicative situation, linguistic variation.

Найбільш яскравим представником тексту, уособлюючи в собі всі його ознаки, концентруючи найбільшу кількість загальних для цих текстів рис, та характеризуючи те, як він сприймається у свідомості людини і асоціюється з структурою його знання та досвіду, є тексти малого формату. Текст малого формату, деталізація якого з легкістю просліджується, володіє характеристиками відокремленості, інтертекстуальності, особливою прагматичною функціональністю, формальною та семантичною самодостатністю, тематичною визначеністю та завершеністю. Також текст малого формату можна визначити як самодостатню зв'язну змістовну єдність, в якій чітко виражені початок та кінець, чітко простежуються текстові категорії і, яка мінімально може бути виражена одним реченням, максимально не повинна перевищувати стандартну сторінку друкованого аркушу [5].

До малоформатних текстів(далі ТМФ) належать досить різноманітні твори, а саме прогноз погоди, інструкції, оголошення, рецепти, афоризми, автобіографії, міфи та навіть нетипові малоформатні казки, формальною ознакою яких є стислість.

З метою виявлення властивостей, характерних для різноманітних текстів малої форми К.А. Нечаєв розглядає змістово-композиційну структуру, під якою він розуміє результат розкриття тематичного ядра тексту в залежності від комунікативної установки адресата тексту. Семантична структура будь-якого тексту має кількісні обмеження, до яких належать, в першу чергу, мінімум інформації. Для цього автор автор використовує поняття інформативної валентності, під якою розуміється «потенційний можливий об'єм змісту тексту, частково визначений до його породження [9].

Під час аналізу текстів малої форми велика увага приділяється поняттю інформативності. Дане поняття описується як «не абсолютна кількість інформації в тексті, не його інформативна насиченість, але лише та змістова інформація, яка стане надбанням реципієнта, враховуючи відношення названого надбання до комунікативних намірів автора. Дридзе Т.М. розрізняє первинну інформативність, яка корелює з комунікативними намірами відправника повідомлення, та вторинну, яка дозволяє вилучати з тексту «побічні» відомості [4].

Інформаційний мінімум текстів малої форми, включаючи в себе обмежену кількість інформації, проявляється у тому, що, обмеженість текстової форми викликає прагнення в економії у використанні мовних засобів, тобто у мінімумі мовних засобів. Загальною мовною ознакою, яка сприяє стислості викладу у ТМФ, слугує широке використання прийому номінації. Разом з тим, стислість ТМФ створює додаткові можливості та стимулює варіювання мовних засобів, у стислій формі реалізується просторове викладення змісту. Ось чому вибір мовних засобів особливо важливий при створення текстів малої форми [7].

Поняття варіювання мовних засобів детально розглянуті в роботі О.І. Таюпової, де розглядаються типи комунікативно-прагматичної варіативності в ТМФ. Вчений-лінгвіст стверджує, що комунікативно-прагматична норма текстів являє собою правила комбінування та використання в них вербальних та невербальних засобів. Для кожного виду ТМФ є своя комунікативно-прагматична норма, яка являє собою набір його обов'язкових (первинних) та факультативних (вторинних) ознак [10]. Іншими словами, мовні засоби, які виражають у певній мірі загальний чи близький зміст, можуть розрізнятися відтінками значення, наприклад, емоційною конотацією, лаконічністю, повноцінністю викладення.

Широке використання варіативних засобів мовного вираження у ТМФ поділяються на типологічно-релевантні ознаки, які обумовлюються змістовою структурою текстів та тенденцією до «стиснення мовної тканини» в наслідок необхідності передачі максимального об'єму інформації мінімумом засобів [9].

В сучасній лінгвістиці існують два види мовної варіативності: внутрішня і зовнішня. Зовнішня варіативність проявляється у зовнішній організації ТМФ та обумовлюється позамовними та іконічними засобами. Внутрішня варіативність пов'язана з вибором мовних засобів. На основі внутрішньої варіативності досягається значне різноманіття викладення інформації в кожному окремому тексті. Таким чином, ТМФ є особливо цікавим для лінгвістичного дослідження, так як в досить обмеженому текстовому просторі реалізуються досить різноманітні способи передачі інформації. Найбільш значущим при вивченні ТМФ є та опис мовних засобів і їх основних функцій, які в залежності від комунікативної ситуації використовуються автором для досягнення поставленої мети.

В організації текстів завжди закладена комунікативна мета тому зазвичай вони є прагматично зорієнтованими. Чому дане ствердження є актуальним для текстів малої форми? тому що вони завжди обумовленні однією чи двома комунікативними задачами [8].

Будь-яка свідомо діяльність є вмотивованою та цілеспрямованою. Отже, для кожної конкретної реалізації комунікативної задачі, як мовленнєвої так і не мовленнєвої, необхідна мовленнєва діяльність особистості. Існування різноманіття текстів на сьогоднішній день зумовлене цілеспрямованою діяльністю мовця у відповідь на зовнішні стимули, які надають текстові конкретних властивостей та функцій в залежності від прагматичних установок конкретно-заданої ситуації [1; 6].

Сучасне уявлення про функції текстів є досить невизначеним та вимагає проведення подальших досліджень в даному напрямі. Основною функцією тексту як репрезентативну найскладнішого мовного формування – комунікативна, яка має ряд певних характеристик, зумовлених тим, що функція тексту та висловлювання пов'язані не лише з мовленнєвою діяльністю конкретного мовця в конкретній ситуації, а з внутрішньою організацією процесу спілкування, що є однією із складових соціальної взаємодії людей [6].

Визначення та опис функцій мови на сьогоднішній день стає неможливим без чіткого визначення функцій тексту. Тому під час вивчення певного типу функцій текстів необхідно спиратись на розуміння функцій мови. Текстова функція завжди переслідує певну мету та є вказівкою для реципієнтів, завдяки якій може бути досягнуто адекватне декодування мовленнєвого твору [3].

Під функцією тексту розуміється комунікативне завдання, яке виконується конкретним мовцем, у певному соціумі, реалізоване в тексті та підтверджує текстовий намір адресанта, спрямований на встановлення зв'язку між комунікантами.

Завдання адресанта полягає в досягненні найбільшої ефективності тексту, компонентами якого є інформативність, новизна, читабельність, цінність, цілісність, доступність, а також переконливість.

Найбільш популярні у повсякденному спілкуванні тексти малої форми, незалежно від виконуваної ними комунікативної функції, повинні представляти інтерес для реципієнтів, впливати на них певним чином, буди прозорими та доступними.

Кількість комунікативних функцій, які виконують ТМФ, може бути різною. Як правило, число функцій коливається від 4 до 8 [9].

В своєму дослідженні О.І. Тоюпова виділяє дві основні функції ТМФ, а саме: інформативну та соціально-регуляторну, поєднуючи лаконізм та стислість викладу [10].

Інформативними переважно вважаються інструкції, прогнози погоди, інтерв'ю, реклама, які передають в залежності від змісту тексту об'єктивну інформацію про предмет, явище, або ту чи іншу особистість.

Соціально-регуляторна функція домінує в листуванні, написанні автобіографій, притчах, анекдотах, малоформатних казках. вона закладається в оптимізації процесів адаптації членів соціуму, постійно змінному середовищі.

Тексти малої форми є прикладами мовленнєвої поведінки комунікантів та наслідком взаємодії різних ситуативних показників та мовних характеристик, тому тексти малої форми можуть виконувати комунікативно-прагматичні функції [2].

Отже, функції текстів малої форми характеризуються широкою різноманітністю. Тексти даного типу одночасно можуть виконувати декілька функцій, що стає можливим завдяки властивим комунікативно-прагматичним параметрам ТМФ, особливій організації мовлення, прагматичній спрямованості тексту, чіткості композиції. Функціональна різноманітність ТМФ та їх невеликий розмір дозволяє описати структурні та мовні особливості окремих текстів, спираючись на комунікативно-прагматичний підхід.

Література:

1. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. Учебник. Практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин – М. : Флинта: Наука, 2005. – 496 с.
2. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур – М. : Наука, 1993. – 172 с.
3. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии / Т. М. Дридзе – М. : Издательство «Наука»; Академия наук СССР, Институт социологических исследований, 1984. – 232 с.
4. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Е. С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. Т.1.М., 2001. – С. 72-88.
5. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
6. Лосева Л. М. Как строится текст / Л. М. Лосева – М. : Просвещение, 1980. – 94 с.
7. Мурзин Л. Н., Штерн А. С. Текст и его восприятие. / Л. Н. Мурзин, А. С. Штерн. – Изд-во Урал. ун-та 1991. – 171 с.
8. Нечаев К. А. Сообщения экономического содержания в немецкой прессе.... малоформатных текстов Текст. : автореф. дис.. канд. филол. наук : 10.02.04 / К. А. Нечаев. – М., 2000. – 16 с.
9. Таюпова, О. И. Коммуникативно-прагматическое варьирование в малоформатных текстах современного немецкого языка / О. И. Таюпова // автореферат диссертации доктора филол. наук. – М. : Ин-т языкознания, 2005. – 54 с.

*Пастернак Т. А.,
ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ*

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ЯК КОНСТИТУТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСКУРСУ

У статті висвітлюється проблема комунікативної стратегії як конститутивної характеристики дискурсу. Здійснено аналіз поняття «комунікативна стратегія», визначено головні ознаки комунікативної стратегії та узагальнено існуючі класифікації комунікативно-дискурсивних стратегій у сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: комунікативна стратегія, дискурс, конститутивна характеристика дискурсу.

В статье рассматривается проблема коммуникативной стратегии как конститутивной характеристики дискурса. Проведен анализ понятия «коммуникативная стратегия», определены основные особенности коммуникативной стратегии, а также обобщены существующие классификации коммуникативно-дискурсивных стратегий в современной лингвистике.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, дискурс, конститутивная характеристика дискурса.

The article deals with the problem of communicative strategy as constitutive discourse characteristic. The analysis of concept «communicative strategy» is performed, key features of communicative strategy are defined, as well as existing classifications of communicative-discursive strategies in modern linguistics are generalized.

Key words: communicative strategy, discourse, constitutive discourse characteristic.

Дослідження мовної поведінки учасників спілкування неодмінно торкається проблеми комунікативної стратегії як базисної конститутивної характеристики певного типу дискурсу [2; 3; 5; 7; 12]. Поняття комунікативної стратегії становить одне з центральних понять в процесі аналізу будь-якого типу дискурсу, оскільки стратегія є основним складником інтенцій адресанта та інтерпретанти адресата, зумовлюючи інтерактивні характеристики комунікативної ситуації. Зважаючи на це, метою даного дослідження є розгляд проблеми комунікативної стратегії в різних дослідницьких аспектах, що реалізується у виконанні наступних завдань:

1) розкрити базисні підходи до тлумачення самого поняття «комунікативна стратегія» у сучасній дискурсології;

2) визначити основні характеристики комунікативної стратегії з огляду на її роль у дискурсі;

3) узагальнити існуючі класифікації комунікативно-дискурсивних стратегій у сучасній лінгвістиці.

Відповідно до одного з найпоширеніших підходів до тлумачення поняття «комунікативна стратегія» у дискурсології остання визначається як реалізація намірів мовця, його глобальних і локальних цілей: «оптимальна реалізація інтенцій мовця для досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль та вибір дієвих кроків спілкування та їх глибокого видозмінення в конкретній ситуації» [1]; «низка рішень мовця, комунікативних виборів тих чи інших мовних дій та мовних засобів; реалізація набору цілей у структурі спілкування» [4]; «тип поведінки одного з партнерів у ситуації діалогічного спілкування, який зумовлений і співвідноситься з планом досягнення глобальної і локальних комунікативних цілей в межах типового сценарію функціонально-семантичної репрезентації інтерактивного типу» [9]. Такий підхід можна, на нашу думку, умовно позначити як інтенційний, оскільки він пов'язаний з усвідомленням стратегії у ракурсі реалізації інтенції адресанта.

Якщо інтенційний підхід переважно орієнтований на стратегічну програму адресанта, план його мовленнєвих дій, то інший напрям розгляду комунікативних стратегій, не менш поширений у сучасній дискурсології, фокусується на результативності цієї програми (як орієнтований на адресата), її ефективність для комунікації. Його можна позначити як **діяльнісний підхід**, в основі якого лежить категорія результативності / ефективності, що визначає комунікативну стратегію як складник евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування з метою досягнення кооперативного результату, ефективності; «ефективні шляхи досягнення комунікативних цілей» [8].

Діяльнісний підхід, спрямований на успішність програми адресанта стосовно адресата, тісно пов'язаний з когнітивним аспектом тлумачення комунікативної стратегії, оскільки ефективність комунікації тією чи іншою мірою має своїм наслідком вплив одного з комунікантів на модель світосприйняття іншого. Відповідно до **когнітивного підходу**, комунікативна стратегія виступає як засіб впливу на сферу світобачення співрозмовника мовними засобами: це свого роду «насилля» над адресатом, спрямоване на зміну його моделі світу, на трансформацію його концептуальної свідомості; «особливий підхід до інтерпретації дискурсу, орієнтований на мовця, що керує використанням лексичного, граматичного, соціолінгвістичного та іншого знання під час відтворення та інтерпретації повідомлень у контексті» [13]; «планування побудови процесу мовленнєвого впливу й реалізація плану» [10]. Такий підхід передбачає аналіз комунікативної стратегії, враховуючи наступні параметри: а) рівень сформованості концептуальної свідомості комунікантів; б) статусно-рольові й психологічні характеристики учасників комунікації; в) рівень володіння лексичними, граматичними, соціально-лінгвістичними та іншими знаннями.

Безумовно, зазначені підходи до тлумачення дискурсивних стратегій зосереджуються на різних аспектах одного й того ж комунікативного явища. Зважаючи на це, найбільш повним, на нашу думку, є визначення комунікативної стратегії, запропоноване І. А. Юшковець, яке поєднує всі три підходи: «це оптимальна реалізація інтенцій мовця, спрямована на досягнення конкретної мети спілкування, узгоджена з особистісними (статусно-рольовими) і психологічними характеристиками учасників комунікативного процесу, що зумовлено комунікативним досвідом, який передбачає підкорення законам і нормам у відповідній сфері комунікації та конкретно змодельованій ситуації спілкування» [12, с. 5].

Іншим ракурсом дослідження проблеми комунікативних стратегій у сучасній лінгвістиці є виявлення ознак стратегії як дискурсивної характеристики, складника евристичної інтенційної програми планування дискурсу, її реалізація й керування з метою досягнення ефективності. Так, О. С. Іссерс визначає три основні характеристики комунікативної стратегії: прогнозованість, контрольованість, гнучкість [3, с. 93-104].

Крім зазначених характеристик, комунікативна стратегія вирізняється *динамічністю* розгортання, адже під час реалізації вона постійно корегується залежно від мовних кроків учасників комунікації та контексту дискурсу, який постійно поповнюється та видозмінюється. Особливістю розгортання комунікативної стратегії є кореляція комунікативного кроку, що реалізується в момент інтеракції, з попередніми кроками та його вплив на наступні комунікативні дії.

На думку О. Шейгал та Ю. Іванової, найважливішими ознаками комунікативної стратегії є *цілеспрямованість, системність та інтерактивність*. Цілеспрямованість стратегії проявляється в тому, що вона завжди переслідує чітку визначену ціль. Системність визначається множинністю взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення цілі. Інтерактивність впливає з уже зазначеної нами дискурсивної ознаки комунікативної стратегії – динамічності, оскільки «стратегія не реалізується, а створюється / корегується, зважаючи на зворотню мовленнєву реакцію співрозмовника» [11].

Не менш важливою характеристикою комунікативної стратегії є, на нашу думку, її *ритуалізований характер*, «коли певні стратегії й відповідні їм цілі та умови діяльності закріплюються за тими чи іншими соціальними інститутами» [4, с. 193], що особливо важливо для дослідження інституційного дискурсу.

Однією з найважливіших характеристик стратегії в сучасній дискурсології є її усвідомлення як *когнітивного* і, водночас, *прагматичного* явища. Зокрема, стратегія визначається як когнітивна програма здійснення інтеракції, пов'язана з операціями над знаннями адресата і спрямована на зміну його моделі світу, трансформацію концептуальної свідомості. Когнітивна складова стратегії забезпечується взаємною орієнтацією комунікантів на спільній фреймовій структурі. Під час дослідження стратегії як прагматичного явища першочерговим є урахування соціально-рольового статусу інтерактантів, мети комунікації, прогнозування потенційної реакції адресата.

Ознакою комунікативної стратегії у сучасних дослідженнях з дискурсології є врахування її *«двоєдиного», «двовекторного» характеру*. Дискурсивна стратегія пов'язана водночас з інтенцією адресанта та з інтерпретацією адресата, завжди враховуючи його зворотню інтерпретуючу позицію.

Дискусійною у сучасній дискурсології залишається проблема класифікації комунікативних стратегій. Так, стратегії як сукупність цілеспрямованих дій у розгортанні дискурсу можуть бути різними за своєю природою: Т. ван Дейк та В. Кінч [2, с. 153-211] виокремлюють *пропозиційні стратегії, стратегії локальної когеренції, продукційні стратегії та макростратегії*. Іншими дослідниками виокремлюються *схематичні сценарні, стилістичні та розмовні стратегії* [4, с. 193].

Визначаючи типологію комунікативних стратегій, О. Іссерс бере за основу інтенційно-жанровий тип комунікативної дії і виділяє *головні* (семантичні / когнітивні) та *допоміжні* стратегії. *Головні стратегії* є найбільш значимими на певному етапі комунікативної взаємодії з точки зору ієрархії мотивів та цілей і переважно пов'язані з впливом на адресата, його модель світу, систему цінностей та поведінку. *Допоміжні стратегії* сприяють ефективній організації діалогової взаємодії, оптимальному впливу на адресата. [3, с. 106-109].

На думку більшості вчених, універсальна типологія комунікативних стратегій, яку можна застосувати до всіх сфер спілкування, малоімовірна, або можлива як дуже узагальнена. Прикладом такої типології є визначення стратегій позитивної та негативної ввічливості у ракурсі феномену «обличчя та ввічливості» П. Браун та С. Левінсона.

Зазвичай опис комунікативної стратегії враховує характеристики комунікативної ситуації та сфери спілкування комунікантів. Тому, як відзначає М. О. Олешков, найбільш повними типологіями комунікативних стратегій є ті, котрі «прив'язані» до певного типу дискурсивної взаємодії або сфери комунікації [6, с. 134]. Отже, інституційні ознаки дискурсу є визначальними для виокремлення та опису відповідних комунікативних стратегій.

Перспективою подальших розвідок у напрямку дослідження комунікативних стратегій можуть стати інтердискурсивні ознаки інституційних та неінституційних дискурсів у ракурсі їх впливу на вибір стратегій комунікантів.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. / Ф. С. Бацевич. – [2-ге вид. доп.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009. – 376 с.
2. Дейк ван Т. А. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М. : Прогресс, 1998. – С. 153-211.
3. Іссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Іссерс. – [5-е изд.] – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
5. Максимова Н. В. К основам типологии коммуникативных стратегий чужой речи / Н. В. Максимова. // Исследования по семантике и прагматике языковых единиц. – 2005. – Уфа : Вагант, 2005. – С. 109-114.
6. Олешков М. Ю. Моделирование коммуникативного процесса : [Монография] / М. Ю. Олешков – Нижний Тагил, 2006. – 342 с.
7. Пастернак Т. А. Комунікативні стратегії і тактики дискурсу «співбесіда при прийомі на роботу» / Т. А. Пастернак // Studia Linguistica : Зб. наук. пр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 363-367.

8. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов. // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск : Изд-во ПГПИИЯ, 1986. – С.10-17.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Тарасова Е. В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики. / Е.В. Тарасова // Вісник Харківського нац. ун-ту, 2000. – № 471. – С. 273-279.
11. Шейгал Е. И. Предвыборные теледебаты как жанр стратегической коммуникации [Электронный ресурс] / Е. И. Шейгал, Ю. М. Иванова. – Режим доступа : filologija.vukhf.lt10/doc/1.2SheigalRED_VM.doc
12. Юшковець І. А. Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. А. Юшковець. – Донецьк, 2008. – 23 с.
13. Gumperz J. J. Individual and social differences in language use. / J. J. Gumperz, D. Tannen. // Individual differences in language ability and language behaviour. / C. J. Fillmore, D. W. S. Kampler. – L.; N. Y. : Acad. Press, 1979. – P. 303-326.

Плакида Г. А.,
Аспірантка НТУУ «КПІ», м. Київ

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВЖИВАННЯ ОНІМІВ В МЕМУАРАХ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ «MY EARLY LIFE»

У статті розглядається прояв авторської індивідуальності при вживанні лексики певного типу, а саме власних назв, в мемуарах Вінстона Черчилля «My early life». В центрі уваги знаходиться індивідуально-авторський підхід до вибору онімів письменником, зважаючи на персональне ставлення автора до пережитих подій.

Ключові слова: оніми, власні назви, мемуари, індивідуально-авторський підхід, ідіостиль.

В статье рассматривается проявление авторской индивидуальности при употреблении лексики определенного типа, а именно имен собственных, в мемуарах Уинстона Черчилля «My early life». В центре внимания находится индивидуально-авторский подход к выбору онимов писателем, принимая во внимание личное отношение автора к пережитым событиям.

Ключевые слова: онимы, имена собственные, мемуары, индивидуально-авторский подход, идиостиль.

This article shows author's personality while using the lexis of a certain type, namely, proper names, in the Winston Churchill's memories «My early life». The author concentrates his attention on the the particularly writer's approach to the proper names' choice, with regard to the personal attitude to the past events.

Key words: onyms, proper names, memories, properly author's approach, individual style.

Дослідження прояву авторської індивідуальності при створенні письмового твору на рівні вживання лексики певного типу зумовлює **актуальність** даної роботи. А особливо, нас цікавить принцип вживання власних назв (далі ВН), або онімів, в мемуарному творі як індивідуально авторський вибір письменника.

Метою нашої статті є дослідження індивідуально-авторського вживання онімів в художніх мемуарах Вінстона Черчилля «My early life». **Об'єктом** дослідження є індивідуально-авторський підхід до вибору ВН автором мемуарів, а **предметом** виступають власне оніми в тексті твору «My early life».

За Суязовою Е.А. авторська індивідуальність максимально відчувається в художніх текстах як на рівні авторської свідомості, так і на рівні літературної форми [6, с. 2]. Саме художність даного твору дозволяє досить широко розглянути індивідуальний прояв особистості автора. А в зв'язку з високим інтересом до питання авторської індивідуальності в науковій та історичній прозі, ми розглядаємо персональний прояв автора саме в мемуарному тексті, який є насиченим історичними подіями та фактами. Ми спробуємо виділити особливості вживання онімів, які можна вважати індивідуальними і які можуть характеризувати індивідуальну манеру автора.

Звернемося до трактування індивідуального стилю, або ідіостілю, у функціональній стилістиці. Ідіостиль розуміється як сукупність домінуючих характерних властивостей мовлення індивіду, які проявляються у вживанні мовних одиниць – як в якісному, так і в кількісному відношеннях – в рамках даного функціонального стилю, жанру, текстової категорії і т.п. І тому співвідноситься не з мовною особистістю загалом, а мовною особистістю в певній соціальній ролі суб'єкта мовлення. В зв'язку з цим і основний методологічний принцип аналізу ідіостілю вченого, письменника, публіциста той же, що і в функціональній стилістиці, а саме констатуючий лінгвістичний і пояснювальний, що заключається у встановленні впливу екстралінгвістичних факторів на формування ідіостілю даної мовної особистості [4].

Ми хочемо звернути увагу на індивідуальний вибір лексики художнього мемуару, а саме на оніми, що несуть в собі значний блок інформації та відображають ідіостиль автора, адже їх кількість в мемуарах Вінстона Черчилля складає майже 3500 одиниць.

На противагу біографії Черчилля, яка експліцитно зосереджена на детальному портретному описі об'єкта біографії, всі суб'єктивні жанри (автобіографія, мемуари, листування) відтворюють особистість опосередковано: суб'єктивність цих жанрових різновидів документальної літератури полягає в тому, що вони відображають світобачення самої особистості, її концептосферу, представлену індивідуальними концептами, об'єктивованими відповідними мовними засобами [3, с. 16].

Виявлення індивідуальності автора та особливості його світогляду стосуються надання переваги та частотності вживання певних груп онімів. За допомогою тих чи інших власних назв автор може створити свою власну форму викладу матеріалу, який впливає на сприйняття тексту читачем та впливає на його думки.

Необхідно встановити зв'язок загального вживання лексики в мемуарних текстах з індивідуальним, який є безпосередньо пов'язаним з особистістю автора. Адже В.В. Виноградов вказував на те що в творчості великих письменників «об'єктно-структурні властивості» переплітаються із «суб'єктивними властивостями подоби письменника і його художньої манери» [2, с. 16].

В структурі словесно-художнього твору мовленнєва тканина осмислюється, сприймається та досліджується не в одній площині суміжності та взаємодії частин, не тільки в плані поєднуваності та послідовності словесних рядів, але і в декількох вимірах. Наприклад, в повісті, новелі важливим є вивчення співвідношення чергування авторського оповідання та діалогів персонажів, форм прямого та непрямого мовлення та інших форм варіації мовлення [2, с. 16].

В мемуарах Вінстона Черчилля мовлення є переважно непрямим та повністю представляє собою авторське оповідання. Тобто оніми, які є невід'ємною частиною даного твору взаємодіють та суміщаються з іншими елементами твору в одному вимірі.

Варто зазначити, що слово живе в тексті, де воно включається в сітку взаємопов'язаних, взаємозалежних засобів висловлення думки і почуття. Як елемент тексту слово може втрачати стилістичну нейтральність та отримувати додатковий заряд, може використовуватись в рамках реєстру, до якого воно належить, або поза ними, може отримувати стилістичну маркованість [7, с. 31].

Реєстр же представляє собою систему відбору мовних засобів, яка, в свою чергу, базується на ситуації, що може бути залежною від багатьох факторів, а особливо від соціальної сторони. В мемуарах Вінстона Черчилля соціальна ситуація є багаторівневою: спогади дитинства, події під час війни, політичне життя автора та інші. Тобто, виклад інформації та її сприйняття проходять в рамках певного складного реєстру.

Маємо звернутись до тлумачення ідіостилію в рамках художнього тексту, адже ідіостиль художнього тексту є актуалізацією мовної особистості письменника в особистому стилі викладу, який є представленим в індивідуальному поєднанні текстових екстра- та інтралінгвістичних (зовнішніх та внутрішніх) параметрів, кожен з яких базується на відповідному типі референтних відносин, що представляють собою мотиваційний базис створення художнього тексту та репрезентативний базис актуалізації в ньому авторського задуму [8, с. 2].

Необхідно пам'ятати, що референція представляє собою співвіднесеність імен мовлення чи їх еквівалентів з об'єктами дійсності (власне референтами). Автор викладає свої спогади та думки, вживаючи певний тип онімів. Такі власні назви мають безпосередній стосунок до об'єктів реальної дійсності, адже ми розглядаємо мемуарний текст, а не виключно художню вигадку. Так об'єктами реальної дійсності в мемуарах Вінстона Черчилля виступають, наприклад, всі вживані топоніми. Так наприклад в реченні «The Afridis live in Tirah, a region of tremendous mountains lying to the north of Peshawar and the east of the Khyber Pass» [1, p. 149] автор вживає поспіль три топоніми територіально пов'язані одне з одним, які є реально існуючим географічними об'єктами.

Категорія персональності / імперсональності, яка проявляється в тексті як вираженість / невираженість авторського чи особистісного, початку, є однією з найважливіших загальнотекстових категорій, що реалізується у всіх типах текстів, в той час як образ автора проявляється тільки в художніх текстах. В художніх текстах, на відміну від нехудожніх, наявність авторського початку, образу автора є конституюючою ознакою, в той час як для багатьох типів нехудожніх текстів характерним є його відсутність [5, с. 221].

Ми розглядаємо художні мемуари, що мають яскраво виражений авторський початок, адже автором даного твору є видатний політик, письменник, журналіст Вінстон Черчилль, який описує перші тридцять років свого життя, передаючи не лише події, але і створюючи свій власний образ, що дає чітке уявлення читачам про даного автора. Оніми виступають одним із інструментів створення даного тексту та його образності. Так антропоніми допомагають створювати образи певних особистостей. Наприклад, в декількох реченнях Черчилль коротко описує синів лорда Уотерфорда: «The eldest, 'Charlie,' was the famous admiral. The second, Marcus, made a great place for himself in society and on the Turf and the third 'Bill,' the soldier, had won the Victoria Cross in Zululand» [1, p. 91]. Для опису трьох людей окрім власних імен персонажів, автор використовує ще додаткові оніми, які допомагають доповнити образи.

Кожен конкретний автор має свою власну пам'ять, яка при створенні твору супроводжується різними почуттями – або ж детальними та конкретними або емоційними, викликаними певним станом напруженості. Також створюється або деталізованість, або ж метафоричність. Так в реченні «I have served officially as a regimental officer in peace or war altogether with the 4th Hussars, the 31st Punjaub Infantry, the 21st Lancers, the South African Light Horse, the Oxfordshire Yeomanry, the 2nd Grenadier Guards, the Royal Scots Fusiliers, and lastly, with the Oxfordshire Artillery» [1, p. 148] відображаються лише факти, які не зазнали емоційного впливу пам'яті автора. На контрасті виступає наступний уривок: «I was also taught to be very fond of Kent. It was, Mrs. Everest said, 'the garden of England.' She had been born at Chatham, and was immensely proud of Kent. No county could compare with Kent, any more than any other country could compare with England. Ireland, for instance, was nothing like so good. As for France, Mrs. Everest who had at one time wheeled me in my perambulator up and down what she called the 'Shams Elizzie' thought very little of it. Kent was the place. Its capital was Maidstone, and all round Maidstone there grew strawberries, cherries, raspberries and plums. Lovely! I always wanted to live in Kent» [1, p. 5]. Очевидно, що дані речення наповнені емоційними переживаннями автора, та більш того, ставленням його няні до певної місцевості. Автор передає ставлення своєї няні та свої власні враження. Даний уривок є яскравим прикладом суб'єктивного ставлення автора до пережитого.

Варто зазначити, що авторський мовний рівень відображає всі ті метаморфози, які відбуваються в мові епохи: в соціальній сфері, в національній свідомості, на психологічному рівні і т.д. У відповідності з цим виділяється декілька напрямків, які вивчають одне мовне явище з різних позицій: психолінгвістика, лінгвопрагматика, прагмалінгвістика і т.д. Ці напрямки досліджують мовні засоби не з позицій статички, норми, а з позиції варіативності, яка є представленою соціальними, політичними, національними, культурними та особистісними особливостями [1, с. 3].

Отже, принцип вживання онімів в мемуарному творі залежить від персонального вибору автора. Індивідуальність Вінстона Черчилля яскраво проявляється в його мемуарах «My early life», в яких можна побачити персональне ставлення автора до пережитих подій. Вживання певного типу власних назв ми вважаємо персональним проявом автора, що базується на достовірних історичних подіях та фактах. Варто пам'ятати, що оніми в даному творі взаємодіють з іншими елементами твору та створюють цілісну картину спогадів та думок автора. Тобто, автор, вживаючи певний тип власних назв, як лексичний інструмент для побудови тексту, намагається передати не лише власну оповідь, але і наповнити твір соціальністю, історичністю та достовірністю.

Література:

1. Ашимова А. Ф. Лингвистические особенности индивидуально-авторского стиля Б. Пастернака в романе «Доктор Живаго» : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. фил. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. Ф. Ашимова. – Махачкала, 2010. – 20 с.
2. Виноградов В. В. Проблема авторства и теория стилей / В.В. Виноградов. – М., 1961. – 614 с.
3. Єрьоменко С. В. Лінгвістичні засоби реконструкції особистості Вінстона Черчилля у британській документалістиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. В. Єрьоменко. – Одеса, 2009. – С. 16.
4. Котюрова М. П. Идиостиль, индивидуальный стиль, идиолект / М. П. Котюрова // Стилистический энциклопедический словарь русского языка : [под ред. Кожиной М.Н.] – М. : «Флинта», «Наука», 2003. – Режим доступа до словнику : http://stylistics.academic.ru/36/Идиостиль_индивидуальный_стиль_идиолект.
5. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лиошерст, З. В. Тимошенко. – К. : Вища школа, 1984. – С. 221.
6. Суязова Е. А. Общее и индивидуально-авторское в научных исторических текстах (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. фил. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. А. Суязова. – Москва, 2007. – 20 с.
7. Тураева З. Я. Лингвистика текста (Текст: структура и семантика) : учеб. пособие [для студ. пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.»] / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – С. 31.
8. Шаркунова О. В. Идиостиль художественного текста как индивидуальное сочетание экстра- и интралингвистических параметров, основанных на референтных отношениях : материалы заоч. научно-практ. конф. [«Актуальные вопросы филологии, искусствоведения и культурологии»], (12 сентября 2011г.) / НП «Сибирская ассоциация консультантов». – Новосибирск, 2011. – С. 2. – Режим доступа к ресурсу : <http://sibac.info>

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. Churchill Winston S. My early life: a Roving Commission / Churchill Winston S. – NY : Charles Scribner's Sons, 1930. – 434 p.

Семашко Т. Ф.,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

КОНОТАЦІЯ НАЗВ КОЛЬОРУ ЯК ФОРМА МОВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

У пропонованій розвідці піддано аналізу семантичні трансформації колоративів української мови в аспекті їх актуалізації в дискурсі художнього тексту. Простежуються особливості творення художньої картини світу засобами колористики.

Ключові слова: колористика, колоратив, актуалізація, дискурс, текст, комунікативно-дискурсивні трансформації, художня картина світу.

В статье анализируются семантические трансформации цветоименований украинского языка в аспекте их актуализации в дискурсе художественного текста. Прослеживаются особенности создания художественной картины мира средствами колористики.

Ключевые слова: колористика, цветоименование, актуализация, дискурс, текст, коммуникативно-дискурсивные трансформации, художественная картина мира.

The article touches upon the semantics colour in Ukrainian in the aspect of the characteristics of their actualization in the discourse of literary text. Traced the features of creating artistic paintings in the world by means of color.

Keywords: coloristics, colour terms, actualization, discourse, text, communicative and discursive transformation, artistic view of the world.

Протягом досить тривалого періоду увага мовознавців була зосереджена на вивченні однієї з двох діалектично зв'язаних сторін мови – мовної системи, однак сьогодні спостерігаємо, що центр уваги лінгвістів змістився на іншу сторону цієї діалектичної єдності – мовленнєву діяльність та її продукт – дискурс. І хоча дискурс сьогодні є об'єктом дослідження різних наук, цей термін (термін «дискурс» (фр. *discourse*, англ. *discourse*, лат. *discursus* – «біганина туди-сюди, рух, коловорот, бесіда, розмова»)) є одним із найскладніших у сучасній лінгвістиці, оскільки він позначає вищу реальність мови – дискурсивну діяльність [6, с. 322].

Формальні характеристики дискурсу були отримані у шістдесятих роках минулого століття (американський учений З. Харрісом застосував терміносполуку «аналіз дискурсу»). З того часу теорія дискурсу постійно піддається осмисленню, однак до сьогодні це питання залишається дискусійним і трактується неоднозначно. Наше розуміння дискурсу зводиться до наступного: дискурс – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками його учасників [1, с. 322].

Із позицій інтеграційного підходу до мовних явищ дискурс і мова є нероздільними поняттями: дискурсивний простір взаємодіє з лінгвальною системою і розгортається лише завдяки складному механізму взаємодії мови і мовлення. На думку науковців розмежування мови і дискурсу є проміжною ланкою, від якої слід відмовитися, оскільки дослідження будь-якої мовної одиниці ґрунтується на сучасній лінгвістичній теорії, до основних концептів якої належать «структура», «семантика», «прагматика». Саме ця тріада репрезентує поєднання формально-граматичного, семантико-синтаксичного та функціонального поглядів на мову.

Сучасна вітчизняна лінгвістична теорія формою фіксації дискурсу називає текст. Цікавими є висновки про співвідношення понять «текст» і «дискурс»: «Під дискурсом слід розуміти саме когнітивний процес, пов'язаний із реальною мовою, створенням мовного твору. Текст же є кінцевим результатом процесу мовленнєвої діяльності, виливається у певну закінчену і зафіксовану форму [5, с. 19-20]. Отже, під текстом розуміється абстрактна, формальна конструкція, під дискурсом – різні види її актуалізації, що розглядаються із точки зору ментальних процесів у зв'язку з екстралінгвістичними факторами.

Актуальність обраної теми зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень щодо з'ясування імпліцитної природи мовних структур з колоративним компонентом у художньому дискурсі. Мета пропонованої розвідки полягає у необхідності аналізу семантичних трансформацій колоративів української мови в аспекті особливостей їх актуалізації в дискурсі художнього тексту.

Зазначимо, що художній дискурс суттєво відрізняється від інших типів дискурсів. Ця відмінність полягає у його цілеспрямованій вторинності відносно первинних жанрів мовлення та у його основоположній здатності до творення багаторівневої структури смислів. Предмет художнього повідомлення існує в умовно реальному чи вигаданому світі уяви автора, у якому інформація може передаватися експліцитно (експліцитним є такий спосіб її вираження, за якого зміст висловлення комуніканти сприймають безпосередньо із значень мовних одиниць [1, с. 156] або імпліцитно. На відміну від експліцитної, імпліцитну інформацію (імпліцитно вважається та інформація, яку автор повідомлення має на увазі та виражає опосередковано). Вона є невисловленою, зовнішньо невиявленою [8, с. 318]. Імпліцитний смисл (інформація) – неясний, прихований смисл, який вилучається слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування [1, с. 156]. Його необхідно виводити з експліцитних значень, опираючись на контекст, мовленнєву ситуацію та лінгвістичні чинники. Відповідно, важливу роль у такій ситуації виконує реципієнт (читач, слухач), який повинен розпізнати інформацію, переосмислити її, спираючись на власні знання. Осягнення смислу художнього тексту є складним і багатовимірним, тому що в цьому пізнавальному процесі читач інтерпретує текст згідно з власною концептуальною картиною світу [2, с. 67].

Для сприйняття та розуміння змісту повідомлення в адресанта й адресата повинен бути спільний лінгво-когнітивний рівень мовної особистості. Йдеться насамперед про поняття, ідеї, концепти, які формують у кожній мовній індивідуальності картину світу, що відображає ієрархію цінностей [7, с. 34].

Ми зробимо спробу не тільки дослідити вербальну експлікацію лексичних одиниць на позначення кольору, а й виявити елементи семантичної їх актуалізації у межах художнього тексту. Отже, об'єктом нашого дослідження буде художній текст, предметом – назви кольору, оскільки у літературному творі вони слугують невід'ємним елементом образності – основного засобу художнього відтворення письменником дійсності.

У кожного видатного митця своє вміння використовувати назви кольору, своє осмислення цієї проблеми і лише творчий досвід письменника показує, якою мірою вказані аспекти допомагають художньому освоєнню світу. Через прагнення зробити своє мовлення оригінальним та неповторним адресант розширює лексико-семантичну сполучуваність слів, створює несподівані кольорові асоціації, використовує кольоративи в переносному метафоричному розумінні, тим самим створюючи конкретно-чуттєві образи, в яких загальновідома риса кольороназви постає в оновлених зв'язках.

Назви кольору є необхідним ґрунтом для розуміння індивідуально-авторського бачення світу й адекватного сприйняття художнього твору. При тому зазначимо, що вибір того чи іншого кольору залежить від ряду факторів, психологічних уподобань індивіда, «містить риси свого творця – носія мови» [9, с. 129]. З'ясувати семантику колористики означає проникнути в глибини підсвідомості митця, в своєрідність його творчої лабораторії, вхопити глибинне і найсуттєвіше, і показати, що саме таким є індивідуально-авторське бачення та відчуття.

Разом із тим, саме в колоративних лексичних одиницях комунікативні та семантико-функціональні характеристики в дискурсивному просторі найчастіше піддаються різного типу трансформаціям. Зокрема, трансформації відбуваються в семантичній структурі кольороназв (торкаються семантико-логічного аспекту їх вживання) та змін в емоційно-оцінній характеристиці назв кольору. Часто такі зміни мають комплексний характер і супроводжуються часовими змінами зі зміщенням чи без зміщення функціонального регістру. Ці типи трансформацій щільно пов'язані між собою, оскільки комунікативна поведінка учасників дискурсу показує спектр часових соціокультурних правил, індивідуальних прагматичних настанов, психологічних факторів тощо, які характерні для певної епохи. Крім того, комунікативно-дискурсивні трансформації кольоропозначень можуть бути наслідком змін історичного фону, економічних умов життя, рівня технічного розвитку суспільства, змін предметів матеріальної культури, соціокультурних традицій тощо.

Спробуємо прослідкувати за комунікативно-дискурсивними трансформаціями назв кольору на прикладі конкретного художнього втілення. Увагу у пропонованій розвідці зацентровано на мовотворчості В. Стуса, в арсеналі художніх засобів якого важливе місце займає використання назв кольору.

Спостереження дають підстави стверджувати, що прикметники на означення кольору в поезіях частіше вживаються не для називання реальної ознаки конкретних предметів, а для вказівки на ознаку реалій, яким властиві інші кольори, або в яких відсутня кольорова ознака як така.

Читаючи твори В. Стуса, бачимо, що його колірний діапазон досить широкий. Колір для митця – це усвідомлений, ретельно продуманий прийом, який допомагає художникові слова акцентувати найбільш суттєві моменти авторської концепції світу і людини. На тлі художнього тексту спостерігаємо, як поет трансформує значення і символічний зміст назв кольорів. Оскільки колір не існує окремо від його носія, асоціації зумовлюють формування в слові нових значень і є мотивом для переосмислення. Найчастіше семантичним трансформаціям у поезіях В. Стуса піддаються кольороназви *чорний*, *білий* та *червоний*. Саме вони стануть предметом нашого дослідження.

Колоратив *чорний* є доміантним у поезіях митця. Пояснення цьому знаходимо у особливостях поезії В. Стуса, як і його долі – трагедії відчуттів, почувань, драматизмі життєвих ситуацій. Звідси і основний мотив його творчості – мотив глибокого душевного болю, страждання як психічного, так і фізичного.

Функціонування лексеми *чорний* у тканині поетичних текстів В. Стуса позначено традиційністю, яка вбачається насамперед у тому, що ця барва передає комплекс негативних емоцій. Актуалізація потенційних можливостей відповідного колоратива у В. Стуса відбувається лише в умовах певного контексту, де залежно від настанови автора актуалізуються різні компоненти змісту лексеми. Чорний у поета позначає загальноприйнятті негативні явища. Проте у кожному конкретному випадку семна структура лексеми *чорний* ускладнюється додатковими емоційно-експресивними відтінками. Митець поєднує зорові та звукові враження, відтворюючи зримий образ *горя*, *нещастя*, *трагічних подій*, переданий чорним кольором: *Як запалить тебе, багаття, у чорний день?* [11, с. 67]. *Цей став повісплений, осінній чорний став, як антрацит видінь і крем'яний крику* [11, с. 219]. *І дай мені забуть ці чорні перегони пролопотілих літ* [10, с. 318]. *А я, твій батько, маю ще тягти кормигу літ у чорнім ералаші* [10, с. 288]. *О цій порі, аж чорні од розлуки, голосять наші матері, заламуючи руки* [13, с. 110] (кольороназва *чорний* бере на себе чи не основний акцент, передаючи неосягнену глибину материнського горя).

Традиційністю позначено і функціонування лексеми *чорний* із значенням *‘ворожий, реакційний’*: *Отаке ти, людське горе, така ти, чорна хлань, демократіє покори і свобода німувань* [13, с. 45]; *‘важкий, безпросвітний, безрадісний’*: *Крізь сотні сумнівів я йду до тебе, добро і правдо віку... Моя душа, запрагла неба, в буремнім леті держить путь на стовп високого вогню... Але туди, аж поза смертні грані людських дерзань, за чорну порожнечу, де вже нема ні щастя, ні біди* [13, с. 109]. У наведеному контексті відповідне значення ускладнюється відтінком *‘невідомий, невиразний, сповнений тривоги, переживань’*, де прикметник *чорний* виступає синонімом до понять *‘розлука’*, *‘біль’*, *‘сум’*; *‘вісник біди’*: *Вік би не бачити і не чуть про тебе, скрипка чорна* [10, с. 139]. *У чорній сукні мавка білорука ступає – ніби вічністю пливе. Кружляє мак, а над*

смарагдом луки уже нависло небо гробове [10, с. 183]. *Летів розлого – чорний ворон обезземеленим, безкраїм небом* [10, с. 143]; *‘смерть’*: *Лиш чорне кладовище по нищеній землі* [10, с. 127]. *Бо ж ти еси тепер до віку вільний, розіп’ятий на чорному хресті* [10, с. 220]. *Заходить чорне сонце дня і трудно серце колобродить* [10, с. 253]. Останній контекст побудований на несумісності двох понять і, відповідно, мовних одиниць, які конкретизують реалії навколишнього світу: сонце як джерело світла і як символ світла означається прикметником *чорний*. Відповідну метафору (*заходить чорне сонце дня*) слід розуміти як кінець життя ліричного героя (і, звичайно, самого поета). Автор означає свій захід життя чорним (лексемою з яскраво вираженим негативним оцінним змістом) не випадково, пояснюючи це тим, що «не вистояли ми», тому смерть – «знов Голгофа осквернена».

Оказіональні, індивідуально-авторські переосмислення виступають у поезіях як додаткові відтінки до загальновідомих значень. З-поміж okazіональних значень виділяємо наступні: *‘невідоме майбутнє, яке лякає’*: *А що під крилом твоїм? Кара-карай. У небо у надвиши, за хмари за чорні до сонця, Ікаре, спрямовуй свій лет!* [14, с. 158]; *‘втрачені надії’*: *Обпалених бажань зчорніле поле* [10, с. 48]; *‘невідворотність долі засуджених’*: *Сип повну квартиру, чорний виночерпе, допоки не розсохлись маслаки* [10, с. 313]. *Чорний дріт вишивано ухрест* [10, с. 308]. Використання чорного у відповідному контексті, робить це символічне значення знаковим у творчості поета – у цьому випадку чорний колір набуває додаткового значення – символізує скорботу та жалобу за невинними жертвами.

Збільшуючи виражальні можливості мовлення митець поєднує зорові, кольорові й звукові враження: *Дорога довга і порожня, дві чорні коліїв огні плафонів* [13, с. 106]. *Чорні машини, чорні ваони. Шпали і фари, пси і солдати* [10, с. 320]. Вищенаведені рядки досить точно відображають життєвий шлях самого митця, протягом якого він зазнав безліч поневірянь, подолав безліч перешкод. Прикметник *чорний* тут акумулює весь гнітючий спектр драматичних станів, що їх довелося витримати як ліричному героєві, так і самому митцю.

Використовуючи назви чорної барви, поет говорить про *руйнацію особистості*: *Ті душі чорним дьогтем аж ляцять і мерехтіють полісками крики* [10, с. 47]; *тугу за рідною домівкою, рідним краєм*: *Щоб серце – троянди чорної туги бутон – враз не розпуклось пелюстками диму* [10, с. 374]. *Малію, обертаючись на тугу, пряму, як смерть, і чорну, ніби смерть* [10, с. 164].

Важливе місце у творчості В. Стуса належить червоному кольору. При тому автор послуговується різними відтінками червоної барви (*багряний, рожевий, рудий* тощо), відбираючи серед лексичних багатств української мови ті, які асоціюються як з позитивними, так і з негативними емоціями. Поет використовує традиційне для української культури трактування червоного як символу *любові, щастя*: *Тільки скажи «люблю»*. *Однедине, кругле, вологе, соковите, як плід біля вишневої кісточки, червоне слово* [11, с. 36]; *поваги та вдячності*: *І уклонися матері доземно за чорні ночі і червоні дні* [11, с. 65]; *позитивних емоцій*: *Хай яблука осіннього достою в мої червонобокі виснуть сні* [10, с. 201]. *І заволоки хмар, рожевлених світанням, гоїний вітер, з яким ти радісно ставав на прю* [10, с. 165]; *надії*: *І самоти згорьовані дарунки – рожеві панти досвітку з птьми* [11, с. 49].

Однак В. Стус особливо акцентує на негативному символічному значенні червоного кольору, яке пов’язує з радянською владою, найчастіше антигуманною [4, с. 56], носія чужої і ворожої йому ідеології, жорстокість якої спричинила страждання та горе мільйонів людей: *За красне слово – красну плату чи збіжжям, чи грішми давай* [10, с. 88]. *Чого мені червоні дарували в дитинстві завжди? Щоб я відчував, чим пахне і земля, і людська кров* [10, с. 65]. Кожне слово цього речення несе в собі велике експресивне навантаження, зокрема, іменник *кров* репрезентує червоний колір, підкреслюючи його негативне, загрозове значення. Далі автор використовує іменники-кольороназви *червіль* та *червонокрівці*, через які актуалізуються додаткові семи ‘страшний’, ‘недобрий’, ‘небезпечний’: *А вікна червільню поповечір’я – окропились* [10, с. 328]. *Бо є в тобі цілий народ – його червонокрівці* [10, с. 297]. Негативне значення посилене надзвичайно впливовим дієсловом *окропились*, завдяки чому створюється вражаючий образ людського горя.

Негативна конотація червоного кольору особливо відчутна в контекстах, де присутні колористичні поєднання *червоної/чорної*. Зазначимо, що чорний у поєднанні з червоним є давнім народнопоетичним символом скорботи, символом драматизму, трауру, суму та безнадії.

У В. Стуса змістове наповнення експресивними *червоної* синонімічне до слів ‘трагічний’, ‘нещасливий’, ‘сумний’: *І я сумую, не знаючи, яку з троянд – червону, а чи чорну подарую* [10, с. 328]. *Нещасний, дивись, як червоно і чорно твої поїнялися роки* [10, с. 328]. *Горить сосна – червоно-чорна грива над світом висить – ой, і нещаслива ти, чорнобрива Галю* [10, с. 328]. Поєднання червоного і чорного кольорів, що проходить через усю творчість поета, породжує у свідомості асоціації пов’язані з історією нашого народу, що символізує боротьбу добра і зла, смерті та любові.

Особливе семантико-стилістичне та емоційно-експресивне навантаження у поезіях В. Стуса припадає і на білий колір. Для митця білий – то не тільки традиційне українське розуміння *чистоти та невинності*: *А біля мене білим сободем тремтить коханої рукав* [10, с. 190]. *Деся на сумнім столі білий метелик спить* [10, с. 276], то *біль, нещастя, сум, скорбота та навіть смерть*: *Каштани. Сотні білих свіч, а повітитися не можна* [10, с. 210]. *Ти десь за білим забуттям і навіть далі-далі* [10, с. 367]. *Блукаєш пустелею моїх молодощаст, як біла тіль суворой скорботи* [10, с. 212]. *Перерізане світлом вікно вулиці – біле по білому, аж до болю* [12, с. 54].

На особливу увагу заслуговує сполучення *білий світ*, що набуває символічного значення у творчості поета. У текстах В. Стуса це сполучення, вступаючи зі словами у різні відношення, виражає такі (часом діаметрально протилежні) значення: *‘повсюди’, ‘по всьому світі’*: *На світі білим ніде не знайдеш місця ти* [10, с. 316]; *‘навколишній світ’*: *І вже покороному споріднитись з безумством світу білого* [10, с. 139]; *‘територія’*: *На однакові квадрати поділили білий світ* [10, с. 42]; *‘життя в усіх його проявах’*: *Світ білий – заборонений*

[11, с. 46]. *Ніхто не озветься, не врятує, бо ж білий світ давно до крику звик* [10, с. 274]; ‘знищення’: *Оця жага розтлінного весь білий світ розтлити і все товкти* [10, с. 228]; ‘роздратування’, ‘втома’, ‘образа’: *О білий світе сторчоголовий* [10, с. 230]; ‘благополуччя’, ‘умиротворення’: *Тільки тобою білий святиться світ* [10, с. 202]. *Що білий світ – він завжди білий, і завжди добрий білий світ* [10, с. 134].

У колористичній гамі В. Стуса контраст чорного і білого (які дуже часто виступають у єдності та взаємозв'язку) відіграє одну з головних ролей, при тому кількісна перевага чорного значно відчутніша. Значимо, що на контрасті чорного і білого кольорів В. Стус створює яскраві образи, передає шляхом прямого називання реалій та їх кольороознак, цілий клубок чуттєвих вражень і переживань героїв його творів: *У білій стужі сонце України. А ти шукай червону тіль калини на чорних водах тіль її шукай* [10, с. 103]. *Зима. Паркан. І чорний дріт на білому снігу* [10, с. 197]. Так, здавалося б, констатація, на перший погляд, скупих фактів: наявності чорного дроту на білому снігу не виступає чимось незвичайним. Проте яскраво прослідковується правдива й достовірна реальність: дріт асоціюється з концтабором, тобто з позбавленням свободи, а отже – з душевним та фізичним болем, стражданнями, розлукою.

Ці та інші випадки авторського вживання кольороназв переконаливо засвідчують граничну вимогливість митця до слова, покликаною пробуджувати в читача глибинні емоції та почуття, виступаючи таким чином естетично значущими одиницями. Контекст поезії як своєрідного жанру художньої літератури дозволяє легко і пластично перейти в художньо-образному сприйнятті від прямого, реально існуючого і часто спостережуваного до глибоко прихованого й безкінечного розгорнутого мислетворчого процесу.

Підсумовуючи, зазначимо, що дискурс існує найперше у художніх текстах, але таких, за якими стоїть особлива грамати́ка, особливий лексикон, особлива семантика – особливий світ, у якому діють свої правила істинності. Своє місце у цьому світі займають назви кольору, основна тенденція семантичного розвитку яких полягає в модифікації їх комунікативно-дискурсивних характеристик та в зміні семантико-функціональних властивостей, що впливає на комунікативний потенціал кольороназви і змінює її прагматичне навантаження в художньому дискурсі. Ці зміни виявляються через різноманітні трансформації емоційно-оцінної характеристики, семантико-логічного наповнення та функціональної значущості назв кольору.

Це, у свою чергу, стає поштовхом до лінгвістичного аналізу художніх текстів, які відкривають перед автором широкі можливості імпліцитної інформації, а перед науковцями-дослідниками – простір для подальших лінгвістичних студій.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К., 2004. – 344 с.
2. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі / І. А. Бехта. – К., 2004. – 304 с.
3. Василевич А. П., Мищенко С. С. Пурпур: к истории цвета и слова / А. П. Василевич, С. С. Мищенко // Известия АН. Серия литературы и языка. – Т. 62. – № 1. – 2003. – С. 55-59.
4. Кубрякова Е. С. Виды пространства, текста и дискурса // категоризация мира, пространство и время: материалы научной конференции / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова. – М.: Диалог-МГУ, 1997. – С. 19-20.
5. Кубрякова Е. С. О понятии дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике: обзор // Дискурс, речь, речевая деятельность. Функциональные и структурные аспекты: сборник обзоров / Е. С. Кубрякова. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 7-25.
6. Струганец Л. В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль, 2000. – 88 с.
7. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 848 с.
8. Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні / Л. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Т. 6. – 1998. – С. 127-134.
9. Стус В. Час творчості. Dichtenszeit / Упор. Стус Д. В. / Василь Стус. – К.: Дніпро, 2005. – 704 с.
10. Стус В. Палімпсест. Вибране / Упор. Д. Стус / Василь Стус. – К.: Факт, 2003. – 432 с.
11. Стус В. Дорога болю. Збірник творів / Упор. Стус Д. В., Коломієць В. Р. / Василь Стус. – К.: Радянський письменник, 1990. – 508 с.
12. Стус В. Вікна в позапростір: Вірші, статті, листи, щоденникові записи / В. Стус. – К.: Веселка, 1992. – 262 с.
13. Стус В. І край мене почує: Поезії / Упоряд. А. І. Лазаренко / В. Стус. – Донецьк: Донбас, 1992. – 294 с.

Стецик Т. С.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СИСТЕМА ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ПЕРСУАЗИВНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються та аналізуються лінгвістичні засоби вираження персуазивності на різних рівнях мови, а саме лексичному, граматичному та стилістичному. Дається порівняльна характеристика усного та писемного політичних дискурсів.

Ключові слова: усний політичний дискурс, писемний політичний дискурс, політична промова, засоби переконання.

В данной статье рассматриваются и анализируются лингвистические средства выражения персуазивности на разных уровнях языка, а именно лексическом, грамматическом и стилистическом. Дается сравнительная характеристика устной и письменной политических дискурсов.

Ключевые слова: устный политический дискурс, письменный политический дискурс, политическая речь, средства убеждения.

This paper examines and analyzes the linguistic means of persuasion at different levels of language, such as lexical, grammatical and stylistic. It gives a comparative description of written and spoken political discourses.

Keywords: spoken political discourse, written political discourse, political speech, means of persuasion.

Політичний дискурс є прекрасним прикладом демонстрації природного розвитку не тільки самої мови, але й суспільства, культури та релігії, частиною яких він є. Він являє собою взаємодію політичних представників та аудиторії, а також тих засобів переконання, які застосовуються в процесі їхнього спілкування. Декодування таких засобів та розпізнавання прихованого змісту політичних повідомлень стає життєво необхідним підґрунтям для пересічного громадянина при виборі лінії поведінки та прийнятті політичних рішень.

Розрізняють писемний та усний дискурси. Як зазначає Д. Крістал «усна та писемна форми мови можуть бути визначені з посиленням на два окремих, проте таких, що частково перекривають одне одного, ряди мовних та позамовних особливостей, які для зручності узагальнили як мовлення та письмо» [3, с. 69]. Мовлення є тимчасовим швидкоплинним явищем, в процесі якого неможливо «повернутися та змінити або перестроїти наші слова» [2, с. 115]. У порівнянні з письмом процес мовлення є зазвичай менш спланований та соціально структурований, проте передбачає набагато тісніший зв'язок його учасників. Важлива також і «функціональна різниця між усною та писемною мовами» [4, с. 66]. Метою мовлення в основному є усупільнення та встановлення зв'язку між людьми, тобто виконання фатичної та емоційної функції мови. Письмо ж реалізує головним чином референтну та частково металінгвістичну функції, так як «веде запис культурних знань, літератури... історичних та наукових фактів» [4, с. 66].

Окрім різниці у функціях, найбільш очевидна відмінність між усною та писемною мовами полягає в тому, що мовлення додає цілу низку фонетичних та фонологічних вимірів, які можуть слугувати меті оратора переконати та вплинути на аудиторію (аспекти звуку: ритм, тональність, гучність інтонації тощо, а також паралінгвістичні особливості: жести, міміка). Слухач окрім фактичної інформації сприймає також емоційний фон, який підсилює ідеї мовця та наголошує на тій чи іншій їх стороні. Акцент на певному слові, пауза чи зміна тону можуть відігравати важливу роль в інтерпретації повідомлення слухачем та ставленні до нього. Окрім інтонаційних елементів, мовленню притаманні також простіші констукції, неформальний стиль, наявність великої кількості повторень, вставних слів та фраз (so, well, I think, you know) [4, с. 67]. Саме усна форма дискурсу дає можливість встановлення безпосереднього зв'язку між промовцем та слухачем, а також отримання негайної зворотної реакції в процесі спілкування та обміну повідомленнями.

Писемний дискурс відзначається відносною сталістю, формальністю, наявністю дистанції з аудиторією, а також ширшими можливостями для використання різноманітних граматичних та стилістичних прийомів та більшою лексичною концентрацією.

Найяскравішим прикладом усного політичного дискурсу є політична промова, як результат неймовірно складного та комплексного процесу ретельного підбору слів, подання своєчасної ідеї, розставлення акцентів, правильного подання повідомлення та створення привабливого образу самого оратора.

Отже, спробуємо визначити ті лінгвістичні засоби вираження персуазивності в політичному дискурсі, які притаманні політичним промовам на різних рівнях мови.

На лексичному рівні найважливішим моментом стає вибір правильного словесного наповнення. Хоча більшість промов презентуються усно, проте вони є добре підготовленими заздалегідь для того, щоб пропагувати ідеї та плани оратора з метою отримання схвалення аудиторії та політичної підтримки. Важливим є обрання такої теми, яка є нагальною та важливою для суспільства на певному етапі його розвитку. Так, наприклад, темами передвиборчих кампаній є зазвичай оцінка минулого (особливо роботи минулого уряду), теперішньої ситуації в країні та за кордоном, перспективи, плани та ідеї на майбутнє. Відповідно, в залежності від теми, аудиторії, політичної ситуації в країні й відбуватися вибір лексики, а отже й лексичних засобів вираження персуазивності: часте вживання одних й тих самих слів, складних слів, формальної та неформальної форм мови тощо. Так, наприклад, для американського політичного дискурсу притаманне часте використання таких слів як *citizens, government, liberty, union, people*, а також *America, American*, вживання яких в промовах (особливо в президентській риторичі) неухильно зростає, що може бути свідченням зміцнення духу націоналізму серед аудиторії, а також використання поняття націоналізму в якості інструменту переконання.

Крім того, в промовах, як правило, використовується *topic words* – група спеціально відібраних слів, яка домінує певну частину або й увесь дискурс, а, отже, вказує на його головну ідею. Такими словами зазвичай є синоніми, гіпоніми, антоніми чи іншим чином пов'язані між собою слова або словосполучення, що дозволяють оратору уникати небажаних повторень, не відступаючи від головної теми дискурсу.

Невід'ємною частиною формального політичного дискурсу є також складні слова, як правило, багатоскладові слова іноземного походження (грецького, латинського або французького). До них також відносяться вузькоспеціалізовані слова зі сфер права, економіки, релігії, військової справи тощо. Проте варто зазначити, що оскільки такі слова рідко з'являються в повсякденних розмовах, простежується зниження їх використання й в політичному дискурсі, оскільки політики виголошують свої промови перед простим народом, а складність інтерпретації та розуміння повідомлення може призвести до небажаних результатів. Так, наприклад, в другій інавгураційній промові Ендрю Джексона від 4 березня 1833 року можна нарахувати 43 складних слова: іменники, дієслова, прикметники, прислівники і навіть сполучники, найчастіше латинського та грецького походження: *suffrages, solicitude, solemnities, preparatory, enlightened, conformity, allude, submission, ordained, brethren* тощо. Тоді як у Біла Клінтона в промові з тієї самої нагоди від 20 січня 1997 року їх тільки 31: *conviction, abolished, scourge, turmoil, unrivaled, dignity, harness, enterprise, unleash* та інші.

Зважаючи на все вищесказане, семантичний вибір слів є процесом досить складним та повинен враховувати політичні, соціальні, культурні, а також особистісні фактори. Кожен оратор добирає слова, які найкраще передають його ідеї, а також співзвучні з його іміджем. Президент Авраам Лінкольн був відомий як дуже релігійна людина, тому й його промови містили набагато більше релігійних посилань, ніж, наприклад, у Теодора Рузвельта, який практично їх не використовував. Сучасний політичний дискурс направлений ж у першу чергу на комунікацію з масовою аудиторією, для переконання якої використання простої та зрозумілої мови є більш ніж необхідно.

На граматичному рівні засобами вираження персуазивності стають типи речень, їх довжина, структура, використання часів та способів дієслова, вживання особових займенників тощо. Так, наприклад, в тій же промові Б. Клінтона від 20 січня 1997 середня кількість слів в реченні складає 20, що робить їх більш зрозумілими та кращими для сприйняття. В основному складність його промови виражається через стилістичні прийоми (повторення, вигуки, вокативи, риторичні запитання тощо), а не через складні граматичні структури. Речення є короткими та містять прості сурядні конструкції, а довші найчастіше розділені крапкою з комою; нараховується незначна кількість пре- та постмодифікаторів. Дієслова здебільшого є особовим, а складнопідрядні речення зазвичай є означальними або з підрядними мети:

Along the way, Americans produced a great middle class and security in old age; built unrivaled centers of learning and opened public schools to all; split the atom and explored the heavens; invented the computer and the microchip; and deepened the wellspring of justice by making a revolution in civil rights for African Americans and all minorities, and extending the circle of citizenship, opportunity and dignity to women.

Часові форми дієслова можуть бути індикатором поглядів оратора. Так, у цій же промові Б. Клінтона інфінітив від дієслова *be* / «бути» вживається 9 разів, його теперішня форма *is/are* – 30, минула *was /were* всього лише 5, а маркер майбутності *will* – 27. З чого можна зробити висновок, що президент робить акцент скоріше на теперішньому та майбутньому, ніж на минулому.

Використання особових займенників займає важливе місце в американській президентській риторичі. Якщо використання «I / «я», може бути ознакою 'егоцентризму', так званої *exclusion strategy* / стратегії виключення, то «використання *we* / «ми» є простим, але потужним засобом *inclusion strategy* / стратегії залучення» [5, с. 259]. Останній можуть слугувати і імперативи, як от *let us*. Проте він є швидше риторичним інструментом, який використовується для «запрошення глядачів стати частиною дискурсу» [5, с. 256].

Якщо ж розглядати політичний дискурс на рівні стилістики, то він, звичайно, не буде ідеальним місцем для вживання літературних прийомів. Та без використання щонайменше деяких з них політичні виступи були б лише блідим викладом ідей та планів. Тому «творчий підхід промовців до використання мови», що виділило б їхні виступи з поміж інших [1, с. 190], є невід'ємною складовою процесу творення персуазивного дискурсу. Оратори стараються знайти свій власний стиль, співзвучний з їхнім іміджем та індивідуальністю, який би давав можливість налагодити комунікацію з аудиторією найсприятливішим для них чином. Так, американському політичному дискурсу притаманна наявність великої кількості метафор, повторень, контрастних пар, слів з негативною/позитивною конотацією, паралелізмів, релігійно спрямованої лексики (*pray, prayer, God, Him, His, Almighty, divine, sacred, bless*) тощо.

Наприклад, в другій інавгураційній промові Біла Клінтона можна знайти декілька 'свіжих' метафор та вдалих повторів (здебільшого патріотично спрямованих), контрастних пар та паралелізмів:

We must keep our old democracy forever young. (метафора, контраст)

But the journey of our America must go on. (метафора)

А промові Франкліна Рузвельта від 20 січня 1937 року притаманна велика кількість слів з негативною конотацією: в абзаці, що складається всього з 85 слів, можна знайти наступні слова: *disasters, inevitable, problems, unsolvable, epidemics, fatalistic, suffering, epidemics, disease, refused, problems, hurricanes, disaster*.

Найважливішим ж моментом будь-якого політичного повідомлення є його когерентність, свого роду невидима нитка, яка з'єднує весь дискурс. Звичайно граматична та лексична когезія також важливі, проте саме когерентність є визначальною для успішного розуміння політичних промов та того звернення, яке в них закладене, адже саме завдяки їй промова стає цільною, набуває логічного розвитку подій, що, в свою чергу, сприяє функції переконання.

Беручи до уваги все вищезазначене, можна зробити висновок, що мова є невичерпним джерелом засобів вираження персуазивності, де кожен політичний діяч може віднайти свій власний стиль та ті прийоми, за допомогою яких він/вона зможе привернути увагу та вплинути на аудиторію. Важливим в цьому процесі стає вибір лексичного, стилістичного та граматичного наповнення дискурсу, що дозволяє передавати ідеї, погляди та плани в логічній послідовності, а також сприяє кращому розумінню з боку аудиторії.

Література:

1. Cerny, Jiri. *Uvod do studia jazyka*. – Rubico : Olomouc, 1998.
2. Cook, Guy. *Discourse*. – Oxford : London, 1989.
3. Crystal, David, and Derek Davy. *Investigating English Style*. – Longman : New York, 1969.
4. Dontcheva-Navratilova, Olga. *Grammatical Structures in English: Meaning in Context*. – Brno, 2005.
5. Halamari, Helena. «On the Language of the Dole-Clinton presidential debates: General Tendencies and Successful Strategies». *Journal of Language and Politics*. Feb. 2008: 247-270.

Тараненко Л. І.,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

СТРУКТУРНО-ФАБУЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ ПРИТЧІ

У статті шляхом структурно-функціонального аналізу текстів Євангельських притч обґрунтовано уніфіковану модель їхньої структурно-фабульної побудови. На основі використання отриманої моделі у якості інваріанту та подальшого логічно доцільного поглиблення диференціації її складових елементів сформовано типові варіантні схеми структурно-алгоритмічної побудови текстів притч.

Ключові слова: тексти Євангельських притч, структурно-функціональний аналіз, інваріантна структурно-фабульна модель, варіанти алгоритмічних схем, розповідь, настанова.

В статье путем структурно-функционального анализа текстов Евангельских притч обоснованно унифицированную модель их структурно-фабульного построения. На основе использования полученной модели в качестве инварианта и дальнейшего логически целесообразного углубления дифференциации ее элементов сформированы типовые варианты схем структурно-алгоритмического построения текстов притч.

Ключевые слова: тексты Евангельских притч, структурно-функциональный анализ, инвариантная структурно-фабульная модель, варианты алгоритмических схем, повествование, наставление.

In the article by means of a structural and functional analysis of the Gospel parables the author advances a unified model of their plot structure. On the basis of the obtained invariant model and further logically expedient differentiation of its components the author forms variant structural-and-algorithmic schemes of the parables' organization.

Keywords: texts of the Gospel parable, structural-and-functional analysis, invariant structural model, variants of the algorithmic schemes, narration, admonition.

Структурній побудові тексту притчі як різновиду фольклорного твору малої форми притаманні характерні особливості.

Унаслідок об'єктивної дії сталих законів комунікації структура притчі, як і будь-якого іншого тексту, характеризується, з одного боку, наявністю в ній певної сукупності традиційних фабульних елементів, взаємодія яких, зазвичай, розгортається в часі, з іншого боку – функціонуванням прямої або непрямої настанови, подиктованої дидактичними змістом етичної ідеї притчі.

На цю специфічну організацію викладу притчі неодноразово звертали увагу її дослідники (див., напр. [2, с. 41; 3, с. 45; 4, с. 5; 7; 13; 15, с. 520-521, 530-531; 17, с. 267; 18, с. 93, 100; 19, с. 11-14; 22, с. 44; 23, с. 502]). Проте важливі питання формалізації структурно-фабульної побудови тексту притчі та алгоритмізації розгортання її змісту лишаються до теперішнього часу поза увагою лінгвістів.

Тому метою цієї праці є обґрунтування уніфікованої моделі структурно-фабульної побудови тексту притчі та алгоритмів викладу її змісту.

За тлумаченням сучасного літературознавчого словника [16, с. 560] притча є повчальною алегоричною оповіддю, в якій фабула підпорядкована моралізаційній частині твору. Це визначення однозначно вказує на двокомпонентну побудову структури тексту притчі як цілком конвенціонально вирішене питання в лінгвістиці й літературознавстві.

Разом з тим, досліджуючи ті чи інші аспекти функціонування притчі, окремі автори по-різному йменують зазначені в словнику її структурні частини. Так, автор роботи [22, с. 40] стверджує, що, зазвичай, «класична» притча має двочасткову форму структури, що складається з алегоричної розповіді та тлумачення, у якому детально пояснюється кожна алегорія і кожен елемент розповіді. Якщо розуміти під терміном «класична», як це прийнято в науці, Євангельську притчу, то не можна погодитися з тим, що «тлумачення» ретельно пояснює кожну алегорію, а також кожен елемент розповіді. Наприклад, важко уявити, що у відомій канонічній притчі про таланти (*The Talents*) (Мв. 25, 14-30), розповідна частина якої охоплює дев'ятнадцять речень, більшість яких складається з 10-15 слів, а найбільше – з 65 слів, тлумачення (*хто має вуха – почує!*) якимось чином здатне пояснити алегорію та кожен елемент розповіді. Подібна картина спостерігається в текстах інших притч (див., напр., Мв. 13, 1-9; Мв. 20, 1-16; Мв. 25, 1-13; Лк. 10, 30-37; Лк. 12, 12-21 та ін.).

Саме звідси і бере свої витoki питання термінологічного визначення другої складової частини структурної побудови притчі, що позначається рядом авторів як: тлумачення [22, с. 40; 2, с. 40-41], заключне тлумачення [15, с. 534], моралізаційна частина [16, с. 560], інферативний (завершальний) комунікативний блок [14, с. 96], розширене пояснення прикладу [6, с. 10], мораль [11, с. 44] та ін. На нашу думку, з погляду імперативно-дидактичної функції притчі з її яскраво вираженою морально-етичною спрямованістю другий структурний елемент тексту притчі доцільно називати настановою.

Автори праці [2, с. 54] зазначають, що композиційна структура притчі складається з контексту, фабули та тлумачення, яке виражає дух вічності і вказує на царство небесне, та доходять висновку [там само, с. 41], що бінарна конструкція структури класичної (Євангельської) притчі є її мінімальною необхідною жанровою ознакою. Це зайвий раз підтверджує об'єктивну раціональність поділу структури тексту притчі на дві складові: розповідь та настанову.

Цікавою є й думка Ю. І. Левіна про структурну подібність так званих малих і великих притч. У зіставленні з аксіомними (малими) притчами модельність та розгорнутість великих робить їх скоріше схожими на доведення теорем (доведення прикладом), у той час, як сама теорема може бути ясно сформульована (у вигляді моралі, підсумкового тлумачення) або ж ні [15, с. 529]. Далі він звертає увагу на те, що більшість притч має

підсумкове тлумачення, яке повторює заключну частину притчі. У рідких випадках підсумкове тлумачення вбудоване в притчу та відтворюється устами персонажу. Виключеннями є передтлумачення, тобто зачини [15, с. 534]. Наведені міркування є важливими, оскільки, виходячи з імперативно-сугестивної природи тексту притчі, вона несе в собі згадувану вище пряму або непряму настанову. Тому назване автором передтлумачення, або зачини радше слід розглядати як початкове речення притчі, покликане у межах її вихідної дії примусити реципієнта декодувати подальший розвиток подій за цілком визначеною метафоричною логікою. Такий стилістичний прийом і призводить у кінцевому результаті до формування свідомістю реципієнта прогнозованої автором притчі настанови. Оскільки у кінцевому результаті пряма чи непряма передбачувана автором настанова має закріпитися у свідомості реципієнта, то немає сенсу штучно вважати стилістичний прийом структурним елементом притчі.

Отже, у повній відповідності до змісту дефініції, наведеної в літературознавчому словнику, ми набуваємо підстав уважати, що структура тексту притчі складається з двох частин: розповіді та настанови. Проте, якщо настанова є таким елементом, подальше членування структури якого для лінгвістичного аналізу недоцільне, то, на відміну від неї, розповідь з погляду пошуку алгоритмічних моделей викладу її змісту відповідно до мети нашого дослідження потребує додаткової її диференціації на складові елементи.

У своїй праці [21, с. 37] ми зазначали, що побудову моделі такого типу раціонально здійснювати на підставі розуміння фабули як алгоритму подій, що формують сюжет, а сюжету – як способу викладу теми за певними елементами фабули. Тому у подальших теоретичних міркуваннях у якості їхнього методологічного підґрунтя ми дотримуватимемося аксіоматичних положень, висунутих у співавторстві з відомим вітчизняним лінгвістом та моїм науковим наставником – А.А. Калитою – під час обґрунтування узагальненої моделі генезису жанрів художніх текстів. Сутність зазначених постулатів полягає в тому, що:

1) усі без винятку тексти створюються у відповідності до всеохоплюючого закону їхньої ієрархічної побудови – закону синархії;

2) законності створення будь-яких текстів підпорядковуються принципу автономії загального порядку, внаслідок якого вони, маючи повну самостійність, є зв'язаними єдністю цілого [12, с. 77-78].

Вирішуючи питання диференціації розповіді як складного структурного елементу притчі, що за функціонально-композиційним призначенням і є, по суті, її фабулою, на його відповідні структурно-фабульні елементи, звернемо, насамперед, увагу на таке.

Уважаючи, що стійкість композиційної схеми канонічної притчі є не факультативною, а обов'язковою характеристикою цього різновиду тексту, зумовленою її прагматикою та історичною традицією, автор праці [11, с. 44] виокремлює в ній експозицію, діалог та/або вчинки персонажів і мораль, яка у разі необхідності замінюється кодою. При цьому зазначається, що діалог є факультативною формою викладу тексту канонічної притчі. Інакше кажучи, пропонується трьохелементний поділ структури тексту притчі. Розуміючи під терміном «мораль» відповідну настанову як окремо диференційований вище елемент структурної побудови тексту притчі, ми маємо розуміти, що саме розповідь поділяється автором на два її складових елементи: експозиція та діалог і/або вчинки персонажів. Проте, як це відомо [16, с. 222], експозиція є структурним елементом, притаманним текстам більшого обсягу, а, отже, у випадку притчі може йти мова лише про експозиційні елементи у складі вихідної дії.

Тому, виходячи з сутності зазначених вище постулатів, у якості складових елементів розповіді доцільніше вживати апробований нами у попередніх працях [20, с. 31-43; 21, с. 36-42] її поділ на: вихідну дію, розвиток дій, результат.

Обґрунтовану на основі викладених теоретико-концептуальних положень уніфіковану модель структурно-фабульної побудови тексту притчі наведено на рис. 1.

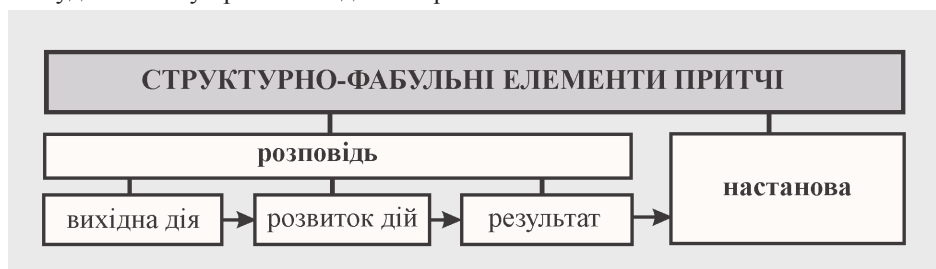

Рис. 1. Уніфікована модель структурно-фабульної побудови тексту притчі

Переходячи до безпосереднього формування структурно-фабульних алгоритмічних моделей варіантів викладу текстів притчі, некоректно було б не згадати відому працю Ю.І. Левіна [15, с. 522-529], у якій ним запропоновано ряд формул, що віддзеркалюють зв'язок між ознаками та структурою Євангельських притч. Проте у межах зазначеної алгоритмізації він спирається лише на формально-логічне пояснення притч, віднесене до їхнього змісту, але абстраговане від структури. Саме тому з погляду мети започаткованого нами дослідження смислове насичення шуканих алгоритмічних моделей викладу змісту притчі розглядатиметься далі у чіткому співвіднесенні з уніфікованою моделлю рис. 1.

Проведений з цього приводу аналіз засвідчив, що, як найменше, сім Євангельських притч (Мв. 13, 31-32; Мв. 13, 33; Мв. 13, 45-46; Мв. 13, 47-50; Мк. 4, 26-29; Лк. 11, 5-8; Лк. 12, 16-21) мають певним чином елементарну структурно-фабульну модель з послідовним алгоритмом викладу їхнього змісту. Під елементарністю

розуміється чітко послідовне лінійне розгортання фабульних елементів від вихідної дії до розвитку дій, від нього – до результату та відповідної настанови. Приклад такої моделі з послідовним алгоритмом розгортання змісту *притчі про зерно гірчичне* (Мв. 13, 31-32) наведено на рис. 2.

Рис. 2. Структурно-фабульна модель з послідовним алгоритмом викладу змісту притчі

З моделі видно, що в прикладі нами використано стислу форму викладу змісту кожного структурно-фабульного елементу розглядуваної притчі та вказано настанову, яка звучить в самому тексті притчі. Тут слід зазначити, що Євангельські притчі, тексти яких побудовано за аналізованою моделлю, містять шість прямих і лише одну непряму настанову. При цьому в чотирьох текстах пряма настанова у формі експозиційного елементу викладена в фабулі «вихідна дія», у той час, коли в трьох притчах її зміст розташовано саме в структурному елементі «настанова». Проте, як це зрозуміло, незалежно від цього, настанова фіксується пам'яттю реципієнта лише за умов повного усвідомлення ним тексту притчі.

Наступна, сформована на основі аналізу розглядуваних текстів, структурно-фабульна модель викладу змісту притчі має багатоступеневу схему реалізації алгоритму послідовного розгортання фабули «розвиток дій», яке закінчується прямою або непрямою настановою. На рис. 3 наведено приклад зазначеної моделі формування змісту *притчі про захований скарб* (Мв. 13, 44).

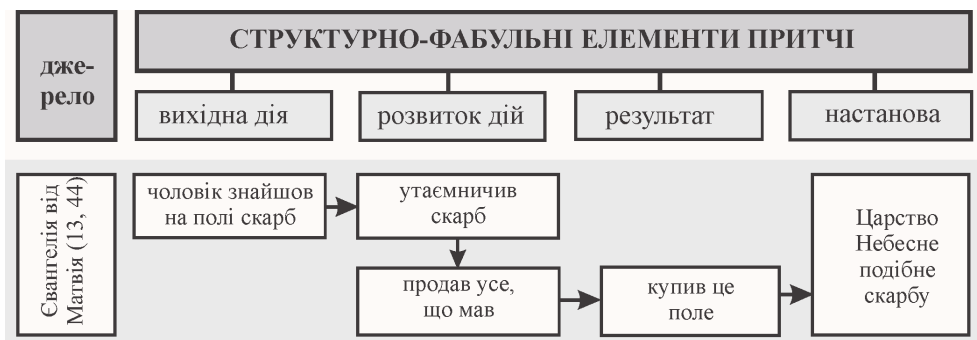

Рис. 3. Структурно-фабульна модель з багатоступеневу послідовною схемою алгоритму розвитку дій у викладі змісту притчі

За такою самою схемою побудовані й тексти восьми Євангельських притч. Вони відрізняються лише кількістю фабульних елементів, що є за своєю суттю окремими пропозиційно-змістовими компонентами, з яких і складається зміст фабули «розвиток дій». У зв'язку з цим, модель викладу зазначених притч дещо ускладнюється додатковим подрібненням фабули «розвиток дій» на її відповідні складові елементи. У межах цієї фабули кількість фабульних елементів варіює таким чином: два в Мв. 13, 44; по три у Лк. 15, 8-10; Лк. 15, 4-7; Мв. 13, 24-30; Лк. 16, 1-9; чотири у Лк. 16, 19-31 та по шість у Мв. 20, 1-16; Мв. 25, 1-13. При цьому сім притч, побудованих за цією моделлю, закінчуються прямою настановою і лише в одній настанова подана на початку у вигляді експозиційного елементу фабули «вихідна дія».

Характерною особливістю третього типу структурно-фабульної моделі викладу змісту притчі є застосування багатоступневих схем алгоритмів актуалізації фабул «розвиток дій» та «результат». Приклад такої моделі з використанням смисломісткого насичення *притчі про доброгосамарянина* (Лк. 10, 30-37) наведено на рис. 4.

Специфіка її реалізації полягає в тому, що паралельно з розгортанням фабульних елементів фабули «розвиток дій», подібно до алгоритму рис. 3, відбувається виклад відповідних фабульних елементів фабули «результат». При цьому настанова витікає зі змістового насичення лише одного фабульного елементу фабули «результат», незалежно від його ієрархії в структурі моделі. Так, зміст останнього фабульного елементу фабули «результат» здійснює вплив на настанову в п'яти притчах: Мв. 18, 23-35; Мв. 22, 2-14; Лк. 20, 9-16; Лк. 18, 1-8; Лк. 10, 30-37. І лише у двох випадках (Мв. 21, 28-30 та Лк. 15, 11-32) з семи, побудованих за цією моделлю притч, настанова витікає з першого фабульного елементу фабули «результат». Що стосується настанов, то у всіх без винятку притчах цього типу вони є прямими, розміщеними в завершенні тексту.

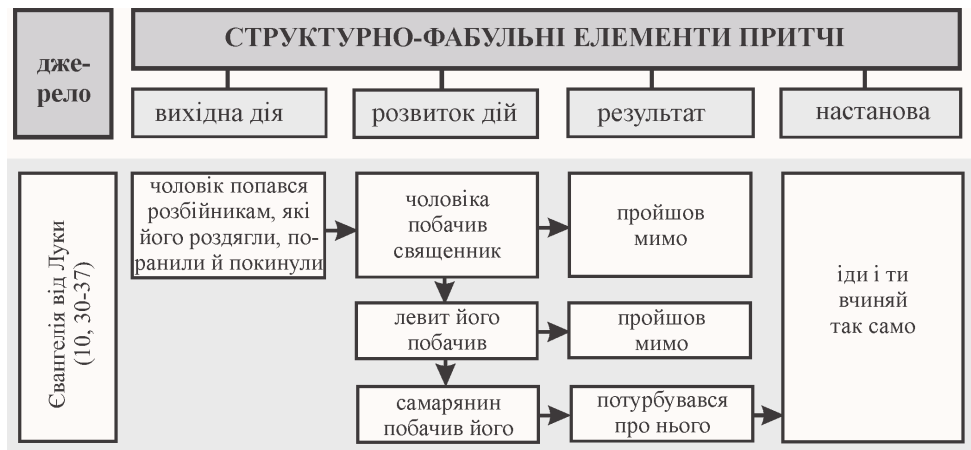

Рис. 4. Структурно-фабульна модель з багатоступневими схемами алгоритмів розвитку дій та їхніх результатів у викладі змісту притчі

Не менш цікавою вбачається модель з паралельною схемою алгоритму розгортання фабули «розвиток дій», принцип організації структури якої розглянуто на рис. 5 на прикладі *притчі про сіяча* (Мв. 13, 3-9).

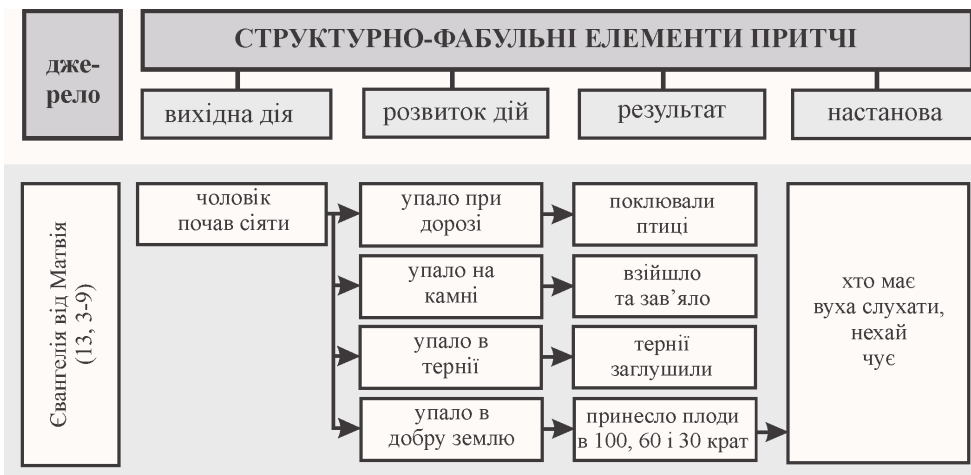

Рис. 5. Структурно-фабульна модель з паралельною схемою алгоритму розвитку дій у викладі змісту притчі

За означеною моделлю викладено п'ять євангельських притч (Лк. 7, 41-43; Лк. 18, 9-14; Лк. 17, 7-10; Мв. 13, 3-9; Мв. 25, 14-30). Особливістю її структурної побудови є те, що, по-перше, фабула «розвиток дій» розгортається шляхом паралельного викладу її фабульних елементів та відповідних елементів фабули «результат». По-друге, фабульні елементи фабули «розвиток дій» можуть безпосередньо інтегруватися в зміст фабули «результат» або під впливом кожного чи одного з них можуть виникати відповідні фабульні елементи фабули «результат». По-третє, формування настанови може зумовлюватися і змістом інтегрованої фабули «результат», і її одного фабульного елементу чи їхньою паралельною сукупністю. В усіх п'яти притчах, побудованих за цією моделлю, настанова викладена в кінці тексту. При цьому в притчах: Мв. 13, 3-9; Лк. 7, 41-43; Мв. 25, 14-30 реалізується непряма настанова, а в притчах від Лк. 17, 7-10 та Лк. 18, 9-14 – пряма.

Особлива структурно-фабульна модель з альтернативною схемою викладу «результату», притаманна *притчі про неплідне фігове дерево* (Лк. 13, 6-9), подана на рис. 6. Її специфічною ознакою є висока ступінь абстракції, тобто відсутність прямої настанови, за умов якої реципієнт змушений продукувати її у своїй свідомості на ґрунті відомих йому прикладів з божественного та мирського життя.

За результатами проведеного таким чином структурно-функціонального аналізу Євангельських притч нами обґрунтовано їхню уніфіковану структурно-фабульну модель, інтерпретовану у вигляді певної системи, покликаної забезпечити змістову єдність тексту. На верхньому ієрархічному рівні зазначеної системи розташовані два укрупнених структурних блоки (або елементи) тексту притчі: розповідь та настанова. На другому ієрархічному рівні розповідь диференційовано на три відповідні фабульні елементи: вихідна дія, розвиток дій та результат.

На основі використання уніфікованої (або інваріантної) моделі та членування фабул блоку «розповідь» на їхні більш конкретні фабульні елементи побудовано типові (або варіантні) структурно-фабульні алгоритмічні схеми формування змісту тексту притчі.

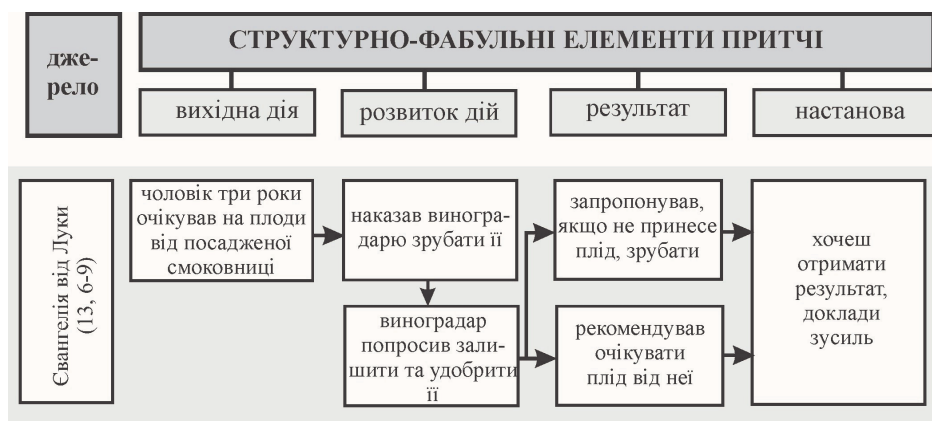

Рис. 6. Структурно-фабульна модель з альтернативною схемою викладу результату змісту притчі

Шляхом узагальнення закономірностей алгоритмічної взаємодії та логіки взаєморозташування фабульних елементів у типових схемах актуалізації змісту Євангельських притч встановлено, що за типом зв'язку між фабульними елементами їх доцільно поділяти на прості і складні. До простих слід відносити типові моделі, що мають елементарну послідовну схему розгортання фабульних елементів у межах блоку «розповідь», а також багатоступеневу послідовну схему актуалізації фабули «розвиток дій». У свою чергу, до складних типових моделей будуть належати варіантні реалізації текстів притч, які описуються багатоступеневою схемою алгоритмічної реалізації фабул «розвиток дій» і «результат», паралельною схемою алгоритму викладу фабули «розвиток дій» та альтернативною схемою актуалізації фабули «результат».

З'ясовано, що простим моделям структурно-фабульної побудови текстів притч притаманні, переважно, прямі настанови. При цьому поступове ускладнення структури їхніх текстів супроводжується появою непрямих настанов.

Важливим нам убачається також те, що за умов виконання традиційної для системного підходу цифрової індексації елементів виявлених типових моделей ми отримаємо надійну класифікаційну систему, здатну сприяти адекватному дослідженню текстів притч під різними кутами зору, тобто вивченню їхніх функціональних, семантичних, лінгвокогнітивних, сугестивних та інших особливостей.

Література:

1. Аверинцев С. С. Притча // Краткая литературная энциклопедия: В 9 т. – Т. 6: Присказка – «Советская Россия» / Гл. ред. А. А. Сурков. – М.: Советская энциклопедия, 1971. – Стб. 20-21.
2. Агранович С. З., Саморукова И. В. Гармония – цель – гармония: Художественное сознание в зеркале притчи. – М.: Международный институт семьи и собственности, 1997. – 135 с.
3. Бальбуров Э. А., Боголова М. А. Притча в литературно-критическом и философском сознании XX-начала XXI веков // Критика и семиотика. – 2011. – Вып. 15. – С. 43-59.
4. Богачевська І. В. Притча як об'єкт релігійознавчого дослідження // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – Вип. 59. Філософські науки. – С. 3-8.
5. Веремчук Ю. В. Притчевість та асоціативність у поезії п'єси-притчі // Вісник Житомирського держ. пед. ун-ту. – 2004. – № 15. – С. 179-183.
6. Веремчук Ю. В. П'єса-притча. Генеза. Поетика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Веремчук Юлія Володимирівна; НАН України Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.
7. Демченко С. А. Жанрові особливості притчі // Наукові записки Харківського держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – 1997. – С. 405-409.
8. Євангеліє від Марка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrbible.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1063:-04-&catid=42:2009-05-11-02-17-48&Itemid=44.
9. Євангеліє від Матвія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrbible.com/index.php?option=com_content&view=category&id=41:2009-05-11-02-17-19&Itemid=44&layout=default.
10. Євангеліє від Луки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrbible.com/index.php?option=com_content&view=category&id=43:2009-05-11-02-17-56&Itemid=44&layout=default.
11. Ильина М. Е. Структурно-семантические и композиционные особенности текста притчи (на материале американской литературы XVIII-XX веков): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ильина Марианна Евгеньевна; Львовский ордена Ленина гос. ун-т им. Ивана Франко. – Львов, 1984. – 25 с.
12. Калита А. А., Тараненко Л. І. Генезис жанрів художніх текстів // Studia Methodologica. – 2008. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Вип. 23. – С. 77-80.
13. Краснов А. Г. Притча в русской и западноевропейской литературе XX века: соотношение сакрального и профанного: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01, 10.01.03 / Краснов Алексей Геннадьевич; Самарский государственный педагогический университет. – Самара, 2005. – 22 с.
14. Куринная С. Д. Коммуникативно-композиционное членение текста притчи (на материале немецкоязычной литературной притчи) // Культура народов Причерноморья. – 2004. – Том 49 (I). – С. 94-96.
15. Левин Ю. И. Избранные труды. Поэтика. Семиотика. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 824 с.

16. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Друге видання, виправлене, доповнене. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – 752 с.
17. Пихтовникова Л. С., Яремчук І. М. Дискурс притчі у синергетичному аспекті // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 26. – Острог : Національний університет «Острозька академія». – С. 266-270.
18. Ромодановская К. Специфика жанра притчи в древнерусской литературе // Проблемы исторической поэтики. – 1998. – № 5. – С. 73-111.
19. Рыкунова И. Ю. Эмотивно-прагматический потенциал слова в евангельских притчах // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2012. – Том 66. – № 2. – С. 11-14.
20. Тараненко Л. І. Взаємодія просодичних засобів та фабули в забезпеченні цілісності тексту байки // «Наукові записки» Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Мовознавство». – 2001. – № 1. – С. 31-43.
21. Тараненко Л. І. Просодична зв'язність англійської прозової байки: монографія / Лариса Іванівна Тараненко. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2008. – 204 с.
22. Тумина Л. Е. Притча как школа красноречия: Учеб. пособие / Любовь Егоровна Тумина. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 368 с.
23. Leventhal R. S. The Parable as Performance: Interpretation, Cultural Transmission and Political Strategy in Lessing's Nathan der Weise // The German Quarterly. – 1988. – Vol. 61. – No. 4. – P. 502-527.

Цолін Д. В.,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

РЕЛИКТИ АРХАЇЧНОГО ЗАХІДНО-СЕМІТСЬКОГО ДІЄВІДМІНЮВАННЯ В ДАВНЬОЄВРЕЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Для архаїчної західно-семітської системи дієвідмінювання характерна відсутність спеціальних морфологічних засобів для позначення категорії часу. Ця особливість яскраво виражена в угарітській поезії, а також зберігається в давньоєврейській біблійній поезії як архаїчного, так і класичного і навіть пізнього періодів – на відміну від прози, де ще в класичний період значення минулого часу закріплюється за суфіксальним дієвідмінюванням (*qtl*), майбутнього – за префіксальним (*yqtl*), а теперішнього – за дієприкметником (*qātēl*). В поетичних біблійних текстах обидві дієслівні форми – *qtl* і *yqtl* – вживаються поперемінно в паралельних поетичних рядках, описуючи події, що відбуваються в одній і тій же часовій площині (дієприкметник вживається вкрай рідко). Виникає питання про семантичні відмінності між суфіксальним та префіксальним дієвідмінюваннями, а також про інші, неморфологічні способи позначення часового виміру дії в давньоєврейській поезії.

Ключові слова: архаїчна система західно-семітського дієвідмінювання, давньоєврейська поезія.

Для архаїчної западно-семитской системы спряжения глаголов характерно отсутствие морфологических маркеров для обозначения категории времени глагола. Наиболее ярко эта особенность отражена в угаритской и древнееврейской (библейской) поэтических традициях. В последнем случае архаичная система спряжения глагола используется даже в поэзии классического и позднего периодов, когда в древнееврейской прозе уже сложилась более-менее четкая корреляция между формой глагола и его временным аспектом: суффиксальное спряжение (*qtl*) – прошедшее время, префиксальное (*yqtl*) – будущее время, причастие (*qātēl*) – настоящее. В поэтических текстах оба спряжения – *yqtl* и *qtl* – могут описывать одно и то же событие или же событие относящиеся к одному и тому же временному измерению. Возникает вопрос семантического различия между двумя формами глагола в поэтическом тексте, а также альтернативных неморфологических маркеров категории времени глагола.

Ключевые слова: архаичное спряжение западно-семитского глагола, древнееврейская поэзия.

The archaic West-Semitic conjugation system had not any special morphological markers for the temporal aspects of verbs. This specificity is inherent in Ugaritic and Hebrew (biblical) poetry. In the classical and the late periods of the history of Hebrew the following correlations between the verbal conjugations and temporal aspects were established: the past tense is associated with the suffixed conjugation (*qtl*), the future tense – with the prefixed conjugation (*yqtl*), and the present tense – with the participle (*qātēl*). However, this feature is intrinsic only to prose, whereas poetry maintains the archaic type of verbal conjugations even in the late period. In the parallel verse structure both archaic conjugation – *qtl* and *yqtl* – might describe the same event. What is at issue is the semantic distinction between two main verbal forms and non-morphological time markers.

Key words: archaic West-Semitic verbal conjugation, Hebrew poetry.

Проблема семантичних відмінностей між суфіксальною (*qtl*) та префіксальною (*yqtl*) формами дієслів в біблійній прозі та поезії є предметом глибоких досліджень серед гебраїстів починаючи з XIX ст.. Більшість дослідників прийшли до висновку, що різниця між цими двома формами дієвідмінювання в поетичних текстах не пов'язана безпосередньо з часовим виміром дії: *qtl* не є дієслівною формою, що корелює лише з минулим часом, *yqtl* – з майбутнім (на відміну від прози класичного та пізнього періодів історії давньоєврейської мови). Натомість було запропоновано інший критерій для їх розрізнення: *завершеність* (*qtl*) та *незавершеність* (*yqtl*) дії або стану¹; а інші їх часові, аспекти альні та модальні конотації походять від цих двох базових значень [18, с. 16-19]. Отже, ми можемо коротко описати основні значення *qtl* та *yqtl*-дієвідмін в архаїчній системі дієслів таким чином:

- 1) *qtl* як результативний перфект, плюсквамперфект, майбутній перфект та умовне майбутнє;
- 2) *yqtl* має два різновиди, і, відповідно, два значення:
 - коротка форма **yqtlø* із значенням претериту;
 - довга форма **yqtlū*, що використовувалася як імперфект, теперішній простий і майбутній простий час, позначення тривалої дії, перформативної та гномічної дії².

Оскільки основна відмінність між архаїчними *qtl* та *yqtl* дієвідмінами не є суто темпоральною,³ обидві дієслівні форми можуть вживатися в структурі паралельних поетичних рядків для опису однієї і тієї ж події, або

¹ Див. розгляд цієї проблеми у Кауча [19, с. 132-133]. А також обговорення цього питання в угарітській поезії в граматиці угарітської мови Бордроїла і Парді [3, с. 45-46], де автор розглядає *qtl*-дієвідміну як таку, що «виражає завершену дію (тобто *перфективну*, яку часто називають *перфектом* через суто технічно помилку)»; а *yqtl*-дієвідміну як таку, що «має значення незавершеної дії (імперфектив, що часто називається імперфектом)... Проте цей опис форм і функцій обох дієвідмін є цінним лише для прозових текстів». Огляд різних поглядів на цю проблему в семітських мовах див. в книзі Шеперда [31, с. 1-10].

² Стосовно значення *yqtl* більшість дослідників вважає його формою претериту, що має бути перекладений простим минулим часом [17, с. 281-290; 2, с. 7-10; 34, с. 49-51; 33, с. 789-803]. До того ж, варто враховувати фактор аспектного вживання цих дієвідмін в поезії, де альтерація у використанні *qtl/yqtl* часто залежить від суб'єктивного погляду автора більше, ніж в прозових творах [3, с. 46].

³ Темпоральний аспект позначається в давньоєврейській поезії іншими морфосинтаксичними та прагматичними індикаторами [23, с. 275-305].

кількох подій, що відбуваються одночасно. Цей феномен широко представлений в угарітській поезії,¹ а також добре засвідчений в біблійній давньоєврейській поезії. Наведемо кілька прикладів з двох біблійних поем, що вважаються класичними зразками архаїчної давньоєврейської поезії – Пісні на Морі (Вих. 15:1-18, 21) та Пісні Мойсея (Повтор. 32:1-43).

וּמִיִּסְכֵּי תְהָהָ
וּבְאֶ-וֹמַכ תְּלֻצְמַב וְדָרִי:

*Водна безодня вкрила їх,
Вони потонули в глибинах мов камінь* (Вих. 15:5).

Обидва поетичні рядка описують одну й ту ж подію – загибель фараонового війська у водах Очеретяного моря, проте у першому рядку дієслово «вкрила їх» вжито в формі *yqtl* (וּמִיִּסְכֵּי), а в другому рядку для дієслова «потонули» вживається дієвідміна *qtl* (וּבְאֶ-וֹמַכ). Без сумніву, обидва дієслова описують подію в минулому, отже різниця між цими дієслівними формами зовсім не в їх темпоральному значенні. Імовірно, *yqtl* імперфективну дію, а *qtl* – перфективну. Подібним чином й в іншому прикладі з тієї ж поеми – Пісні на Морі (Вих. 15:1-18, 21):

הַיְיָמִי תִשָּׁן,
הַיְיָ וּמַעֲלֵבָהּ

*Ти простягнув правицю Свою –
Поглинула їх земля!* (Вих. 15:12)

Дієслово *qtl*-дієвідміни «*ти простягнув*» (הַיְיָמִי) та *yqtl* «*поглинула їх*» (הַיְיָ וּמַעֲלֵבָהּ) також належать до минулого часу. Цілком імовірно, що *qtl* тут позначає перфект, а *yqtl* – імперфект.

Обидва наведені вище приклади відносяться до розповідного дискурсу поетичного твору, проте подібне явище характерне і для поезії, в якій відсутній нарратив – для пророчих текстів та гімнів.

יְדִי סִימָש-לָא אֶשְׁאֵ-יִכ
מְלַעַל יִכְנֹא יְהִי יְהִרְמֹאֵ

*Бо ось Я підношу мою руку до неба
І проголошую: «Живу Я вічно!»* (Повтор. 32:40)

«Я підношу» (אֶשְׁאֵ) вжито в *yqtl*-дієвідміні в значенні теперішньої дії, тоді як «Я проголошую» (יְהִי) – в *qtl*-формі в функції перформатива. Обидва дієслова корелюють з різними аспектами теперішнього часу.

הַיְיָ תִמְאָה אֶמָּא
הַיְיָ אֶמָּא יִמָּא
לִי צִמְ יְדִי מִיִּמָּא

*Я спричиняю смерть і оживляю,
Я завдаю ран і Я ж зцілюю –
І ніхто не врятує від правиці Моєї!* (Повтор. 32:39)

В даному випадку три *yqtl*-дієслова вжито в значенні гномічної дії: «спричиняю смерть» (אֶמָּא), «оживляю» (יִמָּא), «зцілюю» (יִמָּא); одне дієслово – в *qtl*-дієвідміні в значенні перфекта – «завдаю ран» (הַיְיָ אֶמָּא). Логічно було припустити, що перфект мав би стояти і в першому випадку («Я завдаю ран»), проте тут вжито *yqtl*-дієслово. Отже причина такого вживання суфіксальних та префіксальних дієслівних форм не зовсім зрозуміла в даному випадку.

Саме через таку складність вживання цих дієслівних форм вино стали предметом досліджень для багатьох вчених. Далі ми розглянемо основні спроби дослідників пояснити феномен вживання *qtl/yqtl*-дієвідмін в давньоєврейській поезії, а також в поезії угарітській. Серед філологів, що займалися цим питанням, можна виділити дві групи науковців, відповідно до двох основних методологічних підходів до вирішення цієї проблеми: *риторичний* підхід та *прагматичний*.

Прихильники першого підходу розглядають *qtl/yqtl* варіації як особливий поетичний засіб, що тісно пов'язаний з темпоральними-аспектними-модальними конотаціями вказаних дієвідмін; таке пояснення представлено в працях Хельда [17, с. 289-290], Дахуда [5, с. 420-423], Гервіца [11, с. 99-104], Феншама [8, с. 9-18], Бута [27, с. 26-32] і Уотсона [39, с. 435-442]. Прагматичний підхід розглядає коливання між *qtl* та *yqtl*-дієсловами як результат «перехідної стадії» в діахронічному розвитку давньоєврейської мови, коли VSO-синтаксис² речення став вкрай нестабільним. Такої точки зору тримаються Гівон [12],³ Розенбаум [30], Гросс [15, с. 203-214] та Лунн [21], які вважають, що *yqtl* є дієслівною формою для основної дії – *теми*, фокуса і нової інформації; а *qtl* – для додаткової, тобто *реми*, коментаря, фону і вже даної інформації відповідно. Такі

¹ Це питання детально розглянуто в дисертації Отеро [26], а також в дослідженні Авішура [1, с. 53-55], в граматиці угарітської мови Сівана [32, с. 107]; див. також видання «Угарітського Ваалового циклу» Сміта [34, с. 23-34].

² Тобто порядок слів у реченні: дієслово (verbum) – підмет (subjectum) – додаток (objectus).

³ Згідно з Гівоном, основні морфосинтаксичні функції *yqtl* та *qtl*-дієвідмін оформилися таким чином: а) імперфект (*yiqṭōl*) позначає аспект ірреального (включаючи суб'юнктив, умовний спосіб дієслів і майбутній час, але тільки в основних реченнях); б) перфект стає основним минулим часом в розповідних реченнях, включаючи аспект тривалості та попередньої дії; в) дієприкметник вживається як основний маркер не-пунктивної/тривалості/звичної дії [12, с. 254].

функції *yqtl* та *qtl*-дієвідмін засвідчені в угаритській поезії [26; 9, с. 34-38; 14, с. 397-429; 13, с. 75-102]. Однак, в давньоєврейській мові ця модель діє лише в наративному поетичному дискурсі, проте *неприйнятна для пророчих текстів і гімнів* (див. далі).

Проблема *qtl/yqtl*-опозиції в давньоєврейській поезії була детально розглянута в нещодавніх дослідженнях Нотаріус [23, 24, 25] та Тату [37]. Їх висновки переважно співпадають: а) в гімнах та пророчих поетичних текстах *qtl*-дієслова характеризують основну дію, тоді як *yqtl* створюють фон для основної дії;¹ б) в наративному поетичному дискурсі *yqtl* відіграє «головну роль і в основному реченні, і в фоновому», а *qtl* використовується «як ставивний перфект в розмові і як позначення попередньої дії в минулому в безсполучникових підрядних реченнях в розповіді» [24, с. 200-202]. До того ж, Тату робить важливий висновок про те, що «дієслівний порядок QYUQ в угаритській поезії відрізняється від того, який ми знаходимо в давньоєврейській» [37, с. 343].

Вищезгадана різниця між вживанням *qtl/yqtl* в гімнах та пророчих текстах з одного боку, та в наративному поетичному дискурсі з іншого боку, є дуже важливою, оскільки вона означає різні функції *qtl* та *yqtl* для основної дії (тема, вершина, фокус і нова інформація) та другорядної (рема, коментар, фон та додаткова інформація).

В гімнах і пророчих текстах:

Основна дія: *qtl*

Додаткова дія: *yqtl* (фон для *qtl*-речення).

В наративному поетичному дискурсі синтаксис *qtl/yqtl*-дієслів упорядкований подібно до класичних прозових структур:

Основна дія: *yqtl*-дієслово

Другорядна дія: *qtl* (наративний фон для *yqtl*-речення).

В деяких віршах в наративному поетичному дискурсі, головним чином, *yqtl*-дієвідміна використовується в обох поетичних рядках: коротка форма *yqtlø*-претерит для основної дії і довга форма *yqtlhu*-імперфект для другорядної.

Основна дія: **yqtlø*-претерит

Другорядна дія: **yqtlhu*-імперфект (фон для *yqtlø*)

Однак в деяких випадках *yqtlø/yqtlø* і *yqtlhu/yqtlhu*-дієслова в паралельних поетичних рядках позначають послідовні або одночасні дії.

Наведемо приклади третьої групи паралельних віршів.

בְּדָמָהּ זָרְעָה וְהִיא אֶמְצָא
וְנִשִּׂי לְלִי וְהָרְבִי
וְהִנְנוּבִי וְהִנְבֹּבְסִי
וְנִיעַ וְשִׂאָכ וְהִנְרָצִי

Він знайшов його в землі пустельній –

На безплідному пустирі, де завивають вітри;

Він оберігав його і турбувався про нього;

Він беріг його мов зіницю Свого ока (Повтор. 32:10)

Цей уривок належить до поетичного наративу. Всі дієслова в даному уривку описують події в минулому і належать до *yqtl*-дієвідмини: *yqtlø*-претерит «Він знайшов» (וְהִיא אֶמְצָא) передає основну дію, інші три *yqtlhu*-дієслова в значенні імперфекта – «оберігав», «турбувався», «беріг» (וְהִנְנוּבִי, וְהִנְבֹּבְסִי, וְנִיעַ וְשִׂאָכ) – позначають дії, що відбулися внаслідок першої дії.

וְלֹכְאִי וּמִיִּתְבּוּ בְּלַח הַיָּם
מִכִּסֵּה נְיִי וְשִׂאָכִי

Хіба це боги, що їдять жир своїх жертв

І п'ють вино своїх жертвоних виливань? (Повтор. 32:38a)

Риторичне запитання з гімнологічного контексту містить два дієслова – обидва в формі *yqtl*-дієвідмини, а саме її «довгого» варіанту *yqtlhu*-імперфекту для позначення ітеративної дії в минулому: «їдять» (וְלֹכְאִי) та «п'ють» (וְשִׂאָכִי).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що в цілому феномен вживання *qtl/yqtl*-дієслів в архаїчній давньоєврейській поезії може бути поясненим за допомогою розроблених дослідниками схем (враховуючи

¹ Тату приходить до висновку, що для давньоєврейської поезії швидше характерний «поетичний рядок з дієсловом *qātal* позначає тему, де інший паралельний рядок з *yiqṭōl* додає нову інформацію, ніж навпаки; при цьому порядок рядків не має значення», що є прямо протилежним вживанню цих дієслівних форм в поезії угаритській [37, с. 341-343]. Див. подібні висновки у Нотаріус [25, с. 56-59].

також чинник аспектного суб'єктивного вживання граматичних форм стародавніми поетами). Проте, залишається невирішеним питання семантичного «зсуву», що відбувся в поезії давньоєврейській, коли *qtl* позначає основну дію в гімнах та пророчих текстах, а *yqtl* – додаткову (на відміну від поезії давнього Угаріту). Така відмінність від базисного архаїчного західно-семітського дієвідмінювання, імовірно, відбулася внаслідок надання перфекту *qtl* емпатичного відтінку: головна дія була представлена як *завершена*, досконала. Таке використання характерне саме для пророчих текстів та духовних гімнів, де підкреслюється довершеність Божественних діянь та невідворотність передбачених та передвизначених Богом дій в майбутньому. Ідеологічний аспект – акцентована в Старому Заповіті ідея етичного монотеїзму – в даному випадку впливає на морфосинтаксис дієслова.

Література:

1. Avishur Y., *Comparative Studies in Biblical and Ugaritic Languages and Literary* (Tel Aviv: Archaeological Center Publication, 2007).
2. Blau J., *Ugaritic SLY «to curse»*, *Lešonenu* 35 (1971).
3. Bordreuil Pierre & Pardee Dennis, *A Manual of Ugaritic* (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2009).
4. Cross F.M. and Freedman D. N., 'The Song of Miriam,' *Journal of Near Eastern Studies* 14 (1955), pp. 237-250.
5. Dahood Mitchell, *Psalms III: 101-150, ABC 17A* (Garden City, N.Y. : Doubleday, 1970).
6. Durham J. T., *Exodus* (Waco : Word Books, 1987).
7. Driver S. R., *A Treatise on the Use of the Tenses in Hebrew and Some Other Syntactical Questions* (Oxford : Clarendon Press, 1892).
8. Fensham F.C., 'The use of the Suffix Conjugation and the Prefix Conjugation in a Few Old Hebrew Poems,' *JNSL* 6 (1978), pp. 9-18.
9. Fenton T. N., 'Command and Fulfillment in Ugaritic – 'TQTL': 'YQTL and 'QTL': 'QTL,' *JSS* 14 (1969), pp. 34-38.
10. Freedman D. N., 'Strophe and Meter in Exodus 15,' in *A Light Unto My Path; Old Testament Studies in Honor of Jacob M. Myers, H. N. Bream, R. D. Heim, C. A. Moore* (eds.) (Philadelphia: Temple University Press, 1974), pp. 163-203.
11. Gevirtz Stanley, 'Evidence of Conjugational Variation in the Parallelization of Selfsame Verbs in the Amarna Letters,' *JNES* 32 (1973a), pp. 99-104.
12. Givon T., 'The Drift from VSO to SVO in Biblical Hebrew: The Pragmatics of Tense-Aspect,' in *Mechanisms of Syntactic Change*, edited by Charles N. Li (1981), p. 181-254.
13. Greenstein E.L., 'Forms and Functions of the Finite Verb in Ugaritic Narrative Verse,' *Biblical Hebrew in Its Northwest Semitic Setting: Typological and Historical Perspectives*, ed. S. Fassberg and A. Hurvitz (Jerusalem: Magnes/Winnona Lake : Eisenbrauns, 2006), pp. 75-102.
14. Greenstein E.L., 'Review of D. Sivan, *A Grammar of the Ugaritic Language*,' *IOS* 18 (1998), pp. 397-420.
15. Gross W., 'Doppelt besetztes Vorfeld: Syntaktische, pragmatische und übersetzungstechnische Studien zum althebräischen Verbalatz,' *BZAW* 305 (Berlin/New York: de Gruyter, 2001).
16. Gross W., 'Zur syntaktischen Struktur des Vorfelds im hebräischen Verbalatz,' *ZA* 7.2 (1994), pp. 203-214.
17. Held M., 'The YQTL-QL (QL-YQTL) Sequence of Identical Verbs in Biblical Hebrew and Ugaritic,' in Ben-Horin, M., Weinryb, B. and Zeitlin, S. (eds.), *Studies and Essays in Honor of Neuman, A. A.* (Philadelphia, 1962).
18. Joosten Jan, *The Verbal System of Biblical Hebrew. A New Synthesis Elaborated on the Basis of Classical Prose* (Jerusalem: Simor LTD, 2012).
19. Kautzsch E.F., *Grammatik des Biblischen-Aramäischen* (Leipzig: Vogel, 1884).
20. König E., *Historisch-kritisches Lehrbaude der hebräischen Sprache* (Leipzig: J.C. Hinrichs, 1897).
21. Lunn N., 'Word Order Variation in Biblical Hebrew Poetry with Special Reference to the First Book of Psalter,' *OTS* 53 (Leiden: Brill, 2006).
22. Muraoka T. & Porten B., *A Grammar of Egyptian Aramaic* (Leiden – New York – Köln: Brill, 1998).
23. Notarius T., 'Temporality and Atemporality in the Language of Biblical Poetry,' *Journal of Semitic Studies* LVI/2 (Autumn 2011)
24. Notarius T., 'The Archaic System of Verbal Tenses in «Archaic» Biblical Poetry,' in *Diachrony in Biblical Hebrew*, edited by Cynthia L. Miller-Naudé and Ziony Zevit (Winona Lake: Eisenbrauns, 2012), pp. 193-208.
25. Notarius T. *מיגמה תכרעמ תיסקלקה תיאכראה תיארקמה הרישב מיגמה תכרעמ*, PhD thesis (Jerusalem, 2007). (Hebrew)
26. Otero Piquer A. 'Estudios de Sintaxis Verbal en Textos Ugaríticos Poéticos,' Tesis Doctoral. Departamento de Estudios Hebreos y Arameos, Facultad de Filología, Universidad de Madrid (2003).
27. Randall Buth, 'The Taxonomy and Function of Hebrew Tense-Shifting in the Psalms (qatal-yiqtol-yiqtol-qatal, antithetical grammatical parallelism),' *START* 15 (1986), pp. 26-32; and
28. Randall Buth, 'Topic and Focus in Hebrew Poetry – Psalm 51,' in *Language in Context: Essays for Robert E. Longacre*, edited by Shin Ja J. Hwang, and William R. Merrifield (1992), pp. 83-96.
29. Robertson D.A., *Linguistic Evidence in Dating Early Hebrew Poetry* (Ann Arbor, Mich: University Microfilms, 1967), pp. 17-55.
30. Rosenbaum M., 'Word-Order Variation in Isaiah 40-55: A Functional Perspective,' *SNN* 36 (Van Gorcum, 1997).
31. Shepherd M. B., *The Verbal System of Biblical Aramaic: A Distributional Approach* (New York: Peter Lang Publishing, 2008).
32. Sivan D., *A Grammar of the Ugaritic Language* (Leiden – Boston – Köln: Brill, 2001).
33. Smith M. S., 'The *qatala Form in Ugaritic Narrative Poetry,' in Wright, D. P., Freedman, D. N. and Hurvitz A. (eds.), *Pomegranates and Golden Bells: Studies in Biblical, Jmkh and Near Eastern Ritual, Law and Literature in Honor of Jacob Milgrom* (Winona Lake, Indiana, 1995).

34. Smith M. S., *The Ugaritic Baal Cycle*, 7.7 Suppl. 55 (Leiden, New York, Koln, 1994).
35. Spieckermann H., *Heilsgegenwart: eine Theologie der Psalmen* (Goettingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989).
36. Van Staalduine-Sulman E., 'Translating with Subtlety: Some Unexpected Translations in the Targum of Samuel', *JAB* 3 (2001), pp. 225-235.
37. Tatu S., *The Qatal//Yiqtol (Yiqtol//Qatal) Verbal Sequence in Semitic Couplets* (Gorgias Ugaritic Studies, 2009).
38. Watson W.G.E., *Classical Hebrew Poetry. A Guide to Its Techniques* (Sheffield, England, 1984).
39. Watson W.G.E., 'Parallelism with Qtl in Ugaritic,' *UF* 21 (1989a), pp. 435-442.
40. Waltke B. K. and O'Connor M., *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax* (Winona Lake, Indiana : Eisenbrauns, 1990).

Шевлякова Ю. О.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ ІНТЕРНЕТ–ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ОН–ЛАЙН ЖУРНАЛІВ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ)

У статті подано визначення терміну «дискурс». Нами було виділено особливості масмедійного та комп'ютерного дискурсів, на перетині яких утворився дискурс Інтернет–ЗМІ. Проведено дискурс–аналіз англomовних он–лайн журналів для підлітків, що об'єднують у собі характеристики комп'ютерного та масмедійного дискурсів.

Ключові слова: дискурс, масмедійний дискурс, комп'ютерний дискурс, дискурс Інтернет–ЗМІ, он–лайн журнал.

В статье подано обозначение термина «дискурс». Нами было выделено особенности масс–медийного и компьютерного дискурсов, на пересечении которых образовался дискурс Интернет–СМИ. Проведено дискурс–анализ англоязычных он–лайн журналов для подростков, которые объединяют в себе характеристики масс–медийного и компьютерного дискурсов.

Ключевые слова: дискурс, масс–медийный дискурс, компьютерный дискурс, дискурс Интернет–СМИ, он–лайн журнал.

In the article we have defined a term «discourse». We've pointed out peculiarities of mass media and computer discourses at the intersection of which discourse of internet media was formed. In the article it was analyzed the discourse of online magazines for teenagers that combine characteristics of mass media and computer discourse.

Key words: discourse, mass media discourse, computer discourse, discourse of internet media, online magazine.

Розвиток комп'ютерних технологій та вседоступність до Інтернет–мережі перемістив традиційні ЗМІ у Інтернет–простір. Останнім часом межа між мережевими та традиційними ЗМІ значно зменшилася. Перехід традиційних ЗМІ в Інтернет–простір довів, що Інтернет є унікальним середовищем, що забезпечує аудиторію оперативною доставкою актуальної інформації, а також підтримує прямий та зворотній зв'язок із кожним представником аудиторії [24].

ЗМІ є могутнім засобом міжкультурної комунікації й способом формування стереотипних пресупозицій. Саме завдяки ЗМІ відбувається вплив на суспільство, формуються різноманітні стереотипні уявлення про політику, культуру, економіку і т. д.

Сучасні он–лайн журнали поєднують в собі аспекти масового періодичного видання та включення до глобальної інформаційної мережі [1, с. 9–10].

Метою даної статті є провести дискурс–аналіз англomовних он–лайн журналів для підлітків, що об'єднують у собі характеристики комп'ютерного та масмедійного дискурсів.

Розвиток і популяризація он–лайн журналів для підлітків, підвищений інтерес до вивчення особливостей комп'ютерного та масмедійного дискурсів зумовлює актуальність дослідження.

Матеріалом даної статті є англomовні он–лайн журнали для підлітків «gUrl» [21], «Seventeen» [25], «Teen Vogue» [26].

Постановка наукової проблеми та її значення. Останні десятиліття 20 століття відзначилися тим, що увага лінгвістів була перенесена з менших одиниць дослідження на більші. Об'єктами дослідження лінгвістів стали цілі дискурси. Оскільки мовлення відбувається за допомогою дискурсів, а не речень, фонем чи морфем, лінгвістичні дослідження необхідно розпочинати з аналізу дискурсу, і беручи цей аналіз до уваги слід аналізувати менші одиниці. Отже, поняття дискурсу і його аналіз є з'єднувальною ланкою для усіх лінгвістичних досліджень, а сучасні уявлення про дискурс відображають увесь перебіг лінгвістичної науки [11, с. 3–21].

Вперше термін «дискурс» був вжитий американським науковцем З. Харрісом в теорії лінгвістики тексту у 1952 році [22].

Чіткого і загальноприйнятого визначення терміну «дискурс» не існує, це можна пояснити широкою популярністю даного терміну, а також тим, що він є об'єктом міждисциплінарного дослідження.

Н. Д. Арутюнова представила наступне визначення дискурсу: дискурс – зв'язний текст, що взятий у понятійному аспекті у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, психологічними, соціокультурними факторами; мовлення, що розглядається як ціленаправлена соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії між людьми і механізмами їх свідомості. Дискурс – «мовлення, що занурене у життя» [3].

З одного боку дискурс пов'язаний із прагматичною ситуацією, що необхідна для визначення зв'язності дискурсу, його комунікативної адекватності й інтерпретації, а з іншого боку – з ментальними процесами учасників комунікації (психологічними, соціокультурними, етнографічними принципами і стратегіями породження і розуміння мовлення в конкретних умовах) [3].

Дискурс розвивається в рамках конкретної ситуації, а аналіз дискурсу дає розуміння про взаємодію людей, що спрямована на досягнення певних цілей, при цьому комуніканти інтерпретують мовлення і дії один одного. Дискурсивний аналіз бере до уваги екстралінгвістичні фактори і це розширює межі інтерпретації [7].

У наш час із розвитком новітніх технологій сформувалося нове середовище міжособистісної комунікації, що визначає сучасний тип дискурсу – комп'ютерний дискурс. Дослідженням комп'ютерного дискурсу займалися у різний період такі лінгвісти як О. Ворон (1999), Е. Галичкіна (2001), Н. Моргун (2003), Е. Горошко (2004), П. Кордашов (2004), В. Михайлов, С. Михайлов (2004), А. Кутузов (2006).

Галичкіна Е. Н. визначає комп'ютерний дискурс як багатожанровий функціональний різновид публічного діалогічного і монологічного мовлення, що виник як результат міжособистісного комп'ютерного спілкування [6, с. 6].

«Комп'ютерний дискурс» визначається як сукупність текстів, які об'єднані спільною тематикою, що зв'язана із сучасними комп'ютерними й інформаційними технологіями [20].

Отож, під комп'ютерним дискурсом слід розуміти комунікацію, опосередковану електронними засобами комунікації. А головною ознакою комп'ютерного спілкування є спілкування комунікантів у віртуальному просторі. Спілкування за посередництвом комп'ютера може відбуватися у локальній, національній чи глобальній мережі Інтернет [20].

Мережеве спілкування розрізняють відповідно до режиму інтерактивності (online, offline), направленості комунікації (монологічна, діалогічна, полілогічна), ступеня відкритості й доступності (відкриті, приватні) [20].

У Інтернеті сформувалося нове середовище комунікації, що включає усне і письмове мовлення – електронне середовище. Для реалізації комп'ютерного дискурсу обов'язковим є наявність технічного засобу (персонального комп'ютера), екстралінгвістичних факторів (просторова, часова дистанційованість, приналежність до певного соціального прошарку і т. д.), ознайомленість із специфічною комп'ютерною лексикою, що слугує засобом єдності та самовираження комунікантів [9].

Е. Н. Галичкіна у ході свого дослідження комп'ютерного дискурсу виділила наступні основні його ознаки: 1) електронний сигнал спілкування; 2) віртуальність; 3) просторова і часова дистанційованість; 4) опосередкованість за допомогою технічних засобів; 5) високий ступінь проникності; 6) наявність гіпертексту; 7) об'єднання буквених, образно-зорових і образно-слухових компонентів; 8) статусне рівноправ'я комунікантів; 9) використання «смайлів» для передачі почуттів, емоцій; 10) об'єднання різних типів дискурсу; 11) дотримання комп'ютерної етики (нетикету) [6, с. 15].

Комп'ютерне спілкування влилося у багатовимірне спілкування, що здійснюється ЗМІ. Проте, на відміну від традиційних ЗМІ, що являють собою спілкування соціально-фіксованого відправника мовлення і невідзначеного адресата мовлення, комп'ютерний дискурс дає можливість індивідам спілкуватися між собою [8].

Інтернет–мережа є комбінованим способом презентації інформації аудиторії. При цьому різноманітні канали передачі впливають на зміст повідомлення, що передається, а також на процес сприйняття інформації аудиторією [24].

Звернення до масмедійного дискурсу є закономірним в контексті поглибленого, детального вивчення динамічних процесів у сучасній мові.

В умовах сучасного суспільства, де головною рушійною силою є інформація, ключовим дискурсом, що реалізує рух соціальної думки і формує концептуальну картину світу людини став масмедійний дискурс. Виникнення масмедійного дискурсу обумовлене тенденціями інтернаціоналізації і глобалізації, розвитком сучасних комунікаційних технологій у світовому суспільстві [10, с. 63].

Особливе місце масмедійний дискурс займає в сучасній дискурсивній матриці. Масмедійний дискурс – це зв'язний вербальний чи невербальний, усний чи письмовий текст разом з соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами, що є виражений за посередництвом засобів масової комунікації [12]. Він є взятий у подієвому аспекті, являє собою дію, бере участь у соціокультурній взаємодії і відображає механізм свідомості комунікантів [10, с. 63].

Головною задачею масмедіа є задоволення потреб суспільства в систематичному засвоєнні маркованого фактом актуального соціального контексту, зображення актуальної соціальної реальності, отримання, обробка і передача інформації широкій аудиторії, забезпечення масового, впорядкованого, регулярно–періодичного розповсюдження соціально значимої інформації [5], [23].

Різновиди масмедійного дискурсу виділяються в залежності від використаних комунікативно–інформаційних каналів і реалізуються за допомогою різноманітних мовних засобів та стратегій [17].

Типи масмедійного дискурсу безпосередньо пов'язані з жанрово–функціональними особливостями медіа–простору. Типи масмедійного дискурсу відповідно до:

– Виконуваної комунікативної функції: а) публіцистичний дискурс; б) рекламний дискурс; в) PR–дискурс; – Каналу реалізації: а) теле–дискурс; б) радіо–дискурс; в) комп'ютерний дискурс.

Ці типи масмедійного дискурсу передбачають наявність специфічних каналів комунікативного впливу. До них належать аудіо, візуальний та аудіо–візуальний канали впливу в медіа–просторі. Теле–дискурсу властивим є аудіо–візуальний вид комунікації, радіо–дискурсу – аудіо, комп'ютерному – аудіо–візуальний. Вони володіють структурними, стилістичними, композиційно–мовленнєвими особливостями і є структурними формами загального соціально–мовленнєвого контексту епохи. Комп'ютерний дискурс характеризується різноманітністю суб'єктів мовлення, значною варіативністю використаних мовних засобів. Нові технічні можливості, глобальна комп'ютерна мережа значно розширили комунікативні можливості індивіда. Серед жанрів комп'ютерного дискурсу існують наступні: електронна пошта, синхронні й асинхронні чати, віртуальні світи, веб–тексти [4], [6], [20].

Масмедійний дискурс – це тематично сфокусована, соціально обумовлена мовленнєво–мисляча діяльність у масмедійному просторі [13].

Дослідження масмедійного дискурсу дозволяє визначити особливості мислення окремих мовців і груп людей, що є споживачами тих чи інших медіа–продуктів, а також методи впливу на аудиторію. За словами О. В. Александрової ЗМІ являють собою саме дискурс, адже вони є динамічними, сучасними та сприймаються учасниками комунікації в контексті поточних подій [2, с. 96].

Головним принципом масмедійного дискурсу на даному етапі його існування є орієнтація на адресата. Адресанту необхідно враховувати велику кількість складових статусу адресата (віковий, гендерний, професійний, соціальний, культурний та інші фактори), що допомагають уточнити і доповнити поняття «фактор адресата». Деякі ЗМІ орієнтуються на конкретного адресата, його картину світу і мовну свідомість. Таким чином аудиторія об'єднується однаковими очікуваннями по відношенню до форми і змісту комунікативних дій [14, с. 209].

Масмедійний дискурс є діалогічним. Його головною метою є формування у свідомості адресата особливої регулятивної моделі світу, в той час як функціональне призначення мовних одиниць орієнтоване на зміст, що має стати надбанням адресата. Розуміння змісту повідомлення адресатом відбувається як занурення змісту медіа–тексту в соціальний досвід кожного з адресатів [18, с. 104].

Автор медіа–тексту моделює умови протікання комунікації таким чином, щоб це сприяло зближенню з адресатом. Референція напряму залежить від намірів мовця й очікувань слухача [16].

На межі перетину масмедійного та комп'ютерного дискурсів було утворено новий тип дискурсу – дискурс Інтернет–ЗМІ. По відношенню до традиційних ЗМІ Інтернет–ЗМІ мають наступні переваги:

- Мультимедійність. Інтернет дає можливість об'єднати візуальні, звукові, друковані та відео компоненти різноманітних типів ЗМІ;

- Персоналізація. Кожний із користувачів мережі Інтернет може знайти інформацію, що цікавить саме його, інформацію щодо будь–якої сфери зацікавленості й людського буття;

- Інтерактивність. Інтернет забезпечує діалог, взаємодію, зворотній зв'язок між користувачами Інтернет–мережі, на відміну від традиційних ЗМІ;

- Відсутність посередників. Кожна особа, що має доступ до комп'ютера та Інтернет–зв'язку може безперешкодно, без втручання чи маніпуляцій опублікувати ту чи іншу інформацію [24].

Інтернет–ЗМІ, зокрема он–лайн журнали для підлітків, є потужним інструментом формування думки власне про себе, оточуючих та формування ідентичності, завдяки якій індивід пізнає себе та конструює смисли та уявлення [15, с. 54].

Оскільки головним принципом масмедійного дискурсу є орієнтація на адресата, он–лайн журнали для підлітків створюють свій медіа–продукт, беручи до уваги сфери зацікавленості та потреби своєї аудиторії. Головними адресатами англomовних он–лайн журналів «gUrl», «Seventeen», «Teen Vogue» є підлітки, дівчата і хлопці, для яких найактуальнішими темами для обговорення є «Відносини із друзями та особами протилежної статі / *Friends and relationship*», «Мода і стиль / *Fashion and style*», «Кіно і музика / *Cinema and music*», «Спорт / *Sports*», які відображають ціннісну картину світу підлітків. Проте, підлітки проявляють меншу зацікавленість розмовляючи про відносини із батьками та іншими дорослими особами, навчання чи роботу, здоров'я. Отож, он–лайн журнали для підлітків, створюючи контент для своєї аудиторії, орієнтуються на картину світу і мовну свідомість свого адресата.

Редактори он–лайн журналів для підлітків зацікавлені не лише у розкритті значущих тем, а й у тому, щоб надихнути і спонукати молоде покоління до активних дій у їхньому особистому і суспільному житті. Таким чином, аудиторія об'єднується однаковими очікуваннями по відношенню до форми і змісту комунікативних дій [14, с. 209].

Дискурс он–лайн журналів для підлітків є місцем існування багатьох різних дискурсів, наприклад: публіцистичний, рекламний, спортивний, музичний та інші [19].

За словами Л. П. Халяпіної головними особливостями Інтернет–ЗМІ можна вважати дистантність (просторова віддаленість учасників комунікації один від одного), опосередкованість (спілкування здійснюється за допомогою технічного засобу та за наявності Інтернет–зв'язку), проникність (охоплення широких аудиторних мас) [19].

Діяльність он–лайн журналів для підлітків базується на принципі оперативності, актуальності, тотального охоплення, гласності й прозорості.

Робота он–лайн журналів для підлітків організована таким чином, що учасники комунікації перебувають у постійному контакті й взаємодії. Забезпечено безпосередній зв'язок представників он–лайн видання і аудиторії, а також спілкування користувачів мережі Інтернет між собою.

На Інтернет–сторінках он–лайн журналів для підлітків присутньою є лінійна подача інформації (як у письмовому мовленні) та нелінійна. Нелінійна подача інформації дозволяє ознайомлюватися з матеріалами он–лайн журналу в довільній послідовності, за допомогою гіпертексту. Посилання, що виконані за допомогою гіпертексту, дають можливість розширити якість представленої інформації та самостійно обирати альтернативні джерела отримання інформації [11, с. 186].

Висновок. Провівши дискурс–аналіз англomовних он–лайн журналів для підлітків нами було виявлено, що вони поєднують у собі характеристики комп'ютерного та масмедійного дискурсів. У ході дослідження нами було виявлено такі ознаки комп'ютерного дискурсу як електронний сигнал спілкування; віртуальність; просторова і часова дистанційованість; опосередкованість за допомогою технічних засобів; високий ступінь проникності; наявність гіпертексту; об'єднання буквених, образно–зорових і образно–слухових компонентів; статусне рівноправ'я комунікантів; використання «смайлів» для передачі почуттів, емоцій; об'єднання різних типів дискурсу; дотримання комп'ютерної етики (нетикету).

В свою чергу головними ознаками масмедійного дискурсу є масова аудиторія; тематичне різноманіття; оперативність в отриманні масової інформації та її розповсюдженні; доступність інформації.

Порівнявши традиційні ЗМІ та Інтернет–ЗМІ, що виникли на межі перетину масмедійного та комп'ютерного дискурсів, нами було виділено наступні переваги Інтернет–ЗМІ як мультимедійність, персоналізація, інтерактивність та відсутність посередників.

Література:

1. Ажгихина Н. И. Гендерные стереотипы в современных масс-медиа / Н. И. Ажгихина // Женщины: свобода слова и творчества : сборник статей. – М. : Эсланб, 2001. – С. 5-22.
2. Александрова О. В. Язык средств массовой информации как часть коллективного пространства общества / О. В. Александрова // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 89-99.
3. Арутюнова Н. Д. Дискурс : лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
4. Ахренова Н. А. Интернет–дискурс как глобальное межкультурное явление и его языковое оформление / Н. А. Ахренова. – Москва: Изд-во МГОУ, 2009. – 220 с.
5. Володина М. Н. СМИ как форма «общественного диалога» / М. Н. Володина // Язык современной публицистики: сб. статей. – М., 2005. – С. 31-43.
6. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках : на материале жанра компьютерных конференций: дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.20. – Астрахань, 2001. – 212 с.
7. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В. З. Демьянков // Язык и наука конца 20 века. – М. : Институт языкознания РАН, 1995. – С. 239-320.
8. Добросклонская Т. Г. Роль СМИ в динамике языковых процессов / Т. Г. Добросклонская // Вестник МГУ. – Сер. 19. – 2005. – №3. – С. 10-12.
9. Долуденко Е. А. Англицизмы в русскоязычном компьютерном жаргоне / Е. А. Долуденко // Лингвистика. Перевод. Межкультурная коммуникация. – Пятигорск, 1999. – С. 25-29.
10. Желтухина М. Р. Тропологическая суггестивность масс-медиа дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ / М. Р. Желтухина. – М. : Ин-т языкознания РАН; Волгоград : Изд-во ВФ МУПК, 2003. – 656 с.
11. Калмыков А. А. Интернет–журналистика / А. А. Калмыков, Л. А. Коханова. – М. : Юнити–дана, 2005. – 383 с.
12. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания – 2009. – № 2. – С. 3-21.
13. Кожемякин Е. А. Массовая коммуникация и медиа–дискурс: к методологии исследования / Е. А. Кожемякин // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – № 2 (73). – Вып. 11. – С. 13-21.
14. Пастухов А. Г. Медиаатексты в дискурсивных сообществах / А. Г. Пастухов // Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования. – М. : МАКС Пресс, 2008. – С. 209-212.
15. Семенов И. Н. Воля к идентичности: сопротивление и информационные технологии / И. Н. Семенов // Сборник докладов «Интернет и российское сообщество». – М. : Гендальф, 2002. – С. 48-69.
16. Серль Дж. Р. Референция как речевой акт / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1982. – Вып. 13. – С. 179-202.
17. Сидоров Е. В. Онтология дискурса / Е. В. Сидоров. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 232 с.
18. Филипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Дж. Филипс, М. В. Йоргенсен. – Харьков, 2004. – 336 с.
19. Халяпина Л. П. Интернет-коммуникация и обучение иностранным языкам / Л. П. Халяпина. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. – 210 с.
20. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge University Press, 2001. – 304 p.
21. gUrl.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gurl.com>
22. Harris Z. S. Discourse analysis / Z. S. Harris // Language. – 1952. – Vol. 28. – № 1. – P. 1–30.
23. Mcquail D. Mass communication Theory / D. Mcquail. – London; Sage Publication, 2010. – 632 p.
24. Morris M. The Internet as Mass Medium / M. Morris, C. Ogan // Journal of Communication. – 1996. – Vol. 46. – №1. – P. 39-50.
25. Seventeen Magazine [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.seventeen.com>
26. Teen Vogue Magazine [Teen Vogue [Электронный ресурс]]. – Режим доступа : <http://www.teenvogue.com>

Щерба О. В.,

Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ЯК БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено історичні аспекти виникнення та утворення географічних назв; проаналізовано топоніми Туреччини з лексико-семантичної, структурно-словотвірної точок зору; розглянуто способи перекладу та визначено головні прийоми перекладу безеквівалентної лексики.

Ключові слова: *топоніми, семантичні ознаки, безеквівалентна лексика, транскрипція, перифрастичний переклад.*

В статье исследованы исторические аспекты возникновения и образования географических названий; проанализированы топонимы Турции с лексико-семантической, структурно-словообразовательной точек зрения; рассмотрены способы перевода и выделены главные приемы перевода безэквивалентной лексики.

Ключевые слова: *топонимы, семантические признаки, безэквивалентная лексика, транскрипция, перифрастичный перевод.*

This article investigates the historical aspects of the origin and formation of geographic names, Turkey toponyms are analyzed on lexical-semantic, structural-word creative viewpoints; deals with how to translate place names in modern Turkish language, outlines the main techniques of translation of without the equivalent vocabulary.

Keywords: *place names, semantic features without the equivalent vocabulary, spelling, periphrastic translation.*

Кожна країна, будь-який народ, всяка місцевість мають притаманні лише їм умови розвитку, які виступають їхніми характерними рисами, надаючи їм щось особливе, незвичайне, неповторне. Кожна мова містить у своєму лексичному складі слова, які належать до національної лексики, не маючи ані аналогів, ані еквівалентів в інших мовах. Такі слова або словосполучення називають безеквівалентною лексикою. У статті розглядаються географічні назви у турецькій мові, як вагома частина без еквівалентної лексики.

Актуальність теми визначена необхідністю детального аналізу походження та специфіки виникнення топонімів в турецькій мові в різні історичні періоди. Топонімія дає матеріал для характеристики певних моментів історії суспільства й конкретної мови (турецької), а подекуди є єдиною основою для вирішення багатьох питань історичної географії, діалектології, етнографії та історії народу.

Мета дослідження – дослідити закономірності формування топонімічної системи турецької мови, розглянути особливості творення географічних назв Туреччини, визначити найбільш зручні прийоми перекладу безеквівалентної лексики.

Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань: – дослідити історичні та географічні аспекти виникнення географічних назв; – проаналізувати з лексико-семантичної, структурно-словотвірної та етимологічної точок зору топоніми Туреччини; – розглянути способи перекладу географічних назв у турецькій мові.

Об'єктом дослідження є безеквівалентна лексика турецької мови. **Предметом дослідження** є географічні назви в процесі їх історичного розвитку.

У топонімах, як і у її носія-народу – своя історія, своя доля. Здавня люди надавали навколишньому середовищу різні назви. Вони мусили якось називати самих себе і предмети, якими користувались, місцевість, на якій жили, ближні й віддалені території, на яких ходили, які обробляли, на яких полювали, завдяки яким жили, які охороняли. Кожна назва означала якусь характерну рису, притаманну тій чи іншій місцевості. У топоніміці відображено правдиву мудрість наших пращурів, які надаючи назви місцевостям, і не здогадувались, що у тому зашифрують свій час, своє буття, свою філософію. У роботі розглянуто загальну характеристику топонімів як лексико-семантичного пласту.

У географічному розповсюдженні турецьких топонімів спостерігаються деякі властивості. Основу географічних назв Туреччини складають топоніми тюркського походження. Географічні назви, які не належать до тюркських мов, тобто які з'явилися до прибуття турків, інколи зустрічаються в турецьких топонімах та мають зазвичай підпорядкований характер. Проте розповсюдження топонімів тюркського походження у напрямку від центру території Туреччини до її периферій, особливо до узбережжя, частково слабшає. До географічних назв не тюркського походження (до X-XI ст) відносяться: Афон, Мендерес, Мілет, Бергаме, Ефес, Трабзон, Бодрум, Мерсин та інші [9, с. 118].

У тюркських топонімічних системах географічні імена є двокомпонентними. Серед географічних назв Туреччини є багаточисельні топоніми, які пов'язані з кольором (зелений, чорний, сірий, жовтий та інші), такі, як Агдере (біла долина), Гарадаг (чорна гора), Кизилтепе (червоний пагорб), Саригьоль (жовте озеро). Велике місце займають фітотопоніми: Ярпагли (листоподібний), Соганли (цибульний). Зооніми: Бозкурт (сірий вовк), Кушадаси (пташиний острів); гідроніми: Кизилірмаг (червона ріка), Акчай (біла ріка); омоніми: Бінгьоль (тисяча озер), Думанли (туманний).

Від назв корисних копалин виникли назви Гюмюшхана (місце народження срібла), Кірядж (гіпсовий), Гюмюшсу (срібна вода), Мармаріс (мармуровий) та інші. Є ряд географічних назв, які пов'язуються з кліматичними умовами. Вузкий гірський прохід, який часто провіюється вітрами був названий Кюлекбогази.

Рельєф території Туреччини характеризується в основному горами та міжгірними западинами. Такі природні умови зумовили формування ряду озер у западинах, численних річок, джерел. Внаслідок взаємозв'язку орографії, клімату, гідрогеології, гідрології утворені численні топоніми. У багатоводних місцях з'явилися такі ойконіми, як

Суланюрт, Сумьова, Сушерхи. Форми рельєфу гір, їх зовнішній вигляд обумовили утворення географічних назв Сивріджа (мечеподібний), Дашуджу (кінчик загостреного каменя), Гаядібі (підніжжя скелі), Чухур (впадина) та інші. Є назви, які пов'язані з професією: Дашделен (каменотес), Демірчі (жерстяник), Девем (верблюжий) [4].

Гідроніми в основному класифікують за такими семантичними ознаками: особливості географічних реалій. (Памуккале – бавовняний палац); особливості характеру гідронімічного об'єкта; колір води (Акденіз – біле море); температура води, її запах і чистота; величина об'єкта (Ван – велике солоне озеро); люди й племена (Ататюрк-Баражі – водосховище Ататюрка); образність, описовість, уподібнення й порівняння з іншими предметами (Босфор – біла корова) [12, с. 136].

Географічні топоніми – явище суспільне. Вони, як і все, що дійшло до нас з найдавніших часів – пам'ятки матеріальної і духовної культури, мова, писемність, світогляд, звичаї та інше, – є продуктом суспільних відносин. На складному історичному шляху розвитку географічних назв (це стосується сфери формування їх внутрішнього змісту, будови й становлення), у їх творенні, як і в творенні кожного суспільного явища, брали участь різні фактори, найголовніші з яких історичні, лінгвістичні та географічні.

Переклад географічних назв – це частина великої і важливої проблеми передачі національної та історичної самобутності нації, оскільки саме безеквівалентна лексика належить до найменш вивчених лінгвістичних одиниць [3, с. 106], а її переклад завжди становить неабияку складність.

Топоніми відображають національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називають такі поняття та явища у сфері певної культури, які не властиві культурам інших народів, виступають складовою образності тексту, створюють емоційно-експресивний підтекст, пов'язаний з етнічним компонентом значення.

Безеквівалентна лексика наявна в кожній мові. М. Кочерган вважає, що така лексика переважно становить не більше 6–7% загальної кількості активно вживаних слів [8, с. 171-172]. Критеріями виокремлення лексики можуть бути: 1) семантичний (за яким враховується значення слів); 2) граматичний (показовий насамперед щодо одиниць, які мають певні формальні показники); 3) функціонально-стилістичний.

Специфіка творення географічних назв полягає в їх: 1) семантиці (така лексика належить до національно маркованої лексики сучасної турецької мови. У структурі лексичного значення топонімів завжди наявна сема «національне» (етнічне, фольклорне, символічне)); 2) конотації (семантика поширюється на контекст (сислове оточення) цієї одиниці у тканині тексту та весь смисл-зміст твору); 3) функціонуванні (в ієрархії смислу тексту лексика виконує функцію домінанти); 4) іншомовних лексичних відповідниках (поява безеквівалентної лексики в тексті нашоує реципієнта на розуміння етнокультурної належності твору. Текст починає функціонувати так, як феномен на межі двох культур).

Дослідники виділяють різні способи перекладу безеквівалентної лексики. Наприклад, Л. Бархударов пропонує такі: перекладацька транслітерація та транскрипція, калькування, описовий або пояснювальний переклад, наближений переклад, трансформаційний переклад. Інший учений В. Виноградов, розглядаючи слова-реалії, виділив такі способи їх перекладу: транскрипція або транслітерація, гіпо-гіпернімічний переклад, уподібнення, перифрастичний переклад та калькування [2, с. 133].

Деяко відмінну думку мають С. Влахов та С. Флорін, розрізняючи транскрипцію або транслітерацію, переклад реалії, або її заміна: у межах цього способу також виокремлено введення неологізму, до якого входять калька, напівкалька, освоєння, семантичний неологізм; заміну реалії реаліями мови перекладу, приблизний переклад реалій (родо-видова заміна, функціональний аналог, опис, пояснення, тлумачення), а також контекстуальний переклад [6, с. 94].

Розглянувши різноманітні класифікації способів перекладу безеквівалентної лексики пропонуємо виділити вісім наступних прийомів перекладу:

1. Транскрипція або транслітерація. У процесі транслітерації графічну форму слова вихідної мови передають засобами мови перекладу, тоді як при транскрипції – його звукову форму [2, с. 96-106].

2. Гіпонімічний або гіперонімічний переклад. Для цього способу перекладу характерне встановлення відношення еквівалентності між словом оригіналу, яке передає видове поняття-реалію, а також словом у мові перекладу, яке називає відповідне родове поняття і навпаки.

3. Уподібнення. Відмінність між цим способом і попереднім лише в тому, що уподібнені слова називають поняття супідрядні відносно до родового поняття, а не підрядне і підпорядковувальне поняття [5, с. 61-84].

4. Перифрастичний (описовий) переклад. Цей спосіб передачі лексики полягає в розкритті значення лексичної одиниці вихідної мови за допомогою розгорнутих словосполучень, які розкривають суттєві ознаки явища, яке позначається цією лексичною одиницею, тобто за допомогою її дефініції (визначення) на мову перекладу [2, с. 96-106].

5. Створення нового або складного слова:

а) калькування. Цей прийом полягає в передачі лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем чи слів (у випадку зі стійкими словосполученнями) їх прямими лексичними відповідниками в мові перекладу [1, с. 96-106].

б) Адаптація (освоєння).

7. Контекстуальний переклад. Цей спосіб перекладу протистоїть терміну «словниковий переклад», вказуючи таким способом, на відповідності, які слово може мати в контексті на відміну від запропонованого у словнику [6, с. 96-105]:

8. Переклад прецизійних слів. Прецизійні слова можуть представляти національні реалії, які становлять природну і невід'ємну частину дійсності і мови, яку вивчають. До національних реалій відносяться назви провінцій, районів, історичних пам'яток, окремих будівель, визначних пам'яток, які відомі всім культурним людям цієї країни [10, с. 197].

Висновки. У нашій статті з'ясовано етимологію географічних назв у турецькій мові. Усі географічні назви можна згрупувати у певні лексико-семантичні розряди, що мають різне походження, а саме: антропонімічні, етнімічні і назви, що походять від географічного середовища або вказують на характер господарства та різні види людської діяльності.

У географічному розповсюдженні турецьких топонімів спостерігаються деякі властивості: основу географічних назв Туреччини складають топоніми тюркського походження, географічні назви, які не належать до тюркських мов, тобто які з'явилися до прибуття турків, інколи зустрічаються в турецьких топонімах та мають зазвичай підпорядкований характер. У номінації географічних об'єктів у тюркських топонімічних системах виділяються такі ознаки: колір, розмір, конфігурація, що зіставляється з частинами тіла, видавані звуки, розміщення у просторі.

Розглянувши класифікації способів перекладу безеквівалентної лексики відомих дослідників В. Виноградова, С. Влахова та С. Флоріна, Л. Бархударова, ми виділили способи перекладу безеквівалентної лексики, які є найбільш прийнятними для перекладу географічних назв сучасної турецької мови. Виділено такі прийоми: транскрипція або транслітерація, гіпо- або гіперонімічний переклад, уподібнення, перифрастичний або описовий, створення нового або складного слова, в якому виділено способи калькування, напівкалькування і створення авторського неологізму; прийом адаптації або освоєння, контекстуальний переклад та переклад прецизійних слів.

Література:

1. Ажинюк Б. Українські власні назви (антропоніми і топоніми) в англійському написанні / Б Ажинюк. – М., 1993. – 273 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Бугулов И. Н. Особенности передачи слов-реалий в переводах англоязычной литературы развивающихся стран / И. Н. Бугулов, О. Ф. Шевченко. – К., 1985.
4. Бушаков В. А. Исторична топонімія Криму / В. А. Бушаков. – Київ, 2005. – 36 с.
5. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
6. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М., 1986.
7. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України / А. П. Коваль. – Київ : Либідь, 2001. – 304 с.
8. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М. П. Кочерган. – К., 1999.
9. Махниров В. У. Древнетюркская ономастика (имена собственные в «Дивану лугат-ит турк» Махмуда Кашгарского) / В. У. Махниров. – Алма-Ата : Гылым, 1990. – 215 с.
10. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Московский лицей, 1996.
11. Молчанова О. Т. Структурные типы тюркских топонимов горного Алтая / О. Т. Молчанов. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1982. – 130 с.
12. Мурзаев Э. М. Топонимика Востока. Исследования и материалы / Э. М. Мурзаев. – М. : Наука, 1969. – 198 с.

Яцкевич О. О.,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ОЦІННА СКЛАДОВА ДЕСКРИПТОРІВ СМАКУ ВИНА У ЖАНРІ ДЕГУСТАЦІЙНИХ НОТАТОК

У статті подано опис узуального й контекстуального значень дескрипторів вина в аксіологічному аспекті. Увага зосереджена на особливостях актуалізації оцінної семантики в текстах дегустаційних нотаток.

Ключові слова: густативна лексика, дескриптори вина, оцінне значення, дискурс вина, жанр дегустаційних нотаток

В статье представлено описание узуального и контекстуального значений дескрипторов вина в аспекте аксиологии. Внимание сосредоточено на особенностях актуализации оценочной семантики в текстах дегустационных заметок.

Ключевые слова: густативная лексика, дескрипторы вина, оценочное значение, дискурс вина, жанр дегустационных заметок

The article is an attempt to describe conventional and contextual meanings of wine descriptors from axiological perspective. In the focus of attention are the peculiarities of the evaluative meaning being actualized in wine tasting notes.

Key words: gustative vocabulary, wine descriptors, evaluative meaning, wine discourse, tasting notes genre

Оцінна складова дескрипторів винного смаку – явище досить складне і мінливе. По-перше, як відомо, про смаки не сперечаються. По-друге, конотація залежить від контексту, жанру, ситуації, інтенції. Дискурс вина об'єднує розмаїття комунікативних ситуацій, мовленнєвих жанрів та рівнів мовної компетенції. Як наслідок, дослідники виокремлюють принаймні три різновиди словника: 1) словник професійного дегустатора; 2) непрофесійний словник аматора та 3) словник журналіста, винного критика [2? с. 5].

Останнім часом набув актуальності жанр дегустаційних нотаток (ДН), покликаний описати якості вина та популяризувати напій. Цей жанр реалізується двоюко – у вигляді професійної критики у спеціалізованих виданнях та аматорського опису у блогах цінителів вина. Метою статті було схарактеризувати оцінне значення дескрипторів вина, що функціонують у ДН. Аналіз охоплював спеціалізовані словники та видання (*Decanter*, *Wine Enthusiast*), а також блоги винолюбів.

Густативна лексика неодноразово привертала увагу вітчизняних і зарубіжних мовознавців, серед них українсти (М. Білоус, І. Гайдаєнко, А. Висоцький), русисти (Г. Моран Лойола), компаративісти (А. Куценко, Ж. Лечицька, Г. Мейджи), грецисти (Н. Малінаускене), латиністи (Н. Тимейчук, Н. Федоров), германісти (А. Бекхаус, А. Лерер) та інші. Проте низка питань і досі залишається недостатньо вивченою. Зокрема аксіологічний аспект не отримав достатньої розробки.

Ад'єктивні дескриптори вина становлять найчисленнішу групу в силу свого категоріального значення. Серед прикметників, що описують смак будь-якого продукту, можна виділити два універсальні підкласи – описові та оцінні. Перші описують певні внутрішньо притаманні продуктам смакові характеристики. Другі дають оцінку, засновану на відчутті чи досвіді того, хто смакує. Наприклад, базові прикметники *sweet*, *sour*, *bitter*, *salty*, хоча й містять певні оцінні семи, насамперед описують конкретний притаманний продукту смак. Похідні прикметники *steely*, *oaky*, *fruity*, *flowery*, *pebbly* є відносними і водночас описовими, оскільки описують певний присмак продукту опосередковано, через порівняння з іншим еталоном. Що ж до прикметників *delicious*, *nice*, *attractive*, *toothsome*, *inedible*, *disgusting*, то їхня основна семантична функція полягає в оцінці смакових відчуттів суб'єкта. Тому оцінне значення в них виходить на перший план, належить до денотату.

Незважаючи на універсальне використання дескрипторів загальної оцінки при описі будь-якого смаку, їх функціонування у виноробному дискурсі виявляє певні особливості, а саме градацію позитивно й негативно маркованих лексем. Наприклад, дегустатори досить поширено вживають прикметники *complex*, *distinguished*, *great*, *fine*, *classy*, *elegant*, *delicate*, *subtle*, *scrumptious* та іменники в атрибутивній функції *breed*, *character*, *finesse*, даючи високу оцінку вину, наприклад: «**Classy and characterful**, this has a sweet and savoury nose of honeyed stone fruit, spice and basil»; «**Fresh and powerful and supremely elegant**...without doubt one of the **best** wines of the Vintage» [3]. Більш стримано, але позитивно характеризують вино дескриптори *clean*, *sound*, *simple*, *refreshing*, *drinkable*: «**Zippy and refreshing**, this is a **good value** wine that manages to match the crisp, crunchy personality of the Barbera grape» [3]; «**It's simply drinkable and a good way to go for picnics, tailgates or when you just want a small pour**» [13]. Негативний відтінок наявний у прикметниках *insipid*, *bland*, *common*, *ordinary*, *lean*, *green*: «**The difficult vintage polarized our judges, with some praising their freshness and others criticizing the wines for being lean and green**» [3]. Найбільш інтенсивно негативна оцінка виражена у словах *off*, *off-putting* та прикметниках загальної негативної оцінки: *awful*, *ghastly* тощо.

Незважаючи на те, що оцінне значення власне оцінних прикметників є стійким, воно не є незмінним. Як засвідчив аналіз, деякі прикметники, у яких узуально закріплене позитивне оцінне значення, можуть у контексті виноробства розвинути протилежне прагматичне значення. Наприклад, прикметник *amiable* у загальномовному вживанні має позитивну оцінку сему, характеризує когось або щось приємне, дружелюбне, люб'язне, симпатичне. У виноробному контексті він набуває дещо зниженої конотації, оскільки інформує, що, попри відсутність вад у вині, воно не справляє на дегустатора особливого враження («*implies good character, but dull experience*») [5]. Синонімом до нього є прикметник *vinous*, у внутрішній формі якого оцінка не закладена, але водночас він не інформує про жодну позитивну якість, описуючи вино як «виноподібне».

Зустрічаємо розбіжності тлумачення дескриптора зокрема в оцінному компоненті. Наприклад, прикметник *sophisticated*, з одного боку, дає позитивну характеристику вина як «ретельно виготовленого, що має високі якісні характеристики» [1, с. 214], а з іншого, вказує на його вади: «вино з надмірним (протизаконним) додаванням спецій або ароматизаторів» [1, с. 243]. Синонімом до другого значення є термін *adulterated*.

Деякі прикметники мають, на перший погляд, негативне забарвлення, як у випадку з *override*: префікс *over-* імплікує негативну ознаку «занадто». Проте насправді йдеться про технологію підготовки винограду, який передержують на лозі, щоб він набув солодкості та смаку ізюму, що є необхідним для отримання певного типу вин (наприклад, угорський Токай). З іншого боку, прикметник *prune*, хоча й свідчить про той самий спосіб підготовки винограду, але несе негативну оцінку смаку вина, як такого, що має неприємний їдкий, схожий на чорнослив присмак. Натомість прикметник *raisiny* може мати або не мати негативного забарвлення. Він означає багатий смак вина як наслідок жаркого клімату, що призводить до висихання винограду на лозі. Усе залежить від референції: якщо *raisiny* описує смак столового вина, то набуває негативної конотації, оскільки для таких вин надмір солодкості є вагою.

До особливостей архітекτονіки жанру ДН відносимо присутність опису чотирьох параметрів: *характеру* вина (сукупності усіх позитивних рис); *балансу* (комплексного параметра, що свідчить про врівноваженість кислотності, солодкості, терпкості та алкоголю); *тіла* (консистенції, текстури або в'язкості) та *кінцевого присмаку*. Для кожного з них залучається низка дескрипторів, які оцінюють відповідну ознаку як «достатню», «надмірну» або «недостатню». Так «характер» вина позитивно описують зокрема одиниці *powerful, suave, generous, characterful, with well-defined character, rich, complex, deep, full-flavoured, versatile* та інші. Вино, що справляє слабе враження, описується як *discrete, aloof, shy, narrow, sly, reserved, reticent, withdrawn, subtle, limpid*. Про надмір ознаки свідчать дескриптори *voluptuous, sassy, brash, in-your-face, bold, assertive, aggressive, explosive, volatile*, щоправда дескриптори *vibrant, exuberant* скоріше підкреслюють надмір як позитивну рису. Британська дослідниця А. Лерер виявила ще один градієнт – «слабкий», що має скоріше позитивну конотацію, оскільки описує певний сорт, для якого ця ознака є нормою. Він представлений дескрипторами *delicate, polite* [6, с. 14].

Параметр «баланс» має низку протиставлень за оцінним компонентом. По-перше, антонімічні пари *balanced – unbalanced, harmonious – unharmonious*, описують цю ознаку в цілому. Окрім цього низка непрямомінативних засобів протиставляється за ознакою «збалансованість/незбалансованість»: *round, finely-tuned, polished, crafted, tight-woven, supple, flexible, soft, tender – square, angular, edgy, sharp, pointed, harsh, rough, hard*. Дисбаланс сприймається як «надто виражений зайвий смак» або «брак смаку». Відповідно другу ознаку описують прикметники *flat, rectilinear, threadlike, lanky, long-limbed*. Подальший розподіл слів відбувається за ознаками «солодкість», «кислотність», «терпкість» та «міцність», які сукупно свідчать про баланс напою.

Текстура, або «тіло», асоціюється із відчуттям в'язкості та ваги у роті. Відповідно до нього вина бувають легкі, середні та повнотілі. До прикметників, об'єднаних сімою «норма», відносимо *heavy, full-bodied, big, fat, thick, solid, sturdy, hearty, meaty, deep, powerful, forceful, robust, light, delicate, fragile*. Два прикметники – *strong* та *chewy* – мають позитивну або негативну конотацію залежно від ситуації чи типу вина. Надлишок ваги та спирту описується за допомогою слів *coarse, alcoholic, hulking*. Їхній брак характеризують прикметники *watery, weak, meager, small, flabby, little, lean*.

Для параметра «кінцевий присмак» важлива тривалість, тому дескриптори *lingering in your mouth, long / infinite / 'nonstop' length* семантично близькі до *wonderful length, perfect / unforgettable finish*.

Іноді зустрічаємо вказівку на наявність специфічного присмаку. При цьому деякі дескриптори можуть викликати шок у недосвідченого споживача, оскільки еталони зовсім не асоціюються з приємним смаком їжі. Наприклад, у професійному жаргоні дегустаторів дескриптори *cat's pee, petroleum notes, barnyard, sweaty horse saddle* та інші описують цілком позитивні й бажані смакові якості деяких вин. «*There's a barnyardy funkiness to this Pinot Noir that is frankly fascinating*» [13]. Професійні дегустатори (зокрема Дж. Робінсон) асоціюють подібні присмаки та запахи із конкретним сортом вина, ґрунтом та технологією виготовлення, наприклад, оліїстість вказує на Шардоне і є наслідком молочнокислої ферментації; Шаблі нагадує вологе каміння, а витриманий Ріслінг набуває присмаку кerosину; деякі вина асоціюються із запахом тварин: Савіньон Блан можна впізнати за характерним присмаком котячої сечі, а витримане червоне бургундське відгонить дичиною. Усі ці дескриптори є позитивними. Натомість деякі присмаки є свідченням певних вад вина, наприклад, хімічний запах ацетальдегіду є ознакою окислення, запах листя герані вказує на наявність сорбінової кислоти, присмак запаленого сірника або тухлих яєць свідчить про присутність сірки або сірководню. У наступному контексті є вказівка на сторонні присмаки: «*Oxidized aromas are not inviting. After the doughy, yeasty opening, the palate deals oxidized flavors of bitter and sweet red plum. Bitter on the finish; barely worth a look*» [13].

Написання ДН, попри універсальність словника, залучає індивідуальний стиль викладу критика. Вживання тих чи інших дескрипторів, метафоричних зворотів спричиняє різний рівень експресивності та емоційності оцінки. Вживання яскравих метафор на зразок «*the sensation of licking stones*», «*cow manure*», «*petrol*» для передачі характерних смаків відомих вин пов'язують з ім'ям Р. Паркера [11]. Серед його описів зустрічаємо: «*Watch out when the auctioneer calls some 19th century wine 'a graceful old lady whose wrinkles are starting to show through layers of make-up'. That means the wine is undrinkable, and some fool will spend \$500 for it*»; «*The vinous equivalent of Liquid Plumber*» [4].

Порівняно із текстами професійних критиків, описи блогерів задіють специфічні засоби вираження оцінки. Деякі з контекстів максимально наближені до професійних, проте здебільшого вони позначені більшою емоційністю та експресією, наприклад: «*2000 Marcassin Pinot Noir Blue Slide also announces itself loud and clear, and I'm loving every syllable. When the fruit struts onstage, you gasp, you grin – you wonder if it's too gosh-*

darned beautiful to have any talent – then, tada! It ties on its tap shoes and dances its way into your sense-centers, demanding more devotion with each eager sip. Call me crass for picking this over the Burg, but I defies ya to taste both and do any different»; «Wow! Really pretty, animal nose. Excellent concentration and an interesting wine. Tannic. Very good, but avoid if you are averse to animal poop in your glass» [14]. Як видається, цей різновид дегустаційних нотаток покликаний насамперед розважити, запросити до приємної розмови, аніж повідомити про якості напою. Тому замість лаконічних і звичних ад'єктивних засобів у ньому творчо поєднані яскраві метафори, розмовна граматики та знижена лексика. Як зізнаються самі блогери, разом із вином вони насолоджуються метафорами, що його описують.

Отже, потреба в адекватному описі смаку вина робить оцінку невід'ємним компонентом цього дискурсу та спричиняє пошук нових оцінних засобів. Якщо термінологічна система є досить сталою і закритою, то словник, яким оперують журналісти, весь час збагачується індивідуально-авторськими одиницями. Проте креативна функція мови реалізується вповні у розмові блогерів, не стримуваних ані рамками термінології, ані стилістичними обмеженнями.

Література:

1. Неделько А. Г. Англо-русский и русско-английский словарь по виноградарству, виноделию и спиртным напиткам. Около 24000 терминов. – М. : РУССО, 2005.
2. Bruce, Nigel. Classification and hierarchy in the discourse of wine: Emile Peynaud's The Taste of Wine. – ASp [En ligne], 23-26 | 1999, mis en ligne le 21 juin 2011, consulté le 14 juillet 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asp.revues.org/2376>
3. Decanter : The World's Best Wine Magazine, 2010-2011.
4. Favorite wine adjectives? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wineloverspage.com/forum/village/viewtopic.php?f=3&t=3970&start=48>
5. Glossary of Wine-Tasting Terminology (Version 1.4 – Jan. 1995) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://metcon.met.co.nz/nwfc/beard/www/wine_glossary.html
6. Lehrer, Adrienne. Wine and Conversation. – Oxford University Press, 2009.
7. Jackson, Ronald S. Wine Tasting: A Professional Handbook. – United States : Academic Press, 2002.
8. Magee, Harrison. Talking About Taste: How the Description of Food Means and Does. – Linguistics Thesis : Swarthmore College, May, 2009.
9. Mitchell, Evan. The psychology of wine: truth and beauty by the glass / Evan Mitchell and Brian Mitchell. – United States : ABC-CLIO, 2009.
10. Oddbins Dictionary of Wine : [general editor Simon Collin]. – Bloomsbury, 2004.
11. Salmon, Felix. The decline of the Robert Parker empire. Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.reuters.com/felix-salmon/2012/12/17/the-decline-of-the-robert-parker-empire/>
12. Wine Anorak. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wineanorak.com/wineblog/wine-science/exploring-the-language-of-wine>
13. Wine Enthusiast : Buying Guide, May, 2012.
14. Wine-people. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wine-people.com/tasting.htm#highlife>

Гончарук О. В.,

Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ

РОЛЬОВА ГРА ЯК МЕТОД КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті обґрунтовується комунікативний підхід у процесі вивчення української мови як іноземної з використанням рольової гри як методу навчання.

Ключові слова: українська мова як іноземна, іноземні студенти, комунікативний підхід, рольова гра.

В статье обосновывается коммуникативный подход в процессе изучения украинского языка как иностранного с использованием ролевой игры как учебного метода.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, иностранные студенты, коммуникативный подход, ролевая игра.

In the article the communicative approach is grounded in the process of study of Ukrainian as a foreign language with the use of role-playing game as a teaching method.

Key words: Ukrainian as a foreign language, foreign students, communicative approach, role-playing game.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин система освіти України набуває нового змісту і все більше орієнтується на співпрацю з іншими країнами світу. У зв'язку із формуванням загальноєвропейського освітнього простору відповідно до національної державної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття) одним із пріоритетних напрямків вважається процес удосконалення системи підготовки спеціалістів для зарубіжних країн. Враховуючи те, що в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості іноземних студентів, постає питання розробки та удосконалення не тільки окремих методик викладання конкретних дисциплін, але й загальної методики навчання іноземців, що, звісно, неможливо без знання української мови як засобу здобуття певного фаху. Тому особливо актуальним є обрання правильної стратегії вивчення української мови іноземними студентами. Цією стратегією є комунікативний підхід до вивчення предмету «Українська мова для іноземних студентів», який насамперед передбачає формування навчально-професійної компетенції іноземних студентів.

Основне завдання української мови як іноземної – сформувати в іноземного студента комунікативну компетенцію, що дозволяє вільно спілкуватись в ситуаціях, актуальних для сфер його діяльності: соціально-побутовій – у період адаптації до іноземного середовища та навчально-професійній – у період набуття навичок професійного мовлення. Згідно з комунікативним принципом та принципом професійної спрямованості вивчення української мови іноземними студентами має практичний характер, який «полягає у формуванні мовних умінь та навичок, розуміння думок інших під час аудіювання, читання і вираження своїх думок в усній та письмовій формі» [2, с. 11].

Процес засвоєння мовного матеріалу складається з 4-х етапів: а) повідомлення знань; б) формування мовленнєвих навичок; в) удосконалення мовленнєвих навичок; г) розвиток мовленнєвих умінь. Вказаним етапам відповідає система вправ на: а) слух; б) слух і повторення; в) читання; г) написання. Тобто така послідовність зумовлена комунікативним та психологічним принципами сприйняття мовного матеріалу (спершу за допомогою слуху, потім звуку, а наприкінці застосовується зорова пам'ять). Адже мова є важливим засобом міжкультурного спілкування, вона сприяє вербальному порозумінню громадян різних країн, забезпечує такий рівень їхнього культурного розвитку, який дозволяє вільно орієнтуватись і комфортно почуватись в Україні. У зв'язку з цим стає актуальною позиція, за якої здатність зрозуміти представника іншої культури залежить не тільки від правильного використання мовних одиниць, але й від особливих умінь зрозуміти норми його культури, у тому числі мовленнєвої поведінки у різноманітних ситуаціях спілкування.

Одним із таких шляхів створення комунікативної ситуації під час вивчення української мови є рольові ігри, які сприяють реалізації міжособистісного спілкування іноземних студентів на занятті.

Перевагами рольових ігор вважаються такі якості, як максимальне наближення до реальних умов професійної та наукової діяльності або до реальних життєвих ситуацій, значна самостійність учасників гри, прийняття рішень в умовах творчого змагання. Невипадково видатні педагоги та психологи вважають рольову гру одним з найефективніших методів формування та розвитку навичок спонтанного мовлення.

Ігрові процеси також вважаються важливим засобом у навчанні, оскільки викликають інтерес до навчання, підвищують мотивацію. Їх потенціал дуже значний, адже студент «залучається до діяльності, накопичує пізнавальний досвід під час вирішення ігрових завдань» [1, с. 9].

Рольові ігри спрямовані на приведення у дію механізмів мотивації, а відповідно й на підвищення ефективності навчання іноземного спілкування. Рольова гра є «особливим типом діяльності, в якому мотив полягає в самому процесі, у змісті самої дії» [3, с. 53]. Вона одночасно спирається на свідоме і підсвідоме оволодіння навчальним предметом, зокрема передбачає вплив на емоційну сферу студентів з метою полегшення запам'ятовування матеріалу. Саме в рольовій грі створюються передумови для використання усіх засобів впли-

ву на психіку іноземних студентів, а також дотримується принцип індивідуального навчання через групове.

Слід зазначити, що не завжди усна робота, навіть насичена ігровими моментами, може викликати зацікавлення у студентів і бути результативною. Навчання усного мовлення може бути ефективним засобом підтримки інтересу студентів до вивчення української мови як іноземної тільки у тому випадку, якщо викладач дотримуватиметься принципу послідовності в подачі матеріалу: від простішого до складнішого, подаватиме той тематичний матеріал, який цікавий іноземному студенту, і яким він зможе скористатися в майбутньому для спілкування в побуті чи в професійній сфері.

Тема мовлення стає внутрішнім мотивом для іноземного спілкування і, як результат, активізує більш складні механізми відображення, обміркування, включення оперативної пам'яті тільки тоді, коли є актуальною і відповідає комунікативній потребі студента та його особистим і віковим особливостям.

Психологи відзначають, що, коли людина залучається до активної діяльності через мотив, вона продуктивніше запам'ятовує та глибше розуміє матеріал, а також залучається до діяльності з більшим інтересом. Важливо зауважити, що за наявності відповідної організації внутрішніх мотивів іноземного спілкування, навчання усного мовлення стає особисто-значущим та особисто-орієнтованим. У центрі навчання в цьому випадку знаходиться людина із внутрішнім світом потреб та емоцій. Тому під час створення рольових ігор викладач повинен враховувати коло інтересів студентів, ситуації спілкування повинні бути природними, а теми цікавими для них.

Виходячи з цього, пропонуємо такий комплекс рольових ігор: «Знайомство», «Моя сім'я», «На вулиці», «В транспорті», «В магазині», «В ресторані», «В поліклініці», «У лікаря», «Лікар – пацієнт», «В аптеці» та інші, які послідовно вводяться до навчального процесу в міру зростання їх складності. Кожна гра складається з трьох етапів: підготовчого, ігрового та заключного.

На наш погляд, дуже важливо при цьому організувати навчальний процес таким чином, щоб інтерес іноземних студентів підтримувався на високому рівні на всіх етапах рольової гри – від підготовчого до заключного. Видатні педагоги підкреслюють, що пізнавальний інтерес є одним з найбільш значущих мотивів навчання у загальній структурі мотивації пізнавальної діяльності.

Підготовчий етап передбачає засвоєння лексико-граматичного матеріалу в процесі виконання тренувальних вправ, а також формування навичок усного мовлення під час виконання комунікативних вправ, які моделюють реальні комунікативні ситуації та не обмежують іноземців у виборі мовних засобів.

Саме за допомогою рольової гри відбувається формування та розвиток мовленнєвих навичок та вмінь, що значною мірою зумовлено зацікавленістю студентів. Це підтверджується досвідом проведення нами рольових ігор, під час яких іноземні студенти-медики демонструють не лише знання лексико-граматичного матеріалу та навички спонтанного мовлення, але й творчі здібності. При цьому кожний студент має можливість відчувати себе актором, який прагне виконати свою роль якомога краще, адже від успіху кожного залежить успіх усієї гри взагалі. Таким чином, кожний студент зацікавлений в результатах не лише своєї роботи, але й роботи своїх одногрупників. У процесі такого творчого співробітництва формується вміння працювати колективно, згуртованою командою над вирішенням спільної задачі, що дуже важливо не тільки для лікаря, а й для будь-якого фахівця. З цього приводу особливий інтерес у студентів старших курсів викликає рольова гра «Лікар-пацієнт», якій властиві риси не тільки навчальної, але й професійної діяльності. У цій грі використовуються комунікативні ситуації для вирішення конкретних питань, які виникають під час практичної роботи лікаря. З метою максимального наближення до реальних умов майбутньої професійної діяльності медиків у цій рольовій грі передбачені ситуації, з якими вони можуть зіткнутися у своїй майбутній роботі («Огляд пацієнта», «Розпитування пацієнта», «Постановка діагнозу», «Призначення лікування», «Консиліум» та ін.).

Також великий інтерес у майбутніх науковців викликає рольова гра «Наукова конференція», яку можна розглядати як «репетицію» до справжньої міжнародної наукової конференції, під час якої іноземні студенти виступають з доповідями українською мовою, відповідають на запитання «учасників» конференції, вступають з ними в полеміку, відстоюють свою точку зору, наводять аргументи на користь або проти тої чи іншої гіпотези, а також обмінюються інформацією про останні досягнення у сфері професійної діяльності. Важливим моментом під час підготовки до такої рольової гри є підбір тематики та розподіл ролей. Викладач повинен «розподіляти ролі, враховуючи не лише лінгвістичні здібності, але й індивідуально-психологічні особливості кожного студента» [4, с. 208] таким чином, щоб студент почувався природно у своїй ролі, був зацікавлений у ній і мав можливість продемонструвати свої творчі здібності повною мірою.

Рольова гра створює на занятті позитивну емоційну атмосферу, яка сприяє усуненню в іноземних студентів психологічного бар'єру, створює таку комунікативну ситуацію, коли іноземні студенти можуть невимушено спілкуватися українською мовою. Крім того, студенти одержують від гри велике моральне задоволення. Практика показує, що використання рольових ігор у навчальному процесі значно підвищує мотивацію, а отже й ефективність навчання української мови як іноземної.

Література:

1. Баханов К. Що ж таке технологія навчання? / К. Баханов // Шлях освіти. – 1999. – № 3-24 с.
2. Демьяненко М. Я., Лазаренко К. А., Мельник С. В. Основы общей методики обучения иностранным языкам: Теоретический курс / М. Я. Демьяненко, К. А. Лазаренко, С. В. Мельник. – К., 1984. – 256 с.
3. Леонтьев А. А. Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному / А. А. Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1970. – 88 с.
4. Тер-Саакянц Г. М., Красовская Н. А. Применение ролевой игры / Г. М. Тер-Саакянц, Н. А. Красовская // Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – К. : Рад. шк., 1988. – С. 194-208.

Дуплійчук О.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА У СВІТЛІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

У статті науково обґрунтовується мета, завдання, умови та принципи моделі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога у світлі нової освітньої парадигми; визначається три групи професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій, що реалізуються на чотирьох етапах в площинах теоретичної, практичної та дослідницької підготовки.

Ключові слова: модель, професійно-педагогічна підготовка, майбутній вчитель-філолог, проектно-комунікативна технологія.

В статті науково обґрунтовується мета, завдання, умови та принципи моделі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога в світлі нової освітньої парадигми; визначаються три групи професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій, реалізуємих на чотирьох етапах в площинах теоретичної, практичної та дослідницької підготовки.

Ключевые слова: модель, профессионально-педагогическая подготовка, будущий учитель-филолог, проектно-коммуникативная технология.

The article deals with the scientific grounds of the goal, objectives, conditions and principles of professional pedagogical training's model of prospective teachers philologists in the light of new educational paradigm. The author identified three groups of professionally-oriented project communicative technologies implemented on four stages in the context of theoretical, practical and research training.

Keywords: model, professional pedagogical training, prospective teachers philologists, design and communication technology, project communicative technology.

Досягнення високого рівня сформованості готовності випускника філологічного факультету педагогічного ВНЗ до професійної діяльності може бути здійснене лише при побудові навчання як цілісної системи, під якою прийнято розуміти певне ціле, що складається з взаємопов'язаних між собою елементів, при чому закони, принципи чи порядок зв'язку цих елементів створюють внутрішню структуру системи, а характер її взаємодії з оточуючим середовищем – її функціонування.

Побудова системи професійно-педагогічної підготовки вчителя-філолога представлено нами в моделі. Метод моделювання є одним із специфічних методів наукового дослідження. Особливості його застосування розглянуті в роботах В.І. Загвязинського, В.В. Краєвського, В.І. Михеєва, В.А. Штоффа та ін.

Створюючи модель професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога до застосування проектно-комунікативних технологій, ми керувалися визначенням поняття «модель» Є.В. Романова, який під педагогічною моделлю розуміє «узагальнений, абстрактно логічний образ конкретного феномена педагогічної системи, що відображає і репрезентує суттєві структурно-функціональні зв'язки об'єкта педагогічного дослідження, представлений в потрібній наочній формі і здатний давати нове знання про об'єкт моделювання» [4].

Враховуючи вищезазначене ми побудували модель процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога до застосування проектно-комунікативних технологій. Схематично дана модель представлена на рис. 2.1.

Враховуючи специфіку і мету нашого дослідження, нами використані типи понятійної і структурної моделі.

Основою даної системи є мета, сформульована нами наступним чином: удосконалення системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій, і конкретизована провідними завданнями:

1) озброєння студентів знаннями: наукової і науково-методичної літератури, що стосується навчання філологічних дисциплін з використанням проектно-комунікативних технологій в навчальному процесі; програмного забезпечення процесу навчання; про можливості проектно-комунікативних технологій в управлінні навчальним процесом і вирішенні конкретних педагогічних задач і т.д.

2) розвиток комплексу професійно-педагогічних вмінь (гностичні, комунікативні, організаційні, проєктувальні та конструктивні вміння), якими, на наш погляд, повинен володіти кожен вчитель-філолог для використання проектно-комунікативних технологій у навчальному процесі.

3) формування у майбутніх вчителів-філологів: стійкого інтересу до роботи з проектно-комунікативними технологіями та бажання використовувати їх під час педагогічної практики, позитивного ставлення до формування професійної компетентності на основі усвідомлення студентами соціальної значущості професії вчителя-філолога як предметника, дослідника та культуромовної особистості; потреби використання навчальних програм різних типів і різних форм начально-пізнавальної діяльності учнів; схильності до занять навчально-дослідницькою і навчально-методичною роботою з проблем використання проектно-комунікативних технологій в навчанні філологічних дисциплін і т.д. (формування мотиваційної готовності).

Ґрунтуючись на попередньому вивченні психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури та проаналізувавши стан професійно-педагогічної підготовки вчителя-філолога, було зроблено висновок про те що структура професійної підготовки вміщує теоретичну, практичну та дослідницьку підготовки. Зважаючи на стан мовної політики в Україні, були виділені головні компоненти професійно-педагогічної підготовки вчителя-філолога як предметника, дослідника та культуромовної особистості: інтенційний, когнітивний, методичний, особистісний та рефлексивний.

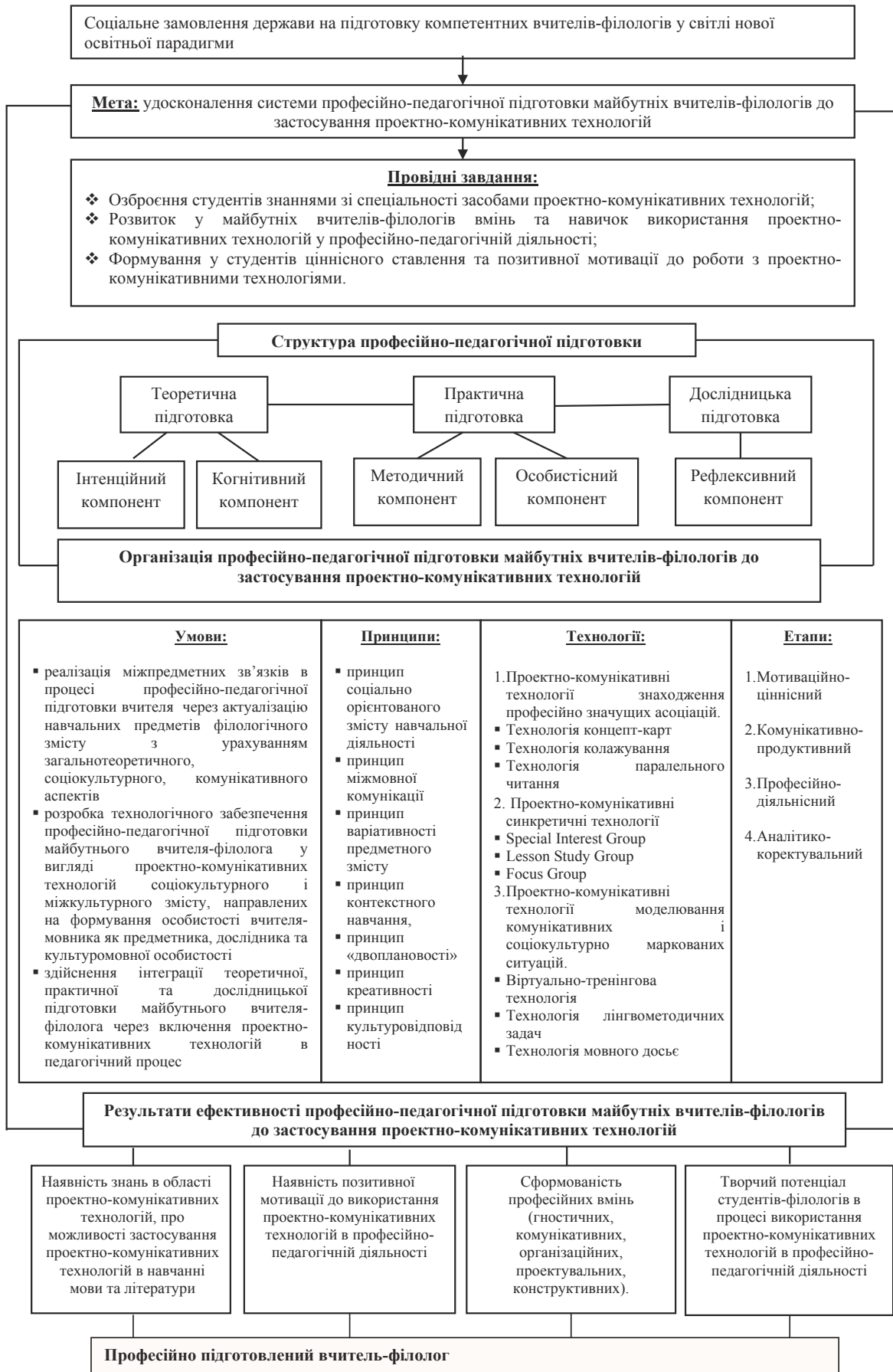

Рис. 2.1. Модель професійно-педагогічної підготовки майбутнього-вчителя-філолога до застосування проектно-комунікативних технологій

Далі були визначені умови успішної організації професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога до застосування проектно-комунікативних технологій як комплекс заходів навчально-виховного процесу для забезпечення досягнення студентами достатнього рівня професійної компетентності:

– реалізація міжпредметних зв'язків в процесі професійно-педагогічної підготовки вчителя через актуалізацію навчальних предметів філологічного змісту з урахуванням загальнотеоретичного, соціокультурного, комунікативного аспектів.

– розробка технологічного забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога у вигляді проектно-комунікативних технологій соціокультурного і міжкультурного змісту, направлених на формування особистості вчителя-мовника як предметника, дослідника та культуромовної особистості.

– здійснення інтеграції теоретичної, практичної та дослідницької підготовки майбутнього вчителя-філолога через включення проектно-комунікативних технологій в педагогічний процес.

Ми вважаємо, що формування професійних якостей і вмінь майбутнього вчителя-філолога засобами проектно-комунікативних технологій на етапах теоретичної, практичної та дослідницької підготовки буде екстрапольоване на ефективність цілісного, загального процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів-філологів. Опанувавши професійно-орієнтовані проектно-комунікативні технології під час навчання у ВНЗ, майбутній вчитель-філолог буде використовувати всі різновиди зазначених технологій при роботі зі своїми потенційними учнями в школі.

Оскільки будь-який педагогічний процес функціонує і розвивається згідно принципів навчання, які виступають як першооснова, закономірність тієї чи іншої діяльності і, безумовно, впливають на вибір педагогічних технологій, що забезпечують необхідне функціонування об'єкту дослідження, ми вважаємо необхідним виділити принципи, покликані, на наш погляд, проектувати процес професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога.

В рамках вирішення задач дисертаційного дослідження для нас особливого значення набувають наступні принципи: принцип соціально орієнтованого змісту навчальної діяльності, принцип міжмовної комунікації, принцип варіативності предметного змісту професійно-педагогічної підготовки, принцип контекстного навчання, принцип «двоплановості», принцип креативності, принцип культуровідповідності. Розглянемо більш детально зазначені нами принципи.

Принцип соціально орієнтованого змісту навчальної діяльності. Даний принцип означає, що професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя-філолога відбувається на діяльнісно-контекстуальній соціально орієнтованій основі, що забезпечує засвоєння учнями досвіду реальної соціально-культурної діяльності, яка передбачає функціональне використання мови, що вивчається.

В професійно-педагогічній підготовці філолога це передбачає перш за все розширення рамок навчального контексту і досвіду міжкультурної взаємодії і тим самим – забезпечення аутентичного характеру комунікативних і навчально-пізнавальних задач. Умови для автентичності змісту професійно-педагогічної підготовки вчителя-філолога створюються завдяки його міжпредметному (міждисциплінарному) характеру, що сприяє формуванню цілісної картини світу, в тому числі мовної та інформаційної. Це забезпечується за рахунок навчально-пізнавальних задач, пов'язаних з дослідженням реальної соціально-культурної дійсності засобами мови, що вивчається, і підпорядкування практичних цілей оволодіння мовою вирішенню таких навчальних, навчально-дослідницьких, проектно-дослідницьких задач на міждисциплінарній основі.

Принцип міжмовної комунікації. Даний принцип означає, що в процесі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога передбачається опора на міжмовну координацію та інтеграцію в предметній області «Філологія». Даний принцип розглядається як певне розширення принципу орієнтації на рідну мову (за А.А. Миролюбовим), що реалізується в змісті і процесі мовного навчання.

Аналіз особливостей професійно-педагогічної підготовки вчителів в області вивчення рідної та іноземних мов показав, що мовнодіяльнісний та загальнофілологічний характер даних навчальних предметів визначається спільністю діяльнісних особливостей засвоєння мови і культури (рідної та іноземної) і особистісних характеристик студента-філолога. При цьому інтеграція в предметній області «Філологія» обумовлена, як відмічає Н.Д. Гальськова, перш за все направленістю на формування культуромовної особистості вчителя як «глибокого національного феномену» [1].

Реалізація вищезазначеного принципу сприяє застосуванню професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій, що забезпечують предметно-змістову основу для координації дисциплін в предметній області «Філологія» і її направленість на лінгвокультурознавчі, літературознавчі, філологічні і загальнокультурні аспекти. Вказані аспекти представляють собою ту базу, яка створює умови для усвідомлення учнями своєї національно-культурної приналежності і виховання толерантності до інших мов і культур, розвитку «людини культури» і виховання загальнокультурних цінностей.

Принцип варіативності предметного змісту професійно-педагогічної підготовки. Даний принцип означає, що обов'язковою умовою ефективності професійно-педагогічної підготовки є забезпечення предметно-змістової варіативності як основи для вільного вибору, самовизначення та самореалізації майбутнього вчителя-філолога в мовному, інформаційному та навчальному середовищі.

Варіативність предметного змісту професійно-педагогічної підготовки в процесі оволодіння мовою може бути забезпечена змістом проектно-комунікативних технологій за рахунок: діапазону проблематики і ситуацій спілкування в рамках навчальної програми; діапазону навчальних завдань, направлених на вивчення мови і культури; діапазону ситуацій і видів самостійної роботи над мовою; розширення індивідуального досвіду в процесі вивчення і функціонального використання мови, що вивчається.

Принцип контекстного навчання. Цей принцип визначає контекстно-діяльнісний характер професійно-педагогічної підготовки вчителя в роботі над мовою, що вивчається і передбачає включення навчально-пізна-

вальних задач (навчально-дослідницьких, комунікативно-творчих, проектних) і процесів освоєння соціально-культурної дійсності в професійно-педагогічну підготовку майбутнього філолога. Це забезпечує: зближення навчально-пізнавальної діяльності з реальним соціально-культурним контекстом; умови для пізнання цілісної картини світу засобами мови і в процесі її оволодіння; розширення можливостей підготовки учня до соціально-культурної діяльності і скорочення розриву між навчальним і реальним використанням мови, що вивчається. Тим самим розширюються можливості формування соціальної компетенції засобами мови, що вивчається, формування ціннісних світоглядних орієнтацій учня і його соціалізації.

Принцип «двоплановості» професійно-педагогічної підготовки вчителя-філолога реалізується під час ділової гри, коли студенти, з одного боку, виступають в ролі педагога в процесі професійно-педагогічної діяльності, а з іншого боку, в ролі учня. А.О. Вербицький відмічає, що орієнтуючись на принцип двоплановості професійно-педагогічної підготовки філолога, вчитель створює такі об'єктивні умови, при яких учні в будь-який час усвідомлюють, що вони діють як учасники проекту, і як – майбутні спеціалісти. Це забезпечується постановкою двоякого роду цілей, – цілей проекту та педагогічних цілей, що досягається використанням проектно-комунікативних технологій.

Таким чином, подвійність цілей проектно-комунікативної діяльності вчителя обумовлює двоплановість його професійно-педагогічної підготовки. Опора на принцип двоплановості дозволяє нам більш широко трактувати предмет професійно-педагогічної підготовки вчителя-філолога. Зважаючи на зазначене представляється, що предметом професійно-педагогічної підготовки є одночасно як організація навчальної роботи учнів, так і конструювання, реалізація і оцінка їх діяльності в рамках застосування проектно-комунікативних технологій.

Принцип креативності. В контексті професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога даний принцип по-новому інтерпретує принцип творчої активності і складає один з ключових аспектів в підготовці вчителя-філолога до застосування проектно-комунікативних технологій.

Суть даного принципу полягає в тому, щоб давати учню не готові висновки і вказівки, а допомагати йому розкрити шляхи вирішення типових проблем, формувати здатність самостійно виробляти рішення і тим самим готувати до творчого вирішення цих проблем у процесі комунікативної взаємодії. Для такого навчання характерно, що студент знаходиться в позиції дослідника проблемної ситуації, націлений на пошук способів вирішення, конструктивних схем дії, оволодіння методологією і накопичення досвіду вирішення проблемного завдання. Стосовно професійно-педагогічної підготовки вчителя-філолога, цей підхід означає, з нашої точки зору, оволодіння мовою, що вивчається на основі формування способів вивчення мови та культури з пріоритетним використанням проектно-комунікативних технологій.

Принцип культуровідповідності пов'язаний з необхідністю включати в зміст мовної освіти і освіти в цілому не тільки наукові знання, але і культуру як цілісне розвиваюче явище, як систему накопичених знань, соціального досвіду, культурних досягнень і діяльності, направленої на отримання знань, оволодіння досвідом і досягненнями культури, в тому числі і культури країни, мова якої вивчається. Культуровідповідна освіта відображає багатогранність культури і суспільства, тобто освітнє середовище виступає як багатокультурний соціум, де всі культури рівні, де стає можливим культурне самовизначення і розкриття особистості культури кожного суб'єкта.

Стосовно процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога можна говорити, погоджуючись з В.В. Сафоною, про необхідність врахування даного принципу при відборі культурознавчого матеріалу для навчальних цілей. Згідно з цим принципом, потрібно визначити ціннісний смисл, а потім ціннісну значимість матеріалів, що відбираються для формування у студентів власних уявлень про історію і культуру народів, мова яких вивчається, варіативності їх стилів життя й культурозбагачених взаємовпливів [5].

Вищеперераховані умови та принципи послужили опорою при відборі і конструюванні **педагогічних професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій**, направлених на формування особистості вчителя-філолога як предметника, дослідника та культуромовної особистості в процесі його професійно-педагогічної підготовки.

Зважаючи на це, ми виділяємо три групи професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій, що реалізуються в площинах теоретичної, практичної та дослідницької підготовки. Проектно-комунікативні технології виділені нами типів будуть ефективними та доцільними при роботі з матеріалами філологічної направленості, що пов'язані з викладанням мов у ЗНЗ. Розглянемо детальніше кожен з виділених груп технологій.

Проектно-комунікативні технології знаходження професійно значущих асоціацій. Досліджувані технології передбачають групування мовних засобів на основі використання асоціацій (семантичних, образних, ситуативних), різних видів схематичної систематизації мовних засобів (побудова особистих опорних схем, що організують мовні засоби в певну систему мовних одиниць або опорних схем на основі тексту), та орієнтовані на створення значущо професійного мислення студента-філолога, розвитку його пізнавальної мотивації.

В рамках технологій знаходження професійно значущих асоціацій, нам представляється доцільним, виділити *технологію концепт-карт, технологію колажування та технологію паралельного читання*, в основі яких лежить принцип «радіантного мислення», тобто використання природної схильності мозку мислити асоціативно, від центру до периферії.

Проектно-комунікативні синкретичні технології. Формування цілісної особистості вчителя-дослідника можливе лише за умови застосування синкретичного підходу (*synkretismos* – поєднання, злиття), що забезпечує тісний взаємозв'язок деяких професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій.

Вимоги до педагогічної підготовки спеціаліста філологічного профілю, продиктовані професійними запитамі, на нашу думку, можуть бути реалізовані за допомогою професійно-орієнтованих проектно-комунікативних синкретичних технологій, інструментарій яких відрізняється високим ступенем структурної цілісності, нерозчленованості, недиференційованості та перспективно враховує різноманітні професійні якості майбутньої діяльності молодого спеціаліста.

Враховуючи три площини професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога як дослідника, ми виділили такі професійно-орієнтовані проектно-комунікативні синкретичні технології як *група зі специфічними інтересами (Special Interest Group)*, *навчально-методична група (Lesson Study Group)* і *фокус група (Focus Group)* відповідно.

Проектно-комунікативні технології моделювання комунікативних і соціокультурно маркованих ситуацій. Зазначені технології передбачають проблемно-комунікативні форми організації навчальної діяльності студентів, які направлені на інтеграцію їх комунікативної практики і пошуково-пізнавальної діяльності, що сприяє формуванню комунікативно-прагматичних та інтелектуальних вмінь вирішення пізнавальних задач.

В найбільш загальному плані «ситуація» визначається як фрагмент об'єктивної дійсності, що відображається суб'єктом в його практичній діяльності. Серед факторів, що входять в комунікативну ситуацію, як правило, називають обставини дійсності, відносини між комунікантами, мовні спонукання і реалізацію самого акту спілкування [3, с. 156].

В ході нашого дослідження соціокультурно марковані ситуації реалізовувались через *віртуально-тренінгову технологію, технологію лінгвометодичних задач та технологію мовного досьє*, які передбачали включення студентів в діалог/полілог, в тому числі і міжкультурного характеру.

Застосування вищеперерахованих професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій покликано забезпечити ефективну професійну підготовку студента-філолога до майбутньої педагогічної діяльності у єдності її складових компонентів, створенні усталених зв'язків між ними та існуванні їх як єдиного цілого.

Модель професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій не тільки визначає параметри організації процесу підготовки студентів до застосування досліджуваних технологій в професійній діяльності, але і має в своєму складі процесуальний і змістовий аспекти, має динамічний характер. На наш погляд, вона може бути реалізована в ході чотирьох **етапів**:

1. *Мотиваційно-ціннісний етап*, який включає: постановку цілей і задач професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога до застосування проектно-комунікативних технологій в педагогічній діяльності, як якості спеціаліста, що відповідає майбутній спеціальності і кваліфікації; визначення специфіки і можливостей навчальних предметів загальнопрофесійної і спеціальної підготовки для формування готовності студентів філологічних факультетів педагогічних ВНЗ до використання проектно-комунікативних технологій в процесі їх вивчення у ВНЗ; формування ціннісних орієнтацій і мотивів по оволодінню знаннями, вміннями і навичками застосування проектно-комунікативних технологій в навчанні філологічних дисциплін; формування професійного образу вчителя-філолога.

2. *Комунікативно-продуктивний етап* представляє собою цілеспрямоване формування готовності майбутніх вчителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій (професійних знань, вмінь, навичок, прийомів самоосвіти), що включає теоретичну, дослідницьку, практичну підготовку і передбачає реалізацію знань, умінь та навичок застосування проектно-комунікативних технологій в навчально-пізнавальній і практичній діяльності (знання в психолого-педагогічній галузі та її методології, предметні методиці; вміння викладати, передавати, пояснювати; набуття професійної компетентності).

3. *Професійно-діяльнісний етап* має на меті демонстрацію сформованості у майбутнього вчителя-філолога інтегративного комплексу компетенцій, що свідчить про відповідний рівень комунікативної компетенції, включаючи лінгвістичний, соціолінгвістичний, соціокультурний, прагматичний і стратегічний компоненти. На цьому етапі студенти реалізують накопичені знання, досвід, уміння і навички через створення ними особистісних навчальних продуктів, досліджень, творів.

4. *Аналітико-коректувальний етап* включає аналіз і корекцію реалізації отриманих в ході формування знань, умінь та навичок застосування проектно-комунікативних технологій майбутніх вчителів-філологів в навчально-пізнавальній і практичній діяльності, корекцію індивідуального стилю застосування проектно-комунікативних технологій в навчанні філологічних дисциплін через співвідношення об'єктивних вимог до професійної діяльності з особистісним розвитком спеціаліста.

Таким чином, вирішення поставлених в даній теоретичній моделі професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів-філологів задач за допомогою всіх виділених форм, методів і засобів навчання, з дотриманням вищеназваних умов та принципів дозволить педагогам досягти поставленої мети, яка буде виражатися в результаті – підвищиться якість підготовки студентів взагалі, в тому числі і до застосування проектно-комунікативних технологій в процесі викладання філологічних дисциплін.

Перспективи подальших досліджень пов'язуються нами із впровадженням моделі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога до застосування проектно-комунікативних технологій.

Література:

1. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам. – М. : АРКТИ, 2000. – 165 с.
2. Коряковцева Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Продуктивные образовательные технологии. – М., 2010. – 192 с.
3. Кузьмина, А.М. Культурологически маркированные ситуации профессионального общения в обучении иностранному языку [Текст] // Межкультурная коммуникация: теория и практика. Сборник научных трудов по материалам V Международной научно-практической конференции «Лингвистические и культурологические традиции образования». Под ред. М. А. Качалова. – Томск : Томский политехнический ун-т, 2005. – С. 152-157.
4. Романов Е. В. Теория и практика профессиональной подготовки учителя технологии и предпринимательства: Монография. – Магнитогорск : МАГУ, 2001. – 245 с.
5. Сафонова В. В. Культуроведение в системе современного языкового образования [Текст] / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 3. – С. 19-20.

Костін Я. А.,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

СТАТУС ІННОВАЦІЙ ТА НОВОВВЕДЕНЬ СВІТОВИХ РІЗНОВИДІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЯК МОВИ МІЖНАРОДНОГО СПІЛКУВАННЯ

На сьогоднішній день світове поширення та масове використання англійської мови досягло глобальних масштабів. Зважаючи на всезростаюче розмаїття користувачів та вживання англійської мови в крос-культурному середовищі, відбувається перегляд сучасних підходів щодо викладання англійської мови. Беручи до уваги збільшення важливості взаєморозуміння у міжнародній взаємодії, **метою** даної роботи є вивчення теоретичних положень і практичних завдань викладання і навчання англійської мови як міжнародної мови спілкування.

Ключові слова: англійська мова як міжнародна, міжкультурна комунікація, відхилення, нововведення, компетенція, американська англійська, британська англійська.

На сегодняшний день мировое распространение и массовое использование английского языка достигло глобальных масштабов. Учитывая всевозрастающее разнообразие пользователей и использование английского языка в межкультурной среде, происходит пересмотр современных подходов относительно преподавания английского языка. Принимая во внимание увеличение важности взаимопонимания в международном взаимодействии, целью данной работы является изучение теоретических положений и практических заданий преподавания и обучения английскому языку как международному языку общения.

Ключевые слова: английский язык как международный, межкультурная коммуникация, отклонение, нововведение, компетенция, американский английский, британский английский.

Today, global spread and massive use of English has reached global proportions. Considering the ever-increasing variety of users and the use of English in cross-cultural environment, we have to review the modern approaches to the teaching of English. Taking into account the increase of understanding importance in international cooperation, the aim of this work is the study of theoretical concepts and practical challenges of teaching and learning of English as an international language of communication.

Keywords: English as an international language, intercultural communication, rejection, innovation, competence, American English, British English.

Вступ. Глобальне поширення англійської мови має ряд особливостей. У багатьох країнах де англійська є не корінною, але використовується дуже інтенсивно у повсякденному житті, вона приймає різні форми, що відображають культурні та мовні особливості мовців. У глобальному контексті, англійська мова функціонує як міжнародна мова. В даний час, не носії мови переважають чисельно носіїв мови, і ці некорінні мовці використовують англійську мову для різних цілей, в тому числі, для міжкультурної комунікації. Однією з важливих особливостей такого спілкування є те, що вище згадана комунікація в основному трапляється між не носіями мови в міжнародному форматі. Тому, норми корінних мовців в таких взаємодіях можуть бути не тільки непотрібними, але і недоцільними. Останнім часом ці та інші фактори змусили деяких дослідників переглянути загальні припущення і поступитися місцем новим підходам, які характеризують англійську мову як міжнародну мову. В результаті **об'єктом** нашого дослідження можна вважати моделі, норми і цілі англійської мови виховання, а його **предметом** вплив різноманітних чинників як місцевого так і міжнародного характеру на вищезгадане виховання. Крім того, нами поставлене **завдання** проаналізувати сприйняття англійської мови в різних соціокультурних оточеннях.

Світові різновиди англійської мови. С. Нельсон стверджує, що «при наближенні одна до одної, мови переходять на нові культурні та мовні зв'язки, як, наприклад, англійська в Індії...» [4, с. 327-339].

Дійсно, в результаті глобального поширення виникла велика кількість різновидів англійської мови в різних соціокультурних спільнотах. Б. Б. Качру представляє це соціолінгвістичне явище англійської мови у вигляді трьох концентричних кіл: внутрішнє коло, зовнішнє коло і зростаюче коло. Внутрішнє коло уособлює собою традиційні країни, де англійська є основною корінною мовою. Країнами цього кола є США, Великобританія, Канада, Австралія та Нова Зеландія. Зовнішнє коло включає в себе інституціалізовані не корінні різновиди англійської мови в таких країнах, як Індія, Нігерія і Сінгапур. Ці країни мають колоніальну історію. Тут англійська мова використовується досить інтенсивно у повсякденному житті людей і утворює нові норми, сформовані новими соціально-культурними та соціолінгвістичними обставинами. Та, в решті решт, зростаюче коло, яке включає в себе такі країни як Китай, Ізраїль і Туреччина, де англійська виконує роль мови для міжнародного спілкування [3, с. 11-30 ; 2, с. 65].

Дослідження у сфері некорінних різновидів англійської мови призвели до того, що багато вчених зійшлися на думці, що потрібно визнавати і приймати ці різновиди та запропонували дати їм назви наприклад, такі як «індійська англійська», «нігерійська англійська», «сінгапурська англійська». Таким чином, модель трьох концентричних кіл привнесла плуралізм щодо сприйняття англійської мови в різних соціокультурних оточеннях. Англійська більше не є власністю виключно носіїв мови, це також мова не корінних мовців, які використовують та пристосовують її до свого соціокультурного оточення. Отже в центрі уваги опиняються наступні запитання, а саме, статус інновацій та нововведень в некорінних різновидах англійської мови, їх кодифікація, а також питання наслідування некорінних і корінних норм англійської.

Інновації, стандарти, норми і моделі в різновидах англійської мови. Традиційно, англійська мова некорінних мовців вважається тим кращою чим більше вона наближена до автентичної мови. Відмінності ж в використанні мовних одиниць часто розглядаються як недоліки / «помилки».

Дослідники некорінних різновидів англійської мови дають різні визначення термінів «помилка» і «відхилення». Основна ж ідея полягає в тому, що соціокультурне оточення природно впливає на мову, в результаті чого відбуваються зміни в мові, які жодним чином не повинні розглядатись як недоліки. Саме тому, Б. Б. Качру зробив спробу чітко розмежувати терміни «помилка» і «відхилення». «Помилка» може бути непринятною для носія мови, оскільки вона не належить до «норм» англійської мови; вона, також, не може бути виправданою з точки зору впливу соціокультурного оточення; і це не результат еволюційних процесів, які мають місце в некорінних різновидах англійської мови. В свою чергу, «відхилення» можна характеризувати наступним чином: воно відрізняється від норми в тому сенсі, що це результат нового «не англійського» мовного та культурного середовища, в якому використовується англійська мова; воно є результатом еволюційного процесу [2, с. 62].

Звідси можна зробити висновок, що «відхилення» – це *нововведення* в значенні «відмінність», і аж ні як не «помилка» або «похибка», що означає «недолік». Саме завдяки такому «відмінному» погляду, можуть отримати визнання норми некорінних різновидів англійської мови.

Іншим питанням є сприйняття «відхилення», як мовної «інновації». А. Бембоз пропонує п'ять факторів які визначають інноваційну діяльність. Це «демографічний» (кількість користувачів), «географічний» (поширення інновацій), «авторитетний» (фактичне використання або схвалення використання інновацій письменниками, вчителями, працівниками засобів масової інформації, екзаменаційними органами, видавництвами і впливовими громадськими лідерами), «кодифікаційний» (у вузькому сенсі, це втілення інновації у письмовій формі в граматиці або словнику, підручнику чи будь-якому іншому типі довідникових посібників) і «прийнятний» (остаточне прийняття інновації громадськістю). Серед цих факторів, згаданий вище вчений виокремлює «кодифікацію» і «прийнятність» як найважливіші, без яких «нововведення» будуть розглядатись як помилки [1, с. 3].

Вміння та досвід володіння англійською, людьми для яких вона є другою мовою, свідчить про важливість і необхідність визнання англійської мови як міжнародної. Проте обмежуватись вивченням англійської мови як єдиної мови для міжнародного спілкування не припустімо.

Висновки. З поширенням англійської мови по всьому світу, вона набула статусу інтернаціональної. Число носіїв мови перевищує число носіїв мови, і лівова частка спілкування на англійській мові відбувається саме в середовищі не носіїв мови. Зважаючи на це, життєві реалії змушують переглянути традиційні положення викладання англійської мови, які базуються на мовній компетенції носіїв мови, взявши за основу компетенції і цілі мовців, для яких англійська є другою мовою. Утворення єдиної лінгвістичної компетенції залишається важливим питанням у викладанні англійської мови як міжнародної. Американська і британська моделі лінгвістичної концепції є найбільш придатними моделями для поширення англійської мови як мови міжнародної комунікації. Однак дуже важко встановити стандарт для проведення культурної комунікації серед не носіїв мови, які володіють різними мовними і культурними традиціями.

Література:

1. Бембоз А. Розриваючись між нормами: інновації в світових англійських мовах / А. Бембоз // Світові англійські мови. – 1998. – № 17 (1). – С. 1-14.
2. Качру Б. Б. Моделі для неносіїв світової англійської мови / Б. Б. Качру // Інша мова: англійська в різних культурах / ред. Б. Б. Качру. – [2-ге вид.]. – Урбана : преса Іллінойськ. ун-ту, 1992. – С. 48- 74.
3. Качру Б. Б. Стандарти, кодифікації і соціолінгвістичний реалізм: англійська мова в зовнішньому колі / Б. Б. Качру // Англійська мова у світі: викладання і вивчення мови та літератури / ред. Г. Г. Віддовсон. – Кембридж : Університет. Преса, 1985. – С. 11- 30.
4. Нельсон С. Л. Моя мова, твоя культура: чії комунікативні компетенції / С. Л. Нельсон // Інша мова: англійська в різних культурах / ред. Б. Б. Качру. – [2-ге вид.]. – Урбана : преса Іллінойськ. ун, 1992. – С. 327- 339.
5. Стівенс П. Англійська мова як міжнародна: напрями діяльності в 1990 році / П. Стівенс // Інша мова: англійська в різних культурах / ред. Б. Б. Качру. – [2-ге вид.]. – Урбана : преса Іллінойськ. Ун-ту, 1992. – С. 27- 47.

Онушканич І. В.,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті висвітлено основні проблеми перекладу науково-технічної літератури. Проаналізовано та узагальнено праці вчених, які вивчають дане питання. Подано рекомендації перекладачам науково-технічної літератури.

Ключові слова: науково-технічна література, переклад, термін, комунікація.

В статье отражены основные проблемы перевода научно-технической литературы. Проанализированы и обобщены труды ученых, которые изучают данный вопрос. Поданы рекомендации переводчикам научно-технической литературы.

Ключевые слова: научно-техническая литература, перевод, термин, коммуникация.

The article researches main problems of scientific and technical literature translation. Works of scientists who study this question are analysed and generalized. Recommendations on scientific and technical literature translation are given.

Key words: scientific and technical literature, translation, term, communication.

У зв'язку з бурхливим розвитком науки та поширенням науково-технічної інформації зросло значення науково-технічного перекладу, як засобу передачі накопиченої інформації та знань. Проблема перекладу науково-технічної літератури займає одне з провідних місць у сучасному перекладознавстві.

Переклад неодноразово ставав предметом уваги науковців, які намагались дати різні визначення даного процесу. Вагомий внесок у розробку проблеми внесли Л.С. Бархударов, В.Е. Бреус, В.Н. Комісаров, В.В. Коптілов, Я.І. Рецкер, А.В. Федоров, які займались вивченням особливостей та проблем процесу перекладу загалом та особливо перекладу науково-технічної літератури.

Проаналізувавши праці вчених в цій галузі, доходимо до висновку, що переклад науково-технічної літератури займає окрему площину в царині перекладу, кардинально відрізняється від перекладів текстів інших галузей певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями.

Технічний переклад представляє собою вид перекладу, який допомагає встановити взаєморозуміння між людьми, що говорять різними мовами. При спрощеному підході під технічним перекладом розуміють переклад технічних текстів. В основі даного виду перекладу лежить формально-логічний стиль, який характеризується точністю, неемоційністю та безособовістю [7, с. 57].

Даний вид перекладу виник на стику лінгвістики з однієї сторони і науки та техніки з іншої. Тому переклад наукової та технічної літератури потрібно розглядати як з точки зору перекладознавства, так і з наукової і технічної позиції [6, с. 9].

А.Л. Пумпянський, на основі фактичного мовного матеріалу різних галузей науки та техніки, проводив дослідження на виявлення об'єктивних закономірностей перекладу наукової та технічної літератури. На основі проведеного дослідження зробив висновок, що в науковій та технічній літературі використовуються ті ж самі мовні засоби, що і в інших видах письмової комунікації, але окремі лексичні та граматичні компоненти мають зовсім інше значення. В зв'язку з цим перед лінгвістами стоїть важливе завдання – виявити і описати специфіку вживання в науці та техніці даних мовних компонентів, та розробити способи адекватного та точного перекладу даних одиниць на інші мови [6, с. 10].

Як стверджує О. Ключник та Г. Грицик, найбільш типовими лексичними особливостями науково-технічної літератури є насиченість тексту термінами та термінологічними сполученнями. Терміни представляють собою слова, які мають ті ж лінгвістичні властивості, як і інші одиниці словникового складу, але виражають поняття наукооброблені і властиві лише окремій галузі науки та техніки. Терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів і є однією з головних причин виникнення труднощів при перекладі з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладацьких відповідників та національну варіативність [3, с. 2].

А.Я. Коваленко головним прийомом перекладу термінів вважає переклад за допомогою лексичного еквіваленту, який представляє собою постійну лексичну відповідність, яка точно співпадає з значенням слова. Терміни, які мають еквіваленти в мові перекладу, відіграють важливу роль в здійсненні даного процесу, адже вони служать опорними пунктами у тексті, від яких залежить розкриття значення інших слів та з'ясування характеру тексту. Тому при їх перекладі дуже важливо правильно вміти знаходити відповідний еквівалент [4, с. 258].

Дослідження подібних проблем також висвітлює А.О. Кульчицька, яка для перекладу термінів-словосполучень рекомендує використовувати наступні прийоми: 1) прийом опису – передачу слова за допомогою поширеного пояснення значення даного слова; 2) переклад за допомогою використання родового відмінку; 3) прийом калькування, тобто переклад слова чи словосполучення мови оригіналу за його частинами з наступним складанням цих частин; 4) прийом транскрибування, який передбачає передачу літерами рідної мови звучання слова мови оригіналу; 5) переклад за допомогою використання різних прийменників [5, с. 2].

До інших особливостей науково-технічної літератури відносять широке вживання різних скорочень, як і тих, що зафіксовані у словниках, так і авторських, оказіональних, що створені тільки на конкретний випадок і зафіксовані лише в одному тексті. Іншу особливість науково-технічної літератури представляють інтернаціональні слова, які незважаючи на схожість звучання у різних мовах, відрізняються в кожній мові своєю семантикою і стилістичним забарвленням, а в теорії перекладу відомі як «фальшиві друзі перекладача» [3, с. 2].

Якщо лексичні відмінності в тексті є очевидними, то у граматичному плані вони значно менш виразні, однак не менш різноманітні. Серед особливостей граматичної структури науково-технічної літератури Коваленко А.Я. виокремлює: 1) наявність довгих речень, які включають велику кількість другорядних і однорядних членів; 2) вживання багатокomпонентних атрибутивних словосполучень; 3) вживання означень, утворених шляхом стяжки цілих синтаксичних груп; 4) вживання синтаксичних конструкцій, пасивних конструкцій, зворотів; 5) наявність пропусків деяких службових слів (артиклів, допоміжних дієслів) особливо в таблицях, графіках, специфікаціях [4, с. 182].

Окрім лексичних та граматичних відмінностей, науковці виокремлюють ще й стилістичні відмінності. Існування жанрово-стилістичних проблем науково-технічного перекладу пов'язані з розбіжностями у стилістичних і жанрових нормах подання інформації в науково-технічних текстах мови оригіналу та перекладу, особливостями вживання слів і сталих образних і необразних сполучень. О. Ключник та Г. Грицик виділяють наступні стилістичні особливості науково-технічних текстів: переклад, так званих, метафоричних термінів; переклад образної та необразної фразеології; переклад різноманітних кліше; наявність у такого роду текстах розмовних лексичних елементів [3, с. 2].

Для подолання жанрово-стилістичних труднощів перекладачеві слід, перш за все, навчитись ідентифікувати дані проблеми в науково-технічному тексті. Крім того необхідно формувати навички для подолання різноманітних стилістичних труднощів перекладу з врахуванням норм мови перекладу та жанрових норм культури мови оригіналу. Перекладачеві потрібно не тільки знати, але й вміти застосовувати адекватні способи перекладу найбільш складних з стилістичної точки зору елементів науково-технічного тексту, а також не слід забувати про прагматичну адаптацію оригінального тексту під час перекладу [3, с. 3].

Окрім уже зазначених лексичних, граматичних, стилістичних особливостей технічної літератури, існують також характерні особливості, які надзвичайно важливі при перекладі. Г.К. Жустрін відзначає кілька характерних особливостей науково-технічних текстів. По-перше дані матеріали призначені для конкретних спеціалістів. Загалом, будь-який науково-технічний текст – це зв'язаний в одне ціле матеріал з якого не можна виключити яку-небудь частину, прийнявши її за незначну, так як при цьому може змінитись зміст цілого тексту. По-друге, в більшості випадків в процесі перекладу науково-технічного тексту приходиться міняти порядок слів в реченні. У випадку, якщо перекладач недостатньо орієнтується в певній темі, він здійснюватиме дослівний переклад, тобто зберігатиме порядок слів у реченні відповідно до оригіналу, або ж додаватиме власні слова чи фрази, відсутні в тексті оригіналу, що також може змінити його значення [2, с. 95].

Для того, щоб уникнути виникнення схожих проблем при перекладі необхідно здійснювати належну підготовку майбутніх спеціалістів ще в університеті. При введенні та закріпленні лексичного матеріалу рекомендується привчати студентів бачити різноманітні значення слів та словосполучень типових для мови науково-технічної літератури. При обробці граматичного матеріалу потрібно привчати студентів аналізувати різні значення омонімічних форм, а також різноманітні типи для певної мови граматичні форми. Після вивчення основних лексичних та граматичних аспектів та виконання тренувальних вправ з підручників настає перехід до читання та перекладу оригінальних наукових та технічних текстів. На даному етапі науковці рекомендують звертати основну увагу не на значення вузьких термінів, а на освоєння загальних закономірностей мови і стилю науково-технічної літератури, вимови, словникового складу і граматичної будови. Тексти потрібно вчитись перекладати не механічно або ж інтуїтивно, а з виявленням всіх особливостей, притаманних спеціальній літературі. Студентам та перекладачам необхідно пам'ятати, що приблизне угадування або ж інтуїтивна догадка не повинні мати місця при перекладі, але лише усвідомлений лексико-граматичний аналіз гарантує правильний переклад смислу тексту та думок автора. Одним з ефективним способів навчитись перекладати літературу по спеціальності являється переклад літератури по суміжній або незнайомій області, де потрібно застосовувати лексичний та граматичний аналіз. Всі ці прийоми допоможуть студенту в майбутньому розрізняти труднощі перекладу в будь-якому контексті, використовувати граматичні формули, слова та словосполучення різної тематики та здійснювати адекватний та якісний переклад [6, с. 12-14].

У процесі всієї своєї перекладацької діяльності перекладач повинен вдосконалюватись у всеможливих дисциплінах та сферах, консультуватись з фахівцями сфери в якій перекладає, постійно читати фахову літературу, ретельно опрацьовувати нову термінологію, працювати з тлумачними словниками, енциклопедіями, ознайомлюватись з усіма чинними стандартами в галузі відповідної спеціалізації та чітко дотримуватись їх положень. Також перекладачеві слід брати участь у різноманітних конференціях та семінарах, присвячених питанням теорії та практики перекладу з відповідного напрямку спеціалізації, підвищуючи, таким чином, свою компетенцію. [1, с. 3-4].

Дотримання всіх цих аспектів та постійна робота над собою є запорукою здійснення адекватного перекладу, що відповідає реаліям сьогодення, а також основою успішної перекладацької кар'єри.

Література:

1. Дерді Е. Т., Сахро А. С. Причины низкой jakości науково-технічного перекладу та шляхи їх подолання / Е. Т. Дерді., А. С. Сахро // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – С. 34-39.
2. Жустрін Г. К. Краткий курс перевода научно-технической литературы с английского на русский : посібник / Г. К. Жустрін. – М., 2006. – 112 с.
3. Ключник О., Грицик Г. Труднощі науково-технічного перекладу [Електронний ресурс] : стаття з наукової конференції / О. Ключник, Г. Грицик. – К., 2013. – 4 с. – Режим доступу до статті : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1408>

4. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : підручник / А. Я. Коваленко. – К. : Інкос, 2002. – 317 с.
5. Кульчицька А. О. Переклад термінів: матеріали Всеукраїнської конференції [«Актуальні проблеми перекладу»]. – 2006.
6. Пумпянский А. Л. Чтение и перевод английской научной и технической литературы: Лексика, грамматика, фонетика, упражнения / А. Л. Пумпянский. – Мн.: ООО «Попурри», 1997. – 608 с.
7. Чебурашкін Н. Д. Технічний переклад у школі: підручник / Н. Д. Чебурашкін [Під ред. Б. Е. Беліцкого] – 4-е вид. – М. : Просвещение, 1983. – 255 с.

Потапенко Л. В.,

Черкаський інститут банківської справи УБС НБУ, м. Черкаси

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕЛІНГВІСТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню сутності, мети, інструментів реалізації та результатів професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів нелінгвістичних спеціальностей.

Ключові слова: професійно-орієнтоване навчання іноземної мови (ПОНИМ), комунікативна компетенція, професійна діяльність, нелінгвістична спеціальність.

Статья посвящена исследованию сущности, цели, инструментов реализации и результатов профессионально-ориентированного изучения иностранного языка студентами нелингвистических специальностей

Ключевые слова: профессионально-ориентированное изучение иностранного языка (ПОИИЯ), коммуникативная компетенция, профессиональная деятельность, нелингвистическая специальность.

The author of the article investigates main point, purpose, realization instruments and results of vocationally oriented language learning by the students of nonlinguistic specialties.

Key words: vocationally oriented language learning (VOLL), communicative competence, professional activity, nonlinguistic specialty/

Постановка проблеми. Сьогодні Україна все впевненіше входить у світове співтовариство, стає активним фінансовим, торгівельним, промисловим та науковим партнером. Швидкі темпи інтернаціоналізації економіки, її глобалізація, нові електронні засоби комунікації стали поштовхом до потужного розширення міжнародних контактів, виникнення великої кількості спільних підприємств, тісної взаємодії представників ділових кіл різних країн та континентів. Вітчизняна освіта не може стояти осторонь цих трансформаційних процесів. Одним з напрямків модернізації сучасної вищої школи є впровадження в освітню парадигму компетентнісного підходу, націленого на те, щоб забезпечити студента не тільки теоретичними знаннями, а й сформувані у нього досвід здійснення певної діяльності задля вирішення практичних завдань. З'явилася нагальна потреба переглянути підходи до процесу навчання взагалі та до навчання іноземної мови зокрема. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою є запорукою успіху, майбутньої вдалої кар'єри студента.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває професійно-орієнтований підхід до навчання іноземної мови в нелінгвістичних вишах, що передбачає формування у студентів здатності іншомовного спілкування в конкретних професійних, ділових, наукових сферах і ситуаціях із урахуванням особливостей професійного мислення.

Аналіз дослідження проблеми. Висвітлення проблем професійно-орієнтованого навчання іноземних мов (ПОНИМ) знаходимо у працях таких зарубіжних учених як Бревстер Е., Гедерер Х., Джекобсон С., Еглоф Г., Кохонен В., Лампола Р., Лунд А., Макош М., Моро Б., Рюшоф Б., Стенберг К. Окремим аспектам ПОНИМ присвячені дослідження вітчизняних учених, зокрема Кнодель Л., Коваленко О., Корнілової А., Кузнецової О., Першукової О., Пертук А., Шестопалової І.

Мета статті – дослідити сутність, мету, інструменти реалізації та результати професійно-орієнтованого навчання іноземної мови в нелінгвістичних вузах.

Виклад основного матеріалу. Під професійно-орієнтованим навчанням іноземної мови розуміється навчання, яке в центрі уваги ставить потреби студентів у вивченні іноземної мови з орієнтацією на особливості майбутньої професії, спеціальності [4, с. 5]. Такий підхід передбачає поєднання процесів оволодіння професійно-орієнтованою іноземною мовою з розвитком особистісних якостей студентів, знанням культури країни мови, що вивчається та набуття спеціальних навичок, що базуються на професійних і лінгвістичних знаннях. Практична мета ПОНИМ полягає у досягненні випускниками нелінгвістичного вишу такого рівня іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетенції, який дозволить їм використовувати іноземну мову у своїй професійній діяльності на рівні міжнародних стандартів. Природно, що при таких високих вимогах до випускника немовного вузу в плані професійно-практичного володіння іноземною мовою все актуальнішими стають питання розробки ефективних методик навчання іноземної мови для спеціальних цілей.

Головною вимогою професійно-орієнтованого навчання іноземної мови є необхідність наблизити зміст і методи її викладання до практичних та майбутніх професійних потреб студентів. З огляду на це конче необхідним є ретельне вивчення завдань і цілей, що стоять перед певним контингентом студентів, обов'язковий облік їхніх інтересів і мотивації. У першу чергу це відноситься до підбору матеріалу, його критичного осмислення з урахуванням професійної специфіки студентів та рівня мовної компетенції. Завдання викладача полягає в організації такого впливу навчальної інформації на студентів, щоб професійні потреби трансформувалися в джерело їхньої активності та змусили працювати на задоволення виниклих потреб.

Основним інструментом реалізації мети ПОНИМ є зміст, який передбачає поєднання загального та професійного компонентів. Загальний компонент покликаний здійснювати загальноосвітню мовну підготовку, а професійний – безпосередньо орієнтований на практичну професійну діяльність. Зміст навчання ПОНИМ визначається на основі діялісно-орієнтованого, компетентнісного, плюралінгвістичного та міжкультурного підходів [5, с. 33-37].

Діялісно-орієнтований підхід у ПОНИМ дозволяє виявити соціальний контекст, а саме – сферу галузевої діяльності, конкретизує типи мовленнєвих завдань та виокремлює види мовленнєвої діяльності, що необхідні

для успішної професійної діяльності майбутнього фахівця, а також визначає певний рівень опанування мовою. Водночас цей підхід забезпечує формування у студентів загальних та комунікативних мовленнєвих компетенцій професійного характеру. Спрямування ПОНІМ на формування комплексу компетенцій є основою здійснення загальноосвітньої та мовної підготовки студента до життя і практичної діяльності, що передбачає опанування знаннями, формування переліку вмінь і навичок у ширшому соціальному та вужчому професійному контексті. Відповідно до плюралінгвістичного підходу знання мов та їх подальше опанування особою розглядаються як її мовний досвід, у межах якого всі мовні знання і здібності взаємопов'язані та взаємодіють. Міжкультурний підхід передбачає виховання у студента толерантності, сприяння порозумінню, налагодження співпраці та забезпечення можливостей мобільності на теренах Європи та світу.

Діяльнісно-орієнтований, компетентнісний, плюралінгвістичний та міжкультурний підходи скеровують зміст професійно-орієнтованого навчання іноземних мов у площину комплексного формування загальних і комунікативних мовленнєвих компетенцій, розвитку цілісної особистості, яка здатна функціонувати у житті та професійній діяльності в умовах багатомовного середовища [2, с. 75].

ПОНІМ передбачає професійну спрямованість не тільки змісту навчальних матеріалів, а й діяльності, яка включає в себе засоби та прийоми, що формують професійні вміння. Професійна спрямованість діяльності, по-перше, вимагає інтеграції дисципліни «іноземна мова» з профілюючими дисциплінами; по-друге, ставить перед викладачем іноземної мови завдання навчити майбутнього спеціаліста на основі міжпредметних зв'язків використовувати іноземну мову як засіб систематичного поповнення своїх професійних знань та як засіб формування професійних умінь і навичок; по-третє, передбачає використання форм і методів навчання, покликаних забезпечити формування необхідних професійних умінь і навичок майбутнього фахівця [3, с. 39]. Викладання професійної мови передбачає тісну взаємодію викладачів мовних та профільних кафедр на всіх етапах навчання, включаючи сумісне викладання.

До структурних елементів змістовного компонента моделі професійно-орієнтованого навчання іноземній мові можуть входити:

1. Комунікативні вміння за видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо) на основі загальної та професійної лексики. Кінцевою метою професійно-орієнтованого навчання діалогічного мовлення є розвиток уміння вести бесіду, цілеспрямовано обмінюватися інформацією професійного характеру з певної теми. Навчання монологічного мовлення полягає у формуванні вмінь створювати різні жанри монологічних текстів: повідомлення інформації професійного характеру, виступ із доповіддю, створення презентації, розширені висловлювання в ході дискусії, обговорення як з попередньою підготовкою так і без неї. Метою професійно-орієнтованого навчання аудіюванню є формування умінь сприйняття і розуміння висловлювання співрозмовника іноземною мовою в монологічній формі або у процесі діалогу у відповідності з певною реальною професійною сферою, ситуацією. Результатом професійно-орієнтованого навчання читанню є формування умінь володіння усіма видами читання текстів різних функціональних стилів і жанрів, у тому числі спеціальної літератури. Підсумковою метою професійно-орієнтованого навчання письму є розвиток комунікативної компетентності, необхідної для професійного письмового спілкування, що проявляється в уміннях реферативного викладу, анотування, а також перекладу професійно значущого тексту з іноземної мови на українську та з української мови на іноземну.

2. Мовні знання та навички, що включають знання фонетичних явищ, граматичних форм, правил словотворення, лексичних одиниць, термінології, характерної для певної професії та є складовою частиною складних умінь – говоріння, аудіювання, читання, письма.

3. Соціокультурні знання, які на думку дослідниці Гальскової Н. Д., мають на меті ознайомлення студентів не лише із новим способом мовного спілкування, а й з культурою народу мови, що вивчається [1, с. 14].

Як уже зазначалося, результатом ПОНІМ є професійно-орієнтована іншомовна компетентність, що ділиться на такі види: інформаційно-тематична (предметний план), понятійно-концептуальна (знання основних професійних термінів, фраз, сталих виразів), мовна (вміння будувати зв'язне висловлювання в усній та письмовій формах для вираження своїх думок у процесі спілкування), соціолінгвістична (володіння мовними реєстрами відповідно до ситуації спілкування), країнознавчо-культурознавча (знання традицій, звичаїв, способу життя). Зазначені види професійно-орієнтованої іншомовної компетентності успішно реалізуються в системі міждисциплінарного навчання іноземної мови, що має за підґрунтя соціально-педагогічні, психологічні, дидактико-методичні та загальнометодичні принципи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Резюмуючи вищевказане, слід зазначити, що формування професійної іншомовної комунікативної компетентності студентів нелінгвістичних вузів вимагає підпорядкування цілей навчання іноземної мови цілям вищої професійної освіти і відповідно розробки системи навчання, орієнтованої на практичні потреби майбутніх фахівців. Основою іншомовного навчання повинні стати міжпредметна взаємодія викладачів та тісний взаємозв'язок загальнопрофесійних, спеціальних дисциплін і дисципліни іноземна мова професійного спрямування. Іншомовна комунікативна компетентність забезпечить випускнику вузу можливість повноцінно працювати з закордонними інформаційними джерелами, знайомитися з новими світовими технологіями та тенденціями в певній галузі, встановлювати контакти з зарубіжними партнерами в процесі професійної діяльності, сприятиме входженню у світове професійне співтовариство та забезпечить успішне функціонування в ньому.

Література:

1. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранному языку: Пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. – М. : АРКТИ-Глосса, 2010. – 165 с.

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Зиннурова Ф. М. Формирование профессионально-языковой компетентности студентов ССУЗ в полиэтническом регионе (на примере строительных специальностей): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук / Ф. М. Зиннурова. – Йошкар-Ола, 2006. – 25 с.
4. Образцов П. И., Иванова О.Ю. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов / П. И. Образцов. – Орел: ОГУ, 2005. – 114 с.
5. Recommendation № R (98) 6 of the Committee of Ministers to member states concerning modern languages. Council of Europe. Committee of Ministers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : –<https://wcd.coe.int/com.intranet.InstraServlet?command=com.intranet.CmdBlobGet&IntranetImage=530647&SecMode=1&DocId=459522&Usage>

Чорний В. Я.,

Львівський інститут банківської справи УБС НБУ, м. Львів

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СКЛАДОВИХ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СПРЯМОВАНИЙ НА ЗДІЙСНЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ

Стаття присвячена проблемам викладання професійної іноземної мови для студентів економічних факультетів. Аналізуються складові іншомовної компетенції майбутніх фахівців банківської справи (лінгвістична, соціокультурна, стратегічна та професійна). Також подаються різні підходи науковців до трактування даної компетенції.

Ключові слова: професійна іншомовна комунікативна компетенція, лінгвістичний, соціокультурний, стратегічний та професійний компоненти.

Статья рассматривает проблемы преподавания иностранного языка студентам экономических факультетов. Анализируются составляющие иноязычной компетенции будущих специалистов банковского дела (лингвистический, социокультурный, стратегический и профессиональный). А также предлагаются различные подходы ученых к рассмотрению выше упомянутой компетенции.

Ключевые слова: профессиональная иноязычная коммуникативная компетенция, лингвистический, социокультурный, стратегический и профессиональный компоненты.

The article is dedicated to the issues of economic faculties students foreign languages training. The components (linguistic, socio-cultural, strategic and professional) of foreign languages competence forming of the banking business future specialists are analyzed. Various approaches of scholars to the consideration of this competence are also offered.

Key words: professional foreign languages communication competence, linguistic, socio-cultural, strategic and professional components.

Глобалізація суспільства, потреба особистості в швидкій адаптації до умов полікультурного світу, який весь час змінюється, посилює інтерес до мовної освіти як важливого інструменту життєдіяльності людини в полікультурній і мультилінгвальної спільноті людей. Мовна освіта є важливим засобом, котрий формує свідомість особистості та її здатність бути соціально мобільною в суспільстві, сприяє веденню діалогу культур у світі, що глобалізується навколо розв'язання різноманітних проблем.

Таким чином, необхідно зазначити, що сучасний етап розвитку психолого-педагогічних досліджень, які пов'язані із проблемою викладання іноземних мов у ВНЗ фінансово-економічного профілю, характеризується існуванням різних підходів та методик. Як показують результати вивчення наукових доробок спеціалістів (Г.П. Богуславська, С.А. Масилко, В.Л. Скалкін, В.Н. Топалова), спостерігається певне домінування у ВНЗ комунікативного підходу до вивчення іноземних мов. Такий стан речей можна пояснити з огляду на те, що цей підхід передбачає таку організацію навчально-пізнавальної діяльності, при якій студенти постійно перебувають у процесі спілкування іноземною мовою, та сприяє вирішенню завдань формування у майбутніх фахівців практичних умінь іншомовного спілкування і розвитку комунікативних здібностей. Комунікативний підхід забезпечує систематичне оволодіння функціональними та структурними аспектами мови, спрямовує студентів на підвищення рівня професійного спілкування на основі використання іноземної мови як засобу спілкування.

Зазначимо, що незалежно від того, який саме підхід використовують викладачі, вони націлені на формування у студентів належного рівня готовності до професійного спілкування на основі іноземної мови, тобто формують у студентів іншомовну комунікативну компетенцію. Таким чином, *іншомовна компетенція як особливий феномен та інтегральна характеристика особистості майбутнього фахівця банківської сфери передбачає в своєму складі відповідну систему якостей, здібностей та засобів ефективної взаємодії та спілкування іноземною мовою.*

Ми поділяємо думку В.Н. Топалова [8] у тому, що вивчення іноземних мов у ВНЗ повинно бути спрямоване на оволодіння студентами професійно-орієнтованим спілкуванням, сприяти комплексному розвитку їх іншомовної комунікативної компетенції та підвищенню загальнопрофесійної підготовки. Для встановлення контактів із закордонними партнерами майбутні фахівці банківської сфери повинні володіти теоретичними знаннями та вміннями спілкування по своїй спеціальності, тому вивчення іноземної мови повинно відбуватися у безпосередньому зв'язку із майбутньою професією. Вважаємо, що сьогодні необхідно надати майбутнім фахівцям ґрунтовні знання, які б сприяли успішному використанню ними інформації соціокультурного напрямку. Враховуючи ці аспекти вважаємо за доцільне зупинитися на аналізі сутності феномену іншомовної комунікативної компетенції та проаналізувати особливості цієї наукової дефініції.

У науковій літературі зустрічаються такі поняття, як: «лінгвістична (мовна) компетенція», «лінгво-комунікативна компетентність» та «іншомовна комунікативна компетенція». Зазначимо, що в науковий обіг спочатку було введено термін «лінгвістична компетенція». Його автором є Н. Хомський. Науковець характеризує дане поняття як необхідний та достатній набір лінгвістичних засобів і знань, а також відповідних граматичних правил відносно їх перестановок та змін. І.В. Сусліна [7] в якості основних виокремлює наступні показники лінгвістичної компетенції: знання іноземних слів та словосполучень, що належать до сфери професійного спілкування; мовні вміння та мовленнєві навички, які поєднані із розумінням іншомовних текстів по спеціальності під час читання; мовні вміння та мовленнєві навички, які поєднані із говорінням іноземною мовою на різні професійні теми на основі адекватного використання знань, можливість проведення аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

Лінгво-комунікативну компетентність К.Ш. Бікмурзін [1] трактує як базове інтегральне особистісне утворення, що передбачає гносеологічні, праксеологічні та аксіологічні характеристики. Автор стверджує, що

вона поєднує в собі знання іноземної мови та професійні знання, а також мотиви пізнання, уміння, ціннісні відношення. У цілому, структура лінгво-комунікативної компетентності представлена трьома компонентами: ціннісно-мотиваційним, когнітивним та діяльним.

Зазначимо, що найбільш вживаним є наукова категорія «іншомовна комунікативна компетентність», яка тісно пов'язана із безпосередньою організацією процесу вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням та передбачає наявність певних лінгвістичних, психологічних і соціальних критеріїв. Специфіка іншомовної комунікативної компетенції в порівнянні з лінгвістичною компетенцією передбачає здатність особистості адаптувати вихідне значення мовних структур до сприйняття інформації та організації мовленнєвого процесу з урахуванням фактора співрозмовника і контексту ситуації іншомовного спілкування.

Отже, можна стверджувати, що у наукових колах виокремлено три основних підходи до розуміння цієї дефініції. Зокрема, іншомовна комунікативна компетентність – це:

- актуалізація базових навиків та умінь, що передбачає готовність до прояву компетенцій у стандартних та нестандартних ситуаціях іншомовного спілкування (особистісний підхід);
- комунікативні та пізнавальні здібності, пізнавальна активність, мотивація, креативність і готовність до іншомовного спілкування (системно-структурний підхід);
- багаторівнева інтегральна особистісна якість, яка дозволяє ставити і вирішувати завдання і проблеми різного рівня складності в галузі іншомовної взаємодії (акмеологічний підхід).

Наведемо різні підходи науковців до розуміння наукової дефініції «іншомовна компетентність». С.П. Шумовецька [9] розглядає це поняття як складний феномен, в структурі якого корелюють три види факторів: лінгвістичні, психолінгвістичні та соціолінгвістичні. Д.І. Ізаренков [4] під цим терміном розуміє здатність людини володіти одним, декількома чи усіма видами мовленнєвої діяльності. І.Т. Гаркуша трактує його як «систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в конкретному середовищі ситуації міжособистісної взаємодії» [2, с. 21]. І.А. Зімяня [3] іншомовну комунікативну компетентність розглядає як складну психічну функцію, що полягає у переробці та видачі інформації за допомогою іноземної мови в процесі спілкування. У цю наукову дефініцію авторка вкладає здатність людини виступати в якості суб'єкта іншомовного спілкування та організовувати свою мовленнєву діяльність в її продуктивних і рецептивних видах, що відповідають кожній конкретній ситуації мовними засобами і способами.

Науковці мають схожі погляди стосовно того, що іншомовна компетентність повинна охоплювати певний набір комунікативних технік (володіння темпом мовлення, інтонацією, паузою, лексичним різноманіттям, навиком недирективного і активізуючого слухання, а також невербальна техніка (міміка, пантоміма, фіксація погляду, організація комунікативного простору).

Розглянемо підходи науковців до трактування сутності іншомовної комунікативної компетентності фахівців банківської сфери. Зокрема, І.І. Галімянова під іншомовною комунікативною компетентністю майбутніх менеджерів, що працюватимуть у фінансовій сфері, розуміє сукупність умінь та навичок, які дозволяють використовувати іноземну мову як у професійній діяльності, так і для подальшої самоосвіти на рівні, який є необхідним для виконання професійних функцій. Є.В. Клименко трактує іншомовну комунікативну компетентність майбутніх банкірів як «результат затрачених ними зусиль, які спрямовані на формування таких іншомовних знань та умінь, які лінгвістичні, професійно-контекстуальні, психологічні, соціальні і ситуаційні стани мови як засобу професійного спілкування в галузі фінансів і особистісного спілкування» [5, с. 11].

Узагальнивши погляди науковців, ми *під іншомовною комунікативною компетентністю фахівця банківської справи розуміємо наявність необхідних теоретичних знань та практичних умінь у галузі іноземної мови, які є необхідними для встановлення та підтримки професійних контактів, реалізації ефективного іншомовного комунікативного процесу у процесі практичної діяльності у банківській сфері.* У процесі дослідження встановлено, що на рівень іншомовної комунікативної компетентності майбутніх працівників банківської сфери суттєво впливають певні чинники, серед яких такі:

- розуміння професійних норм та цінностей, які прийняті в іншій державі, мовою якої спілкуються;
- стан розвитку власних потреб, почуттів та ціннісних орієнтацій;
- рівень розвитку перцептивних умінь;
- власний життєвий досвід та загальна ерудиція.

Отже, іншомовна комунікативна компетентність майбутнього фахівця, що надаватиме банківські послуги, передбачає *теоретичні знання, що забезпечують здатність вільно розуміти іншомовні повідомлення; практичні навички та уміння вільного і невимушеного спілкування, що здійснюється на основі засобів іноземної мови.*

Зазначимо, що на сучасному етапі ще не вироблено єдиного підходу відносно компонентного складу зазначеної наукової дефініції. Однак низка науковців виокремлюють у її структурі три компоненти: граматичну, соціолінгвістичну та стратегічну складові. Проведемо короткий аналіз поглядів фахівців у цьому аспекті. На думку М. Каналь, іншомовна комунікативна компетентність складається із чотирьох компонентів: граматичної компетенції, соціолінгвістично-культурологічної, стратегічної та компетенції дискурсу. Зокрема, граматичну складову науковець розуміє як оволодіння певним лінгвістичним кодом на основі уміння розпізнавати лексичні, морфологічні, синтаксичні і фонологічні особливості іноземної мови. Соціолінгвістична передбачає наявність здатності розуміти соціальний контекст іноземної мови. Під час спілкування іноземною мовою людині доцільно продемонструвати конкретну соціокультурну компетенцію, дотримуючись академічного стилю мови. Науковці переконані, що успішно спілкуватися можна лише у тому випадку, коли людині притаманне відчуття вірної соціолінгвістичної дистанції, а також уміння орієнтуватися в іншомовному середовищі, що й утворює суть соціолінгвістичної компетенції. Компетенція дискурсу є вагомим компонентом структури іншомовної комунікативної компетенції, що виявляється через інтерв'ю, ділову розмову, репортаж, інструктаж.

Саме компетенція дискурсу вимагає від особи як розпізнання теми книги, так і розуміння основної структури та змісту телефонної розмови, офіційного документа.

С. Савін'йон [11] розуміє компетенцію дискурсу як здатність до інтерпретування певних висловлювань для логічного формулювання та створення змістовних текстів, які б відповідали конкретній ситуації. Стратегічна компетенція, як стверджують дослідники, – це певна маніпуляція мовою з метою реалізації комунікативних намірів, що передбачає сукупність загальних здібностей особистості, спрямованих на використання всіх елементів своєї мовної компетенції.

Схожі думки щодо структури іншомовної комунікативної компетентності знаходимо у наукових доробках Д. Вілкінса. Автор переконаний у тому, що невід'ємними компонентами є такі компетенції, як: лінгвістична (знання лексичних правил, за допомогою яких формулюються висловлювання); соціально-лінгвістична (використання та інтерпретація мови відповідно до ситуації спілкування); компетенція дискурсу (уміння сприймати і успішно досягати зв'язку між окремими висловами); стратегічна (здатність використовувати вербальні та невербальні стратегії, щоб компенсувати нерозуміння, незнання мови); соціально-культурна (ознайомлення із соціокультурним контекстом, у якому використовується іноземна мова); соціальна (бажання і готовність вступати у взаємодію та співпереживання під час спілкування); універсальний досвід (знання про культуру країни, мова якої вивчається).

Наведемо ще деякі підходи науковців щодо структури іншомовної комунікативної компетентності. До прикладу, Д.І. Изаренков [4] у структурі даного феномену виокремлює три основних компоненти: мовну, предметну і прагматичну компетенції. Автор стверджує, що формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів повинно характеризуватися чітко вираженою професійною спрямованістю. О.Ф. Волобуєва у моделі комунікативної компетентності виділила два елементи: лінгвістичний та соціолінгвістичний. Подібні думки з приводу складових комунікативної компетентності висловлює Т.А. Третьякова. Авторка виокремлює лінгвістичний, паралінгвістичний, лінгвосоціокультурний, предметний, формально-логічний компоненти. Зокрема, під лінгвістичною компетенцією науковець розуміє здатність особистості сприймати та адекватно розуміти мовленнєві висловлювання. Паралінгвістична компетенція визначається як система засобів закріплення інформації в тексті, до яких належать такі елементи оформлення, як шрифтові особливості, пунктуація, кольорове оформлення, малюнки, діаграми. Лінгвосоціокультурна компетенція полягає в активізації та закріпленні знань про країну, мову якої вивчають. Предметна компетенція передбачає наявність цілісної системи уявлень про ту чи іншу сферу теоретичних знань щодо професійної діяльності, яка передбачає можливість обґрунтованих професійних суджень. Формально-логічна компетенція – це поєднання умінь орієнтуватися в побудові висловлювання із знаннями композиційних особливостей блоків знань, зокрема, і за фахом. Оволодіння майбутнім фахівцем кожним із виділених компонентів, на думку Т.А. Третьякової, означає наявність у нього знань, умінь та навиків в галузі іноземної мови.

Деякі інші думки висловлюють Д.С. Сердюков [6] та В.Н. Топалова [8]. Зокрема, Д.С. Сердюков у структурі іншомовної комунікативної компетентності виділяє такі складові: мовну; соціолінгвістичну; предметну; комунікативну; професійну. В.Н. Топалова [8] відзначає, що при визначенні змісту і структури іншомовної комунікативної компетенції поза увагою залишається аспект предметного, соціокультурного і професійно орієнтованого інформаційного змісту комунікативної діяльності.

Отже, на основі проведеного аналізу наукової дефініції та дослідження її структури ми прийшли до розуміння того, що іншомовна комунікативна компетенція майбутнього фахівця – це досить складний та неоднозначний феномен, що проходить стадію ґрунтовного вивчення як зі сторони педагогів і психологів, так і зі сторони учених-лінгвістів. Ґрунтуючись на наукових доробках спеціалістів у даній сфері, ми прийшли до розуміння того, що у структурі іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців банківської сфери в обов'язковому порядку, повинні бути представлені такі компоненти: лінгвістичний, соціокультурний, стратегічний і професійний, які у поєднанні будуть ефективним результатом професійного спілкування.

Література:

1. Бикмурзин К. Ш. Формирование лингвокоммуникативной компетентности студента в образовательном процессе вуза : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 : 13.00.01 / К. Ш. Бикмурзин. – Оренбург, 2007. – 179 с.
2. Гаркуша И. Т. Формирование навыков общения и коммуникативных способностей в процессе личностно-ориентированного обучения устной иноязычной речи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / И. Т. Гаркуша – К., 1994. – 180 с.
3. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И. А. Зимняя – М.: Просвещение, 1991. – 220 с.
4. Изаренко И. Д. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / И. Д. Изаренко // Русский язык за рубежом. – 1990. – №4. – С. 54-60.
5. Клименко Е. В. Формирование иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности будущих финансистов : дис.... канд. пед. наук : 13.00.08 / Е. В. Клименко. – Калуга, 2004. – 200 с.
6. Сердюков Д. С. Теоретические основы обучения иностранным языкам в языковом вузе с применением информационных технологий : дис. ... канд. д-ра пед. наук: 13.00.02 / Д. С. Сердюков. – К., 1997. – 349 с.
7. Сусліна І. В. Розвиток професійно-лінгвістичної активності слухачів-прикордонників у процесі вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук 20.02.02 / І. В. Сусліна – Хмельницький, 1998. – 213 с.
8. Топалова В. Н. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / В. Н. Топалова – К., 1998. – 234 с.
9. Шумовецька С. П. Формування мовної культури особистості у військовому вузі : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / С. П. Шумовецька. – Хмельницький, 1999. – 233 с.
10. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntacts. – Boston: MIT Press. – 1965. – 275 p.
11. Savignon S. J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. – Reading, MA : Addison-Wesley Publishing Company, 1983. – 322 p.

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

УДК 81'1 (811.111 + 811.133.1 + 811.161.2)

Алексахіна Т. О.,
Сумський державний університет, м. Суми

СПЕЦИФІКА ФЛОРИСТИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ» (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Статтю присвячено дослідженню специфіки флористичної фразеології із компонентом «назва квітки». На матеріалі англійської, французької та української мов виявлено розбіжності у тлумаченні поняття «квітка». Виявлено інвентар назв квіток у фразеологічних корпусах досліджуваних мов та простежено універсальні й специфічні тенденції у виборі флоролексем як компонентів стійких словосполучень.

Ключові слова: фразеологізм, назва квітки, флоролексема.

Статья посвящается изучению специфики флористической фразеологии с компонентом «название цветка». На материале английского, французского и украинского языков определены расхождения в толковании понятия «название цветка». Определен инвентарь названий цветов во фразеологических корпусах исследуемых языков и прослежены универсальные и специфические тенденции в выборе флоролексем как компонентов устойчивых словосочетаний.

Ключевые слова: фразеологизм, название цветка, флоролексема.

The article is devoted to studying of the specificity of floral phraseology with the component «the name of a flower». It is identified the differences in the explanation of the concept of «the name of a flower» on the material of the English, the French and the Ukrainian languages. It is determined the list of the names of the flowers in phraseology cases of the being studied languages and it is traced the universal and specific trends in the choice of florolexeme as components of invariable word combinations.

Key words: phraseological unit, the name of a flower, florolexeme.

У руслі сьогоденної антропоорієнтованої парадигми лінгвістики фразеологічний фонд мови є невичерпною, а, отже, завжди актуальною темою для дослідників. Система стійких словосполучень відображає у собі усі сфери об'єктивного світу, у центрі якого знаходиться суб'єкт, що пізнає, інтерпретує та втілює результати когнітивної діяльності у мовних одиницях, зокрема, у фразеологізмах.

Характерними рисами сучасної фразеології є наявність різноманітних підходів до вивчення механізмів утворення сталих словосполучень, їхньої мотиваційної основи, внутрішньої форми тощо. Найбільш розробленими є структурно-семантичний аналіз фразем (Л. Сміт, А. Маккай, О. Левченко, М. Юсупова, Н. Лалаян), ідеографічний (Ю. Солодуб, І. Колеснікова), лінгвокультурологічний (З. Коцюба, В. Шевелюк), когнітивний (О. Селіванова, М. Алефіренко, Ю. Апресян, С. Олійник, І. Андрєєва) та ін.

Вже стало аксіоматичним твердження про те, що фразеологічні словосполучення є найяскравішим відбитком специфіки національної картини світу.

Як правило, у ролі компоненту таких словосполучень виступають найменування об'єктів навколишнього світу, серед яких є і назви рослин. Флоролексеми доволі часто виступають об'єктом дослідження багатьох вчених (В. Жайворонок, Н. Петрова, Л. Белєхова, Н. Панасенко, А. Сердюк та ін.). Особливий інтерес викликають у нас дослідження, присвячені фразеологізмам із рослинним компонентом (О. Хабарова, О. Худенцова, О. Флорова, О. Шара та ін.). Однак, не зважаючи на велику кількість праць, присвячених вивченню і фразеологізмів, і функціонуванню назв рослин у мові, залишається нерозв'язаним ряд проблем. Серед них варто виокремити дослідження семантики й структури стійких словосполучень із компонентом «назва квітки» у зіставному аспекті.

Таким чином, **актуальність нашого дослідження** зумовлена потребою вивчення специфіки фразеологізмів із назвами квіток у їхній структурі на матеріалі мов трьох різних груп (германської, романської та слов'янської) індоєвропейської сім'ї.

Метою нашої розвідки є виявлення особливостей фразеологізмів із компонентом «назва квітки». Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: уточнення поняття «назва квітки» на матеріалі англійської, французької та української мов; виявити спектр назв квіток у фразеологічних корпусах досліджуваних мов; встановити універсальні та етноспецифічні риси у виборі назви квітки як компонента фразеологізмів.

Для встановлення семантики компоненту «назва квітки» звертаємося до лексикографічних джерел.

В англійській мові лексема «квітка» має наступні еквіваленти – «flower», «bloom», «blossom». За словниковими дефініціями «flower» тлумачиться як «the colored part of a plant from which the seed or fruit develops. <...>. a plant grown for the beauty of its flowers» (букв. *кольорова частина рослини, з якої виростають насіння або плоди. <...>. рослина, яка зростає заради краси її квітів*) [8]. Лексеми «bloom» та «blossom» визначаються як синоніми «flower»: «a flower (usually one on a plant that people admire for its flowers)» (букв. *квітка (зазвичай одна на рослині, якою люди захоплюються заради її квітів)*) [6]; a flower or a mass of flowers, especially on a fruit tree or bush (букв. *квітка, або сукупність квітів, особливо на фруктовому дереві або кущі*) [7].

Французький корелят «fleur» має значення: «Partie des plantes phanérogames, qui porte les organes reproducteurs. <...> plante qui porte des fleurs» (букв. *частина явнобрачних (квіткових – прим. наша (Т.А.) рослин, яка має репродуктивні органи. <...> рослина, яка має квіти*) [9, т. IV, р. 560]; «Partie d'une végétale qui se développe généralement après les feuilles, dont les pièces peuvent être de couleurs vives et d'un parfum agréable, et qui, après une existence passagère, est remplacée par le fruit <...>. Plante qu'on cultive spécialement pour la beauté ou le parfum de sa fleur» (букв. *частина рослини, яка розвивається зазвичай після листя, пелюстки якої можуть бути яскравих кольорів та приємного запаху, і яка після короткочасного існування заміщується плодом <...>. Рослина, яку вирощують спеціально заради краси та запаху її квітки*) [5, т. III, р. 1980].

Українське «квітка» тлумачиться як «частина рослини, що виростає на кінці стебла або гілки й складається з маточки, тичинки й пелюсток навколо них; звичайно має різне забарвлення та приємний запах.<...>. Ця сама частина рослини, зірвана зі стеблом. <...>. Трав'яниста рослина, що має на кінці стебла утворення, яке складається із серцевини й пелюсток навколо неї» [3, т. 4, с. 135]. Дана лексема має в українській мові синоніми: «цвіт» і «квіт». Пор.: цвіт – це «квіти (пелюстки) на рослині в період цвітіння. <...>. Квітка» [3, т. 11, с. 188]; а квіт – «те саме, що квітка» [3, т. 4, с. 134].

У свідомості європейців, до квіток належать, як правило, одні й ті ж рослини, зокрема, троянда, лілія, мак, бузок, гвоздика тощо. Однак, як показують попередні дані нашої розвідки, у досліджуваних мовах простежується певна асиметрія щодо визначення таких рослин. Така розбіжність виявляється у французькій мові. Так, за даними словника Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, до основних квіток, що застосовують для прикрашання, відносяться, окрім традиційних, й інші рослини, які у нашій свідомості квітами не вважаються, як-от: глід, будяк, валеріана, дурман, звіробій, лавр, шавлія, конюшина та ін. [9, т. IV, р. 560 – 561].

На підставі вищезазначених дефініцій будемо вважати у нашому дослідженні під компонентом «назва квітки» не лише репродуктивну частину б у д ь – я к о і (розбивка наша – Т.А.) рослини, але й всю саму квіткову трав'янисту рослину, яку вирощують заради краси, аромату, для прикрашання. При цьому у французькій мові враховуємо особливості згаданого вище тлумачення лексеми «fleur» [9, т. IV, р. 560 – 561].

Щодо фразеологізмів, то слідом за Д. Баранником, Л. Булаховським, М. Шанським ми відносимо до них, крім ідіом, прислів'я, приказки, паремії [1; 2; 4].

Методом суцільної вибірки нами було досліджено понад 1300 фразеологізмів із компонентом «назва квітки». Виявлено приблизний паритет у кількості назв квіток у досліджуваних фраземах. Із невеликою перевагою за цим показником домінує французький фразеологічний корпус: нами зафіксовані сталі словосполучення із 39 назвами квіток: *ajonc* Genista, *angélique* Angelica, *aubépine* Crataegus, *bégonia* Begonia, *belis* Bellis, *bouton d'or* Ranunculus, *bryère* Calluna, *camélia* Camellia, *camomille* Matricaria, *chardon* Cirsium, *coquelicot* Papaver, *fleur* Flos, *fleurette* Flos, *fleuron* Flos, *genêt* Genista, *giroflée* Matthiola, *jasmin* Jasminum, *jaunet* Nuphar, *joubarbe* Sempervivum, *laurier* Laurus, *lavande* Lavandula, *lilas* Syringa, *lis* Liliium, *lys* Liliium, *marguerite* Bellis, *mauve* Malva, *orchidée* Orchis, *pâquerette* Bellis, *pissenlit* Taraxacum, *pivoine* Paeonia, *renoncule* Ranunculus, *rose* Rosa, *rue* Ruta, *sauge* Salvia, *scabieuse* Scabiosa, *souci* Calendula, *trèfle* Trifolium, *tulipe* Tulipa, *violette* Viola.

У структурі досліджених англійських фразеологізмів нами виявлено 37 назв квіток: *blaver* Campanula, *bloom* Flos, *blossom* Flos, *bluebell* Campanula, *broom* Cytisus, *chamomile* Matricaria, *crocus* Crocus, *crowfoot* Ranunculus, *daffodil* Narcissus, *dahlia* Dahlia, *daisy* Bellis, *dandelion* Taraxacum, *flower* Flos, *furze* Genista, *gillyflower* Matthiola, *gorse* Genista, *harebell* Campanula, *heather* Calluna, *lavender* Lavandula, *lilac* Syringa, *lilie* Liliium, *lily* Liliium, *lotus* Nelumbium, *lychnis* Lychnis, *Michaelmas daisy* Aster, *passion-flower* Passiflora, *pink* Dianthus, *poppy* Papaver, *primrose* Primula, *ragged* Coronaria, *rose* Rosa, *tulip* Tulipa, *violet* Viola, *virgin's bower* Clematis, *wallflower* Cheiranthus, *water-lily* Nymphaea, *whins* Genista.

Найменшим є інвентар назв квіток в українських стійких словосполученнях – 30 флоролексем: *барвінок* Vinca, *бузок* Syringa, *васильок* Centaurea, *волошка* Centaurea, *квіт* Flos, *квітка* Flos, *квіточка* Flos, *крин* Liliium, *лілія* Liliium, *мак* Papaver, *маківка* Papaver, *маковина* Papaver, *маковка* Papaver, *маруна* Pyrethrum, *панська рожа* Rosa, *півники* Iris, *півонія* Paeonia, *рожа* Malva, *рожа* Rosa, *рожа* Rosa, *ромашка* Matricaria, *ружа* Rosa, *рута* Ruta, *сон* Pulsatilla, *троянда* Rosa, *фіалка* Viola, *цвіт* Flos, *цвіток* Flos, *цвіточок* Flos, *чорнобривці* Tagetes.

У кожній із досліджуваних нами мов спостерігаються певні тенденції у виборі назви квітки як компонента. Так, зокрема, в англійській та українській мовах виявлено вживання синонімів до Flos, пор.: англ. *flower*, *bloom*, *blossom*; укр. *квітка*, *цвіт*. У французькій та українській мовах спостерігається вживання похідних або зменшувально-пестливих назв від Flos, зокрема: фр. *fleur*, *fleurette*, *fleuron*; укр. *квіт*, *квітка*, *квіточка*; *цвіт*, *цвіток*, *цвіточок*.

Крім того, в усіх досліджуваних мовах нами виявлено вживання у складі фразеологізмів різних назв одних і тих же квіток, як-от: **англ.** *blaver* – *bluebell* – *harebell* Campanula (*as blue as a blaver*; *about St. George, when blue is worn, bluebells the woods and fields adorn*; *about Saint George when blue is worn, the blue harebells the fields adorn*); *furze* – *gorse* – *whins* Genista (*better keep under an old hedge, than creep under a new furze-bush*; *when the gorse is out in bloom, kissing's out in fashion*; *when whins are out of bloom, then kissing is out of fashion*); *lilie* – *lily* Liliium (*as sweet as lilies in May*; *white as a lily*); **фр.** *belis* – *marguerite* – *pâquerette* Bellis (*la rybergère et blanche fleur sont le belis du gay pasteur*; *à la franche marguerite*; *au ras de pâquerettes*); *ajonc* – *genêt* Genista (*quand l'ajonc fleurit, la brébis pâlit*; *le jeune homme qui aime et manie le genêt est sûr d'être cocu quand il sera marié*); *bouton d'or* – *renoncule* Ranunculus (*à Saint-Théodore fleurit chaque bouton d'or*; *les enfants sont comme la renoncule, ils se trouvent partout*); *lis* – *lys* Liliium (*pur comme le lis*; *les Lys ne filent point*); **укр.** *крин* – *лілія* Liliium (*сельний крин*; *часом і між кропивою лілія росте*); *васильок* – *волошка* Centaurea (*ти посій жито – васильку вродяться самі*; *де волошки, там хліба трошки*); *панська рожа* – *рожа* – *роза* – *ружа* – *троянда* Rosa (як *пан-*

ська рожжа; нема рожжі без терня, а також без колючок; рози без колючок не буває; у файного мужа жінка, як ружа; нема бджоли без жала, а троянди без колючок).

Як видно з наведених прикладів, ця тенденція також є рівномірною у досліджуваних мовах. Диференційність вживання різних назв однієї квітки пояснюється наявністю у структурі фразем як загальноновживаних, так і діалектних, застарілих або синонімічних номінацій.

Крім того, для української мови є характерним наявність у складі фразем ряду дериватів назви квітки *Paraver*: мак – маківка – маковина – маковка (мов Кузьма з маку; гарна дівка, як маківка; збудуй хату з маковини та для любої дівчини; голова, як маковка, а в неї розуму, як наклано).

Якщо систематизувати усі назви квіток за їхніми номенклатурними назвами, то можна констатувати, що для трьох мов універсальними компонентами є назви квіток *Lilium* (англ. *as white as a lily*; фр. *siéger sur les lis*; укр. часом і між кропивою лілія росте); *Matricaria* (англ. *the chamomile, the more it is trodden on the faster it grows*; фр. *bois de l'infusion de camomille et tu n'auras pas mal au ventre*; укр. ворожити на пелюстках ромашки); *Rosa* (англ. *the white rose of innocence*; фр. *chapeau de roses*; укр. любиш троянду – мирися з колючками); *Syringa* (англ. *in the season when lilacs are scarce apples will fail*; фр. *quand lilas il y a, blé y a*; укр. кудахче курка під бузком, а яйця несе в кропиви); *Viola* (англ. *to play the shrinking violet*; фр. *faire sa violette*; укр. перша жінка, як фіалка, а друга, як грабарка) та гіперонім *Flos* (англ. *in full flower*; фр. *à la fleur des ans*; укр. прибутий на цвіт).

Спостерігаються також і часткові збіги у фразеологічних корпусах двох мов. Так, для англійської та французької мов спільним є вибір назв наступних квіток: *Bellis* (англ. *fresh as a daisy*; фр. *effeuiller la marguerite*); *Calluna* (англ. *to take to the heather*; фр. *lorsque la bruyère sera sans fleur les jeunes filles seront sans amour*); *Genista* (англ. *under the furze*; фр. *quand la fleur est au gènet, le midi est au corbillon*); *Lavandula* (англ. *to lay up in lavender*; фр. *sauge et lavande, je te dis, guérissent toute maladie*); *Ranunculus* (англ. *while on the day of the Holy Cross, the crowfoot gilds the flowerie grasse*; фр. *les enfants sont comme la renoncule, ils se trouvent partout*); *Taraxacum* (англ. *God's dandelion*; фр. *bouffer les pissenlits par la racine*); *Tulipa* (англ. *What does the blind man know of the beauty of the tulip?*; фр. *former tulipe*). Щодо збігів у французькій та українській мовах, то маємо наступні спільні компоненти: *Malva* (фр. *fumer les mauves par la racine*; укр. цвіте, як рожа); *Raeonia* (фр. *rouge comme une pivoine*; укр. червона, як півонія); *Ruta* (фр. *fenouil et rue rendent la vue perçante*; укр. чи з рутою, чи без рути, а вже старій бабі дівчиною не бути). Зауважимо, що нами не виявлено збігу між англійською та українською мовами.

Аналіз досліджуваних фразеологізмів показав, що в англійській мові переважають стійкі словосполучення із гіперонімом *Flos* та назвою квітки *Rosa*: їхня частка становить відповідно 34,5 % та 33,3 % від усіх досліджених. Аналогічна тенденція є характерною і для французької мови: *Flos* (44,1 %) та *Rosa* (28,0 %). Щодо української мови, то саме у її фразеокорпусі найяскравіше простежується тенденція до домінування фразеологізмів із назвою конкретної квітки, у даному випадку – це назва квітки мак *Paraver*. Майже половина стійких словосполучень (47,5 %) має у своєму складі назву цієї рослини. Як і в англійській та французькій мовах, також значне місце займають фраземи із гіперонімом *Flos* (37,3 %).

Як видно з наведених даних, спільною є тенденція до значної кількості фразеологізмів із назвою гіпероніма, однак в англійській та французькій мові стійкі словосполучення із даним компонентом перевищують інші.

Аналіз відмінних рис у виборі назви квітки як складника фразеологізмів показує, що найяскравіше етноспецифіка виявляється в англійському фразеокорпусі: 40,5 % флоролексем від загальної кількості зафіксованих притаманні лише цій мові. Приблизно однаковий показник зафіксовано нами у французькій мові – 38,5 %. Щодо української мови, то для її фразеокорпусу специфічність у виборі назви квітки є менш вираженою – 20,0 %.

Перспективою наших подальших розвідок вважаємо вивчення впливу назви квітки на семантику фразеологізмів в англійській, французькій та українській мовах.

Література:

1. Баранник Д. Х. Фразеологія в усному та писемному мовленні / Д. Х. Баранник // Питання мовної культури. – К. : Наукова думка, 1968. – Вип. 2. – С. 34-38.
2. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка / Л. А. Булаховский. – К. : Рад. школа, 1952. – Т. 1. – С. 102-103.
3. Словник української мови: [в 11 т.] / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.
4. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М. : Либроком, 2012. – 272 с.
5. Larousse P. Grand Larousse de la langue française / P. Larousse: [en 6 vol.]. – Paris : Librairie Larousse, 1971-1978. – Vol. 1-7.
6. Oxford advanced American dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oaadonline.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/bloom>.
7. Oxford advanced American dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oaadonline.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/blossom>.
8. Oxford advanced American dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oaadonline.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/flower>.
9. Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française: [en 9 tomes]. – Paris : Le Robert, 1986. – Tomes 1-9.

Лаврухина В. Л.,
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, г. Харків

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ КАК ОБЪЕКТА ПЕРЕВОДА

Стаття розглядає переклад фразеологічних одиниць як складний процес, який ґрунтується на культурно-фонових знаннях. Урахування національної специфіки фразеологізмів надає можливість їх адекватного перекладу.

Ключові слова: лінгвокультурологія, культурний компонент, фразеологічна одиниця, переклад.

Статья рассматривает перевод фразеологических единиц как сложный процесс, который базируется на культурно-фоновых знаниях. Учет национальной специфики фразеологизмов дает возможность их адекватного перевода.

Ключевые слова: лингвокультурология, культурный компонент, фразеологическая единица, перевод.

The article considers the translation of phraseological units as a complex process based on a cultural background. The approach gives the possibility to translate phraseological units with maximum adequacy to the original.

Key words: linguistics and culture studies, cultural component, phraseological unit, translation.

В последнее время все большее внимание уделяется таким направлениям в современной науке, как лингвокультурология, лингвострановедение. Большое количество работ, так или иначе затрагивающих проблему «язык и культура» свидетельствует об актуальности изучения явлений языка в их соотносительности с его коммуникативной, культуроносной функцией. Это предполагает выявление национально-культурной специфики языковых единиц и прежде всего слова как комплексной единицы языка и культуры. В основу лингвокультурологического направления положено идею взаимосвязи языка и культуры, в которой переплетаются разные теории, связанные с вопросом взаимодействия языка и культуры (В. Фон Гумбольдт, А. Потебня, Е. Березович, В. Маслова, В. Телия, Ш. Балли, Г. Шпет, Л. Вейсгербер, Р. Барт, В. Виноградов, Д. Шмелев, Ю. Апресян, Е. Верещагин и др.).

Среди национально-окрашенных пластов лексики особое место занимают фразеологические единицы. Цель статьи – рассмотреть фразеологизмы как особые языковые знаки, как средства сохранения и передачи культурной информации и способы их перевода.

Актуальность выбранной темы определяется культурологической значимостью проблемы соотношения языка и культуры и важностью той роли, которую приобрела английская лексика в современном языковом общении.

Фразеология особенно ярко отражает историю, культуру, быт и характер народа, его взгляды. Ассоциации прошлого, представления закреплялись в языке, становились всенародным достоянием. В некоторых случаях они были очень похожи у разных народов, а иногда приводили к самым неожиданным проявлениям. Н.Г. Комлев считает, что национально-культурный компонент – часть семантики слова, которая связана с национальной культурой [2, с. 15].

Национально-культурная семантика особенно выразительна во фразеологических единицах. Национальную языковую специфику указанных единиц составляют внутренний образ (первоначальный денотат), который лежит в основе единиц, семантика и структура фразеологической единицы, лексический состав и стилистические характеристики. Исследователь В.М. Огольцев считает, что фразеологизмы обладают культурным компонентом значения, который лежит в основе сопоставительного описания семантической структуры фразеологических единиц, которые сопоставляются между собой по семантической и грамматической форме. Он подчеркивает, что национальная самобытность языка находит самое яркое и непосредственное выражение во фразеологии [4, с. 130].

Для полного понимания функционирования фразеологических единиц в языке необходимо связывать их с менталитетом нации. Менталитет – это категория, которая отражает внутреннюю организацию и дифференциацию ментальности, состав ума, состав души народа; менталитеты представляют собой психо-лингвоинтеллекты разномасштабных лингвокультурных сообществ. Обычно, под менталитетом понимают некую глубинную структуру сознания, которая зависит от социокультурных, языковых, географических и других факторов. Фразеологические единицы концентрируются в языке веками и снова образуются в каждой эпохе, т.к. они вбирают в себя культурную информацию, дают возможность сказать много, используя меньше языковых средств, и в то же время достигают глубин народного духа, культуры [3]. Фразеологизмы несут в себе языковые образы, которые являются способом восприятия картины мира и делают значительный вклад в ее формирование, отражают оценочное отношение к действительности. Рассмотрение традиционной ментальности народов помогает пролить свет на современные реалии действительности. Именно менталитет отражает характерное отношение к миру разных наций.

По мысли В.Н. Телии, основной целью лингвокультурологического анализа фразеологических единиц является «выявление и описание культурно-национальных коннотаций, узуально сопровождающих значение в форме образных ассоциаций с эталонами, стереотипами и другими культурными знаками и соотносимых друг с другом посредством когнитивных процедур, придающих этим коннотациям осмысление» [5, с. 308]. Таким образом, в рамках лингвокультурологического подхода национально-культурное своеобразие фразеологизмов видится в том, что они заключают в себе комплекс наивных представлений носителей языка о

том или ином эталоне, стереотипе, концепте национальной культуры. Анализ фразеологизма, каким-либо образом указывающего на определенное понятие духовной культуры, выявляет национально-культурную коннотацию анализируемого понятия. Фразеологические единицы относятся к языковым репрезентациям лингвокультурных явлений благодаря своей способности отражать национальный менталитет и систему ценностей народа, который говорит на данном языке. Наиболее яркой репрезентацией лингвокультуры можно считать фразеологизмы с онимами, так как имена собственные занимают особое место в любом языке: они в наибольшей степени связаны с фоновыми знаниями. Дело в том, что ряд имен собственных может иметь переносное значение, обладая необходимой экспрессивностью, что является отличительными чертами фразеологизмов: *Croesus*, *Tommy* (*Tommy Atkins*), *Yankee*, *Mrs. Grundy*, *Jack Ketch* и др. Эти имена собственные приобрели свое постоянное значение в процессе развития нации и нельзя путать их с обычными именами людей. При переводе целесообразно применять описательный перевод. Так, *Mrs. Grundy* обозначает *мир, люди, существующая мораль*; *Jack Ketch* – *палач*; *Tommy Atkins* – *английский солдат*; *Yankee (in Europe)* – *янки/американец* и т.д.

Аналогично поступают с фразеологизмами, которые связаны с национальными образами и отражают обычаи, традиции, поведение, образ жизни определенного народа. Их значение из-за отсутствия в языке перевода идентичного фразеологизма может быть интерпретировано описательно посредством объяснения. Объяснение, в зависимости от семантической структуры переводимой языковой единицы, может быть сведено даже к одному слову: *an odd/queer fish* – *чужак*; *Canterbury tale* – *небылица, выдумка*. Большинство же, однако, передаются словосочетаниями: *to dine with Duke Humphrey* – *остаться без обеда (ничего не поесть)*; *to cut off with a shilling* – *лишить кого-либо наследства*.

В английской фразеологии, *take smb. by the button, и bend smb. 's ear* обозначают «задерживать длительными разговорами, долго и нудно рассказывать что-либо кому-либо». Дословный же перевод данных фразеологизмов соответствует: «взять за пуговицу» и «наклонить ухо». Русские ФЕ *стоять (торчать) над душой* – «надоедливо, назойливо приставать с чем-л., просить о чем-л.», *вымотать (всю) душу* – «измучить, довести до полного изнеможения, надоедая чем-либо неприятным», *влезть (залезть и т. П.) в душу* – «путем назойливых расспросов проникнуть в личную, интимную жизнь кого-либо» отражают одну из особенностей русской фразеологии – частое употребление во ФЕ лексемы «душа».

Культура нации ярко отражена в поговорках, которые также относят к фразеологическим единицам. Пословица *A hedge between keeps friendship green* отражает дух индивидуализма, присущий британцам: даже с друзьями англичанин общается на некотором психологическом (и физическом) расстоянии (как бы через ограду – *hedge*).

Бережливость, трудолюбие, смелость являются ценностями и для русских, и для англичан. *There's no such a thing as a free lunch* пословица, предостерегающая: нельзя что-то получить, при этом не отдав ничего взамен, за все надо в конце концов заплатить. Идиома употребительна с середины XX века, первоначально в США, в качестве аксиомы, относящейся к экономике и финансам. Синоним: *Money does not grow on trees. With time and patience the leaf of the mulberry becomes satin* – со временем и при терпении и тутовый лист станет атласом. Ср.: *Терпенье и труд – все перетрут. He who would eat the nut must first crack the shell* – пословица: если не совершить действия, требующего напряжения сил (не разгрызть ореха), не достигнешь желаемого результата (не съешь ядра). В данной пословице проводится мысль: ничто хорошее не дается без усилий. Синонимы: *He who would catch fish must not mind getting wet, He that will eat the kernel must crack the nut, He that would eat the fruit must climb the tree*. В русском языке есть аналоги: *Без труда не вытащишь и рыбку из пруда; без труда нет плода; любишь кататься – люби и саночки возить*.

После всего вышесказанного возникает важный вопрос – вопрос адекватного перевода фразеологизмов, который зависит от наличия или отсутствия у них национальной окраски. Переводу фразеологизмов уделено немало внимания в теоретических работах, в каждом пособии по переводу, в особенности по переводу художественной литературы, во многих публикациях по теории фразеологии и сопоставительной лингвистике. Связанные с этим проблемы рассматриваются по-разному, рекомендуются различные методы перевода, встречаются несопадающие мнения. Большинство исследователей (В.Н. Комиссаров, Л.Ф. Дмитриева, С.Е. Кунцевич, Е.А. Мартинкевич, Н.Ф. Смирнова) выделяют четыре основных способа перевода образной фразеологии. Первый тип соответствий обычно именуют фразеологическими эквивалентами с тождественной семантикой, структурно-грамматической организацией и с тождественным компонентным составом. Это значит, что в русском языке существует эквивалент, который по значению, образной основе и стилистической окрашенности соответствует английскому фразеологизму: *the Trojan horse* – *троянский конь*; *never judge a book by its cover* – *о книге по обложке не судят*. Часто эти фразеологизмы имеют одинаковое происхождение – библейское, мифологическое, латинские пословицы и поговорки: *a living dog is better than a dead lion* – *живой пес лучше мертвого Льва* (библ.); *not all is gold that glitters* – *не все то золото, что блестит*; *to cut the Gordian knot* – *разрубить гордиев узел* (миф). Фразеологические эквиваленты могут быть полными и частичными. Полная эквивалентность ФЕ понимается как полное совпадение их существенных характеристик, которые модифицируются в параметры, или критерии в контрастивном изучении: семантический, стилистический, лексический, синтаксический и морфологический. Например: ФЕ – полные эквиваленты: *To keep smb. at a distance* – *держат кого-либо на расстоянии*; *to be born under a lucky star* – *родиться под счастливой звездой*; *white magic* – *белая магия*. ФЕ – частичные эквиваленты: *to kill goose that lays the golden eggs* – *убить курицу, несущую золотые яйца*.

В случае отсутствия фразеологического эквивалента, следует подобрать в языке перевода фразеологизм с таким же переносным значением, основанном на ином образе. Например: *to turn back the clock* – *повернуть*

вспять колесо історії; *a bird in the hand is worth in the bush* – *лучше синицу в руки, чем журавля в небо*. Это второй тип фразеологических соответствий – так называемые фразеологические аналоги. Большое количество фразеологизмов переводят посредством подбора в языке перевода выражений, имеющих то же лексическое значение и ту же экспрессивность: *a grass widow (widower)* – *соломенная вдова (вдовец)*; *not to see a step beyond one's nose* – *дальше своего носа ничего не видеть*; *measure twice and cut once* – *семь раз отмерь, а раз отрежь*.

Значительное количество фразеологизмов может быть переведено третьим типом – описательным переводом. В зависимости от сложности значения фразеологизм может быть выражен в языке перевода несколькими способами: 1) одним словом: *out of a clear blue of the sky* – *вдруг, внезапно*; *poor fish* *никчема*; *to sell smoke* – *обманывать*; *to set a limit to smth.* – *ограничивать, сдерживать*; *to go aloft* – *умереть*; 2) при помощи свободного словосочетания (наиболее частотный способ перевода): *to run amock* – *нападать неожиданно на первого встречного*; *to sell someone short* – *недооценивать кого-либо*; *to shat Abraham* – *притворяться больным*; *short odds* – *почти равные шансы*; *to sit above the salt* – *сидеть на почетном месте*; *a stitch in time* – *своевременное действие/ поступок*; *to eat humble pie* – *проглотить обиду, смириться*; *to drop a brick* – *допустить бестактность, сделать ляпсус, промах*; *monkey business* – *всякие штучки, фокусы, глупости, дурачества*; 3) предложением или более длинным описанием, когда лексическое значение переводимого фразеологизма представлено в «сжатой» форме или основывается на национально-специфических понятиях / имеет структуру, не имеющую аналога в языке перевода: *white elephant* – *подарок, от которого трудно избавиться (то, что приносит больше проблем, чем пользы)*; *yes man* – *человек, который со всеми соглашается, поддакивает*.

Четвертый тип – калькирование – используется в тех случаях, когда в русском языке нет соответствующего стилистического оборота или в тех случаях, когда замена его другим образом или безобразным оборотом не создает необходимого эффекта. Как отмечает Л.Ф. Дмитриева, дословный перевод, калькирование фразеологических единиц может быть применен лишь в том случае, если в результате калькирования получается выражение, образность которого легко воспринимается русским читателем и не создает впечатления неестественности и несвойственности общепринятым нормам русского языка. Например: *put the cart before the horse* – *'поставить телегу впереди лошади'*; *the moon is not seen when the sun shines* (пословица) – когда светит солнце, луны не видно. Однако есть случаи, когда русский вариант не полностью передает значение английского фразеологизма. К примеру, идиома *to carry coals to Newcastle* не должна переводиться русской пословицей – *ездить в Тулу со своим самоваром*. В данном случае возможны два решения: а) сохранить образ английской фразеологической единицы – *никто не возит уголь в Ньюкасл*; б) воспользоваться описательным переводом – *заниматься бесполезным делом*. Возможно соединение двух способов как взаимодополняющих.

На наш взгляд, необходимо избегать языковых эквивалентов с национальной окраской, даже если они выражают ту же самую идею, что и переводимый фразеологизм. Это не совсем адекватный перевод, т.к. он передает чуждые ассоциации и совершенно другую национальную окраску.

Следует иметь в виду, что словосочетаниям, так же как и словам, свойственны многозначность и омонимия, причем одно из значений может быть фразеологическим и один из омонимов – фразеологизмом. Например, словосочетание *to burn one's fingers* имеет значения 1. *обжечь пальцы* и 2. *обжечься на чем-либо, ошибиться*; *to be narrow in the shoulders* может иметь прямой смысл (*быть узкоплечим*) и фразеологическое значение (*не понимать юмора*). *Don't mention it* может значить: *Не напоминай мне об этом* и *Не стоит благодарности, пожалуйста*. Фразеологизм *to throw the book at smb.* означает *приговорить кого-либо к максимальному сроку заключения*. Но теоретически возможен контекст, в котором это словосочетание употреблено как переменное. Фразеологизм может иногда отличаться от переменного словосочетания лишь артиклем, который является в данном случае формальным дифференцирующим признаком. Например: *to go to the sea* – *отправиться к морю*, *to go to sea* – *стать моряком*; *to draw a line* – *проводить черту*, *to draw the line* – *устанавливать границу дозволенного*.

Таким образом, фразеология – микросистема, которая входит в общую систему языка и имеет национально-культурную специфику, т.к. тот или иной объект в определенной культуре существует в специфических условиях, свойственных только данной культуре, имеет культурно обусловленные ассоциативные связи. В рамках лингвокультурологического подхода национально-культурное своеобразие фразеологизмов видится в том, что они заключают в себе комплекс наивных представлений носителей языка о том или ином эталоне, стереотипе, явлении национальной культуры.

Литература:

1. Квеселевич Д. И. Современный русско-английский фразеологический словарь: свыше 5000 фразеологизмов / Д. И. Квеселевич. – М. : Астрель: АСТ, 2005. – 620, [4] с.
2. Комлев Н. Г. О культурном компоненте лексического значения / Н. Г. Комлев // Вестн. МГУ. Филология. – 1966. – № 5. – С. 15-27.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб/ заведений / Маслова В. А. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с. 4. Огольцев В. М. Семантизация культурного компонента языковой единицы в учебном словаре устойчивых сравнений / В. М. Огольцев // Словари и культуроведенье. – М. : [б. и.], 1982. – С. 130-137.
5. Телия В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов / В. Н. Телия // Славянское языкознание. XI международный съезд славистов. М., 1993. – С. 308.
6. Longman Idioms Dictionary – Barcelona : Addison Wesley Longman Limited, 1998. – 398 p.

Совтис Н. М.,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

БІЛІНГВІЗМ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МІЖМОВНИХ КОНТАКТІВ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА НАСЛІДКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті розглянуто причини виникнення явища білінгвізму, подано основні принципи класифікації в науковій літературі. Як приклад регіонального та тривалого білінгвізму подано функціонування українсько-польської двомовності на західних українських землях. Розглянуто особливості феномену двомовності українських письменників.

Ключові слова: білінгвізм, мовні контакти, інтерференція.

В статье рассмотрены причины возникновения явления билингвизма, представлены основные принципы классификации в научной литературе. Как пример регионального и длительного билингвизма подано функционирование украинско-польского двуязычия на западных украинских землях. Рассмотрены особенности феномена двуязычия украинских писателей.

Ключевые слова: билингвизм, языковые контакты, интерференция.

The article considers reasons of origin of bilingual phenomenon and highlights main principles of classification that are given in scientific literature. The functioning of Ukrainian-Polish bilingualism on the western Ukrainian lands is provided as a proof of regional and prolonged bilingualism. The features of the bilingual phenomenon among Ukrainian writers are also examined.

Key words: bilingualism, interlingual contacts, interference.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження проблеми багатомовності неодноразово підтверджують складність і неоднозначність цього поняття. Ґрунтовний аналіз мовних явищ в умовах полілінгвізму дозволяє не тільки встановити межі його поширення і взаємодії, але також прослідкувати характер мовних змін на різних рівнях у сфері контактування.

Варто відразу наголосити, що проблема білінгвізму є багатоаспектною. У сучасних дослідженнях двомовності перехрещуються різні підходи – філософський, психологічний, лінгвістичний, соціальний тощо. Висвітленню зазначених проблем присвятили праці Л.Масенко, О.Сербенська, М.Кочерган, А.Загнітко, О.Чернічкіна, З.Блягоз тощо.

Наша мета – встановити основні причини та наслідки виникнення білінгвізму, розглянути основні типи класифікацій двомовності, проаналізувати явище українсько-польського білінгвізму.

Білінгвізм (синонім двомовність) є наслідком міжмовних контактів. Вперше термін «мовні контакти», запропонований А.Мартіне, почали вживати в лінгвістиці після появи у 1953 році книги У.Вайнрайха «Мовні контакти», що стала своєрідним підсумком численних довготривалих дискусій навколо проблеми взаємодії мов. У сучасній мовознавчій літературі щодо поняття мовної взаємодії існує низка висловів: «мовні контакти», «взаємодія мов», «змішування мов», «схрещування мов», «іншомовний вплив». Незважаючи на перший погляд синонімічність значень, кожен з них має свої відтінки у семантиці. Термін «змішування мов» пов'язаний з біблійною легендою про «вавилонське стовпотворіння». «Схрещування» – запозичений з біології, окрім того, розрізняли метисацію – взаємодію споріднених мов, і гібридизацію – взаємодію неспоріднених мов. Термін «змішування мов», який використовували Л.Булаховський і Г.Пауль, критикував Л.Щерба, оскільки він породжував уявлення, що така мова є результатом змішування двох мов у рівних пропорціях та запропонував нову назву – «взаємний вплив мов» [13, с. 60].

Найбільш популярними термінологічними сполученнями в сучасній лінгвістиці є «взаємодія мов» і «мовні контакти» [10, с. 273]. Оскільки процес мовної взаємодії не можна розглядати відокремлено від культурних, історичних, етнічних, соціальних, психологічних та інших факторів, у тлумаченні термінів «взаємодія мов» і «мовні контакти» немає однотайності. Мова йде про їх синонімічність, або ж розрізнення у значенні. Лінгвістичний енциклопедичний словник подає мовні контакти (від лат. contactus – дотик) як взаємодію двох чи більше мов, яка впливає на структуру і словник одної чи багатьох з них [8, с. 237].

М.Кочерган зазначає, що «мовні контакти» мають місце: 1) у разі загарбання території і поневолення корінного етносу; 2) коли на одній території мирно співіснує різномовне населення; 3) коли населення вступає в різноманітні (економічні, торговельні, культурні та інші) стосунки з населенням іншої країни; 4) коли завоюється інша мова в процесі шкільного навчання» [7, с. 187]. Ю.Жлуктенко класифікує мовні контакти на: 1) безпосередні й опосередковані; 2) між спорідненими і неспорідненими мовами; 3) з однобічним і обопільним впливом; 4) маргінальні (на суміжних територіях); 5) внутрішньорегіональні (на одній і тій самій території); 6) казуальні і перманентні (перманентні – свідчать про тісні міжмовні зв'язки, засновані на постійному і тривалому спілкуванні носіїв різних мов. Вони мають значний вплив на розвиток контактуючих мов, казуальні – це тимчасові або випадкові зв'язки, для яких характерна дуже слабка інтенсивність мовної взаємодії); 7) природні (безпосереднє спілкування); 8) штучні (навчання у школі) [5, с. 75.], Г. П. Їжакевич доповнює, виділяючи 9) змішані (природно-штучні) [6, с. 187.].

З огляду на види мовленнєвої діяльності виділяють такі їх різновиди: 1) взаємодія за усними каналами (до появи писемності); 2) за письмовими каналами (як основний тип взаємодії літературних мов – немає необхідності в особистих контактах, відсутні часові і просторові бар'єри); 3) між писемною і неписемною мовою як перехідний тип (неписемна мова стає писемною, запозичивши атрибути писемності); 4) змішаний тип взаємодії мов (як за усними, так і за писемними каналами).

Внаслідок міжмовних контактів виникає білінгвізм – досить поширене явище у багатьох країнах світу, що залежить від специфіки мовного взаємодіяння. У сучасному мовознавстві існує значна кількість визначень поняття білінгвізму, як загальноприйняте визначення двомовності, або білінгвізму (від лат. *bi* «два» і *lingva* «мова») Л.Масенко подає трактування американського лінгвіста У.Вайнрайха. Двомовністю він називає практику поперемінного використання двох мов, а тих, хто нею користується, визначає як двомовних осіб [9]. Синтезоване визначення білінгвізму, подає енциклопедія «Українська мова»: «практика індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї держави чи соціальної спільності у відповідних комунікативних сферах» [11, с. 122].

Висловлювались погляди, що білінгвом можна вважати лише ту особу, яка досконало володіє двома мовами і вільно переходить від користування однією до користування іншою, наприклад, російські аристократи, які вільно розмовляли французькою, але при двомовності не можна досягнути однакового рівня знань двох мов. Більшість дослідників білінгвізму вважають, що у переважній більшості ситуації дві мови, якими володіє білінгв, перебувають у неординарному становищі. Проте ступінь володіння другою мовою може бути різним. За ступенем володіння другою мовою, за класифікацією Т.Бертагасва, білінгвізм поділяється на такі різновиди: 1) нормований; 2) однобічний нормований; 3) ненормований. Нормований білінгвізм, за словами автора, це такий білінгвізм, який характеризується дотриманням норм (граматичних, лексико-семантичних, фонетичних) обох мов. До однобічного нормованого білінгвізму належить такий, за якого мовець дотримується норми лише однієї з двох мов, здебільшого рідної. Ненормований білінгвізм – це користування другою мовою з порушенням її норми частково або повністю [2, с. 84].

За характером зв'язку між співнаявними мовами розрізняють чистий і мішаний білінгвізм [1, с. 50]. Чистим білінгвізмом Л.Щерба вважав той випадок, коли у свідомості мовця дві мови існують ізольовано одна від одної, без будь-яких порівнянь і паралелей. Такий білінгвізм виникає в результаті оволодіння мовами так званим «натуральним» шляхом, коли другу мову вивчають ізольовано від першої. Мішаний білінгвізм припускає паралельний зв'язок еквівалентних засобів двох мов з відповідними для них поняттями, а через них і між самими мовами. Такий вияв Л.Щерба визнавав, як «мова з двома термінами». На його думку, нормальним слід вважати мішаний білінгвізм, тому що чистий виникає лише за особливих умов [13, с. 73].

Як науковий феномен термін «білінгвізм» в науковій літературі розглядається з двох позицій: 1) соціальне явище; 2) індивідуальна характеристика особистості.

Як соціальне явище білінгвізм – це специфічний стан суспільного життя, за якого спостерігається і визнається факт функціонування, співіснування двох мов у межах однієї держави. Державний білінгвізм – різновид білінгвізму, за якого населення певної країни володіє двома мовами, які визнані в цій країні офіційними. Державний білінгвізм притаманний таким країнам, як Бельгія (офіційні мови – французька, фламандська), Індія (офіційні мови – хінді, англійська), Індонезія (офіційні мови – бахала, індонезійська), Камерун (офіційні мови – французька, англійська), Канада (офіційні мови – англійська, французька), Фінляндія (офіційні мови – фінська, шведська) та ін. Від державного слід розрізняти регіональний білінгвізм – різновид білінгвізму, за якого двома мовами володіє населення певного регіону. Наприклад, на сході України поширений українсько-російський білінгвізм, на заході – українсько-польський, українсько-угорський, частково українсько-румунський.

На нашу думку, функціонування українсько-польської двомовності можна кваліфікувати як приклад регіонального та тривалого білінгвізму. Наприклад, у другій половині XIX – початку XX століття мовне питання було одним із найголовніших для жителів Галичини, Буковини та Закарпаття, що перебували в межах єдиної Австро-Угорської імперії, хоча мали різну політичну ситуацію. Уряди країн, до складу яких входили українські землі в зазначений період, чітко усвідомлювали, що для подальшого підкорення українських земель потрібно перш за все обмежити сфери функціонування української мови як найголовнішої передумови формування держави. В переважній більшості шкіл навчання велося у Східній Галичині польською мовою, в Північній Буковині – німецькою, в Закарпатті – угорською. На Галичині україномовні заклади освіти перетворювалися на школи з польською мовою викладання, а українські гімназії перетворювалися на утравістичні (двомовні), що сприяло поширенню колективного білінгвізму.

Л.Масенко зазначає, що масовий, або тотальний, білінгвізм – явище, принципово відмінне від індивідуальної двомовності. Його спрочиняє, як правило, колоніальна залежність країни. У підневільних умовах залежна мовна спільнота змушена вивчити, крім рідної, ще одну мову і використовувати її для спілкування у визначених обставинах. Якщо друга мова поступово переймає всі функції рідної, виникає небезпека зникнення рідної мови і перетворення двомовців на одномовців. Досліджено, що при такому контактуванні двох мов одна прагне стати домінуючою, а друга – підлеглою [9].

Щодо індивідуальної двомовності, то слід розрізняти білінгвізм від народження, що виникає, коли дитина зростає у родині, де батьки розмовляють з нею двома мовами, як результат міжмовної інтерференції внаслідок проживання особи близько кордону з іншою державою, соціально примусову двомовність, що виникає, коли емігрантам доводиться вивчати мову країни свого проживання та науковий і художній білінгвізм, що спостерігається у тих випадках, коли діячі культури під час написання своїх робіт використовують декілька мов [4, с. 35-37]. Наприклад, починаючи з XVI ст. і протягом трьох наступних століть багато українських письменників, орієнтуючись на досягнення польської літератури, писали свої твори польською мовою. Серед них були й викладачі Києво-Могилянської колегії: С.Косів, І.Оксенович-Старушич, І.Гізель, І.Галатовський, Т.Прокопович, С.Яворський, Л.Баранович тощо.

Зв'язки між українською і польською літературами набувають значного резонансу за романтичного періоду, а в польському письменстві контакт двох культур стає доволі складний і багатограний. Варто нагадати про співробітництво груп письменників, тобто польської групи «Ziemia» (А.Беловський, Л.Семенський, Й.Дунін-Борковський) та української «Руської трійці» (М.Шашкевич, Я.Головацький й І.Вагилевич), в їх-

ньому спільному захопленні українським фольклором та його дослідженні. Прикладів двомовності авторів в українській літературі чимало. Варто пригадати польськомовну творчість авторів польсько-українського пограниччя. Польською мовою писали свої твори Т. Падура, Л. Венглінський тощо. Однак, вибір писати польською мовою західноукраїнських письменників часто зазнавав суперечливих оцінок, був розцінений як факт мовного, а отже і національного відступництва.

З сучасної перспективи ми розуміємо, що якби І. Франко вирішив написати усі свої твори виключно польською мовою, а за ним пішла вся творча західна еліта України, українську мову було б де-факто зведено на рівень діалекту (з огляду на складну мовну ситуацію на сході України), що ставило б під сумнів майбутнього існування нації, позбавленої головної консолідуючої сили – загальнонародної літературної мови. На нашу думку, вибір українських письменників частково або повністю писати свої твори польською мовою вимагає обґрунтування, а також і виправдання. По-перше, ми повинні враховувати мовну біографію та індивідуальні переконання кожного митця, але в контексті складного історичного періоду та суспільно-політичних явищ. По-друге, за умов неопрацьованості української літературної мови на початку XIX ст. перед письменниками ставав вибір, чи писати мовою, як то польська, чи російська зі сформованими нормами і достатнім лексичним засобом для створення творів високого стилю, чи використовувати селянську говірку. Отже, з огляду на специфіку тогочасного суспільно-культурного розвитку країни, можна ствердити, що чимало письменників належало не одній, а декільком національним культурам, наприклад, українській і польській, або як у прикладі з М. Гоголем, українській та російській.

Питання написання творів нерідною мовою не втрачає своєї актуальності, на сьогодні не припиняються дискусії про активне видання творів російською мовою українськими письменниками, з обґрунтуванням про більшу доступність широкому загалу.

З поняттям двомовності співвідноситься поняття «диглосія», що позначає таку форму володіння двома самостійними мовами чи підсистемами однієї мови, коли вони функціонально розмежовані, а вибір мови не залежить від етномовної належності мовців і диктується комунікативною ситуацією. Наприклад, в офіційних ситуаціях використовують офіційну (чи державну) мову, якщо йдеться про багатомовне суспільство, або літературну мову національної мови (в одномовних суспільствах), а в ситуаціях побутових, повсякденних – інші мови, що не мають статусу офіційних чи державних, або інші мовні підсистеми – діалект, просторіччя, жаргон [5, с. 11]. Диглосія, на відміну від білінгвізму, передбачає обов'язкову свідому оцінку мовцями мови за шкалою «високий-низький». Компонентами диглосії можуть бути різні мови, різні форми існування однієї мови, різні стилі мови.

З поняттям двомовності тісно пов'язане явище інтерференції (від лат. *inter* – між і *ferens* (*ferentis*) – той, що несе, приносить) як процес й результат мовних контактів. Вперше термін «мовна інтерференція» (*interference*) уведений вченими Празької школи, які визначали інтерференцію як процес відхилення від норм контактуючих мов. У. Вайнрайх запропонував розрізняти інтерференцію в мовленні та інтерференцію в мові та називати цим терміном випадки відхилення від норм будь-якої з мов, що відбуваються в результаті володіння двома і більше мовами, тобто унаслідок мовного контакту [3, с. 11]. Е. Хауген, трактуючи інтерференцію як випадки відхилення від норм мови, що з'являються в мові двомовних носіїв в результаті знайомства з іншими мовами, стверджує, що інтерференція не завжди є відхиленням від норми, оскільки явище може бути ненормативним вже в первинній мові. Тому, на його думку, щоб точно визначити інтерференцію потрібно приймати як вихідну базисну лінію той стан мови, який безпосередньо передував встановленню двомовності [12, с. 62]. В енциклопедії «Українська мова» подано узагальнене визначення: «Інтерференція – це взаємодія мовних систем при двомовності, яка виникає у разі мовних контактів або у випадку індивідуального засвоєння нерідної мови. Є відхиленням від норми й системи другої мови під впливом рідної» [11, с. 209].

Отже, сучасний етап розвитку людської цивілізації неможливий без активного контактування мов і культур, що зумовлює збільшення функційного і територіального впливу низки мов, внаслідок цього процесу проблема білінгвізму стає знаково-значущою. На особливе вивчення заслуговує проблема двомовності в Україні, яка була актуальною протягом багатомовної історії і залишається на сучасному етапі.

Література:

1. Аврорин В. А. Двухязычие и школа / В. А. Аврорин // Проблемы двухязычия и многоязычия. – М. : Наука, 1972. – С. 49-62.
2. Бертагаев Т. А. Билингвизм и его разновидности в системе употребления / Т. А. Бертагаев // Проблемы двухязычия и многоязычия. – М. : Наука, 1972. – С. 82-88.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты / У. Вайнрайх. – К., 1979. – 262 с
4. Герд А. С. Введение в этнолингвистику. Курс лекций и хрестоматія / А. С. Герд. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2005. – 458 с.
5. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с.
6. Іжакевич Г. П. Українсько-російські мовні зв'язки радянського часу / Г. П. Іжакевич. – К., 1969. – 188 с.
7. Кочерган М. П. Загальне мовознавство [підручник] / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2010. – 464 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Масенко. – Режим доступу : http://slovoua.com/masenko_mova_politika
10. Семчинський С. В. Загальне мовознавство [підручник] / С. В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1988. – 328 с.
11. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія», 2000.
12. Хауген Э. Языковой контакт / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. – С. 61-80
13. Щерба Л. В. О понятии смешения языков / Л. В. Щерба Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – Л., 1974. – С. 60-74.

ЗМІСТ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

<i>Shandruk S. I.</i> COGNITIVE ASPECTS OF SECOND-LANGUAGE ACQUISITION	3
<i>Герцовська Н. О.</i> ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: ЧОЛОВІЧА І ЖІНОЧА МОВА	7
<i>Гоца Н. М.</i> ЗООНІМІЧНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ КОНЦЕПТІВ У АФРО-АМЕРИКАНСЬКОМУ ЖІНОЧОМУ РОМАНІ	10
<i>Дем'яненко О. Є.</i> АКУЛЬТУРАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПІДГОТОВКА ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ПРОСТОРИ	15
<i>Мартин Н. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБРАЗУ В МЕДІА ПРОСТОРИ	18
<i>Негер О. Б.</i> ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ЯК ІДЕНТИФІКАТОР СПЕЦИФІКИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ БАЗИ ОФІЦІЙНОЇ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОЇ УРБАНОНІМІЇ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.	21
<i>Нуждак Л. В.</i> ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ	24
<i>Романова О. О.</i> КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ	26

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

<i>Yemelyanova O. V.</i> INTERIORIZED SELF-EVALUATION AS EXPLICATION OF SELF-CONCEPT	29
<i>Антонюк Н. В.</i> МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕТАФОРИ В ТЕРМІНАХ СУПЕРКОНЦЕПТУ ВІЙСЬКО В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ХХІ СТ.	32
<i>Бойко Ю. П.</i> КОНЦЕПТОФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНОГО МІКРОПОЛЯ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ	34
<i>Борковська І. П.</i> АДРЕСАНТ І АДРЕСАТ ЯК ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ МОВНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	38
<i>Брутман А. Б.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ОПТИМІЗИРУЮЩИХ СТРАТЕГІЙ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В РЕКЛАМЕ ОТЕЛЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТОВ СОВРЕМЕННЫХ ТРАВЕЛОГОВ)	41
<i>Бурдейна О. Р.</i> АСОЦІАТИВНИЙ ЗВ'ЯЗОК КОНЦЕПТУ INSULARITY З КОНЦЕПТАМИ SOLITARINESS, ISOLATION ТА NARROW-MINDEDNESS	45
<i>В'єнцко В.</i> МОТИВАЦІЯ СМІЛІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТАМИ «КОЗА» І «ЦАП» (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	48
<i>Волкова С. В.</i> МИФОЛОРНАЯ ОБРАЗНОСТЬ АМЕРИНДСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНА СКОТТА МОМАДЭЯ «ДОМ, ИЗ РАССВЕТА СОТВОРЕННЫЙ»)	54
<i>Володіна Т. С.</i> ЗНЯТТЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ТРУДНОЩІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ З ЛІНГВІСТИКИ	58
<i>Воробець П. О.</i> РОЛЬ СИНЕСТЕЗІЇ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ОЛЬФАКТИВНИХ ВІДЧУТТІВ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМИ ПАРФУМІВ)	61
<i>Головацька Н. Г.</i> КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ СЕНСОРНИХ ДІЄСЛІВ	64
<i>Голтвяниця Н. Ю.</i> ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПОСТУЛАТІВ Г. П. ГРАЙСА У ФРАНЦУЗЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ФОРУМАХ	67
<i>Дяків Х. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ КАНАЛІВ КОМУНІКАЦІЇ ВИДІВ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ	70

Загребельная Н. В. ПЕРЕДВИЖЕНИЕ ПО ВОДЕ КАК КОГНИТИВНЫЙ ПРИЗНАК АНГЛОЯЗЫЧНОГО ЛСП «ВОДНОЕ ТРАНСПОРТНОЕ СРЕДСТВО»	73
Ікалюк Л. М. ВИГУКИ-ПЕЙОРАТИВИ У РАНЬОНООВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	76
Калита А. А., Марченко В. В. МЕХАНІЗМИ ПОРОДЖЕННЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ МОВЛЕННСВО-МУЗИЧНОГО ТВОРУ	79
Куликова В. Г. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ЗМІСТ СПОНУКАЛЬНОГО МОВЛЕННСВОГО АКТУ ПОРАДИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)	84
Луканинець Р. В. СПЕЦИФІКА ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ МІФОНІМІВ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	88
Мармураш Л. П. КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ «HUMAN PERSON»	91
Михальчук Н. О. СЛОВОТВІР ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	94
Мунтян Л. В. СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ КОНЦЕПТ-ЗНАЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	99
Наливайко М. Я. КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЗВИСК	102
Павловська Л. О. ПРАГМАСЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЕРБАЛЬНИХ ФОРМУЛ ПОБАЖАНЬ В СТРУКТУРІ РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ	104
Радченко О. А. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ FRAU У БІДЕРМАСРІВСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЕДУАРДА МЬОРИКЕ	107
Рись Л. Ф. МЕДІА-ДИСКУРС ЯК СЕРЕДОВИЩЕ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ІМЕННИКОВИХ КОМПОЗИТИВ	111
Свердан Т. НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА СПРИЙНЯТТЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНЦЯМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМУ БУРЯ В СКЛЯНЦІ ВОДИ	115
Скрябіна В. Б. ПОНЯТТЯ «ЩИРІСТЬ»	119
Солощенко В. М. АВТОРСЬКИЙ СТИЛЬ ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТОБАЧЕННЯ ПИСЬМЕННИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕЛЬФРІДИ ЄЛІНЕК «ПІАНІСТКА»)	121
Стисло І. Б. ОПОЗИЦІЯ МОЛОДИЙ – СТАРИЙ У СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	123
Сторчак О. Г. КОГНИТИВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ КОНЦЕПТОВ HEAVY И LIGHT	127
Трубіщина О. С. ЗАСОБИ КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУГЕСТИВНОГО КИТАСМОВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	131
Четова Н. Й. ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ХУДОЖНИХ КОНЦЕПТІВ УЯВНОГО У ФЕНТЕЗІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ТВОРІВ ДЖ.Р.Р.ТОЛКІНА	134
Чикиль М. Ю. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛОГІЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ В ТЕКСТАХ СОВЕТСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	137
Шапочкіна О. В. ДЕФІНІЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	140
Шевніна Л. Є. КЛАСИФІКАЦІЯ ЖАНРІВ ПІДМОВИ «ТУРИЗМ» НА ОСНОВІ ЖАНРОВОГО ПІДХОДУ	142

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Архелюк В. В. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ	145
Бабенко О. В. ПРОБЛЕМАТИКА МАЛОФОРМАТНИХ ТЕКСТІВ: ЖАНР ПРИТЧІ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	147
Бернар Г. Б. TIME IN BECKETT'S THEATRE	149
Білик О. І. ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ ЖАНРІВ ПЕРЕДВИБОРЧОГО ДИСКУРСУ	152
Білоус Н. В. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕОЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ У РЕЛІГІЙНОМУ ПЕРЕКЛАДІ	156

Варенко Т. К. ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (НА БАЗІ КОНТЕНТУ ВЕБ-САЙТІВ ВНЗ УКРАЇНИ ТА АНГЛОМОВНИХ КРАЇН)	159
Венгринюк М. І., Веселовська Н. В., Мельник О. М. СПЕЦИФІКА ЛЕКСИЧНОГО І ГРАМАТИЧНОГО ВИБОРУ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ФАХОВИХ СТАТЕЙ НАФТОГАЗОВОГО ПРОФІЛЮ)	163
Гузак А. М. КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ ЧАСОВИХ ФОРМ ДІЕСЛІВ ДЛЯ ВИРАЖЕННЯ «ОСОБИСТОГО» ТА «КОЛЕКТИВНОГО» У ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ)	166
Гураль О. Ю. РОЛЬ ЧИННИКА АМБІВАЛЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ РЕКОНСТРУКЦІЇ КОНЦЕПТУ ПЕРСОНАЖ ІЗ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ	170
Гуцол А. М. МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ)	174
Дзюбенко О. М. ДИНАМІКА РОЗВИТКУ КОНЦЕПТУ УЧИТЕЛЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІТЕТИВ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ЛАТИНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	177
Єременко Т. Є., Юмрукуз А. А. РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЗГОДИ/НЕЗГОДИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ДІЛОВИХ ПЕРЕГОВОРІВ	180
Зимич Є. В. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО СКРИПТУ «ВІДВІДУВАННЯ РЕСТОРАНУ» У ПОВСЯКДЕННОМУ ДИСКУРСІ	183
Глик О. І. ДИСКУРСИВНІ СЛОВА: ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ	185
Калініченко М. М. ДИСКУРС ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО	189
Ковальська Н. А. РЕЛЕВАНТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ	193
Крутько Т. В. ОБРАЗНІ ПОРІВНЯННЯ В РОМАНІ ДЕНА БРАУНА «INFERNO»	197
Кузнецова М. О. ВТОРИННИЙ АНГЛОМОВНИЙ ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ФЕНОМЕН	200
Легейда А. В. КІНОАДАПТАЦІЯ У СИНЕРГЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ: У ПОШУКАХ СИНЬОГО ПТАХУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ	203
Нера Н. Я. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ КРИЗЬ ГЕНДЕРНІ ЛІНЗИ	207
Павлик В. І. ЖАНР ПРЕСИ В ЖУРНАЛІСТИЦІ ТА ЛІНГВІСТИЦІ	211
Панченко К. І. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ	213
Пастернак Т. А. КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ЯК КОНСТИТУТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСКУРСУ	215
Плакида Г. А. ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВЖИВАННЯ ОНІМІВ В МЕМУАРАХ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ «MY EARLY LIFE»	218
Семашко Т. Ф. КОНОТАЦІЯ НАЗВ КОЛЬОРУ ЯК ФОРМА МОВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ	221
Стецик Т. С. СИСТЕМА ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ПЕРСУАЗИВНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	225
Тараненко Л. І. СТРУКТУРНО-ФАБУЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ ПРИТЧІ	228
Цолін Д. В. РЕЛІКТИ АРХАЇЧНОГО ЗАХІДНО-СЕМІТСЬКОГО ДІЄВІДМІНЮВАННЯ В ДАВНЬОСВРЕЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ	234
Шевлякова Ю. О. ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ОН-ЛАЙН ЖУРНАЛІВ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ)	239
Щерба О. В. ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ЯК БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ	242
Яцкевич О. О. ОЦІННА СКЛАДОВА ДЕСКРИПТОРІВ СМАКУ ВИНА У ЖАНРІ ДЕГУСТАЦІЙНИХ НОТАТОК	246

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Гончарук О. В.	
РОЛЬОВА ГРА ЯК МЕТОД КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	249
Дуплійчук О.	
МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА У СВІТЛІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ	251
Костін Я. А.	
СТАТУС ІННОВАЦІЙ ТА НОВОВВЕДЕНЬ СВІТОВИХ РІЗНОВИДІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЯК МОВИ МІЖНАРОДНОГО СПІЛКУВАННЯ	256
Онушканич І. В.	
ЗАКОНОМІРНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	258
Потапенко Л. В.	
ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕЛІНГВІСТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	261
Чорній В. Я.	
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СКЛАДОВИХ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СПРЯМОВАНИЙ НА ЗДІЙСНЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ	264

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Алексахіна Т. О.	
СПЕЦИФІКА ФЛОРИСТИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ» (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	267
Лаврухіна В. Л.	
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ КАК ОБЪЕКТА ПЕРЕВОДА	270
Совтис Н. М.	
БІЛІНГВІЗМ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МІЖМОВНИХ КОНТАКТІВ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА НАСЛІДКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ	273

Збірник наукових праць

Наукові записки
Серія «Філологічна»

Випуск 38

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Ковальчук І. В.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп'ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Підписано до друку 8.10.2013. Формат 42x30/4.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура «TimesNewRoman»

Наклад 100 прим.

Оригінал-макет виготовлено у видавництві Національного університету «Острозька академія»
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію
РВ №1 від 8 серпня 2000 року.